

YENİ

MÜSAVAT

№ 40 (58)

24 DEKABR 1992-ci İL

Мүстәгил идеоложи-сijаси гәзәт

ГИМӘТИ 3 РУБЛ.

МИЛЛИ МӘЧЛИС

АЗӘРБАЙҘАН ЈАШАДЫҒИМЫЗ МӘМЛӘКӘТ, ДӨВЛӘТ ДИЛИМИЗ ИСӘ ТҮРК ДИЛИДИР

Декабрын 22-дә Милли Мәчлисин сәһәр ичласыны парла-ментин башчысы Иса Гәмбәрәв ачды. Иса бәј билдирди ки, Милли Мәчлисин етән ичласында һәлә дә гәбул олунаммыш «АзәрбајҘан Республикасынын Дәвләт дили һагғында» ганун ләјһәси бу күн гәбул олуна-лыдыр. Чүнки, күндәликдә дәнә 6 мәсәлә музәкирә олу-малдыр. Гәјдәјәтдән кечәндән сонра милләт вәкилләри бүтәвлүндә күндәлик мунәсибәтләрини билдирдиләр. Ләјһә музәкирә үчүн гәбул едилди. Милләт вәкилләри ләјһә бәрәдә өз мүләһизәләрини ирәли сурдулар. Мәтләб Мүтәллимов тәклиф еладди ки, күндәликдә «Милли Мәчлисин фәәлијәти

һагғында», «Һәрби ишләрлә бағлы» вә «Нахчыванла әләгә-дәр» мәсәләләр салынсын. Ариф Рәһимзәдә күтләви ин-формасија вәситәләринин вә-зијәти бәрәдә ганун гәбул еләмәзи тәклиф етди. Иса Гәм-бәрә билдирди ки, бу бәрәдә нәрәһәтчилик чәхдур, бу мәсә-лә музәфиг комиссијалардә ба-хыландан сонра Милли Мәчлисә чығарыла биләр. М. Мүтәллимо-вун инадла сәсә гәјүлмәсыни тәләб етдији, «Милли Мәчлисин фәәлијәтинин тәшкили» бәрәдә мәсәлә сәсә гәјүлду вә гәбул олунады. Сонра биринчи мәсәләнин музәкирәси илә бағлы Рауф Исмајылов сөз верилди. Р. Исмајылов гәјд еладди ки, Дәв- [Арды 3-чү сәһифәдә]

ДИВАН ХӘБӘРЛӘРИ

Декабрын 21-дә Диванын нөвбәти топлантысы кечирил-ди, Топлантыда:
— Партијаның Мәчлисинин чағырылмасы мәсәләси музә-кирә олулды. Гәрәра алынды ки, декабрын 27-дә саат 11-дә Мәчлис чағырылсын вә күндәликдә рәгламентин гә-диги, комиссијаларын тәшки-ли мәсәләләри, јени мәчлис үзвәлиринин сәләһијәтләри, сийәси-ичтиман дурум музә-кирә едилсин.
— Нијәзи Мәһдинин тәк-лиф етдији республикада мөвдуд олан сийәси партија-ларын иштиракы илә форумун кечирилмәси фикри чидди марағ доурду. «Тәсануд партијаларарасы мунәсибәт

мәдәнијәтинин асасы вә күт-ләви јохсуллашманын гәр-шысыны алмағ үчүн биржә чалышмаларын тәмәли кәми» тәхмини мөвзу илә кечир-илчәк форумун асас гәјәси миллә мәнәфә, тәләјүкүлү мә-сәләләрдә партијалары ортағ мәхрәчә кәтирмәк, бу истиғ-мәдә ахтарышлар апармағ-дыр.
— Партијаның сыраларына Сумгајытдан 2 нәфәр, Самух рәјонундан 3 нәфәр гәбул едилди.
— Минкәчөвирдә тәшәббус группунун јаранмасы, Јасамал рәјонунда јени сечкиләрин, Әли Вајрағлыда тә'сис йы-ғынчығынын кечирилмәси бәр-дә Диванын сәләһијәтли

пүмәјәндәләринин тәклифләри динләрилди.
Гәрәра алынды ки, Нахчы-ванда Диванын сәләһијәтли пүмәјәндәси иштирак етмәди-индән кечирилмиш тә'сис йығынчығынын гәјри-гануни е'лан олунамасы мәсәләси Мәчлисин музәкирәсинә вә-рилсин.
— Партијаја гәбул принцип-ләри, онун јахын дәр үчүн вәзијәләри «Мүсәвәт гәбул консепсийасы». Мәркәзи Тә-рәкһәһин Штат мөдәли му-зәкирә олуноб, музәфиг ду-залишмәрлә гәсдиғ үчүн Мәч-лисә тәғдим едилсин.

**МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ
МӨТВУАТ КАТИБЛИЈИ.**

МИНКӘЧӨВИРДӘ ТӘШӘББУС ГРУПУ ЈАРАДЫЛДИ

Декабрын 18-дә Минкәчөвирдә Мүсәвәт партијасынын Минкәчөвир тәшәббус группунун тә'сис йығынчығы кеч-рилмишдир. Тәшәббус группуна Бейдәрәв Намал сәдр, Чәфәрли Илар сәдр муавини, Гарајәв Виләди, Әһадов Зейдулла, Нүсәјини Сурхәј вә Шыкәлијәң Јусејф кәтиб сечилишләр. Мүсәвәт партијасы Диванынын үзвү Ризван Нүсәјнов йығынчығда иштирак етмишдир.

ИКИНЧИ ЙЫҒЫНЧАГДАН СОНРА

Өтән сәјымызда ма'лумат вермишдик ки, Мүсәвәт партијасы Јасамал рәјон тәшкилатынын тә'сис йығынчығанда сечкилар кә-чирилән замән јетәрсәј (1 сәс чәтмәһәлә) олмамышдыр. Диван јерли тәшкилатә тәкәрр сечкилар кечирмәк бәрәдә кәстәриш вермишдир. Декабрын 20-дә бу тәкәрр сәсәрмә кечирилди. Йығынчығда Сәјәһ Исхәндәрли сәдр, Чәләл Нәврүзов сәдр муавини, Назим Нәсәнзәдә тәшкилат кәтиби, Бәлтијәр Аббасов әләгәләр кәтиби, Әдилхан Намәзов мәлијә кәтиби сечилдиләр. **ТӘШКИЛАТ КАТИБИ.**

«ЈЕНИ МУСАВАТ»ЫН ТӘ'СИСЧИСИ ИЧРА БАШЧЫСИДЫР

АзәрбајҘан Республикасынын президентинин сә-рәнчәһи илә «ЈЕНИ МУСАВАТ» гәзәтинин тә'сис-чиси Нүмәтов Ваһид САРЫ оғлу Товуз рәјон Ичра һақимийәтинин башчысы тә'јин едилдиб. Гәзәтин јә-радычы һәғғәти Ваһид бәјз агыр вә мө'улијәтли ишдә уғурлар арзулајыр! **«ЈЕНИ МУСАВАТ»**

Е'ЛАН

Мүсәвәт партијасынын рәјон тәшкилатларынын нә-зәринә чалдырылыр ки, парти-јанын һесабы ашағыдакы кимлидир:
АзәрбајҘан Республикасы
Сәнәјә-Инвестиция банкы
Сәбәјәд рәјон шө'бәси, һ/л
1700194, код 501736. **КАТИБЛИК.**

Хәһин олуноур ки, нәјбр вә декабр ајларынын үзвүк һағғалары 40 фәизини 10 јанвар 1993-чү илә гәдәр кәстәрилән һесаба көчүрүл-сүн вә бу бәрәдә партијанын мәлијә ишләри үзәр кәтиби Ризван Нүсәјнова ма'лумат верилсин. **КАТИБЛИК.**

ТӘКДирИШ

Декабрын 26-дә саат 16.00-да 249 нөмрәли орта үмүтгәһсил мәктәбинин акт залында Мүсәвәт партијасы Хәтәи рәјон тәшкилатынын тә'сис йығынчығы кечирилчәк. Бүтүн үзвәләрин иштиракы вәлибдир. **ТӘШКИЛАТ ГРУПУ.**

AZERBAIJAN MİLLİ MERKEZİ
1924 - İSTANBUL
NATIONAL CENTER OF AZERBAIJAN

ŞİMALİ AZERBAIJAN SEKSYONU
—SİYASİ ŞUBƏ—

Ankara, 12.11.1992

Səyin
İsa Kamberov
Müsavat Partisi Cənəl Bağkanı
Bakı
Azərbaycan

Kardəğin İsa Dey,

"Müsavat" Partisinin 6-8.11.1992 tarixləri arasında Bakı-
de Üçüncü Dövlət Kurultayının ciddi bir oymənışyon yeteği, siyasi olğunluk,
demokratik anlayış ve disiplin içersinde geçtiğini, Kurultaya iştirak et-
mek üzere sayın Ahmet Karca'nın başkanılığında Divanعا vasifelerindirdiğimiz
Heyetin Ankara'ya dönügünde verdikleri malumatтан büyük bir sevinçle ü-
zümüzün bulunmaktayın.

Uzun yıllar geçitli imdelerinde görev aldığın ve bilahire
de ağır bir sorumluluk yüklenerek, merhum K.B. Nemetsade ve Korim Ode-
den sonra fiilen Genel Başkanlığın yapma şerefine nail olduğun "Müsavat"
Partisini, 72 sene sonra tekrar yurdumuza havuşturarak gerçek sahiplerine
teslim edebilme saadetine eriştiğin için bahtiyarlık duyduğum ifade etmek
isterim.

Keza, Ulu Önderimiz, Azərbaycan Türklüğünün medarı iftiharı
Bəhmetli M. F. Resulzade'nin bu "kutsal" milli emanetini müaheretle her
türkü tehlike ve engellere karşı koruyarak faaliyetini devam ettiren kişi-
lerden biri olarak, "emanete ihanet olmağ" prensibine bülge düşürmeden
muhtaza edip, hasretini çektiği Milletinin ve Vatanının siyasi hayatında
hizmete sunmağ olmanın huzur ve mutluluğunu yaşamaktayın.

Çünkü, "Müsavat" ı Azərbaycanın hür iradəye dayalı milli
bağımlılıq fikriyatı ile beslenerek yetişen, dinamik, heyecanlı, siyasi
olğunluğa sahip ve siyasi nücadelerde ŞİKİMLİ rəng neslin eline teslim et-
mek tek emelindedir. Bu bağardımız için huzurluyuz.

Kurultay Belçelerince, "Müsavat" Partisi Genel Başkanlı-
ğına seçilmiş olmanız, beni herkesten fazla sevindirmitir, buna layık ve
muvafak olacağımıza bütün kalbimle inanıyor ve size en içten tebriklerimi
yolluyorum.

Sevdi ve selamlarımla,
Divan Başkanı
Dr. H. Kamberli

АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТИ ƏВУЛФƏЗ ЕЛЧИБƏЛƏ, СۈРƏТИ: АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛИ СОВЕТНИНИ МИЛЛИ МƏЧЛИСИНƏ, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БАШ ПРОКУРОРУ У. ШИРИНОВА, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ДАХИЛИ ИШЛƏР НАЗИРИ, ДАХИЛИ ХИДМƏТ КЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТИ И. НƏМИДОВА, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ МۇДАФИƏ НАЗИРИ Р. ГАЗЫЕВƏ, «МИЛЛƏТ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫНА, «АЗАДЛЫГ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫНА, «ƏДАЛƏТ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫНА, «АЗƏРБАЙҶАН» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫНА, НЕФТЧАЛА РАЈОН ИЧРА НАКИМИЈƏТИНИН БАШЧЫСИ ФƏРМАН БƏЛ ҺۈСЕЙНОВА, НЕФТЧАЛА РАЈОН ПРОКУРОРУ, КИЧИК ƏДЛИЛƏ МۈШАВИРИ И. ХƏЛИЛОВА, НЕФТЧАЛА РАЈОН ПОЛИС ШЕ'БƏСИННИН РƏИСИ, ПОЛИС ПОДПОЛКОВНИКИ Л. Ш. ШƏРИФОВА, «КۈНДۈГƏР» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЈАСЫНА,

Нефтчала районунда фəалијет кестерен сijasи партијаларын: АХЧ Район Ше'беси, АХДП Район Шурасы, Мусават Партијасынын Район Бэрпа Бүросу, АИП Район Комитеси вə АВҺД район тэшəббүс группунуш 1992-чи ил тарихдə кечирлимиш биркə ичласында «Миллэт» газетинин 84-чү сайында дөрч олунмуш «Шəһид анасына хəјанəт» сөрлөвхəли мəгалəни охујараг мۈзакирə етмиш вə нəтичə олараг

БƏЛАН ЕДИРИК:

Бу мəгалə «20 январ» чəмијјети Нефтчала Район Ше'бесинин сəдри, индики игтидардан везифə алмаг үчүн əн алчаг васытелерə əл атан кечмиш һүгүгшүнас Вагиф Микајыловун нөвбəти фитнəкарлыг һэрəkəтидир.

Бу һəмин Микајыловдур ки, төрəтдији əмəл-лэрə керə 1984-чү илдə һүгүг мۈһафизə органларыннан говулмуш, 1989-чү илдə АХЧ Нефтчала-Район Ше'беси сырларына сохулараг рə-

јондакы һэрəkəтə əн ағыр зəрбəни вурмуш, кечмиш ССРК-нин Дəвлəт Тəһлүкəсизлик Комитесинин сəдри Крјучкова Əвүлфəз Елчибəј-дөн донос вєрмишдир. Төрəтдији чинајет əмəл-лэринə керə 1990-чы илдə һəбс едилэрək, 1992-чи илин апрел əјинадək һəбсдə јатмышдыр. һəбсдөн чыхдыгдан сонра «20 январ» чəмијјетинин Район Комитесинин јарадараг, бу тəшкилат архасында пəрдəлөнмиш, дəфəлэр-лə чəмијјетин низамнамесиндөн вə мэрəмнамесиндөн кəнарə чыхараг районда гарышыгылыг салмага чəдд кестермишдир.

АХЧ-нин районда игтидара кəлдији күн Район Полис Ше'бесинин рəслији, сонра Район Прокурорлугу, даһа сонра район Бələдијјə Полисинин рəслији вəзифələrини һəјатə едөн В. Микајылов хулјаларынн һəјатə кечмəдијини керүнчə гисас үчүн əн гиса јолу сечир. О, сəдри олдугу «20 январ» чəмијјетинин адындан истифадə едэрək райондакы бүтүн шəһид аилələrини онлара јардым етмək ады илə район мэркəзинə чагырмыш, районда шəһид аилələrинə һеч бир кəмəклик кестерилмэмəsi бэрəдə мə'рузə едэрək, онлары Район Ичра һаки-мијјетинə гаршы е'тираз пикетинə чагырмышдыр.

В. Микајылов ејни заманда Мəһман Сəфəровун анысы Күлнəз Сəфəрова илə сijasи əлвєр кирерək, ону Нефтчала Район Ичра һаки-мијјети апаратынын шə'бə мудири, АХЧ Район Ше'бесинин əн фəал үзлэриндэн бири Ə. Заһидова бəһтан атмага разы салмыш, өз чиркин нијјетини шəһид анысы имзасы илə һəјатə кечирмəјə чалышмышдыр. Бунунла да о Ə. Заһидовун 11 нојабр 1992-чи ил тарихдə гумбара атылмасы илə бағлы шүбхəли шəхс кими Район Прокурорлуғунда олан истинтаг ишини өрт-

басдыр етмək, Ə. Заһидову «һеч-һеч» вари-антына кəтирмək истəмишдир.

Билдиририк ки, бүтүн район ичтиманјјети Ə. Заһидову əхлаги чəһəтдөн тэмиз вə намуслу бир мۈəллим кими таныјыр. Бу фикри Ə. Заһидовун бундан магат ишлэдји Нефтчала 4 нөм-рəли 8 илик мəkтабин педəгожи коллективи дə, ону јакындан таныдығымыз үчүн биз сijasи партијаларын үзлэри дə тəсдиг едирик.

Бизə дəгиг мə'лумдур ки, К. Сəфəрованын адындан јазылмыш мəгалə В. Микајыловун «гələминин» мəһсулуудур вə тамамилə онун өз шəхси амбисияларына хидмət едир. Бизи тə-əссуфлэндирэн исə шəһид анысынн нə өзүнə, нə дə оғлунун руһуна һэрмət гəјмајараг, бєлə бир бəһтана имза атмасыдыр. Биз шəһидими-зин руһуна һэрмət гəјараг, бу гадынын кеңди-ји һəјат тэрзи һагғында ачыг данышмаг истəми-рик. Амма ону да демəјə билмэрικ ки, һэр шəјин һəдди вар.

«Миллэт» газетинин фактлары јохламадан онсуз да кифајет гəдэр кəркин олан индики шəраитдə бєлə бир мəгалəнин дөрч етмэсини исə биз, К. Сəфəрованын вə В. Микајыловун мəгсəдлэриндэн даһа чох гəзетин өз мəгсəдлэ-ринə үјгүн олмасы кими баша дүшүр вə сijasи мۈбариздə бєлə тə'миз олмајан васытелэр-дөн истифадə едилмэсинə гəти е'тиразымыз билдиририк.

АХЧ Нефтчала Район Ше'бесинин сəдри
Ə. ТАЛЫБОВ,
Мусават Партијасы Нефтчала Район Бэрпа Бүросунун сəдри
Ə. БАБАЈЕВ,
АХДП Нефтчала Район Шурасынын сəдри
А. АҒАЈЕВ,
АИП Азербайжан Ислам Партијасы Нефтчала Район Комитесинин сəдри
Һ. СƏРДАРОВ,
АВҺП Район Тэшəббүс группунун сəдри
З. ПƏРВИЗ.

«ӨЗҮНҮЗҮ БАШ КАТИБИ ВƏЗИФƏСИНДƏ НЕЧƏ ҺИСС ЕДИРСИНИЗ?» «ЧОХ КӨЗƏЛ!..»

(МУСАВАТ-ПАРТИЈАСЫНЫН БАШ КАТИБИ НИЈАЗИ ИБРАИМОВЛА СƏҺБƏТ)

— Нијази бəј, əввəлə, Сиз бəри олунмуш Мусават партијасынын Баш катиби сөнлөтмөјүз мунасибəтидə тəркиб едирəз, икничиси, Сиз бу партијага, сонра нєз онун Баш Катибиниэз һансы һисслэр, һансы арзулар кəтирив чыкарды?

— Саг олун, бəј... Тəвəзə-карлыгдан узаг олса дə дејим ки, мən чєни Мусаваттын јарадычылар-рындан бири олмушам, онун илк низамнамесини, програмынын һазырланмасында, тəшкилат һагына дүш-мэсиндə билаваситə иштирак етмишəm. Јəни мən бурада тəзə адам дејилэм...

— Үзр истəјирəm, јəгди ки, Јени Мусават јаранана гəдэр Сиз халг һэрəkəтиндə ишти-рак етмийдиниз, мۈвјјөн, нєчə дəјэрлэр, мۈбаризə тəчрү-бэниз вар иди вə һəмин тəчрү-бэниз мөгсəјиндөн Мусаватə кечид чəјин олмады ки?

— Тəчрүбə дејэндə ки, вар иди... Мəјдан тəчрүбəsi, һəбс-хана тəчрүбəsi...

— Бəлкə, бир аз дə əввəл-дөн башлајаг... Сиз һарада охумусуыз? Һансы сəһадə ичтисас алмасыныз? Вə үмү-мијјэтлə, халг һэрəkəти баш-лазана гəдэр нє ишлə мəш-гул олмусуыз?

— Тарихчјям... Орта мək-тəби бурада гуртармышам... — Бакыда... Сən длэрми уни-верситетин тарихинə вєрмиш, гəбул ола билмийшəm — əскəрлијими чыкандан сон-ра јенə сөнəдлэрими һəмин

факултəтə вєрмишəm, ахыр ки, гəбул олунду, фəрглэмə диплому илə гуртармышам... Университетин тарих факулт-есини... Мин догуз јүз сак-сэн үчүнчү илдə... О заман бəј, бєлə бир аразум вар иди ки, һансыса бир кəнд мək-тəбинə кедиб орада мəkтəб директору ишлəјим — елə иди дə һəмин арзу мənнə тама-милə тəрк етмəјиб... Билир-сиз, мənнм үчүн тəбни нисан тəфəккүрү үзэридə ишлə-мəздэн маргалы һеч нə јох-дур — һəмин тəбни нисан тəфəккүрү мənнм нєзəридə хам материал кими бир шəј-ди вə ондан һэр шəј јарат-маг олар...

— Нијə мəһз кəнд мəkтəби-нə кетмək истəјирдиниз, елə бурада — Бакыда, үмүмијјэт-лə, Азербайжаннн һэр јерин-дə һəмин тəбни нисан тəфəк-күрү јохдур?

— Əлбəттə, Азербайжаннн һэр јериндə вар, аччаг о за-ман мən буну дөрч етмийрим, о заман һəтта аччаг ушагын психологijasында мən буны ахтарыдым, үмүмən чəмиј-јетин јох...

— Сиз тəбни тəфəккүрүн үзэриндə нєчə ишлэмək истəјирдиниз — милли тəфəккүр јаратмаг истəјирдиниз, ја дунја стандартлары илə иш-лəјөн үмүмбəшəri тəфəк-күр?..

— Мən һəмишə чох мۈхтə-лиф мۈлаһизэлэр, фикирлэр, бахышлар ичэринсидə орта мөгсəји, көнсєнус мөгамыни ахтарыб талмага чалышмы-

шам вə онда дə бєлə дүшү-нүрдүм ки, өзүм үчүн јарат-дыгым мийлишлєк вə үмүмбə-шєриликдэн ибарət, јəни мۈвјјөн гəдэр сєнтрис мез-мунду иңсан еталонуну мил-летин ушагларында дə тəби-и едим... Аччаг бу аразум баш тутмады... Дəвлət им-танангында Елмлэр Академи-јасындан нумажəнделэр ишти-рак едиллэр вə керүнүр, чавабларым нє исə хошлары-нə кəлибмди, мənн дə вəт елэдир Академијага, Мən дə кетдим...

— Һансы сəһə илə мəшгул олдуруз?

— Археологija илə... Өзү дə чох чарди... Һагга һə-микарларым дејардилэр ки, мənнм бу сəһадə бəјүк перспек-тивларым вар... Индијенə гə-дэр дə мənдөн əллэрини үз-мөјиблэр, чагырырлар ки, кедиб кəһнə ишими давам ет-дирим...

— Сиз өзүнузү тамамилə Шергли һесаб едирсиз, јохса Гəрбин, јəни даһа чох һансы мөгəнијјетин нумажəндэсис-низ?

— Мən өзүмү һəm Шергли, һəm дə Гəрбин сајрам вə бу мənнм тəһсилымлə, һајат тэр-зицлə бағлы бир мөгсəлдир... Иш елə кəтирб ки, тəзə дил ачан дəварулдə Русияда ол-мушам вə бура кəлэндə Азербайжан дилини билмэди-јим үчүн мəчбур олуб рус бөлмэсинə охумага гəјүблэр. Сонра университетин дə рус бөлмэсини гуртардым...

— Јерк кəлишкөн, эсли-

низ һардандыр?

— Атам Ермөнистандан кəлиб, атам газахлыдыр, өзүм исə Көјчадда анадан олму-шам...

— Мən бајадан фикирлə-ширдим ки, биз университетдə тəхминən ејни вахтда охуму-шут, аччаг таныш дејилдик, јəгди ки, бу мənнм Азербай-жан, сизни рус бөлмэсини гур-тармагынызла бағлыдыр...

— Јох, мən рус бөлмэсиндə охусам дə, даһа чох Азербай-жан бөлмэсинин ушаглары илə јоддашлыг елэмийшəm...

— Аилдə һансы дилдə да-нышырдыныз?..

— Атамла, атамла, əлбəт-тə, Азербайжан дилиндə... Мən һамыјла Азербайжан ди-линдə данышырам, тəкчə бир нəфəрдэн башга — о дə гарла-шымыди, мən онунла, билми-рəm нə сирдирсə, Азербайжан дилиндə даныша билмирəm, русча данышырыг...

— Һə, бу, психоложи мəsə-лэдэр...

— Еладир, бир нєчə дəфə чəдд елэмийшəm, алыным. Адам уганыр, мəчлөдə-фи-ланда гардашыма сөз демəли олсам, кэрək кедам гулагына дејэм...

— Сизни сөнбөгиниздөн мən бу чүр ичтəчə чыкардым ки, мусаватчылыг сизни ха-рактериниздөн ирəли кəлди-р, нə нə партијага кəлиш-низ, нə дə онун Баш Катиб-сизилмөјүз тəсвүфи деј-ди... Аччаг һэм мənн, һэм дə үмүмијјэтлə сijasэтлə мənгул олаилары бир мəsə-

лə дүшүндүрүр: нєчə олду ки, сиз президент апараты-дан чыхдыныз? Бу чүр гəрəр гəбул етмөјүнүз аччаг дəвлət катиби Пəнаһ Һусејнова шəх-си мунасибəтинизлэри бағлы иди?

— Кəлин Пəнаһ Һусејнов һагғында данышмајаг, би-лирсинизми... Мəним ондан... Бу, субјектив мəsələдир... Аччаг елə əввəлчəдэн бу ишə кəлмək истəмирим, чүнки онун өз хуСУСИјјети, тələблэ-ри вар: мənнм везифəm, һэр һансы һалда, президент вə игтидарда олаиларын идеол-оги мۈбаризəsi иди, јəни мən истесем дə, истесам дə он-лары мудафиə етмəли идим — бу исə мənнм тəбнитəме јад-дыр... Əсас мəsələ будур...

— Сиз бу чүр үмүми мۈ-лаһизə, «характерин үјгүн кəлмэмəsi» нөгтеји-нəзəri илə ишдөн чыхдыныз, јохса, игтидарын елə конкрет сөнл-лэри олду ки, ону мудафиə етмөјү өзүнузə сыгышдырма-дыныз?

— Билирсиз, һеч ким игти-дары мənнм гəлэр ичдэн та-нымыр вə тəбни ки, мənнм гəлэр əссылы тəгидд елə бил-мэз, аччаг мən буну истəми-рəm... Истəмөгимин дə ки сəбэби вар: биринчиси, шəх-си мунасибəтигилə əлагадар-дыр, икничиси исə, Етнба-рин сөзү олмасын, мən буну дəфəлэрлə демийшəm, инди дə дејирəm, ки, һазыркы игтидар һакимијјетдэн кетсə, Азербай-жаны даһа бəјүк фəччалар кəлэјир...

(Арды 3-чү сөнбөдə)

АЗЭРБАЙҶАН-КҮРЧҮСТАН МҮНАСИБӘТЛӘРИ

ХІХ—ХХ эсрләрде Гафгаз тарихине нәзәр салса, бу бөлжәне ики бөјүк халгы, азербайҶанлыларын вә күрчүләрнн тәләјиндә чохлу охшарлыгылар кермәк олар. һәр ики халг ХVІІ эсрин ахыры ХІХ эсрин әвәлләриндә рус истиласына мәрүз галмышлар. Бу халгларын

Чавад хан, кияз Александр кими азадлыгсөвәр огулларынын олмасына бахмајараг, милли бирлик, гаршылыгылардым әлагәләринин олмамасы үчәбатындан 100 илдән чох бир мүддәт әрзиндә рус мүстәмләкәчилији алтына дүшүшләр.

1918-чи илдә ингиләт нәтиҶәсиндә мүстәгиллик газандыгдан сонра, бөјүк өндәримиз М. Ә. Рәсулзада истигалымзы шимал тәһлуқәсиндән горумадан өтру Гафгаз өлкәләринин бир-бирини дәстәкләмәси үчүн чәлышмышдыр. Чар Русиясынын әрази бөлкүсүндән бу өлкәләре чохлу проблемләр галмасына бахмајараг, М. Ә. Рәсулзада вәзијәт сабитләшәнәдәк әрази идиаларынын бир тәрәфә гојуб, Гафгаз дәвләтләринин һәрби-сијаси јардым һаггында мүгавилә багланмасына чагырмыш, АзербайҶан, Күрчүстан вә Дағыстан арасында белә бир мүгавилә имзаланмасына наил олмашдыр. Тәәсүфләр олсун ки, мүгавилә имзаландыгдан бир нечә күн сонра Дағыстан Республикасы рус кенералы Деникиннн гошунлары тәрәфдән ишғал олунду, АзербайҶан вә Күрчүстан исе ләзими көмәк кәстәрә билмәдиләр. Бунунла белә, 1918—20-чи илләрдә АзербайҶан вә Күрчүстан арасында јахын игтисади-сијаси мүнәсибәтләр олмуш, һәтта бејнәлхалг әләмдә [Версал сүлһ конферансы] һәр ики өлкә бир мөвгәдән чыхыш етмишләр ки, бу да тарихи зәурүрәтдән ирәли кәлирди. Чүнки бу дәвләтләринн кеостратежи вәзијәтләринә керә ајры-ајрылыгыда мүстәгил олмасы мүмкүн дејил. Буну ХІ гырмазы рус ордусунун 27 апрел 1920-чи илдә Бақыдан башлајыб, 25-и феврал 1921-чи илдә Тифлисдә баша вурдугу «коммунизмин зәфәр јурушу» сүбүт етди. Вә бунунла инкинн дөфә һәр ики миллит 70 иллик бир дөвр әрзиндә Русиянын кәләси вәзијәтинә дүшдү. Бунун ачы нәтиҶәләри исе бу күн көз

габагындадыр. Нәһајәт, азадлыг вә истиггал үғрунда һамыдан чох шәһид вермиш, јалныз сон илләрдә 9 апрел—Тбилиси, 19 январь—Баки, Гарабаг, Осетија ачыларыны јашамыш, ермәниләрдән фәргли олараг мүстәгиллији һәр шәјдән үстүн тутан бу ики мәрд миллиәтин дәстлүг вә гаршылыгылардым шәраитиндә јашамасы; азербайҶанлыларла күрчүләрнн алынына јазылмыш тарихи зәурүрәтдир. Игтисади чәһәтдән дә [АзербайҶаннн Гара дәнизә ән јакын чыхыш јолу, Күрчүстаннн енергетик ресурслара олан еһтијачы вә с. вә и.] бу дәвләтләрин бир-бири илә сых әмәкдәшлигы әвәз-олунмаздыр. Бунунла белә, тәәсүфләр олсун ки, сон заманларын бәзи олајлары бу мүнәсибәтләре көлпә кәтирди. Бу дәстлүгдән нарат олан империя гүвәләри, ермәни лоббиси Күрчүстан сијаси дәирәләриндәки өз мүздлү чәсуслары вәситәсилә азербайҶанлылары сыхышдырыб говмаг, кәлпәкдә Күрчүстанла АзербайҶаннн гаршы-гаршыја гојуб; Гафгазда азадлыг мүчәдиләсини ган дәрјасында боғмаг истәјирләр. Борчалыда јурддашларымызын доғма евләриндән говулмасы, гејдијата кәтүрүлмәси, торпаг сәһәләринин верилмәзәси вә нәһајәт, сон парламент сечкиләриндә 500 минлик әһалидән, бир нәфәр белә олса, азербайҶанлынын депутат әсечилмәси» јухарыдакы мәгсәдләрин һәјата кәчирилмәсинә хидмәт едир. Бунунла белә бизим дә сәһвләримиз чохдур. Күрчүстандән азербайҶанлы зиялыларын сыхышдырылыб чыхарылмасы нәтиҶәсиндә, бөјүк әксәријјәти кәнд рајонларында јашајан јурддашларымызын мәнәфејини мүдәфиә едчәк савадлы кадрларымызын олмамасы кәнд әһалисиннн сијаси пәссивлији, Борчалыда чәмијјәт вә тәшкилатларын пәракәндәлији, вәһид бир тәшкилатын [әмәдәнијјәт мәркәзи] вә с. адла да олса] олмамасы, олан тәшкилатларын да халгла зәһф үнсәијјәти вә бизим буна гаршы тәсирили бир тәдбир кермәәјимиз бизим сәһвләримиздән чох күнәһимыздыр. Бу вәзијәт белә давам етсә, јахын күнләрдә АзербайҶан чох ағыр бир һалә душә биләр. Бунун гаршысына алмаг үчүн һөкүмәт Күрчүстанда јашајан сојдашларымызын тәләји илә бағлы мидди тәдбирләр кермәлидир. Бу тәдбирләр чох күман ки, бир-нечә истигамәт-дә кетмәлидир.

1. һөкүмәт бу ишдә ләзым олан бир-нечә әсас назираликләрин нүмәјәндәләриндән иба-

рәт Борчалы азербайҶанлыларынын гајғылары илә әләгәдәр сәләһијјәтли бир комитә јаратмалыдыр. Бу комитәнин ашәғыдакы ишләрлә мәшғул олмасы мәгсәдәүјүн оларды: јурддашларымызын һугуларыны мүдәфиә едчәк вәһид бир Борчалы чәмијјәтинн [Күрчүстаннн сәрһәд тохунулмазлыгы принсипинн, демократијаны вә с. әсас кәтүрмәклә] јарадылмасына көмәк етмәк. Бу мөгсәдлә һәркәтдә иштирак етмиш, тәшкилатчылыг тәчрүбәси олан, Борчалыдан чыхмыш, миллиләтәр вә кәчләримизин [мүәллимләр, һәкәмләр вә с.] доғма јурда гајытмаларына һәр чүр шәраит јаратмалы, бу кәчләринн көмәји илә һәр бир азербайҶанлы кәндиндә әһалини өз һугуларыны горумаға сәфәрбәр етмәли, тәшкилатланмалы, милли мәнәнијјәтимизин инкишафына наил олмалыгыр. Тәшкилатланмыш Борчалы чәмааты бу тәғдирдә Күрчүстаннн сијаси һәјәтында өз нүфузларына ләјг јер тутуб, күрчү—АзербайҶан дәстлүгүнү дәстәкләјәрәк, истиггалчы күрчү партија вә һәркәтләри илә бәрәбәр, мүстәгил Күрчүстан дәвләтиннн инкишафы вә тәрәггиси үғрунда чәлышмагла, үмуми мәнәфејимизә хидмәт етмиш оларды.

II. Күрчүстанда кәдән сијаси просесләри даһа јахындан илзәмәк, азербайҶанлы ичмәнин инсан һугуларынын јериндәчә мүдәфиә етмәк, ики дәвләти: бир-бири илә даһа јахындан сијаси, игтисади вә мәдәни әләгәләринн инкишаф етдирмәк үчүн АзербайҶан һөкүмәти јахын вахтларда Күрчүстанла сәфирлик сәвијәсиндә дипломатик әләгәләр јаратмалыдыр. һөкүмәтимиз бу сәфирлик вәситәсилә Күрчүстанда кәдән етник мүнәҶишәләри [Дағыстан халглары арасындакы мөвгејимиздән истифа-дә едиб] динч вәситәләрлә, сәрһәд тохунулмазлыгы вә инсан һаглары принсипләри арасында арадан галдырылмасында өз вәситәчилијиннн тәклиф етмәли, Гафгазда сүлһүн вә әмин-аманлыгын јаранмасына чәлышмалыдыр.

Бүтүн бунылар нәзәрә алараг, Күрчүстанла әләгәләр дәвләтимиз үчүн биринчи дәрәҶели вәзифәләрдән бири олмалыдыр. Белә ки, Гафгаз дәвләтләриннн истигалынын мөһкәмлији, јалныз бурада јашајан миллиләтләрин дәстлүгларынын мөһкәмлијиндән асылы олачагдыр. Бураја узанан ајы пәнчәсиндән јалныз биркә зәрбә илә гуртулмаг мүмкүндүр.
Саһиб Әһмәдов.

ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУҶУНДА ЗИЈАЛЫ МӨВГЕЈИНИН Ә Һ Ә М И Ј Ј Ә Т И

Бизә белә кәлир ки, ССРИ-нин дағылмасында елмин вә зиялыларын империянын әсарәтиндә олмасы да аз рол ојнамајыб. Белә ки, өз сијасәтиндә вә дәвләтчиликдә елми гәнәәтләрлә, объектив асгалл зиялы сөзү илә һесаблашмагданса, онлара кәстәришләр верилди ки, филан мәсәләни нечә олур-олсун бу чүр шәрһ един. Чүнки, партија белә истәјир. Бу чүр сәрт тәләбләрлә разылаша билмәјән дүшүнән башлар чыхыш јолуну ја сусмагда, ја да харичә кетмәкдә кәрдүләр. Империянын мәкрли, гәрәзли тәләбләринә бир гарын чәрәк үчүн бојун әјәнләр исе она кәстәрдикләри «хидмәтләрлә» әслиндә дәвләтин дағылма просесинн бир гәдәр дә сүрәтләндирдиләр.

Одур ки, һәр һансы дәвләт өз дајагларыны мөһкәм, өмрүнү узун кермәк истәјирсә, алим, зиялы сөзүнү, фикрини идәрә етмәк идиасындан узаг

Чыхышларда динтәт Гарабаг проблеминнн вә халгын соснал-сијаси вә милли-мәнәви рүһүнүн низәмәланмасы мәсәләләринә јөнәлдилди. Гејд олунду ки, халг индијәдәк әләбахылыгы вә кәнар-дән идәрәчилијә вәрдичи едиб. Бу илләр онун вә торапагына, милли сәрвәтинә сәһиблик һиссини соң дәрәҶә зәифләдиб. Әвәсиндә бир-би-

рининн чибини қәсмәк психологикасынын инкишаф едирдиб. Одур ки, һасилә кәлән мөһсүл сәһибсәзиләндән кө-көрә-көрә јығылмајыб, зәј едилди. Бүтүн иткиләринн әвәсини исе халг дәвләтдән умур, күнаһкар да ону һесаб едир. Әвәсиндә һеч кәс илһәсалла мәшғул олмајыб, «бизнес» ады илә дәвләт өм-ләканысы гу јиҶмәтинә талајыр.

олуб, онунла һесаблашмалы, сијасәтиннн бүтүн истигамәтләриндә елмин, зиялы фикриннн объектив гәнәәтләринә әсасланмалыдыр.

Кәч дәвләтләринн рәһбәрлијиннн декабрын 16-да зиялыларла олан көрүшүнү онларын бу һәгигәтлә һесаблашмаг кәһди һесаб етмәк олар.

Президент апаратында Әбүлфәз Елчибәјин бир груп зиялы илә көрүшүнүн әсас мәгсәди јаранмыш вәзијәтдән чыхыш јолу ахтармаг иди. Бурада дәвләтчилијимизин, милли-тарихи мүгәддәрәтимизын бәргәрләр олмасында зиялы мөвгејиннн һәлледичилији бир даһа етүраф едилди. Чүнки, миллиәти онун зиялылары, дүшүнән бејинләри тәрбијәләндириб, истигамәтләндирир. Мәһз буна керә дә һәр бир империя өзүнә табе, көлпә етмәк истәдији халгын биринчи нөвбәдә зиялысынын мөһв етмәјә чәлышыр ки, күтләни истәдији шәкилдә истисмар етсин.

Мәсәлән, бензини, електрик лампаларынн, харичи сигаретләри вә диҶар бу ними маллары һансы кичик мүәсәсә, кооператив тәсәррүфәт истәһсал едир? Шүһнәси, дәвләт өмләкыннн талағамасы јолу илә әлдә едилиб, гылыгы вә баһалыга, бунунла да халгла һакимийәт ара-сында јарадылмагда олан

укурумум дәринләшмәсинә шәраит јарадан бу чүр һалларынн гаршысы геҶијәтлә алынамалыдыр.

Јаранан гылыгы вә наразылыгыда бәзән јол вериләв иф-рәит демократик идәрәчилик (ахы тахылынн, јаш мөвгәнинн вә с јығылмасында не демократија?) бахымындан ја-нашдында, мүәјјән һәгигәт

олса да халгла һәмнн ичтиман рәјин формалашдырылмасында, ја нә дәвләт сијасәтинә гаршы наразылыг әһвалыннн јарадылмасында позучу гүвәләрин мараг вә чәһфәшә-лыгыны дамаг сијаси кор-лут оларды. Империянын узун илләр боју башырадыгы муҶтәлиф формалы дајаг-ларынын үзә чыхарылмасына да хусуси фикир верилмәли-дир. Белә ки, ермәнләрлә олан гаршылыг айләләрин вә онларын тәрәмәләриннн јук-сәк постларда гәрәз тутараг, дәвләтинн дајагларына сар-сыдычы зәрбәләр ендирмәлә-ринә хусуси дитәт етдирил-мәси нәзәрә чәлдирялды. Бу тәһлуқә мәнбәләриннн сәр-вәсиләндиримәсиннн дәвләт вә үмумхалг иши олдуғу гејд едилди.

Ордуда јаранан интизам-сызлыгыла милли-психоложи ашынымаларымыз арасында-кы вәһдәтин хусусилә дөзүл-мәзијәти фикри габарыг сә-ләнди. Белә ки, инканылы-ларын өз өвәлдәринын ордудан саклајараг, архада онсуз да тарыма чәкилимиз әсәбләре тохунан һәркәт-ләрлә ичтиман тәзәб һисси вә мәс’улијјәтсизлик психоло-жијасыны аловландырма-ларына дәвләт јол вермә-лидирсә, торпаға, вәтәни горумасын мүгәддәслијинә мө-

(Арды 7-чи сәһифәдә)

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ МӨҢКЭМЛӘНИР

Мусаават идејасы халгымызын атиндан, чаниндан, руһундан јаранымышдыр. О, бизим өзүмүзүн партијамыздыр. Неч кәсин дејил. Неч дикәр мусәлман ва ја түрк дәвләтинин дә дејил. Мәһз бизим өз Азербәјчанымызын партијасыдыр. Бу күнки јарыјухулу, јарызыг олан азадлыгымыза көрә Мусаават чох-чох борчулуг...

Бах елә бу һисс вә дүјү илә биз 19 декабрда Мусаават партијасы Нәсим район ташкилатынын тәсис топлантысына јығылышмыдыг. М. Ә. Рәсулзадеһин — бејүк өндәркимизин портрети, үч рәңкли бајрагымыз — милли идеолокијамызын символу, өзәмәтли һинимиз — ичимизин һарајы, мүгәддәс шәһидларимизин руһуна охшан мүгәддәс фәтиһәмиз топлантын лейтмотивинә-эпиграфына чевриләрәк партија үзвәринин чох мәрәм, мүбәрәз овғат вә ичиндә олан идејаја инам үстүндә көкләди. Вә топланты

сонадәк бу көкдән дүшмәди. Бәрлә Бүросунун сәдри Рәшид бәј һачыјевин һесәбәт мә'рузәси вә марағлы чыхышлар, галдырылан мәсәлеләрә объектив мунәсибәт дә'ват олуи-муш гонағлары, партијанын Баш кәтиби Нијәзи бәј Ибраһимову Диванын үзвәри Нәсир бәј Ағәјеви, Мирзәбә бәј Бабәјеви, Халәддин бәј Ибраһимову рәзәзи сәлди. Низәмнамә тәләбләринә үйгүн апарылан сәдр, шура вә НТК сечкиләри өз опера-тивлији, объективлији илә фәргләнди. Елә јени сечилиш сәдр Сейидәли бәј Мәммәдәвун чыхышы Нәсими мусаватчыларынын гаршысында бејүк вәзифәләрдү.

Конфрансда һазырки ичти-маи-сијаси шәрәит, антидемократик гүвәләрин фәаллашмасы, профессор М. Әләскәровун дөјүлмәси, «Мәјдан» гәзәти редаксийасынын дағдылмасы, мүһәрибә зоналарында баш верән аһлашылымазлығлар вә

тәхрибатлар мусаватчылары бәрк нәрәһәт етди. Конфрансда бу мәсәлеләрә әләғәдәр бәјәнат гәбул олуиуд.

Милли һәмрә'јлик, дәвләтчилик ән'әнәләримизин мөһкәмләнишәси, онун демократик һүгүг дәвләти кими сүр'әтли инкишафи, ерәмәни ишғалчыларынын торпағларымыздан тәзликлә говулмасы фиоирләри јығынчағын ичиндән кечиб көдән ишығлы бир хәтт иди. Бу бә'зән тәшкилатланмағдан, конкретлидән, бөлкә чәривәсиндән чыхса да, тәби иди. Чүнки, һәр бир вәтән өвәладыны сүдән, чәрәкдән һавадан өнчә, вәхилә бејүк Мәһәмәд Әмин — бејүк мусаватчынын руһумуза даһызырдығы азадлыг мөлһәмәнин ширинлији вә бу ширинлијин әбәдиләшмәси әрзусу дүшүндүрүр.

Мусаават партијасы Нәсими район тәшкилаты мәһз бу чүр тәсис олуиуд. Партијанын програм вә Низәмнамәсинә чидди әмәл едилди. Вә бу да ону кәстәрди ки, Нәсими тәшкилаты Мусаават партијасынын ән мүтәшәккилләриндән бири кими јетишир, мөһкәмләнир.

Хејрулла БАЛАХАНЛЫ.

«Бәкләјир сирдән зәфәр...»

Аловлу вәтәнләрвәр, кәркәмли романтик шаһримиз Мәһәмәд Һаддини шуурлу һәјәти боју нәрәһәт едән ән үмдә проблем имзәмизын дикәр милләтләрин имзәси ичиндә өз шәрәфли Јерини тутуб көрүнмәси мәсәләси олмағла, јарядычылығы бу амала хидмәт едиб. Олур ки, 1918-чи иллә е'лан олуиан Азербәјчан Демократик Республикасында идеалларынын тәһәссүмүнү көрән шаһир, һәмийн һәкумәти алғыш-ламағла бәрәбәр, әлдә едилән истиглалын һәјрәт вә мәтанәтлә горунамасы мәсәләсинин вәғдәшларымыздың башлычасы ивә ордуиузуи гаршысында мүһүм бир вәзифә кими дүрдүгүнү билдирәрәк, Вәтән оғуларынын «дибәри-Һүрријәти әғјар өлиндән һифз едиб» халгыны һејоидијәтинни, намус вә шәрәфини уча тутмаға, баһарын хәзанла өвәз олуиуиасына јол вермәмәјә сәсләјирди. Шаһирин һағлы гәнаәјигәнә көрә, Азәри түркләри истиглала өз мөзијәтләри, шәрәф вә лајгағати илә чохдан лајидири. Она көрә бу јолда өлмәк әсиндә өлүмсүзлүгә то-вүшмәшдири.

М. Һаддини бәшәрилији илә өз актуаллығыны инди дә сахлајан бәлә әсәрләриндән биринин — «Азербәјчан» гәзәтиндә (22 нисан (апрел) 1919) чап едилрдији «Әскәр

ләримизә — көнүлләримизә» шә'ринин буюнқуқ кәчлијимизә дә чардырылмасыны лазым билдири,

М. АЛХАН.

ӘСКӘР ЛӘРИМИЗӘ — КӨНҮЛЛҮ ЛӘРИМИЗӘ

Милләтин намусу сиздән чох шүчаәт көзләјир, Девләти-невзәди-Милли галибијәт көзләјир, Бәкләјир сиздән зәфәр: атимиз, истиглалымыз, Шанлы гејрәт, шанлы һилмәт, шанлы чүр'әт көзләјир.

Бир бахын нисван-иффәтпәрвәри миллимизә, Дијеји-үммид илә сиздән һәмийјәт көзләјир. Пәјимали-дүшмән олсунму чәмәнзари-вәтән! Јурдумуз сиздән бу күн чох али һилмәт көзләјир. һифз үчүн әғјар әлиндән дилбәри-Һүрријәти, Мүстәғил олмуш вәтән әзмү-мәтанәт көзләјир. Гојмајын олсун хәзан күзләри-истиглалымыз, Сиздән истиглалымыз парлағ тәрәвәт көзләјир. Милләтин һејоидијәтин јүксәлдин, еј гејрәтвәрән. Милләтим сиздән бејүк шану-шәрәфәт көзләјир. Шанлы өлмәк өлмәмәқдир, анлајын бу килмәти, Пүршәрәф ким чан верәрәсә, ани рәһмәт көзләјир. Милләтим истәр јүрәкдән чох шәрәфли бир һәјәт, Анласын, етсин буну идраки-әһли-каинат.

Бақы, 21 нисан 1919.

Әбдүлсәлимзәдә МӘНӘММӘД ҺАДИ.

АЗЕРБАЙЧАНДА ДӨВЛӘТ ДИЛИ АЗЕРБАЙЧАН ТҮРК ДИЛИДИР!..

Азербәјчан парламентиниң (Милли Мәчлисин) «Азербәјчанда дәвләт дили һансы дилдир?..» суалына чабаб верә билмәмәси артыг һәмән парламент барәсиндә мүејјән тәсәвүр јарадыр—һәлә бу өз јериндә, ејни заманда милләтин өзүнүдәки сөвијәси барәдә мүејјән тәсәвүр јарадыр. Ва нәһәјәт, мүтәхәссисләрин мөвгәји (!) барәдә мүејјән тәсәвүр јарадыр.

Азербәјчанда дәвләт дили һансы дилдир?.. Азербәјчан дили?.. Түрк дили?.. Ја Азербәјчан түрк дили?..

«Азербәјчан дили» ифадәсин 30-чу илләрдә «формалашмышдыр» — һәддиндән артыг шәрти бир ифадәдир. («Азербәјчан халгы», јахуд «Азербәјчан милләти» кими) вә нә гәдәр адәт еләмиш олсағ да, бу күн, ону дәјишдирилмәсинә еһтијәч дүјүлүр. Она көрә ки, биринчиси, тамамилә шуурлу (һәтта концептуал) оларағ үдүрүлмуш дүр: икинчиси, һәмийн шуурлу (консептуал) үдүрмә бу күн дә милләтин кенәтипи барәдә сәһв тәсәвүрләр доғур... «Азербәјчан дили» демәк, әсиндә, һеч нә демәмәјә бәрәбәрдири—«Иран дили», «Русија дили», «Асија дили» нә чүр мәнәтисиз ифадәләрдирсә, «Азербәјчан дили» дә о чүр мәнәтисиз ифадәләдир...

«Түрк дили» нәчә?.. Азербәјчан дәвләтинин дили, һеч шүбһәсиз, түрк дилләриндән биридири; һәм Шималда, һәм дә Чәнубда, бизә мө'лум олан мәнбәләрә көрә, артыг мин илә гәдәрдир ки, бу дил «түрк дили» авлағыр... Ләзгин, XIX сәрин орталарындан (һәтта даһа әввәлдән) башлајарағ, «Азербәјчан түркләринин дили», «Зәғағтазија түркләринин (татарларынын) дили», «Түрк-татар дили» вә с. ифадәләрин ишләмә тәзалији артыр вә бәлә бир дүзкүн аһлајыш формалашыр: «Азербәјчан түркләринин дили»..

Ва бу күн һеч бир моллалығ етмәдән, һеч нә үдүрмәдән, тәби оларағ кәлиб чыхдығымыз бу аһлајышдағ исти-фадә етмәлијик: «Азербәјчан түркләринин дили» даһа доғрусу, «Азербәјчан түрк дили» («Азербәјчан түркчәси»). Әкәр индијә гәдәр ишләдијимиз «Азербәјчан дили» әвәзинә иадән сонра «түрк дили» ишләтсәк, бир сәһви дүзәлдиб икинчи бир сәһв едәрик: түрк дилләри чохдур. «Азербәјчан түрк дили» онлардан биридири... Шүбһәсиз, «Азәри дили», «Азәри түркчәси».. тамамилә јанлыш ифадәләрдир—60-чы илләрдә мейдана чыхмыш вә өмрү чох гыса олмуш бир муһабәзәнин (гејри-түрк мәншәли Азәри тәјфасы кујә. Азербәјчан халгынын өмдәди олмушдур!) тә'сири илә јаранышдыри...

Азербәјчан парламенти халгын (Азербәјчан халгы), дәвләтин (Азербәјчан дәвләти) адында дәјишклик етмә-мәлидир. («Азербәјчан түрк халгы», «Азербәјчан түрк дәвләти» шәһитдә), анчағ «Азербәјчан дили» әвәзинә «Азәр-бәјчан түрк дили» (јахуд «Азәрбәјчан түркчәси» ишләтмәјә еһтијәч дүјүлүр: Азәрбәјчанда дәвләт дили—Азәрбәјчан түрк дилидир)... Вә әкәр Азәрбәјчанда дәвләт дили Азәр-бәјчан түрк дилидирсә, Азәрбәјчан парламенти анчағ вә анчағ Азәрбәјчан түрк дилиндә данышырмышдыри (хәрич-дән кәлән гонағларынын чыхышларынын тәрчүмә етмәк мүм-күндүр).

«Азәрбәјчан дили» әвәзинә «Азәрбәјчан түрк дили» ишләдилимәси, бир сыра милләт вәкилләри еһтијәт едиләр ки, Азәрбәјчандағы гејри-түрк мәншәли этнослары наразы салар—мәкәр һәмийн этнослар билмирләрини ки, бу вахта гәдәр дә «Азәрбәјчан дили» дедиңдә талыш, күрд, јахуд тәт дилә јох, мәһз «Азәрбәјчан түрк дили» нәзәрдә туту-лур?.. Әкәр биз «Азәрбәјчан түрк халгы»ндан, јахуд «Азәрбәјчан түрк милләтиндән» данышсағ, талыш—«талыш халгы»ндан, күрд—«күрд халгы»ндан, тәт—«тәт халгы»ндан даныша биләр; анчағ биз «Азәрбәјчан түрк дили»ндән данышырмыз—о дилдән данышырмыз ки, Азәр-бәјчандағы мүхтәлиф халғларын јох, бүгүз Азәрбәјчан милләтинин дилидир. Буна Азәрбәјчан парламенти шүб-һә етмәмәлидир.

Низәм ЧӘФӘРОВ.
Азәрбәјчан парламенти Азәрбәјчанда дәвләт дили-нин мәһз түрк дили (шүбһәсиз, Азәрбәјчан түрк дили) олдүгүңү гәбул етди.

БИЛДИЈИМИЗДӘ, БИЛМӘДИЈИМИЗ

БУРХАН—әски түркчә «будда» демәқдир.
ЧӘННӘТ—әрәбчә сөз мәнасы «бағ»дыр.
МӘРЈӘМ—ибраничә «күчлү», «көјчәк» мәналарындан доғуб.
ИСА—ибраничә Јешуа, мәнасы «Аллаһ көмәјин олсун», «гуртулуш»дур.
ЈәһЈА—христианларда, Иоан, ибраничә мәнасы «Јәһвә, јә'ни Аллаһ рәһмәндир».
ЈУСИФ—христианларда Исиф, ибраничә мәнасы «Аллаһ бәрәкәт версин».
НӘРКИСС —ә ја Нәрсисс, әски јунан мифо-

ложисиндә ирмағ танрысы Кефиссин ушағыдыр, көзәл бир оғландыр. Елмдә нарсисслик өз көзәллијинә, өзүнә вурғунлугдур.
ОНСОН—әски түркчә «тәлиз», «илкин», «мүгәддәс» мәналарыны верир, һәм дә түрк то-тәмләрини билдирир.
РӘФАИЛ—ибраничә «Илаһи, сағалт» демәқдир.
РОМА—рома мифоложисиндә Илаһәдир.
РУСТӘМ—әски Иран дилиндә «баһадур» демәқдир.
СУЛЕЈМАН—јәһудичә Шелом, ибданичә

«барышған», «бәрәкәтли» мәналарыны верир.
ТАНРЫ—әски түркләрдә «сәма» мәнасыны верир. Шумерләрдә Дингри һәм танры олуб, һәм дә «сәма» мәнасыны вериб.
ТЕРМИН—рома мифоложисиндә сәрһәдләрин, торпағ пәјларыны ајыран нишанларын Танрысыдыр.
НӨКӘР—әски монголча силаһдаш, гуллугчу.
ОҒРУ—әски түркчә кизли, көзәкөрүмәз демәқдир.
ОХУР—әски түркчә заман демәқдир. «Бир һовур» дөјимини јада салын.

Топлајаны:
Нијәзи МӘҲДИ.

1988-чи илдә Гарабаг мунагишәсинин илк кучларинда, дөрд ил сонракы тәһлүкәни дүян Лачын кәңчләри, коммунист партијасы структурларинда көк агимши кагаларин» еләчә дә ДТК-нын тәғибләринә мәнәл гојмадан Лачын-да АХЧ-нин рәмзи (Лачын комитәси)ни таратдылар. Бу кәңчләрә лачынлы Ариф бәј Пашажев башчылыгы едирди. Елә һәмкин или феарал ајынын 13-дә А. Пашажевин башчылыгы илә Лачын-да кизли «Мүвәггәти, Фөвгәл-адә Комитә» јарадылды. Лачынлы кәңчләр А. Пашажевин әтрафинда Ермәнстан тәрәфдән Лачына көз дикән ермәни тәчәвүзүнә гаршы јумруг кими

бирләшдиләр. Кизли јолла да олса, илк силәһ-лар алынды. Постлар гојулду. Ермәнстандан Гарабага кедән јола нәзарәт олулмаға башланды. 1991-чи илин октябринда исә Лачын-да һәрби бирләшмә јарадылды. Кәңч забит Ариф Пашажев баталјона командирлик еләмәјә башлады. Беләликлә, вәтәнсөвәр кәңчләр илк баталјона јазылдылар. Дөјүш сурсаты, эрзәг, казарма шәраити илә бағлы мүхтәлиф әтгик-ликләр бу дөјүшән баталјонун эзмини ғыра билмәди. Ғыса мүддәтдә ады республикамыза гәһрәмәнлыгы рәмзи кими јазылан Лачын полку јаранды.

Лачыннын хәјәнәтлә дүшмәнә верилмәсиндән сонрр Ариф Пашажевин һаггында мәтбуат сәһифәләриндә, еләчә дә ара јерләрдә мүхтә-лиф шаһидләр баш алып кетмәшкә иди. Лачын-да өз оғулларыны, А. Пашажевин командирлик еләдији полка вермәјән адамлар, еләчә дә өз мәнфәәти илә мәшғул олан шәхсләр инди дә «көз гәјбәтләрдән» чәкинмирләр. А. Пашажев һал-һазырда АХЧ сәдринин мүһүм ишләр үз-рә муваһидир. А. Пашажевин «Һәрби техни-каја ауд нәзәри ишләр», «Дағ пијадасынын дөјүш тактикасы», «Оригинал муһасирә үс-лублары» өз с. һәрб елми сәһәсиндә чап олунамыш јазылары да вар.

Подполковник Ариф ПАШАЈЕВ:

«БУ КҮН АЗӘРБАЈЧАН ИКИ ГҮТБӘ БӨЛҮНМҮШ АДАМЛАРЫН БИР-БИРИНӘ ИКРАҒ ИФАДӘ ЕДӘН МУНАСИБӘТЛӘРИНИН АҒЫРЛЫҒЫНДАН ИНЛӘЈИР»

(АРИФ ПАШАЈЕВЛӘ МУСАҒИБӘНИ ӘМӘКДАШЫМЫЗ НАЗИМ ӘҒМӘДЛИ АПАРЫБ)

СУАЛ:—Ариф бәј, Лачын-нын тәһвилә верилмәсиндән сонра Лачынлылары гачмаг-да кунһалландырдылар.

А. П.—Лачыннын верил-мәси садәчә оларгә һаллан-мыр, мүәјјән гүввәләр гә-рәфиндән һалландырдылар. Бизләрдә буна «Ғашынма-јан йердән ган чыхарма» де-јирләр. Бу мәсәләнин көк-ләри барәсиндә мән мәтбуатда дефәләрлә чыхыш етмишәм. Лачыннын верилмәси шәра-ити вә бунда кунһаһкар олан шәхсләр кифәјәт гәдәр ај-дыңдыр вә бу мәсәлә әтра-фында мүәммалы куманла-рын јаранмасына чалышан-лар исә әстиндә һөгигәтин тәһриф едилмәсинә вә өрт-басдыр олунамасына мара-лары олан адамлардыр. Ла-чын-да баш верән һадисәләр барәсиндә шаһидләр јајан бу «вәтәнһәрвәр»ләрин га-һында эррә гәдәр вәтән вә халл һисси вәсә, гој онлар шәһиди олдудлары фактла-ры һүтүг муһабизә орган-ларына билдириб, чинајәт-карларын чәзаландырылма-сыны тәләб етсинләр. Белә һәрәкәтләр базар гәјбәтлә-риндән даһа шәрафли бир иш оларды.

Дурғунлуғ дөврләриндән башламыш готтуғунда чина-јәт мәчәләси китабыны кәз-дирәрәк газандыгы бүтүн куллары мәнкәмә индиала-рына харчләмиш, дүз отуз ил Лачын-да вә доғма кәнди Минкәндә олмајыб, доғма очағынын бир хейр-шәрин-дә белә иштирак етмишди Бәкир Әһмадов кими мән-һәви хәстәләр Лачынны верил-мәси барәсиндә әфсанәләр ујдурадаң һәјрәтимдән гу-рулуб галырма.

Белә һәрәкәтләр психо-локи тәғрибатлардыр. Вә һеч дә тәсәдуғи харәктер дашымыр. Сүн и сурәтдә елә шәраит јарадылыр ки, дөјү-шән вә дөјүшмәји бачаран адамлар һәр шәји бир тәрә-фә атыб өзләрини белтанчы-ларын чәкинди гуртармағ үчүн бешәлли мубаризә апар-маға мөчбур олулар. Әкәр белә давам едәрсә, биз јәгн ки, мәнкәмә органларына мурачәлә етмәли олачағыз. Мүһабизә апаран халтын һәр бир өвләди сәзаларына, һәр-рәкәтләринин ағасы вә нәзәр-тәтиси олмадылар.

Ғалды лачынлыларын гач-масына, бу, ијрәң бур ү-дурмадыр. Тәсәсуғи ки, бу ү-дурманын илк мүәлифләри лачынлы адыны дашымаға мән-һәви һаггы олмајан бир нәчә «лачынлылар» Бу ја-хынларда Күләбирд батал-јонунун командири Вағиф Чаббаровун муваини Рөвшән Алакишиш-өв мәнә мөжтуб јаз-мышды. Мәктубда кәстәри-мәләрдән бәлди олур ки, Ла-чыннын ишғалындан сонра В. Чаббаров муһабизәләрә ху-суси чәһшәһанлығла Лачын

полкунун вә лачынлыларын гачмасыны сүбүт етмәк истә-јирмиш. Рөвшән Атакиши-јевин «нијә һағсыз данышыр-сан», суалына В. Чаббаров «лазыми јолдашлар белә мәсәләт билибләр» чавабы-ны вермишди. Мән елинин, обасынын гәјрәти уғрунда чанындан кечмәји ешитми-шәм, көрүмүшәм. Әзүңү һа-мыдан гәјрәтл, һамыдан чә-сарәтли вә икид гәләмә вер-мәк хәтиринә бүгүв бир ели гәјрәтсиз гәләмә вермәји исә гәјрәтсизлијин вә шәрәфсиз-лијин ән бәлүк нүмунәси һе-саб едирәм.

Мән Лачынны верилмәси-нин тактики сәбәбләри барә-синдә дефәләрлә мәтбуат-да чыхыш етмишәм. Лачын-лыларда олаң һәғәрәтли вә де-зүлмәз мунасибәти нәзәрә алып индијәдәк дедиқлә-риме бир һегигәт олава ет-мәк истәјирәм. Ермәнстан нәчә иллардыр Јухары Гара-бага дөһлис ачмағ истәјир-ди вә һәмкин дөһлизин ачыл-масына апаран јол мәнз Ла-чын-дан кечирди. Ва лачын-лылары «биз азербайчанлы-лар» бөјүкүлүндән, биз «лач-ынлылар» мөһдудлуғуна енајә мөчбур етмәк истә-јәнләр унутмасын ки, тәлә-јинә һәмкин аразида јашама-г дашыш даһлардан бири дө о өзү ола биләрди.

Беш ил дүшмәнлә үз-үзә дурб психофизи кәрки-лијин бүтүн нөвләрини өз өзәриндә сынагдан чыхар-мағын вә чөтин һәјәт тәрә-пини дөјүшкән рүдә тәрбијә етмиш олдугу бир елин бир-дә-бирә горхаг олмасына инананлар һансы мәнфиә әсасланлылар?

СУАЛ.—Мај ајында нә үчүн сиз Бағьја чағырыб сәләһијәтинизи алдылар?

А. П.—Бу бир гәдәр белә дејил. Аптрелин үчүнчү он-күтүлүндә кәндәрилән гүв-вәләрин хошақәлмәз фәә-лијәти, Шушадакы вәзијәт,

кәлән гүввәләрин рәһбәрлә-ринин мәним һаггында ети-мадсылығ јарамағ чәд-ләри—бүтүн булар һәл-лә Лачын-да икән һеч бир сәбаб олмадан мәним сәләһијәт-ләримин мөһдудлашырмағ мәсәләсиндән сонра баш-верән һадисәләрин там олма-јан сийәһисидыр. Чох гар-ибә иди ки, јекәнә мутошәк-бил, тәләм көрмүш вә ни-зәми һиссәнин командири мән ијиди вә мәним һәрәкәт-ләрим тәғдир олунамаг авәзи-нә МН тәрәфиндән сәләһијәт-ләрин мөһдудлашырылығ вә кәлән гүввәләр тәрәфиндән мәнә гаршы етимадсылығ муһити јарадылырды. Мән ил полкун шәхси һәјәтгидән айрымағ үчүн истәнилән вәситәләрә әл атылырды. Мән ачиз адам дөјүшмә вә онлар хәбәрләриг етмәјә мөчбур олдум ки, мән бә-зиләри илә дөјүшкән салма-ға чәсарәт етмәсинләр. Рә-һим Газизјевә олан шәхси һәрмәтмин вә Милли Орду-музун интизәми гаршысын-да һисс етдијим мөсулијәт мән ил онлар сөзүс табә олмаға мөчбур едирди. Лачын мәним өзүмдән вәзиғә-чә бөјүк олан забитә даны-шыгысы вә сөзүс табә ол-мағ кими әскери борчума сәдағәтмид дә вәзијәти дө-јүшкән, Буғунда алағадар ишдән азад олунамағым үчүн 1 мај 1992-чи илдә Бағьја кәлдим.

СУАЛ.—Сизин теләвизи-ја илә чыхышыңыздан сонра «Чөбә» хәттиндән хәбәр-ләр верилишини әвалын-дә, Лачын полкунун дөјүш-ләриндә чәкылән лентләр дөјүшдирлиб.

А. П.—Буғун тәсәдуғи, јахуғ тәсдән едилдијини де-јә билмәрәм, Лачыннын ишғал-ындан сонра «Әскәр маршы»-нын сәсләндирилмәси вахты кәстәрилин кәддрләр бир да-һа верилмир. һәлә ки, ан-чаг «Дурна телә» верилдиши-

нин башлангычында верилән кәддрләр галыб. Дејиләләр-рә көрә Лачыннын ишғалы әрәфәсиндә орада чөкылән лентләрин кәстәрилмәси дө о вахтлар һаразылыға сә-бәб олуб.

Бирчә шәји дејә биләрәм. Әз тарихиндән гача билмәз-сән, истәр о јахшы олуғ истәр пәс. Бизим полку исә кәстәрмәји һеч ким өзү үчүн гәбәһәт һесаб етмәсин, Биз кимнәсә башыны ашағы едә-чәк иш тутмамшығ.

СУАЛ.—Азербайжан Ор-дусу нијә мүвәггәти мәғлу-бијәтә уғрајыр вә сиз һал-һазырда чыхыш јолунд нәдә көрүрсүңүз?

А. П.—Индик шәрәитдә АО-нун мәғлубијәтә уғра-масы фикри илә разы дејил-ләм. Садәчә оларат ирәли-ләјишимиз зәифдир, бәзи һалларда исә дәмәк олар ки, јокдур. Азербайжан Ор-дусу тәдирчән дөјүшмәји едирәр. Анчаг бу һәлә ки, психофизи давамлығын арт-масынын һесабынадыр. Тә-ләмин сәвијәси исә һәлә ки, тәзәмынча дејил.

Азербайжан ордусунун де-јүш табиллијәтини артыр-мағ үчүн комплекс тәғдир-ләр һәјәтә кечирилмәдир. Биринчиси шәһид вә әскәр аиләләринә социал-мән-һәви мувафәсини тәмин едән ганунар гәбул едилмәли-дир. Бу мәсәлә дөјүшчүнүн психофизи вәзијәтинин бир амилдир. Шәһид вә әскәр аиләләринә бикәнә мунаси-бәти, мән дөјүшчүнүн де-јүш табиллијәтини ашағы са-лан тәғрибат һесаб едирәм.

Әскәр тактики, атычы-лығи, техника, физики-чим-ләви муһәндис вә с. һазыр-лығлары кечмәлидир. Бу һазырлығлар сон нәтичәдә психофизи һазырлығын ја-ранмасыны муәјјән едир вә онун үчүн базис ролу ойна-јарағ, әскәрин дөјүш мейда-нында психофизи давамлы-ғынын һәлләдичи шәрәити-нә чевирлир.

Бу күн Азербайжан әскәр-ләринин дөјүш мейданынын һакимә чеврилмәси үчүн онун мөрдләк вә гархизаылығ ки-ми табия шәхси фәәлијәтлә-ринә архаланмағ садәләш-лүк олар.

Һәрбин дә өз «Ғызыл га-нуну» вар: «Тәләмдә нә гә-дәр чох тәр тексән, дөјүшдә о гәдәр аз ган тексәрән».

Сәрт һәрби ганунар, дө-мир интизәм, күчүлү һәрби тәләм муһтәзәм һәрби-тех-ники тәһизат, әскәр аилә-ләринин социал мувафә-сини, шәһид аиләләринә умум-халғ вә дөвләт гајғысы—бу күн бизим гәләбәмизә тә-минат верәчәк асас шәрәтләр-дир.

СУАЛ.—Сизин мунаһи-бәләриниздә, күрд мәсәләсинә тоғуадулур вә Сәбаһәддин Рүстәмов ады «журна-

лист» Лачын һаггында муә-јјән вәгбәз органларында сәвијәсиз јарылар чап елә-дир.

А. П.—Бәли. Анчаг тәс-суғләр олсун ки, мәним де-дикләрим бәзән истәдијим кими чадырдымыр. Мән де-фәләрлә демишәм вә бир да-һа тәкәрар едирәм, Азербай-чанда бу гондарма мәсәлә күрдләр тәрәфиндән јох, муәјјән мөгсәдләр күдән адамлар тәрәфиндән ујду-рулмуш мәсәләдир. Лачын әһалисинин он фәзини тәш-кил едән күрдләр Азербай-чан торпағына сәдағәтләри-ни сүбүт едилбәр вә мән он-ларын Вәтәнә сәдағәт вә мән-һәббәт һисләрини һәмшәи етирмагла јад етмишәм. Мән Әһмад Һәпсунун саттын ол-дугуну вә күрд олмадығыны да һеч вахт сәјләмәмишәм.

Мән о адамлары саттын адландырмышам ки, онлар өзләри күрд олмадығлары һалда Азербайчанда һеч вахт мөвдүк олмамшы чыхыр. Лачын, Губадлы «Күрд дөвләтинин» бәрпа-сы үчүн ләридән-табындак Кәләбчәр, Зәнгилян вә Чә-рәлиһын күрк әһалисини «сонрлар түркләр тәрәфин-дән ассимијасијаја уғра-дылмыш түкләр» адланды-рыр вә беләликлә дә ермә-ни сийәстинин Азербайчан-да давамчыларына вә ичра-чыларына чевирләк әслиндә күрдләри түркләрә гар-шы тоғмаға чәнд кәстәрир-ләр.

Журналист Сәбаһәддин Рүстәмов кәдиддә исә о бу мәсәләни тәшкилатчы-ларындан вә илһам вәричи-ләриндән бирдир. Әкәр ја-дывәдәләдирсә, 1988-чи илин нојабрындан сонра Ермә-нистан аразисиндә јашајан азербайчанлыларда бәрәбер мүсәلمان күрдләр дә ора-дан готвудлар.

Ејни заманда, билдијимиз кими Орта Асијада һә-лә күрд јашајыр. Вә бундан өз мөгсәдләри үчүн истифа-дә етмәјә чалышан ермәни сийәсәтчиләри күзц халқы-нын фәзиаси өзәриндә өз мөкрли мөгсәдләри һәјә-тә кечирмәјә чалышырлар.

Ону да гәйд едим ки, Азербайжан әски иттиғаға дахил олан республикалары-нын ичарисиндә күрдләрин тохунулмадығы јекәнә регион-дур», кими ичтимаи рәјјә формалашдырылыр, күрдләрә онларын һарыда јашама-сыны дигтә едән вә һәр халтын фәзиасинә тушла-лан ермәни бәрмағы Азәр-байжанын Лачын, Губадлы, Кәләбчәр, Зәнгилян вә Чә-рәлиһ рајонларыны кәстә-рирди.

Бу фәчианә «екскурси-јанын» Азербайчандагы бә-ләдчиләриндән бири дә мәнз Сәбаһәддин Рүстәмов иди. (арды кәлән нөмрәминдә)

ҺЕРБ НЕЧӘ ОЛМАЛЫДЫР

АВШ башда олмалга, бир чох герб өлкәләриндә кечмиш совет рәһбәрлиги вә әһалиси һагында јайылмыш белә бир фикри тез-тез ешитмәк оларды: «Совет вәтәндашлары гәрибә инсанлардыр. Онлар һәр һансы бир мәсәләни һәлл етмәк үчүн әввәлчә бу барәдә бир проблем јарадырлар, сонра исә бу проблемни һәлл етмәгә чалышырлар».

Һәгигәтән дә биз һәлә советвари дүшүнмә вә дәвраман тәрзиндән јаха гуртара билмәмишик. Хүсусилә зијалылар вә парламент үзәлери арасында бу совет атавизминин әсири оланлары көрмәк инсана чох пис тәсир бағышла-ыр.

Бәзиләри дәвләт һербимизи өлкәмиздә јетишән бүтүн һәмәләрин сәркиләндији мејвә-тәрәвез базары кими, ди-карләри исә сәнајә сәһләримизин әкс олундуғу табло ки-ми (бәзиләри бунларын һәр икисини бир јердә) көрмәк истәјир, бәзиләри дә тарихи вә ја чоғрафи элементләре үстүnlүк верирлар.

Бу чүр дүшүнәләр унудурлар ки, һерб рәмадир, сим-волуду вә һә гәдәр сәлә оларса, бир о гәдәр јадда гәлән вә аңлашылан олар. Гоншуларымыз Түркия, Иран, Ру-сија вә бир сыра башга өлкәләрин (Јапонја, Канада, АВШ вә с.) һербләрини көзләрини өзүнә кәтирин. Бу өлкәләр һеч дә биздән касыб вә гыса тарихли дејилдир. Биз дүнјаја өзүмүзү һербимизлә дејил, әмәлләримизлә танытмалыбыз. Аталарымыз бош јерә демәјиләр: «Сәдә-лик инсанын базәји вә көзәллијидир».

Бизим керәкәнд чох көзәл үчрәкли дәвләт бајрағы-мыз вә онун үзәриндә шаһанә символумуз вар. Мәнчә, дәвләт һербимиз үчүн ајдынлыз вә тәмизлик кәстәрчиси аг фонда ај-улдузун алгына учлары чарпазлашмыш олараг шан-шәреф, гәләбә вә бәјүклүк, улдуз рәмзи олан дефнә будағы илә бәрәкәт, боллуз вә узунөмүртлүк символу олан сәјтун будағы (бу агач 300—400 ил јашајыр) алава ет-мәклә кифајәтләнмәк олар. Вә бунлар «Азәрбајчан Рес-публикасы» сөзләри илә әһәтә олунмалыдыр. Будағларын учларынын чарпазлашдығы јер бајрагла дә өртүлә биләр, Шүбһәсиз, бүтүн бунлары сәнәкар рәссам гыса вә гәти музакирә үчүн бир нечә вариантда чох көзәл бир шәкилдә әкс етдирә биләр. Вә беләликлә, улдуз быхтырычы вә чан-сыхычы узун-узады «фәлсәфи» мұлаһизә вә көрүшләри динләмәкдән гуртуларыз, Унутмамалыбыз ки, бир сыра мәсәләләрдә олдуғу кими, бу ишдә дә кечикмишик. Де-монстраја демоғогија дејилдир.

Сабир СӘБИЙ,
(С. С. АХУНДОВ),

(Әввәли 4-чи сәһифәдә)

Һәбәт вә инамы халгда зи-јалылар формалашдырмалы-дыр. Олар ки, зијалылар өз сәјрчи мөвгеләрини тәрк едәрәк ордунун вә халғын ичтиман-милли вәтәнпәрвәр-лик шүүрунун формалаш-масы, онлардағы сәһбиләк һиссини күчләндирәрәк, мил-ли тарихи јаддашын мөһ-кәмләндирилмәсинә чалыш-малыдырлар. Чүнки хүсусән јенијетмә дәјүшчүләр ичти-май-сијасы шүүр вә милли-психоложи әһвал-руһијә дө-зәйф олуп, тәсир вә тәһри-батлара тез уурлар, һадисә-ләрин ичкишафы вә характе-ри һалда онларын мәлумат вә аңлајышлары чох зәйфдир. Бу милли-мә-нәви кејфијәтләри кәчкә дејүшчүләрдә елм вә сәнәт адамлары формалаш-дырмалы, бунун үчүн тез-тез чәбһә белкәләриндә олмалы-дырлар.

Халг вә ордунун руһунун јүксәлдилмәси, кәләчәә ина-мынын сәнмәсинин гаршысы-нын алынмасында, бизчә, милли һәмә вә орду марш-ларынын ролу бәјүмдүр. Фикримизчә Чаваншир Гули-јевин бәстәләндији «Азәрбај-чан әскәри» маршынын ојна-дығы мусбат вә әвәсиз тә-сир күчү сүбулдүр.

Тәвәсүф ки, чох шәјдә олдуғу кими, бу ишдә дә ком-панијачылыз психоложијасы өзүнү кәстәрдир; һәвәсә дү-шүб бир нечә үғүрсүз «марш» јаздылар, мұвәфғә

ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУҒУНДА ЗИЈАЛЫ МӨВГЕЛИНИН ӘҢӘМИЈЈӘТИ

олмадыларыны көрән кими исә һамы чәкилдә гыраға. Бу бошлуғу долдурмағ үчүн, һеч олмаса, чүмһуријет дәврүн-дә мөвчуд олан марш мәтнләринин үзә чыхарыл-масына Мұдафиә Назирлији-миз хүсуси фикир вермәли-дир. Онларын исә һәмән са-һәдә кәстәрилән тәшәббүслә-рә етинассызлығы дәүүмлә-дир. Чүнки, ордунун гәләбә-си үчүн мәнәви-психоложи һазырлығы онун һәрби вә техникни тәһизатындан һеч дә аз рол ојнаыр. Бу ишин керүдмәси үчүн орду марш-лары вә әскәр маршлары вә әскәр нәғмәләри әвәсәдир.

Ордунун вә халғын гәлә-бәә инамынын күчләнмә-синдә, вәтәнпәрвәрлик һис-ләринин аловландырылма-сында информәсија вәситә-ләринин ролу хүсусилә гејдә олунмағла, онларын чохунун бу вәчиб ишдәнсә, деңи-году-лар, үчүз сәнәсијалар да-лынчә гачыб милли әһвал-руһијәмиздә зәрәри тәсир кәстәрмәләри вә бунларын гаршысынын алынмасынын зәрурилији дејилди. О дә ачыначаклы фактдыр ки, Мұ-дафиә Назирлији өз тәблиғат трибунасы олан «Халг орду-су» гәзетини гәрәзли вә хыр-

дә чәкишмәләрә гурбан верә-рәк, јени редаксија һејәти үчүн мұсабига еланы бәһа-насилә гејри-мүәјјән мүд-дәтә тапамалла бу сәһәдәки бошлуғу даһа дә бәјүтдү.

Һәрби кадр гытлығындан аранан чәтинликләрин кетдик-чә ардан гәлхмасы рәбәт доғурур. Халғын һәрб сәнә-тинә шүүрлу мејлинин јаран-масында зијалы сөзү фәал-лашмалыдыр.

Ермәниләрин Азәрбајчан гаршысында өзүнүн итиса-ди вә һәрби потенәиалчә зә-ифлијини биләрәк, ордуму-зун архасына кечиб психоло-жи тәһрибатлар асармағла, күчүмүзү, бирә беш парчала-мағ чәндләринин гаршысы-нын алынмасында дә зијалы-лар өз сөзүнү демәлидир. Әлбәттә, халғын социал-сијасы вә мәнәви-психоложи фикринин дүзүн истиғамәт-ләндирилмәси вә формалаш-дырылмасы јолу илә.

Инанмағ истәрдик ки, бу көрүш вә сәһбәтләр сәмәрә-сиз гәлмәјиб дәвләтә онун зијалы тәбәғәсинин һәгиги, ишқузар әмоқлашығы јо-лунда әһәмијјәтли аддым олачак.

Алхан БАЈРАМОҒЛУ.

ЈАШАР ТҮРКАЗӘР НИЈАЗИ МӘДИ ИЛӘ РАЗЫЛАШМЫР

«ЈЕНИ МҮСАВАТ» гәзе-тинин 39 (57)-чи сәјында Мұсават партијасынын кәти-би Нијази бәј Мәди бә'зи сөзләрин мәнасыны вериб, фәғәт, бунлардан бир нечеси илә разы дејиләм. Мәсәлән: Асија—Аслар гәдим, Түрк тајфалары олублар, Мәнасы олду, Асија одлар дејяри

демәкдир. Гәдим түркәрин нәзәриндә бүтүн дүнјанын әсасыны од тәшкил едирди. Чағдаш мәнасы күндоған демәкдир. Адәм Түрк сөзү-дүр, одам, оддан јаранмышам демәкдир. Ата илә адәм сөз-ләри ејни мәнаја маликдир. (Гәдимдә Түрк дилиндә д

сәси јох иди), һәвәа түрк сөзүдүр. Мәнасы дүнјанын дөрд үнсүрүндән бири олан һавадыр, һава исә һәјат де-мәкдир. Бир чох рајонлары-мызда һәвәа аднын һава кими тәләффүз едилмәси, буна көзәл сүбулдүр.

Јашар ТҮРКАЗӘР.

1921-чи илдә 10 јашында икән Азәрбајчан-дан мұһачирәт етмиш көркәмли дипломат, политолог, журналист, 1918-чи илдә АДР-ин малијә назир олмуш Әбдүләли бәј Әмирча-новун оғлу, Фуад бәј Әмирчан 70 илдән сонра, бу ил нојабрын 27-дән декабрын 4-нә кими, «Әски мұсаватчылар нәсли» бәјнәлхалг чәмиј-јетинин дә'вәти илә Бақыда олмушдур. Түр-кијә тә'бәси илә Алманијаны Бонн шәһәрин-дә јашајан 82 јашлы Фуад бәји Истамбулдакы Вала ханым мұшәјјәт едирди. О, һәмән күнләрдә «Шәһидләр» вә «Фәхри» хиябанла-ры зијарәт етмиш, Бақы илә таныш олмушдур. Фуад бәј Әмирчан, Мұсават партијасынын баш кәтиби Нијази Ибраһимли вә партија дива-нынын үзәлери Ризван һусејнов, Нәсиман Ја-гублу, тәртиш-нәзарәт комиссијасынын сәдри Нәриман һәсәнзәдә илә сәмиимлик шәраитин-дәки көрүшүндән, сәһбәт заманы гаршылыгы вә һәм дә фәјдалы фикир мұбадиләсиндән, еләчә дә Көнчләр Институтунда мұәллим-про-фессор вә тәләбәләрлә көрүшүндән, тәләбәлә-рин мәдәни дәвранышындан, савадлы суалла-рындан һәдсиз дәрәчәдә разы галдығыны билдирди.

Јакин Телевизија Ширкәтинин сәдр мұави-ни Наһид һачыјевин хәһиси илә онун иш ота-ғындакы «гәбул» пешимәнчылығла нәтичәлән-ди. һәрмәтли гонагдан ичәсәсиз диктафон ма-

санын үстүнә гојулду вә «әдәбли» суалдан сонра, Наһид бәј даһа бир «савадлы» суалла мұраиәт етди: «Сиз Алманијада 1942-чи илдә М. Ә. Рәсулазәдә илә көрүшмүсүнүз вә онунла бирликдә јаратдығыныз Азәрбајчан лекионунә Совет гошунлары тәркибиндәки азәрбајчанлы-

70 илдән сонра...

лара дә куллә атдыранда, нә фикирләширди-низ?». Әлбәттә, Фуад бәј өзүнәмәхсүс сијасы нәзакәт вә әдәблә чаваб верди ки, һәмән Ле-кион Азәрбајчанын мүстәғиллији наминә кө-нүллү вә бәјүк сәј нәтичәсиндә јаранды вә һәтта биләвәситә Нуру пашанын иштиракы илә јаранды.

Фуад бәјин Бақыда јашајан гардашы, 72 јашлы Мурад бәјлә биз һиддәтләнсәк дә, нәзә-кәт хәтиринә динмәдик. Фәғәт Фуад бәј сонра-дан биз чәдди наразылығыны билдирди.

Бу күнләрдә Фуад бәј Истамбулдан зәнк едиб нарахәт олдуғуну вә бу фактла әләгәдәр

«ЈЕНИ МҮСАВАТ» гәзетиндә («гәзет чох хошу-на кәлиб») јазы дәрч етдирмәјимизни тә'кидлә хәһиш етмишидир. Биз дә чәмијјәттин үзү, Лекионун јаранмасында Фуад бәјлә бирчә чалышмыш 74 јашлы Кәррар бәј Әләскәрәвлә көрүшүб тәқрар сәһбәт етдик. (Јери көллири-кән гејд едәк ки, Кәррар бәјин һәрби тәчрүбә-синдән Мұдафиә Назирлији истифадә етмәли-дир. О, һәтта мұһарибәнин өн хәтиндә вурүш-мағ арзусундадыр). Кәррар бәј дә өз ети-ра-зыны билдириб гејд етди ки, Лекионун хүсуси кәшфијат групу варды вә Совет ордусундакы азәрбајчанлыларла әләгәјә кириб, мәгсәдли иш апарырды. Бир дә Совет ордусуна һәмлә едәркән Азәрбајчан мусигисиндән вә мусиги әләтләриндән боллучә истифадә етмәклә, һәмәвәтәнләримизә аңладырды ки, биз әзери түркләријик. Сәс учалдан гурғулардан дә ис-тифадә едирдик.

Белә. Биз јалныз олмушлары гәләмә ал-дығ...

Ону дә хәтирләдаг ки, Фуад бәј Әмирчан Азәрбајчанә аид харичдән кәтирдийи марағлы сәһдләри гәзетин кәлән сәјларында һәрмәтли охучуларә, Аллаһ гојса, тәғдим едәчәјик.

Фуад ЗЕНАЛЛЫ,
«Әски мұсаватчылар нәсли» бәјнәлхалг чәмијјәтинин сәдри.

Шайфлыларын хиласкары

Төбиет Ајдын оғлу ГУРБАНОВ аиләдә вә достлары тәрәфиндән Араз дејә чағырылды. Мәшәди Әзизбәјов адына Нефт-Кимја Институтуну битирдикдән сонра тәҗинатла 6 нөмрәли Ислаһ-әмәк дүшәркәсинә ишә көндәрилмиш, аз вахта өзүнү бачарыглы вә ишкүзар забит кими көстәрмишди. Бу мүддәтдә каратә идманынын сирләринә дәриндән ијиләнмишди.

Вәгән вә милләт тәәссүбүндән узаглыг онун төбиәтинә јәд иди. Одуру ки, торпағымыз көңүллү горуғага көдәнләрин сырасында биринчиләрдән олды. Баш лейтенант Төбиәт Гурбанов Дахил Ишләр Назирлијинә әрнәз јазыб, гајнар нөмрәләрдән биринә көндәрилмәсинә хаһиш етди. Ону Зәнкилән рајонунун Агкәнд көңинә саһә мүвәккили кими ишә көндәрди. Анасы Јетәр хаһымны етиразларына бахмәјараг, аилә јанында оlanda өзүмү даһа күчлү һисс едирәм,—дејә һәјәт јолдашы, бибиси гызы Афәти дә Бахыдағы ишиндән чыхарыб алаһилә бирчә хәдмәти јеринә көдәрәк аз вахт әрнәдә Јерли әһалинин көмәји илә көңдүн мүдәфисини тәшкил етди. Каратәни фәзиләрини бурадәк чәбәләшәринә дә әјрәдирди... Сәһмиләјини, чәләшәһанлыг, зираклији вә с. һәјрәјиләри илә Јерли әһалинин вә һәрбијиләрин дәрин һәрмәнин газавымышды. һағында тәәтәрдә очерклер чал олунуру. Тәһсилатчылыг габилләјиниң нәзәрә алыб рајонун Шайфлы көңинә баш саһә мүвәккили көндәрди. Бурадә, о, капитан рүгбәсинә јүксәлди...

10 декабр 1992-чи илдә

гудузлашымыш ермәни гүлдурларынын Зәнкилән һүчүмү заманы јүксәк тәһсилатчылыкта Шайфлы чамаатыны, бир нәфәр бәлә итки әрмәдән, дејүш зондасында чыхарды. Ајын 12-дә олан дејүшдә исә мөвгеләрини алаш мәрүз галдығыны көрүб, онлары тәһлүкәсиз јерә чыхарды. Өзү исә јанында парт. лајан мәрмидә туш олды. Чаныны тохунузмазлыгы уғрунда фәдә едән Төбиәт Гурбанов 1992-чи илдә өзүнүн 1980-чи илдә көз ачдығы Агстафа торпағына—Азәрбајҗан диярына говушды. О, Агстафадағы Шәһидлер Хијабанында јурдумузуң даһа бир икди, мөшһүр гәрәччи шейх Шәјдә Зирадин оғлу Әһмәдова Јанышы ујујуру. Төбиәтин уғрунда шейх олдуғу вәтәниндә үч гыз баласы—Әфсанә, Тирән вә Бәләһ бөјүју. Бөјүју беш јашында, кичиләри исә атасы илә көрүшә бимгәјән бу филдәнарнын гајгы илә әһәтә олунчагына, аталарынын исә адынын әбәдләндирилмәчәји, нә әминик. Тәәсүфүмүз бирчә онладыр ки, Төбиәт нә бу гајгыны, нә ушағларынын бәјүмәсинә, нә дә гәләбәһиз көрәчәк...

С. МӘММӘДОВА.

Сабирабад бөлкәсиндә бачарыглы физика мүәллими кими танынан Гәнсүр Әһмәдовун оғлу Даһшыннын Гарабаг чәбәсиндә һәләк олдуғуну ешитдикдә, дүзү, тулағларыма инанмадым. Бу инансызлыг, көрүңүр, бир ил бундан өчә онун бәјүә олуну да итирмәси һадисәсиндән ирәли кәлимишди. Бир кими ичәрисиндә ниң оғул иткисинә дөзүмк асан иш дејилди. Гәнсүр мүәллимин ниң оғлу, онун һисәтинә санҗи ејәји сајда әмүр пәјы дүшүшүдә—ијирми ики јаш.

Тәһсиллик долу сөзләрдән сонра Даһшыннын һарада вә нечә һәләк олдуғуну сорудум. Нә гәдәр ағыр олса да, оғлу чәбәдә һәләк олан Гәнсүр мүәллим һадисәни ләп әввәлдән даһышды: «Даһшын ордундан гајыгмышды. Хочалы гырғыны, ермәниләрдән намуса тохунан намәрд һәркәтләри Даһшынна раһатлыг вермирди. Бир күн о, ермәниләр гәршы вурша кетмак фикриндә олдуғуну билдирди. Дәғрүсү, олғулумун бу фикрә дүшмәси мәни чашдырды. Бир ил бундан әввәл Черкәбылда алдыгы шуа хәстәлијиндән өлмүш бәјүә оғлунун јаралары һәләк төһимдә сағалмамышды. һәмшә Вәгән, хаһг, милләт сәкисиндән даһынан бир мүәллим, ата кими она «јох» чавабы верә билмирдим. Разылыг да вермәкдә чәгәһлик чәкирдим. Көвәрдим, анчәг дивмадим. һәмзин күн нечә саат кийәдәк көзләдик. Даһшын көлмәди. Кичик оғлум деди ки, Даһшын күндүз һәјәтдә чардағын алтында диктафон гуруб вә исә даһышырмыш. Магна-тафону дивләмәјә башладыг, Даһшын ичәзәсиз Гарабага јоллаңыгына көрә дәнә-дәнә үзәр истајир вә ермәни фашистларынн тәрәпдәкәри гәһли чинајәтләри, намусу ләкәләнн тәһиз гыз кәлиләримизи, ана вә бачыларымыз јада салыр вә биздән кейр-дүз, һалаллыг истајирди. Беләликлә, Даһшын 1992-чи илин март ајыннан көңүллү олараг Агстафа чәбәсиндә мәрһум Аллаһверди Вағрәвовун баталјонунда дејүшә башлады. Аз мүддәт әрнәдә Даһшын сырави дејүшүшүндән бөлмә, сонра тағым командири, нәһәјәт тағым (рота) командиринин мүәвини вәзифәсинә гәдәр јүксәлди...

Гәнсүр мүәллим көзләнн-мәдән вәрағләри гана бојанмыш бир дөфтер чыхарыб гәршыма гојду вә Даһшындан галаң соң јадидарды,— деди. Мән һәјәчәндән дөфтерә өз әлүра билмәдәм вә бу гәһли күндәликдән бир нечә сәтир охумасыны шөһид ағасындан хаһиш етдим. Гәнсүр мүәллим дәрнәдән аһ чәкиб, күндәлијини охумага башлады. «1992-чи ил ијулуң 19-да дүшмән 400 нәфәрлик чәһли гүвә вә техника илә һүчүмә кәчди. Пирчәмадла 200 нәфәр идик. 75 нәфәрлик дејүшүшү илә дүшмән гәршы чыктыг. Гәршымызда 3 өдәд дүшмән танкы көрүңдү. Сәһәр саат 5-дә башладан дејүш күнүрә саат 2-јә гәдәр

ГАНА БОЈАНМЫШ КҮНДӘЛИК

давам етди. Биринчи вә икинчи тағымын 75 нәфәрлик дејүшүшүләри әләришлән мөвгә сәчмишдиләр. Биз дүшмәни керә отурда билдик. Дејүш заманы бизә 130 нәфәрден ибарәт көмәк кәлмәли иди. Ләјкин онлар дејүшә кирмадиләр, гачыб кетдиләр».

«Ијун ајыннын 25-дә дүшмән мөвгеләрини ашкар етмәк үчүн Пирчәмад тағымнын үстү илә көшфијата кетдик. 20 км дүшмән мөвгәјинә кирдик. Бир тәрәфи

аиз Әскәрән, архамыз Хочалы, о бири тәрәфимиз Гушчулар, Малыбәјли, гәршымызда исә Ханкәнди иди, Гөрхмәз дејүш достларымыз бу көмә вә шөһәрләрә бахыб ону тәһликә дүшмән әлиңдән алачакларына аңд ичдиләр. Биз сағ-саламат керә дејүшкә вә дүшмән мөвгеләри һағла топләдигымыз мөләүматлары мәркәзә чатдырдыг».

«1992-чи ил ијул ајыннын 5-дә дүшмән јенидән бөјүк бир чәһли гүвә вә техника илә һүчүмә кәчди. Дејүш сәһәр саат 8-дә башлады. Дүшмәнин бир ПДМ-и бизим мөвгәјимизә јахынлашырды. Салманов Рәмил (республиканымын һансы бөлкәсиндән олдуғу хәтиримдә галмајыб) гүмбараатла чаваб алаһи ачды. Јәнә дә бизим биринчи вә икинчи тағымын мәрди оғуллары дүшмәни керә отурдулар. Биз керә чәкил мәдик. Рәмил әлиңдән јараланды. Дејүшдә гәһрәман гәрдашларым Гурбанов Сәләһ, Мәммәдов Вүғар, Гочәјәв Ағил, Мурадов Раһиб вә башгалары хүсуси мәтанәт вә икидлик көстәрдиләр. Бизә

нә патрон, нә дә һәмәк, су көтирән вәр иди. Ләјкин биз руңдан дүшмәни, патронлардан гәнаәтлә истафадә едиб дејүш мөвгеләримиз ағшәһиз гојмәдыг. Биз истајирдик ки, азад едәјимиз ана торпага бир даһа дүшмән ајағы дәмәсин. Биз истајирдик ки, дүшмән хаһгымызын намусуна тохунмамын. Буна керә дә архадан көмәк кәлмәсә дә биз керә чәкил мәдик. Дејүш дөвәм әдирди. Бу зәмән дүшмән гәршы мәрдилик дејүшәк Дәлашәв Сәјидәга һәләк олды. Дүшмән бир ПДМ итирди. Раһиб, Гәлиб дә јараландылар. Бизим архамыздан көмәк үчүн кәлән 4 ПДМ вә 3 танк нәдәнә дәјәһиз дүшмәнә тәрәф һәч бир ағәш ачмадылар. Буна бахмәјараг биз 24 нәфәр дејүшүшү бир јерә топлашыб гәрара алдыг: «Өлүм вәр, дәнүд јохду; керә чәкилд олмајачаг». Автоматла дүшмәнә гәршы вурдушд. Дејүш ахшам саат 10-дә давам етди. Мүдәфәә етијимиз көңди өлдән вәрмәдик. «Гөрхмә, ана торпаг. Сәни дүшмән таңдағындан азад едәчәјик. Бу јолда чанымыздан кәчәчәјик», дејиб торпағымыз гәршысында баш ајдык, дик чөкүб ондан бир өвүч көтүрдүк, өпүб ону көз јашларымызла исләдыг».

Өн чәбәдә кәдән гәһли дејүшләрдән хәбәри олмајаг, бир адам кими шөһид олмуш дејүшүшүңүн күңдәлијини ата дилиңдән динләмәк мөним үчүн чәтип иди. Она керә күчүмү топләјиб гана бојанмыш күңдәлијини алыб вәрегләдим. Соң сәһифәдә 845-чи баталјонун журналисти Елхан Микајымовун ашағы-дакы сөзләри јазылымышды:

«Әвәз гәрдашым, сән Азәрбајҗанымызды истајиләјини, гөрпағлымызын азадлыгы уғрунда, намусумуз, гәјрәтәһиз уғрунда кәдән дејүшкә чанымыз гурбан вердик. Сән һағыны сәзә-сәзә-јаһмағанн көзәлијини дүзүлдү, гәһлидә даһи һәјәт ешг илә чырына-чырына шуғрулар гәјдәндән көчүң. Учалардан үчә јүксәк ләрдән јүксәк олдуң. Гөбрин күрә долсын, руһун шәл олсын. О һагт күңјасында, о әбәди дүңјәдә руһларымыз говушанадк. Удудулмаз гәрдашым, әввәдә дәмәјә дилә кәлиң».

Јахын күңләрдә ешитдим ки, дејүш достлары бир күн дә олсын Даһшынны унутмулар. Онлар тез-тез Гарабаг дағларындан, дәрәләриндән топләдылары күл-чәкәкләрә шөһид олмуш командириләринни бәш гәһлиш чарпәјысына бәзәјиләр.

Әлиса ШҮКҮРЛҮ.

MUSAVAT
Y N B A N : 370000. БAKЫ
УЗЕИР НАЧЫБЕЛОВ
КҮЧӨСИ-38.
ТӘСИСЧИ:
ҺҮММӘТОВ
ВАНИД САРЫ ОҒЛУ.
ШӘһАДӘТНАМӘ № 340.
САҒЫ: 13000.

Баш редактор:
Рәуф АРИФОВЛУ.
Редактор:
Халәддин ИБРАНИМОВ.
Мәс'ул кәтәб:
Низәм ШАБАНОВЛУ.
ТЕЛЕФОНЛАР:
93-64-94;
39-48-86.

РЕДАКЦИЈА НЕРҒӘТИ:
Вүрғун ӘЛҮБОВ,
Ибраһим ИБРАНИМОВ,
Нәср НӘСИБЗӘДӘ,
Низәм ИБРАНИМОВ,
Пәһләв ҺҮСЕЙНОВ,
Низәм ЧӘФФРОВ,
(баш редакторуну бирләшмә муавини)
Әдәбәт: ТАЛЫШКАНЛЫ
Сәфәр ДАШДӘМИР,
Јүгүс ОҒУЗ.
Бүсәји ГҮЛИЈЕВ,
Тоғаж ЧАВАДОВЛУ.

Газетин һесабы: Ы Б 700634.
Дөвләт Банкынын Јасамал рајон шө'бәси нәздиңдә «АЗ-МАНБАНК» коммерсија банкы, 161804, ФАД 501822.
ИНДЕКС: 66988
Газет «Азәрбајҗан» нәшријатында офсет усулу илә чәп олунуб.
Әһәзәмләр керә гәјәртилмәк.
Муәллифләрлә редәксиянык мөвгәји уғрун кәлмәјә биләр.
Сифарш 8454

اوخوجو ابراهيم بن نظرينه

۱۹۶۸ -نجی ایلهده معلوم اولوب کی، فرقه - ده یاشاییر خالچا سغنی وار. آختاریز: قیزی محمودز.

مطلبزه (عاقفی) رستم- ۱۹۴۰ و گبو ۱۹۴۱ آتالارینین آدی شکراله، آتالارینین آدی نزاکت دیر- ۱۹۴۰-نجی ایلهده مکتوبلاری کلیب. آختاریز: عمیسی مطلب ابراهیم خلیل اوغلو و عمی قیزی فرنگیس.

امیراصلان طالب اوغلو ۱۹۱۹. باکینین حکمعلی کندی. ۱۹۵۰ -نجی ایلهده معلوم اولوب کی، ساغغیر. تورکیهده یاشاییر. آختاریز: قارداشی علی بابا.

محمدعلی جعفر اوغلو (آغایوسف) ۱۸۹۷. باکی، ۱۹۱۷-۱۹ -نجو ایلهده تورکیهده گئدیپ. ۱۹۴۴-نجو ایلهده مکتوبو کسلیپ. آختاریز: قارداشلاری جعفر، محمدکاسم، باچی لاری نرگس، فاطمه.

اکبروف اسماعیل (۱۹۱۲) علسکر ۱۹۲۱ قیصر (۱۹۱۸) سارا (۱۹۲۳). گلچوده (۱۹۲۵) تیقلیس، آتالارینین آدی مشهیدنجف دیر. ۱۹۲۱ -نجی ایلهده تهرانا کوچوبلر. اسماعیل و علسکر آتش ده یاشاییر. آختاریز: بی بیسی قیزی زهرا علی قیزی.

مصومه اسماعیل قیزی - (آناسینین آدی تاوات) ۱۹۲۵-۱۹۲۹ نجی ایلهده باکینین مایونچی قصبه سینین اری و بالاچا اوغلو ایله ایرانا کوچوب آختاریز: باجیسی عزت آیشوف میرزه خان مشهید کاتدا اوغلو - ۱۹۱۹. اییشلی رایونونون مغالنی کندی.

۱۹۴۱ -نجی ایلهده محاربهده گئدیپ. ۵۰-نجی ایلهدرینده ایسوتچن آمریکا بیرلشمیش شتاتلارینا کوچوب. آختاریز: آناسی آناش آغلار قیزی قارداشی ماهر، باجیسی فیروزه.

عبدالهیف عبدالله همت اوغلو - قوقاشن رایونونون توتلو کندی، ۱۹۴۱-۱۹۲۲ -نجی ایلهده جبههده چاغیرلمیش، ۱۹۴۴نجو ایلهده ایبتکین خوشمهسی حقیتهه معلومات کؤنده ریلیمشیدیر. ۱۹۸۰-نجی ایلهده معلوم اولموندورکی، ساغغیر، تورکیهده یاشاییر. آختاریز: قارداشی اوغلو عبداللهیف شاکر.

اسرافیل خلیل اوغلو ۱۹۱۸. بالاکن رایونونون حنیفه کندی. ۱۹۴۰-نجی ایلهده اوردویا گئدیپ، معلوم اولوب کی، ساغغیر، لوس آنجلس (آ ب س) شهرینده یاشاییر. آختاریز: اوغلو حسرت.

ایمانف نریمان اماموردی اوغلو ۶۵ - ۷۰. یاشلاریندا همین کننده دوفولوب، هر ایکسی ۱۹۴۲-نجی ایلهده جبههده گئدیپ هر ایکسی تورکیهده یاشاییر. آختاریز: اسدوف شاهسوار یوسف اوغلو.

عسکروف جمشید بهلول اوغلو- ۱۹۱۵-۱۹۱۶. ارمنستانین باسار کچر رایونونون چیخارلی کنتلی ۱۹۲۹ -نجو ایلهده اوردویا گئدیپ. ۱۹۲۲-۶۴ نجو ایلهده آب سرده، سونرا تورکیهده گؤروبیلر. آختاریز: قارداش لاری مصیب و موسی.

چوبانف اسرافیل- ۱۹۱۰-۱۹۴۱ ایلهده اوردویا گئدیپ، آتش ده یاشاییر. آختاریز: قارداشی شعبان.

مختمشین سکنه- ۱۹۲۸-۱۹۳۰ ایلهده ایرانا کوچوب اولجه سراپین کوچی کنندینه، سونرا تهراندا یاشاییلار. اریتین آدی فیبععلی، اوغلانلارینین آدی حسن و حسین دیر. بو ایلین آیریلمهده مکتوبلاری کلیب. آختاریز: عمی سی رحمت اله-نین قیزی نقیقه.

علیف شیرزاد نیارعلی اوغلو- ۸۵-۸۰ یاشیندا، اوردو بادین تیوی کندی ۱۹۴۱-نجی ایلهده جبههده گئدیپ، کئچن ایل معلوم اولوب کی، ایسوجرهده یاشاییر. ۲ اوغلو، بیر قیزی وار آختاریز: فریدون شیرزاد اوغلو.

ابراهیموف کریم رحیم اوغلو، ۱۹۲۰. ایروان. ۱۹۴۰-نجی ایلهده اوردویا گئدیپ، اول رومینادا، سونرا تورکیهده یاشاییر آختاریز: باجیسی تامارا.

طالبوف حسن حاجی عسکر اوغلو ۱۹۰۰. قوباس-تورکیهده یاشاییر آختاریز طالبوف عسکر بشیر اوغلو.

فاطمه امانی-باکینین بیلهجری قصبهسی، ۱۹۳۷ - ۳۸-نجی ایلهده ایرانا کوچوب، تهراندا یاشاییلار. ۱۹۷۹ -نجو ایلهده مکتوب کلیب آختاریز: عمیسی آقاجانین اوغلو آقارضا.

محمدوف حاجی بالا فرج اوغلو ۱۹۲۲-۲۴ آستارانین شمهکان کندی. ۱۹۳۸-نجو ایلهده اوردویا گئدیپ بو ایل معلوم اولوب کی، فرانسادا یاشاییر. آختاریز: باجیسی ستاره، باجیسی قیزی ملکه.

علیف تازیوردی ابراهیم اوغلو ۱۹۰۸، ارمنستانین نوربایزیت رایونونون اییردنگ کندی. ۱۹۴۱ -نجی ایلهده جبههده گئدیپ

حرمتملی هموطن لریمیز !
قوهوملاری طرفیندن آختاریلانلار بارهده معلوماتینین وارسا، بو حقهده بیزه یازماغینیزی خواهش ائدییریک.

صقراوف آغابالا- ۱۹۲۱، شاماخ، آتاسی نین آدی زینال، آناسینین آدی زیبادیر. ۱۹۴۱-نجی ایلهده کریم جبههده گئتمیشدیر، قوهوملارینین اؤگره ندیکینه گؤره تورکیهده یاشاییر. آختاریز: باجیسی نسا.

شفیع اوف علی حسین اوغلو-باکینین امیرجان قصبهسی. ۱۹۳۹ -نجو ایلهده عسکر گئدیپ. ۱۹۴۴-نجو ایلهده سون مکتوبو کلیب. ۱۹۸۹-نجو ایلهده آلیان معلوماتا گؤره استانبولدا یاشاییر. آختاریز: باجیسی بگا.

پناه اوف دنیا مالی ولی اوغلو، ۱۹۲۵، شاماخینین ناردن کندی، محاربهده اسیر قوشوب اوسترییادا یاشاییر، ۱۹۶۸ -نجی ایلهدهک وطنله مکتوبلاشیپ، سونرا علاقه کسلیپ، ۶ اوشافی وار: علی، یوسف، احمد، مریم، سلیمه آنا، فاطمه، سون عنوانی بیله ایدی: علی دنیا مالی، کلر قورت، تئورور پوزنقاسه، نمره ۵ س ت ۱۷ کارنتن.

آختاریز: باجیسی افروز.

بابایف خداتیرین آتش اوغلو - ۱۹۲۲، سالیانین آریاتان کندی. ۱۹۴۲-نجی ایلهده محاربهده گئدیپ، ۸ ایل اول معلوم اولوب کی تورکیهده یاشاییر. آختاریز: قارداشی کریم.

حنوف ابراهیم حسین اوغلو - ۱۸۹۷، ناخجوانین قوشا دیزه کندی.

۱۹۴۲-نجی ایل محاربهده گئدیپ، عربجه، فارسجا، تورکجه بیلیردی. معلوماتا گؤره زمیرده یاشاییر. ائولیدیر. اوغلو، قیزی وار. آختاریز: قیزی تاتیانا.

حسینوف کامل آقاحسین اوغلو- ۱۹۱۸، باکینین شووهلن کندی ۱۹۴۲ -نجی ایلهده جبههده گئدیپ، تورکیهده یاشاییر. آختاریز: حسینوا عالیه حاجی بابا قیزی.

حاجی نوریف عمر مصطفی اوغلو- ۱۹۰۰، قازاخ رایونونون علی بایراملی (املانیکلی) کندی. ۱۹۱۷-۱۹۱۸-نجی ایلهده تیقلیس ده اوخویارکن تورکیهده گئدیپ زمیرده یاشاییر. ۱۹۷۵ -نجی ایلهده سون مکتوبو کلیب. محور آدل اوغلو و بیر قیزی وار. آختاریز: قارداشی محمدین اوغلو آلی.

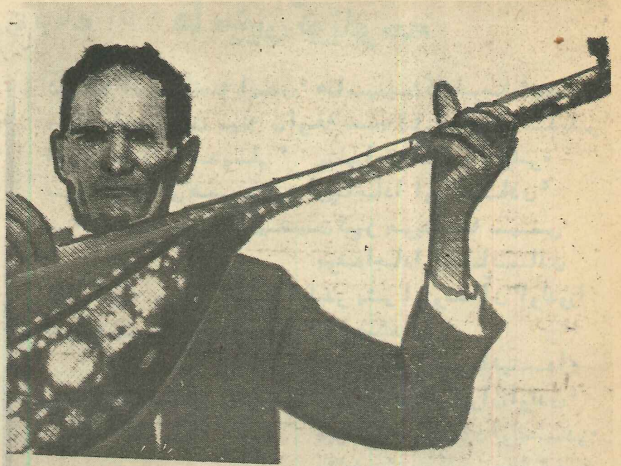
اسدوف اؤدر حاجی بایراملی اوغلو- ۱۹۲۱، ۱۹۲۱ جبرائیلین مارالیان کندی.

رسام عبدالشرفین کتاب نشانای سربایسندان یاریچی ائلیشه، رسام ابراهیم اجراییه و ناسر ایلهدیریم داغ یملیه حمر اولونموش اکسلیبرسلر

№	Әлифба	Сонра			Ортада		Әбвалда	Номуне	Нумуналар
		الفبا	الفبا	الفبا	الفبا	الفبا			
1	1	A	آ	ا-ا	ا-ا	ا-ا	آ-عا	آنا-آراز-عار-عادل	АДИЛ -- АР -- АРАЗ -- АНА
2	2	B	ب	ب-ب	ب	ب	ب	باكي-بناب	БИНАБ -- БАКИ
3	3	B	و	و-و	و	و	و	وطن-واقف-	ВАГИФ -- ВӨТӨН
4	4	Г	ق	ق-ق	ق	ق	ق	قاراباغ-قیزقالاسی	ГЫЗ ГАЛАСЫ -- ГАРАБАГ
5	5	F	غ	غ-غ	غ	غ	غ	اوغوزئلی-قاخ	ГАХ -- ОГУЗ ЕЛИ
6	6	Д	د	د-د	د	د	د	دربند-دورنا	ДУРНА -- ДӨРБӨНД
7	7	e	ذ-ذ	ع	ذ-ذ	ذ-ذ	ذ-ذ	ائل(ئل)علم-الیاس	ИЛАС -- ЕЛИМ -- (ЕЛ) ЕЛ
8	8	ə	ع-ع	ه-ه	ه-ه	ه-ه	ا-ع	اردبیل-عجمی	ƏЧƏМИ -- ƏРДƏБИЛ
9	9	Ж	ژ	ژ	ژ	ژ	ژ	ژاله-ژورنال	ЖУРНАЛ -- ЖАЛƏ
10	10	3	ز	ز	ز	ز	ز	زبان-زابل-عزیز	ƏЗИЗ -- ЗАБУЛ -- ЗƏНЧАН
11	11		ذ	ذ	ذ	ذ	ذ	آذربایجان-ذاکر	ЗАКИР -- АЗƏРБАЙЖАН
12	12		ض	ض-ض	ض	ض	ض	فضولی-فیض-ضیا	ЗИЯ -- ФЕЈЗ -- ФУЗУЛИ
13	13		ظ	ظ-ظ	ظ	ظ	ظ	نظامی-ناظم حکمت	НАЗИМ -- НИЗАМИ ЫКМƏТ
14	14	u	ی	ی	ی	ی	ای	اینام-ایکید-	ИКИД -- ИНАМ
15	15	bi	ی	ی	ی	ی	-	ایلدیریم-ساری	САРЫ -- ИЛДЫРЫМ
16	16	J	ی	ی	ی	ی	ی	یاشیل-یاشار-یاز	ЈАЗ -- ЈАШАР -- ЈАШИЛ
17	17	K	ک	ک-ک	ک	ک	ک	ککلیک-کور اوغلو	КОРОГЛУ -- КƏКЛИК
18	18	K	گ	گ-گ	گ	گ	گ	گوئیجه-گؤل-گل	КУЛ -- КƏЛ -- КƏЧƏ
19	19	ل	ل	ل-ل	ل	ل	ل	بیله گان-دیل-لاله	ЛАЛƏ -- ДИЛ -- БЕЛЛƏГАН
20	20	M	م	م-م	م	م	م	مشفق-موغان	МУГАМ -- МУШФИГ
21	21	h	ن	ن-ن	ن	ن	ن	نسیمی، نیازی	НИЈАЗИ -- НƏСИМИ
22	22	O	و	و-و	و	و	او	اوزان اورخان	ОРХАН -- ОЗАН
23	23	Ө	و	و-و	و	و	ئو	ئولکه کونول	КӨНУЛ -- ƏЛКƏ
24	24	П	پ	پ-پ	پ	پ	پ	پیشه وری-پائیز	ПАЈЫЗ -- ПИШƏВƏРИ
25	25	P	ر	ر-ر	ر	ر	ر	رؤیا، باسار کچر	БАСАРКЕЧƏР -- РƏЈА
26	26		ث	ث-ث	ث	ث	ث	ثروت، مثل	МƏСƏЛ -- СƏРВƏТ
27	27	C	س	س-س	س	س	س	سئارخان-سحر	СƏБƏР -- СƏТТƏРХАН
28	28		ص	ص-ص	ص	ص	ص	صمد بهرنگی-رقص	РƏГС -- СƏМƏД БЕҺРƏНКИ
29	29	T	ت	ت-ت	ت	ت	ت	تبریز توپخانا	ТОПХАНА -- ТƏБРИЗ
30	30		ط	ط-ط	ط	ط	ط	طوسی-طوطی	ТУТИ -- ТУСИ
31	31	y	و	و-و	و	و	او	اورمیة-اولدوز	УЛДУЗ -- УРМИЈƏ
32	32	Y	و	و-و	و	و	او	اوزوک-علوی رجب	УЛВИ РƏЧƏБ -- УЗУК
33	33	Ф	ف	ف-ف	ف	ف	ف	فلسفه-هدف	БƏДƏФ -- ФƏЛСƏФƏ
34	34	X	خ	خ-خ	خ	خ	خ	خلاق-خاقانی	ХАГАНИ -- ХАЛГ
35	35	h	ه	ه-ه	ه-ه	ه-ه	ه-ه	هجران-اهر	ƏБƏР -- ЫЧРАН
36	36		ح	ح-ح	ح	ح	ح	حجر-حلاج	БƏЛЛАЧ -- БƏЧƏР
37	37	Ч	چ	چ-چ	چ	چ	چ	چندی بئل چورهک	ЧƏРƏК -- ЧƏННИБЕЛ
38	38	Ч	ج	ج-ج	ج	ج	ج	جعفر چابری-جلفا	ЧУЛФА -- ЧƏФƏР ЧАББАРЛИ
39	39	ش	ش	ش-ش	ش	ش	ش	قاراقوش شوشا	ШУША -- ГАРАНГУШ

آذربایجان خلقینین عاشیق و شاعر اوغلو عاشیق قشتم وفات اتمیشدیر

عاشیق قشتم ایسه ان کلاردلی و تانینمیش سیمالاردان بهری ایدی او یوسو ایللرده آذربایجان عاشیقلا ریتمین آغ سا قالی کیمی مترقی و انقلابی قوه لرده طرفیندن تشکیل ائدیلمیش مجلسلریتم بیر چوخ سوندا نوز صدفلی سازی و حرارتلی آوازی ایله چوخ ییغی ائدیله کتخلق کوتله لر یقینت موسیلا نمانیندا کسکین ایضا بار بورد.

رحمتکی لری قشتمین سازیندا سهند ساهالان داغیلاری محکم لیکینه چئوریلن بولا داراده لرین کوردونوز کورچلرینه آگاه اولوردولار. اونون شهرت و حرمتی اونوسوت - آذربایجانیندا انا نیتدیر میئدی. شمالی آذربایجان شاعر لری قشتم حقیقده شعر لر یازمیشلار اونون سازی و سوزی بناکی رادیوسی ایله سسلندیر یلمیش گونگه بیجی -

لرین رغبتینی قازانمیشدیر. ائله ده آذربایجانین بیر چوخ گورکملی قشتمین شاگردی اولموش، نوز اوستادی حقیقده مدیحه لر سولمه میشلر.

اسلامی رژیمین دشمنچیلیگینه معروض قالان اینجه صنعت له بیرگه عاشیق صنعتی ده اغیر تضییقه معروض قالمیشدیر عاشیقلا رین سازی سیندیر یب یا ندر یلیب نوز لری ایسه حبه آئیندی. سونرالار رژیم بو قده خلق صنعتینی

اسلامی لشدریمه گه جهد گومتیر میشلر مد نیت ناطر لیک (وزارت ارشاداسلامی) عاشیق لاری محاربه مد احینا چئورمه گه جان آسیردی کئهرده فقه عاشیق لارین مقامتی ایله قارشیلان نردی اولار. رژیمین بو ایسته گینه اعتناسیموز اولاراق نوز ساز لری ایله بیرگه اولکسی یئر لرینه یعنی خلق آراسینا قایتمیشلار.

عاشیق قشتم ده بوتون بو تضییق لره تابلا شارق رحمتکی کوله لرین کسکین دیلی ما بیلان نوز سازیندان و انقلابی عنعنه لریندن اهریلما ییب ۸۰ یاخی شوتدویونه باخما یاراق سون و اقلا راقدر خلق مجلس لرینی حرارتلی نفس ایله ایسیندیردی.

مین لرجه گیمیزو آذربایجانین مختلف شهر لریندن قشتمین خاطره سینن عزیز توتاراق اونون وفات مجلسینده اشراق اتمیش لر دیگیلن لر گوره قشتمین خاطره سینن حر اولونان مجلس سون ایللرده ان بویوک مجلس لردن بیرکی اولموشدور. بو مجلس تبریزین گوی مجیدینده تشکیل اولونموشدور.

معین شخص لر قشتمی شاعر لر قبرستانیندا فن اتمیک ایسته میشلر لاکن عاشیقین دوغما یوردونون اها لیس چالق عاشیق خالق آراسیندا اولمالی - دیردیه حقی اولاراق اونو دوغما شهرینده دفن اتمیشلر.

شبهه سیز کی قشتمین سازی گله جک نسلین اینده اونون کسکین سلاخی کیمسی، ساز و سوز اوستالاری آراسیندا، آذربایجان اینجه صنعت و فولکلورین ادبیاتیندا، اونون سولمز خاطره سیننی دا ثما یاداسا لیب یا شاداجا قدیر.

بو مقاله فارس دیلینده غربی آلمانادا نشر اولونان مطبوعاتدان ترجمه اولونموشدور.

دورنا ایقارلی

آذربایجان عاشیق لاری آراسیندا اوستاد کیمی ما بیلان، ائله ده بو صنعتین بوکک کاندیرو لرینده دایانان عاشیق قشتم تبریزده وفات اتمیشدیر. گنجلیک ایللریندن بهری بوتون حیاتی آذربایجان فولکلور و ادبیاتی و خلق موسیقی سی بولوندا حیر ائدن عاشیق قشتم - یین آدی شبهه سیز کی آذربایجان عاشیق صنعتی ایله تانیلان هر انسانا نامعلومدور.

قشتم ده آذربایجان خلق شاعری معجزونانادان اولدوغوشتر شهرینده حیانا گور اچمیشدیر. اونون گنجلیک ایللری رضاخان نین دیکتاتوراسی دوری ایله تصادف اتمیشدیر. بوکک ذوق و استعداد، زحمت آداملا ریتمین باغیندان قویان قشتمی آذربایجان خلقینده ان دوغما صنعت ما بیلان عاشیق صنعتینه گیمیز یب چبخار گویه.

آذربایجان اینجه صنعت و ادبیاتیندان قدیم دورلرده نبری عاشیق نوز خلقین احوال - روحیه، ایتک و ارزولاریسی ساز و سوز ایله ترم اتمیشدیر. عاشیق صنعتی تاریخین یادداشیندا ایشلا شمیخ قهرمانلارین روحونو عدالتین ظلمه، مظلوملارین ظلمکارلاراقارشی اگیلمز نشانه لری کیمی تولکته نینان اوجسار گویه لرینده کتله لره و شهرلرده یا شاد میئدی.

ایران خلقلری نین مد نیتینه قارشو دیکتاتور لوق و زورا کیلیق سیاستی بوردون و فارس شوینیمسی اونون ان قارباریق نمونسی اولان ظلمکار شاهلیق اصول اداره سی دورونده عاشیق خلقینان باسلیما زنگری ما بیلان آذربایجاندا بئله سیاستین قارشیمسیندا مقاومت گومتیر میشلر. شاهلیق دورونون ۴۰ - ۵۰ نسی ایللرینده (پهلوی لر ایراندا ۵۱ ایل حکیمرا تلیق اتمیشلر) کوتله لر

مبارزه سی بوککله کچه عاشیق لار اداها ییغی کیفیت له مبارزه په نوز قویوشلار بو ایللرده عاشیق صنعتی ایله ضیالیلار آراسیندا اولان محکم باغلیلیق و سیخ علاقه لر، کوله لر و ضیالیلار رین ایتک و ارزولاریتمین یاخیلیقیندان خبری وئر بوردی. چهریز چایخانا لاریندا عادی جماعت له بیرگه طلبه لر و ضیالیلار و نوز عاشیق اوژن ساز و سوز ایله اولار رین مشترک دردیندن غمچیندن و ایتک لریندن دانیشمیردی. هاردا مکی مدنی ظلمه قارشو حرکت یار ان نردی عاشیقین سازی

خلقینان کسکین سلاخی کیمی شون سهرادا امیره لسی گتشدیردی. عاشیقلا روانه ده عاشیق صنعتی رژیم طرفیندن شوقل نظارت آلتیندا اولماسی هنج ده تعجب لندیر چکی دئیهلر. عاشیق لارین همه الیماسی و اولار رین چیتیش بیر لری نین باغلا نیلماسی ساواکین (رژیمین گوزلی مهلکه سیز لیک اداره سی) گونده کی ایشی چاپ اولونوردو.

انقلاب گولرینده عاشیق خلق کوتله لری آراسیندا مثل سیز آگاه لیب

چارچیمی کیمی چبخار اتمیدیردی.

اوخوجو مکتوبو

نیه سو سور لار؟

معلوم اولدوغو کیمی باکی سهر ا سزین اکولوزی جهتن ان چیرکلی شهر لریندن بیری دیر. ایندی اونون هواسینین ساغلامدیر یلماسی اوغوندا عموم خلق مبارزه سی کچیر. آنجان

اتالار سوزونده دئییلدیگی کیمی، سن سایدیقینی سای گور فلک (اوخو: یعنی رهبر ل) نه ساییر. مثلا و. ای. لنین آئینا ییغی باکی نفت آبیروما زاوودونون اراضی سینده ق - ۱۰۷ م ۴۳ م کاتالیک - کرئیکتور غوغوسو تیکلیر. بو قورغو سببیزین کورگور دلو نفتینی اعمال نده جک کورگور ده سویون رئا کیمیسی نتیجه سینده سولقات تور شوسو بار انیز کی. اونوندا غیری

دهیوتاتیمیز لاله بشیروا نیه بسورور؟ بلکه اونون پلاتفورما سیندان اکولوگیا ایله باغلی ماده لر چبخاریلیب؟ خلقیمز نامینه، اونون گلهجه بی نامینه ال اله و قریب بو مسئله به انجام چکمه لیکه، ناقلا بایرا هوجا، چوخ تیرازی، «نفت ایران» غزیمین امکاشی.

دورنا ايلقارلر ها مينين كونلوجه

شونجه آدين گنجه ايدي، هامينين كونلوجه ايدي
يسير واخت سفين سينه ن اوسته غصب كارلار بول ائتديلر
ادينس دا ده بيشديلر، يثليلز ايت بيل ايتديلر.
بوسيفين كي غصبكارن ارباجادا اوجالتمادي،
بو يقين كي نظامينين كهز بويداخسه مينس
بوغدا جادا الجاتمادي
گوي گون پشه آينا اولدو يتر اوزونده آي اولدو
گونش پشه ساچلا رينادار اخ چكدي
ماون سولار قوجا ميندا.
زمان چاپدي نوز آتيني، دوران باشقا دوران اولدي
مير انقلاب عصيان اولدو
پشه دوتوب گنجه اولدون
هامس نين كونلوجه اولدون
چوخ انقلاب كوزيه لري بئشيكلرده بو غولدولار
عوضيه حرام لار دوغولسدولار
كيمي گلدی نظامی تگ خلیق ایچینه اوجالماغا
كيمي گلدی نظامی دان باج آلماعا.
آزادليقى ديلده شمار ائده ائده
نوز حقيقى آدينس دا پشه منه چوخ گورد و لير
سنه باشقا اد و نرديلر
دنديلر كي، آزاد اولدون
دوتوب كيروف اباد اولدون!
۱۹۳۵ - دن اوزو بزي ائلره منه گنجه دئيپ اوره گينه
بيچيلدادي
به ينمه دي باشقا لاري و نره
ادي
نظامی دان باج ايته ين، خسه سيندن تاج ايته ين
نه اوجالدي، نه باج آلدی
شونجه نجه گنجه ايدين
آدين پشه گنجه فالدي
هامس نين كونلوجه فالدي.

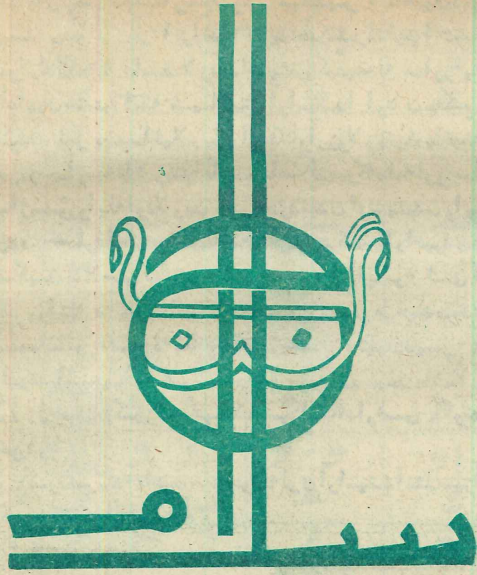
ايرليق اولماي ايد

11 آذر ۱۳۴۵ (۱۶ دسامبر ۱۹۶۶) - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷ - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷ - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷

TÜRK İSİM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2745

11 آذر ۱۳۴۵ (۱۶ دسامبر ۱۹۶۶) - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷ - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷ - ۱۹ آغوست ۱۹۶۷

ایتانا بیلیمریک گوزلریمیزه
نوزوموز ائتمیشیک بیر نوزوموزه
اولجه فرستی وئریب دشمانا
سونرا ایکی اللی دؤیموشوک دیزه
بسدیر بو مایماقلیق، بسدیر عطالت
اگر آدام اولساق بسدیر بو بیزه
چوخلاری دوستلوقلا بیزه یانائدی
سونرا صاحب چیخدی چوره گیمیزه

چکین آرخیولرین ستلرینتی
خیانت، امانت قوی چیخسین اوزه
رداولسون اگرلیک، اوغورلوق، یالان
تجهن دیرناقا قان سوزه - سوزه
بیرجه گوردوگونوز بو خریطه یوخ
آزاد یول ایستهرم اورمو، تیریزه
پارچا - پارچا اولموش آذربایجانیم
بیرلیک سلامینا دورسون اوز - اوزه

رئداکتور: رامز عسکرو
غزته آیدایکی دفرمه صر آذربایجان
بکی ۳۷۰۰۵۵۵
اولاد اولدو
غزه تینین رئاکسیاست
تلفن ۹۲۵۸۸۱

خارجده یاشایان هموطنلرله
آذربایجان مدنی علاقه لیر
جمعیتمیزین («وطن» جمعیتمیزین)
برلیکده کی نماینده سینین
عنوانی:
DDR, 1080, BERLIN,
POSTSCHLIESSFACH, 6

УНВАНЫМЫЗ
ССРІ, АЗЭРБАЙЧАН
ССР,
БАКЫ-370001,
«ОДЛАР ЈУРДУ»
ГӘЗЕТИНИН
РЕДАКСИЈАСЫ.

ایرلیق اولما یاید

(خم آچیلدیقجا زلفندن بلا و محنتیم ارتار
بحمدالله که. عمروم اوزانار جمعیتیم ارتار)
فضولی

چگرلر اخدالاندیقجا ایچیمده محنتیم ارتار
فیکیئر سئللنمده سانمالی بو جمعیتیم ارتار

*** * * * * *

چتین آندیقجا اسراری. درین ساندیم مفاصلاری
کونول آماقدا بوواری. نکاریم قیمتیم ارتار

*** * * * * *

کمان تک ناله چک تاریم. فرحلنسن فسونکاریم
قانادلاندیقجا افکاریم دوباره حیرتیم ارتار

*** * * * * *

فضولی عشقی بئینیمده. قیلنجیم کیزلی عینیمده
ئوتن کونلر واراقلاندیقجا خیللی زحمتیم ارتار

*** * * * * *

قلم بوسکوره ده وولقان باغ آماقدا سوز اورودمان
اوزاقلاندیقجا بورودومان. وطنسیر. حسرتیم ارتار

*** * * * * *

امید کروانی چن داغدا. سئوینج تئللمهسی باغدا
دیئلکلر سایریشان چاغدا. حیاته رغبتیم ارتار

*** * * * * *

اریرکن کؤلومون باغی. اگیلدی ارغوان باغی
باهار سنتور چالان چاغی باغیمدا نعمتیم ارتار.

تبریر - محمد ارغوان

کونولست نثر یا قیلین اوشاق باخچا سیندا
کوپر لیشان وقایغی نیر یون یوز
شکیده تربیت چی مصله آقا یوا افروز بالاجارلا
برلیکده.

مکتوب

دوز بايقارلی

چوخدان گوزلر دیکیم مکتوب گلیب چاتدی.
 احوالی یامان قاتدی
 سانلی اونو آچمايش دان اونوشدوم
 سانلی اونو آیریلاندا. سون باخیشدان
 اونوشدوم. عزیز آنا.
 ال تیره دی، اوره ک روشدو دیوتوتویه
 نوز - نوزده. صبرین اولسین. دینه. دینه
 گوزلریمی دولانیردیم مکتوبداکی سطرلره
 اونوشدوم او فاجعه لی واقعه فی عزیز آنا
 نولومون یانیردی منی عزیز آنا...
 گوزلریم گیلدی بی ندن قانلادولمادیس
 اللهدن گیلدی بی نیه بوتون ساچلریم یوکادیس
 واریقیدا گیلدی بی سنسین نیر
 دوام آیدر دایقی نوز نیر
 بوخ - بوخ آنا. سینمه کی بوچیرین اوره ک دیشیل
 اوره گیمین عوفینه. بیر اگولو گوز نیر نیر
 گره ک سینن حسرتینه اوجاق کیمی آکولانا
 دایم یانا
 نجه کی سن یانین آنا
 اولدین حسرتینه.
 گوزلریمین نوننده سن
 بر یولا اوز دونه یرهم، ظن آیدرم دوننده
 بر بریان بر قوجانین باخیشندا
 سینن تانیش بایان او
 بونیم کونر گیده. یوغانیسین اوزونه بوخ
 واریقیدا. هر سوزومون آرخاچیندا
 سینن اینجه ناخیشین وار.
 دنیا دا قدری قیمتی. یوخسولاراجتی.

خالما قاشی نقره مندن قانیردین آنا
 کیکیدکه بیاق کیمی. ایستیکده اوجاق کیمی
 سادله اوشاق کیمی. عشقی عمدی. صدقتی
 سن منه آندیردین آنا...
 کدیلم. بولاندیرتی سولار کیمی
 قاریشیم. قاریشیق یوخلار کیمی.
 دایم نیر نونده کی سادله انسان
 برده منه دیکه یه. اوهربان گوزلرینی.
 اونامحتاج اولان. واققدار. مانتد دیکه چک
 اولوبالاردان قالمیش او حکمت سوزلرینی...
 حسرتیم وار سونوز دیزلر بو بو نجا
 سندن آیریلان چاغیندا نیه باخدیم دویونجا.
 سن سون نفس بلیروم کی منی آندین
 یولا باخماقدان اوسان دین
 اوزون یوللار حصار چکدی الیمیز آرسیندرا
 آیریلیق بیر تیکان اولدی اوره گیمین یاسیندرا
 خلقیمیزله عینیزه مال برلرلو پس گونلر
 طاقدری اوسان دیران. باغیمیزدا اودیان دیران
 مهاجرت. سوگونو سون قویالیق
 لازم کلسه بو یوللار جان قویالیق.
 اوزدا آنا. آرخین اول. دایم آیری دوشمه چک
 یرده من تک. آزادلیقا. عدالته عاشق اولان
 قیز یا اوغلان. نوز یوردندان. یودا سیندا
 اوز انلیدن. اوباسیندان
 دایم آیری دوشمه یه چک سنله من تک
 چخ اولدو آنا سیندان چخ آنا نوز
 بالاسیندان

УНВАНЫМЫЗ
 «СРІ. АЗЕРБАЙЧАН
 ССР,
 БАКЫ-370001,
 «ОДЛАР ЈУРДУ»
 ГӘЗЕТІНІН
 РЕДАКСІЯ СЫ.

خارجہ ایشیان جموطنلرله
 آذربایجان مدنی علاقہ لہ
 جمعیتین (وطن جمعیتین)
 بولسده کی نماینده سینین
 عنوانی:
 DDR, 1080, BERLIN,
 POSTSCHLIESSFACH, 6

عزیز میز: س س ر
 آذربایجان س س ر
 بکی - ۳۷۰۰۵۵
 «اودلار یوردو»
 غزه قیلین ندراسیست
 تلفن ۹۲۵۸۱

رئداکتور: رامز عسکرو
 غزه ت آیدا ایکی دفعه هر آذربایجان
 بیر دفعه عرب، بیر دفعه لاتین الفبای ایلد
 چیخیر. آیت امر اولد چاپ ندراسیست

سیاسی ناس

آمریکا بېرلشمیش شتا تلالی سئنا تیتین خارجی ایشلرا وزره کمیته سی قبول اتدیگی بوقطنما نه نی « داغلیق قارا باغ خلیقینین آبش طرفیندن مدافعه اولونماسی نین افاده سی » کیمی قلمه وئریر لکن قطننامه ایله تا نیشلیقدان سونرا تمام آیدینلا شیرکسی ، « داغلیق قارا باغ خلیقی » افاده سی آلتیندا یا لنینیزار منیلر نظرده توتولوق واصلینده آبش سئنا تیتین خارجی ایشلرا وزره کمیته سی ارمنی خلیقی نین بوخ « بوخلیقین کوزونو بدیخت وضعیتده سالمش ارمنی ملتچیلرینین سونوک سورونمه یین داشناک ایده ئالا رینین تمسبکسی کیمی چیخیش تدبیر بوتصافی دخیل ، چونکی قطننامه نین اساس گوتوردوگو واستناد اتدیگی فاکت وملاحظه لر محض داشناک افترا لاری وداشناک ایده ئولوژیاسینین ساختا لکدردیگی معلوما تلار دیر .

بو « مثبت » تدبیرین نه ایله نتیجه لندیگی ارتیق یاخشی معلومدور ؛ وولسکی باشدا ولماقلا ، خصوصی اداره فورماسی تام سیاسی افلاسا اوغراد ی . خلیقیمیز ایسه همین سیاسی افلا سین ضرورینی هله چونچ که جگ ویبیر چونچ ایستردیک کی ، رشمبولیکا میزدان سئجیلیمیش خلق دئوتوتلاری کوزلرینین ایکینجی قورولتا ییندا همکارلاری وولسکی ده ن جواب طلبا تئسیر یعنسی کی ، وولسکینین سئجیلیمی ده کوزدئوتوتلار یندان بئله بیرجوابی طلبا تئله جکلر .

آبش سئنا تیتین خارجی ایشلر اوزره کمیته سی ایسه ماهیت اعتباری ایله وولسکینین خلیقین اراده سینده اساسا (نه قدر گولونج سئله نیر) داغلیق قارا باغا کلب چیخدیقینسی ادعا تدبیر و میونومثبت قیمتلندیر بر . لکن قطننامه نین سونرا کی بندینده همین یوکسک قیمتله دایان دابا ناضد ملاحظه ایره لی سورور : « کمیته ایسی غیری ائفئکتیو دیر » .

بوعادی منطقی سیز لیک دخیل می ، جناب سئنا تورلار ؟ سیز داغلیق قارا باغدا « ارمنیلره ، یهودیلره و دیگر ائتنیک گروپلار قارشسی متشکل زورا کیلقدان » ، دانیشیر سینیز . هانسی فاکت ها نسسی سنده اساسا نیب ، مثال اوچون ، یهودیلره قارشسی زورا کیلیر یق گئوسته ریلدیگینسی ادعا تدبیر سینیز ؟ آخی ، محبت آبش کیمی آدابیر ویردولتین سئنا تیتین گئدیر . سیزین ارمنیلرین ده ، یهود لرینده ، « دیگر ائتنیک گروپلارین » ، دا تمعینسی چکمه کینیز یاخشی حادثه دیر ، لکن نه اوچون سیز بوتو اولینده آذربایجان خلیقینه قارشسی دشمنچیلیک حسا بینا ائدیر سینیز ؟ آذربایجان نلیلار سیز نه ائتمیش لر ؟ آذربایجان خلیقی آبش سئنا تیتین قارشسی سئنا تیتین قیاحتین صاحب دیر اول هر هانسی بیر خلیقی مدافعه ائتمک باشقا بیر خلیقین حقوقلار یندان پادا لئماسی ، معنویا تیتین آلا دیل ماسی سایه سینده اولما لیدی ؟ واشنگتون ، لندکولون ، روزلین آزادلیق ایده ئالاری ایسه ، سون دور بریزیدن تئسیرلی کارترین ، یگان نین بوشون انسان حقوقلار یندان مدافعه سینده قالماسی قلا ری ایله بوغر صلی قطننامه آراسیندا کی قارالیق اوچور و موسو گورومک دوغور داسمی بو درجه ده چتیندیر ؟ دوغور داسمی داشناک تئبلیغاتی سیزی قدر تلی بیرئولکه نین سئنا تورلار ینی بودرجه ده هیب نوزا تئمشیدیر ؟ یوخسا سیز کوزونوز بو هیب نوزده ان چیخماق ایسته میر سینیز ؟

البته آبش ده کی ارمنی مهاجر تسی آراسیندا زنگین سئجیلیمده وار . جناب سئنا تورلار ؟ سیراچ آیلیق بلوکا داندان دانیشیر سینیز . یوفا کی هار داندان گئوتور موشسونوز ؟ هبرگه خارچدن اوچمه دن آبش ارمنستانا زلزله دن ضرر چکلره کماک اوچون گئونده ریلن ماللار ارمنی آلوتئرچیلی طرفینده باشقار شمبولیکا لری بازار لار ییندا اگیز لینده و باها قیمتده ساتیلیرسا ، بوتون داغلیق قارا باغ اراضینین جغرافی مشوبیتینه نه دخلی وار ؟ یا خود سیز آبش نین ارمنیلره گلک چکه ده کماک ائتمک نیتینده اولدوغونو بیان ائدیر سینیز . بوسیزین کوزا یشینزد دخیل می ؟ کیمدیر آبش - آ مانع اولان ؟ دوغور داسمی آذربایجان خلیقی دیر ؟

ملنجی ارمنی لوبیسی طرفده ، اوچمه دن آبش ده ده چونچ گولودور و بو معلوم بیر حقیقت دیر ، لکن آبش سئنا تیتین بئکندیک قطننامه نین بو جور عبیه چرشلیمه میدا ناچیک ماسیندا ن شبهه سیز کی قوشوت کوتله وی اینفورماسییا واسته لرینینده گناهی بئو یوکدور . مثال اوچون قطننامه « سومقا تئیدا ، آذربایجاندا ارمنی لرین ئولودورولمه سی نه بوتوت قیرقین کیمی ، (ملی قیرقین ، ملی تالانچیلیق ، تارومار مئنا سیندا) قیمتلندیر لیمه سینده استناد ائدیلیر . ارمنستاندا و داغلیق قارا باغین کوزونده وحشیجه سینده ئولودورولموش آذربایجانلی رجمتکلرین ایسه تام میله « وئودولماسی » یا لنینیز بیر طرفلی داشناک تئبلیغاتی نین نتیجه سی دخیل ، عین پاماندا سووئت منبوعا تیتین چونچ زامان حقیقتین اوزره ریندن سکوتلا کچمه سینین ، حقیقتین عوضینه یاریم حقیقت ، بعضا ایسه یالان درج ائتمه سینین ، سیتا وخبیر لر منبوعا ت اگنتلیگی ده داخل اولماقلا مطبوعا تین ، اینفورماسییا واسطه لرینین مسئله لری بئر طرفلی ایبقلا ندیر لیمه سینین نتیجه سیدیر . قازاخ شاعری حرمتلی قلم دوستوموز اولماس سلیمان سونون خلق دئوتوتلاری نین بیریجی قورولتا ییندا ائدیگی کیمی ، زلزله ده ن سونورا ارمنستانا کومگ گئده ن ائتمیشا قدر آذربایجانلی کنجین هلاک اولونماسی اونا کام قوربا نلار یین آتار لریندان باشقا هئچ کیس بیلمه دی نه قدر بئله فلاکت وار . . .

دشمتلی تعقیبلر ده ن تحقیر لده ن باش گئوتوروب قاچان ، داغلازا پناه آپاران و شاختا باد و شوب دونموش جوان آذربایجانلی آنادان توتوموش خائن جه سینده پوسقودان قتله یئتیر یلن آذربایجانلی کنجه کیمی ، نه قدر انسنین قانسی آخید یلمیش دیر . . . مرکزی مطبوعات بوتلار باره ده نه یاز یاز . من بوا یلین سئنتیا بر آیدینا موسکوادا ، مرکزی لنین کتاپ خاناسیندا کی گئوشور زامانسی سومقا تئیدا ئولتورینده ، ئولدوره ن - لرینده آراسیندا هم آذربایجانلی ، هم ده ارمنی نین اولدوغونو آغودیتور یانسی سندر لر له تانیشا ائدیگده ، بیر چونچ موسکوا ضالیسی کوزون اهل مئناسیندا خبر تلندی ، چونکی همین گئوشوشه قدر اولرایا لنین بئر طرفلی معلوما تاما لک ایدیلر .

اوزاق آبش ده بوخ ، یا شاد یقیمیز ئولکه نین پایتاختینده بئله بیر معلوما تیز لیفین ، غیرا ویدئکتیوتاتر تین تقصیر ی کیمده دیر اولسک نوبه ده سووئت کولتله وی اینفورماسییا واسطه لرینده . قطننامه « داغلیق قارا باغ زورا کیلیق پارتلا بیسی » افاده سی ایله دیلیر و تمام آیدیندیر کی ، بوا فاده آلتیندا محض آذربایجانلیلار یین « زورا کیلیقی » نظرده توتولور . سووئت اتفاقی خلیقینین (ا. ا. س.) و حکومتینین داغلیق قارا باغ مختار ولایتینده خصوصی اداره کمیته سی یار اتماسی کچمیشین مثبت تدبیر کیمی ، قیمتلندیر یلمیش

گوندهک دوام اندن کولتله وی نباشلره و اغشاملارا سبب اولماسینی نظره آلاق : - سووئت اتفاقی خلقلار یین و حکومتین داغلیق قارا باغ دا زورا کیلیق پارتلا بیسی ایله علاقه دار اولجه مثبت تدبیر کوز دویونوسوعیتی ثابت لشدیر مک مقصدیله داغلیق قارا باغ مختار ولایتینده موقتی خصوصی اداره کمیته سی یار اتیقینی نظره آلاق : - ارمنلره ، یهودلره و دیگر ائتنیک گروپلار قارشسی متشکل زورا کیلیق هابئله داغلیق قارا باغین ، ارمنستان و گورجستانین بلوکا داسی دا داخل اولماقلا بیر سرا عادل اوزونن ئوز وظیفه سین یئرینه یئرینه بئتره بیلمه دیگی اوچون بو کمیته نین غیر اتفق کتلی اولماسینی نظره آلاق : - ارمنستانا ترائیتله گئین یوکلرین اوچ آیلیق بلوکا داس

مدنی علاقه لری اولماسینی نظره آلاق : - داغلیق قارا باغ مختار ولایتینده یاغایان ۸۰ فایر ارمنی اکثریتین دائم تعین مقدرات و آزادلیقا جان اتماسینی نظره آلاق : - داغلیق قارا باغ مختار ولایتین ایندیکی ستاتوسونون ناراحتلیق دوغور توتوغونو ، ارمنستان و آذربایجان سووئت رئس یوبلیکلاری خلقلری اوچون اختلاف منعی اولدوغونو نظره آلاق : - ۱۹۸۸-نجی ایلی ۲۹-۲۸ فورالیدا سوختا ییندا ، آذربایجاندا ارمنلرین ئونور وولمه یینی سووئت حکومتینین « قیرغین » کیمی سجه لندیر یلمه یینی نظره آلاق : - قارا باغ ارمنلری باره سینده دوام ائتمکده اولان آیری سچکیلیکین و داغلیق قارا باغ نظرافیندا کی غیر معین لیکین بو

خبر وئریلگی کیمی . آبش سئنا تیتین خارجی ایشلر اوزره کمیته سی نوبابری ۱۷-ده داغلیق قارا باغ حاقدا قطننامه قبول ائتمیشدیر . آنا عیلا همین قطننامه نین تام متن وئریلیر . بو قطننامه نوبابری ۱۹-دا بېرلشمیش شتاتلار یین سئنا تیتین طرفیندن به یه نیل میش دیر . منافسه نین دینچ یوللا و عدالتله نظام سالیناماسی اوغور دنا داغلیق قارا باغ خلیقین مبارزه سینین آبش طرفیندن مدافعه ئیلیمه سینین افله می اولراق : - آبش خلیقین ارمنستان خلقی ایله محکم تاریخی و

شلیق نمونه سی

سیرداغلیق قاراباغ حادده لرینین "دینج یوللا وعدالته (۱۹۹۱)" نظاماسا لینماسی اوغروندا داغلیق قاراباغ خلقینین (اصلینده بالنیسیر ویالنیز ارمنی ملتچیلرینین) اساس حقوقلارینی و مبارزه لرینی آیشنین مدافعه ائتدیگی "بیلدیبرسینیز" دوغوردا نیمی سیزبو فکرده سینیزکی، شوزوارلیقینین بیرحصه سینی - داغلیق قاراباغ تورپاغینی آذربایجان ندان قویاریب آلماق دینجلیکن وعدالتهن خبروئیر؟

سیزها نسی حقوقلا، هانسی ملاحظه آذربایجان تورپاغی - نسی بئو لورسونوز، آیش "سووتتاتفاقی ایله ایکی طرفلی دیسکوسیبالار" گئدیپینده داغلیق قاراباغ اطرافیندا متلفه لرین بو ولایتین خلقینین (ارمنی ملتچیلرینین) گئوروشلرینین حقیقتا عکس ائتدیره جک عدالتلی (۱) حلیته کمک ائتمه لیدیر" دئییه قرارقبول ائدیرسینیز؟

سیر "شوره دیمیش جنایت حرکاترینین" تدقیقاتیندان دانیشیرسینیز، "قتل لرده و قان شؤکه لرده کنهاکارا و لائلارین آشکارا چیخاریلماسینا و جنایت مسؤللیتینه جلبا و لوماسینا" چاغیریرسینیز. قطننامه نین سووتون یا فوسوندان، ملاحظه لرینیزین تعادلوندن بیئده تام آیدیندیرکی، سیزبو عومومی کا نتفکسته جنایت حادده سینی یالنیز ارمنیلره قارشى آذربایجان نلیلار طرفیندن زوراکلیق کیمی قیمتلندیریرسینیز. سیزها نسی منوی حالدا بوجوربیر طرفلی موقع توتوسونوز؟ طرف مقابلین، ایندیکی حالدا آذربایجان خلقینین منوی و جسامانی سارسینتیلارینا، آذربایجان خالقینا قارشى بئوندیل - میش متشکل جنایتکار فعالیته، آذربایجان نلیلارین قتله یئتیریلمه - سینیه، اشکجه لره و تحقیرلر، مروق قالماسینا، یوزمینلره آذربایجان نلینین شوزو و غما تورپاغیندان قولماسینا بلدا و لمادان بودرجه - ده مسؤللیتی بیرقرارقبول ائتمک هانسی بین الخلق حقوق نورمالاری ایله بیرارایاسیغیر؟

جناب سئنا تورلار! بوقطننامه یئنیچه استقلال اله ائتمیش تجربه سیز بیرئولکه نین، یاخود غصبکار بیردولتین بوخ، آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری کیمی بئویوک آزادلیق شوره بیرملکتین اولوه سینی افاده ائدیین، داهادوغروسوا فاده ائتمه لیدیر. لاکن سیزهمین قطننامه ایله من آزادپرولیک ابده ئالرینا لکه وورمورسونوزمو؟ سیزبو قطننامه ایله آمریکا خلقینی یالنیش استقامتیه بئوندیلدیراوتون آیدندان جدی ناراحتلیق افاده ائدیرسینیز. ایندیکی حالدا آمریکا خلقینین آیدندان دانیشماغانه قدر ملاحظیتیز چا تیر، بو سیزین داخلی ایشینیزدیر. لکن سیزا مین سیزئوکی، بئیندیگینیز بو قطننامه کیمی رسمی سندلردینجلیک و غروندا بین الخلق معی لره کمک ائدیر؟

معلم اولدوغو کیمی سیرا خارجی ایشلرناظرلیگی آیش سئنا تینین خارجی ایشلرناظرلیکده سیزین قبول ائتدیگی و آیش سئنا تینین به یندیگی بوقطننامه ایله علاقه دارا اعتراضی بیلدیرمیشدیر. قیدا ائتمک لازمدیرکی، هله بوا یلین یا بئندا آیش سئنا تین - نین آذربایجان ریسپوبلیکاسینین داخلی ایشلرینه قاریشماق جهدلری

اولمشدو، لکن تأسف لرکی، اوزامان نه سیرا عالی سووتتی - نین سببایسیندا بوسئله به توخونولدا، نه سیرا عالی سووتتی ریاست هیئتیی بوسئله به شوز مناسبتینی بیلدیردئ، نه ده سیرا خارجی ایشلرناظرلیگی اعتراض ائتدی. یالنیز آذربایجان سیرا عالی سووتتی ریاست هیئتیی شوز قلمی اعتراضینی بیلدیردی. بئله چیخوردی که آذربایجان سیرا عین داخلی ایشلرینه قاریشماق عین زاماندا سیرا - نین داخلی ایشلرینه قاریشماق دئییل...
سیرا خارجی ایشلرناظرلیگینین بوگئچیشمیش بیاناتی یعنی سووتتاتفاقینین موقعی نسی بیلدیزن رسمی دولت سندی ارمنستان سیرا - ده بئویوک ناراضی لیک سبب اولمشدو. ارمنستان عالی سووتتی "داغلیق قاراباغ میلی شورا سی" آدلاندیریلان و هئچ بیرر حقوقی ملاحظیه مالک اولمایان قاطح ملتچیلیک اورقانی ایله بیرلیک - ده ۱ - دکابر ۱۹۸۹ - نجویا یل تاریخلی قرارقبول ائتمیشدیر. قراردا ارمنستان سیرا خارجی ایشلرناظرلیگینین ۱۹ نوایر ۱۹۸۹ - نجویا یل تاریخلی بیاناتینا قارشى قلمی اعتراضینی بیلدیریر. آیش سئنا تینین خارجی ایشلرناظرلیکده کمیته سیزین سیاسی تجا و زونوداغلیق قاراباغ "مسئله سیزین عدالتلی حلی" ایله باغلی آمریکا خلقینین ناراحتلیقی کیمی قیمتلندیریلیر، بوباره ده سیرا خلقی دئپوتاتلارینین ایکتجی قورولتا یینا مراجعت اولوناجاغی اعلان ائدیلیر.

لکن بو، انتهایسیر ارمنی ملتچیلیگی اوچون، البته آذربیره - ائله همین ۱ - دکابر ۱۹۸۹ - نجویا یله ارمنستان سیرا عالی سووتتی وایونجاق "داغلیق قاراباغ ملی شورا سی" ارمنستان سیرا ایله داغلیق قاراباغین بیرلشمه سی، یعنی داغلیق قاراباغین ضبط ائدیلمه سی (البته کاغذ اوزه رینده) باره ده قرارقبول ائتمیشدیر. لکن بوبدا آذربیره - آرتیق داغلیق قاراباغدا کی ارمنی ملتچیلری - نین آذربایجان دیکرتورپاقلارینا اراضی ادعای وار. "شمالی آرساخ" دئییه آذربایجان سیرا سیرا شومالینا رایونو بوتونلوه رخا نلار رایونونون بیرحصه سی ارمنستان سیرا سیرا همین قراریندا ارمنستان سیرا - ده بیزلشدیریلیر. هرگاه بئله گئده رسه، یقین کی، ارمنستان سیرا عالی سووتتی نوبتی سببیلاریندان بیرینده شمالی جنوبی بوتون آذربایجان ارمنستان سیرا - ده بیزلشدیریلمه سی باره ده قرار چیخاراجاق...
سایقلا مادیر؟ البته، سایقلا مادیر، لکن بو سایقلا مالای رسمی دولت سندلری کیمی ارمنستان سیرا عالی سووتتی ریاست هیئتینین صدری و ووسکلنیا ن، ارمنستان سیرا عالی سووتتی ریاست هیئتینین کاتبین سئنا نیان امضالاین، شوزو ده شولکه نین عالی اورقانلاری طرفیندن صلاحیت سیزا اعلان ائدیلمیش "داغلیق قاراباغ ملی شورا سیرا" صدری و گریگوریان لایبرگره امضالایب. بوسا یقلا مالاری رسمی دولت سندی کیمی ارمنستان کونبشپار تیباسی مرکزی کمیته سیزین اورقانلاری بیرینجی صیغه لرینده درج ائدیب.

ماراقتلیدیر، شوره سن آیش سئنا تینین خارجی ایشلر اوزه کمیته سی بوئتنسی حادده لره نئجه باخیر؟ دوغوردا بئدا بوتون بوسا یقلا ما - سندلروا ونلارین آرخاسیندا یا نیش متشکل داشناک فعالیتی دیجلیگه، امین امنا لیکقا، عدالته خدمت ائدیر؟
اچچین آذربایجان سیرا عالی سووتتینین دئپوتاتی.

حقوقلارینی و مبارزه سینی آ ش - نین مدافعه ائتدیگینی نظره آلاق.
قرارالینیر:
آ ش سیناتینین و کنکوره سین بیرگه قرارینا موافق اولراق، آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری
۱ - ارمنستاندا بریا ایشلری اوزه سیرا کمک کؤترمگی دوام و تشویق ائتمه لیدیر.
۲ - سووتت برترییتی گارواجو حقوق قاعده لرینی بریا ائتمه گه چاغیرمالیدیر، اقتصادی استورکوتورلارین مانسیر قهیمیتی و ارمنستان و داغلیق قاراباغ خلقلرینین نهجرتینی درحال بریا ائتمه گه. داغلیق قاراباغ اهالیسینین هوملاردان قورومعا و مسئله نین دینج یوللا صالما سینی اوچون داغ لیق قاراباغ نماینده لری ایله دیالوگو دوام ائتمه گه چاغیرما

۳ - سووتتاتفاقی ایله ایکی طرفلی دیسکوسیبالر گئدیپینده داغلیق قاراباغ اطرافیندا مناقشه نین بو ولایتین خلقینین گوروشلرینی حقیقتا عکس ائتدیره جک عدالتلی حلیته کمک ائتمه لیدیر.
۴ - سووتتاتفاقی ایله ایکی طرفلی دیسکوسیبالر گئدیپینده داغلیق قاراباغ خلقینه قارشى توره دیلمیش جنایت حرکتلرین تحقیقاتینین آباریلماسینا، قتل لرده و قان تۆکومده سینده گناهکار اولانلارین آشکارا چیخاریلماسینا و جنایت سئولیتینه حبل ائدیلمه سینه چاغیرمالیدیر.
۵ - کمک کؤترمه اوچون بین الخلق معی لره مانع اولان زوراکلیق حاللارینین و اغتشاشلارین دوام ائتمه سیله علاقه دار آمریکا خلقینین جدی ناراحتلیقینی افاده ائتمه لیدیر.

سی اوغورلانماسی و ضای اولماسینین ۷ دکابر ۱۹۸۸ - نجویا یله ارمنستاندا بان وئرن زارلهدن سوزراکی قاجعه وی حادده لرین بریاسی اوزه ارمنی لرین سووتت اءاملارینین، آمریکالارین و بوتون بین الخلق بیرلیگین ایشینه زیان وورماسینی نظره آلاق:
آ ش حکومتی و خلقینین بین الخلق کمک کؤترمه و زارلهدن ضرر چکیش زارلارین بریاسینا یاریم ائتمکله ارمنستان باره ده نوز تعهدلرینی بوتولو ص تصدیق ائتمه سینن نظره آلاق:
زارلهدن سوزراکی بریا ایشینه آ ش - نین ارمنی لره کله جکده ده کمک ائتمک نیتینده اولدوغونو نظره آلاق:
- داغلیق قاراباغ اطرافیندا مناقشه نین دینج یوللا و عدالته نظاما سالیماسی اوغروندا داغلیق قاراباغ خلقینین اسر

مدو؛
کا
له
بشی
ولسکی
ی د ه
سه
گولونج
رو
ین
ته
نیک
تا
سیق
می
هوه
داده
سی
لر؟
یرال
ماسی
دکلون،
ریکان
لی
و
رتلی
سا
کین
دا
زل
لر
ق
بوتون
یا
نو
آ
سبب
قاراباغ
بیر
مختار
نظره
قارشى
تاتین
ر
عادل
چون بو
بلوکادا

دۆن

دۆن
آذربایجان
کۆنول حسانان؟
آذربایجان
آذربایجان!

«ХАРИЧДӘ ЈАШАЈАН ҺӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ
АЗӘРБАЈҠАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР
ЧӨМИЛӘТИНИН (ВӘТӘН ЧӨМИЛӘТИНИН)
ОРҒАНЫ»

خارجده ياشايان هموطنلرله
آذربايجان مدني علاقه لر جمعيتينيڭ
(وطن، جمعيتينيڭ) اورقانى

XARICDƏ YAŞAYAN HƏMVƏTƏNLƏRLƏ
AZƏRBAYCAN MƏDƏNİ ƏLƏGƏLƏR
CƏMIYYƏTININ («VƏTƏN CƏMIYYƏTININ») ORGANI

و بو حرمت يالئيز سؤزله يوخ، عصرلرين سوزگچينين كنجيب گلن عمللرله تصديق اولونور. ئله داغليق قاراباغين ئوزونده ارمنى خلقينين نماندهلرينين يئرلشديريلمهسى، دوزچورك تلهماسى، گلران قازانماسى، نهايت اولنارا مختاريت وئريلمهسى همين حرمتمين نتيجهسى دئيلمى؟ ارمنستان سرسرهده گويجه. ودى، قمرلى آماسيا كيمي ئوز قديم دهده بابا تورپاقلاريندا باشاميش ياريم ميليوندان آرتيق آذربايجانلى ايسه نه اينكى بئله بير مختاريتدن محروم اولو بو گون اورادا بير نقرده اولسون آذربايجانلى قالمهوى، ئولورولسو، آچاليدى قوولسو. بيز اوزوموزو يالئيز آمريكا بيرلشميش شتاتلاريندا دئيل، بوتون دنيادا ياشايان هموطنلريميزه توتوب دئيريك: محض همين حقيقتين قيدالاناراق ئوز اعتراض سونيزه قائليرين!

اېچين

حقيقت نامينه

سندره اساسلان تاميله بير طرفلى قطنامه قبول ئديرسه، بو آذاليقين ضدى قاراليقين طنطنه بدير. هر گاه بوگون داشناسوتيونون ان قاطع و غدار عنصرلى آمريكا بيرلشميش شتاتلاريندا ئوزلرينه جسمانى مسكن تاپ ميشلارسا، بوتون بلكهده ئولكهدهكى آذاليقلا ايضاح شتمك اولار لايين همين داشناسكلار اورادا ئوزلرينه معنوى مسكنزه تاپميشلارسا، بو آذاليقين، ايشيقتين يوخ، قارا عمللرين افادهسى دير.

آمريكا بيرلشميش شتاتلارينين ايلك پرئزىدينتى جورج واشنگتن ئوز ئولكهسىنين تاريخىا بوتون پرئزىدينتلرينى «آذاليق پوتكتوتور» آدلانيرماقى آرزو ئديردى. بو آرزونون رئال زمينى وار ايدى. آمريكا بيرلشميش شتاتلار نتيجهسىنده بويوك بويوك حرفلى آذاليق ايده آللارى اوغروندا مبارزه تيجيهسىنده بارانميشدى و بو ئولكه نين ايكى يوز ايل ليك تاريخينده محض همين آذاليقلا باغلى پارلاق صحيفه وار. آمريكائين بويوك شاعرى لانگ فلو ملاكچين عصرين اورتالاريندا «هايوات حاقيندا ماهنى» پوئماسىنى ياراتدى. اصلينده ايسه بو آذاليق حاقيندا پوئما ايدى و ائله بيلكى، او پوئمانى يالئيز بير آمريكالى هنرى لونگ فلو يوخ، آذاليق حرارتى ايله الاله وئرميش آغلى، فارالى بوتون آمريكا خلقى ياراتميشدير.

آزاد بير ئولكه نه اوچون آذاليقا حرمت ئتمير؟ روبرتروئول كيمي سناتورلار نه اوچون بير طرفلى معلوماتلارا اساسلانير.

هر گاه داشناك عقيدەسى، داشناك دنيا باخشى آمريكا بيرلشميش شتاتلارينين سناتينا تاثير ائده بيليرسه بو آذاليق ايده آللارينين تاپانامسى دئمكدير.

ئله نيويوركا اوچاليليمش آذاليق هئيكلى بو گون، ئله بيلكى آذاليق يولوندا وئريلمش جسمانى و معنوى قوربانلار اوچاليقيندا آذاليق ايده آللارينين جارجيسى كيمي بوتون بشرتى سلامتلاير...

داشناك مهاجرتينين ايلر بويو ايشلەنپ حاضرلانميش بدنام سياسى عنعنەلرى، زنگين ماده بازاسى وار و اونلارين بهئالانلارينا قارشى مبارزه آپارماق، البته، چيتندير. لايين بو چيتنليك آذاليق و حقيقت قارشيسيندا آغير معنوى سد اولماما ليلير.

ميش ملتچىلرين سومقائيدە امين لرله ارمنى نين ئولورولونگونو ارمنى، كوزپهلرين آذربايجانلار طرفيندن كياب ئئيليب بئيلمهسى بارهده سؤيله ديكلىرى بهئانلار آمريكا بيرلشميش شتاتلارينين سناتينا دا تاثير ئديرسه، بو يالئيز سياسى كوت بئينليك حادثهسى دئيل، آذاليقا قارشى سوتقيدير.

لاكين...ميروسىما اوزهريندهكى اتوم كؤبهله كچين دهشتى ده بولودلار ياريب كؤيون يددينچى قاتيدان بيزه باخير و دنيا نين قارا عمللريندن خير وئير.

موطنلارا
بو گون آمريكا بيرلشميش شتاتلار سناتينين خارچى ايشل كومسيئاسى داغليق قاراباغلا باغلى قانونسوزلوقدان و يالاندا عبارت بير قطنامه قبول ئديرسه، ساياح بوداها چدى بير تجاوزون باشلانميش اولاي بيلر.

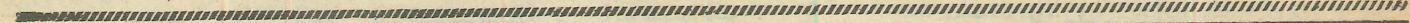
هر گاه بو گون سرگمى گريگوريانتس و اونون اروادى تامارا گريگوريانتس مسكودا اوتوروب «آذاليق اوغروندا مبارزه» ادى ايله آذربايجان خلقينين تاريخى، مدنيتى و عموميتله معنوتى بارهده چركابى ئوز هفونلرى واسطهسى ايله آمريكا بيرلشميش شتاتلاريندا يايا بيليرلرسه و همين چركاب كيملرسه توتارلى كوزنورسه بو يالئيز آذاليقا يوخ بوتون آمريكا خالقينا تحقيردير.

او قارا گوبهلك دهشتده او ايشيقتى، او آذاليرور، او بشرى «هايوات حاقيندا ماهنى» كيمي آمريكا بيرلشميش شتاتلارينين آدى ايله باغليدير...

بئله اولماماقدا نئوترو بيزيم هر بيريميز ئوز وجدانيميزلا اوز-اوزه داياتيب، ئوز وطنداشليق بوجوموزو بئرينه بئيرنه ليبيك، قطعى اعتراضمىز بيليرمه ليبيك. قو بو اعتراضين صدارلارى عادى آمريكا زحمتكش لرندن توتوموش آمريكا سناتورلارينا، كنگرس عضولرينه جن آمريكا بيرلشميش شتاتلارينين پرئزىدينتى جناب پوئا قتر هاميتين دقتينى جلب ئتسين، اونلارى دوشونورسون.

آذربايجان خلقينين بويوك اوغوللاريندان بيرى شيخ محمد خيابانى هله عصرىمىز اوللريكده دئيردى: «حقيقت سيز اصيل آذاليق اولاي بيلير.»

ايشيق ايله قاراليق، كنج ايله گوندوز... آذاليق ملي و جغرافى سرحد تانمير.

بختيار وهاب زاده

فورخو كؤلكه سينه سيفتميش بو گون
صداقت، ديانت، محبت الله
يالان حاكم اولوب، بهتان گوزه تچى،
چورويور زنداندا حقيقت، الله.

جيسى دولو، باشى بوشلارا!

يارديم

ارمنستان سرسره و فرغانه دن رئسيو بليكاميزا پناه كتيرميش قاچقينلارا عمومخلن يارديمى دوام ئدير. بو گونلرده باكيذاكى نصيرالدين طوسى آدينا ۱۷۲ نمره لى اورتا مكتتين گولكتيموي شاماخچى رايونون مئرتسه كئندينه يئرلشديريلمش توركلره مادي كؤمك گؤسترميشدير. مكتبين معلمى ائلميرا قلىرشوا بو بارهده دئير:

بو تمشت رهبرى اولوغوم ۸-نجى «(۶)» صنف شاگردلرینه مخصوص ايدى سورتا بوتون مكتب اونلارا قوشولور. قيسا مدت عرضينده ۹۳۰ مانات پول خيلى ايستى پالتار (الجبك) پاپاق و سايره... (توركلارنىڭ) و تصرفات ماللار،

(ياغ- قند، كئسرو، بويوجو توزو، صابون) توپلاندى. اوكتايبرين ۲۸-ده مکتبين نمانده هئيتى مديريه يه گئشى. كند ساكنلرى ايله كؤروشوك، اونلارا اورده-جيرهك وئرديك. كتيرديگيميز شئولرى قديم ئئديك.

ائلميرا قلىرشوا ئوروشما ايكي عائله يه ۱۷۰ مانات مبلقنده يارديم گؤسترميشدير. گوروشكده آذربايجان و تورك خلقلى آرا سيندا قارداشليقچى ابدى اولوغو فكر افاده ئديلميشدير.

نريمان قاسموف
ن طوسى آدينا ۱۷۲ نمره لى اورتا مكتبين معلمو

اگرى اگريلگى يئردير داشا،
كنجيب اگريلكله هاميدان بانا،
دوغرو حسرت قاليب ايستى بير آشا
كؤره ن هارا گئدير بو ملت، الله.

هفتله ده ييشدى، گونلر ده ييشدى
طرفلر ده ييشدى، يونلر ده ييشدى
قبيله ده ييشدى، ديزلر ده ييشدى،
اينه اوت وئرديلر، آيا ات، الله
عنوانى ده ييشيب رذالتميزده
قاجاق دا ساتيلير شور قيمتينده
ايندى صداقتين سلطنتينده،
اگله شيب حكم ائدير خيات، الله

ها چيغير، ها باغير ياتان آييلماز،
ياخشىنى ياماندان آييران اولماز
ساتسان، اوزوندهده باخان تاييلماز
نجهه اوچولاشيب لياقت الله

يالانلار حقيقت قيايه سينده،
يكار جولان ائدير شمش خانه سينده
اوغورلار اگريلر زمانه سينده
اگرى ليك سايبيلر فراست، الله.

جيرت يوخسا بير كيشينين قانيندا،
حريسنه يئرئديگين بيز يازيق.
اگرىلرين، اوغورلارين گؤزونده
گده - كيشى، كيشى - فرسيز، دوز يازيق.

بير قانمازبن قاباغيندا آليشمان
يانماقنى نقصان بيلر او نادان،
آنلامازى آنلاماسغا چاليشمان
يانا - يانا سؤيله ديگين سؤز يازيق.

مئن سر ياتير بير رباين تئلتينده
مئن ناله وار هر اوچاغين كؤلونه
سؤز آنلاماز بير ناشينين ديلينده
نغمه-قيريق، مضرب-سينيق، سؤز يازيق.

مئن بويونو بير حالقايا سالييلار
دوغما دئيب، يادا سده قيلييلار.
اوسته ليك بيزى بيزدن آلييلار
آلان «قوچاق» وئره ن مياماق بيز يازيق.

**АГРЫЛАРМЫ
КӨНҮП
ЧАНДАН?
АЗЭРБАЙҖАН,
АЗЭРБАЙҖАН!**

Одлар журду

1968-чы ИЛДӘН
НӘШР ОЛУНУР.
№ 1 (456)
ЯНВАР
1990-чы ИЛ.

ХАРИҖДӘ ЯШАҖАН НӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ
АЗЭРБАЙҖАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР
ЧӨМИЛӘТНИННІН (ВӘТӘН ЧӨМИЛӘТНИННІН)
ОРГАНЫ

خارجده ياشايان نەمۋەتەنلەرلە
آذربايجان مەدەنىيەت ئەلەغلەر
(ۋەتەن چەمبەتتەنلەرنىن)
اورقانى

ХАРИҖДӘ ЯШАҖАН НӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ
АЗЭРБАЙҖАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР
СӘМИҮҮӘТНИННІН («ВӘТӘН» СӘМИҮҮӘТНИННІН)
ОРГАНИ

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşiv
No 26.2745

КИРОВАБАД ШӘҺӘРИНИН КӨНЧӘ ШӘҺӘРИ АДЛАНДЫРЫЛМАСЫ ҖАГГЫНДА АЗЭРБАЙҖАН ССР АЛИ СОВЕТИ РӘЈАСӘТ ҖЕҮӘТИНИН ФӘРМАНЫ

Көнчәнин тарихи адыны берпә етмәк җаггында шәһәр вәтәндәшларының, әмәк коллективләринин вә республиканын кенеш ичтимаңиятнин чох саялы мүрачәтинин, Кировабад Шәһәр Халг Депутатлары Советинин хәһишини нәзәрә алараг вә Азәрбајҗан ССР Конституциясының 114-чү маддәсинә (8-чи бәнд) үзүн олараг Азәрбајҗан ССР Али Советинин Рәјасәт Җејәти гәрәра алыр:

Кировабад шәһәри Көнчә шәһәри адландырылсын.

Азәрбајҗан ССР Али Совети Рәјасәт Җејәтинин сәдри **Е. ГАФАРОВА**,

Азәрбајҗан ССР Али Совети Рәјасәт Җејәтинин катиби **Р. ГАЗЫҖЕВА**.

Бақы шәһәри, 30 декабр 1989 чу ил.

ГОҖ ҖӘМИШӘ ТОҖ ОЛСУН!

Азәрбајҗан Совет Энциклопедиясы Баш редакциясына дахил олан дөвәтнамә көзләнмәз олса да, һаһмымызы севиндирди. Сабирабаддағы 174 №-ли техники пешә мәктәбинин директору Сәмајә Пријеванын көндәрдиң дөвәтнамәдән айдн олурду ки, мәлүм сәбәбләр үзүндән Өзбәкстаны тәрк едәрәк бу рајонда мәскуулашмыш Рүстәм бәјлә нишанлысы Шаһистәр ханымын тој мәчмәлиси кеңирләчәкдир. Рүстәм бәј 174 нөврәли мәктәбин мүәллимидир. Дөвәтнамә алынандан сонра әмәкдәшларымыз тәрәкү көрмәјә башладылар: мыллы адәт-өнәмизә үзүн олараг беш ири келип хочгасы дүзәлдик. АСЭ әмәкдәшларындән 5 нөврә «Үмид» гәдильлар шурасы тәрәфиндән ки нөврә вә филология әлмәрини нәмизәди Әнзә Әһмәдова Сабирабад шәһәринә јола дүшдүк.

Сабирабад шәһәриндәки 500 нөврәлик «Шадыл» евиңдә бир гәлбәлик варды. Биз дә мәчлисәкәләрә гошулуп әлимиздән кәлән көмәһи елдик. Мәчлисдә язчы Әнзә Чәфәрзәдә Түркијәдән кәлмиш гонағлары илә иштирак едирди. Ахшамусту Саатлыја, Шаһистәр ханымын јашадығы рајона јола дүшдүк. Кәлчн евиң чатгана да бура кәләнәрин һаһмысынын әһвалы позуду. Адамларын күзәрәни, јашагы тәрәзи бизи сарыстды. Дахмәја бәнзәр бир евдә бәзән оларча алам јашамаға мәчбур олду. Бир чарпагының үстүндә 20 аламын јорған-дешли јығылмышды. Сүгүн палчығын ичиндә ойнаған көрпәләрин сифәтләри үрәк дағлајарды. Чан сыхдән мәнзәрәләрә растлашдығымыз

бу һәјәтдә «вағзалы» чалынанда елә бил кәдәримизә илыг су сәпәләнди. Ел агсагалы тәзә евләнәләрә хејир-дуа верди. Онын сөзләри һаһмыны ригәтә кәтирди — Өвладларыны сиф көрән зүлмәри көрмәсин. Бир дә һеч вахт өзүнүз гәриб, тәк һесап етмәјин. Көрүн, һәјәтдә нә гәдәр адам вар. Һаһмысы сизин багы-гардашларыңыздыр.

Аз сонра Сабирабаддағы «Шадыл» евиңнә чатдык. Гәриб бәј илә кәлчн олар үчүн бәзәмини стола отурданда адамларын әкәријәтини нәзәрә јашарышды. Мәнә елә кәлчн ки, бу көз јашлары илә дә чаванларын мәрүз галдығы кәләр, гәмгүссә јујулуб кәдәчәк. Көнчә илә үчүн 2 отагы мәнзил арылмыш, мөсел вә с. алышмышдыр.

Мәчлисдә язчы Әнзә Чәфәрзәдә Түркијәдән кәлмиш гонағларының тәгдим елди. Олар да өз нөврәсиндә бәјлә кәлчнә хошбәхтлик арзулајып Түркијәдән кәтирдикләри гурәһи һәдјиә вердиләр. Биз дә коллектив алындан өз һәдјиәләримиз вә 400 манат пулу тәгдим етдик. Мәчлис кәтдикчә гызшыбырды. Јол адамы олдуғумуз үчүн јени аяләр гуранлары тәбрик елб, тәзә таһшыларла видалашып «Шадыл» евиңдән чыхдык.

Биз машыңларә өлшәндә һәзин бир халг һавасы чалымаға башланды. Һаһмыз сусура, бу хош сәдалар алтында гәлбимиздә два едитдик: «Гој һәмишә тој олсун. Оғуллу-гызлы олсунлар. Подағларындән төбәссүм, тәлбәриңдән севинч әскин олмасын».

Сүдәбә ГӘДИРОВА.

Јени ил әрәфесиндә редаксиямыза Исфәндияр Аббасов ады бир нөврә кәлди. «Сабирабад рајонунун Әсәдли кәндиндән» дөјә өзүнү тәгдим елди. Кәлчншин сәбәбилә марағландык. Мәлүм олду ки, о, «Одлар јурду» нун 24-чү нөврәсиндә (декабр, 1989) дәрч едилмиш «Гоһумларыма гонашсадым» сөрләһәли јазы илә әләгәдәр кәлиб. Һәмин јазыда Ваһәддин Гаја ады бир нөврәтәһимиз (о әслән Игдырылдыр, инди АФР-дә ишлајыр) өз гоһумларыны ахтармағ ичиндә редакциядан көмәк истәјрди. Ваһәддин бәј вахт илә Ермәнистанын Һачы Бајрамлы кәндиндә јашаған гоһумларыны танымадығы үчүн конкрет ад кәстәрмәһиши. Сәдәчә олараг өз улду бабасының адынын Тағы, онун ушағларының адыларынын Сабирәли, Әли, Сәкинә вә Нәзәрәли олдуғуну билдирмишди.

«Тағы мәним дөгә бабамдыр. Сабирәли, Әли вә Нәзәрәли дағыларым, Сәкинә исе бибимдир, — дөјә Исфәнди-

АҖРЫЛЫҖ БИЗӘ ДҮШДҮ?..

јар изаһат верди, — олар да, мәним дикәр гоһумларымы да Ермәнистанын индики Октемберјан рајонунун Һачы Бајрамлы кәндиндә јашајыблар. 20-чи илләрдә ады чәкилен гоһумларымыз Түркијәнин Игдыр шәһәринә кәдибләр. Бизим аяләр исе 1962-чи илдә һәмин кәндән Сабирабадын Әсәдли кәндинә көчүб. Бурада дајым Әзизин, бибиләрим Һәбиб вә Анаханымын ушағлары, нөвә-нәтичәләри јашајырлар. Анам Зәһрә гәзети бизә охудуб алајыр. Тез мәни көндәрди ки, сизә тәшаққур едим.»

Биз Исфәндиярә гоһумлары илә нечә әләгә сахлаја билчәкләрини, онылары Азәрбајҗан дөвәт етмәк үчүн нә лазым олдуғуну изаһ етдик. Гәзәтиңиз чана һаһмыла-наркәһ Нахчыванлан Мәһәмәд Мәһәррәмәвун миннәтдәрлыкта долу мәктубуңу алдык. О јазыр: — Бу мәктубу сизә севинч долу кәз јашадырымла јазырам. «Вәтән» вә-

релиһинини сөкүнчү нөврәсинә тамаша едәркән елә бил севинч дөјә дүңјаја кәлдим. Телевизијада кәстәрдијинки шәкилләр бизим аяләр шәкилләримиздир. Бизин сорағларын шәкс — әмикидир. Онуң гардашы Зейналабдин вә һәјат јолдашы Һәва мәним ата-анадыр. Биз алты гардаш вә бир багыјыг (Әһмәд Мәһәмәд, Әли, Вәли, Нәриман, Телман, Хошгәдәм. Атам-анам вә бөјүк гардашым Әһмәд вәфат етмишдир.) Даба сонра М. Мәһәррәмәв атасының 65 иллик гардаш вә багы арылыгындан сонра бу дүниадан нәскиллә кәчдүјүнү јазыр. Мәктубуңу әмиш илә көрүшмәк үмиди илә битирир вә бу багытыны әләвә едир:

Ох атдым дүзә дүшдү. Киприкләр кәзә дүшдү. Һаһмыја пушк аттылар. АҖрылыг бизә дүшдү.

Ирада ЧАББАРОВА.

ОХУЧУЛАРЫН НӘЗӘРИНӘ

Һөрәтәли нөврәтәһимиз!
Гоһумлары тәрәфиндән ахтарыллар барадә мәлүматыныз чарса, бу һагда бизә јазмағыңыз хәһи едирик.

Исмајлылов Исмајыл Әлиһусејн оғлу — 1921. Бақы. Мүһарибәјә кәдиб. АВШ-да јашајыр. Ахтарыр: Керимов Тејмур Күлмәммәд оғлу. Әфәндијев Јагуб Абдулла оғлу — 1916 — 18-ләрдә Истамбула көчүб. Анасынның ады Һәнифәдир. Ахтарыр: гардашы Маһмудун гызлары Һәнифә, Һәмидә.

Чәфәрәв Ибраһим Алы оғлу — 1921. Тоузун Бајрамлы кәнди. 1941-дә чөбәјә кәдиб. 1974-дә мәлүм олуб ки, Исвечрәдә јашајыр. Ахтарыр: гардашы Муса, багысы Шаһбаз.

Нағмјев Тејмур Мустафа оғлу — Борчалынын Јухары Сарал кәнди (Курчугсан). 1943-дә мүһарибәјә кәдиб. Түркијәдә јашајыр. Ахтарыр: бибис Шәрәбанының оғлу Мәһәмәд.

Фәрәчова Дурна Мөшәди Алығулу гызы, анасы Хәдичә вә өри Кәрим — 1939-да Фәзуллин Бөјүк Бөһманли кәндиндән Ирана көчүблар. Ахтарыр: гардашы Јусифин оғлу Һәсән.

Шәрифәв Ағадаш Иззәтулла оғлу — 1915. Бақының Булбулә кәнди. 1943-дә чөбәјә кәдиб. 1946-да мәлүм олуб ки, Түркијәдә јашајыр. Ахтарыр: багысы Күлшәһ.

Султанов Әли Дәркәһ оғлу — 1921. Борчалынын Фахрәли кәнди. 1941-дә чөбәјә кәдиб. АФР вә ја Франсада јашајыр. Ахтарыр: гардашы Валәһ.

Чәфәрәв Бөһман Ферман оғлу — 1922. Сумгајытын Пиракәшкүл кәнди. 1942-дә чөбәјә кәдиб. 1949-да мәлүм олуб ки, Исвечрәдә јашајыр. Ахтарыр: гардашы Гулам.

Гасымов Мәһәмәд Һачы Гасым оғлу — Нахчыванын Сәдрәк кәнди. 1923-чү илдә Түркијәнин Гарс виләјәтинә көчүб. Орада евләниб ушағлары вар. Онуң Түркијәдәки өвладларыны ахтарыр: Ис-кәндәр Мәһәмәд оғлу.

Ахундов Мирзәгафар Ибраһим оғлу — 1937 — 38-дә Ленкәрандан Ирана көчүб. Ушағлары Ағаһабраһим, Аға Јусиф, Әһмәләга, Ағачавад, Нушәрәфин Тейранда јашајырлар. Ахтарыр: әмиш Молла Гуламәлинин гызы Алмјә.

Худадат Кәрбәләји Гара оғлу — Тәртәрин (Мирбәшир) Гарагојунлу кәнди. 1922-дә Түркијә көчүб, 1928-дәк мәктубу кәлиб. Ахтарыр: гардашы Исмајлынын оғлу Чәфәр.

Чәнибәјов Мәһәмәдмәди Нифтулла оғлу — 1918. Салҗанын II Гаралы кәнди. 1941-дә чөбәјә кәдиб. Мәлумата көрә Искәндәријәдә (Мисир) вә ја Латәкијәдә (Сурија) јашајыр. Һәкимдир. Ахтарыр: багысы Күлбачынын ушағлары — Чәран, Илгар, Бугар.

Аишә Һачывәли гызы — 1923, гардашы Әнвәр — 1928, Пәлчә. 1930-ларын ахырында аталары илә Измирә көчүблар. 1973-дә мәктубулары кәлиб. Ахтарыр: багылары Сәмајә вә Минајә.

Гуламәли, арвады Күлүстан, ушағлары Исмајыл, Микајыл вә Чөбәјыл — 1916-да Ордубадын Нусус кәндиндән Ирана көчүблар. 1932-дәк мәктубулары кәлиб. Хој вә Рәштдә јашајырлар. Ахтарыр: Гуламәлинин гызы Төвбәни оғлу вә нөврәли. Јетәфхан, Чабархан вә Јусифхан — аталарынын ады Талахандыр. Иранын Галабин вә ја Көркәри шәһәриндә јашајырлар. 1929-дәк мәктубулашылар. Ахтарыр: бибис оғлу Мираға Садых оғлу.

Тејмур Аббас оғлу — Октемберјан (Сәрдарабад) рајонунун Хәјрибәјли кәнди. 1942-дә чөбәјә кәдиб. Мәлүмата көрә һазыра Измирин Балчывола кәндиндә јашајыр. Ахтарыр: гардашы Рүстәм.

Тағыјев Һачы Мәһәмәдгағы Мөшәди Мәһәмәд оғлу — 1921. Нахчыван. 1941-дә чөбәјә кәдиб. 1942-дә јараланды. 1989-да алынан мәлүмата көрә Түркијәдә јашајыр. Ахтарыр: багысы Зәһра, багысы гызы Стелла.

Әһмәдов Хәлил Әһмәд оғлу — 1898, Шамахы. Көјчәјдә ишлајып, 1941-дә чөбәјә кәдиб. 1944-дә өлүм хәбәри кәлиб, ләкин 1946-да ону Исвечрәдә көрәниләр олду. Ахтарыр: гызлары Һәкмәт, Мансә, Фәридә вә оғлу Адил.

Агалар вә Агазәјнал Зейналовлар — 1921-дә Көјчәјдан Иранын Хорасан шәһәринә көчүблар. Агазәјнал евли иди. Арвадынын ады Хавәрханым, ушағларынын ады Рза вә Сарадыр. Олар 1934 — 35-дә Көјчәја гәјдәлиб, сонра јенидән Хорасанә кәдиблар. 1940-дәк гоһумлары илә јазшыбылар. Ахтарыр: багысы Рүбәбә Мәһәмәд гызы.

Һәјдәрәв Әмәрбәј, арвады Бикәханым, ушағлары Шамама, Умханы, Раһиб вә Хәсәт — 1920-дә Дәрбәнддан Түркијәдә кәдиблар. Истамбулда јашајырлар. Ахтарыр: Бәйләрәв Зәлимхан Бәйләр оғлу.

Бу хәритәгә бахыр вә фи-
кирләшәрсәң! Нечә олуб ки-
минзинсә маҗмағлыгы, ки-
минсә гәдәрләрләр үзүдән
Азәрбаҗанын бағрындан то-
нарлымыш Кеҗә вә Зәнкәү-
рун халгымыз илләр боју
нәнки керн гаҗтарылышмын
тәләб етмәмиш, әксинә тари-
хин бу әдәләтсиз һөкүмү
санки бәјүмәкдә олан нәслин
бәјиндән чыхармаға чалыш-
мышлар? Елә кәлир ки, бу
саһәдә тәләб шәклиндә белә
бир-ики аддым атылсадым,
Газах, Нахчыван, Губадлы...
әразиләриндән дә ишғал да-
вам етдирилмәздн, Дағлыг
Гарабаг мәсәләсн ортаға
атылмазды. Бәмишә кечик-
рик, Дағлыг Гарабаг мәсәлә-
синдә олдуғу кими, Ермәни
инилләҗиләри Азәрбаҗанын
әбеди вә әзәли торпағы Гара-
бағы әлә кечирмәк истәдик-
ләрни билдирәндә (Јә'ни Бә-
јүк Ермәнистан империясы
хүлјәсина доғру бир аддым
атанда) биз ја Дағлыг Гара-
баг Мухтар Виләјәтин ләғв
етмәли, ја да Ермәнистанда-
кы азәрбаҗанлылар мухта-
ријјәт верилмәсинә наһ ол-
маһыдым. Озу дә бу даһнак
мафијасынын мурдар тәләби
гаршысында минимум програ-
мызын бир һиссәсн олмалы
иди, дигәр һиссәсн бах, бу
хәритәни бәрпа етмәк.

FRANСAНЫ
TYP ЧӨМИЈӘТИ
ТАРИХИ ВӘ ОНА
ЧУЛАРЫМЫЗА
(АФР) ӨТӘН ИЛ
ССРИ-нин 50
ПЕДАГОЖИ
ӘЛЛИМИ АҒАС
МӘ ЕТМИШДИР.
ЕДИРИК.

Көрүндүҗү кими,
чоҗдан сағалмыш
лон јаранын гаҗсагы
килдә гопардылмыш.
Даһа чоҗ азадлыг
сәрф едилчәк гүвә-
ләр кәркилјинә кә-
лар.

Бунула белә, Гәр-
ман фикри һағлы ол-
'чанлылар — ред.)
едилмәкдәдир. Муна
ермәнилар үзәрин
олмајан әрази олму-
буну һамыдан даһа
ки, Дағлыг Гарабаг
чанын торпағыдыр.

Онда бу һај-күч
Арды-арасы кәсн
ССРИ-дәки кәркин
вә онун ардычылар
азадлылары боғмас-
мејдан оума сјаҗа
кәләкләри бүтүн иҗ-
чылмышдыр.

Гәрб мөбүаты, к
сија васитәләри өз

Ермәнистан вә Азәрбаҗан Совет Республикалары-
да Дағлыг Гарабаг Мухтар Виләјәти етрафинда баш
верән зиддијәтләр перестройка вә гласност һүдудла-
рындан чоҗ-чоҗ кәнара чыхыр. Бу мөгаләдә совет ми-
лли сјаҗәтини тарихи бахымдан өјрәнмәгә чәлд кәс-
тәриллишдыр.

1923-чү илин ијул ајында Азәрбаҗан торпағынын
бир һиссәсиндә Дағлыг Гарабаг Мухтар Виләјәти адла-
нан инзбати вәһидин јарадылмасы идәрәтмә тәҗри-
бесини кәстәрән бир фактыр. Буна кәрә дә һәмин
мүнағишәни тәһлил етмәк үчүн бир сыра дөгг тарихи
сәһдә нәзәрән кечирмәк ләзымдыр.

Дағлыг Гарабағын јарадылмасы үчүн музакирәләр
вә болшәвикләрин буну мудафиз етмәсә, Советләшмә-
дән әвәлли сәрһәдләр (1918-чи илдән 20-чи илдәк
мүстәғиллик дөврүндә вә XIX әсрин әвәлләриндән рус
империясы дөврүндә мөвчуд олан сәрһәдләри даһил
етмәк шәртила) вә истәр Азәрбаҗан түркләри, истәр сә
дә ермәниләрин бу торпаға олан иддиалары нәзәрән
кәчилмәккә бу мәсәлән өјрәнмәк ләзымдыр. Бу мө-
галә һәмин мәсәләни үч нәтәји-нәзәрән өкс етдирир
вә Азәрбаҗан түркләринин фикирләрини вә мөвгеләрини
ишыландырыр. Чүнки азәрбаҗанлылар һағтында һәм
совет, һәм дә Гәрб мө'хәлләриндә чоҗ аз мө'лумат
верилир вә дәмәк олар ки, олары Азәрбаҗандан кәнар-
да һеч тәһйјан белә јохдур. Мөгалә давам едән конфли-
ктин һәлли үчүн нә ләзым олдуғуну изаһ едән «Пер-
спективләр» башлығы илә тамамлаһыр.

ДАҒЛЫГ ГАРАБАГ ВИЛАЈӘТИНИН ЈАРАНАМАСЫ

ДГМВ јарадылан заман милли сјаҗәтә милли мө-
сәләләр үзәр комиссар И. В. Сталин рәһбәрлик едир-
ди. Сталин бу комиссарлығын јарадығы күндән ләғв
едилдији вахтадәк (1917-чи илин декабрындан 1924-чү
илдәк) онун башчысы олмушдур. Гоншу Күрчүстанда
доғулмуш Сталин өз «ингилаби тәҗрибә»синин кизил
болшевик тәшкилатында Азәрбаҗанын паҗтахты Ва-
кыда кечирмишди. Вақыда олдуғу заман Сталин бу
рекионда милли мунасибәтләрин кәскилјини шөхсән
мушаһидә етмишди. Бу мунасибәтләр о гәдәр кәркин
иди ки, јекәнә милли демократик груп олан «Һүммәт»
тәшкилатына иҗазә верилишди ки, РСДФП-нин Бақы
комитесинин тәркибинә (бураја руслар, ермәниләр,
күрчүләр вә башгалары даһил иди) анчағ әләвә, «мәш-
вәрәтчи» сәлә даһил олсун. Сталин Вақыда Азәрбаҗ-
ан түркләри илә ермәниләр арасында тоғушмалары
шаһиди олмушду. О һәмчинин бу халқларын руслар
бәсләдији кини јайындырмағ мөгәсәдилә чар хәфијәс-
нин вә полисин ермәниләрлә түркләр арасында дүш-
мәнчәлији нечә гызшыдырдығыны көрүшдү.

Сталин Гағгаздакы сјаҗәтини өзүгүн һимәјә ет-
дији С. К. Орчоникидзә вә С. М. Киров васитәсилә һә-
јата кечирдири. Сталин өз јахын көмәкчиси вә һәмјә-
лиси Орчоникидзә илә бирликдә «Чоңуб чөбәси»ндә
сјаҗәс ишләрә рәһбәрлик етмәгә башлады. Бураја Гағ-
газ да даһил иди («Зағағгазја» ифадәси рус ресми
сәндәләриндә ишләдилди). 1920-чи илин апрелиндә
Азәрбаҗан ишғал едиләндән сонра Сталин Москваға
гајыды. Орчоникидзә Русја Коммунист Партијасын
нын Гағгаз бұросуна рәһбәр тәјин едилди. Киров исе
онун биринчи көмәкчиси олду. Гағгаз бұросу әвәлчәк
Гағгазда мөвчуд олан коммунист тәшкилатлары илә
олағәни бәрпа етмәк мөгәсәди илә јарадылмышды. Тәз-
ликлә бу буро Гағгазда мүстәғил республикалар арасы-
нда мунасибәтләри саһманә салмағ мәсәләсн илә
мөшғул олмаға башлады. Инди вәзғифәни јеринә јет-
римәк, јени алыммыш торпағларә рәһбәрлик етмәк ләзым
иди.

Ленин Орчоникидзәгә фәалијәт үчүн там салаһиј-
јәт вермишди ки, «Азәрбаҗанын даһилә вә харичи
сјаҗәтини бүтүндүклә истигамәтләндирсин». Азәрбаҗ-
анын нефти вә нефтярјаһна заволлары Гағгазда мүс-
тәснә дәјәрә малик иди.

Москваға кәләнән сонра Сталин халг милләтләр
комиссарлығыны әсәслә шәкилдә дәјишдиришгә баш-
лады. 3 ил мүддәтиндә Сталин мухтәлиф декретләр
дәһтәснлә бу комиссарлығы бир нөв иккинчи федерал
һөкүмәтә чевирди. Бәмин декретләрдән бири ондан

ДАҒЛЫГ ГАРАБАГ АЗӘРБАЈЧАН

«МӘРКӘЗИ АСИЯ ИЧМАЛЫ» ҶУ

ибәрәт иди ки, гәјри-рус милләтләр халг милләтләр
комиссарлығы васитәсн илә әләгә сахламалы идиләр.
Гағгазда Сталин сјаҗәсини һәјата кечирән Орчони-
кидзә чоҗ заман Лениннин әмр вә кәстәришләринә дә
зидд чыхырды.

Беләликлә, Сталин өз үстүнлүгүнү вә өз тәшкил-
атынын милли сјаҗәтә нәзәрәт имканыны тәһмин етди.
Ленин бир нечә мәсәләдә (һәммишә Күрчүстанла тәмәс-
да олмасына бахмајарағ) Сталинин Москвада апарды-
ғы сјаҗәтин әләһинә чыхырды. Бу, әдәләт һәминә
дејилди. Анчағ она кәрә иди ки, Сталин вә онун шүб-
һәли достлары тактика чәһәтдән сәмәрәсиз вә әзәрли
ишләр тәдирдиләр. Ленин Сталини вә Орчоникидзе-
ни «көбүлдүгдә» вә «вәлјәкорус шөвинизминдә» кү-
наһландырырды. Хәстә Ленин бә'зән өз гәрәрләринин
мөчбурән јеринә јетирилмәсинә наһл олурду. Лакин
хәстә олдуғу үчүн 1921—22-чи илләрдә Сталин илә
күрчү мәншәвикләри арасында баш вермиш һадисәни
изләје билмәди. Лениннин хәстәлији нәтҗәсиндә Ста-
линин Гағгаздакы фәалијәтинә нәзәрәт едилмирди.

Елә һәмин вахт Орчоникидзә Гағгаз бұросу ва-
ситәсилә Гағгаза там нәзәрәт едирди. Чүнки һәмин
республикалар јенидән алыммышды. Азәрбаҗан
1920-чи илин апрелиндә, Ермәнистан 1920-чи илин
октябрында, Күрчүстан исе 1921-чи илин февралында).

Бу үч республиканын мәркәзи комитәләридә мәс-
ләһәтләшмәдән, Азәрбаҗанда вә Күрчүстанда јерли
е'тиразлар мөһөл тојмалар 1922-чи илин март ајында
Зағағгазја Совет Федератив Сосиалист Республикасы
јаранмасы һағтында гәрар верән дә мәнә Орчони-
кидзә олду. Бу федерасјанын конституциясына кәрә
Сәләһијәтлн Шуранын конституцияға гәбул етмәк һү-
гүҗү онун һәр үч республиканын даһили вә харичи
ишләри үзәриндә күчлү һакимијәтинә тәһминат ве-
рирди.

Сталин Азәрбаҗанда өз һөкүмранлығыны Азәрбаҗ-
ан КП васитәсилә һәјата кечирдири. Азәрбаҗан КП
дәмәк олар ки, Русја Коммунист Партијасынын бир
шөбәси иди. Онун һеч бир сәрбәстлији вә автономия
һүгүҗү јох иди. Бу партија тәшкилатчы васитәсилә бол-
шевик мәркәзи тәркиби әсәсән Азәрбаҗан түркләриндән
ибәрәт дөвләт апаратына рәһбәрлик едирди. Бу
апарат мүстәғил олмаға чан атырды. Партија апараты
ина исе руслар вә ермәни болшевикләри башчылыг
едирдиләр. Гоншу республикаларла мутәјәсәдә Азәр-
баҗан партија апаратында азәрбаҗанлыларын сајы
чоҗ аз иди. 1925-чи илин соңунда јерли һакимијәт
органларына чоҗдан бәри «јерлиләрин кәтирилимәсн»
кампањиясындан сонра да Азәрбаҗан КП тәркибиндә
Азәрбаҗан түркләрин сајы 50 фәиздән аз иди.

1921-чи илин јайында миллијәтчә рус олан Кировун
Азәрбаҗан К(б)П МК-сынын биринчи кәтиби вәзифә-
синә тәјин олунмасы Сталинин Азәрбаҗанда шөхси
тәһририни вә нәзәрәтини даһа да күчләндирди. Азәр-
баҗан КП Гағгазда јекәнә партија иди ки, онун бир
ринчи кәтиби гәјри милләтләр иди. Орчоникидзенин
вә онун Зағағгазја дијар комитесинин (1920-чи илин
февралына ким) Азәрбаҗана һәрби гүвәләр вә Киров
васитәсилә сәрт нәзәрәт гојмасы профессорлардан
Пајис вә Блак тәрәфиндән сәндәләр әсәсында кәс-
тирилиш вә бәзи сјаҗәс һадисәләрлә әләгәдәр тәсвир
едилмишди. 1920-чи илин даъвында Азәрбаҗан Стали-
нин планларыны дәрһал гәбул етди вә бүтүндүклә
РСФСР-ин тәркибинә даһил олду. Әслиндә бу план
Азәрбаҗанын әлдә етмәк истәдији һәр һансы мухта-
ријәтин сону дәмәк иди. Анчағ бу план баш тутмады.
Чүнки Ленин бу гәрәри ләғв етди. Бундан сонра Совет
Итифағынын јаранма тәһминдә Азәрбаҗан конулуш
дә ола разы олду. Дағлыг Гарабаг Виләјәтинин (1937-
чи ил кими виләјәтин ресми ады белә иди) јаранмасы
буна бәнзәр нүмунәләрдән бириди.

Гарабағын гәрбондә мухтар бир рекионун јаранма-
сынын мүмкүнлүгү мәсәләсн 1921-чи илин јайында,
бәлкә дә буң өз әвәл музакирә едилмишди. Мөвчуд

конституция гаһуналары бүтүн тәләбләрә чаваб вер-
дији үчүн арчыча инзбати вәһидин јарадылмасына
еһтијаж олмадығыны билдирән Азәрбаҗан Халг Ко-
миссарлары Шурасынын сәдри доктор Н. Нериманов
Гағгаз сәрһәдләри һағтында 1921-чи илин 19 ијулдун
да Азәрбаҗан Мәркәзи Ичрайјә Комитесиндә мө'рузә
етди. «Дағлыг Гарабаг Азәрбаҗанын ајрымла бир
һиссәсидир. Онун Совет конституциясы чәрчәсиндә
ичрайјә комитесн олмағла даһили идәрәтмә һүгүҗү
вар». Лакин 1921-чи илин 24 октябрында Азәрбаҗан
КП МК-нын биринчи кәтиби Киров торпағ, һәрби вә
дәниз комиссарлыгыларынн бу мәсәлә илә мөшғул
олан комиссарлығыны тәшкил етмәк гәрәрына кәлди. Бу
комиссия Гарабаг мухтаријәтинин сәрһәдләрини
мүәјјән етмәли иди.

Беләликлә, Гарабаг мәсәләсн етрафинда тезликлә
Азәрбаҗан түркләриндән ибарәт олан дөвләт орган-
лары илә азәрбаҗанлы олмајан партија апараты арасы-
нда наразылыг јаранди. Ону да гәјд етмәк ләзым-
дыр ки, 1921-чи илин октябрында Јухарында кәстәри-
лән һадисә заманы дөвләт вә партија апаратларынн
мүстәғил вә суверән елан едилмәсинә бахмајарағ парти-
ја тәшкилатчы дөвләт органлары нәзәрәт едирди. Бу
мүнағишә кәр ил мүддәтиндә һәлл едиле билмәздн.
Бәлкә она кәрә ки, Москвада вә Гағгазда олан парти-
ја апараты күрчү мәншәвикләрин илә вә Зағфедерас-
сия јаратмағла мөшғул идиләр.

Бу мәсәлән һәлли Нахчыван проблемн илә даһа
дә кәскиләшди. Әһалисн бүтүндүклә Азәрбаҗан түр-
кләриндән ибарәт олан, Иран вә јеничә јаранан Туркия
республикасы илә һәмјәләш Нахчыванын проблемн
бу мәсәлән даһа да мурақәбләшдириди. 1920-чи илин
ијул ајында Гызьал Орду тәрәфиндән Нахчыван Азәр-
баҗан бирләшдирилди. 1920-чи илин соңунда Ермә-
нистанда Совет һакимијәти гурулдугдан сонра исе
Нахчываны Ермәнистанда бағшыладылар. Бир нечә ај-
дан сонра Нахчыван Јенидән Азәрбаҗанга гајтарылды.
Бу ики һадисә һағтында бу кичик мөгаләдә кениш мө'-
лумат вермәк мүмкүн дејил. Ону гәјд етмәк кифәјәт-
дир ки, ДГМВ-нин ајрымла мәсәләсинин јенидән галх-
масы Нахчыванын Бақы һөкүмәтинә табә олмасындан
сонра башлады. Куја бу (Јә'ни Гарабаг) Ермәнистанда
көмәнсасия кими верилмәли иди.

1922-чи илин декабрында Азәрбаҗан К(б)П Рәјә-
сәт Һејәти Орчоникидзәгә табә Зағағгазја дијар ко-
митесинин ДГМВ һағтында гәрәрыны музакирә етди.
Азәрбаҗан КП миллијәтчә рус олан Киров, ермәни
Мирзәбәкјан вә Азәрбаҗан фамилиялы ермәни Гара-
кәзевун (— Каракозов Арменак — ред.) иштиракы илә
Гарабаг мәсәләсн үзәр 3 нәфәрлән ибарәт мәркәзи ко-
миссия тәшкил етди. Рәјәсәт Һејәти өз нөвбәсиндә
Гаракәзевун башчылығы илә Гарабағын дағлыг һис-
сәсиндә мухтар виләјәт јаратмағын мүмкүнлүгүнү өј-
рәнмәк үчүн 7 нәфәрлик бир комиссия јаратды. Белә-
ликлә, тәркибиндә азәрбаҗанлы олмајан бу комис-
сия Азәрбаҗан ССР-нин бир һиссәсинин тәләпини һәлл
етмәли иди.

Гаракәзев Гарабағын вә онун етрафындакы рајон-
лардан бири олан Зәнкәүзурун ишғалы заманы 1920—
1921-чи ил кими оранын «сәләһијәтлн комиссары»,
сонра исе 1922-чи илдән 1923-чү ил кими аһи халг
тәсәрруфаты шурасынын сәдри олмушду. Орадан ону
Гарабаг башчылыг етмәгә кәтирдиләр. Комитә 6 ај
бу мәсәлән өјрәнилмәсинә мөшғул олду. 1923-чү
илин ијул ајында Азәрбаҗан КП МК-ја тоғидимат
верди. Комитәнин гәрәры белә олду ки, Гарабағын дағ-
лыг вә бир гәдәр дә аран һиссәси бир инзбати бөлкү
кими гәбул едилсин. Он күндән сонра Азәрбаҗан КП
МК Азәрбаҗан ССР Мәркәзи Ичрайјә Комитесинә
тәклиф етди ки, Гарабаг Мухтар Виләјәти јарадылсын.

НСАНЫН СТРАСБУРГ ШӨБӨРІНДӨ АЗЕРБАЙЖАН КУЛ-
ИЛЖӨТІ ӨМӨД ТӨВРИЗЛИНИН «ДАГЛЫГ ГАРАБАҒЫН
ВЭ ОНА АИД СЭНЭДЛЭР» КИТАБЫНЫН І ЧИЛДИН ОХУ-
МЫЗА ТАНЫШ ОЛАН «ДАГЛЫГ» НӘШРИЯТЫНДА
ӨН ИЛ ФРАНСЫЗ ДИЛИНДӨ ЧАПДАН ВУРАХМЫШЫДЫР.
ЭН 50 ИЛЛИЖИ АДЫНА АЗЕРБАЙЖАН ХАРИЧИ ДИЛЛӨР
НИ ИНСТИТУТУН ТӨРЧҮМӨ КАФЕДРАСЫНЫН МУ-
АҒАСЫН ПӘСУЛОВ ЭСӨРДӨН БИР БИССӨНИ ТӨРЧҮ-
ШИДИР. БӨМИН ПАРЧАНЫ ОХУЧУЛАРЫМЫЗА ТӨГДИМ

ӨН СӨЗ

у кими, бөдбөхтликдөн,
дмшш олдугу куман еди-
гагагы ирөнч бир ше-
дылмышдыр.

азадлыг өлдө өтмөк үчүн
өнг гуввөлери мөдудийет-
тинине кетириб чыхармыш-

беле, Гөрби Авропа ичти-
нагы оланлара (азербай-
—ред.) гаршы сөфөрбөр
р, Мунагителарни сөбөби
а үзөриде неч бир һугугу
эни олмушду. Ермөнилөр
дан даһа жахшы билләр
Гарабаг өзөлдөн Азербай-
гагыдыр.

наж-куй не үчүндүр?..

сы кәсимлөһөн тәһийг,
көркин вәзијет, Сталин
чыгылларынын һәр чур
ы богмасы, бүтүн дунја
ма сийасетинин һилә
бүтүн ирөнчлиги илә үзә

буатуы, күтләви информа-
лери өз диндашлары олан

«ДАГЛЫГ ГАРАБАҒЫН ТАРИХИ ВЭ ОНА АИД СЭНЭДЛЭР»

Аразын шималындакы башка-
дашларымыз јөтин билләрди ки, он-
лар төк вә кимсөсиз дөјилдирләр,
онлары мудафиа етмөк бизим вәзи-
фөсидир.

Бу китаб һөмин мудафинин бир
дамласыдыр, ләкин биз биткин, мү-
көммөл мөдумат вөрмөк иддасында
дөјилдик. Китабда вөрилән мөдумат-
лар мұхтәлиф мұәллифләрин вә та-
рихчиләрин әсариндә көтүрүлүб. Биз
онларын фикирләрини шәрһ етмәми-
шик вә бу иши охучуларын өһдәсинә
бурахмышыг.

Милләтчиләрин Ермөнистанла бир-
ләшмә чөһдләри 83 нөфәрин өлүмү
илә һөткчөләнмишидр (Монд, 9
феврал 1989, сәһ. 4), буларын 48
нөфәри азербайчанлы, 32 нөфәри ер-
мөни вә 3 нөфәри исе дикр милләт-
ләрдән олмушду (Краснаја Звезда,
Москва, 24 феврал 1989, Гардин,
9 мај 1989 вә Рөјтер аекентлији, Мос-
ква, 26 мај 1989). Биз бу кунһәсиз
гурбанларын аиләләринә дәрин һү-
нүмүзү билдиририк вә арзу едирик
ки, бела һадисәләр бир дө һеч заман
төкрар олунмасын.

адлавырды.» (сәһ. 19).
«Ермөнистандан шималда Гафгаз
архисанда ики өлкә Јерләшидр.
Иберја (индик Күрчүстан) вә Ал-
банја (индик Азербайчан)» (с. 36).
«Даһа сонралар ермөни миссионер-
ләри албанларын өлкәсини (мүасир
Азербайчан) христијанлашдырмаға
башладылар.» (с. 103).

И. ДЖАКОНОВ. — Ермөни халгынын
илкин тарихи, Јереван, 1968, сәһ. 237,
рус дилиндә.

«Гөдим ермөниләр, төхминән бизим
ерадан әввәл биринчи миниллөкдә,
Фарат чагынын јухары вадисә зона-
сында мөјдана колһишләр.»

Жаһ — ПЈЕР АЛЕМ — Ермөнистан
«Мөн вә биләрм?» коллексијасы,
ПҮФ, Парис, 1983, сәһ. 9.

«Јени вәтәнләрдә (Кичик Асия)
тәзәч мөскунлаһан гәлибләр (ермө-
ниләр) өз нөвбәләриндә мөглүбјәти
ачысын дөддәләр.»

ФӨРИДӨ МӨММӨДОВА — Гаф-
газ албан этносу. «Совет антрополо-
кијасы вә өнәнови чөмјәләр» кол-
лективу, 16—18 март 1989, Парис.

«...Ермөниләр вә түркләр, күрчү-
ләр вә албанлар арасында итернетини
интеграција просесиндә идеоложи вә
мөдәни ассимиләсия кетмишидр; ал-
банларын бир һиссәси ермөниләшмиш,
дикр һиссәси исе күрчүләшмишди.

И. ПЕТРУШЕВСКИ. — Азербай-
чанда вә Ермөнистанда феодал муна-
сибәләри һаггында тарихи очерк.
Ленинград, 1949, сәһ. 52.

(арды 4-чү сөһифәдә.)

І. ДАГЛЫГ ГАРАБАГ КЕЧМИШДӨ

СТРАБОН — Чография. XI китаб
VIII чилд, төрчүмә едени Франсуа
Лавер, Парис, Белл—Петр нәшри-
јаты, 1975, с. 123.

«Тарихчиләри гејд етдиһиз көрә,
тарихч бәләчә бир өлкә олан Ермө-
нистан Аргакс вә Зарнардисин, еләчә
дә онларын төрөфдарларынын тәк-
иләри илә бөјүгүшүдр.»

К. ПАТКАНЈАН. — Јахын Асия
тарихиндә Ван јазычларынын ролу»
Санкт Петербург, 1875, рус дилиндә.

«Ермөнистан һеч бир заман бөшөр
тарихиндә хуусун рол ојнамамыш-
дыр. Бу, ермөниләрин јайылыб сәп-
дәндикләри бир рекоһун чоғрафи
аддыдыр.»

Б. ИШХАНЈАН. — «Гафгаз халгла-
ры» Петроград, 1916, с. 18. рус дили-
ндә.

«Антик дөврдә ермөниләрин әсл

вәтәнин олан Бөјүк Ермөнистан Кичик
Асияда, јөһни Русиядан көнарда Јер-
ләшидр.»

И. ОРБЕЛИ, Ермөнистан ССР ЕА
нын илк президенти, Ермәтаж музејин
кеһмиш директору, Сөчилиһи әсәрләри,
Јереван, 1963, сәһ. 358,
рус дилиндә.

«Индик Дағлыг Гарабаг орта эр-
ләр Албанјасынын бир һиссәси ол-
муш, сонрадан ермөни фөрдәләр
төрәфиндә зәбт едилмишидр.»

Б. ПАСТЕРМАЧЈАН — Ермөни-
стан тарихи, Парис, 1986, сәһ. 19, 36
вә 103.

«Ерамиздан әввәл VII вә VI эр-
ләрдә мөјдана көһөн һинд—авропа
халгы олан ермөниләригә көһиндән
габаг, инди Ермөнистан адалан әр-
зидә Јерли Калдис вә ја Халдес халгы
јашајды. Онларын өлкәси Урарту

Одри Алтстадт

АН ССР-дә «НИФАГ МӘРКӘЗИ» ДИР

» ЖУРНАЛЫ, № 4, 1988, с. 63—78)

Беләликлә, тарихиндә азербайчанлы олмајан бир ко-
миссијанын фәалијети һөткәсиндә Гарабағын дағлыг
һиссәси Азербайчанын бирбаша идәрәси алтындан чы-
харылды. 1923-чү илин 24 июл декрети илә Дағлыг
Гарабаг Виләјәти јардылмасы елан едилди. Виләјәт
јарандығы күндән 1928-чи илә кими онун халк ко-
миссарлары шурасынын сәдри Гаракезов олду. Виләјәт
1937-чи илә ДГМВ аяландырылды.

1923-чү илин июл декретинә әсәсән ДГМВ-јө та-
рихи Гарабағын бир һиссәси (шималдан чөнуба Чаван-
јан, Шуша, Чоғрајәт (кечмиш Гарајкин) вә вахтлә
Зөһкәзур гөзәсына мөһүсәс олан Губадлынын бир һис-
сәси даһил едилди. Бу 4 район Ермөнистан республи-
касынын сөрһөдиһә јазын олса да онун давамы дөјил-
ди. Дағлыг Гарабағын сөрһөдиһәри етник чөһөтдән
гарышып олан бу районда елә чөкиди ки, ермөни өк-
сөријәтинин әһәтә етмиш олсун.

Көһиндән, ермөни өксәријәтинин бу районун дағ-
лыг һиссәсиндә топланмасы (онлар бураја анчаг 1840-
чы илдән башлајарак кәлмишләр) јени бир рекоһун
јаранмасы мөгсәдинә хидмәт едирди.

СОВЕТ ДӨВРҮНДӨН ӘВВӨЛКИ СӨРҮӘДЛЭР

Гафгазын мөстәгил республикаларынын сөрһөдләри
ингилабдан әввөлки сөрһөдләри үјүгүн иди. Чар мүлки
һакимийәти алтынданки (һәрби һакимийәт 1841-чи ил-
дә мүлки һакимийәтлә өзә олунду) Гафгаз әразиси
(руслара көрә Загафазия) 4 виләјәтә бөлүнүшү-
дү һәр виләјәт өзүнүн бөјүк шөһөринин ады илә ады-
ландырылды: Бакы, Јелизаветпол (Көһчә, бу русларын
1804-чү илдинә гөләбәсиндән сонра гојулан ады илә
Көһчә өзүнү ишләтмәк чинајәт һесаб едилдијәри), Ире-
ван вә Тифлис. Ејни заманда Тифлис Загафгазја чар
чанһининин пахтагы иди. Русияја илһаг едилмиш
кечмиш Гарабаг халыгы бутунлүкә Јелизаветпол
(Көһчә) гөзәсына аид иди. Мүстәгил Ермөнистанын
сөрһөдләри әввөлки Ираван гөзәсынын сөрһөдләринә
үјүгүн иди. Мүстәгил Азербайчан (1918—20) Бакы вә
Јелизаветпол губернијаларындан јаранды. Олур ки,
онун сөрһөдләри ады чөкилән бу гөзаларын сөрһөдлә-
ринә үјүгүн иди. Ермөнистан вә Азербайчан сөрһөдлә-
риндә әввөлки гөзә сөрһөдләринә нисбәтән бөзи фөр-
ләр вар иди. Јелизаветпол гөзәсынын чөнуби-гөрб һис-
сәси олан Зөһкәзур һөһишә мубәһисәсә сәбәб олурду.
Бу һал ермөни вә күрчү сөрһөдләриндә дә аид иди.

Ермөнистан вә Азербайчан мүстәгил республика
олан заман (1918—20) Гарабаг адалан бөјүк бир
рекоһун гөрб һиссәси дәрһал ајрылды, ләкин о, Азербай-
чан республикасынын сөрһөдләри даһилиндә галды.
Бүтүн Загафгазја республикаларынын мүстәгиллији
ни вә әрази проблемләрини тәмин етмәли олан Бир-
ләшмиш Дөвләтләр Гарабага башчылык етмәји азербай-
чанлара тапшырдылар. Орада ермөниләрин сәјчә
азыгынын тәсбит едән Бирләшмиш Дөвләтләрнин нү-
мәјәндәләри бәлә гәрәра кәлдидиләр ки, Гарабаг полиси
бәрәбәр сәјдә ермөни вә азербайчанлылардан ибарәт
олсун. Амма бу, өзүнү доғрултмады. Бу гәрәрдән бир
аз сонра 1920-чи ил мартын ахырында инкисил жур-
налистләринин вәрдиһи мөдумата көрә ермөниләр бү-
түн азербайчанлы полисләри гырдылар.

1920-чи илин мајында Анастас Микојан Ленино
јаздығы мөруздә ермөниләрин Гарабағын һәр һансы
бир һиссәсинә гаршы ирәли сүрдүкүлери идија гаршы
чыхды. Микојан тәсбит етди ки, Гарабағын Јереван
илә һеч бир тарихи бағлылығы јохду, ону Бакыдан
ајырмаг олмаз вә Бакыны «һөјәт мөһөзи» адландыр-
ды. Микојан ону да гејд едә билдири ки, ајрычә рес-
публика јаранана гөдәр Ермөнистанын әсәс мәркәзи
Јереван јох, мөһәз Тифлис олмушду. 1920-чи ил ап-
релин сонунда Азербайчанда Совет һакимийәтиндән

сонра Гарабаг Азербайчанын тарихиндә галды. Сон-
радан сөрһөдләр гејдәја салынамаға башланды. 1920-
чи илин декабр ајында Ермөнистан илә РСФСР арасы-
нда сәһишә әсәсән РСФСР Ермөнистанын Гарабага
дөјил. Јелизаветпол гөзәсынын Зөһкәзур районуна олан
төлөбинә «хала-хөһрин галмасын» төрөфдар чыхды.
Беләликлә, тез-тез Гарабағын Ермөнистана јөһидән
бирләшдирилмәси мөсәләсинин галжмасы мараглыдыр.

ГАФГАЗДА ЧАР СИЛАСӘТИ

Башга мөсәләләр кими, милли сийәсәт дө болше-
викләр өз сөләфләриндән ермөнишләр, Гафгазын сон
имперја тарихиндә милләтләрә мунәсибәтдә ајры-
сөккилик етмәк вә һетта онлары бир-биринә гаршы
гөзышдырдылар һаллары мөһүмдүр.

ГӨДИМ ТАРИХ

Түркләр вә ермөниләр Гара дөниз вә Хөзәр дөниз
әтрафындакы әрәзијә сәһиб олмаг мөсәләсинә чөхдан
күришмишләр. Әввөлләр Гара баг адалан бу рекоһун
(Дағлыг Гарабаг бу торнағын бир һиссәсинин аддыдыр
вә термин кими совет дөврүнә аидидр) Гафга-
зын бир нечә мүстәгил халыгыларындан бири иди. Бу
халыгылар рус ордусу төрөфиндән XIX әсрин әввөллә-
риндә рус—Иран муһарибәләри заманы (1804—1813
вә 1826—1828) фөһт едилмишидр. 1747-чи илдән
Надир шаһын вәфатына гөдәр Иранын бура нәзәрәти
номинал характер дашыдырды. О вахтдаг Гафгаз дағ-
ларынын чөнуб әразиси Сөфөвијләр империясынын
бир һиссәси иди (1501—1730). Даһа әввөлләр бир
нечә әср мүддәтиндә Гафгаз бөјүк империяларынын бир
һиссәси кими идәрә олунурду. Гафгазы фөһт едәнләр
тез-тез дөјишмишләр: Сөфөвијләр, Осман империясы,
Гызыл Орда вә Иранын Чинкис өлкәниләри, сонрадан
Төјүмр вә Бизанс. Исламдан әввөлки фарсларын ады-
нын чөкәк, сийәһи јәнә дө там олмаз. Доғрудан да,
профессор Нина Гарсојан һөткә христианлыгдан әввөл
Иранын бүтүн Гафгаза чөх бөјүк тәһир кәстәрдијини
сөндүләр әсасында гејд едир. Азербайчан тарихчиләри
Гарабаг тарихини ернөрәкән тәсдид едирләр ки, о,
Гафгаз Албанјасынын бир һиссәси олмуш, Каспи
саһилләринин гәрбиндә Јерләшмиш, өзүнүн ајрычә
христиан киләси олмуш вә бу дөвләт мүасир Азербай-
чан дөвлетинин сөләфидр. Һәм ермөни, һәм дө Јер-
ләрин ајрылмасы һиссәси һесаб едилрләр. Гарабага аид
олан торнағын әсәс һиссәси Азербайчан ССР-дәдир. Бу
торнагга чөхлү мөшһур Азербайчан мусигијиси Јетиш-
мишидр. Онлардан илк мусәман операсынын баниси,
һәм Азербайчан Демократик Республикасынын, һәм дө
Азербайчан ССР-нин дөвләт һимнләринин мүәллифи
Үзәјир һачыбејовун, тарих вә әдәбијат билчиси Фи-
рудин Көчөрлинин вә б. адларынын чөкәк олар.

Азербайчан түркләри Гарабагы илкүк кими чапан,
әфсанәви Гарабаг атларынын мөксәни һесаб едирләр.
«Гара баг» өзүнүн өзү тәрк сөзүдүр. Мөһәсәс «гара»,
«туяд» «баг» дөмәкдир. Беләликлә, бу ад төхминән
«гара үзүм олан гара торнаг», «баг» вә ја «елин ба-
ғы» мөһәсәси вәрир.

ПЕРСПЕКТИВЛЭР

Белә зәһн етмәк оларды ки, 1988-чи илин июл
ајында Москванын Дағлыг Гарабагда «хууси идәрә»
тәјин етмәсәлә мәсәлә өз һөллини талмышдыр. Бу
хууси идәрә Бакынын ДГМВ үзәриндә нәзәрәтини
өзә едәчөкми, Јахүд Москванын бирбаша һакимийә-
тини тәмин едәчөк вә сонрадан ону Јеревана вәрчөкми.
Буну бир нечә ајдан, Јахүд илдән сонра мөрәчәјик.
Ләкин сон јарымычә тәдбирләр һеч дө мөсәләни ара-
дан галдыра билмәр.

Москванын бу чур мунәсибәти Азербайчан түрклә-
ри арасында ајры-сөккилик һиссини анчаг артмасына
сәбәб олды. Чар дөврүндә олдугу кими ермөни киләси,
зили, торнагылары вә һадимләри һөһини Совет дөв-
ләтиндән ајры вә мүстәгилдир, һөткә онун изибәти вә
сийәси фәјәлијетини гаршышылмәр. Мүсәман үлмә-
ләри вә онларын аз-чөх торнагылары исе мусәман дини
идәрәлери төрөфиндән нәзәрәт алтында сахланылр.
Ермөниләр ичәзә вәришләр ки, өз элибәларын
сахласынадыр. Азербайчанда исе ССР-дә олан башга
түрк тәјфәларында олдугу кими «әлифба исләһәти»
көчирмишләр. Азербайчанлылар әввөлчә латын вә
сонра кирил әлифбасыны гөбул етдиришләр.

Бөзән азербайчанлылар шинајәт едилрләр ки, өн-
ларын республикасындан өзгәк мәлләри башга рес-
публикаларә нәзәрән даһа чөх апарылр (күрү, өт, јаг.
Бу да республиканын јени Ленин ордени алмасына
сәбәб ола биллр). Азербайчанлылар Тифлис вә Јереван
базарларына нисбәтән Бакы базарларынын нәсәдә
олдуғуна ишәрә едилрләр. Онлар дөјәрләр ки, Күрчүстан
автомобил заводунә хаммал Азербайчандан кәдир, сон-
радан о автомобиллери Азербайчана сатырлар.

Үчүнчүсү, мәсәләнин ганун вә ја конституция илә
һәли јолудур. Совет Конституциясына көрә, әразини
дөјишмә мәсәләсиндә һәр ики республиканын расылыгы
олмашдыр. 1988-чи ил июнун орталарында Ермө-
нистан ССР ДГМВ-нин она бирләшмәсини тәләб етди
бир нечә һәфтәдән сонра Азербайчан ССР Али Совети
бу тәләбә рәдд етди. Тәби ки, бәлә бир өлкә үчүн
конституцияны дөјишмәк һеч дө чөһин бир иш дөјил.
Белә ки, бу өлкәнүн үч конституциясы олмуш, һәр үчү
он миллионларла вәтәндәш төрөфиндән бир нечә ај
эриндә гөбул едилмишидр. Бу да өлкәдән һаричә кетмәк
үчүн виза алмаг вахтындан да азыдыр. Бу реким өз
ганууларына чөх ентәјәтлә јанашыр, мөвчүд олан га-
нууларә рияјәт едир, ләзим оlanda тануун өз мөгсә-
динә үјүгүн оларат дөјишир, амма позмур. Мәркәзи һөкү-
мәт кечән илин жыгында вә ја јында вә һөһәјәт,
1988-чи ил июл ајында бир нечә дөфә Ермөнистанын
вә Дағлыг Гарабағын изибәти статусу дөјишмәк һә-
гәтинда мурәчәтинин рәдд етди. Бу мурәчәтә һөһи
торнағын Ермөнистан ССР хөһинә илһагы вә изибәти
төһәтдән РСФСР-ә тәбәчилији даһил едилмишидр.
РСФСР-ә тәбәчили «компромисс» кими гөләмә вәриди.
Азербайчан буну гөбул едә билмәз. Чүнки бәлә һө-
сәб едир ки, бу, баш алдатмагдыр. Бу, Азербайчан үчүн
иткидир вә сонрадан торнағын һөһишәли вәрилимси
үчүн бир аддымдыр. Бундан башга азербайчанлылар
ону да дөјилрләр ки, етник чөһөтдән ки ејни республи-
канын јарадылмасы чөһди Ленин принсипләринә зәд-
дир. ДГМВ-нин мөвчүдлүгү Азербайчанын тарихиндә
ермөниләрин һүгүгүларын тәмин едир. Ермөнистанда
јашајан азербайчанлыларын һүгүгу исе тәмин едилмәр.
Әслиндә Ермөнистанда јашајан азербайчанлыларын
торнағы тарихи онларын өз гануни торнагыдыр вә
онлар бир сәһиб кими өз «ермөни тонагыларына» јахшы
мунәсибәт кәстәрмишләр. Ләкин Азербайчанын Зөһ-
кәзүру ермөниләр, Газаз районунун бир һиссәси исе
Күрчүстанә вәрилимшидр.

Зөһкәзүру Ермөнистан ССР илә Азербайчан ССР вә
Нахчыван МССР арасында бир чығардыр. Азербай-
чанлылар бу фәқирдәдир ки, бәлә даһи «торпаг го-
ларма» Азербайчанын сонрадан дағлыкмасына кәтириб
чыхара биләр.

РЕДАКСИЈАДА: Танымыш азербайчаншүһнә,
Көннигкүт уиверситетини (АВШ) профессору Одри
Л. Алтстадтын «Мәркәзи Асия ичмалы» журналында
чөхмиш бу мөгәләси Гөрбө ДГМВ әтрафында баш
вөрән һадисәләрә мунәсибәт бәхһиминдә мараг кәсб
едир. Одур ки, мөчбури ихтисарла дәрч етмәк гәрәрына
көлдик. Јазы һагда мүтәхәсссләрин вә охучуларын
рәјини көзләријарик.

Мөгәләни инкисил дилиндә Исмихан РӨБИМОВ
төрчүмә етмишидр.

«Պայթյալ» - 5 հետք 1987

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 22.2745

ԲԱՐՍԵՂ ԹՈՒՂԼԱԾԵԱՆԻ ՆՈՐ ԳԻՐՔԸ

«ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԹՈՒՐՔԻԱ» (*) («ՉԱՂՏԱՇ ԹԻՒՐՔԻԷ»)

Մելգոնեան կրթական Հաստատութեան նախկին աշակերտներէս՝ սիրելի եւ շատ արժէքաւոր Բարսեղ Թուղլաճեան, ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ զիս ուրախացուց՝ ազնուաբար ինծի ղրկելով իր վերջին՝ 21րդ երկասիրութիւնը՝ «Ժամանակակից Թուրքիա» («Չաղտաշ Թիւրքիէ»)ի առաջին հատորը, որ կ'ընդգրկէ Մուսթաֆա Գեմալ Աթաթիւրքի (1881-1938) եւ յատկապէս 1917-1938 շրջանի արդի Թուրքիոյ պատմութիւնը:

Հատորին առաջին էջերուն մէջ գետեղուած են Բարսեղ Թուղլաճեանի Թուրքիոյ նախկին հանրապետութեան նախագահներէն Իսմէթ Ինէօնիւի, ձեւալ Պայարի, ձեւտեթ Սունայի եւ Ֆահրի Գորութիւրքի, նախկին վարչապետներէն Տոքթ. Նիհատ էրիմի, Նայիմ Թալուի, Պիւլենթ էճեւիտի, Ֆերիթ Մելենի, Սիւլէյման Տէմիրէլի, հանրապետական Ծերակոյտի նախկին նախագահ Թեքին Արըպուրուճի հետ քաշուած լուսանկարները:

Հեղինակը կը վկայէ որ այս առաջին հատորը նպատակադրած է տալու Թուրքիոյ եւրոպականացումի եւ տնտեսական մարզին մէջ արձանագրած յառաջդիմութեան հանգրուանները: Լայն տեղ տրամադրուած է առաջին Համաշխարհային Պատերազմը նախորդող եւ յաջորդող շրջաններու փոթորկալից պատմութեան, ազգային փրկութեան եւ անկախութեան համար մղուած պայքարին եւ Աթաթիւրքի կողմէ 1923 Հոկտ. 29ին հիմնուած հանրապետութեան երկրին ապագային համար ունեցած նշանակութեան:

Կ'ըսուի որ Թուրքիա ունի միլիոնաւոր փաստաթուղթեր, որոնք ցարդ չեն դասաւորուած եւ Բ. Թուղլաճեան կը թելադրէ որ այս ուղղութեամբ պատասխանատուներու նախաձեռնութեամբ եւ քաջալերութեամբ սկսուած աշխատանքները շարունակուին եւ իրենց լրումին

հասցնելով տրամադրուին թուրք եւ օտար մասնագէտներու, որ հնարաւոր ըլլայ երկրին մէկ անկողմնակալ պատմութիւնը պատրաստել:

Ներկայ հատորը պատրաստելու համար Բարսեղ Թուղլաճեան Թուրքիոյ եւ արտասահմանեան շարք մը երկիրներու մէջ հետազոտութիւններ կատարած եւ օգտուած է իր տրամադրութեան տակ գրուած բազմաթիւ արխիւներէ:

Հեղինակը նաեւ պատրաստած է Թուրքիոյ 900 տարուան պատմութեան վերաբերեալ համայնագիտարան մը, որ ցարդ կը մնայ անտիպ:

Գիրքին մէջ տեղ գտած են 1920ական թուականներու թուրք-հայկական յարաբերութիւնները եւ պատերազմին նկարագրականը՝ իր բոլոր մանրամասնութիւններովը: Հատորին զանազան մասերուն մէջ հրատարակուած են շարք մը հայերու լուսանկարները, որոնցմէ կարելի է յիշել Ստեփան Շահումեանի, Լեւոն Գարախանի, Աղեքսանդր Ոստիսեանի եւ Հրանդ Ապրոյի անունները:

Բ. եւ Գ. հատորները պիտի ընդգրկեն եւրոպականացումի 15 տարուան շրջանը, որոնց պիտի յաջորդեն այլ հատորներ, նիւթ ունենալով ինչօնիւի, Դեմոկրատ Կուսակցութեան եւ հետագայ տարիներու պատմութիւնը:

Շնորհաւորելի է Բարսեղ Թուղլաճեանի իր նիւթին հանդէպ ցուցաբերած անկողմնակալ մօտեցումը, որ վերջին հաշուով կրնայ օգտակար ըլլալ ապագայ պատմաբաններուն եւ հասկացողութեան հաւանական գետին պատրաստել՝ կողմերու միջեւ, ինչ որ վերջին հաշուով փափաքելի է եւ յանձնարարելի:

Կ.Ն. ՓԱՓԱՉԵԱՆ

Կիպրոս

(*) Ա. Հատոր, Եռասունակ, պատկերազարդ 670 մեծադիր (20.5 × 28սմ) էջ Պոլիս 1987:

ХАРИЧДӘ ЈАШАЈАН ҺӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ
АЗЭРБАЙҠАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР
ЧӘМИЛӘТИНИН («ВӘТӘН» ЧӘМИЛӘТИНИН)
ОРГАНЫ

خارخده ناسايان همنوطنلرله
اذربايجان مدنئ علاقده جمعيتينين
(وطن. جمعيتينين) اورقاني

ХАРИЧДӘ ЯШАЯН ҺӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ
АЗЭРБАЙҠАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР
СӘМИҮҮӘТИНИН («ВӘТӘН» СӘМИҮҮӘТИНИН)
ОРГАНИ

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 29.2345

ШӘҺИДЛӘРИН ДӘФНИ

Janvarın 22-dә Azərbaycan xalqı milli suverenlik uğrunda şəhid olmuş naqam övladlarının son mənzilә jola saldı.

...Səhər saat 9-dur. Jüz minlərlә adam Azərbaycan pәtәxtının baş mejdанына—Azadlıq mejdанына tәrәf ахшыр. Bир аздан һәкүмәт евинин, Бақы дәниз вағзалынын, «Азербайжан» вә «Ашерон» мейманханаларынын гаршысы, Дәнизкәнары булвар инсан ахыны илә долур. Нефтичиләр проспекти, Азәрнефт мејданы, Нијази күчәси, Азербайжан КП МК өнүдәки мејдан дәфин мәрәсиминдә иштирак етмәк истәјәнләри тутмур. Адамлар евләрин дамларына, балконлара, ағачлара чыхмышлар. Минләрлә гара матәм байрағы далғаланыр. Бақыда тәһсил алан өчнәби тәләбәләр өз өлкәләринин гара гәјмәләри милли байрағларыны ендирмишләр.

Сәһәр саат 10-да илк чәназә алајлары Азадлыг мејданына дахил олур. Булардан 42-синин өнүдә шәһидләрин дини мәнәсуһјәтинә көрә мусәлман дин хадимләри, биринин өнүдә јәһуди синагогунун раввинләри, дикәринин өнүдә рус православ киләсәсинин кешишләри кедирләр. Мәрәсим һәр динин өз гәјдаларына үјүн сурәтдә кеңирилир. 7 нәфәр шәһидин табуғлары исе тәчили јардым машыналарында кәтирилир. Әскәрләр фәчиә күнү јаралылары дашыјан тибб

heј'әтинә дә атәш ачмышлар, һәкимләр арасында өләнләр вә јаралананлар вар.

Мејданда он минләрлә гәдын ағы дејир, сачыны јолур, үзүнү чырыр, фәрјад вә ағлашма сәсләри асимана бүләнәд олур. Хәзәрдәки бүтүн кәмиләр арамсыз фит чалыр. Шәһидләрин руһуна фәтиһәләр верилир, Гур'ани-Кәримдән ајәләр охунур.

Матәм митинги башланыр. Чыхыш едәнләр Азербайжан ССР Али Советинин вә республика һәкүмәтинин ирадәси зиддинә Бақыја орду бирликләри јеридилмәси илә әләгәдәр баш верән фәчиәли һадисәләрдә һәлак олушу Вәтән өвләдләринин гәтилләринин чәзаландырылмасыны тәләб едир, дунјанын һеч бир мәдәни өлкәсиндә мүмкүн олмајачаг бу ганлы чинајәтләри гәтијјәтлә нисләјирләр.

Саат 12-дә матәм алајы һәрәкәтә башлајыр. Илк чәназәнин өнүдә Загафғазия Мусәлманлары Руһани Идарәсинин сәдри шејхулислам һачы Аллаһшүкүр Пашазадә, республикамызын танымыш ичтимай хадимләри, елм вә мөдәнијәт хадимләри кедирләр. Матәм алајынын кеңдији јерләрдә јүз минләрлә адам тәкбир кәтирир, чаниләрин чәзаландырылмасыны тәләб едән шуарлар гышгырыр, јүзләрлә партијачы вә комсомолчу өз үзлүк билетләринин чырыб атыр.

Саат 14-дә илк чәназә Дағусту парка дахил олур. Бурада һәлә дүнән ахшамдан

гәбирләр газылмышдыр. Бақы әтрафындақы Маштаға, Шувәлан, Гала, Бинә вә б. кәндләрдә нәшләри бир нечә күн сахламаг мүмкүн олмадығы үчүн ояллар јанварын 20 вә 21-дә дәфин едилмиш, бир чох рајонлу шәһидләр өз ата-баба јурдларында, бәзиләри исе шәһәр гәбристанларындақы әилә мөзарлығында, христиан вә јәһудиләр исе өз гәбристанлыларында басдырылмышлар. Саат 16-дәк 51 шәһид дини гәјда үзрә Дағусту парка дәфин едилир. Гәбирләрин үзәринә минләрлә әкил, шәһидләрин ганы рәнкиндә миллионлар гәрәнфил дүзүлүр. Февралын 1-дә шәһидләр хижабаны 73, 74 вә 75-чи шәһиди өз гојнуна алды.

Шәһидләрин дәфин мәрәсини Азербайжан Халг Чөбәһәси, Загафғазия Мусәлманлары Руһани Идарәсин, Бақы бәләдијјәси вә «Бәрләчы» елми-истеһсалат бирлиги тәрәфиндән тәшкил едилмишди. Мәрәсимдә 1,5 миллион инсан иштирак етди.

Дәфин мәрәсини халгымызын тарихиндә ганлы бир сәһифә кими бүтүнлүклә лентләрә алынды.

Һәмин ахшам үч күндән бәри Бақынын сәмәсыны бурмуш булудлардан ләјсан бошамды. Шәһидләрин архасынча Азербайжан халгы илә бирликдә тәбиәт дә ағлады...

Рамиз ӘСКӘР.

Мирварид ДИЛБАЗИ.

ШӘҺИДЛӘР ГӘБРИСТАНЫНДА

Гәһрәманлар абидәси!
Еј шәһидләр гәбристаны!
Торпағына ган һопмајан
милләт һангы?!
Дәвран бизә гәм үстүндән
Гәм үкүлдәи дәнә-дәнә...
Биз һа гәддыг, о гәд ичән
Гапымызы дөјдү јенә.
Инди бу гәм һавасыны
Һансы сөздә алаг, елләр?
Јараларын агрысыны
Һансы сәзда чалаг, елләр?
Огул! дејән аналарын көз
јашына
Көз јашымы гатырам мән!
Гәм селиндә батырам мән.
Бир сәс дејир:
— Дур, ағлама!
Дүзәлт гәдди-гамәтини!
Дәрдә, гәмә сәсләмә сән
Дәрәдән күчлү милләтени!

Дур, ағлама!
Ағладыгча кичилмишик,
Зәми кими бичилмишик,
Бөлүнүшүк пара-пара!
Дур јер шумла,
Кәнд, шәһәр сал,
Һүнәр кестәр,
Нәсил бөјүт!
Эвәз олсун вәтән үчүн
Гурбан кедән оғуллар!
Рәһмәт сизә еј шәһидлар!
Еј икидләр!
Еј Гарабағ фитнәсинин
Гурбанлары!
Рәһмәт сизә шүчәәтли
Азербайжан оғуллары!
Јашадачаг сизин заман!
Өлмәдиниз!
Гәһрәманлыг абидәмиз
Олачагдыр бу гәбристан!

ӨПҮН ГАНЛЫ ТОРПАҒЫ

Мәнә дејирләр ки, ағлама
бәсди!
Нечә ағламајым, милләт
ағлајыр,
Башымыз үстүндән туфанлар
әсди,
Халгыма едилән зилләт
ағлајыр.
Бизим һағларымыз танк
тәкәрләри
Алтында әзилиб, гана
батыбдыр.
Гырылыб вәтәнин икид
әрләри
Бу торпаг алтында мәрдләр
јагыбдыр.

Ган гызыл бојады гара
торпағы,
Дүшдү кәнч оғуллар һаһаг
гырғына,
Бир халгын көксүнә чәкдиләр
дағы,
Еј дунјал! нә үчүн дөзүрсән
буна?
Бу ганлы торпағы өпмәјә
кәлин
Сиз, еј торпағына ган
чиләнәләр!
Ешидин сәсини төк галмыш
елин,
Еј вәтән јолунда оғул
верәнләр!
Кәлин еј көзләри ояллар
көрәнләр!

ХАРИЧДӘ ЈАШАЈАН ҺӘМВӘТӘНЛӘРЛӘ АЗЭРБАЙҠАН МӘДӘНИ ӘЛАГӘЛӘР ЧӘМИЛӘТИНДӘН —

«ВӘТӘН» ЧӘМИЛӘТИНДӘН

1990-чы ил јанварын 20-дә — «ганлы шәнбә» күнү вә сонрақы күнләрдә Азербайжанымызын суверен һүгуғлары үғрунда шәһид олушу Вәтән өвләдләринин, о чүмләдән ушағлар, гәдынлар вә гочаларын мүсибәти јашадығы чоғрафи әразидән асылы олмајараг бүтүн халгымызы сарсытмышдыр. «Вәтән» Чәмијјәти харичдә јашајан азербайжанлылар адындан һәлак оланларын әиләләрини дәрин һүзнлә башсағлығы верир. Аллаһ ояларә рәһмәт еләсин. Аллаһ һапымызә сәбр версин. Шәһидләрин гәбри нурла долсун.

Азербайжан торпағы онун суверенлији јолунда һәлак олушу өвләдләрини һеч заман унутмајачаг. Онларын мүгәддәс хәтирәси Азербайжан халгынын гәлбиндә әбәди јашајачаг.

«ВӘТӘН» ЧӘМИЛӘТИ.

...

«Вәтән» Чәмијјәти рәјасәт һеј'әтинин бүросу шәһидләрә абидә гојулмасы, әразинин абадлашдырылмасы, һәлак оланларын әиләсинә мадди вә һуманитар јардым кестәрилмәси мәгсәдилә Бақы шәһәри Октјабр рајонунда Мәнзил-сосиал банкын әмәлијјәт шә'бәсиндә ачылмыш 1609349 нөмрәли һесаба (код № 501822) 50 (әлли) мин манат көчүрмәји гәрәра алмышдыр. Кестәриләи вәсаит көчүрүлүшдүр.

«БУ, ДАШЫНДЫР» — ДЕЈЭРӘК К

Ајағым јалым иди,
Тикайым галым иди.

Беч өлмәк истамирдим,
Чөлладым залым иди.

Муровла Хачын ағлар,
Тәрланла лачын ағлар.

Баласы өлән ана
Чөнкөләр сачын ағлар.

Елэми тикә-тикә,
Доғрандым тикә-тикә.

Гәбрими өзүм газдым,
Кәфәним тикә-тикә.

Әзизим, елләр кәләр,
Чај дашлар, селләр кәләр,
Бу елин һарајына
О бири елләр кәләр.

Гәриби озан ағлар,
Тәлејин јазан ағлар,
Јахасыз көјнәк тикиб,
Гәбрини газан ағлар.

Әзизим, сеқүлүшәм,
Хәзәлтәк төкүлүшәм.

Тој палтары истадим,
Кәфәне бүкүлүшәм.

Елэми, бинә галды,
Ел көчдү, бинә галды.

Мән элдүм, һеч билјәдим
Јетиним кимә галды?

«ГЛАСНОСТ» ВӘ «ПЕРЕСТРОЈКА»НЫН И Ш Ы Ы Н Д А

Әзизјәм, сојмајым,
Чөллад, дорин сојмајым.

Вәтән дејиб әлүрәм,
Мәни гәбрә гојмајым.

Әзизим, үзү ганлы,
Ајағы, дизи ганлы.
Өлән биз, гырылан биз,
Тутдулар бизи ганлы.

БАКЕ Ганлы

Әзизим, дәрә әлиндән,
Чан чыхды дәрә әлиндән.

ӘК КӘ'БӘНИ ДИКСӘМ БАШЫНА...

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2345.

Ағларым ағлар кими,
Дәрдим вар дағлар кими.
Үз жердән жаралыям,
Кәзәрәм сағлар кими,
Нә ола бир дө күләм
Әзәлки чағлар кими.

Әзизим, тағым ағлар,
Басма, жарпағым ағлар.
Мән накам, чаван өлдүм,
Гәбрим, торпағым ағлар.

Бу јолун карваны јох,
Дәвәнни сарваны јох.
Јарам өлүм јарасы—
Һәкими, дәрманы јох.

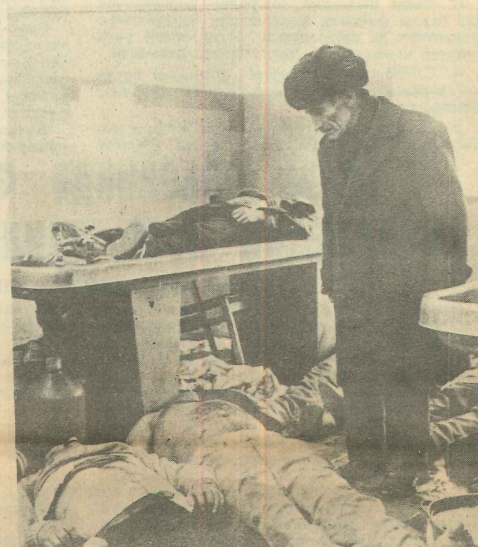
БАКЫ—1990.

Ғанлы јанвар.

М. дәрд әлиндән,
Ғыды дәрд әлиндән.

Бир дәфә оф демәздим,
Өлсәјдим мәрд әлиндән.

Әзизим, охусана,
Дәрс алдын, охусана.
Сияәни ғанлы көрдүм,
Ким вурду оху сана?

Әзизим, алмајаны,
Ал олар алма јаны.
Нечә гәбрә гојарлар
Мурадын алмајаны?

Ағласа анам ағлар,
Башғасы јалаң ағлар.
Сән ағлама, ана чан,
Сәсин үрәјим дағлар.

Гој мән өзүм ағлајым,
Дәрдә дәзүм, ағлајым.
Сәни белә көрүңчә
Чыхсын көзүм, ағлајым.

ШӘҺИДЛӘР ҮЧҮН

Јараланмыш тәмиз әлһиндан, узанмыш о јатыр.
Бир һиләл угруна, ја рәбб, нә күнәшләрдә батыр?
Еј бу торпағлар үчүн торпаға дүшүш әскәр,
Көјдән әчдәд енәрәк өпсә о пак алы, дөјәр.
Нә бөјүксән ки, ғанын гуртарачаг төһниди,
Бәдрин аслаялары анчаг бу гөдәр шанлы иди.
Сәнә дар кәлмәјәчәк мәғбәри кимләр газсын?
«Көмәлим кәл сәни тарихә» десәм, сығмазсын.
Һәрчү-һәрч елдијән әдвара да јетмәз о китаб...
Сәни анчаг әбәдијәтләр едәр истаб.
«Бу, дашындыр» дөјәрәк Кә'бәни диқсәм башына,
Руһумун вәһјини дујсам да, кечирсәм дашына,
Сонра көј гүббәни алсам да рида намијлә,
Ганајан ләһдинә чәксәм бүтүн әчрамијлә,
Мор булудларла ачыг гүрбәнә чатсам да таван,
Једди гөндилән Сурәјјаны узатсам орадан,
Сән бу авизәнин алтында бүрүмүш ғанына,
Узанаркән кечә мәһтабы кәһирсәм јанына,
Түрбәдарын кими та фәчрә гөдәр бәкләтсәм,
Күндүзүн фәчр илә авизәни ләбриз етсәм,
Түлләнән мәриби ахшанлары сарсам јарана,
Јенә бир шәј едә билдим дөјәмәм хатырана.

Мәһмәт Акиф ӘРСОЈ.

АЗƏРБАЈЧАН ССР АЛИ СОВЕТИНИН ФӨВГƏЛ'АДƏ СЕССИЈАСЫ

Январын 21-дә республика Али Совети депутатларынын үчдә бир һиссасини тәшәббусу илә чағырылмыш Азербайжан ССР Али Советини фөвгәл'адә сессиясы ишә башлады. Сессияда Азербайжан ССР-дән сечилиш ССРИ халт депутатлары, Азербайжан Халт Чөһәсиниң вә башга гејри-формал тәшкилатларын нумажәндәләри иштирак едирдиләр.

Сессияны Азербайжан ССР Али Совети Рәјасәт Геј'әтини сәдри Е. М. Гафарова ачды. Депутатлар 1990-чы ил январын 19—21-дә Бақыда фәчиәли һадисәләр заманы һәләк оланларын хәтирәсини бир дәғиғәлик сүкутла јад етдиләр.

Сессиянын ашағыдакы күндәлији тәсдиғ едилди:

1. Сессиянын ишнини сәләһијәтли олмасы һаггында;
2. ССРИ Дахили Ишләр Назирлији дахили гошуналарынын, ССРИ Мудәфә Назирлијиниң вә Дәвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсиниң һәрби һиссәләриниң 1990-чы ил январын 19-да башланмыш һадисәләриниң кедишиндә Бақынын динч әһалисинә гаршы гауна зидд әмәлләри һаггында;
3. Бақы шәһәринә гошуналар јеридилмәси илә бағлы фәчиәли һадисәләриниң гәрәдилмәси шәрәитини вә сәбәбләрини тәғиғ етмәк үчүн депутат комиссиясы јарадылды;
4. ССРИ-нин халларына, дунјанын бүтүн халларына вә парламентләринә мурачат һаггында;
5. Бақыда фөвгәл'адә вәзијәт е'лан едилмәси һаггында ССРИ Али Совети Рәјасәт

БАҚЫ ШӘҺƏРИНДƏ ФӨВГƏЛ'АДƏ ВƏЗИЈƏТИН ЛƏГВ ЕДИЛМƏСИ ҺАГГЫНДА

АЗƏРБАЈЧАН ССР АЛИ СОВЕТИНИН ГƏРƏРЫ

Азербайжан ССР Али Совети совет гошун һиссәләри вә бөлмәләрини јекәнә мөгәсәдини ССРИ Конституциясынын 81-чи маддәсинә уғун оларақ Дағлы Гарабаг Мухтар Виләјәти ерәзиндә вәзијәти нормал һалә салмагдан вә Азербайжан ССР-ин суверен һуғуғларыны тәмин етмәкдән ибарәт олмашу олдуғуну гејд едәрәк, ССРИ Мудәфә Назирлији, Дахили Ишләр Назирлији вә Дәвләт Тәһлүкәсизлији Комитәси гошунларынын республиканын пәјтахты Бақы шәһәриндә динч әһалије гаһлы диван тутмасы, јүзләрдә адамын өлдүрүлмәси вә јараланмасы илә әләғәдәр Азербайжан халғынын гәзәб вә һиддәтини ифадә едәрәк, ССРИ-нин тәшкили һаггында муғавиләнин шәрәтләриниң вә ССРИ Конституциясынын кобуд сурәтдә позулдуғуну, суверен Азербайжан Совет Социалист Республикасынын разылығы олмадан Бақы шәһәриндә фөвгәл'адә вәзијәт е'лан олунмасы вә бураја гошуналар јеридилмәси һаггында гәрәр гејбул етмиш ССРИ-нин һақимијјәт вә идәрә органлары гәрәфиндән Азербайжан ССР-ин суверен һуғуғларынын ачығ-ашкар тапдаландығыны тәсдиғ едәрәк гәрәра алыр:

1. Бақыда фөвгәл'адә вәзијәт һаггында ССРИ Али Совети Рәјасәт Геј'әтиниң 19 январ 1990-чы ил тарихли фәрманы Азербайжан ССР-ин суверенлијанә гаршы тәчәвүз, бу фәрманы Бақы вә онун әтрафинда күтүлөи гарығына сәбәб олмуш ичрасына сәрәнчәм вермиш ССРИ али һақимијјәт органларынын вә али вәзифәли шәхсләриниң һәрәктәләри илә Азербайжан халғына гаршы чинајәт кими гижәтләндирилсин.

2. Бүтүн гошун һиссәләриниң вә бөлмәләриниң ән гыса мүддәтдә республиканын пәјтахты Бақы шәһәриндән чыхарылмасы тәләб едилсин.

3. ССРИ Конституциясынын 119-чу маддәсиниң 14-чу бәндини кобуд сурәтдә позмагча Азербайжан ССР-ин али һақимијјәт органларынын разылығы олмадан гејбул едилдијинә көрә Азербайжан ССР-ин суверенлији

Һәрмәтли охучулар! Гаһлы январ һадисәләри илә бағлы мәркәзи күтүлөи информәсияна васитәләри, о чүмләдән «Ивестия», «Труд» вә башга гәзәтләр, телевизијаның «Заман» хәбәрләр програмы јенә чиркин мәнфур әнәләринә садиғ

Гәзәт февралын 1-дә чапа имзаланыб. Тираж 232.270 нүсхә.

Геј'әти фәрманынын ичрасынын дајандырылмасы вә гошуналарын шәһәрдән дәрһал чыхарылмасы барәсиндә.

Депутатлар Азербайжан ССР Али Совети фөвгәл'адә сессиясынын ишнини сәләһијәтли олдуғуну гејбул етдиләр.

Сессия Бақыда фөвгәл'адә вәзијәт е'лан едилмәси һаггында ССРИ Али Совети Рәјасәт Геј'әти фәрманынын ичрасынын дајандырылмасы барәсиндә гәрәр гејбул етди вә гошуналарын шәһәрдән чыхарылмасы тәләбини прәли сүрдү.

1990-чы ил январын, 19-да башланан вә динч әһали арасында кејли нисан өлүмүнә сәбәб олан һадисәләрини кедишиндә ССРИ Дахили Ишләр Назирлији дахили гошуналарынын, ССРИ Мудәфә Назирлијиниң вә Дәвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсиниң һәрби һиссәләриниң гауна зидд әмәлләри һаггында гәрәр гејбул едилди.

Бақыја гошун јеридилмәси илә бағлы фәчиәли һадисәләрини гәрәдилмәси шәрәитини вә сәбәбләрини тәғиғ етмәк үчүн депутат комиссиясы јарадылды.

Депутатлар совет халғына, дунјанын бүтүн халларына вә парламентләринә мурачат гејбул етдиләр.

Сессия Бақы шәһәриниң рус дилли әһалисиниң ССРИ халларына, һәмчиниң Бақы шәһәриниң русдилли әһалиси нумажәндәләриниң — Азербайжан Халт Чөһәси үзләри вә гәрәфдарларынын республикадакы русдилли әһалије мурачатини бәјзиди.

Бүтүн кеңәни давам едән сессия өз ишнини январын 22-дә сәһәр гуртарды. (Азербайформ).

Һаггында Конституцияја Гаууунун 6-чы маддәсинә әсасән ССРИ Али Совети Рәјасәт Геј'әтиниң Дағлы Гарабаг Мухтар Виләјәти вә Ермәнстанда гошуна рајонлары сәрһәд зоғлағлары истисна олмагла, Бақы шәһәриндә вә Азербайжан ССР-ин дигәр рајонларында фөвгәл'адә вәзијәт е'лан едилмәси барәдә 15 вә 19 январ 1990-чы ил тарихли фәрманларынын ичрасы дајандырылсын.

4. ССРИ Али Советиниң Рәјасәт Геј'әтиндән Бақы шәһәриндә вә республиканың рајонларында фөвгәл'адә вәзијәт е'лан едилмәси һаггында 1990-чы ил 19 январ тарихли фәрманын дәрһал ләғв олунмасы тәләб едилсин. Бақы шәһәриндән вә һәмзи рајонлардан орду һиссәләриниң вә һәрби техниканың чыхарылмасы барәдә сәрәнчәм верилсин.

5. Бақы шәһәриндә вә Азербайжанын дигәр рајонларында Азербайжан ССР вәтәндәшләрига гаһлы диван тутулмасынын биләвәсиз тәшкилатчыларынын, мүғсәр оланлары ашкар етмәк үчүн ичтиниң тәшкилатчыларын нумажәндәләри дахил едилмәклә депутат комиссиясы јарадылды.

6. Мүттәғиғ республикалары Али Советләринә, дунјанын бүтүн демократик һөкүмәтләринә бәлбәр чағырышла мурачат едилсин ки, јүзләрдә адамын һәләк олмасы илә нәтичәләниш вә бејнәхалт һуғуғ нормаларына зидд олан бу ачы тәчәвүз вә воһшилик һәрәктәләриниң исләсизиләр.

7. Әкәр иттиғәф органларындан мүсбәт чаваб алынмәзса фөвгәл'адә сессия өз ишнини давам етдирсин, ССРИ вә Азербайжан ССР арасындакы иттиғәф мунасибәтләриниң сахланмасынын мөгәсәдујуну һаггында мәсләтини музакирәснә башлансын.

Азербайжан ССР Али Совети Рәјасәт Геј'әтиниң сәдри

Е. ГАФАРОВА.

Азербайжан ССР Али Совети Рәјасәт Геј'әтиниң кәтиби

Р. ГАЗЫЈЕВА.

Бақы шәһәри, 22 январ 1990-чы ил.

ОХУЧУЛАРА

җалмышдыр: Совет Ордусу тәрәфиндән Бақыда јүзләрдә кунәһсыз инсанын — ушағын, гочанын, чаванын, гәдһынн гәһына гәһтан едилмәсинә аз гәла һагг газандырылып, Азербайжан халғына бөһәнтәлар јағдырылып. Одур ки, һәр бир республика охучусундан хәшиң едирик ки, гәзетин бу нөмрәсини охундан сонра ону ССРИ-дә, хәрич өлкәләрдә јашајан досту, танышы вә ја гоһу-муна көндерсин.

АЗƏРБАЈЧАН КП МК-НЫН ПЛЕНУМУ ҺАГГЫНДА МƏ'ЛУМАТ

Январын 24—25-дә Азербайжан КП МК-нын пленуму олмушдур.

Пленум иштиракчылары Бақыда фәчиәли һадисәләр заманы һәләк олмуш адамларын хәтирәсини бир дәғиғәлик сүкутла јад етмишләр.

Пленуму Азербайжан КП МК-нын икинчи кәтиби В. П. Полјаничко ачмышдыр.

Республикада сјјаси шәрәит вә бейран вәзијәтиндән чыхмағ јоллары һаггында мәсәлә музакирә олунмушдур.

Азербайжан КП МК пленуму комиссияја јарадыб она тапшырмышдыр ки, Бақыда баш вермиш фәчиәли һадисәләрә сјјаси гижәт верилмәси вә мувафиг тәдбирләр көрүлмәси үчүн һәмзи һадисәләрин сәбәбләрини тәһлил етсин.

Пленум тәшкилат мәсләсинә дә бахмышдыр. Ә. Х. Вәзиров ишдә јол верилмиш вә республикада бейран вәзијәтинә сәбәб олмуш қидди сәһвләрә көрә Азербайжан КП МК-нын биринчи кәтиби вәзифәсиндән вә МК бүросу үзлүјүндән азад едилмишдир. МК-нын биринчи кәтиби вәзифәсиндә ишләдији дөврдә онун фәалијәтини јохламағ үчүн комиссияја јарадылмышдыр.

А. Н. Мүтәллибов алтернатив әсәсда кизли сәвәрмә јолу илә сәх чоғуғу илә Азербайжан КП МК-нын биринчи кәтиби сечилмишдир.

Пленумда Сов.ИКП МК Сјјаси Бүросу үзлүјүнә һәмизәд, ССРИ Али Совети Иттиғәф Советиниң сәдри Ј. М. Примаков, Сов.ИКП МК кәтиби А. Н. Киренко чыхыш етмишләр.

СҮРƏЈЈА АҒАӨГҮ

шүнасларын Бејнәхалт гурулајынын тәсвирәтәләригәндән вә фәал тәшкилатчыларындан олмушдур. Сүрәјја ханым бир мүддәт «Фикрләри азад јайма» чөмијјәтинә рәһбәрлик етмиш, «Ушағларын досту» чөмијјәтинин баниси вә сәдри олмуш, университет гәдһиләри чөмијјәтинин әсасын гәјмушдур.

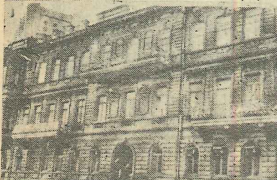
Сүрәјја ханым һуғуғшүнас кими бир чоғ фундаментал әсарләрини, һәбелә «Лондонда көрдүкләрим», «Бир өмүр вәфат етмишдир», «Азербайжан ичтиним-сјјаси, мәдәни, әдәби фикр тарихиндә бөјүк рол ойнамыш јазычы, публисист, шәрғшүнас алим, дөвләт хәдими Әмәд бәј Ағажәвиң ғызы Сүрәјја Ағаоглуу Туркјјәнин кениш ичтинимәјјәти јәхши таныыр. О, 1903-чү илдә Гарабағын тачы Шушадә анадан олмуш, Истамбулда гәдһи ләтсәјини битирмишдир. Даһа сонра о вахт јалын киишиләрин тәһсил алдығы Истамбул университетиниң һуғуғ факултәсинә гејбул олмушдур. Бу ичтисәсә јәзләмәклә Сүрәјја ханым Туркјјәнин тарихинә дүшүмүшдур, о, республиканын илк гәдһи вәкили олмушдур.

Өмүрүн 65 илнин сәрәбәст вәкиллијә һәср етмиш Сүрәјја ханым бүтүн һөјәти бөју һәм дә ғызғын ичтиним фәалијјәт кәстәримишдир. 1948-чи илдә о, Бејнәхалт гәдһи һуғуғшүнаслар чөмијјәтинә үз сечилиш, даһа сонра ики ил һәмзи чөмијјәтин президенти олмушдур. 1949-чу илдә Бејнәхалт вәкилләр комиссиясына сечилән јекәнә гәдһи һуғуғшүнас иди. 1950-чи илдә Берлиндә кеңирлән һуғуғ-

1982-чи илдә 73-иллик ајрылгандан сонра Сүрәјја ханым Бақыја кәлишиди. Бу ил һәс өз бәс онун атасы Әһмәд бәј Ағажәвиң анадан олмасынын 120 иллијинә һәср олунмуш јубилеј сессиясына кәлишини кәзләјирдик. Сүрәјја ханым да үмид едирди ки, ән мүғәддәс арзусу һөјәта кәчәчәк, Шушадә кәдәчәк, ата әвнә баш чәкәчәкдир. Ләкин өмүр вәфа етмәди. Онун ишығын, көврәк арзулары тәлә јазысы илә позулду. Амма Сүрәјја ханым тәсәлли тапмаға да мирас гәјмушдур: бу, онун халғына сәдәгәтлә хидмәт нумунәси, атасындан сәнки ирәс кәлиш идеаллар уғрунда мубаризә јолдуру...

Халғымыз Сүрәјја ханымны сәмиясыда өзүнүн ән ләјгәгәтли ғығларындан бирини иттирди, онун хәтирәси һәс гәһбәрләрдә әбәди гәлачдыр.

ВƏТƏН ЧӨМИЈЈƏТИ.

У Н В А Н И М И З :
ССРИ,
АЗƏРБАЈЧАН ССР,
БАҚЫ—370055,
«ОДЛАР ЈҮРДУ»
ГƏЗЕТИНИН
РЕДАКСИЈАСЫ

«انیمیز» س س و را
آذربایجان س س و ر
بای- ۳۷۰۰۰۵
«اودلار یوردو»
غزەتینین رەداکسیاسی

Ü N V A N I M I Z :
SSRI,
AZƏRBAYCAN SSR,
BAKI—370055,
"ODLAR YURDU"
GƏZETİNİN
REDAKSIYASI

Редактор
Рамиз ӘСКӘРОВ.
ГƏЗЕТ АЛДА ИКИ ДƏФƏ
МҮАСИР, АЗƏРБАЈЧАН, БИР
ДƏФƏ «ЛАТЫН», БИР ДƏФƏ
ƏРƏБ ƏЛИФБАСЫ ИЛƏ ЧЫ-
ХЫР. Гижәти 3 гәһик.
Телефонлар: 92-55-97;
92-61-76.

YENİ MÜSAVƏT

№ 37 (55)

3 DEKABR 1992-чи ИЛ

Мүстәгил идеоложи-сijаси гәзет

ГИМӘТИ 3 РУБЛ.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
№ 26.2747

ГӘБӘЛӘ ВӘ ШӘКИДӘ ТӘ'СИС КОНФРАНСЛАРЫ

Нојабрын 28-дә Гәбәләдә Мүсавап партиjасынын Гәбәлә төшәббус прупунун тә'сис йығынчагы кечирилмишдир. Төшәббус групуна Әлиjев Әлаләт сәдр, Сүлeймәнов Јагуб сәдр мұавини, Исмаjылов Сәрдәр, Ибраһимов Халәддин, Исламов Имамәддин вә Әлиjев Рәмиз кәтиб сәчилмишләр. Мүсавап парти-

jасы диванынын үзвләри Ризван Бүсәjнов вә Халәддин Ибраһимов йығынчагда иштирак етмишләр.

X X X

Нојабрын 29-да Шәкидә Мүсавап партиjасынын Шәки район тәшкилатынын тә'сис конфрансы кечирилмишләр. Конфрансада район бәрпа бу-

росунуң фәалиjәтjә һагғында һесабап мәрүзәси илә чыхыш етмишдир. Сонра икәли сәсвәрмә Јолу илә Шәки район тәшкилатынын сәдри район шурасынын вә һазәрәт-тәфтиш прупунун үзвләри сәчилмишләр. Әскәрәдә Бүсәjнага Шәки район тәшкилатынын сәдри сәчилмишдир. Конфрансын ишидә Мүсавап партиjасы диванынын үзвләри Ризван Бүсәjнов вә Халәддин Ибраһимов иштирак етмишләр.

МӘСӘЛӘЛӘР МӘСӘЛӘСИ, ЈАХУД ҺАЗЫРКЫ МҮХАЛИФӘТЛӘ ИГТИДАРЫН МАРАГЛАРЫ ҺАРАДА БИРЛШИР?

Үмуммилли мәнәфе наминә бирләшмәjә даир чағырыш, бәjanат вә чыхышлар биздә сон илләрдә нә гәдәр дәблә олса да, е'тираф етмәлиjик ки, бунларын ефекти чох аздыр. Јә'ни ажрылыгдә бәлкә дә һәр кәс бу зәрурәти jахшы дәрк едир вә бирлиjә даир өз ичтимаи мұрачәтләриндә тамамилә сәминидир. Јакин реаллыгә кәләндә, мұхәлиф партиjа вә ичтимаи-сijаси гурумлар бу үмуми гәjәни һеч чүрә һәjата кечирә билмишләр, сijаси керчәкликдә үзләшдикдә, истәр-истәмәз өз дар мәнәфеләрини үстүн тутурлар, гаршылыглы күзәштә кетмишләр. Демәли, ажры-ажры мәнәфеләрин үмуммилли мәнәфеләрин фәвгүнә тоулмамасы үчүн садәчә хеjрjаһә ишjәт вә чағырышлар кифәjәт еләмир. Бәс нә етмәли?
—Зәнинимизчә, бурада да итгәсәдијатда (ишкүзарлыг фәалиjәтиндә) олдугу кими, бүтүн тәрәфләрин марагларынын һазәрә алынмасы вә демәли, һәр дәфә бу марагларын үст-үстә дүшдүjү конкрет мөгамларын үзә чыхарылмасы керәкдир. Марагларә асәсләнан расионал чәмијjәтә даир М. Веберин сосиоложи тә'лиминдә мұһүм јер тутан бу мәсәләjә бизим политоложија мұтәхәссисләримиз чох аз диггәт јетирилләр.

шимад, чәнуб, мәркәз иштигамәтләриндә ирәзиләмишдир. Бәр бир тарихи шәрәйтдә өлкә дахилиндәки бәшлыгчә сijаси күчвәләрин бирлиjинә наил олмаг истәjириксә, ән әввәл, онларын үмуми марагларынын конкретләмә мұчәjәләшдирмәк вә бу һагғы марагын һәмәи тәрәфjәндә дәрк вә гәбул едилмәсинә чалышмаг вәзифәсә гаршыjа чыхыр.
Бу үмуми мараг шәдрәси, шүбһәсиз, һакинмијjәт вә мұхалиф күчвәләрин арасында нә мөвчуд олур; өзү дә шәрәйтдән асылы оларәк даим дәрjишкәндир.
Бәс, кәрәсән, һазыркы кеңдә дөврүндә Азәрбајҗанда иттидарлә мұхалифәтин үмуми мараглары эн чох һансы шәртдә бирләшир вә онлар бу күнүк һагғы марагларынын дүжүнүмү мұjәjләшди-

рирләр? Буну ајдынлашдырмаг үчүн мұхалифәтдә дуран партиjаларын иттидардан әсәс тәләбләринин вәдән ибарәт олдугуну ајырды етмәлиjик.
Мә'лум олдугу кими, АМИИП вә дикәр мұхалифәтчи партиjалар икди эн чох онун үстүндә исар әдирләр ки, һагүнәвәрjи органьдә да танунидлјичи тә'мин етмәк үчүн тәзликлә парламент сәкивләри кечирмәк ләзымдыр. Е'тираф едән ки, тамамилә әсәсләндирылмыш вә һалдә тәләбдир.
Иш бурасындадыр ки, иттидар да өз нөвбәсиндә парламент тәләбәсиндә мараглыдыр; һәр шәjдән әввәл оңа кәрә ки, мөвчуд Милли Мәжлис икдики ләкитим һакинмијjәтлә ачыг бир икдијjәт тәшкил едир; фәвгәл'адә режим шәрәитиндә кечирил-

миш вә сахталашдырылмыш сәкивләр нәтижәсидә јаранан Али Сәвәтjи тәркибиндән сунч сүрәтдә тәшкил олунмуш бу гурум иттидарын күчләнмәсинә тәтијjәт кәмәк етмәк үчүн, дәмәк олар јалнык ошкәрjи фәвгәл'адә сәjләрә сәjәсиндә аз-чох дәрәчәдә фәалиjәтә гәбиллик кәсб едән Милли Мәжлис һәм үмуми гүвәсисини азлыгына, һәм кәһнә партократ нұмајәндәси олар үзвләринин сәбәт сәкилгына, сәвјjәсәлиjинә вә сәришәсәлиjинә кәрә, һәм дә кәчмиш дәмбләк депутатларынын һөкүмәт ишләриндә һәддиндән артыг јүкләндикләринә кәрә чох ашары фәjдәли иш амәалына мәлик олуб, иттидарын ганүн вәричлик тәләбәтләрыгә едәмәjә тәтијjәт гәбил дејилдир. Иттидарын бу сәһәдәки тәләбаты исә хукуси шиддәт кәсб елмәкдир...

Демәли, һакинмијjәтә кәлән икдики демократик күчвәләр дә рәсүлбәндә сон јетмиш илдә өлн дәфә оларәк демократик сәкивләр әсасында јени парламентин jарадылмасында һәр чәһәтдән мараглыдырлар.

Елә исә һәм иттидарын, һәм дә мұхалифәтин үмуми марагында олар бу мәселәнин һәjата кечерилмәсинә һә мәнә олур? Мәсәлә бундәлибди ки, бу сәат һазыркы шәрәйтдә тәзликлә депутат сәкивләринин кечирилмәси ән иттидарын, һәм дә мұхалифәтин һәгги марагларынын тә'мин едә билмәз вә демәли, үмуммиллә мәнәфәтә үлүн дејилдир. Оңа кәрә ки, республикада ичтимаи-сijаси вәзијjәтин стабилләшмәси иши һәлә там бәшпә чәтмәjиб; тәхрибатчы, позучу гүчвәләрин һәр тәрәfdә фәал олдугу, чәмијjәтдәки хаос вә дагынлыгнын бүтүнүклә арадан кәтүрүлмәдији, јени һакинмијjәтин ләзымлычә меймәләнмәдији бир шәрәйтдә кәчмиш сәкивләрә бәшпәмаг һеч дә расионал һәрәкәт олмәздә.—чүн-

(Арды 2-чи сәһифәдә)

«ҮЗЕЈИР ҺАЧЫБӘЈОВ» ЧӘМИЈJӘТИ

Азәрбајҗан мусигичиләринин, елм вә мәдәнијjәт һадимләринин «Үзејир һачыбәјов» чәмијjәти бу jахынларда республиканын Әдлјjә Назарлијин тәрәфjәндән гәлбә алындыдан сонра рәсми фәалиjәти башламышдыр.
Јени чәмијjәтин әсәс мөгаддәләријдән бири дунја мусиги мәдәнијjәтинин көркәмли нұмајәндәси, Азәрбајҗан халгынын профессионал мусигисинин баниси, даһи бәстәнар, мусигишүнәс-алим, jазычы, публисисит, маариф ишинин тәшкилатчысы, тәрчүмәчи, фольклорчу, педагог, дәвләт һадими Үзејир һачыбәјовун jарадычылыгынын там шәкилдә бәрпәрәк олунмәсиндән ибарәтдир. Үзејир һачыбәјовун әв'әнәләрини әсәс кәтүрәрәк, дунја мусиги мәдәнијjәтинин аниислсиз һәлијjәтләри илә Азәрбајҗан мусиги jарадычылыгынын даим гаршылашдырылмасы, мусигимәзнәи бир сыра саһәләриндә бәш вәрәк «дурғунлуг» һалларынын «тарәтти» јолуна чыхарылмасы, мусиги ичтимаијjәтинин вә сәнәткарларымызнын гаршысында дураг бир чох мұһүм jарадычылыг мәсәләләри, халгымызнын милли ифачылыгынын вә фольклорунун јениләшдирилмәси кими вәчиб проблемләри һәjата кечирмәк үчүн мусигичиләримиз, сәнәт адәмләрымыз нөһүлү оларәк бу чәмијjәтдә бирләшмишләр.
Чәмијjәт Үзејир һачыбәјовун икдиjә гәдәр мә'лум олмајаг әлjазмаларынын, әсәрләринин ахтарылыб тапылмасы вә үзә чыхарылмасы, онун әсәрләринин там күллијjәтинин шәдри, дунја халқларынын дилләринә тәрчүмәси илә мәшғул олачаг, ејни заманда Үзејир һачыбәјов мусигисинин өлкәнин бүтүн јерләриндә вә харичи өлкәләрдә тәблиг едәчәк.
«Үзејир һачыбәјов» чәмијjәти мүнтәзәм оларәк истә'дадлы кәч мусигичиләри ахларачаг, онларын тәһсилинә, jарадычы ишләринә кәмәк едәчәк, еһтијажы оланларә мәдди-jардым кәстәрәчәкдир.
Бурада мусиги jарадычылыгынын бүтүн нұмајәндәләри — бәстәнарлар, мусигишүнәс алимләр, мусиги етнографлары, әлөтшүнәсләр, тәнҗичиләр, мусиги естетикләри, философлары, тарихчиләри, ејни заманда ифачылыг сәнәти үзәрә чалышан jарадычы шәхсләр, Үзејир jарадычылыгы, бизим мусиги сәнәтимиз илә мәшғул олан ажры-ажры әдәбијjәт, театр, маариф һадимләри, елм вә сәнәт адәмләры да фәалијjәт кәстәрәчәкләр.
Бирлијjә тә'сис конфрансында көркәмли мусигичи-алим, педагог, итгәсәвәт елмләр һәмәсәди Фикрәт Әбүлсәсимов «Үзејир һачыбәјов» чәмијjәтинин идәрә һеј'әтинин сәдри сәчилмишдир.
«Үзејир һачыбәјов» чәмијjәтинин банда һесаб нөмрәси ачылмышдыр:
Бакы шәһәри, Сәбајел рајону сәнәјә ивәстијjә банкы нөздиндә «Үлфәт» коммерсија банкынын һесаблашма нөмрәси — 161909. «Үзејир һачыбәјов» чәмијjәтинин банда ачылмыш һесаб нөмрәси — 700904, код — 501736.
Әли МҮРАДОВ,
«Үзејир һачыбәјов» чәмијjәтинин идәрә һеј'әтинин кәтиби, Азәрбајҗан Республикасынын әмәкдәр артисти.

МЭСЭЛЭЛЭР МЭСЭЛЭСИ, ЈАХУД ҺАЗЫРКЫ МУХАЛИФЭТЛЭ ИГТИДАРЫН МАРАГЛАРЫ БАРАДА БИРЛЭШИР?

(Әвәли 1-чи сәһифәдә)

ки бу заман артыг әлдә олуагучи нисби стабилдигин поэумлачагагына аминдик Јохдур. Әксинә, вәзиджетин тез бир заманда тислешә биләчәги, хаос вә дағдыгылыгын артмасы еһтималы бөјүктүр.

Вәзиджетин јакын мәләчәкдә нормаллашачагына вә там стабилдик шараитиндә сечкиләр кезирилдичәги үмумијәтлә гарантја веридә биләрми? Бәли, верилә биләр вә бу мәселәдә јекәнә гарант ролуғу тәзә-тәзә формалашмада олар президент үсүли-идарәси ойнајачадыр. Лакин бу мүч үчүн Азарбајчанда бу чүр үсүли-идарәсин тамам бергәрәр олдуғуна идиә етмәк оларми? Тәбиј ки, Јох.

Мухалифәтин нумәјәндәләри (хүсусән дә Етибар Мәмәдәв) тәз-тәз хатырладырлар ки, олар президентдән башга һеч нимин гауниң һакимийәтин танымырлар. Бу, доғрудан дә, беләдир вә мәсаләнин бүтүн маһийәтин дә бунадыр: президент илә дәфә оларг бирбаша халтын аһиндән сөһләшәт алышыдырса, да, биздә һәләкәт прәзидент һакимийәтинин там тәшәкүл тәдғиринә, онун бүтүн сәһәрә тәғбир олдуғуну, фәләһ һәјәтә кеңдигини сөйләмәк олмаз. Бу иш, зәһимизчә, аһчәк башлағчы мөрһәләсиндир: президент өз тәсисатларыны, апаратығы Јарадыр, формалашдырар, һәкумәтдәни командасыны тәшкил едир. Бу, Азәрбајчаның тарихиндә миһли кәруһмәмиш вә үмумән Шәрқдә

јени дөвләт идарәчилији формасы олар сон дәрәчә чәтән вә мүрәкәб бир просәдир! Һазыркы иғтидар Јаваһ-Јаваһ олса да һәр һалда һәмнин иһи дөһмәдән һәјәтә кезирив вә бурада аз-чох уғурлар га-зәһмәтләдир. Лакин әвәлики системдән галан мәркәзи (Һазырлар Кабинети вә с.) вә Јерли-әрази идарәетма ор-ганлары өз маһийәтләринә мәрә јени Јарәддилан спрук-турла әкслик тәшкил едиги-нә мәрә идарәетмәнин еффек-тини хејдә дәрәчәдә ашағы салыр. Устәлик муһарибә шә-раитинин доғрудуғу бир сы-ра фәвқ-әләд чәһәтләр бу нормал просәдә бәзә кәна-рағчышмалар ортаја атыр...

Белә олар һалда президент идарәчилији режиминин јар-намасы бир сыра объект вә субъектив чәтинликләрә үлөшкәр. Мухалифәтин дотә-ләблигини дә бу чүр манеә-ләрдән һесәб етмәк олар. Лаң әсләндә, онуң һәғиги марағы президент үсүли-идарәсинин едәл сүрәтдә гурулуш баша чәтмәсәндә вә мөнхәләғмә-синдир. Чүнқи бу идарә үс-лүтүн дәғи вә сәррәст шә-ләһән механизминин әлдә олунмасы елә демократија-нын тәғинәти дүмәдир. Мухалифәт асә, өзүчүн деди-ја ки, аһчәк демократија үсүл вә асантәрлә һәки-мијәтә кәлмәк истәјир.

Беләликлә, кәлдиғимиз гә-наст бундан ибарәтдир ки, президентлик тәсисатларыны, онун идарәчилиј механизминин һәр васитә илә тәғмин-ләшмәси үчүн мухалиф гүв-вәләр дә өз марағлары хати-

ринә әһиндә кәлән етмәли-дир,—бу ишә мәрә олар һәр не вәрса, үзә чыхарылмалы вә мухалифәтин чәдди тәғи-дигә мәрүз галмалыдыр. Аһ-чәк, тәссүф ки, һазыркы мухалифәт гүвәләри, хүсү-сән дә АМИП лидерләри өз тәғидләрини президент идарә-сәнин ағры-ағры гусурна-рына дедил, бүтүвүшдә прә-зидент һакимийәтинә гәршы јөнәлдирләр. Сөздә буну ети-раф етмәсаләр дә, әмәлдә, һәрәкәтдә буна чалышырлар. Әкһ һалда, туталым Е. Мәмә-дәвонун идики иғтидарда прәзидентдән башга һеч ки-мин гауниңлијин гәбул етмә-дигини сөйләмәси нә дәмәк-дир? Аһы, башлығасы прәзи-дентдир,—о, гауниң вә леки-ләндирсә, онда онуң коман-дасы, тәсис едиги гурумлар да өзүлүңдә гауниң сәјәл-мәрими? (Охчулар бу тавто-логияја мәрә биз бағышла-сынылар,—буну гәршы тәрә-фин Јеритийи мүддәәнин абсурдлуғундан ирәли кәлди-гини јетги ки, аһнамәмиш олмәсләр)?!

Мәрүшдүзү ки, һазыркы конкрет мәрәмдә мухалифәтин өз һәғиги марағларыны вә тәғид объектини даһа дүзгүн мутәһәһәтләрдигини сөйлә-мәк олмаз.

Мүмүңдүзү ки, бу үмуми мүддәә вә тәғминләшмәсә нис-мәсә муһабәсәли кәруһсин,—белә олар һалда, јәни му-һабәсиниң өзүчүн баш тута-чағы тәғиддә һәмһыгыла проблемини даһа дәрји сәјәси дәрјәдә валл олачағымыз әүмид бәсләјә биләрик.

Рәсим СУВАКИЛ.

ТЕАТР ҺӘМИШӘ МӘ'НӘВИ МУХАЛИФЭТДӘ ДУРМАЛЫДЫР

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E. 2745

(Режиссор Рөһшән АЛМУРАДОВЛА әмәкдашымыз
Кәбирән ТУРАНЫН сөһбәти)

—Өз һаггыһында јығчәм мө'лумат охчуларымыз үчүн марағи оларды.

—1976-чы илдә М. Әлијев адына Дөвләт Инҷәсәт Институтуғун актјорлуғ фа-күлгәсини, 1985-чи илдә Москва али режиссорлуғ фа-күлгәсини битирмишәм. Мос-кә Академик Сатирә Театр-ынын баш режиссору В. Н. Прочкин јанында тәғрүбә муһабәләсиндә олмушам. Һә-мин театрда режиссор ишла-мишәм. Соңра Шәкәдә, Сум-гәјында Н. Гимәтәин «Бајра-мын биринчи күнүндә», М. Сүләјмәлиның «Дәјирман» әсәрләринин тамашасыны һазырламышам. Вә мухтәлиф тәғидләр (мухтәлиф гурама ојунлар... 8-чи илдә Сумга-јында һадисәләр баш верән заман биздә «едигәт» чо-халды. Театрын өзүндә фор-малашмыш бир груп тамаша-ларда өзүчү мәрәһәнди. «Бајрамын биринчи күнү» тамашасындан соңра әләм бир-биринчә дәјди; сиз бурда пан-турқиәми Јајырынысы. Турқи-

јә НАТО блокуну үзәдүр вә с. (Онда Инҗилгәрә НАТО-нун үзәү олдуғу үчүн кәрәң Шәкспир илә Һазырламај-Дәвләт) «Дәјирман» тамаша-сындан соңра бу иштиһамлар даһа да кәркилишди. «Дә-јирман» санбаллы вә о дәр-дә дејүшкән әсәр иди. Мә-һимлә марағаларда башла-дылар. Баш режиссор сечмән адыла бир ојун да гурулар. Ағылыш, сәвјәли зиялыла-рымыздан олар Бағиғ Әли-халы о заман Мәдәнијәт Нәһәрлиңдигә театр вә иҗтә-сәвәт шәбәсини мүддир иш-ләјирди. О, мәнә бу галма-галлардан хилә етмәк үчүн әмриң Минкәчевир Драм Театрына баш режиссор һазырлады.

—ДТК өз мөвдудуғу тә-рихидә һәрда ишгә кәрәбә, ора һәмһәк тәҗәһи, киши һәғигәт дөһнә истәјиб, дил-лиғдән гығмы асыб. Демәли, сиздә дә сусурмағ үчүн ир-кәк сәсәјиләр һазырламаға башлады.

(Арды 7-чи сәһифәдә)

АЛМАН-РУС САВАШЫНА БИР НӘЗӘР

МУҲАРИБӘ БӨЛҮК ВӘТӘН ЈОХ, МӘҢЗ АЛМАН—
РУС МУҲАРИБӘСИДИ, БИЗИМ ЈАШЛЫ НӘСЛИН
НУМАЈӘНДӘЛӘРИ АДӘТӘН БУ МУҲАРИБӘНИ
БӨЛҮК ВӘТӘН МУҲАРИБӘСИ КИМИ ХАТЫРЛАДЫР-
ЛАР

1933-чү илдә ССРИ бир сыра харичи дөвләтләр тәрә-финдән танымнаға башлан-ды. Елмиләр доктору, Нобел мукафалы лауреаты Александр Солженицынның сөзлә-ри әлә дескә, «1933-чү илдә ССРИ-нин танымнасы ком-мунизм илә поғрун сөвдә-ләшмә иди. «Јени торпағлар ишгәл етмәк фикри, руслары бир ағда раһәт бурашмырды вә алман—рус савашына гәдәр бир сыра өлмәләр рус империясынын вассалына чәвилдиләр.

1939-чу илин октябрында ССРИ илә Финляндия ара-сында данышығлар олду. Да-һышығлар заманы рус ишгә-ласы аһчәкшәр өзүнү бу-русә вәрди вә Финляндия тәрәфи данышығлары дәјән-дырардә, рус тәчәвүзүдә гәр-шы мурағи һазырлығына

башлады. Һәмнин илә ноябрын 30-да ССРИ илә Финляндия арасында муһарибә аловлан-ды. Муһарибәдә финлар-рус-лара чәдди зәрбәләр әурду-лар, лакин буна Бахмәјарг, Карелјаны өлдән вәрдиләр. Карелјанын ишгәлиңдән соңра, руслар 215 миң каре-лијалыны мәнә едиләр вә әвәзјәндә һәмнин әразиләр рус-ләшдырды. Муһарибәјә гәдәр русларын әрәзи исти-ласы давам едирди вә Авро-па өлкәләри бу апарылан ишгәлчәһиң сәјәсәтинә әд-дәм-әддәм илгәјирдиләр.

1939-чу ил сентябрын 17-дә руслар Гәрби Украјнаны вә Гәрби Белорусияны ишгәл едиләр. Бу һәм дә Польша әразиләрини ишгәл етмәк иди. Чүнқи һәмнин әразиләр 1921-чи ил мутәһәләснә кә-шә Польша әразиләри сәјә-

лырды. Һәмнин әразиләр Ук-рајна вә Белорусияја гаты-ларг ССРИ әразиләри киши танымды.

1940-чы илдә исә руслар Бессарабияны ишгәл едил-ләр. Шымали Буковина Ук-рајнанын әразисинә гатылды. Румынијанын әразиләри һе-сабына Молдова ССР Јаран-ды. Тәсәвүр едик ки, бир-чә ајын ичиндә руслар үч бөјүк дөвләти гәсб етмиш, ики дөвләт исә парчаламыш-дылар. Бу бахымдән 1940-чы илин августунда Балтијаны дөвләтләр дә ССРИ әразилә-ри киши танымдылар.

1937-чи илдә исә болше-викләр Бурјат Монғол Рес-публикасыны парчаладылар. Руслар монғоллардан ишгәл едигиш әразиләри үч јәрә алырдылар: Бурјат Мухтар Республикасы, Чита вилајә-тинин тәрбиңдә Бурјат милли маһалы, Иркутск ви-лајәтинин тәрбиңдә Уст-Орда милли маһалы. 1941-чи илин ајунун 22-дә Алмәнијанын һәрби әмәли-јатлары башламасы русларын

ишгәлчәһиң компаниясыны јарымчы гојду.

Муһарибәнин башланмасы һеч дә кәзәһилмәз дедилди. Буну мәнәләр дә сүбүт едир. Тәкчә ССРИ-нин сәрһәдләри-нә, 200-ә јакын дивизияја го-рулуғу. Сәдәчә оларг бу дивизиялар гәјри-һизами вә гәјримүтәтәҗикләр Јаран-дығы үчүн илгә зәрбәләрдә әсәс һиссәләри парчалағын едилди вә кәријә чәкилмәјә башладылар. Муһарибәнин дәғи башланма вахты исә Сталине вә Али Ваһ Коман-данлыға мө'лум иди.

Рус резидентләри, һәлә алман ақи команданлығынын 1938-чи ил августун 19-да кеңәрдиләри мәғри иҗласы-нын гәрәриңи 22 августда (Москвада чәдирмишдиләр) Совет кәһријәти алманлар-ың һәр бир һәрәкәтин, диг-гәтә илгәјирди. «Барбарос-са» планынын тәсдиг олун-масындан һәфтә јарым соң-ра, јәни 1940-чы ил декабрь-нын 29-да Кремлдә артыг бу програмдан кәбәр тутмуш-диләр. Тәкчә муһарибәнин лабүт олмасы барәдә Алма-нијадан Јапонјадан, Румы-нијадан кифәјәт гәдәр мө'-лумәтләр алығмышды. Ән сәһи мө'лумәти Москвада Алмәнија сәфирлијинин әмәк-дәһи вәришиди—муһарибә ијунун 22-дә сәһәр саат 3—4 рәдәләрдә башлајачады. Бундан башга, һәмнин илгәр Франсада һәрби аташә кәне-рәл Сулопаров, Алмәнијада ки ССРИ сәғри Дәһәнов, Берлиндәки һәрәд ата-шә кәнерал-мајор Тупухов вә башгалары да муһарибә-нин лабүдлуғу һаггында мө'-лумәтләр вәришидиләр.

Штәменкоја истинад едә-рәк, ССРИ-нин муһарибә ил-ләриндәки һәрби потенәли-

ны охчуларын нәзәрнә чәд-дирмағ мөғсәдәлуғуна оларды.

1940-чы илдә 9 механик-ләшдирлимиш танк корпусу јарәдимишды. 1941-чи ил-дә даһа 20 механикләшди-рилмиш корпусун тәшкәли башланмышды. 1941-чи илдә сәһәјә 5500 танк вәрә билир-ди. 1938-чи илдә ССРИ-дә 5469 тәјјарә; 1939-чу илдә 10382; 1940-чы илдә 10565 тәјјарә истәһсал едилмишди. Булар «ЈАК-1», «МИГ-3», «ЈАГ-3» гырығы тәјјарәләри. «ПЕ-2» бомбарманчы, «ИЛ-2» һүчүмчү тәјјарәләри иди. Соңралар, јәни муһарибәнин кеңишдән тәјјарәләрин үму-ми истәһсалы 110 миңә на-ды. Бундан башга, һәлә му-һарибәдән хејдә әвәл, ССРИ-дә иҗтәһә һәлә десаңты гошулары вәрди, дүҗәһин һеч бир өлкәсиндә һәлә бу чүр гошун азәү јох иди. 1940-чы илдән һәлә десаң-ты гошуларын сәјә ики дәфә артымышды.

Һәрби дәнәз доһанасын-да 500-дән чох мухтәлиф нәв кәмиләр вәрди. 1941-чи ил-дә дәјүш сираларында 3 линкор, 7 крејсер, 59 лидер вә есминер, 218 суалты га-јыт, 269 торпедә кәпер вәрди. Орду гуруларына кәлә-дә исә гәјд етмишди ки, һә-лә муһарибәдән габаг ССРИ-нин гәрб сәрһәдләринә 5 орду группу кәндәрилмишди. Бу-лар Јершәковун команданы-ғы алтында 2-чи орду, Реме-зовун 20-чи ордусу, Кераси-менкоунун 21-чи ордусу, Ко-невин 19-чу ордусу, Лукинн 16-чы ордусу идиләр. Бу да гәһминән 200-ә јакын дивиз-ияја демокдир. Алманлар исә үч орду группалымасы илә

(Арды 8-чи сәһифәдә)

«ТЕСТ ҮСУЛУ ЧАҒЫМЫЗЫН ТӘБИӘТИНДӘН ДОҒУР»

(МУСАНИБИМИЗ ХАЛГ ТӘНСИЛИ НАЗИРИ
ФИРУДУН ЧӘЛИЛОВДУР).

—Фирудун бәј, јени дөвләт гуручулугында өзсифәһиз нечә кимләндирәйсиз? Системия бир элемент кими Тәһсил Назирлији өзүчүк вә һекүмәт механизминиян формалашмасында һансы вәзифәләрини ичрасында булуначар?

—Бәјүк Атагүрүкү бу сөзләрини хатырлауларысынымы: «Бир милләтә ја һурр, бағымсыз, шанылы, ука бир сәсиал топлум һалында Јашадан вә ја бир милләтә өсәрәт вә сәфаләтә гүрә өдәк төрбијәдир». Милләтин әлдә еләдији бүтүн тарихи дөјәр вә нәтичәләр јени, даһа сағлам, даһа гүдрәтли, нәонләрин јетишмәси үчүн бир әзимидир. Тәһсил вә төрбијә чәмијјәтлә фәрд арасындагы әүһәсибәләри қәвәлт һајатындагы һануларла уәләшдирәдән бир просәсдир. Бүгүк бир гурудлушун дағымасы, ичтиман мүһәсибәтләрини позулмасы вәтичәсиңдә чәмијјәт һајатынын бүтүн сәһәләринә бүрүјән бәһран чәмијјәтлә фәрд арасындагы бағлары дәртыг гырышдыр. Инди һәр шәйдән өңчә бу бағлар бәрпа олунмалыдыр. Чәмијјәт сийәси, итисәди чәһәләдән, фәрд исә мәнәвәт инкишаф еләдикчә бу бағлар зәиф оладык. Амма илк төдбир кими бу зәруридир. Тәһсилдә дејил ки, јени, әһтисәтил дөвләтимизин илк төдбирләри һәрби вә тәһсил сәһәсиңдә олды. Бу јашамаг зәрурәтиңдән доғурдыр. Дөвләт бир чанлы организм кими фәрдә етсәк. Тәһсил Назирлији үрәјин иштини өскәнкәлә төһиңә еден ган дөвәрәги систәмидир. һазыркы ислаһатларымыз илк тибији јардым кими чәмијјәтә сүнји нәфәс вәрмәјә бәһәзјидр. Чәмијјәтин ганһана мухтәлиф антибиотикләрдән вә витаминләрдән јеритилдән сонра—сийәси, әһтисәди ислаһатлардан сонра биз тәһсил сәһәсиңдә дө көкү ислаһатларымыз һајәтә кәчирә бәләрик. Ислаһатлар өңчә структур дәјишимдикләри илә бағлы оладык.

—Бир нечә әј бундан әвәл дәрч олунмуш «Азәрбајҗан Республикасымыз тәһсил консепсийасы» илә бағлы мәтбуатда мухтәлиф сәһәләрдә рәјләр бәдирләди. Мәрағәтләди ки, «консепсия» бәһәзләди мөвчүд төһәл системиян јашынашдырылмыш вариант кими керүндү...

—«Консепсия»ғын өңчә ләһиңә шәһәндә дәрч олунмасы мөһә музәкирә төрәјилә ичтиманлијәтин рәјини әјрәһмәк үчүндүр. Вахтисә Атагүрүк бир милләтин керәк гурудлушук маариф шәһәлиңдә музәффәр олмақта керүмуш, бу зәфәрин төһәтиңә үчү һәмәнын төк вүчүд вә төк дүшүңчә оларәг әсәсли бир програм үзәриңдә чәһәһәмәси керәклијини гәјд етмишди. Онуң фикриңчә бу програмын ики әсәсли

нәһәси олмалыдыр: а) сәсиал һајәтәмиздин ебтиһаһәләриңә үјүң олмасы, б) чағын керәкләриңә үјмәси. Консепсия һаһәһиңдә фикр јүрүдәркән бир инкишаф етмиш чәмијјәтләрин сәвијәсини нәзәрдә тутмалы, бир дө дөңүб бәтинидән чәһәһәмәк чәмијјәтә нәзәр салмалыдыр. Ләһиңә бәрәсиңдәки расәонал фикрләри, әләбәтә, қәзәрә алырың. Анчаг мүәллифләр уңудурлар ки, јашадығымыз чәмијјәт һеч дө ибтидан ичма чәмијјәти олмајыб вә хүсүсилә әлдә олунмуш дөјәрләри вәр.

—Ганун һајәтә кечирилмәјинчә мүчәррәд мүһәкимә оларәг галыр. Ганунуң ичрасы адамлардан—кадрлардан асылдыр. Кадр мәсәләсини нечә һәлл едирсиниз?

—Әкәр бу күн ганунлары мүкәммәл ичра едәчәк бүтүн кадрлар олса иди, не чәмијјәт бәһран кечирәди, не дө ислаһатларә еһтијәк галарды. Бүтүн әмәлләримизин, данышылларымыздын сәһәси, мәғсәди кими кадрлар јетишмәлидир. Тарихдә мәшһур мисал вәр: Романын сүгүгү вахты әһәли о гәдәр дүшкүн вә мәнәвијјәтсиз олмушду ки, шәһәри ләгәјчәсиңә, күләкүлә тәслим етмишдиләр. Чох заман исә чәмијјәтә тарихин јүкүнү, мәсүлијјәтиңи үзәриңә кәтүрә билчәк адамлар тапылыр вә өз әнәрҗисини бағшаларына да ашылајыр. Бәлә адамлар чәмијјәти идәрә едирләр. Бәзән бунун мәнфи тәһәһүрү кими вәзифә, һәкимијјәт һәрислији мейдана чәһкыр вә чәмијјәтин инкишафы үчүн инжилабиллик гәдәр зәрури олан сабитлијин, мүвәзинәтин позулмасына јөнәлир. Кадрларын дәјишлмәсиңдә күтлә виллијә јол вәрмәк олмәз. Сәһ мәғсәд бир груп адамын бәшгә бир груп илә әвәз едилмәси дејил, чәмијјәти һәркәтә кәтирә билчәк механизмин јарәдәлмәсидыр. Биздә кадр мәсәләси ағыр мейдир. Тәләскәлијә јол вәриб адамларын еһтиямдыны тамамилә итирмәндәнсә, чәмијјәтин демократикләшмә дәрәчәси артыдычә гәјһәјыб үзә чәһәрдыгы кадрларын өз јерини тутмасыны истајирки.

—Тест үсүлуна реәксийәләр мухтәлифдир. Ону әдәләтин бәрһасы кими дө, әдәләтсизлик кими дө, механик төрбијә кими дө, һајәт тарихиян мәнгиә нәһәчәси кими дө гәјһәтләдирирләр.

—Тест үсүлу чағымизын төһәтиңдән доғур. Ичтиман мүһәсибәтләрини позулдуғу, инсанын инсанә инәми итидији, фәрдлә чәмијјәт арасында учурулар артыдыгы бир вахтда, тест үсүлу әдәләти бәрпа едәчәк јемәнә вәсәтәдир. Әләбәтә, мүдлөг мәһәлдә јох. Түркијә тәһсил оғағларына гәбул вахты биллики ушәғларын чоху тиби, итисәдиләјәт, һүтүг фәһүлгәсиңә сәһд вәрмишдир. Јухары

бәл илә кәһәрдә гәләһләр олды. Анчаг дикәр ичтисәсләр үрә сәһд вәрән аз олдуғуна кәрә ораја билији о гәдәр дө чох олмајан ушәғлар гәбул ола бәдди. Ислаһијәт фәһүлгәсиңә гәбулуң сајы сәһд вәрәнләрин сајыңдан чох олдуғуна кәрә сәһд вәрәһләрин һәмәси гәбул олунду. Бу чүр әдәләтсизлији арадан гәлдирмәк үчүн өз тәһсил оғағларымызда кечирилчәк гәбул итисәһләриңдә һәр тәләбәјә 5 ичтисә сәһмәк инкәни вәрилиб. Мүһәбитә заманы јығылан балын миғдарыңдан асылы оларәг абитуријентләр ичтисәсләрин биринә гәбул олуна бәһләрләр. Әкәр балы һеч биринә чәтмәсә, дәмәли, онун билији һәддиңдән артыг ашәғә сәвијәдәдир. Чәмијјәтдә бәһ вәрән һәр бир јенилик тәз һәзм олунмуш, һәр јенилик өңәһә шәклини алмыш нәһәсә гаршы олуш. Бизә олан һүчүмләр мәнә бу реәксийәдән доғур вә биз буну төһиңи гаршылајырың. Тест үсүлу милләтин јашамаг үзүрүндә мүһәризә әзминин даһшәһчәси, шәрәф вә ләјәғәтиңи тәһсилчәси оларәг әли тәһсил оғағларымызда једишүн үрған ордусуну зәһли вә кәһәңәт гурбанына зәһи вәр протекционизмә вә рушәһкәорлуғә гаршыдыр. Бәһ әләјири муәллим бәһ мин тәһсил муәллимин ләјәғәтини оғурлајыды, адына ләһә кәтирирди. Тест үсүлу милләтин ичтисәкәри олан муәллимин тәһси адыны, шәрәфини өзүнә гәдтарыр. Шакирдләрдә әдәләтә, кәләчәјә инан артыр вә орта мәнчәбдә чидди мәшуул олмаг үчүн стиһул јараныр, психоложи муһәдәләјә һазыр олулар. Биз дө бунун үзүрүндә вәрушүрүң.

—Инди нечә? Бир новатор кими јенилик мәсүлијјәти, көһиңин реәксийәси арасындагы психоложи јрүшдә мәғлүбәјәт оғрусү дүјүрүңүз ки?

—Јох. Һеч олмәсә она кәрә ки, бүтүн бунлар зәрурәдән доғур, нәһәјәт нәјинсә низамә дүшүмәсиңи истајир. Биз дө биз артыг бу үсүлу Түркијә тәһсил оғағларына гәбул вахты кичик «дәзә» илә чәмијјәтин организинә јеритмишк. Чәмијјәтин организинә буну кәтүрүр. Инди онун үчүн чидди муәлихәләрә һазырлашырың. Тәдбирләримиз бәһ ил мүддәтинә дәрчиңи дөјишкәликләрдә нәзәрдә тутулур. Дүшүңчәдә иттиләб өз чөтин инжилабды. Ислаһатлар тәһсил сәһәсиңдә бәшләјыб милләтин руһуну һәркәтә кәтирчәк, дикәр сәһәләрин инкишафына рәвәз вәрчәк, сийәси, итисәди, сәсиал әзминә јарәдәчәк, бу земиндә једишүн мәнәвијјәтләрә јөнәли сәһмәсәд кими мәдәни вә јүксәк рифәл сәвијјәсиңдә бир милләт оларәг вәрлыдығымызын јүксәлишиңә сәбәб оладык.

Мүһәсибәти апарды:
Ағә ӘСӘДОВА,
АХЧ Информәсийә вә Мәтбуат Мәркәзи.

...Ағыр дәрд вә мүһәсибәтләр ичәрисиндә олмағына бәһмәјарәг, халғымызын илк дөфә Милли Дирчәлиш күнүнү гәјд етмәси ону әлмәз Рүһунун вә әјилмәз Вүғарынын даһа бир тәһәһүрү, ишартысы кими гәләбимизи нә гәдәр чошгунлуг вә изаһәдәдилмәз һиссләрдә долдурсә да, «Азәдлыг мейданыңдыкә 17 нәјәбр топлантысы өзүнүн бәзми мәғамлары илә истаһистәмәз бизләри кәдәр, тәәссүф вә әзәб гарышыг дүшүнчәләрә сәғ едирди...

...Трибунаны горујан муһәфизчәләр Нәмәти ораја зорла бурадылар, һалбуки АХЧ Ичәријә Комитәсинин сәдри Т. Сәјидовдан өјрәндијимә кәрә она хүсүси дөвәтнәмә кәндәрлимишди...

МИЛЛИ ҺӘМРӘЈЛИЈИМИЗ НӘДӘН ХӘЛӘДЛАР ОЛУР («АҒРЫЛЫ ДҮШҮНЧӘЛӘР» СИЛСИЛӘСИНДӘН)

..Дөвәт олунмуш демократик мәтбуатын бәзми нүмәјәндәләри, о чүмләдән «Милләтин мүхбири чә ораја чох чәтинликә даһил ола билдирләр...

...Нәмәт бәј өз чыхышыңда төрәфдарларыны вә пәрәстишкарларыны мейданы төрк етмәјә чағырды...

...Һәмшәки төмтәрағла, өз партија шүарлары вә лидерләринин портретләри илә кәлмиш АМИП-чиләр Е'тибар бәјин чыхышыңдан сонра мейдандан нүмәјишкарә сурәтдә чыхыб кетдиләр...

17 нәјәбр күнүндә мейдандә кәрдүјүмүз бу вә бунә бәһзәр мәғамлар, бизчә, Азәрбајҗанын бүкүңкү мәнәви вә сийәси дурумуна даир ачы бир һәгиғәти ашкарләмәгдәдир: Вәтәнин дәр күнүндә бир-бирләри илә дәртышмаларә даһа артыг күч вәрән нәвнәв партијалар, гурумлар вә әјрә-әјрә һәрәкәт лидерләри бу үмумхалг бәјрамында бәлә өз әмбисияларыны һеч чүрә аша билмәдиләр...

Адамын бәјиндә сөвг-төһи бәһ-галдыран чәләшчы суаллар ә гәлә һәр шәји әлт-уст едир:

Јәни, доғруданмы, һәмәнын олан бу бәјрамда АМИП-чиләрин өзләрини «кәзә сохмагдан» бәшгә—бундан јүксәк нијјәтләри, мәрәмлары јох иди! Јохсә, онларын президентин чыхышына да кәзләмәјәрәк, «ишләринин даһинчә» чыхыб кетмәләрини өзкә нә иләсә изаһ еләмәк мүмкүндүрмү?!...

Јәни АХЧ-јә гаршы «муһәрибә елән едән» Нәмәт бәј ондан ачыг чыхмаг үчүн издиһамы дағытмағә чәһд едәркән ифрата вәрдығыны—Дирчәлиш күнүнүн өзүнү инкар етмәк һәддинә кәлиб чәтдығыны аңламырдымы?! Ја бәлкә Азәдлыг мейданынын өз муһәдидини фитә басмасында да бир әјрә мәнги, «дәрин мәнә» вәрды?!...

Јәни Н. Пәһәлијә вә демократик мәтбуат нүмәјәндәләринә гаршы сајысызлығлары илә бәзми Чәһчәк бәјләр, әслиндә, бу мейдандә јалын бүтәвүн бир һиссәси олдуғларыны артыг унутмамшыдылармы?!.

Бүтүн бунлар—унутганлыг, иңкәранчылыг вә әмбисиячылыг бизләри хырдалашдыран вә пәрчәләјән үмуми бир бәлә-мәнәви мәшәрә дејилмидир?!.

Вә әјдын дејилмидир ки, нечә вахтан бәри кифрәтәр олдуғумуз бу мәрәздән гуртулмајинчә, адына Милли һәмрәјлик дејилән о јүксәк гәјә бизим үчүн гуруча бир сәздән ибарәт оларәг гәләгәдир?
РАСИМ.

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2745

БАРИЗ БЭЈИН СУАЛЫНА ЧАВАБ ВЕРМӘК ОЛАР КИ, ТОРПАҒЫ ОНУ ӘКИБ-БЕЧЭРӘНЛӘРИН ШӘХСИ МҮЛКИЈӘТИНӘ ВЕРМӘК ҲЕЧ ДӘ КОЛХОЗЧУНУ ЗОРЛА ФЕРМЕРӘ ЧЕВИРМӘК ДЕЈИЛ

«Хал газетинин 1 сентябр 1992-чи ил сәјиндә гәзетин мұхбири Бариз Әсадов «Торпаг ислаһаты, кәндли бу барәдә нә билир, нә дүшүңдү» башлыгы мөгәлә чәп етдирмишдир. Бариз бәј торпағын өзәлләшдирилмәси өтрафында мұбәһисәнин кәсимиәдини, бу барәдә еһтијатлы олуб, јуз әлчүб, бир бичмәји мөсләһәт көрсә дә, ислаһатын лабүддјүнү е'тираф едир. Анчаг «Фәрмер тәсәрруфатлары јарадылмагә башланыб, бу иши ахирә чәтдирмага мүчүмүз чәтәчәми?» «Торпаг кәндлијә верилир, о торпага сәһиблик едә биләчәми?» кими шүб-бә долу суаллары ила бир инамсызлыг јарадыр. Мөгәләнин сонунда исә јетмиш илден бәри нәччәи дәфә зор ишләтмәклә кәнддә торпаг ислаһаты апарылдығыны гәјд едир вә «индиәми колхозчуну зорла фермерә чевирәчәми?» суалыны верир.

Бу суала чәвәб вермәздән өнчә кәстәрмәк ләзимдир ки, Бариз бәј «нәччәи дәфә зор ишләтмәклә кәнддә торпаг ислаһаты апарылдығыны» дәмәкдә һаглыдыр. һәлә Совет һөкүмәтинин илк дөврләриндә хүсуси мүлқијәт һесаб олуан торпаглары онларын сәһибләринин әлиәндә зорла алыб, «Торпагы ону әкиб-бечәрәнә...» шулары әлтиндә әз торпагы вә тәмам торпагына кәндлиләр арасында бөлүңләр. Нәтичәдә кәндләрдә ортабәб торпаг сәһибләринин хүсуси чәкиси хәјли артыр. Әкинчили алетләринә, гошу һөвәһәләринә јаранмыш еһтијачы тәзликлә арадан галдыран ортабәбләр торпағын бечәрилмәсинә, мәлдәрлыга кәстәрдиқләри һөвәсин нәтичәсиндә өлвәдә әрзәг боллуғу јарада билдирләр. Анчаг илан вуран ала чәтәндә горхадугу кими, хүсуси мүлқијәтдән горхан совет һөкүмәти ортабәб кәндлиләрин дә өлимдән торпаглары зорла алағар, әвезиндә колхозлары јарадыр. Бу тәдбирә гаршы «чықарларын мұғавимәтини гырмағ, чымааты горхадуб колхозларә јазмағла разы

салмағ мөгәсәдилә ортабәб кәндлиләрин бир чохунз голчомағ ады әлтиндә диван тутулду, сүрүнүләрә сүрүлдүләр, һәбсханаларә салындылар. Ајдындыр ки, торпагларын үмуми тәсәрруфатлардә бирләшдирилмәси тек хүсуси мүлқијәтә гаршы јөнәлдилмәмишдир. Фә'лән һәмны мүлқијәтсизләшдирмәклә адаллары бивечләшдирән бу сјјәсәт нәтичәсиндә Мәркәз әјрә-әјры ресублиқаларын сәрәтәтини мәнәәсиз вә шәриқсиз тәләјиб апармағын чох әсан јолуну тапмышды. Кеч дә олса, е'тираф етмәлијик ки, етан 70 илдә хүсуси мүлқијәти, бәјләри, мүлкәдәрлары бизә дүшман кими тәһидиб сәјдүрмәк дә бу сјјәсәтә хидмәт едирди. Бундан башга, һәм дә бу јолла куја колхоз мүлқијәтинин биркә сәһиб олан, әслиндә һеч бир мүлқијәти олмајан адаллары даһа әсан гула, мағнурдә чевирмәк олурду.

Бариз бәјин суалына чәвәб вермәк олар ки, торпағын ону әкиб-бечәрәнләрин јенидән шәхси мүлқијәтинә верилмәси һеч дә колхозчуну зорла фермерә чевирмәк дејил, әкинә, кәндлијә, торпағә гаршы едилмиш тарихи һәгсызлығын, зоракылығын адаләти һәлә вә бу күн бизи ағыр вәзјјәтә салмыш әрзәг гылығынын бирдәфәлик арадан галдырылмәси дәмәк оларды. Тәәссүфлә кәстәрмәк ләзимдир ки, колхоз тәсәрруфат системинин тәбиәтдән доған ејбәчәрәлиқләр бу күн дә—мүстәғил ресублиқә олдуғумуз бир вахтдә дә һәнинки галыр, һәтта кәһнә инзибәти-әмриқә системә дағылдығы вә бу системини јарәтдығы горху, мәс'үлијәт һисси, әз-чох әмак интизәми дә итдијиндә инди кәнд тәсәрруфатымызгә бәһран даһа дә дәринләшмиш, дүзәлмәк еһтијамлы олмајан бәрбад бир вәзјјәт јаранмышдыр.

Нә гәдәр ки, адалларын тәләбатыны даһа едәмәк имканына мәлик олан торпаг—мүлқијәт мүнәсибәтләри-

нә кечилмәјиб, торпаг ону әкиб-бечәрәнләрин хүсуси мүлқијәтинә верилмәјиб, кәнд тәсәрруфатында дирчәлишә, боллуға үмид бәсләмәк әбәсдир.

Азәрбајҗан мүстәғил дәвләтидир. Әз торпағындан, вә сәрвәтләриндән халғымызын мәнәфәји үчүн истифадә етмәкдә тәмам сәрбәстдир. Она кәрә дә өзүнү доғрултмајан колхоз гурулушундан бәри-бәри јайшыб галмағ һеч бир јенилик кәтирмәјәчәқдир. Кәндлини һәгигәтән торпағын сәһиб едәчәк ислаһатә башламағ ләзимдир. Бу адыма үғурла башламағ вә ару етдијимиз нәтичәә нәил олмағ үчүн парламәнтимиз өнчә торпаг һагғында ислаһат гәнууну гәбул етмәли, мүгәхәссисләр тәрәфиндән бу ислаһатын һәјәтә кечирилмәси мәнәзимини һәзирләмәлидир. Кәндлиләрә торпағын верилмәси гәјдәси вә нә илгдәр верилмәси дүрүстләшдирилмәлидир. Шүбһәсиз, бу бәјин иш кабинетләрдә һәлә олунмәмәли, бунун үчүн мүгәхәссисләрдән, дәвләт вә әјрә-әјры партијаларын нумәјәндәләриндән ибарәт мө'тәбир бир комиссия јарадылмәлидир. Комиссия проблемни јерләрдә өјрәнмәли, кәндлиләри бу тәдбирә мүнәсибәтини әјдһинләшдирмәли, ортага чыкағар чәтинлиқләри нәзәрә алмағла парламәнтә мө'лумәт вә тәклиқләрини вермәлидир.

Мушаһидәләр кәстәрди ки, кәндлиләр торпағын онларын хүсуси мүлқијәтинә верилмәсинин тәм тәрәфдәрләрдир. Анчаг бә'зи мұлаһизәләр онларын тәрәддүдүнә сәбәб олур. Бу мұлаһизәләрдән биринчиси: кәндлиләр торпағын онларын хүсуси мүлқијәтинә верилчәјинә үмумијәтлә инаммырлар. Бу инамсызлыг бир тәрәфдән 70 илден бәри давам едән сјјәсәтлә, диқкәр тәрәфдән һөкүмәтин бу сәһдә гәти сөз дәмәмәси, јалғыз думәнли вә'дләр верилмәси илә бәғлыдыр. Бундан башга, инди (Арды 5-чи сәһифәдә)

1837-чи илин сентябрын. да чар I Николај ермәнлијәрин дө'вәти илә ермәнлијәшдирилмиш вилајәтә сәјәһәтә чыкмышды. Әһалисә азәрбајҗанлылардан ибарәт олан Сәрдабад кәндинин јакынлығындан карета илә кечиб мөдәркән гарбә мәнзәрәнин шәһиди олмушду. Јол болу кәндлиләр од вүрүб чәпәрләри јавдырмышдылар. Алсә, түстү һәр тәрәфи бурмушду вә кәндлиләр әллариндә түкү јонулмуш тојулары чарә кәстәрәрәк дәмәк истајирдилар ки, од ичиндә јәһырыг, түстү ичәриндә бөғу-луруғ вә толуғ кими јонулуб бу күвә дүшүшүң. (История Армянского народа, част вторая, учебное пособие для средней школы, 1953 г. сәһ. 46). Вәјүк әдлбәнис М. С. Ордубәди 1905—1906-чы ил-ләрдә Гафсазда баш вәһәр ер-мәнли-мусулман дағасы һагғында тарихи китабында ер-мәнлиларин азәрбајҗанлылары гырмазындан бөһс едәрәк јаздырды: «Сырхәвәнд кәнди ислам чәсәдләри илә додуб гәндән чохлу чалалар өмәлә кәлмишди. Әз бир вахт әр-зиндә Сырхәвәнд она гошуш олан Әһағалы кәләри гарәт едиртәб дағдылдығы, мәншүр мөүлжәләр Исмајыл бәј вә Чаванширин имарәтләри дә ләрдән оларә јандырылды. Вәһши јартымылар сүдмәр кәһпәлери бөһијә илә олдә, јыб, бә'зән дә әнәсынын гучағындан алыб дивәрләрә аурмағла парәтләрә едир, сүвәрләрдә кәндирәлдиләр».

Ермән—Азәрбајҗан мүнәсибәтләринин од дөһшәтли дивәру 1917—1921-чи илләрдә олмушду. Бу илләрдә Дашнакстүлүн партијасыныг ләдәрләринин башчылыг ет-дәји орду Ермәнстан әрәзин-сәбәдә 500 миң нәфәрдән чох азәрбајҗанлыны ана јурдләр-риндән гөвүшүләр. Гагчы-лар әссәсән Иранын шәһәр вә кәндләриндә өзләринә сығы-

СИЈАСИ ДИПЛОМАТИЈАДА ТАРИХИ СӘНӘДЛәр УНУДУЛМАМАЛЫДЫР

АРХИВНАЯ КОПИЯ АНГЛИСКОЙ МИССИИ В ГЕРОСАХ ДЛЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ВЫСШЕЙ СОЮЗНОЙ ВЛАСТИ НА Кавказе

18 ноября прошлого года через генерал-майора Андраника сообщено о прекращении мировой великой войны в пользу союзников и о принятии исчерпывающих мер представителем союзных войск генералом Томсоном, должностяующих поставив предел турецко-азербайджанским вожделением во вред армянству обширного Закавказья, Кафасии, Сицианским и Мигрянским районами и Карабах, насчитывающим более чем триста тысяч душ населения. Было приказано прекратить враждебные действия против мусульман и наобо-

рота, с нашей стороны, со стороны армянства, к которой за все время позволено нами и ни коснулось никакое распоряжение от Азербайджана, исходящее, принятые меры к восстановлению добрососедских отношений по отношению к мусульманству нашей территории, — однако не то усматривается со стороны мусульман, в то время, как войсковые части армян с 18 ноября остаются на тех местах, где были — мусульманство допускает отступление, среди них замечено многократно передвижения войсковых частей и пере-

правка боевого материала и концентрации из Агдама через Аскеран в пунктах Ханкенди, Дондарду и других местах. О вышеизложенных отступлениях, не известно нам, каким умыслом učinяемому мусульманством, изъявляем уважаемой миссии наш протест, покорнейше просим довести до сведения союзной власти на Кавказе. Добавляем, что всякая агрессивные шаги Азербайджана по отношению армянства Закавказья, которое не признавало каких-либо прав Азербайджана на нашу территорию, нами будут приняты как вызов. Основание: ЦГАОР Арм. ССР, ф. 4/114, оп. 1, д. 1, л. 24.

АРХИВНАЯ КОПИЯ ШУШИНСКОМУ УЕЗДНОМУ НАЧАЛЬНИКУ КОМАНДУЮЩЕМУ МУСУЛЬМАНСКИМ ОТРЯДОМ АРМЯНСКОМУ НАЦИОНАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ В ШУШЕ НАЦИОНАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ ДЛЯ ПЕРЕДАЧИ ГЕНЕРАЛУ АНДРАНИКУ ИЛИ КОМАНДУЮЩЕМУ АРМЯНСКИМ ВОЙСКАМИ В ШУШЕ

Мне передают, что вами предлагается атака на Шушу. Турецким войскам приказано союзниками эвакуировать Кавказ, азербайджанским войскам приказано не открывать военных дей-

ствия против армян. Как представитель союзников предписываю не атаковать турецких и азербайджанских войск. Если не будете вы действовать согласно этим предписаниям, вас преду-

преждаю, что вы будете лично ответственны за кровопролитие, иррациенное ваши действия. Сегодня послаю офицера в Шушу для свидания с вами. Английский генерал командующий — подпись. Предлагаю вам настоящую депешу немедленно доставить генералу Андранику и командующему армянскими войсками в Шуше. Основание: ЦГАОР Арм. ССР, ф. 4/114, оп. 1, д. 1, л. 32.

качаг тапмышдылар. Һәмнин илләрдә Ермәнстан әрәзин-сәбәдә, Нахчываида, Гагабағ, дә, Вахы шәһәриндә вә диқкәр бәлҗәләрдә он миңләрлә го-чә, көрпә гылығын кечирил-миш гәтлә јетирилмишди. Халғымызын гөддәр дүшмә-ни мәнәрал Андраник Зәнкә-зурдун 40 кәндинин әһалисини гылығындан кечирмиш, һәм-илә гәндләрин күрәјинә гәј-нар сәмәвәр бағладтырә әзәб вәрә-вәрә өлдүртүшү-дү.

1917-чи илин икинчи ја-рысындан башлајағар За-кавказия Сәјмә вә 1918 — 1920-чи илләрдә Азәрбајҗан Демократиқ һөкүмәти Да-шнак һөкүмәтинә шәфәләрлә рәсәми һөкүмәт мәктүбләри, вәтәләр вә шәфәли хәбордәр-лиқләрлә билдирмишди ки, азәрбајҗанлыларә гаршы пә-редиклән вәһшијәлиқәри дәјәнд-дирәсин вә сон гојсун. Ләкин дашнак һөкүмәти һәр дәфә (хүсусилә Андраник һагғын-дә) чәвәб вермишләр ки, о јерләрдә олан гүвәвәләр бизи еһитмир, бизә тәбә олму-рлар. Бу чәвәбләр она кәрә бәлә верилди ки, гаршы тәрәфи чәндирәсвиләр, вахт гәзәнәб бу јолла, бу мөст-дәлә өз мөгәсәдләринә чәтәс-виләр. Алдәтимағ, кәләк кәл-мәк, јалан сөздәр дәмәк, мухтәлиф тәктики фырыл-даглар ермәни сјјәсәтиндә, дипломатиясында әсәс вә башлыча јер тутмушду. Ар-хив вәсәдләринин арашдыр-дында ајлын олур ки, Да-шнак партијасынын вә һөкүмә-тинин идиәрләри арасында бир-биринә тәбә олмамағ, би-ри диқкәринә еһитмәк һәл-ләри олмамышдыр. Тарих бо-ју Азәрбајҗанә гаршы вәһид-гәрдәкәндан чыкыш едилбәр. Гәбул едилмиш гәрдәрлы, планлары, һөкүмләри һәмсыз бирлијдә ишләлдиҗиләр.

(Арды 6-чы сәһифәдә)

ҲАМЫНЫН ВӘТЭНИ ВАР, БЭС МЭНИМ ВӘТЭНИМ ЈОХМУ?

[Фуад Әмирчан 1918-чи илде Азербайжан Демократик Республикасынын малијә назир олмаш Әбдулөли бәј Әмирчановун оғлудур. Алманијада јашайыр. Гоһумларынын вә «Әски мүсаватчылар нәсли» бейнәлхалқ кәмијәтинин сәдри Фуад Зейналлынын дө вәти илә Бақыја гонаг кәлиб. Әмәкдашларымыз Кәбиран Туран вә Бәјүкшии һейдәрли Фуад бәјлә көрүшүб сәһбәт еләјибләр.]

—Фуад бәј, вәтәндән кетмәјә ләчбур олмаг, бу өзү бир тәләсәзликдир.

—10 јашымда Бақыдан чыхмышам. Истанбулда тәһсиләлдим. 13 јашымда Мусаватин дәрјиси олағ «Азербайжан» јазырдым. Јадымдадыр, һәмшә ментәбә аркадашларымыла туркјүмүн үстүндә далашырдым. Мәнә дөјәридиләр ки, сән өчәмсән (јәни иранлы). Мән дә онлар «иранлы өзүңсүңүз, сиз османлысыңыз, мән сиздән даһа чох туркәм» дөјәрдим. Даһа сонра тәһсилими давам едирмәк үчүн Франсаја, Парисә кетдим. Парисдә сизә билмиляр институтунун һуғуг факултесинә дахил олдум. Сонра Алманијада охурум, тәһсилими биттирдим. Кәзәл јазылар јаздығымә көрә мәнә журналестик етмәјә тәклиф едиләр вә мән Туркијә гәзәтләриндән бириндә чалышмағә башладим. Икинчи дунја муһарибеси башлананда бир достумла Алманијада гәјылдым. Орада оларкән Гызыл Ордуда хидмәт еләјән азербайжанлы әскәрләрә тәтаныш олдум. Әввәлчә онлар сәји 3 миң сонра 33 миңә гәрдәји. Биз онлары әсир дүшәркәсиндән башта, бир дүшәркә әлардыг вә сизә мәсәләләрә мөшгүл олмағә башладыг. Дунјанын мүхтәлиф јерлериндән Алманијада топилашмышдыг. Сонра фаалијәтиними кенәшләндирмәк үчүн Милли Конгрес јаралдыг. 140 нәфәр ичарисиндә сәнкиләр кечирилди вә мајор Фетәлибәј (онунла орада тәһши олушудум) башқан сәчилиди. Мәм-

мед Әмин Ресулзаде. Хасмәмәдәв да орада идиләр. Сизә бир шеји дө сөјәјим. Аллах алманларә һәр шеји—ағылы да, тәһсиләтләмәғә да вәрмиш, фәтәт бахт тәлә вәрмишдир. Сонра Нуру паша кәлди. (Әнвәр пашанын гардашы). Алманларла данышылар заманы билдирди ки, биз сизә көлә олмаг үчүн дөјиди. Азербайжанын истәгтәли уерунда муһарибә апарырыг. Бир бәјраг кәтириб дөјидиләр ки, бу сизин бәјрағыңыздыр. Гиямәт гонардыг; нәчә јәни, бизим өзүмүзүн үчрәкли бәјрағымыз вәр. Азербайжан миллитәти о бәјраг уерунда ган тәкүб.

1918-чи илде турк ордусу Бақыја кирдији заман алманлар әлләридән кәләнә едиләр. Турк ордусу Бақыја дахил олмасын. Азербайжанда Јекатеринаның дөврундән Кенчә Јахынлығымда индији Ханлар шаһәриндә 6—7 миң алман јашајырды.

—Алманијада Азербайжан бардә фикир формалашыпмы?

—Индики Русияда Волгада Алман Мухтар Республикасы јаратмаг истәјирләр, ләкин Јелтсин бунә разы дөјиди. Алманија илә әлағәләримизи јашыландыра билерик. Мән Шәһидләр Хижабанында олдум, чәвәң мазарлар үстүндә тәр чықалар. Ушғә кими һөнүрмәдән өзүмү зорла сахладим. Хариндә гонаглары кәтирмәлијим, хусусилә журналестләрди. Гој кәлиб өз кәзәри илә көрсүңләр, өз мотбуатларында һәггәти јазсынлар. Буну үчүн бир аз чәрч чәмәк ләзымдыр. Алманијада почта мөдәркән онлар «Бақы һарадыр?» сорушурлар. Азербайжанын пәјтахтыдыр дөјирәм. «Азербайжан һарадыр?» сорушурлар. Азербайжаны танымырлар.

анчаг ермәниләри табыјырлар. —турклерин кәсдији миллит дөјәрләр. Азербайжаны танытмаг, тәблиг етмәк, буну үчүн нә мүмкүндүрсә етмәк ләзымдыр. Бақыда 20 Јанвар гыргыны олды, бир алман гәзетиндә бу һагда јазы кетмәди. Әкәр ермәниләрин башына белә бир мүсәбәт кәлсәјди, бүтүн Алманија гәзәтләри јазачанды. Тәблиғәтәмыз чох зәифдир.

—Алманијада Гарабаг һаггында һансы фикирләр сөјәлиляр?

—Гарабаг һаггында Алманија тәсәввүрүндә белә бир фикир вәр ки, Гарабаг ермәни торпағыдыр вә өз торпағларында јашајән ермәниләрә азербайжанлылар өзәб вәрирләр. һәггәти олдугу кими билмирләр.

—Орда — Алманијада јашајән азербайжанлыларын бирлији вәрми?

—Бизим миллитдә бу бир хәстәликдир. Ики дәрәк өзәр, бунлар бир-биринә дестәк олмаг, Азербайжаны танытмаг өзәзинә, бир-бири илә далашырлар. Јәнә дөјирәм, һәртәрәфи тәблиғәтәмыз чох зәифдир, ләзыми сәввијәдә иш көрүлмүр.

—Алманијада неофашистләрин һакимиятә кәлмәси мүмкүндүрмү?

—Неофашистләр иргичдиләр, миллитчидиләр. Ләкин нә гәдәр јәһуд ләббиси вәр, онлар буну бачармазлар, бүтүн Американы јәһуд ләббиси ајага гәлдирәр. Јәһуд ләббиси орада чох күчүлдүр.

—Азербайжанда мүстәгил дөвләт гуручулугу кәдир. Бу јолда Азербайжана нә арузлардыныз?

—Аруз едәрдим ки, Азербайжан һәггәтән мүстәгил олсун. Бир шеји нәзәринизә чатдырым. Чалышын, дини сифәсәтә гәтмәјин, дин сифәсәтә гәтмәсә, Азербайжан 500 ил кери атылачаг, Иранча бәхшә. Мән чох ағымды Анкарада көрдүјүм бир һадисәдә. Азербайжандан кәлән нумәрәндә һәјәти Анкаја кәләр-

кән Гур'ан кәтирди. Бунә чох әзәбләшдим. Азербайжанда Гур'аны охујән нәчә нәфәр тәларсан? Нә едәчәк Гур'ан? Гур'анла сифәсәт бир араја сығарымы? Азербайжан анчаг дөжәкәтија јолуну тутмалыдыр. Башга чәресә јохдур. Бирлик, милли һәмәрдәјлик олмадылар. Бунлар олмасә, Азербайжан олмас.

—20 јашымда кеттимиз, 82 јашымда Вәтәнә гәјлдәндә һағы һиссләри кечирдины?

—Чох һәјәчәли идим. 82 јашымда Вәтәнимә кәлмәймә инанмырдым. Тәһрирән әмәкән јерә јыхылыб торпағы өпмәк истәдим. Бир дөфә турк муһбири мәнә белә бир суал вәрди ки, Фуад бәј, Азербайжанла Туркијәнин бирләшмәсини истәјирсәни? Азербайжанла Туркијә чәбир, гәнбир гардашдыр. Анчаг һәр кәсин өз әвнәдә сәрбәст отурамасыны истәјирәм.—дедим.

Азербайжана кәлдијим ил күңиләр Дезикәнарә паркә бәхшәдим заман ушғә оланла гардашымла дөниздән нәчә балыг тудуғудум, нәчә рәалиш мәнәгә кәлмәјими хәтәрләдим. Инди өзүмү Вәтәндә дунјанын өз мөсүд, ән хойбәхт адымы һисс едирәм, нә Алманија јәдәми дүшүр, нә Истанбул.

—Анла һәјәтәмыз бардә...

—Һәјәт јоллашмын туркдур. Туркијәни олсугу үчүн Азербайжана әләгәси јохдур. Јәни ки, имкән олса о ја Азербайжана кәләр. Бир гызым вәр. Алманијада доғулуб, бейһүд. Бир нәчә дил билир, тәһши ки, турк дили нә.

Алманијада әввәлләр турк-ләр мүнәсбәт даһа јакшы иди, нәнки инди. Алманлар һаггында јазмаг истәдим, ләкин гызыма вә һәјәт јоллашмыма бир фәналик едә билмәридән гөрхүдүм.

Аруз едәрдим ки, Азербайжаны мүстәгил бир дөвләт кими бүтүн дунја дөвләтләринә таныдасыныз.

БАРИЗ БӘЈИН СУАЛЫНА ЧАВАБ ВЕРМӘК ОЛАР КИ, ТОРПАҒЫ ОНУ ӘКИБ-БЕЧӘРӘНЛӘРИН ШӘХСИ МУЛКИЈӘТИНӘ ВЕРМӘК ҲЕЧ ДӘ КОЛХОЗЧУНУ ЗОРЛА ФЕРМЕРӘ ЧЕВИРМӘК ДЕЈИЛ

(Әввәли 4-чү сәһифәдә)

ки колхоз бәһбәрләринин торпаг кәндиләрә вәриләрсә, онлары бәјдән, хандан гәт-гәт уә едән вәзифәләринин әлдән кәдәјини һисс едиб бүтүн гувәләри илә бу ислаһат гаршы чыхмалары, јәһуд дә әксинә ислаһат ады илә индидән мин бир фырындағла колхоз әмлакына, торпағларына саһиб чыхмаларыдыр. һәмчинин, кәнд тәсәруфаты мөһсулларындан үчүз гижмәт истифадә едән әйрә-әйрә киали игтисадийәт саһибләри дә бу әддымә гаршы чыхырлар. Икинчи муһабизә кәндиләринин торпағы әлдә едәндән сонра ону әкиб-бечәрәмк үчүн кәнд тәсәруфаты машыналарыны, тохуму, күбрәни нәчә әлдә едәчәкларидир. Бу мәсәләдә дә дөвләт онларә көмәк едәчәк, ја јох. Үчүнчү, индија гәдәр колхозларын кәлирини мәнмисәмәклә бәјүк вәр-дөвләт әлдә етмиш үнсүрләрини бу ислаһат оларсә јыңдығлары һарам пулла торпағлары, машыналары әлә кәчириб, инди дә бәјә, ханә чәвиримәләри һаггында муләһизәләридыр. Дөғлыг Гарабәндә, сөрһәдләрдә илләрә давам едән јоручу муһабизә, гәчгынлыг да бу тәрәддүдү доғурән сәбәбләрдәндир.

Көрүңдүү кими, кәндиләрин тәрәддүдүнә кәли әсасы вәрдыр. Торпаг ислаһатынын кәчирилмәсиндә һә-

күмәтин дә тәрәддүдү бәлкә дә кәли дәрәчәдә бу муләһизәләрә бағлыдыр. Анчаг тәрәддүдүн дә бир сону олмалы, һәммынын кәндиди бу әддым атылмалыдыр. Бу әддым әтәларсә өз тәм сәришәтәлики, әдәләт кәстәриләрсә кәндиләринин јузәрдыа кәстәрдийимиз тәрәддүдләри дә әсанлыгә һәл едиләр.

Бир нәчә кәлимә дә торпаг ислаһатынын һәјәтә кәчирилмәсини мәнәһизә һаггында. Ислаһат һаггында гәнун гәбул едилән күндән бу ислаһатын кәчирилмәсинә бәшләмәгә, өзәлләшдирмәни тәхминән беш илә бәш чатдырмаг ортаја чыхан чәтәһиләри мәрһәлә-мәрһәлә арадан гәлдирәр. Әйрә-әйрә кәндләр арасында гаршы-дурма јаранмасын дә, комиссия бүтүн кәндләрин колхозларә гәдәр ки, сөрһәдләрини дәгитләшдирмәли, бир колхозда бирләшдиримлиш кәндләри өз әмлак пәйләри вә торпағлары илә бирликдә ајырмалыдыр. Колхозларын, совхозларын, дашылар вә дашынамәз әмлакларынын дәгир һесабы дәришмәли вә чидди нәзәрәдә сахланмалыдыр. Адаһбашына чатчаг торпағын вә әмлакын гәдәри ајдынлашдырылмалыдыр. Илкин дөврәдә әкинчилик тәхникасындән һәммынын истифадә етмәсинә имкән јаратмаг үчүн колхозларын МТС-ләр јаратмаг тәчүбәсиндән истифадә етмәк мөсәдәдүғүндүр.

Илк нәвбәдә әкинмәјән торпағлар вә рентабелли ол-

мајән колхозларын торпағлары бөлүмәкли динәр колхоз вә совхозлар дә бу әддыма һазырләнмәлидыр. Јарәдәләчәг јени фермер тәсәруфатларына мадди тәһминәт олмалыдыр. Дөвләт бу тәсәруфәтлары муһабизә етмәли, онлары илкин дөвр үчүн ләзым олан вәсәитләрә тәһминәт етмәлидыр. 70 ил эриндә кәнд тәсәруфаты сәһсиндә чәлмәнимш чох пиләли бюрократияны дөғидиб кәндлинин әл голуну ачмалыдыр. Јени фермерләр дирчәләнә гәдәр вәркиләрдән азад едилмәлидиләр.

Бундан бәшгә, торпаг хусуси мулккәјәтә вәриләрсә, онун алғы-сәтгисынын јәһныз азербайжанлы вәтәндәшләр арасында апарылмасына ичәзә вәрилмәлидир ки, кәлчәкдә торпағларымыз илә әлләрә кәчмәсин. Дөғлыг Гарабагда исә јашајән ермәниләрә торпағлар ошәртли онларын мулккәјәтинә вәрилмәлидир ки, Ермәнистанда өз доғма јурдундан говулмуш сојдашларымызын торпағлары әзләринә гәјтарилыб, онларын хусуси мулккәјәтинә вәрилис. Пәмбыг, тахид кими стратеги биткиләрин ләзыми гәдәр әкинмәси үчүн дөвләтин әлиндә торпаг еһтијаты гәтмәлидыр. Мәшә сәһләрә, отлағлар, јәјлағлар, су тутарлары, нефт вә филиз еһтијатлары јерләшән торпағлар дә һәмчинин дөвләт мулккәјәтиндә олмалыдыр.

Рәвшән МӘММӘДЛИ.

БОРЧАЛЫ НАРАЈ ЧӘКИР

Һарада јашамасындан асылы олмајараг тарих халгымызы четин имтаһанлар гаршысында гојмуш, лакин Азери түркләри сыхынтылар, агры ачылар, «гоншу данлагларына» бахмајараг, өз мәдәни, мә'нәви дөјерләрини горујуб сахлаја билмиш, јашадыб инкишаф етдирмәје чалышмышдыр.

Бу күн дә халгымыз тарихин нөвәбәти сынаг дөврүнү јашајыр. Дәдә-баба јурдундан көчүрүлмә, доғма очаг һәсрәти... Етираф етмәлијик ки, тарихин мүхтәлиф дөврләриндә ортаја чыхан белә проблемләр јаваш-јаваш көзәрән, сонра исә алышыб јанан мүнағишә очагларындакы јурдашларымызын тәләјинә гаршы олан буз киими сојуглуғумуздан, бикәнәлијимизден ирәли кәлир. Нәтичәдә исә јени-јени евисз-ешиксиләр, дидәржинләр ахыны... Азәрбајҗанә јени гагынлар кәлә биләрми? Бу суал бизи дүшүндүрмәје билмәз. Ағыр елли јурд јеримиз Борчалыда бу күн нәләр буз вәрир? Тәби ки, Күрчүстанда баш верән ичтимас-сјаси һадисәләр бу әразидә јашајан гејри-күрчү милләтләрин, о чүмлөдән түркләрин тәләјинә бирбаша өз тә'сирини кәстәрир. 1988-чи илдән бәри јарым милјондан чох азәрбајҗанлы јашајан Борчалы «тамизләнмәје» башланды. Мә'нәви тәзјигләр, мал-гаранын, миник автомобилләринин гәүрә олунмасы нәтичәдә адаларын оғурланмасына, өлдүрүлмәсине кәтириб чыхартды. Бу күн Борчалыда белә һадисәләрлә тәз-тәз гаршылашырсан. Азәрбајҗан мәктәбләриндә дәрәс ләвазиимәти чатышмыр, мәктәбләр бағланыр. Нә исә, дәрдимиз, проблемләримиз сәјмагла, јазмагла гуртаран дејил. Умидимиз мүстәгил дөләтимизин рәһбәрләринәдир. Борчалы һарај чәкир. Бу һарај торпаг тәәссүбу чәкән һәр биримиз үчүн нараһатчылыг дејилсә, бәс нәдир?!

Фәриз ОСМАНЛЫ,
Башкәчид рәјону, Гызылкиләс кәнди.

Түрк лисанынын дилмәләр системәдәки мөвзәсини тә'јин едиләм; зәрә муғаләсә ет. дийимиз бәһсә бәјүк дәхли вәрдир.

Дилшүнаслар, бир оинфи-эксиванни сәсләр, һүрүфәт, лүгәт, етимолоғија вә грамматикасында бә'зи мүһит әвсафи-үмүмәјјәти-мүшгәр әк ә кәшф едиб, бу сурәтлә араларында мөвчүд олан охшарлыға рағмән «Алтај» вә ја «Урал-Алтај», Јахүд «Туран дилләри» ардыны сәрмишләрдир. Әлсинејә-мәзкүрәнин мәһијәти, чәдидә'ласы гајәт гәдим вә вәһид бир лисанә-әслији-турани олмаг мүһтәмәл исә дә, аңчаг бу лисанын әсл мәһијәти һәнуз ләјғитчә аңдлашылмамышды.

Дилшүнас алтмләрин рә'јинә кәрә Туран дилләри араларындакы фәргләрә бинаән ашағыдакы алты шө'бәје бә-лүгүрләр:

1. «Фин вә Угор» дилләри ки, Финландиянын мүхтәлиф ләһчәләри илә мөчәр (Венгрия-Унгар) лисаны бу шө'бәје дахилдирләр.
2. Сибирјада вә Шимал Бузулу Оксеаны саһилиндә сәјленән мүхтәлиф самвид ләһчәләри. Фин вә угор лисанләри илә бу ләһчәләр бәј, киндә мөвчүд олан хуҗуси бир охшарлыға кәрә һәмәс-сыны (ја'ни һәр ики шө'бәји) бир шө'бә һесаб едиләр дә вәрдир.
3. Моғол ләһчәләри ки, Чинин шимал-шәриқиндә вә һөмчигини Сибирјада вә Русиянын бә'зи чәнбу чәһәтләриндә сөйләнилмәндәдир: мә-вәрәји, Вајҗал моғоллары, бурјат, калмык вә саирә бу зүмрәје дахилдирләр. Чинкиз ордусунда булунамш тәтәр команданларынын ләҗмәси дәхәи бу ләһчәләрдән бири-

Әли бәј һүсәјнзадә: ТҮРКЛӘР КИМДИР...

дир. 5. Манчүријајалыларын лисаны ки, «тунгус» денилән гәбиләләр дә бу дилдә да-нәшһырлар. Фин вә угор лисанләри илә самвид лисаны бәјиндә бир иртибат—нәс-ли-нисби мөвчүд олдуғу ки'ми, түрк, моғол вә Манчүрија лисанларынын да ајрыча бәј әслән, бир нәкдән шәхә-ләндикләри заһирдир.

6. Јапон лисаны дөхи Евалд, Шүтт, Вейклер вә саир мө'тәбәр Туран дилләри үзәрә мутәхәссисләри рә'ј вә гөвлүнә кәрә Урал вә Алтај лисанларындандыр.

Һалә гәваиди-нәһвијәсинин тамамилә турани олмасында әмләрин һәмәси муттәфәз-ли-рә'јдирләр. Әсәсән јапон лисанынын тураниләјини ачыг идиһа едән зат ән зија-дә Вейклердир.

Бә'зи алтмләрә кәрә Туран дилләри зүмрәсинә аид едиләнләрдән башға бир дә хәтти-михи (хәтти-мүсәмари) илә јасылмыш аңкади, јахүд шүмәр денилән гәдим бир лисаны дөхи дахил етмак лә-зым кәлмәјор. Имди түрк ләһчә вә шивәләриндән һән-сынын ојида түркчә олдуғу илә аңламағ үчүн, әввәлә, һәр биринин мөзкүр әвсафи, әсә-сәји-туранија илә нә дәрчә вә нисбәдә муттәсәф, ја'ни гәваиди-әслијәји-туранијәји нә нисбәдә муһафизә етмиш вә өзләри илә гејри-һөмчинс булунаҗ сағи вә ари диллә-ринин тә'сиратына нә гәдәр мө'руз булунамш олдуғуну тә'јин етмәли. Сәнијән, вәса-ити-фоннијәји-дисаннәјә вә тарихәјә-чөграфијә вә саирә илә ән гәдим вә ән халис түркләр кимләр олдуғуну көшф илә бунларын лугаты, ны, грамматикасынын етимоло-локиасыны көзәлчә зәбт ет-дикән сонра түркүн шимал-дәкк ләһчәләриндә һәр би-ринин бу гәдим вә халис түрк-

чәдән тәбәдд едиб, етмәдигини вә етид исә, нә дәрчәдә ет-дигини муғаләсә етмәлидир. Бундан башға түркчә ләһчә-ләр үзәринә һәмчинс вә һәм-чәрәв булунаҗ туран лисан-ларынын да тә'сиратыны үнүтмәзмәлидир. Беч шүбһә јохтур ки, түрк дилләринин әсли мүхтәлиф сәбәбләр үзүндән (шәһинәклијә) угра-мағдан вә башға дилләрин тә'сиратына мө'руз булу-наҗдан бир ән хали гәлмә-мишдир. Бу сәбәбләри баш-ләҗчаларындан олмағ үзәрә, мүһитин шәрәити-иқлимәјјә вә тәбијәсини, вәзијәти-чөграфијәдән һашы мүнас-ибәти, миллијәји-һәмчәрәри, мүхтәлиф дөврләрдә түркләр тәрәфијәдән гәбул олунан һөв-нәв мәнәб вә дилләри вә бунларға бәрәбәр кәтирилән хәттү-лисани-динији вә әлһасил милләту өвгәми јекдәри-дә гаршыдән мүхтәлиф сәбәбләр үзүндән дејишәли. Ё уграмағдан вә башға дил-ләрин тә'сиратына мө'руз булу-наммағдан бир ән хали гәлмәмишдир. Бу сәбәбләри баш-ләҗчаларындан олмағ үзәрә, мүһитин шәрәити-иқлимәјјә вә тәбијәсини, вәзијәти-чөграфијәдән һашы мүнас.и-бәти, миллијәји-һәмчәрәри, мүхтәлиф дөврләрдә түркләр тәрәфијәдән гәбул олунан һөв-нәв мәнәб вә дилләри вә бунларға бәрәбәр кәтирилән хәттү-лисани-динији вә әлһасил милләту өвгәми јекдәри-дә гаршыдән мүхтәлиф тарихи һадисәләри зикр едәрик.

Әсәби-мөзкүрәја даир тәф-сисатдан сәрфи, нәзәрлә түрк-ләрин мүхтәлиф әвдари-тари-хијәдә гәбул етдикләри мө-зәйбә даир бир мө'лумат едиләлишим.

Чапа һазырлајанлар:
Р. СУВАКИЛ,
С. ИСМАЈЛЫВ.

[Әвәли 4-чү сәһифәдә]

1918—1921-чи иллардә бүтүн христиан дүйәси, о чүмлөдән Русия, АБШ, Франса, Инкиләтәрә вә с. дөв-ләтләр сәдә ерәсиниләр тәҗавүзәри, гәбәрилик сјасәтләрини ишләмәшләр вә һағын, әдәлиәти Азәрбајҗан тәрәфијәдә олдуғуну демишләр. Олтра Инкиләтәрәни, Франсаын һүмәјәндәр һә'јәти башда инкәлис кәне-ралы Томсон олмағла бу иш-ләрә башчылыг етмиш вә онун гәрәкәһи Шуша шә-һәриндә јәрләнмишдир. Сон күнә гәдәр билдирмишдир ки, Зәнкәзур Азәрбајҗан тор-пағыдыр. Мәһз бунә кәрә дә Азәрбајҗан Инкиләб Комитә-синин сәдри Н. Нәриманов 1920-чи ил июлун 8-дә Гара, бағын тәркибиндә Зәнкәзур гәзәсәсини јәрәдһәмәси һағ-пында дәрәти ишләмәшләр. Аз сонра, Андрайкин имзаладығы сәноди халғын үмүми рә'ји киими кәнерал Томсона тәғдим етмишләр. Вә Томсон Зәнкәзурин ермә-нидәрә вәрилимәси бәрәдә кәс-тәриш вәримишдир.

Тарихин ачы һәгиғәтләри нәзәрә алыныб ичтимәјјәтә чапдырылмамышдыр. Халғым-зын вә ичтимәјјәтә һоғалғым-зын, тарихимизин ән бәјүк бәласы, дәрди, гәра ләкәси

Сјаси дипломатијада тарихи сәнәдләр унудулмамалыдыр

олдан ибарәтдир ки, ики әс-рә јакын дөврдә торпағлары, мызда гәсбәрилик, тәхрибат-чылыг тәрәдән ермәни фа-шистлары хуҗусилә Совет һасимәјјәти илләриндә Ире-ванда, Тифлисдә, Москвда, Санкт-Петербурзда вә Русия, һәм диләр шәһәрләриндә вә һәғыннан Авропа, АБШ-да мүхтәлиф дилләрдә јүзләрлә китаблар бураһараг едәләрини бу торпағны әсид сәһибә, биз исә тәҗәвүзкә, кәлмә халғ киими гәлмәк вәрәрәк, тарихи һәгиғәтләри тәһриф етмишләр. Азәрбајҗан — Ермәнстан мүнәсибәтләриндә бу киими мәсәләләрә ла-гәјд, бикәнә олмушут. Дев-рун тарихини әјрәнмәк, мил-ли мүнәсибәтләрдә олан сах-тәкарлығлары ачыб хәриҗи дилләрдә дүҗә ичтимәјјәти-нә чапдырмағ чох бәјүк ел-ми сјасисә вә бейсәлхалг әһ-мәјјәт кәсб едир. Әлимиздә вә республикамызын архив-ләриндән бириндә топланыб,

горуноб сахланылан Дашнак партиясынын лидерләринин имзаладығы торпағмыз-ча, халғмыза, гаршы јөнәл-дүлмиш сәнәдләрини нәшр едилмәси мөғаләләрин, ки, таб, китабчаларын бурахыл-масынын вахты чәтмәјиб-ми? Бүтүн дүҗә Азәрбајҗан — Ермәнстан мүнәси-бәтләриндә бәһс етмәји дөврдә нә үчүн Милли Мунә-сибәтләр Институту мушәли-дәчи киими шүбһәли һалда јәрјәдә доғуб галыр?!

70-нә дәрәҗә едән тоталитар гурулушда торпағларымызын бәјүк бир һиссәси итари-мишдир. Бу бәрәдә 1979-чу илдә Анкарада нәшр едил-миш Фейзи Акузумун «Хәја, нәт кәдрәсуну таныјалым» китабы тамамилә Азәрбајҗан Совет һакимәјјәти иллә-ринә һәср олунмушут. Мүәл-ләҗи јазыр: Милли охлал тәһ-риф едилди. Түрк кәлмәсинин кулланылмасы јасәкләнди. Јәр алты вә јәр үстү сәрвәт,

ләр Москванын әмрине тәрк едилди. Бәбс, сүркүн, шикә-чә, едәм вә агла кәлмәјән чәпилидн зүлмлә Азәрбајҗан јох едилмәје чалышылды.

1920-чи илдә торпағлары-мызын бәјүк бир һиссәсини итарилимәсине Н. Нәриманов үз әди илә бағлајырлар. Бу һәгиғәтә үлгүн дејидиләр. Бә'зи мүәллимләр тек, тек нәшр едилмиш сәнәдләрин тә'сирә алтына дүшүб, ал-лајдан гәрһмадан онун ар-дыҗа бәтәналар јағдырыр-лар, Әвәлә, ону дәмәк лә-зымдыр ки, Нахчыванда Со-вет һакимәјјәти 1920-чи ил июлун 27—28-дә гурулуш-ду, Н. Нәримановун бәјүк дөвләт кәдими, дипломатик маһарәти нәтиҗәсиндә вә Түркијанын күчлү һәрби-лех-ники јәрдымы илә бу әразий 92-дә ермәнә әсарәти вә зүл-мү алтында галдылдан сонра азад едилди вә Түркијанын чох чәсарәтли тәләби аға-сында она там мүстәғиллик

вәрилди: «Нахчыван Совет Республикасы». Бундан XI Гызыл Ордунун гәрәкәһи, Русия вә Ермәнстан разы дејилдиләр. Азәрбајҗанда әрази мәсәләсини һалд едилмәси XI Ордунә һәвәлә едилмишдир.

Чох тәәсүфләр олсун ки, Н. Нәримановун торпағмыз-ла, халғмызла бағлы иши әјрәнчилик нәшр едилмәшиш-дир.

1950-чи илдә И. В. Стали-нин, А. И. Микојанын тап-шырығы вә М. Ч. Вағыровун кәстәриши илә тәхминән үзүнлүғү 150—160 км олан Кәҗә кәлчүн Лачына гәдәр Нахчыван вә Гарабағын јә-лгәҗләри ермәнләрә пешкаш едилмишдир.

Имди Ермәнстанын әра-зиси 1920-чи илдә кәстәрил-диги киими 29 миң кв. км јох, тәхминән 50 миң кв. км.ә гәдир. Ону да гејд етмәји ләзым биләрми ки, Азәрбајҗан-чында да әразис тарих вә чөграфија китабларында кәс-тәрилдиги киими 86 миң кв. км дејил, ондан чох-чох ә-дир.

Тоталитар ичтимәјјәт гуру-луш дөвүрдә моғфи сахла-нымлыш сәнәдләрин нәшри әдди даһа чох вәзидир.

Сәид һәсән оғлу САДЫХОВ,
Милли Мүнәсибәтләр Инс-титутунун ели ишчиси,
тарих едилмәри һакимәдә,

ТӘШНӘ ҮРӘК

Мəммəd Əмин Əһмəd оғлу Шəкински 1900-чү ил мартын 15-дә Ашгабад шəһәриндә анадан олмуш-дур. Атасы Əһмəd Абдулла оғлу Əфəндијев əслән Шəкидан иди. Төрчүмәчиликл фəалијјəти илə əлагə-дәр бир нечə ил Ашгабадда јашамышды. Мəммəd Əминни 9 јашы оlanda аилəлəri Шəки шəһəринə кəчүр. О Тифлис кимназијасына дахил олуб, 1917-чи илдə ораны битирир. Азәрбајҗан Демократик Чүм-һуријјəти гурулан вахт она рəғбət бəслəјән бир кəнч кими Мүсəват ордусуна дахил олур. АДЧ-нин сүгү-тундан сонра 5-чи полкун һәрби комиссары ишлə-јир. Сонралар бир сыра мəс'л вəзифəлəрдə чалы-шыр.

1937-чи илин дəһшəтлəri ондан да јән кечмəјиб. Мəммəd Əминə халг дүшмəни дамғасы вурулуб. 1947-чи илə кими һəбсдə галыб, азадлыға чыхандан сонра да ону јурдунда јашамаға гəјмурлар. 1955-чи илə гəдər гүрбəтдə—Краснодар вилəјəтиндə јаша-јыб, ана торпаг үчүн, доғмалары үчүн үрəји тəшнə олуб, 27 сентјабр 1955-чи илдə Али Мəһкəмə əм-əлиндə һеч бир чинајəт тərкиби олмамасыны нəзərə алараг, она бəрəвт вериб. Кеч дə олса һагг јерини алыб. Анчаг һагг јерини аландə Мəммəd Əминни өмрүнүн 18 или һəбслəрдə, сүркүнлəрдə чүрүмүш-дү. Мəммəd Əмин фəалијјəтини дəјандырмамыш, 55 јашында ДИН-дə чалышмышды.

Мөн ону шəхсən таныјырдым, чох күмрəһ вə сөг-лам иди. Бəлкə дə јүз ил јашајарды, амма 1979-чу илин октјабрында автомобил гəзасы нəтичəсиндə алдығы хəсəрəт ону чандан салды вə...

Елбрус ШАҺМАР,
полкис подполковник.

ТЕАТР ҺӘМИШӘ МӘ'НӘВИ МҮХАЛИФӘТДӘ ДУРМАЛЫДЫР

(Өвәл 2-чи сөһфәдә)

—ДТК апарды-кәтирди, он-ларла ишләмәјимнә тәклиф ет-ди, бунлар баш гупмајанда исə һарда, кимин јанында нə дөмишөм бу бəрəдə сə-нəдләр һазырладды, шəкил-ләр үзə чыхарылды. Минкə-чөвирдə ил јарым ишладим. Ишлэдим мурдәдә Əкрəm Əлислинин «Вəзифə» вə Ју-сиф Сəмədоғлунын «Гəтл кү-гү» əсəрлəрини тамашаја һа-зырладым. 89-чу илин апрел ајында илк дөфə олараг үч рəнгли бəјрағы сəһнəјə биз чыхарылды. Һəмин илдə М. Сүлєманлының «Һүчүм» гы-саметраклы филмини чөк-дим. Ермөнистанда олан Азәрбајҗан кəндивə һүчүм кəзлənдилр.

20 дөггөлүн бир новелла иди. Бу филм бəјнəлхалг кин-офестивалларында сиймэт-лənдилрди. Бизим елранла-ра исə кеч чыхарылды, чох тəблиг едилмәди. 90-чы илин јанвар һайислєриндән сонра АХЧ-нин өзүндə бир дурғун-лук јаранмышды. О заман биз Əбүлфəз бəјə вə Исə бə-јə јени бяр театр јаратмаг үчүн мурачиэт елэдик—мүг-лөт дөјүшмәли нə исə бир шəј олмалы иди. Биз Мүстə-гил Истиғлал Театрыны јар-ладдык. Театрын тəсисчиси АХЧ вə Театр Хəдимләр Иттиғагы олду. Театр чəми бяр тамашаны—«Зирэмни»ни һазырлаја билди. Театрын сонрағы талєји бөлө олду ки, биз бир чох тамашалары ојнадык. Јакин тəғиғләр давам едирди. Тамашалар за-маны ишығлар сөндүрүлдү. Минкəчөвирдə оларған шəһəri тərк етмөк үчүн биз 24 саат вахт вермишдilər. Ленкəранда бизи сəһər тутмалы идилди вə с. в. в. ч. Биз һагг иши кəсүрдүк вə өз ишйимиз давам едирмөк

үчүн Сəттархан адына заво-дун мэдөнәјјəт евиндə јер-лəшмәли олдуғ. Заводун ди-ректору биз билдирди ки, јухарыдан кəстəriш вəр, те-атр кəчмәлидир вə бизи чы-харыб адылар бəјара.

Тəғиғилр, телефон зəнк-лəri, һəдөлər... Јохламалар кəтирди, комиссийа ағрыл-мышды. Даһа тамашалар һа-зырламаға имкəнымыз јох иди. Театр тамашалары да-јандырылды. Ил јарым иш-сиз галдым. Нə Мэдөнәјјəт Нəзирлији, нə дə ки, Театр Хəдимлəri Иттиғагы мөни итириб ахтармады. Азәрбајҗан театрынын евини о јы-хыбдыр ки, јарадығы гүвəə олан режиссорлуғ ичиндөм сыйдырылды. Бир харичə кəтмөјə, бири ев-ешик дүзл-тмөјə, бири карјерасына мөре һансыса јабанчы идеоломија-ја хидмэт етмөјə мəчбур олуб. Бөлə оlanda һагг сөзүну дө-мөк мүмкүн шəјил. Тамадалығ елөјән актјора сəһнэдән һагг сөзү дөјүндə инанмаг олар-мы? Сəһнə бəлади: јарадығы ајам нəдирсə, јарадығы да үзə чыкмалыдыр, бу муглөг-дир. 3—4 ај бундан өнчə Мəммəd Исмајыл мөни теле-визија режиссор кими дө-вэт етди, иди фəалијјəтини орада давам едирирем. «Јудд» бизим верилишимиз-дир. Анчаг телевизија мөнə нə гəдər азьадирсə, һисс ел-ə-јирем ки, мөним јерим ора дөјил, Мəнимчү кениш мөј-дан, театр лəзимдыр.

—Сизчə, театр һансы проишлєрə вəсəлланалы-дыр?

—Мөним фикричə театр дөвлөт ичиндə, дөвлət ол-малыдыр. Театр һанмишə мə'-нəви мұхалифəтдə дурмалы-дыр, бу онун бел сүгүнүдүр.

(Өвәл 2-чи сөһфәдә)

Бу вəзифəтлə əлагəдər 1949-чу илин мартында кенерал Кестрингə чəбһедан бөлə бир мөктүб јазмыш-дылар: «Милли һәрби һиссөлəрин алман рəйбэрлəri бу баталјонлара рəйбэрлик ишндə өз бəчарысыз-лығларыны бутунлуғла нумəиш етирдилр. 1-чи баталјон (804-Аслан) јакшы дөјүш нумүдэлəri кəстəрəрəк, һәр күн өз уурылары артырырды. Азəri—түрклəрдən ибарət 805, 806, 870-чи баталјон-ләр исə бəчарысыз рəйбэрлик сар-ыдан бутунлуғла јарарсыз һала дүшүб, Алманлар өз кубуд рафтар-лары, тəғиғилəri илə бу баталјон-лары дағьдылар».

Сонралар өз милли мəслəһət комитəлəri вə өз командирлəринин рəйбэрлији алдында Азәрбајҗан милли һәрби бирлəшмэлəri јарат-маг тəлбə ирəли сүрүлдү.

Берлиндə исə вəзифəт олдуғчə ачыначягы иди. Мəммəd Əмин Ресулзадени сəдрлији илə фəалијјət кəстəрən Азәрбајҗан Милли Комитəсинин вəрығы раски оларəг е'лаз едилмишди. Бу нулла бəр-бэр, Алманиянын бир сыра тəши-килатларында ары-ары халглар-дан ибарət группар мөвчуд иди, елчə дə азәрбајҗанлылардан иба-рət. Тəблиғат Назирлијидə Кəс-мөнлини группасы фəалијјət кəс-тəрирди. «Вєрмахт-Тəблиғат» исə Азәрбајҗан гəзетинин релаксија-сында иди.

Бүтүн бу группар Алманиянын јүксək вəзифəли шəхслəринə тəб-е иди, онларын рəйбэрлији вə кəс-тəришлəri илə ишлəјирдилр. Группалар милли комитəнин етра-фында бирлəшмөјə вə һәрби һисс-лərə баш чөкмөјə ичазə вермирди-

лəр. Јə'ни јыкмаг, дағьтмаг јох, даһа да тəзələмən, јенилəш-дирмэк узрунда мұбаризə апармалыдыр. Театр идеоло-мијаја хидмэт етмәмəлидир, бунə мөре дə Мүстəгил Истиғлал Театрыны јенидн дяр-чəлтмэк олмаш. Мөним прои-шлєримнə мөре олмаш. Ил-лəрдə тəрəнүмлə мөшгү ол-мушуг, һәр шəји тəрəнүнүм əлəмиштик, анчаг һеч нə тə-рəнүнчүм олумамамалыдыр. Тан-рыдан башга, Бөлə бир мисал, дунан А. Мүстəлибова јалтаг-ламанла бу күн Ə. Елчибєја јалтагланан арасында нə фəрғ вəр? Тəрəнүнчү тəрəн-нүмдүр. Бу сəдчə кирəһ һис-си доғурур.

Азәрбајҗан театры һеч дə дикөр театрларын тəчрүб-ə-синдэн кəнарда галмыр, про-фессонал кадрларымыз аз дөјил. Азәрбајҗан театрынын өзүнчү мөјтəби, өз өнəsi вəр. Буну дирчəлтмэк лəзимдыр. Нəмə ол билтє ки, асрəт əвəлгидə Азәрбајҗан театры сəһнəсиндə Мольер, Һүго, Шекспир ојнанылыр, бунлара тамашачы марағла бахыр, ам-ма иди... Театрлары сəдчə оларəг тəвзимлəмən, јени струиқурда турмаг, театрын өзүшү дахил меканизмини јенилəшдирмөк, гүвəлери-миздən сəдчə оларəг дүзл-түмүг истифадə етмөк лə-зимдыр. Нə вахта гəдər Азәрбајҗан драматургијасы анчаг И. Əфəндијевни үстүнд-дə кəдчөк? Азы, театр тəчнə драматургија дөмөк дөјил, театр јазана мөре сəлимлар. М. Сүлєманлының «Көч», Ј. Сəмədоғлунын «Гəтл күгү» əсəринə јенидн гəјыммаг, Ч. Ајтматовна «Чөллад көтүјү» əсəрини сəһнəлəшдирмөк, Шекспирин бəшəri фикирлє-ринди бир даһа тамашачыла-ра чалдырмаг испəрдим.

БИЗ
БОЛШЕВИЗМ
УГРУНДА
ЧАРПЫШМАДЫГ

Совет јалтагынын бүтүн нөв-лери алман торпагына кечмишди. 162-чи «Турк дивизијасы»ны «Азәрбајҗан дивизијасы» адлан-дырмаг бизимилərə əмр олун-мушдур. Бу турк дивизијасынын гəзети исə «Свобода» ады илə рус дилиндə чыхарды.

Тəблиғат Назирлијидə һөк-мəрилик елən бəзи Гағғаз биличи-лери азэртуғилр һаггидə јазыр-дылар ки, куја олар Мəһмədдин кəчəri тағаларыдыр, онлары јер-ли гағғазлы сажма олмаш. Бу шə-кил мөнгөл тағаларынын тəр-маларидилр. Олар һанмишə Тур-кијə мөјл едилр, бу мөјл дə бəхбəтчиликлə нəтичеленир вə Гағ-ғазың бүтөтүјүнү позур.

Бəзи сəктəкар тарихчилəрин бу «эоруна» мөре азери туғилр Гағ-ғаз көлмə вə азлыда олан халг-лар кими тəсдин олунурду. Онə мөре дə о вахт башга халглар өз есл аллары илə чағьрыланда биз-э əмр олунмушду ки, өзүмуз «азәрбајҗанлы» адландыраг. Башга халгларың күмјəндэлəri өз бəј-рағларыдан истифадə етидилри һалда, əмр олунмушду ки, бизим бəйрагдан улдуз вə ај силлисин. Биз ејбачер һала салымны бəјра-ғы голумузда кəздириши олмуш-дуг. Һеч кимин чүр'əти чатмазды ки, «турк» вə «мүстəгиллик» сөз-лєрини дилинə кетирсин. Бүтүн буларга гаршы е'тираз сəсини гал-дыран «Азәрбајҗан» гəзетинин релактору Мəшид Гарсаланы исə єсир дүшəрхəсинə кəндирмөјə һазырла-шырдылар.

Төрчүмə едиз:
Назим ƏһМƏДЛИ.
(Арды вəр).

Шәһид өмрү бу торпағын өмрү гәдәр

Һүсејнов Рəфajыл Фəрmajыл oғлу 1983-чү илдə Азəрбајчан ССР Али Советинин нəздиндə Баки Али Умумгошунлар Командирлери хазырлајан мəктəбə дахил олмушду. 1987-чи илдə тəјинатла Əфғаныстанда кедən мұһарибəдə иштирак етмəк үчүн Түркмөнистан ССР-дə 6 əј хусуси тəлим топланышында хазырлыг кечмишди. Əфғаныстанла ССРИ арасында бағланмыш мұғавилəжə кэрə Əфғаныстана һәрбчилəрин кəндəрилмəси дəјандырылыр. Рəфajыл 1988-чи илдə Урал һәрби даирəсинə кəндəрилир. О, 1988-чи илдən 1992-чи илин апрел əјына кими Курган областынын Шадрински шəһəриндə 35324 нəмрəли һәрби һиссəдə командир вəзифəсиндə ишлəјир. Шадрински шəһəриндə Хомалы фəмисинин киноленти кəстəрилир. Бундан сонра Рəфajыл Вəтəнə гəјытмəг үчүн гəти гəрəрə кəлир.

Баш лəјтенант Рəфajыл Салјан казармасында, Сижəэндə, Насоснуда, Гусарда 881 нəмрəли һәрби һиссəдə командир мұвəзини кими чалышыр, һәрби кадрларын хазырланмасында əлиндən кəлени əсиркəмир. 2 октəбр 1992-чи илдə Рəфajылы Лачына кəндəриллэр. О, дəјүшлəрдə хусусилə фəрглəнир.

9 октəбр 1992-чи илдə, Милли Ордунун јарандыгы күн Мыгы дərəси уғрунда дəјүшдə гəһрəманчасына һəлак олуб. Рəфajылын Бабəк адлы 1 јаш 10 əјлыг оғлу—бир икид өмрүнүн пəһрəsi бəјүјүр Товуз торпағында.

Бajрам БАҒЫРОВ,
Товуз рəјону.

АЛМАН-РУС САВАШЫНА БИР НƏЗƏР

(Əвəли 2-чи сəһифədə)

Бу да чəмис 170 тивизияны əнəтə едирди. Русларын артилеријасы һаггында исə тəпчə буну демəк олар ки, 1930-чу илə ирисбөгөн 1939-чу илдə артилеријанын сајы једди дəфə артмышды. (Русларын јухарыда адлары чəкилən ордулардан башга, епкəлјатда једди орду групуварды. Бүтүн булар əсəс вєрир ки, һәрби потєнсальны мұғажисəсиндə руслар, нєинки алманлардан кєри галырдылар, əлсиснə чох күчлү һәрби потєнсальна мəлик дилэр.

Əн өнчə гəјд едим ки, алманлар рус сəрһəддинин Днєпр бəјунчə мұјјон олунмасыны əсəс шəрт кєниј гəбул етмиш вə бунун тєрəфдары олмушдулар. Руслар исə 1941-чи ил ијунун 22-дєн мөвжуд олан ССРИ сəрһəдлеринин бəрнə олунмасынын тєрəфдары идилэр. Тєрəфлэр умуми тənəзтə кəлмəдјиндən мєсələни дəјүш мєјданларында һаыл етмəкдєн əкə бир чэрə галмашы. Руслар һижлєкєр бир тактикаја əл адтылар—ишғал олунмуш əрəзилəрдə əһалинин алман гошунларына гаршы, сунг сурəтдə нифрəт, икраһ һисси јаратмаг.

Мən вəлє Украјнада тəлбə олarkən јашлы нєслин нумəјəндэлери, сєјлəјирдилар ки, алман мундирлери кєјийиш партизан дєстєлери, əсəсэн Сабуровун вə Мєдвєдјевин дєстєлери, кəндлєрдə динч əһалини ғырыр, талан едир вə бүтүн бу кунəлəри алманларын үзєринə јыхардылар. Фикрими əсəсландырмаг үчүн «Азəдлыг» гəзєтинин 12 апрел 1991-чи ил сајында дєрч олунмуш, «Украјнаја даг чəкилбэр» адлы мєгалəндən Украјна ұсаяны ордусунун кєчмиш дəјүшчүсү Сємєнјук Млєтинин фикрларини бир даһа хатырлатмаг истєрдим. «Лєтєсјєјə чəбнə архасына совет дєсантлєри атылмаға башлады. Полєсјє мєшə вə батəлыгларла өртүлмүш Житомир, Ровно, Вольн, Чернигов, Сумы, Гомел, Брєст вилајетлєридир. Биз дєсантлары гутур, тєрəфимизə кєчєнлери гəбул едир, кєчмєјонлєрин исə əлбэттə, башыны сығалдымырды. Кузнє-

сов адлы бириси фəалиг кєстєрирди. (Көшфијатчы Николəј Кузнєсов, нєзəрдə тупушур—В. А.) Кузнєсовун сифайысына дүшєн 1200 Украјна вəтəнпəрвєрини мұллəмиздилар. Украјнада сөвєтлєрин үч əсəс партизан бирлəшмєси фəалијјет кєстєрирди: Сабуровун (шимап Вольнда), Фјодоровун (орта Вольнда), Мєдвєдјевин (ашагы Вольнда). Мən Мєдвєдјевин əрəзисиндə дəјүшүрдүм вə о алчагы јашшы таныјјирам. Уч ил буздан əввəl коммунист мөтбуатында онун украјналылара вєрдји эзəб вə ешкєнчлєр јашшы, тəсвир едилмишди. Мəндə Сабуровун тєрəпдји алчагыларын шайиди олан фəктлар вєр. Онлар алманларла дəјүшмєјиблэр. Онлар адамлары дйр-дйри ишчə чəкиб бишириблэр. Адамларын башларындан вə голтуларындан тўклєри бир-бир чəкиб чыкыраг əлвєнлєлэр. Бүтүн бу фəктлар кутлєви һагда тєрəдилиб. Сабуровун алманларла бир дəфə дə олсун дəјүшү олмəјиб. Ковпанын, Мєдвєдјевин хатирлєри исə башдан ајаға јалан вə китүзүлүкдир. Алманлар кєри чəкилєркєн тəсвирдєн Сабуровун дєстєси илə үзлєниб онлары гачмаға мөчбур едиллэр. Вə бєз елə бу вəхт сабуровчулары сон нəфəриндєк мəһв едик».

Бизим јашлы нєслин нумəјəндэлери дєтєтєн бу мұһарибəни Бəјүк Вəтєн мұһарибəsi кими хатырлајырлар. Кєчмиш ССРИ тарихи нитаблары бу мұһарибəни ССРИ халгыларынын умуми гəлбєбєси кими гəлмəз вєрир. Амма бу мұһарибə мəһз алман—рус мұһарибəsiјди вə кєчмиш ССРИ халгыларынын бу мұһарибədə иштиракы сэдчə олараг тəссуф һисси доғурур.

Руслар бəшєријјетдє тєрəггиния гаршысыны һємишə алыблар, буна кєрə дə русларла чохлу сəјдə мұһарибєлєрин тəмəли тојулуб. Һələ 1940-чы илдə бир сыра дєвєлтлєр үн Прибалтика республикасынын Совет Иттифагынын таркибинə дахил едилмєсини танымамышдылар. Мұһарибə заманы исə һəмин дєвєлтлєрин нумəјəндєлери Вєрмахтын ордуларында гуллуғ едир, вə алман кəшфијат идарлєриндə гү-

рурла фəалијјет кєстєрирди. Москва вəтəнпəрвєрлєри русларла гаршы Румын дивизијаларынын гəрибиндə дəјүшүр, 180 миңдєн артыг Крым татар түрклєринин вə кєчмєјишчуларынын русларла гаршы итəтсиздји јараныр. Украјнада Стєпан Бандєранны башчылыгы алтында Украјнанын мұстєгиллији уғрунда русларла гаршы əсил мұбаризə башланыр. Ону да гəјд едє ки, Бандєрадан əввəl истиғлалчылыг мұбаризəsiнə полковник Коновалєс башчылыг едирди. О елдүрүлєндєн сонра, Украјна халгынын мұбаризəsiнын башында Стєпан Бандєра дүрдү. 1959-чу илдə Украјна халгынын мұбаризə оғлуну, болшевик акепти Бонцан Скашынски Мүзһендə гəтлə јєтирди.

Орта Асија республикалары да өз истиғлалчылєрлєрини бєрпəсү үчүн иш кєрүдүлэр. Түркмөнлєрин шанлы оғлу Рəһмєтул һєч бир заман рус бəрағынын алтындан кєчмəди вə о бəраға Рəһмєтулла јашанын минлєрлє түркмєн оғлу бир јоллук тупурду. Алман гошунларынын тєркибиндє русларла гаршы һəминин эзбєк, гəзах, ғыргыз, Волга татарларынын лєгионлары да вурлушурдулар.

Əз мəлли истиғлалчынын бєрпəсү уғрунда чырпынап Азəрбајчан оғуллары 1941-чи ил дєкабр əјынын 22-дє Азəрбајчан лєгионуну тəшкил едиллэр.

Һəмин лекцион илк јарадычылары Фотали бəј Дүдєкинскин, Фуад Əмирчан, Аббас бəј Атам-Əлибєјов вə Бєјдуллаһ Бабајев олмушлар.

Умумијјетлə, бир чох халгынын нумəјəндэлери кими, Азəрбајчан халгынын јүзлєри мєтин оғлу да бу мұһарибədə өз халгынын азəдлыгы вə истиғлалчыјјети үчүн рус шовинизминə гаршы өз сөзлєринин дєдэтлэр.

Мəгалəнин сонунда Александр Солжєнитсинин рус халгына китабєн дедији сөзлєри бир даһа јадə салмаг истєрдим. «Төвбə гуршағындан мифонларла русун кєччєди тəндирдє»—рус һəвасы, рус мұһити сағлаша билэр».

Видди АДЫКӨЗƏЛОВ.

MUSAVAT

УНВАН: 370000. БАКИ.
УЗЕЈИР НАЧЫБƏЈОВ
КҮЧƏСИ-30.
ТЕЛЕФОНЛАР:
93-64-94;
39-48-86.

ШƏНƏДƏТНАМƏ № 340.
Сəјы 8010.

Баш редактор:
Рауф АРИФОҒЛУ.

Редактор:
Бəјүккиши ҺЕЈДƏРЛИ.

Мəс'ул катиб:
Низами ШАБАНОҒЛУ.

ТƏСИСЧИ:
ҺҮММƏТОВ
ВАНИД САРЫ ОҒЛУ.

РЕДАКЦИЈА ҺЕ'АТИ:

Вургун ƏЛҮБОВ,
Ибраһим ИБРАҺИМОВ,
Гəсєб НƏСИБЗАДƏ,
Ниджан ИБРАҺИМОВ,
Пəнəл ҺҮСЄЈНОВ,
Сəфєр ДАШДƏМИР,
Əлвəсəт ТАЛЫШХАНЛЫ.

(Баш редакторун
биринчи мұвəзини),
Тоғяғ ЧАВАДОҒЛУ,
Һусєјн ҒҮЛИЈЕВ,
Јунус ОҒУЗ.

Газетин һесабы: Һ Һ 700634.
Дөвлəт Банкынын Јасамал рəјон шə'бєси нəздиндəки «АЗ-МАНБАНК» коммерсија банкы, 161804. ФАД 501822.

ИНДЕКС: 66988

Газет «Азəрбајчан» нəшријатында офсет үсүл илə چاپ олунуб.

Əлвəзмалар кєри гəтєрилыр.
Мүөллийлєрлə редаксиянын мөвгєји үјүн кəлмəјə билэр.

Сифаринч 7917

ҺЕРБ НЕЧӘ ОЛМАЛЫДЫР

АБШ башта олмагла, бир чох гәрб өлкәләриндә кечмиш совет рәйбәрлији вә әһалиси һаггында јаҗылмыш бәлә бир фикри тез-тез ешитмәк оларды: «Совет вәтәндашлары гәрбиә инсанлардыр. Олар һәр һансы бир мәсәлени һәлл етмәк үчүн әввәлчә бу барәдә бир проблем јарадырлар. сонра исә бу проблемә һәлл етмәјә чалышырлар».

Һагигәтән да биз һәлә советвәри дүшүнмә вә давраһна тәрзиндән јаха гуртара билмәмишик. Хүсусилә зијалылар вә парламент үзәләри арасында бу совет ағавизминин әсири оланлары көрмәк инсана чох пис тәсир багышла-йыр.

Бәзиләри дәвләт һербимизи өлкәмиздә јетишән бүтүн һәмәтләрин сәркиләндији мейвә-тәрәвәз базары кими, ди-карләри исә сәнајә сәһәләримизин әкс олундуғу табло ки-ми (бәзиләри бунларын һәр икисини бир јердә) көрмәк истәјир. бәзиләри да тарихи вә ја чопрафи элементләре үстүндүк верирләр.

Бу чүр дүшүнәнләр унудурлар ки, һерб рәмадир. сим-волудур вә һәдәр садә оларса, бир о гәдәр јадда галән вә аңлашылан олар. Гоншуларымыз Түркия, Иран, Ру-сија вә бир сыра башга өлкәләрин (Јапонија, Канада, АБШ вә с.) һербләрини көзләринир өзүнә кәтирин. Бу өлкәләр һеч да биздән касыб вә гыса тарихи дејилдир. Биз дүнијага өзүмүзү һербимизлә дејил, әмәлләримизлә танытмалыјыг. Аталарымыз бош јерә дәмәјибләр: «Сәдә-лик инсанын базәји вә көзәллијидир».

Бизим көрәкдән чох көзәл үчрәнкли дәвләт бәјрағы-мыз вә онун үзәриндә шаһанә символумуз вәр. Мәнчә, дәвләт һербимиз үчүн ајдынлыг вә тамиәлик кәстәрчиси ағ фонда ај-уңдууан алтына уңлары чарпазлашмыш олараг шан-шәрәф, гәләбә вә бәјүңкүл, улудуг рамжи олан дөһнә будағы илә бәрәкәт, болдуг вә узунмүрлүк символу олан зәјтүн будағы (бу ағач 300—400 ил јашајыр) әләвә ет-мәклә кифәјәтләнмәк олар. Вә бунлар «Азәрбајчан Рес-публикасы» сөзләри илә әһәтә олунмалыдыр. Будагларын уңларынын чарпазлашдығы јер бәјрагла да өртүлә биләр. Шүбһәсиз, бүтүн бунлары сәнәткар рәссам гыса вә гәти мүзәкирә үчүн бир нечә вариантда чох көзәл бир шәкилдә әкс етдирә биләр. Вә беләликлә, артыг быхтырычы вә чан-сыхычы узун-узады «фәлсәфи» мулаһизә вә көрүшләри динләмәкдән гуртуларыг, Унутмамалыјыг ки, бир сыра мәсәләләрдә олдуғу кими, бу ишдә дә кечимшик. Демократија демоһогия дејилдир.

Сабир СӘБИҖ,
(С. С. АХУНДОВ).

(Әввәли 4-чи сәһифәдә)

Һәрбәт вә инамы халгда жи-јалылар формалашдырмалы-дыр. Одур ки, 3^м јалылар өз сәјрчи мөвгеләрини тәрк едәрәк ордуну вә халгын ичтимаи-милли вәтәнпәрвәр-лик шүурунун формалаш-масы, олардакы сәһиблик һиссини күчләндирәрәк, мил-ли тарихи јаддашын мөһ-кәмләндирилмәсинә чалыш-малыдырлар. Чүнки хүсусән јенијетмә дејүшүчүләр ичти-маи-сјаси шүуру вә милли-психоложи әһвал-руһијә дө зәиф олуб, тәсир вә тәхри-батлара тез үјурлар. Һадисә-ләрин инкишафы вә характе-ри һагда онларын мөлүмәт вә аңлајышлары чох зәифдир. Бу милли-мә-нәви кәјфијәтләри кәчә дејүшүчүләрдә әлм вә сәнәт адамлары формалаш-дырмалы, бунун үчүн тез-тез чәһлә бөлкәләриндә олмалы-дырлар.

Халг вә ордунун руһунун јүксәдилмәси, кәләчәјә инә-мынын сөнмәсинин гаршысы-нын алынмасында, бизчә, милли нәгмә вә орду марш-ларынын ролу бөјүндүр. Фикримизчә Чаваншир Гули-јевин бәстәләдији «Азәрбај-чан әскәри» маршынын ојна-дығы мүсәб вә әвәсиз тәсир күчү субудур.

Тәәсүф ки, чох шәјдә олдуғу кими, бу ишдә дә ком-панијачылыг психоложијасы өзүнү кәстәди; һәвәсә дү-шүб бир нечә муғресуз «марш» јаздылар, мүвәфәғ

ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУҒУНДА ЗИЈАЛЫ МӨВГЕЈИНИН ӘҖӘМИЈЈӘТИ

олмадыгларыны көрән кими исә һамы чәкилдә гыраға. Бу бошлуғу долдурмаг үчүн, һеч олмаса, чүмһуријәт дөврундә мөвчуд олан марш мәтнләринин өзә чыхарыл-масына Мүдафиә Назирлији-миз хүсуси фикир вермәли-дир. Онларын исә һәмин сә-һәдә кәстәрилән тәшәббүслә-рә етиһасыллығы дөзүлмә-дир. Чүнки, ордунун гәләбә-си үчүн мәнәви-психоложи һазырлығы онун һәрби вә техники тәһизатындан һеч дә аз рол ојнамыр. Бу ишин көрүлмәси үчүн орду марш-лары вә әскәр маршлары вә әскәр нәгмәләри әвәсидир.

Ордунун вә халгын гәлә-бәјә инамынын күчләнмә-синдә, вәтәнпәрвәрлик һис-ләринин аловлантырылма-сында информасија вәсита-ләринин ролу хүсусилә гејд олунмагла, онларын чоһууну бу вачиб ишдәнсә, дејд-году-лар, үчүз сәнәсәјјалар да-лыһча гачыб милли әһвал-руһијәмиздә зәрәрли тәсир кәстәрмәләри вә бунларын гаршысынын алынмасынын әзурилији дејилди. О да ачыһагачлы фактдыр ки, Мү-дафиә Назирлији өз тәһизат-трибуһасы олан «Халг орду-су» гәзетини гәрәзли вә хыр-

да чәкишмәләре гурбан верә-рәк, јени редаксия һејәти үчүн мүсабига еләни бәһә-насилә гејри-муәјјән мүд-дәтә тапамагла бу сәһәдәки бошлуғу даһа да бөјүлдү.

Һәрби кадр гытлыгындан аранан чөтинликләрин келди-кә аралдан гәһхмасы рәғбәт доғуур. Халгын һәрб сәвә-тинә шүурул мейлини јаран-масында зијалы сөзү фәал-лашмалыдыр.

Ермәниләрин Азәрбајчан гаршысында өзүнүн илтиса-ди вә һәрби потенциалча зә-ифлијини биләрәк, ордуму-зун архасына кечиб психоло-жи тәхрибатлар әсармагла, күчүмүзү бирә беш парчала-маг чәјдләринин гаршысы-нын алынмасында да зијалы-лар өз сөзүнү дәмәлидир. Әлбәттә, халгын социал-сјаси вә мәнәви-психоложи фикринин дүзүн истигамәт-ләндирилмәси вә формалаш-дырылмасы јолу илә.

Инанмаг истәрдик ки, бу көрүш вә сөһбәтләр сәмәр-сиз галмајыб дәвләтлә онун зијалы тәбәғәсинин һәгити, ишмуар әмәкдашығы јо-лунда әһәмијјәтли адым олачак.

Алхан БАЈРАМОҒЛУ.

ЈАШАР ТҮРКАЗӘР НИЈАЗИ МӘДИ ИЛӘ РАЗЫЛАШМЫР

«ЈЕНИ МҮСАВАТ» гәзә-тинин 39 (57)-чи сәјында Мүсават партијасынын кәти-би Нијази бәј Мәди бәзи сөзләрин мәнасын вериб, фәғәт, бунлардан бир нечәси илә разы дејилмә. Мәселән: Асија—Аслар гәлим, Түрк тағфалары олублар, Мәнасы олдур, Асија оллар дијары

дәмәдир. Гәдим түркләрин нәзәриндә бүтүн дүнианын асасыны од тәшкәл едирди. Чағдаш мәнасы кундоған дәмәдир. Адам Түрк сөзү-дүр, одам, ордан јаранмышам дәмәдир. Ата илә адәм сөз-ләри ејни мәнајә маликдир. (Гәдимдә Түрк дилиндә д

сәси [ох иди]. Һәввә түрк сөзүдүр. Мәнасы дүнианын дәрәд уңсуруйдан бири олан һаввадыр, һаввә исә һәјәт дәмәдир. Бир чох районлары-мызда һәввә адынын һаввә кими тәләффүз едилмәси, буна көзәл субудур.

Јашар ТҮРКАЗӘР.

санын үстүнә гојулду вә «әдәбли» суалдан сонра, Нәһид бәј даһа бир «савадлы» суалла мүрачият етди: «Сиз Алманјадә 1942-чи илдә М. Ә. Ресулзаде илә көрүшүсүңүз вә онунла бирликдә јаратдығыныз Азәрбајчан лекионуна Совет гошунлары тәркибиндәки азәрбајчанлы-

70 илдән сонра...

лара да күллә атдырарда нә фикирләширдиниз?». Әлбәттә, Фуад бәј өзүнәмәхсус сјаси нәзакәт вә әдәблә чаваб верди ки, һәмән Лекион Азәрбајчанын мүстәгиллији намина кө-нүллү вә бәјүк сәј нәтичәсиндә јаранды. вә һәтта биләвәсәтә Нуру пашанын иштиракы илә јаранды.

Фуад бәјин Бақыда јашајан гардашы, 72 јашлы Мурад бәјлә биз һиддәтләнсәк дә, нәзакәт хәтиринә динмәдик. Фәғәт Фуад бәј сонра-дан бизә чидди наразылығыны билдирди.

Бу күнләрдә Фуад бәј Истамбулдан зәнк едиб наһаһат олдуғуну вә бу фактла әләгәдәр

«ЈЕНИ МҮСАВАТ» гәзетиндә («гәзәт чох хошу-на кәлиб») јазы дәрч етдирмәјимизи тәкидлә хаһиш етмишдир. Биз дә чөмијјәтимизин узву, Лекионун јаранмасында Фуад бәјлә бирчә чә-лышымыш 74 јашлы Кәррар бәј Әләскәровла көрүшүб тәкрар сәһбәт етдик. (Јери кәлимиш-кән гејд едәк ки, Кәррар бәјин һәрби тәүрүбә-синдән Мүдафиә Назирлији истифадә етмәли-дир. О, һәтта муһарибонин өн хәттиндә вурүш-маг арзусундадыр.) Кәррар бәј дә өз етира-зыны билдириб гејд етди ки, Лекионун хүсуси кәшфијәт групу варды вә Совет ордусундакы азәрбајчанлыларла әләгәјә кириб, мәсәдди иш апарырды. Бир дә Совет ордусуна һәмлә едәркән Азәрбајчан мусигисиндән вә мусиги әләтләриндән боллуца истифадә етмәклә, һәмвәтәнләримизә аңладырдыг ки, биз әзери түркләријик. Сәс уңалдан гургулардан да исти-фадә едирдик.

Белә. Биз јалныс олмушлары гәләмә ал-дыг...

Ону да хәтырладаг ки, Фуад бәј Әмирчан Азәрбајчанә аид хәричдән кәтирдийи марәғли сәнәдләри гәзетин кәлән сәјларында һәрмәтли охучуларә, Аллаһ гојса, тәгдим едәчөјик.

Фуад ЗЕИНАЛЛЫ,
«Әски мүсаватчылар нәсли» бәјнәлхалг чөмијјәтинин сәдри.

1921-чи илдә 10 јашында икән Азәрбајчан-дан муһачирәт етмиш көркәмли дипломат, политолог, журналист, 1918-чи. илдә АДР-ин малијә назира олмуш Әбдүләли бәј Әмирчан-овун оғлу, Фуад бәј Әмирчан 70 илдән сонра, бу ил нојабрын 27-дән декабрнын 4-на кими, «Әски мүсаватчылар нәсли» бәјнәлхалг чөмиј-јетинин дөвәти илә Бақыда олмушдур. Түр-кијә тәбәси илә Алманјанын Бонн шәһәриндә јашајан 82 јашлы Фуад бәји Истамбулдакы Вала ханым мушәјјәт едирди. О, һәмән күнләрдә «Шәһидләр» вә «Фәхри» хијабанла-ры зијарәт етмиш, Бақы илә таныш олмушдур. Фуад бәј Әмирчан, Мүсават партијасынын баш кәтиби Нијази Ибраһимли вә партија дива-нынын үзләри Ризван һүсејнов, Нәсиман Ја-гублу; тәғтиш-нәзәрәт комиссијасынын сәдри Нәриман һәсәнзаде илә сәмиимлик шәрәтин-дәки көрүшүндән, сәһбәт заманы гаршылығы вә һәм дә фәјдалы фикир мүбадиләсиндән, еләчә дә Кәңчләр Институунда мүәллим-про-фессор вә тәләбәләрдә көрүшүндән, тәләбәлә-рин мәдени даврашыһындан, савадлы суалла-рындан һәдсиз дәрәчәдә разы галдығыны билдирди.

«Ләкин Телевизия Ширкәтинин сәдр муәви-ни Нәһид һәмчјевин хаһиши илә онун иш ота-ғындакы «гәбул» пешимәнчылыглә нәтичәләнди. Һәрмәтли гонагдан ичәзәси диктафон ма-

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ МӨБКЭМЛЭНИР

Мусава́т иде́ясы халгымызын этиндэн, чанындан, руһундан жаранмышдыр. О, бизик өзүмүзүн партиямыздыр. Неч кәсин дежил. Неч дикәр мүсәлман ва ја түрк дөвләтинин дә дежил. Мәһз бизик өз Азәрбајчанымызын партијасыдыр. Бу күнки јарыјухулу, јарыажыг олан азадлыгымыза кәра Мусавата чох-чох борлуғу...

сонадак бу көкдән дүшмәди. Бәрла Бүросунун сәдри Рәшид бәј һачыјенин һесәбәт ма'рузәси вә марағлы чыхышлар, галдырылан мәсәләләрә объектив мүнәсибәт дә'вәт олуимуш гонағлары, партијанын баш катиби Нијәзи бәј Ибраһимову Диванын үзаләри Нәсир бәј Ағәјәви, Мирбаба бәј Бабајәви, Халәддин бәј Ибраһимову рәзәи салды. Низамнамә төләбәләрине үгүн апарылан сәдр, шура вә НТК сәчкиләри өз оперативлији, объективлији илә фәргләнди. Елә јени сәчилмиш сәдр Сейидәли бәј Мәммадзодун чыхышы Нәсими мусаватчыларынын гаршысында бәјүк вәзифәләр гәјду.

тәхрибатлар мусаватчылары бәрк нәраһәт етди. Конфрансда бу мәсәләләрә әләғәдәр бәјәһәт гәбул олуңду. Милли һәмрәјлик, дөвләтчилик ән'әнәләримизин мөһкәмләмәси, онун демократик һүгүг дөвләти кими сүр'әтли инкишафы, ермәни ишғалчыларынын торпағларымыздан тәзликлә гәбулмәси фикирләри јығынчағын ичиндән кечиб көдән ишығы бир хәтт иди. Бу бә'зән тәшкилатланмағдан, конкретлидән, бөлкә чәрчивәсиндән чыхса да, төһби иди. Чүнки, һәр бир Вәтән өвләдәни судан, чөрәкдән һәвадан өнчә, вәхилә бәјүк Мөһәмәд Әмин—бәјүк мусаватчынын руһунуза дамыдырдығы азадләк мөһәмәтин ширинлији вә бу ширинлијин әбәдиләшмәси арузу дүшүндүрүр.

Мусава́т партијасы Нәсими рајон тәшкилаты мәһз бу чүр тө'сис олуңду. Партијанын Програм вә Низамнамәсинә чидди әмәл едилди. Вә бу да ону кәстәрди ки, Нәсими тәшкилаты Мусават партијасынын ән мутәәжәбилләриндән бири кими јетишир, мөһкәмләнир.

Хејрулла БАЛАХАНЛЫ.

«Бәкләјир сирдән зәфәр...»

Аловлу вәтәнпәсәр, керкәмли романтик шағрәмиз Мөһәмәд һадини шуғрулу һәјәти боју нәраһәт өнчә ән үмдә проблем имзавызын дикәр милләтләрин вәзәси ичиндә өз шәрәфли јерини тутуб көрүнәси мәсәләси олмағла. Јарадычылығы бу амала кидмәт едиб. Одур ки, 1918-чи илдә е'лан олуған Азәрбајчан Демократик Республикасында идеалларынын төһәссүмүвү көрән шаир, һәмин һәкүмәти алғыш-ламағла бәрәбәр, әлдә едилән истиглалын һәјрәт вә мәтанәтлә горунамасы мәсәләсинин вәҗкәдәшларымызын башлығасы исе ордумузун гаршысында мүһүм бир вәзифә кими дүрдүеуну билдирәк, Вәтән оғууларыны «дилбәри-һүрријәти әғјәр әлиндән һифз едиб» халғын һәҗәтләрини, һәмус вә шәрәфини уңа тутмаға, баһарын хөзәналә өзәс олунамасына јол вәрәмејә сәсләјирди. Шаирин һағлы гәнаәтинә кәра, Азәри түркләри, истиглала өз мөзәјјәтләри, шәрәф вә ләғәгәти илә чохдан ләјлиди. Она кәра бу јолдә өлмәк әслиндә өлүмсүзлүгә төвүшмәди.

М. Һадини башәрәлији илә өз ақуаллығыны ијди, дә сахлаған бәлә өсәрләриндән биринин — «Азәрбајчан» гәзәтиндә (22 нисан (апрел) 1919) чап едирдији «Әскәрләримизә — көнүдлүләримизә» шәр'инин бүкүңкү кәңләјимиздә бә чалдырылмасыны ләзәм билдири.

М. АЛХАН.
ӘСКӘР ЛӘРИМИЗӘ — КӨНҮДЛҮ ЛӘРИМИЗӘ
Милләтин һәмусу сиздән чох шүчәәт көзләјир, Дөвләти-нөвзади-Милләт галибијәт көзләјир, Бәкләјир сиздән зәфәр: атимик, истиглалымыз, Шанлы гејрәт, шанлы һиммәт, шанлы чүр'әт көзләјир. Бир бахын нисвани-иффәтпәрвәри миллимизә, Дидеји-үмид илә сиздән һәмјијәт көзләјир, Пајимали-дүшмән олсунму чәмәзәари-вәтән!! Јурдумуз сиздән бу күн чох али һиммәт көзләјир, Нифз үчүн әғјәр әлиндән дилбәри-һүрријәти, Мүстәғил олмуш өзән әзәм-мәтанәт көзләјир. Гојмајын олсун хәтән күлзәри-истиглалымыз, Сиздән истиглалымыз парлағ тәрәвәт көзләјир. Милләтин һәҗәтләрини јүкәлдән, еј гејрәтвәран. Милләтин сиздән бәјүк шану-шәрәфәт көзләјир. Шанлы өлмәк өлмәмәкдир, анлајын бу һиммәти, Пүршәрәф ким чан вәрәрсә, ани рәһмәт көзләјир. Милләтин истәр јүрәкдән чох шәрәфли бир һәјәт, Анласын, етсин буну идраки-әһли-каинат.
Бақы, 21 нисан 1919.
Әбдүлсәлимзәдә МӨҺӘММӘД ҺАДИ.

АЗӘРБАЈЧАНДА ДӨВЛӘТ ДИЛИ АЗӘРБАЈЧАН ТҮРК ДИЛИДИР!..

Азәрбајчан парламентиңиң (Милли Мәҗлисини) «Азәрбајчанда дөвләт дили һансы дилдир?..» суалына чаваб вәрә билмәмәси артығ һәмән парламент баресиндә мүәјјән тәсәвүр јарадыр—һәлә бу өз јериндә, ејни заманда милләтин өзүндүрк сәвијәсә бардә мүәјјән тәсәвүр јарадыр. Вә һәһәјәт, мутәхәссисләрин мөвҗеји (!) бардә мүәјјән тәсәвүр јарадыр.

Азәрбајчанда дөвләт дили һансы дилдир?... Азәрбајчан дили?... Түрк дили?... Ја Азәрбајчан түрк дили?... «Азәрбајчан дили» ифадәси 30-чу илләрлә «формәлашмышдыр»—һәштиндән артығ шәрти бир ифадәдир. («Азәрбајчан халғы», Јахуд «Азәрбајчан милләти» кими) вә һә гәдәр әдәт өләмиш олсағ да, бу күн, онун дәјишдрилмәсинә еһтијаж дүјүлүр, Она кәра ки, биринчиси, тамамилә шуғрулу (һәтта консептуал-) оларағ үдүрүлүмшдүр; икинчиси, һәмин шуғрулу (консептуал) үдүрүмә бу күн дә милләтин кенәтини бардә сәһз тәсәвүрләр доғурдур... «Азәрбајчан дили» демәк, әслиндә, һеч һә дәмәмејә бәрәбәрдир—«Иран дили», «Русия дили», «Асия дили» һә чүр мөһтиҗис ифадәләрдирсә. «Азәрбајчан дили» дә о чүр мөһтиҗис ифадәдир... «Түрк дили» һеч?.. Азәрбајчан дөвләтинин дили, һеч шүһәсиз, түрк дилләриндән биридир; һәм Шинамдә, һәм дә Чәнубдә, бизә ма'лум олан мөнбәләрә кәра, артығ мин илә гәдәрдир ки, бу дил «түрк дили» адланыр... Лајин, XIX сәрин орталарындан (һәтта даһа әввәлдән) башлаја-рағ, «Азәрбајчан түркләринин дили», «Зәғфәғәзија түркләринин (татарларынын) дили», «Түрк-татар дили» вә с. ифадәләрин ишләмә тәәлији артыр вә бәлә бир дүзүкүн анлајыш формалашыр: «Азәрбајчан түркләринин дили»!.. Вә бу күн һеч бир молмалығ етмәдән, һеч һә үдүрүмәдән, төһби оларағ кәлиб чыхдығымыз бу анлајышдан истифадә етмәлијик: «Азәрбајчан түркләринин дили» даһа доғрусу, «Азәрбајчан түрк дили» («Азәрбајчан түркчәси»), Әкәр индијә гәдәр ишләдидимиз «Азәрбајчан дили» өзәвинә иадән сонра «түрк дили» ишләтсәк, бир сәһви дүзәлдиб икинчи бир сәһз өдәрик: түрк дилләри чохдур. «Азәрбајчан түрк дили» онлардан биридир... Шүһәсиз, «Азәри дили», «Азәри түркчәси»... тамамилә јанлыш ифадәләрдир—60-чы илләрдә мөјдән чыхмыш вә өмүр чох гыса олмуш бир мұлаһазәнин (гејри-түрк мәншәли Азәри тајғасы куја Азәрбајчан халғынын әҗадаы олмушдур!) тө'сири илә јаранмышдыр... Азәрбајчан парламенти халғын (Азәрбајчан халғын) дөвләтин (Азәрбајчан дөвләти!) әдында дәјишкәлик етмәмәлидир. («Азәрбајчан түрк халғы», «Азәрбајчан түрк дөвләти» шөкәлиндә), анчағ «Азәрбајчан дили» өзәвинә «Азәрбајчан түрк дили» (Јахуд «Азәрбајчан түркчәси» ишләтмәјә еһтијаж дүјүлүр: Азәрбајчанда дөвләт дили—Азәрбајчан түрк дилидир)... Вә әкәр Азәрбајчанда дөвләт дили Азәрбајчан түрк дилидирсә, Азәрбајчан парламентиңиң анчағ вә анчағ Азәрбајчан түрк дилиндә данышылмалыдыр (хәричдән кәлән гонағларын чыхышларыны тәрчүмә етмәк мүмкүндүр).

«Азәрбајчан дили» өзәвинә «Азәрбајчан түрк дили» ишләдилмәси, бир сыра милләт вәкилләри еһтијат едирләр ки, Азәрбајчандакы гејри-түрк мәншәли этнослары наразы салар—мәкәр һәмин этнослар билмирләрни ки, бу вахта гәдәр дә «Азәрбајчан дили» дөлдикә талыш, күрд, Јахуд тат дили јох, мәһз «Азәрбајчан түрк дили» нәзәрдә тутулур?... Әкәр биз «Азәрбајчан түрк халғы»ндан, Јахуд «Азәрбајчан түрк милләтиндән» данышсағ, талыш—«талыш халғы»ндан, күрд—«күрд халғы»ндан, тат—«тат халғы»ндан даныша биләр; анчағ биз «Азәрбајчан түрк дили»ндән данышырығ—о дилдәк данышырығ ки, Азәрбајчандакы мутәәлиф халғыларын јох, бүтөв Азәрбајчан милләтин дилидир. Буна Азәрбајчан парламентиңиң шүһә етмәмәлидир. Низами ЧӨФӨРӨВ.
Азәрбајчан парламенти Азәрбајчанда дөвләт дилин мәһз түрк дили (шүһәсиз, Азәрбајчан түрк дили) олдуғуну гәбул етди.

БИЛДИЈИМИЗДӘ, БИЛМӘДИЈИМИЗ

БУРХАН—әски түркчә «Будда» демәкдир.
ЧӘННӘТ—әрәбчә сөз мө'насы «бағдыр».
МӘРЈӘМ—ибраничә «күчлү», «көјчәк» мө'наларындан доғуб.
ИСА—ибраничә Јешуа, мөнасы «Аллаһ көмәјин олсун», «гуртулуш»дур.
ЈӘНЈА—христианлардә, Иоан, ибраничә мө'насы «Јәһвә, јәни Аллаһ рәһмәндир».
ЈУСИФ—христианлардә Иосиф, ибраничә мө'насы «Аллаһ бәрәкәт версин».
НӘРКИСС—чә ја Нарсисс, әски јунан мифо-

ложисиндә ирмағ танрысы Кефиссин ушағыдыр, көзәл бир оғландыр. Елмдә нарсисслик өз көзәллијинә, өзүнә вурғунлуғдур.
ОНСОН—әски түркчә «тәмиз», «килкин», «мүгәддәс» мө'наларыны верир, һәм дә түрк төмләрини билдирир.
РӨФАИЛ—ибраничә «Илаһи, сағалт» демәкдир.
РОМА—рома мифоложисиндә Илаһәдир.
РУСТӘМ—әски Иран дилиндә «баһадур» демәкдир.
СУЛЕЈМАН—јәһудичә Шелом, ибданичә

«барышған», «бәрәкәтли» мө'наларыны верир.
ТАНРЫ—әски түркләрдә «сәмә» мө'насыны верир. Шумерләрдә Дингри һәм танры олуб, һәм дә «сәмә» мө'насыны вериб.
ТЕРМИН—рома мифоложисиндә сәрһәдләрин, торпағ пајларыны ајырган нишанларын Танрысыдыр.
НӨКӘР—әски монғолча силәһдәш, гуллуғчу.
ОҒРУ—әски түркчә кизли, көзәкөрүмәз демәкдир.
ОХУР—әски түркчә заман демәкдир. «Бир һовур» дејимини јәдә салын.
Топлајыны: Низами МӨҺДИ.

р. ч. 5. р. и. ш. М. рәјо. зәри. тја. кил. А. Сәна. Сәба. 1700. Д. үмд. гиф. кеш.

1988-чи илдә Гарабаг мунагишәсинин илк күнләриндә, дөрд ил сонракы тәһләүкәни дујан Лачын кәңчләри, коммунист партијасы структурларинда көк атмиш «ағаларын» еләч дә ДТК-нын тә'гилларинә мәһәл гојмадан ЛА-ДТК-нын тә'гилларинә мәһәл гојмадан Лачын-да АХЧ-нин рәмзи (Лачын комитәси)ни јарат-дылар. Бу кәңчләр лачынлы Ариф бәј Пашајев башчылыг едирди. Елә һәмин или феврал айы-нын 13-дә А. Пашајевин башчылыгы илә Лачын-да кизли «Мүвәггәти, Фөвгәлдә Комитә» јарадылды. Лачынлы кәңчләр А. Пашајевин әтрафинда Ермнистан тәрәфдән Лачына көз дикән ермиш тәчәвүзүнә гаршы јумруг кими

бирләшдиләр. Кизли јолла да олса, илк силаһ-лар алынды. Постлар гојулду. Ермнистандан Гарабага кедән јол кәзарт олунмаға ба-шланды. 1991-чи илин октябрбында исә Лачын-да һәрби бирләшмә јарадылды. Кәңч забит Ариф Пашајев баталјона командирлик еләмәјә башлады. Беләликлә, вәтәнсөвәр кәңчләр илк баталјона јазылдылар. Дөјүш сурсагы, әрзаг, казарма шараити илә бағлы мухтәлиф чәтин-ликләр бу дөјүшән баталјонун эзмини ғыра билмәдә. Ғыса мүддәтдә ады республикамыза гәһрәманлыг рәмзи кими јазылан Лачын полку јаранды.

Лачыннын хәјәнгәлә дүшмәнә верилмәсин-дән сонра Ариф Пашајевин һаггында мәтбуат сәһифәләриндә, еләч дә ара јерләрдә мухтә-лиф шајәләр баш алыб кетмәкдә иди. Лачын-да өз оғулларын, А. Пашајевин командирлик еләдији полка вермәјән адамлар, еләч дә өз мәнфәәти илә мәшғул олан шәхсләр инди дә «өз гәјбәтләриндән» чәкинмирләр. А. Пашајев һал-һазырда АХЧ сәдринин мүһүн ишләр үз-рә мүваһидир. А. Пашајевин «Һәрби техника аид кәзәри ишләр», «Даг пијадасынын дөјүш тактикасы», «Оригинал муһасирә үс-лублары» өз с. һәрб елми сәһәсиндә чал олунмамыш јазылары да вар.

Подполковник Ариф ПАШАЈЕВ:

«БУ КҮН АЗӘРБАЈҶАН ИКИ ГҮТБӘ БӨЛҮНМҮШ АДАМЛАРЫН БИР-БИРИНӘ ИКРАҢ ИФАДӘ ЕДӘН МҮНАСИБӘТЛӘРИНИН АҒЫРЛЫҒЫНДАН ИНЛӘЈИР»

(АРИФ ПАШАЈЕВЛӘ МУСАҒИБӘНИ ЭМӘКДАШЫМЫЗ НАЗИМ ӘҢМӘДЛИ АПАРЫБ)

СУАЛ:—Ариф бәј, Лачын төһвил верилмәсиндән сонра Лачынлылары гачмаг-да кунәһландырлар.

А. П.—Лачыннын верил-мәси садәчә олараг һаллан-мыр, мүәјән гүвәләр тәрә-финдән һалландырлар. Визләрдә буна «Ғашыма-јан јердән ган чыхарма» де-јирләр. Бу мәсәләнин көклә-ри барәсиндә мән мәтбуатдә дөфәләрдә чыхыш етмишәм. Лачыннын верилмәси шәра-ити вә бунда кунәһнар олан шәхсләр кифәјәт гәдәр ај-дындыр вә бу мәсәлә әтра-фында муаммалы куманла-рын јаранмасына чалышан-лар исә әслиндә һөгигәтин төһриф едилмәсинә вә өрт-басдыр олунмасына мараг-лары олан адамлардыр. Ла-чыннда баш верән һадисәләр барәсиндә шајәләр јајан бу «вәтәнсөвәр»ләрин га-һында әррә гәдәр вәтән вә халг һисси варса, гој онлар шәһид олдулары фактла-ры һүтүг муһафизә орган-ларына билдириб, чинајәт-карларын чәзаландырылма-сыны тәләб еттилар. Белә һәрәкәтләр базар гәјбәтлә-риндән даһа шәрәфли бир иш оларды.

Дурғунлуг дөврләриндән башламыш голтуғунда чина-јәт мөчәллис китабыны кәз-дирәк газәдиләри бүтүн пуллары мәнкәмә идијяла-рына хәрчләмиш, дүз олду ил Лачында вә доғма кәнди Минкәвәдә олмајыб, доғма очагынын бир хәјир-шәрин-дә белә иштирак етмишәм. Бәкир Әһмәдов кими мәнә-ви хәстәләр Лачыннын верил-мәси барәсиндә әфсанәләр ујдурганда һәјратимдән гу-рујуб галылар.

Белә һәрәкәтләр психо-логи тәхрибатлардыр. Вә һеч дә тәсәдуғи характер дашымыр. Сүн и сурәдә елә шәраит јарадылар ки, дөјү-шән вә дөјүшмәји бачаран адамлар һәр шәји бир тәрә-фә атыб өзләрини бөлтәнчя-ларын чәкиндән гуртармаг үчүн бөшәли мубаризә апар-маға мәчбур олулар. Әкәр белә давам едәрсә, биз јәгин ки, мәнкәмә органларына мурачәт етмәли олачарыґ. Мүһарибә апаран халгын һәр бир өвләди сөзләриня, һәр-рәкәтләриня ағасы вә нәзәр-етчиси олмалыдыр.

Ғалды лачынлыларын гач-масына, бу, ијрәч буз үј-дурмадыр. Тәссәүф ки, бу үј-дурманын илк мүәллифи лачынлы адыны дашымаға мәнәви һатты олмајан бир нечә «лачынлыдыр». Вә јакы-һылларда Күләбирд батал-јонунун командирин Вағиф Чаббаровун муавини Рөвшән Атакиши «вә мәлә мөңбү јаз-мышды. Мәктубда кәстәри-ләләрдән белди олур ки, Ла-чыннын ишғалындан сонра В. Чаббаров мухбирләрә Ху-сәун чанфәшанлыгга Лачын

полкунун вә лачынлыларын гачмасыны субүт етмәк иста-јирмиш. Рөвшән Атакиши-јевин «нијә һагсыз данышыр-сан», суалына В. Чаббаров «лазыми јолдашлар белә мәслиһәт билибләр» чавабы-ны вермишдир. Мән елинин, обасынын гәјрәти урунда чәһындан кечмәји ешитми-шәм, көрүшәм. Оғуну һа-мыдан гәјрәтли, һаһыдан чә-сарәтли вә икид гәләмә вер-мәк хәриринә бүтвә бир ели гәјрәтсиз гәләмә вермәји исә гәјрәтсизлијин вә шәрәфсиз-лијин ән бөјүк нүмунәси һе-сәб едирәм.

Мән Лачыннын верилмәси-нин тактики сәбәбләри барә-синдә дөфәләрдә мәтбуат-да чыхыш етмишәм. Лачын-лыларда олан һәғәрәтли вә дөбүлмәз мунасибәти нәзәр-лә атыб индијәдәк дедиклә-римә бир һәғигәт әләвә ет-мән исәјирәм. Ермнистан нечә илләрдир Јухары Гара-бага дөһлис ачмаг истајир-ди вә һәмин дөһлизин ачыл-масына апаран јол мәһз Ла-чыннан кечирди. Ва лачын-лылары «биз азәрбајҶанлы-лар» бөјүкүлүндән, биз «лач-ынлылар» мөһдүдлүғунә еһнәјә мәчбур етмәк иста-јирлар унумасын ки, тәлә-јинә һәмин әразидә јашамаг дөһлүшүш даһлардан бири дә о өзү ола билерди.

Беш ил дүшмәнә үз-үзә дүрүб психофизи кәркин-лијин бүтүн нөвләриня өз үзәриндә сынагдан чыхар-магын вә чына һәјәт тәрәк-кин дөјүшүн руддә тәрбијә етмиш олдузу бир елин бир-дән-бирә горхак олмасына инананлар һансы мәһтәбә әсәсләнирлар?

СУАЛ:—Мај ајында нә үчүн сиз Банкјә чәғырыб сәләһијјәтиниз алдылар?

А. П.—Бу бир гәдәр белә дејил. Адрәлн үчүнчү он-күнлүғүндә көндәрилин гүвә-ләрин хошақәмләз дөһ-лијјәти, Шуһадакы вәзијјәт,

кәлән гүвәләрин рәһбәрлә-ринин мәһим һаггында ети-мәдсәзлыг јаралмаг чөһд-ләри—бүтүн бунлар һәлә Лачында икән һеч бир сәбб олмадан мәнмәк сәләһијјәт-ләримә мөһдүдләшдырмаг мәсәләсиндән сонра баш вә-рән һадисәләрин там олма-јан ситәһисыдыр. Чох гәри-бә иди ки, јекәнә мүтәшәк-кил, тәлим көрүш вә ни-зами һиссәнин командирин мән идим вә мәнмәк һәрәкәт-ләрим төһдир олунмаг әвәзи-нә МН тәрәфиндән сәләһијјәт-ләрин мөһдүдләшдырылыб вә кәлән гүвәләр тәрәфиндән мәнә гаршы етимәдсәзлыг мүһити јарадылдырды. Мәнн полкуш шәхси һә'әтиндән ајырмаг үчүн истандән вәситәләрә әл атылдырды. Мән ачиз адам дејимәк вә онларә хәбәрдарлыг етмәјә мәчбур олдум ки, мәни бә-'зиләри илә дејишми сәлмә-ға чәсарәт етмәсинләр. Рә-һим Ғазыјев олан шәхси һөрмәтин вә Милли Орду-музун интизамы гаршысын-да һисс етдијим мәсулијјәт мәни онларә сөзсүз табә олмаға мәчбур едирди. Ла-чын мәнмәк өвүздән вәзифә-чә бөјүк олан забитә дани-шыгсыз вә сөзсүз табә ол-маг кими әскәри борчума сәдагәтнм дә вәзијјәти де-јишмади. Буһуһла әләғәдәр илдән азад олунмагым үчүн 1 мај 1992-чи илдә Банкјә кәлидим.

СУАЛ:—Сизин теләзи-ја илә чыхышындан сонра «Чөһбә хәттиндән хәбәр-ләр» веришмишин өвәлиндә, Лачын полкунун дөјүш-ләриндә чәкилән ләнтләр дөјүшдирлиб.

А. П.—Буһун тәсәдуғи, јакүд гәсәд едидијини де-јә билмәрәм, Лачыннын ишғал-лындан сонра «Әскәр маршы»-нын сәсләндиримәсә вахты кәстәрилин кәдрләр бир да-һа верилдир. һәлә ки, ан-чәг «Дурна телә» вериши-

нин башлангычында верилән кәдрләр галыб. Дејиләнләр-рә көрә Лачыннын ишғалы әрәфәсиндә орада чәкилән ләнтләрин кәстәрилмәси дә о вахтлар һаразылыға сә-бәб олуб.

Бирчә шәји дејә биләрәм. Өз тарихиндән гача билмәз-сән, истәр пис. Бизим полку исә көстәрмәји һеч ким өзү үчүн гәбаһәт һесаб етмәсин. Биз киминсә башыны ашагы едә-чәк иш тутмамшыг.

СУАЛ:—АзәрбајҶан Ор-дусу нијә мувәггәти мәғлу-бијјәтә уғрајыр вә сиз һал-һазырда чыхыш јолундә нәдә көрүрсузүз?

А. П.—Индики шәрайтдә АО-һун мәғлубијјәтә уғра-масы фикри илә разы дејил-ләм. Садәчә олараг ирәли-ләјишимиз зәифдир. Бә'зи һалларда исә демәк олар ки, јохдур. АзәрбајҶан Ор-дусу тәдричән дөјүшмәји өјрәнир. Анчәг бу һәлә ки, психофизи давамлыгын арт-масынын һесабынадыр. Тә'-лимин сәвијјәси исә һәлә ки, тәзәмынчә дејил.

АзәрбајҶан ордусунун дө-јүш табелијјәтинин артыр-маг үчүн комплекс тәдбир-ләр һәјәтә кечирилмәлидир. Биринчиси шәһид вә әскәр әһилләринин социал-мәнә-ви муһафизәнин тә'мин едән ганунар төбул едилмәли-дир. Бу мәсәлә дөјүшчүнүн психофизи дәзијјәтинин бир әһилидир. Шәһид вә әскәр әһилләринә бикәнә мунаси-бәти, мән дөјүшчүнүн дө-јүш табелијјәтинин ашагы са-лан тәхрибат һесаб едирәм.

Әскәр тактики, атычы-лып, техники, физики-хим-йәли мүнәһдис вә с. һазыр-лылары кечмәлидир. Бу һазырлыглар сон нәтичәдә психофизи һазырлыгын јаран-масыны муәјјән едир вә онун үчүн базис ролу ојна-јараг, әскәрин дөјүш мейдә-һында психофизи давамлы-гыннын һәлләдијчи шәраити-нә чеврилар.

Бу күн АзәрбајҶан әскәр-ләринин дөјүш мейдәһынын һакимә чеврилмәси үчүн онун мәрдиґ вә гархазлыг ки-ми тәбия шәхси фаәлијјәтлә-ринә архаланмаг сәләһәһ-лүк олар.

Һәрбин дә өз «гызыл га-һуну» вар: «Тә'лимдә нә гә-дәр чох тәр төксән, дөјүшдә о гәдәр аз ган төкәрсән».

Сәрт һәрби ганунар, дәр-би интизам, күчлү һәрби гәлим мүнәтәзәм һәрби-тех-ники төһзиләт, әскәр әһил-ләринин социал муһафизә-си, шәһид әһилләринә үмум-халт вә дөһләт гәјрысы —бу күн бизим гәләбәмизә тә'-миняг вәрәчәк әсас шәрләр-дир.

СУАЛ:—Сизин мусаһиба-ләриниздә, күрд мәсәләсина тохундуру вә Сәбаһәддин Рүстәмов ады «журна-

лист» Лачын һаггында мүә-јән мәтбуат органларында сөвијјәсинз јарылар чап елә-дирләр.

А. П.—Бәли. Анчәг тәс-сәүфләр олсун ки, мәнмәк де-дикләрим бә'зән истадијим кими чәддирлимыр. Мән дө-фәләрдә демишәм вә бир да-һа тәқрар едирәм, АзәрбајҶан-да бу гондәрмә мәсәлә күрдләр тәрәфиндән јох, мүәјјән мөгсәдләр күдән адамлар тәрәфиндән үдү-рулүшүш мөгсәлидир. Лачын әһалисинин он фаизини тәш-кил едән күрдләр АзәрбајҶан-чын тәрәғиятә сәдагәтләри-ни субүт едибләр вә мән он-ларын Вәтәнә сәдагәт вә мән-әһәбәт һиссләрини һәмийәд етирмама јад етмишәм. Мән Әһмәд Ғәһунун сәттын ол-дуғуну вә күрд олмадығыны да һеч вахт сөјмәмишәм.

Мән о адамлары сәттын адаландырмышам ки, онлар өзләри күрд олмадылары һалда АзәрбајҶанда һеч вахт мөвчүд олмамшы чыхыр. Лачын, Губадлы «Күрд дөвләтинин» бәрпа-сы үчүн ләридән-табылдан Кәләбчәр, Сәттиґан вә Чөб-рајылын түрк әһалисини «сонралар түркләр тәрәфин-дән ассимилјасијаға уғра-дылышы туғләр» адаланды-рыр вә беләликлә дә ермән-чи ситәсәтинин АзәрбајҶан-да давамчыларына вә ичра-чыларына чевриләк әслиндә күрдлери түркләрә гар-шы гојмаға чәлд кәстәрир-ләр.

Журналист Сәбаһәддин Рүстәмова кәлдиґчә исә о бу мәсәләнин төһкиләтчи-ларындын вә илһам вәрчи-ләриндән биридир. Әкәр јаз-дынылсадырса, 1988-чи илин ноябрдан сонра Ермә-нистан әразисиндә јашајан азәрбајҶанлыларла бәрәбәр мүсәлман күрдләр дә ора-дан говулдулар.

Еһни заманда, билдиґи-миз кими Орта Асијада хәј-ли күрд јашајыр. Вә бундан өз мәсәдләри үчүн исгәфа-дә етмәјә чалышан ермәнни ситәсәтчиләри күрд халқы-нын фаһисә үзәриндә өз мәқоли мөгсәдләрини һәјә-тә кечирмәчә чалышырлар.

Ону да гәјд едим ки, АзәрбајҶан әски иттиґияна-рын ивәрсиндә күрдләрин тохунулмадыгы јекәнә регион-дуру, кими ичтимаи рә'ј формалашдырылар, күрдләр-ә онларын һарада јашама-сыны лиһтә едән вә һәр халгын фаһисәсине тушлан ермәнни бармагы Азәр-бајҶаннын Лачын, Губадлы, Кәләбчәр, Зәнкилан вә Чөб-рајыл районларыны кәстә-риди.

Бу фаһисә «екскурси-јанын» АзәрбајҶандакы бө-ләддиләриндән бири дә мәһз Сәбаһәддин Рүстәмов иди. (арды кәлән нөһрәндә)

АЗЭРБАЙҶАН-КҮРЧҮСТАН МУНАСИБЭТЛЭРИ

ХІХ—ХХ эсрләрде Гафгаз тарихинә нәзәр салсаг, бу бөлкенин ики бөјүк халгы, азербайҶанлыларын вә күрчүләрнн талейиндә чохлу охшарлыглар көрмөк олар. һәр ики халг ХVІІІ эсрин ахыры ХІХ эсрин әвәлләриндә рус истиласына мәрүз галмышлар. Бу халгларыз

Чавад хан, кнјаз Александр кими азадлыгсөвәр огулларынын олмасына бахмајараг, милли бирлик, гаршылыгы јардым әлағәләрннн олмамасы учбатындан 100 илден чох бир мүддәт әрзиндә рус мүстәмләкәчилији алтына дүшмүшләр.

1918-чи илдә ингилаб нәтиҶесиндә мүстәгиллик газандыгдан сонра, бөјүк өндөрмиз М. Ә. Рәсулзадә истиглалымызы шимал тәһләкәсиндән горумагдан өтрү Гафгаз өлкәләрннн бир-бирини дәстәкләмәси үчүн чалышмышдыр. Чар Русиясынын әрази бөлкүсүндән бу өлкәләрә чохлу проблемләр галмасына бахмајараг, М. Ә. Рәсулзадә вәзијәт сабитләшәндәк әрази иддиаларыны бир тәрәфә гојуб, Гафгаз дәвләтләрннн һәрби-сијаси јардым һаггында мүгавилә бағланмасына чағырмыш, АзербайҶан, Күрчүстан вә Дағыстан арасында белә бир мүгавилә имзаланмасына наил олмушдур. Тәәсүфләр олсун ки, мүгавилә имзаландыгдан бир нечә күн сонра Дағыстан Республикасы рус генералы Деникинни гошунлары тәрәфдән ишгал олунду, АзербайҶан вә Күрчүстан исә лазыми көмәк көстәрә билмәдиләр. Бунунла белә, 1918—20-чи илләрдә АзербайҶан вә Күрчүстан арасында јахын итгисади-сијаси мунасибәтләр олмуш, һәтта бейнәхалг әләмдә (Версал сүлһ конфрансы) һәр ки өлкә бир мөвгедән чыхыш етмишләр ки, бу да тарихи зәрурәтдән ирәли кәлирди. Чүнки бу дәвләтләрнн кеостратежи вәзијәтләрини көрә әйр-әйрлыгыда мүстәгил олмасы мүмкүн дејил. Буну ХІ гырмызы рус ордусунун 27 апрел 1920-чи илдә Бақыдан башлајуб, 25-и феврал 1921-чи илдә Тифлисдә баша вурдуғу «коммунизмин зәфәр јүрүшү» субут етди. Вә бунунла икинчи дөфә һәр ки милләт 70 иллик бир дөвр әрзиндә Русиянын көлөси вәзијәтинә дүшдү. Бунун ачы нәтиҶәләри исә бу күн көз

габағындадыр. Нәһајәт, азадлыг вә истиглал үғрунда һамыдан чох шәһид вермиш, јалпыз сон илләрдә 9 апрел—Тбилиси, 19 јанвар—Баки, Гарабағ, Осетија ачыларыны јашамыш, ермәниләрдән фәргли олараг мүстәгиллији һәр шәһид үстүн тутан бу ики мәрд милләтин достлуғ вә гаршылыгы јардым шәраитиндә јашамасы; азербайҶанлыларла күрчүләрнн алтына јазылмыш тарихи зәрурәтдир. Итгисади чәһәтдән дә (АзербайҶанын Гара дәнизә ән јахын чыхыш јолу, Күрчүстанын енергетик ресурслара олан еһтијачы вә с. вә и.) бу дәвләтләрнн бир-бири илә сых әмәкдашлиғы әвәз-олунмаздыр. Бунунла белә, тәәсүфләр олсун ки, сон заманларын бәзи олајлары бу мунасибәтләрә колкә көтирив. Бу достлуғдан наһаһат олан империја гүвәвләри, ермәни лоббиси Күрчүстан сијаси даирәләриндәки өз муздул чәсуслары вәситәсилә азербайҶанлылары сыхышдырыб говмаг, кәләчәкдә Күрчүстанла АзербайҶаны гаршы-гаршыја гојуб, Гафгазда азадлыг мүҶадиласини ган дәрјасында бөҶмаг истајирләр. Борчалыда јурддашларымызын доғма өвләриндән говулмасы, гејдијата көтүрүлмәси, торпаг сәһәләрннн верилмәсә 500 миллик әһалидән, бир нәфәр белә олса, азербайҶанлынын депутат «сечилмәсәси» јухарыдакы мәгсәдләрнн һәјата кечирилмәсинә хидмәт едир. Бунунла белә бизим дә сәһләрнмиз чохдур. Күрчүстандан азербайҶанлы зијалыларын сыхышдырылыб чыхарылмасы нәтиҶесиндә, бөјүк әкәсријәти кәнд районларында јашајан јурддашларымызын мәнәфејини мүдәфиә едәчәк савадлы кадрларымызын олмамасы кәнд әһалисинин сијаси пассивлији, Борчалыда чәмијјәт вә тәшкилатларын пәрәкәндәлији, вәһид бир тәшкилатын («мәдәнијјәт мәризи» вә с. адла да олса) олмамасы, олан тәшкилатларын да халгла әһиҶ үнсисәјәти вә бизим буну гаршы тәсирили бир тәдбир көрмәјимиз бизим сәһләрнмиздән чох кунәһымыздыр. Бу вәзијәт белә давам етсә, јахын күнләрдә АзербайҶан чох ағыр бир һала дүшә биләр. Бунун гаршысына алмаг үчүн һөкүмәт Күрчүстанда јашајан сојдашларымызын тәлеји илә бағлы мидди тәдбирләр көрмәлидир. Бу тәдбирләр чох куман ки, бир-нечә истигамәтдә кетмәлидир.

1. һөкүмәт бу ишдә лазым олан бир-нечә әсас назирликләрин нүмәјәндәләриндән иба-

рәт Борчалы азербайҶанлыларынын гајғылары илә әлағәдар сәләһијәтли бир комитә јаратмалыдыр. Бу комитәнин ашағыдакы ишләрлә мәшғул олмасы мәгсәдәүјүгүн оларды: јурддашларымызын һүғуғларыны мүдәфиә едәчәк вәһид бир Борчалы чәмијјәтинин (Күрчүстанын сәрһәд тохунулмазлыгы принципини, демократијаны вә с. әсас көтүрмәклә) јарадылмасына көмәк етмәк. Бу мәгсәдлә һәрәкатда иштирак етмиш, тәшкилатчылығ төрүбәси олан, Борчалыдан чыхмыш, милләтсөвәр кәчләрнмизин (мүәллимләр, һәккимләр вә с.) доғма јурда гајытмаларына һәр чүр шәраит јаратмалы, бу кәчләрнн көмәји илә һәр бир азербайҶанлы кәндиндә әһалини өз һүғуғларыны горумаға сәфәрбәр етмәли, тәшкилатланмалы, милли мәдәнијјәтимизин иккишәфинә наил олмалыығ. Тәшкилатланмыш Борчалы чәмааты бу тәғдирдә Күрчүстанын сијаси һәјәтында өз нүфузларына лајиг јер тутуб, күрчү—АзербайҶан достлуғуну дәстәкләјәрәк, истиглалчы күрчү партија вә һәрәкатлары илә бәрәбәр, мүстәгил Күрчүстан дәвләтинин иккишәфи вә тәрәғгиси үғрунда чалышмағла, үмуми мәнәфејимизә хидмәт етмиш оларды.

II. Күрчүстанда кәдән сијаси просесләри даһа јахындан изләмәк, азербайҶанлы иҶманын инсан һүғуғларынын јериндәчә мүдәфиә етмәк, ики дәвләти: бир-бири илә даһа јахындан сијаси, итгисади вә мәдәни әлағәләрннн иккишәф етдирмәк үчүн АзербайҶан һөкүмәти јахын вахтларда Күрчүстанла сәфирлик сәвијәсиндә дипломатик әлағәләр јаратмалыдыр. һөкүмәтимиз бу сәфирлик вәситәсилә Күрчүстанда кәдән етник мунағишәләри (Дағыстан халғлары арасындакы мөвгејимиздән истифада едиб) динч вәситәләрлә, сәрһәд тохунулмазлыгы вә инсан һағлары принципләри әсасында арадан галдырылмасында өз вәситәчилијини төклиф етмәли, Гафгазда сүлһүн вә әмин-аманлығын јарамасына чалышмалыдыр.

Бүтүн буналары нәзәр алараг, Күрчүстанла әлағәләр дәвләтимиз үчүн биринчи дәрәҶәли вәзифәләрдән бири олмалыдыр. Белә ки, Гафгаз дәвләтләрннн истиглалынын мөһкәмлији, јалпыз бурада јашајан милләтләрнн достлуғларынын мөһкәмлијиндән асылы олачағдыр. Бураја узанан ајы пәнәсиндән јалпыз биржә зәрбә илә гуртулмағ мүмкүндур.

Сәһиб ӘһМӘДОВ.

ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУҶУНДА ЗИЈАЛЫ МӨВГЕЈИНИН ӘҺӘМИЈЈӘТИ

Бизә белә кәлир ки, ССРИ-нин дағылмасында елмин вә зијалыларын империјанын әсарәтиндә олмасы да өз рол ојнамајуб. Белә ки, өз сијасәтиндә вә дәвләтчилиқдә елми гәнәзләрлә, объектив асағгал зијалы сөзү илә һесаблашмагданса, онлара көстәришләр вериллирди ки, филан мәсәләни нечә олур-олсун бу чүр шәрһ един. Чүнки, партија белә истајир. Бу чүр сәрт тәләбләрлә разылаша билмәјән дүшүнән башлар чыхыш јолуну ја сусмағда, ја да харичә кетмәкдә кәрдуләр. Империјанын мәркли, гәрәзли тәләбләрннә бир гарын чәрәк үчүн болун әјәнләр исә она көстәрдикләри «хидмәтләрлә» әслиндә дәвләтин дағылма просесини бир гәдәр дә сүр'әтләндирдиләр.

Одур ки, һәр һансы дәвләт өз дәјағларыны мөһкәм, әмрүнү узун көрмәк истајирсә, алим, зијалы сөзүнү, фикрини идәрә етмәк идиасындан узат

Чыхышларда диггәт Гарабағ проблемини вә халғын социал-сијаси вә милли-мәдәни руһунун нитәзмаланмасы мәсәләләринә јөнәлдилди. Гејд олунду ки, халг индијәдәк әләһахымлыға вә кәнардан идәрәчилиғә вәрдиш едиб. Бу иләрә онун өз төрпагына, милли сәрвәтинә, сәһиблик һиссини сон дәрәҶә зәифләдиб. Әвәзиндә бир-би-

ринин иҶбини кәсмәк психолоҶијасыны иккишәф етдириб. Одур ки, һәсилә кәлән мәнәсул сәһибәзәлиқдән көз-көзәрә јағылмајуб, әзәј едиләр. Бүтүн иҶтиһаһары әвәзини исә халг дәвләтләри умур, кунәһкар да ону һесаб едир. Әвәзиндә һеч кәс илтеһәсалла машуғ олмајуб, «бизнес» ады илә дәвләт емлакыны су гәһмәтинә таләјиб.

олуб, онунла һесаблашмалы, сијасәтинин бүтүн истигамәтләриндә елмин, зијалы фикринин объектив гәнәзләринә әсасланмалыдыр.

Кәч дәвләтләримизин көрһәрлијинин декабрын 16-да зијалыларла олан рәүшүнү онларын бу һәгигәтлә һесаблашмағ мәһди һесаб етмәк олар.

Президент апаратында Әбулфәз Елчибәјин бир груп зијалы илә көрүшүнүн әсас мәгсәди јаранмыш вәзијәтдән чыхыш јолу ахтармағ иди. Бурада дәвләтчилијимизин, милли-тарихи мүғәддәрәтимизин бәрғәрар олмасында зијалы мөвгејинин һәлләдичилији бир даһа етираф едилди. Чүнки, милләти онун зијалылары, дүшүнән бејинләри тәрбијәләндириб, истигамәтләндириб. Мәһз буну көрә дә һәр бир империја өзүнә табе, кәлә етмәк истадији халғын биринчи нөвбәдә зијалысыны мәһв етмәјә чалышыр ки, күтләни истадији шәкилдә истисмар етсин.

Мәсәлә, бензини, електрик лампаларыны, харичи сигаретләри вә дигһәр бу кими маллары һансы кичик мүәссисә, кооператив тәсәрууфат истаһсал едир? Шүбһәси, дәвләт емлакынын таләҶимасы јолу илә өлдә едиллиб, гылыгы вә баһалыға, бунунла да халгла һакимийәт ара-сында јарадылмағда олан

учурумун дәрнләшмәсинә шәрәит јарадан бу чүр һалларын гаршысы гәтијәтлә алынмалыдыр.

Јаранан гылыгы вә наразылығда бә'зән јол вериләч инфрат демократик идәрәчилиқ (ахы тахылын, јаш мөҶәвини вә с. јығылмасында не демократла?) бахымындан јараншыдыда, мүәјјән һәгигәт

олса да халгда һәмнн иҶтиман рә'јин формалашдырылмазында, јәни дәвләт сијасәтинә гаршы наразылығ әһвалынын јарадылмасында позучу гүвәвләрнн марағ вә чанфәшанлығыны данмағ сијаси корлут оларды. Империјанын узун иләрә боју һазырладығы мүхтәлиф формалы дәјағларынн үзә чыхарылмасына да хусуси фикир верилмәлидир. Белә ки, ермәниләрлә олан гаршыгы айләләрини вә онларын төрәмәләринин јүксәк постларда гәрар тутараг, дәвләтин дәјағларына сарсыдычы зәрбәләр ендирилмәринә хусуси диггәт јетирилмәси нәзәрә чапдырылды. Бу тәһләкә мәнбәләринин зәрәрсизләшдириримәсинин дәвләт вә үмумхалг иши олдуғу гејд едилди.

Ордуда јаранан интизамсызлығда милли-психолоҶи ашынмаларымызы арасындакы вәдәттин хусусиәлә дәүләт мәвзәлији фикир габарығ сәләнди. Белә ки, иҶманлыларын өз өвәдләрини ордудан саклајараг, арада онсуз да тарыма чәмијјәт әсәбләрә тохунан һәрәкәтләрлә иҶтимаг гәзәб һисси вә мәс'улијәтсизлик психолоҶијасыны аловаландырмағла дәвләт јол вермәклидирсә, торпаға, вәтәни горумағын мүғәддәслијинә мә-

(Арды 7-чи сәһифәдә)

MUSAVAT

YENİ

№ 40 (58)

24 DEKABR 1992-ci İL

Мүстәгил идеоложи-сијаси гәзәт

ГІМНӘТІ 3 РУБЛ.

МИЛЛИ МӘЧЛИС

АЗӘРБАЈЧАН ЈАШАДЫҒЫМЫЗ МӘМЛӘКӘТ, ДӨВЛӘТ ДИЛИМИЗ ИСӘ ТҮРК ДИЛИДИР

Декабрын 22-дә Милли Мәчлисін сәһәр ичласыны парламентин башчысы Иса Гәмбәрәв ачды. Иса бәј билдирди ки, Милли Мәчлисін өтән ичласында һәлә дә гәбул олунмамыш «Азәрбајчан Республикасынын Дөвләт дили һаггында» ганун ләјһәси бу күн гәбул олунма- лыдыр. Чүнки, күндәликдә даһа 6 мәсәлә музакирә олун- малыдыр. Гәјдијәтдән кечәндән сонра милләт вәкилләри бүтөлүкдә күндәликә мүнәсибәтәарини билдирдиләр. Ләјһә музакирә үчүн гәбул едилди. Милләт вәкилләри ләјһә ба- рәдә өз мүнәфијәләрини ирәли сүрдүләр. Мәтләб Мүтәллимов тәклиф еләди ки, күндәликә «Милли Мәчлисін фәалијәти

һаггында», «Һәрби ишләрлә бағлы» вә «Нахчыванла өлгә- дәр» мәсәләләр салынсын. Ариф Рәһимзәдә күтләви ин- формасија вәситәләринин вә- зијәти барәдә ганун гәбул еләмәди тәклиф етди. Иса Гәм- бәрәв билдирди ки, бу барәдә ирәләтчылығ нохдур, бу мәсә- лә музакирә комиссијаларда ба- ылаңдан сонра Милли Мәчлисә чығарыла биләр. М. Мүтәллимо- вун инәдлә сәсә гојулмасыны тәләб етдији, «Милли Мәчлисін фәалијәтинин тәшкили» барәдә мәсәлә сәсә гојулду вә гәбул олунмады. Сонра биринчи мәсәләни музакирәси илә бағлы Рауф Исмајиләв сөз вериди. Р. Исмајиләв гәјд еләди ки, Дөв- (Арды 3-чү сәһифәдә)

ДИВАН ХӘБӘРЛӘРИ

Декабрын 21-дә Диванын нөвбәти тоңлаштығы кеңирил- ди. Тоңлаштыда: —Партијанын Мәчлисинин чағырылмасы мәсәләси муза- кирә олунду. Гәрәра алынды ки, декабрын 27-дә саат 11-дә Мәчлис чағырылсын вә күндәликдә регламентин тәс- диги, комиссијаларын тәшки- ли мәсәләләри, јенә мәчлис үзвәләринин сәләһијәтләри сијаси мчтиман дурум муза- кирә едилсин. —Ниязи Мөһдинин тәк- лиф етдији республикада мөвчуд олан сијаси партија- ларын иштиракы илә форумун кеңирилмәси фикри чидди марәғ доғурду. «Тәсанүд партијаларарасы мүнәсибәт

мәдәнијәтинин асасы вә күт- ләви јохсуллашманын гәр- шысыны алмағ үчүн биржә чағышмаларын төмәли «җиз» төхминин мөвзу илә кеңири- ләчәк форумун асас гәјәси милли мәнәфә, тәләјүклу мә- сәләләрдә партијалары ортағ мәхрәчә кәтирмәк, бу истиға- мәлдә ахтарышлар алармағ- дыр. —Партијанын сыраларына Сумгајытдан 2 нәфәр, Самух рајонундан 3 нәфәр гәбул едилди. —Минкәчевирдә тәшәббус групунын јаранмасы, Јасамал рајонунда јени сәкјиләрин, Әли Бајрамлыда тәсис гынаҗағынын кеңирилмәси ба- рәдә Диванын сәләһијәтлә

нүмәјәндәләринин тәклифләри диләнилди. Гәрәра алынды ки, Нахчы- ванда Диванын сәләһијәтләи нүмәјәндәси иштирак етмәди- јиндән кечирилдиш тәсис јығынмағынын гәјри-гануни елан олунмасы мәсәләси Мәчлисін музакирәсинә вә- рилсин. —Партијаја гәбул принсип- ләри, онун јахын дәрә үчүн вәкилләри «Мүсәвәтә гәбул консенсијасы», Мәркәзи Ге- раркаһын Штат чәддәли му- закирә олунуб, мувафиг ду- зәлишләрдә тәсдиғ үчүн Мәч- лисә тәғдим едилсин. **МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ МӘТБУАТ КАТИБЛИЈИ.**

МИНКӘЧЕВИРДӘ ТӘШӘББУС ГРУПУ ЈАРАДЫЛДИ

Декабрын 18-дә Минкәчевирдә Мусават партијасынын Минкәчевир тәшәббус групунын тәсис јығынмағы кеңи- рилмишди. Тәшәббус групуна Бөјдәр Нәзил сәдр, Чәфәрли Иҗгар сәдр муваһини, Гәрәјев Визәди, Әһәдов Зәјдулла, Нүсәјли Сурхәј вә Шыхалијев Јусеф кәтиб сечилдишлар. Мүсават партијасы Диванынын узав Ризван Нүсәјнова јығынмағда иштирак етишди.

ИКИНЧИ ЈЫҒЫНМАҒДАН СОНРА

Өтән сәјимызда мә'лумат вермишдик ки, Мүсават партијасы Јасамал рајон тәшкилатынын тәсис јығынмағында сечкиләр кечирилән заман јетәрсәј (1 сәс чәтмәмағла) олмамышдыр. Диван јерли тәшкилатә тәкрар сечкиләр кечирмәк барәдә кәстәриш вермишди. Декабрын 20-дә бу тәкрар сәсәрмә кечирилди. Јығынмағда Сәјјәһ Искәндәрли сәдр, Чәләл Нөврузов сәдр муваһини, Нәзим Нәсанзәдә тәшкилат кәтиби, Бәхтијәр Аббасов өләгәләр кәтиби, Әдилхан Намәзов мәлијә кәтиби сечилдиләр. **ТӘШКИЛАТ КАТИБИ.**

«ЈЕНИ МУСАВАТ»ЫН ТӘСИСЧИСИ ИЧРА БАШЧЫСИДЫР

Азәрбајчан Республикасынын президентинин сә- рәпчәли илә «ЈЕНИ МУСАВАТ» гәзәтинин тәсис- чиси Нүжмәтов Ваһид САРЫ оғлу Товуз рајон Ичра һакимијәтинин башчысы тә'јин едилди. Гәзәтин ја- радычы кә'әти Ваһид бәјр агыр вә мәс'улијәтләи ишдә уғурлар арзулајыр! **«ЈЕНИ МУСАВАТ».**

ЕЛАН

Мүсават партијасынын рајон тәшкилатларынын нә- зәринә чәлдирәләр ки, партијанын һесабы ашағыдакы кишиди: Азәрбајчан Республикасы Сәнәјә-Инвестијия банкы Сәбајел рајон шә'бәси, һ/һ 1700194, код 501736. **КАТИБЛИК.**

БИЛДИРИШ

Декабрын 26-да саат 16.00-да 249 нөмрәли орта үмүнтәһсил мәктәбинин акт залында Мүсават партијасы Хәтәи рајон тәшкилатынын тәсис јығынмағы кеңириләчәк. Бүтүн үзвәләрин иштиракы вәкилдир. **ТӘШКИЛАТ ГРУПУ.**

AZERBAIJAN MİLLİ MERKEZİ
1924 - İSTANBUL
NATIONAL CENTER OF AZERBAIJAN

ŞİMALİ AZERBAIJAN SEKİSTİYONU
-SİYASİ SUB-

Ankara, 12.11.1992

Sayın
İsa Kamberov
Müsavat Partisi Genel Başkanı
Bakı
Azərbaycan

Kardeşim İsa Bey,

"Müsavat" Partisinin 6-8.11.1992 tarihleri arasında Bakı-
de Üçüncü Büyük Kurultayının ciddi bir organizasyon yeteği, siyasi olgunluk,
demokratik anlayış ve disiplin içerisinde geçtiğini, Kurultaya iştirak et-
mek üzere sayın Ahmet Karaca'nın başkanlığında Divanca vakiyelendirildiğimiz
Heyetin Ankaraya dönüşünde verdikleri malumatın büyük bir sevinçle üz-
renmiş bulunmaktayım.

Uzun yıllar çeşitli kademelerinde görev aldığım ve bilahire de bir sorumluluk yüklenerek, merhum K.B. Mehmetzade ve Kerim Özer-
den sonra fiilen Genel Başkanlığına yerne şerefine nail olduğum "Müsavat"
Partisini, 72 sene sonra tekrar yurdumuza kavuşturarak gerçek sahiplerine
teslim edebilece şaadetine eriştiğim için bahçıyarlık duyduğumu ifade etmek
isterim.

Keza, Ulu Önderimiz, Azerbaycan Türklüğünün medarı iftiharını
bahmetli M. F. Resulzade'nin bu "İntisaf" milli emanetini muhacerette her
türü tehlike ve engellere karşı koruyarak faaliyetini devam ettiren kişi-
lerden biri olarak, "emanete ihanet olmaz" prensibine sülçe ölmümeden
muhafaza edip, hasretini çektiği İtilletiminde ve Vatandaşın siyasi hayatında
hizmete sunmuş olmanın hüzar ve mutluluğumu yaşamaktayım.

Çünkü, "Müsavat" 1 Azerbaycanın hür iradeye dayalı milli
bağımsızlık fikriyatı ile beslenerek yetişen, dinamik, heyecanlı, siyasi
olgunluğa sahip ve siyasi mücadelede etkinleşmiş genç neslin eline teslim et-
mek tek emelinizdir...! Sırası beğardınız için hüzarlıyım.

Kurultay Delerelerince, "Müsavat" Partisi Genel Başkanlı-
ğına seçilmiş olmanız, beni herkesten fazla sevindirmiştir, buna layık ve
muvafak olmanızla bütün kalbimle inanıyor ve size en içten tebriklerimi
Sevgi ve selamlarımla,
Divan Başkanı,
Dr. N. Kençerli

АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТИ ƏБУЛФƏЗ ЕЛЧИБƏД, СÜRƏТИ: АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛИ СОВЕТИНИН МИЛЛИ МƏЧЛИСИНƏ, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫНИН БАШ ПРОКУРОРУ И. ШИРИНОВА, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ДАХИЛИ ИШЛƏР НАЗИРИ, ДАХИЛИ ХИДМƏТ КЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТИ И. НƏМИДОВА, АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ МУДАФИƏ НАЗИРИ Р. ГАЗЫЕВƏ, «МИЛЛƏТ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЯСЫНА, «АДАДЛЫГ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЯСЫНА, «ƏДАЛƏТ» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЯСЫНА, «АЗƏРБАЙҶАН» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЯСЫНА, НЕФТЧАЛА РАЙОН ИЧРА ҺАКИМИЯТЕНИН БАШЧЫСИ ФƏРМАН БƏЛ НУСЄНОВА, НЕФТЧАЛА РАЙОН ПРОКУРОРУ, КИЧИК ƏДЛИЛƏ МУШАВИРИ Ј. ХƏЛИЛОВА, НЕФТЧАЛА РАЙОН ПОЛИС ШƏБƏСЕНИН РƏИСИ, ПОЛИС ПОДПОЛКОВНИКИ Л. Ш. ШƏРИФОВА, «КУНДОГАР» ГƏЗЕТИНИН РЕДАКСИЯСЫНА,

Нефтчала районунда фəалијет кəстэрэн сijasи партијаларын: АХЧ Район Шəбəси, АХДП Район Шурасы, Мусават Партијасынын Район Бəрпа Бүросу, АИП Район Комитеси вə АВҺд район тəшəббүс группунун 16 декабр 1992-чи ил тарихдə кечирилмиш биркə ичласында «Миллэт» гəзетинин 84-чү саянда дəрч олунмуш «Шəһид анасына кəјанəт» сəрлəвфəли мəгалəни охујарак мұзакирə етмиш вə нəтичə олараг

БƏЛАН ЕДИРИК:

Бу мəгалə «20 январ» чəмијјети Нефтчала Район Шəбəсинин сəдри, индики игтидардан вəзијчə алмаг үчүн єн алгач васителərə єл атан кечмиш һүгүгшүнас Вагиф Микајыловун нєв-бəти фитнəкарлыг һərəкəтидир.

Бу һəмин Микајыловдур ки, тəрəтдији əмєл-лərə кərə 1984-чү илдə һүгүг муһафизə орган-ларындан говулуш, 1989-чү илдə АХЧ Нефт-чала Район Шəбəси сыраларына сохуларак ра-

јондакы һərəкəтə єн ағыр зəрбəни вурмуш, кечмиш ССРИ-нин Дəвлəт Тəһлүкəсизлик Ко-митəсинин сəдри Крүчкəвə Əбулфəз Елчибəд-дєн донос вєрмишдир. Тəрəтдији чинајəт əмєл-лəринə кərə 1990-чы илдə һəбс едиларəк, 1992-чи илин апрел ајынадəк һəбсдə јатмыш-дыр. һəбсдєн чыхдыгдан сонра «20 январ» чə-мијјетинин Район Комитəсинин јарадарак, бу тəшкилат архасында пəрдəлєнмиш, дəфəлэр-лə чəмијјетини нисазнамəсиндєн вə мərəмиə-мəсиндєн кəнарə чыхарак районда гарышыгыг салмага чəһд кəстэрмишдир.

АХЧ-нин районда игтидара кəлдији күн Район Полис Шəбəсинин рəислији, сонра Район Прокурорлугу, даһа сонра Район Бəлəдијјə Полисинин рəислији вəзифəлєрини тəлəб едєн В. Микајылов хулјаларынын һəјата кечмєдијини кəрүччə гисас үчүн єн гыса јолу сечир. О, сəд-ри олдугу «20 январ» чəмијјетинин адындан истифадə едєрəк райондакы бұтун шəһид аил-лєрини онлара јардым етмəк ады илə район мəркəзинə чагырмыш, районда шəһид аиллє-ринə һеч бир кəмєклик кəстэрилмəмєси бар-дə мə'рузə едєрəк, онлары Район Ичра һаки-мијјетинə гаршы е'тираз пикетинə чагырмыш-дыр.

В. Микајылов єјни заманда Мəһман Сəфə-ровун анасы Күлназ Сəфəрова илə сijasи алвє-рə кирəрəк, ону Нефтчала Район Ичра һаки-мијјети апаратынын шəбə мудири, АХЧ Район Шəбəсинин єн фəал үзлєриндєн бири Ə. За-һидова бəһтан атмага разы салмыш, вə чиркин нијјетини шəһид анасы имзасы илə һəјата кеч-чирмəјə чалышмышдыр. Бунунла да о Ə. За-һидовун 11 нојабр 1992-чи ил тарихдə гүмбара атылмасы илə багылы шүбһəли шəхс кими Район Прокурорлугунда олан истинтаг ишини ерт-

басдыр етмəк, Ə. Заһидову «һеч-һечə» вари-антына кəтирмəк истəмишдир.

Билдирирек ки, бұтун район ичтимаијјети Ə. Заһидову əхлаги чəһəтдєн тəмиз вə намуслу бир мұллим кими таныјыр. Бу фикри Ə. Заһи-довун бундан габаг ишлəдији Нефтчала 4 нєм-рəли 8 илик мəктəбин педагожи коллективи дə, ону јакындан таныдыгымыз үчүн биз сijasи партијаларын үзлєри дə тəсдиг едирик.

Бизə дəгиг мə'лумдур ки, К. Сəфəрованын адындан јазылмыш мəгалə В. Микајыловун «гələминин» мəһсулулур вə тамамилə онун өз шəхси амбисијаларына хидмəт едир. Бизи тə-эссүфлєндирєн исə шəһид анасынын нə өзүнə, нə дə оғлунун руһуна һəрмəт гəјмəјарак, бєлə бир бəһтана имза атмасыдыр. Биз шəһидими-зин руһуна һəрмəт гəјарак, бу гадынын кечди-ји һəјəт тєрзи һаггында ачыг даһышмаг истəми-рик. Амма ону да демəјə билмəрик ки, һəр шəјин һəдди вəр.

«Миллэт» гəзетинин фактлары јохламадан онсуз да кифəјəт гəдєр кəркин олан индики шəраитдə бєлə бир мəгалəни дəрч етмəсини исə биз, К. Сəфəрованын вə В. Микајыловун мəгсəдлєриндєн даһа чох гəзетини өз мəгсəдлє-ринə ујғун олмасы кими баша дүшүр вə сijasи мұбаризəдə бєлə тə'миз олмајан васителəр-дєн истифадə едилмəсинə гəти е'тиразымыз билдиририк.

- АХЧ Нефтчала Район Шəбəсинин сəдри **Ə. ТАЛЫБОВ,**
- Мусават Партијасы Нефтчала Район Бəрпа Бүросун сəдри **Ə. БАБАЈЕВ,**
- АХДП Нефтчала Район Шурасынын сəдри **А. АҒАЈЕВ,**
- АИП АзəрбајҶан Ислам Партијасы Нефтчала Район Комитəсинин сəдри **һ. СƏРДАРОВ,**
- АВҺП Район Тəшəббүс группунун сəдри **З. ПƏВИЗ.**

«ӨЗҮНҮЗҮ БАШ КАТИБ ВƏЗИФƏСИНДƏ НЕЧƏ ҺИСС ЕДИРСИНИЗ?» «ЧОХ КӨЗƏЛ!..»

(МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫНЫН БАШ КАТИБИ НИЈАЗИ ИБРАҺИМОВЛА СӨБҺƏТ)

— Нијаз бəј, əввəлə, Сиз бəрпа олунмуш Мусават партијасынын Баш катиб сєциалистия мунасибтилє тєркин едирəк, иккинчын, Сиз бу партија, сонра исə онун Баш Катиблијна һак-сы һиссəр, һансы арзулар кəтириб чыхарды?

— Саг олун, бəј... Тəвəзə-карлыгдан узат олса да дєјим ки, мєн Јени Мусаваттын Јарадычыла-рындан бири олмушам, онун илк нисазнамəсинин, программынын һазырланм-асында, тəшкилат һалына дүш-мєсиндə бəлаваситə иштирак етмишам. Јəни мєн бурада тəзə адам сєјилəм..

— Үзр истəјирəm, јəгєн ки, Јени Мусават Јаранага гəдєр Сиз халг һərəкəтиндə ишти-рак етмəшдиниз, итүгєјєн, не-чə дєјєрлєр, итүбаризə тəчрү-бєлиз вəр иди вə һəминə тəчрү-бə мөвгєјєндєн Мусаватə кечид чəјин олмады ки?

— Тəчрүбə дєјєндə ки, вəр иди... Мєјдан тəчрүбєси, һəбс-хана тəчрүбєси...

— Бəлкə, бир аз да əввəл-дєн башлајар... Сиз һарада охумусуыз? Һансы сəһədə ихтисас алмышсыз? Вə уму-мијјəтлə, халг һərəкəти баш-лананга гəдєр нə ишлə мəш-ғул олмусуыз?

— Тарихчїјам... Орта мəк-тəби бурада гуртармышам... —Бакыда... Сєн дєрини уни-вєрситетин тарихијнə вєрми-шам, гəтүл ала билмимшам —əскарлијини чəкəндєн сон-ра јенə сөнєдлєримни һəмин

факултєтə вєрмишəm, ахыр ки, гəтүл олунуб, фəрглємлє дипломо илə гуртармышам... Университеттин тарих факул-тəсини... Мин доггуз јүз сєк-сєн үчүчү илдə... О заман бəј бєлə бир арзум вəр или ки, һансыса бир кəјд мəктəб-тəбизə кєјид орادا мəктəб директору ишлəјим—елə ин-ди дə һəмин арзу мəңи тама-милə тəрк етмəјиб... Билдир-сиз, мєним үчүн тəбин инсан тəфəккүрү үзєриндə ишлə-мєјдєн марагы һеч нə јох-дур—һəмин тəбин инсан тə-фəккүрү мєним нəзəримдə хам материал кими бир шєј-дир вə ондан һəр шəј јарат-маг олар...

— Нијə мəзə кəјд мəктəби-нə кетмəк истəјирдиниз, елə бурада—Бакыда, үмумијјəт-лə, АзəрбајҶанын һəр јєри-дə һəминə тəбин инсан тəфəк-күрү јохдур?

— Əлбəттə, АзəрбајҶанын һəр јєриндə вəр, ачғач о за-ман мєн буну дəрк етмидрим, о заман һетта ачғач ушагын психоложијасында мєн буну ахтарардым, үмумєн чəмиј-јетин јох...

— Сиз тəбин тəфəккүрүн үзєриндə нєчə ишлэмəк истə-јирдиниз—инди тəфəккүр јаратмаг истəјирдиниз, ја дүнја стандартлары илə иш-лəјин үмумбəшəri тəфəк-күрү?..

—Мєн һəмијшə чох мұхтə-лєј мұлаһизəлєр, фикирлєр, бахышлар ичєрисиндə орта мөвгєји, консєнсуз мəгамыни ахтарыб тапмага чалышмы-

шам вə онда да бєлə дүшү-нүрдүм ки, өзүм үчүн јарат-дыгым миллилик вə үмумба-шєриликдєн ибарат, јəни мұјјєн гəлєр сєнтрис мəз-муну дьсан етəлонуну мил-лєтин ушагларында да тəри-бє едим... Ачғач бу арзум баш тутмады... Дəвлəт ит-тананында Елмлєр Академи-јасында нумəјəндилєр ишти-рак едилдиллєр вə кəрчүрү, чаваблары нə исə хошлары-на кəлмимш, мєни дə вəт-лєдиллєр Академијага, Мєн дə мєлдим...

— Һансы сəһə илə мəшғул олдуыз?

—Археоложија илə... Өзү дə чох чидди... Һəтта һəм-карларым дєјирдиллєр ки, мєним бу сəһədə бəјүк пєрспєк-тивларим вəр... Индијанə гə-дєр дə мөндєн əлєрини үз-мєјиблєр, чагырлар ки, кєјид кəјнə ишим давам ет-дирик...

— Сиз өзүнузү тамамилə Шəргли һєсəб едирсиз, јохса Гəрбли, јəни даһа чох һансы мөдєнијјетини нумəјəндəсиз-низ?

—Мєн өзүмү һам Шəргли, һəм дə Гəрбли сəјарам вə бу мєним тəсєйимлə, һəјəт тєр-зизлє багылы бир мєсəлдир... Иш елə кəтириб ки, тəзə илд ачан дəврүмлə Русияда ол-мушам вə бура кəлєндə АзəрбајҶан дилини билмəди-јим үчүн мөбүр олуб рус бөлмєсинə охумага тəјүлблєр. Сонра университетин дə рус бөлмєсинə гуртардым...

— Јєри кəлишпən, əсли-

низ һардандыр?

—Атам Ермєнистандан кəлиб, атам газахлыдыр, өзүм исə КəјҶајда анадан олму-шам...

—Мєн бəјадан фикирлє-ширдим ки, биз университетдə тəхимнє єјни вəхтдə охуму-шуг, ачғач таныш дєјимки, јəгєн ки, бу мєним АзəрбајҶ-чан, сизни рус бөлмєсинə гур-тармагыныла багылдыр...

—Јох, мєн рус бөлмєсиндə охусам да, даһа чох АзəрбајҶ-чан бөлмєсинин ушаглары илə јонданыгы елємишəm...

— Аылдə һансы дилдə да-нышырдыңыз?..

—Атамыла, атамла, əлбəт-тə, АзəрбајҶан дилиндə... Мєн һамыјла АзəрбајҶан ди-линдə данышырам, тəгич бир нєфəрдєн башга—о да гəрдə-шымын, мєн онунла, билим-рəm нə сирдирсə, АзəрбајҶан дилиндə даныша билмйрəm, русча данышырыг...

— Һə, бу, психоложи мєс-лєдир...

—Елəдир, бир нєчə дəфə чəһд елємишəm, алымыр. Адам утаныр, мəчлєлдə-фи-ланда гəрдəшыма сөз демəли олсам, кєрəк кєдəм гулагына дєјим...

— Сизни сєһбəтишмэдєн мєн бу чүр нєтичə чыхардым-ки, мусавəтчыллє сизни хар-akterиниздєн идрөл кəлпир вə нə бу партијага кəлишп-нiz, нə дə онун Баш Катиб сєциалистия тəсəдуји дє-јил... Ачғач һəм мєн, һəм дə үмумијјəтлə сijasилə мəшғул оланлары бир мєс-ə-

лə дүшүндүрүр: нєчə олду ки, сиз президент апаратын-дан чыхдыңыз? Бу чүр гəрəр гəбул етмəјиниз ачғач дөвəт катиби Пəнəһ Нусєјнова шəх-си мунасибтишлєзин багылы иди?

—Кəлин Пəнəһ Нусєјнов һаггында данышмајар, бил-лирсинизми... Мəним ондан... Бу, субјектив мєсəлдир... Ачғач елə əввəлчєдєн бу ишə кетмəк истəмирдим, чүнки онун өз хүсусијјети, тəлəблє-ри вəр, мєним вəзифам, һəр һансы һалда, президент нə иштиларда оланларын идеоло-жи мұһафизəsi иди, јəни мєн истəсəм дə, истəсəсəм дə он-лары мұдafiə етмəли иди—бу исə мєним тəбитимнə јад-дыр... Əсəс мəсəлə будур...

— Сиз бу чүр үмуми мұ-лаһизə, «характерин ујғун кəлмəмєси» илгетји-нөзєри илə ишдєн чыхдыңыз, јохса, иштиларын елə конкрет сəһ-лєри олду ки, ону мұдafiə етмəји өзүнузə сыгышдырма-дыңыз?

—Билдирсиз, һеч ким ишти-дары мєним гəдєр ичдєн тə-һымыр вə гəбни ки, мєним гəдєр əсəсы гəннид елə бун-мəз, ачғач мєн буну истəми-рəm... Истəмемəјимнə дə ики сəбєби вəр: биринчиси, шəх-с мунасибтəмлə əлғадар-дыр, икинчиси исə, Етиб-ары сөзүлмəсини, мєн буну дəфəлєлдə дємишəm, инди дə дєјирəm, ки, һазыр ки иштилар һанзыијјєтдєн кетсə, АзəрбајҶ-чаны даһа бəјүк фəчиалєр кəзлєјир...

(Арды 3-чү сəһфэдə)

ҺЕРБ НЕЧӘ ОЛМАЛЫДЫР

АВШ башда олматла, бир чох гәрб өлкәләриндә кечмиш совет рәйбәрлији вә әһалиси һаггында җајылтыш белә бир фикри тез-тез ешитмәк оларды: «Совет вәтәндашлары гәрбә инсандардыр. Олар һәр һансы бир мәсәләни һәлл етмәк үчүн әввәлчә бу барәдә бир проблем җарәдырлар, сонра исә бу проблем һәлл етмәјә чалышырлар».

Һәгигәтән дә биз һәлә советвари дүшүнмә вә дәврамма тәрзиндән җаха гуртара билмәмишик. Хусусилә зијалылар вә парламент үзләри арасында бу совет ативизминин әсири оланлары көрмәк инсана чох пис тә'сир бағышлајыр.

Бә'зиләри дәвләт һербимизи өлкәмиздә җетинән бүтүн һәмәтләрин сәркәләндији мейвә-тәрәвәз базары кими, дикәрләри исә сәнајә сәһәләримизин әкс олуңдуғу табло кими (бә'зиләри бунларын һәр икисини бир җердә) көрмәк истәјир, бә'зиләри дә тарихи вә җа географи элементләре үстүңлүк верирләр.

Бу чүр дүшүнәнләр уңудурлар ки, һерб рәмәдир, символду вә һә гәдәр сәлә оларса, бир о гәдәр җадда гәлән вә аңлашылан олар. Гоншуларымыз Түркијә, Иран, Русија вә бир сыра башга өлкәләрин (Јапонија, Канада, АВШ вә с.) һербләрини көзләриниң өзүнә кәтирин. Бу өлкәләр һеч дә биздән һасыб вә ғыса тарихи дејилдир. Биз дүңҗәлә өзүмүзү һербимизлә дејил, әмәлләримизлә танытмалыҗыг. Аталарымыз бош җерә демәјибләр: «Сәдәлик инсанын бәзәји вә көзәллијидир».

Бизим көрчәкдән чох көзәл үчрәңлик дәвләт бајрағымыз вә онун үзәриндә шаһәнә символумуз вар. Мәнчә, дәвләт һербимиз үчүн ајдынлыг вә гәмизлик кестәрчиси аг фонда ај-улдузун алтына учлары чарпазлашмыш олараг шан-шәрәф, гәләбә вә бәјүклүк, улудуг рәмзи олан дефнә будағы илә бәрәкәт, болдуг вә үзүнәмүрлүк символу олан зейтун будағы (бу ағам 300—400 ил җашајыр) алава етмәклә кифәјәтләнемәк олар. Вә бунлар «Азәрбајҗан Республикасы» сөзләри илә әһәтә олуңмалыдыр. Будагларын учларынын чарпазлашдығы җер бајрагла да өртүлә биләр. Шүбһәсиз, бүтүн бунлары сәнәткар рессам ғыса вә гәти музәкирә үчүн бир нечә вариантда чох көзәл бир шәкилдә әкс етдирә биләр. Вә беләликлә, артыг быхтырычы вә чансыхычы узун-узавды «фәлсәфи» мүләһизә вә көрүшләри динләмәкдән гуртуларыг, Уңумтамамыҗыг ки, бир сыра мәсәләләрдә олдугу кими, бу ишдә дә кемикмишик. Демонраткија демоҗоҗија дејилдир.

Сабир СӘБИҖ,
(С. С. АХУНДОВ).

(Әввәли 4-чи сәһифәдә)

Һәббәт вә инамы халғда зијалылар формалашдырмалыдыр. Олар ки, зијалылар өз сәјрчи мөвгеләрини тәрк едәрәк ордунун вә халғын ичтимаи-милли вәтәнпәрварлик шүрурун формалашмасы, олардагы сәһблик һиссини күчләндирәрәк, милли тарых җаддашын мөһкәмләндирилмәсинә чалышмалыдырлар. Чүңки хусусән јенијетмә дејүшүчүләр ичтимаи-сијаси шүр вә милли-психолоҗи әһвал-руһијә дө зәиф олуб, тә'сир вә тахрибатлара тез уурлар, һадисәләрин икшишафы вә харакәти һагда онларын мә'лумат вә аңлајышлары чох зәифдир. Бу милли-мә'нәви кејфијәтләри кәңч дејүшүчүләрдә елм вә сәһәт аламллары формалашдырмалы, бунун үчүн тез-тез чөһбә болкәләриндә олмалыдырлар.

Халғ вә ордунун руһунун јүксәлдилмәси, кәләчәјә инамынын сәнмәсинин гаршысынын алынмасында, бизчә, милли һәмгә вә орду маршларынын ролу бәјүдүр. Фикримизчә Чаваншир Гулијевин бәстәләдији «Азәрбајҗан әскәри» маршынын ојнадығы мүсәбәт вә әвәсиз тә'сир күчү сүбүдүр.

Тәссәүф ки, чох шејдә олдугу кими, бу ишдә дә компанијачылыг психолоҗијасы өзүнчә кестәрдир; һавәсә дүшүб бир нечә уғурсуз «марш» җаздылар, мүнәввәфәг

ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУҒУНДА ЗИЈАЛЫ МӨВГЕЈИНИН ӘҢӘМИЈЈӘТИ

олмадығларыны көрән кими исә һамы чөкилди ғыраға. Бу бошлуғу долдурмаг үчүн, һеч олмаса, чүмһуријәт дәврүндә мөвмүд олан марш мәтнләринин үзә чыхарылмасына Мүдәфиә Назирлијимиз хусусән фикир вермәлидир. Онларын исә һәмин сәһәдә кестәрилән тәшәббусләра етинасызлығы деүзүлмәдир. Чүңки, ордунун гәләбәси үчүн мә'нәви-психолоҗи һазырлыгы онун һәрби вә техники тәһизатындән һеч дә аз рол ојнамыр. Бу ишин көрүлмәси үчүн орду маршлары вә әскәр маршлары вә әскәр һәмәләри әвәсиздир.

Ордунун вә халғын гәләбәјә инамынын күчләнмәсиндә, вәтәнпәрварлик һиссләринин аловландырылмасында информәсија вәситәләринин ролу хусусилә гејд олуңмагла, онларын чохунуну бу вачиб илдәнсә, дејдигүдүләр, учуз сәнсәсијалар даһынча гачыб милли әһвал-руһијәмиздә зарәрли тә'сир кестәрмәләри вә бунларын гаршысынын алынмасынын зәрурији дејилди. О да ачыначағды фактдыр ки, Мүдәфиә Назирлији өз тәблиғат трибунасы олан «Халғ ордусу» гәзәтини гәрәзли вә хыр

да чөкүшмәләрә гурбан верәрәк, јени редаксија һејәти үчүн мусәбиға е'ләны бәһәнәсилә гејри-мүәјјән мүддәтә тапамагла бу сәһәдәки бошлуғу даһа дә бәјүтдү.

Һәрби кадр ғытылығындан аранан чәтивилкәрин кетдикчә аралан галҗымасы рәғбәт доғурур. Халғын һәрб сәһәтинә шүурлу мейлинин јаранмасында зијалы сөзү фәаллашмалыдыр.

Ермәниләрин Азәрбајҗан гаршысында өзүнүн итисәди вә һәрби потәнциалға зәифлијини биләрәк, ордумузун архасына кечиб психолоҗи тәхрибатлар әспармағла, күчүмүзү бирә беш парчамаг чәһдләринин гаршысынын алынмасында да зијалылар өз сөзүнү демәлидир. Әлбәтгә, халғын сөнәл-сијаси вә мә'нәви-психолоҗи фикринин дүзүкүн истигәмәтләндирилмәси вә формалашдырылмасы Јолу илә.

Инамаг истәрдик ки, бу көрүш вә сәһәбләр сәмәрәсиз галмајыб дәвләтлә онун зијалы тәбәғәсинин һәгиги, ишкүзәр әмәлдәшлығы Јолунда әһәмијәтли әддым олачак.

Алхан БАЈРАМОҒЛУ.

ЈАШАР ТҮРКАЗӘР НИЈАЗИ МЕҖДИ ИЛӘ РАЗЫЛАШМЫР

«ЈЕНИ МУСАВАТ» гәзәтинин 39 (57)-чи сәјиндә Мусәвәт партијасынын кәтиби Нијази бәј МеҖди бәзи сөзләрин мә'насыны вериб, фәгәт, бунлардан бир нечәси илә разы дејиләм. Мәсәлән: Асија—Аслар гејим. Түрк тајфалары олублар, Мә'насы олдур, Асија олдлар диары

дәмәкдир. Гәдим түркләрин нәзәриндә бүтүн дүңҗанын асасыны од тәшкил едирди. Чағдаш мә'насы күлдоған дәмәкдир. Адәм Түрк сөзүдүр, одам, оддан јаранмышам дәмәкдир. Ата илә адәм сөзләри ејни мә'наја маликдир. (Гәдимдә Түрк дилиндә д

сәси јох иди), һәввә түрк сөзүдүр. Мә'насы дүңҗанын дөрд үсүрундән бири олан һавәдир, һавә исә һәјәт дәмәкдир. Бир чох рајонларымызда һәввә адынын һавә кими телеффуз едилмәси, буна көзәл сүбүтдүр.

Јашар ТҮРКАЗӘР.

1921-чи илдә 10 јашында икән Азәрбајҗандан мүнәһирәт етмиш көркәмли дипломат, политолоҗ, журналист, 1918-чи илдә АДР-ин малијә назирини олмуш Әбдулүли бәј Әмирчановун оғлу, Фуад бәј Әмирчан 70 илдән сонра, бу ил нојабрын 27-дән декабрын 4-нә кими, «Әски мусаватчылар нәсли» бәјнәлхалғ чәмијәтинин дө'вәти илә Бақыда олмушдур. Түркијә тә'бәси илә Алманијанын Бонн шәһәриндә јашајан 82 јашлы Фуад бәји Истамбулдакы Вала ханым мүшәјјәт едирди. О, һәмән күнләрдә «Шәһидләр» вә «Фәхри» хијабанлары зијәрәт етмиш, Бақы илә таныш олмушдур. Фуад бәј Әмирчан, Мусават партијасынын баш кәтиби Нијази Ибраһимли вә партија диванынын үзләри Ризван һүсејнов, Нәсиман Јагублу, тәфтиш-нәзәрәт комиссијасынын сәдри Нәриман һәсәнзәдә илә сәмиимлик шәрәитиндәки көрүшүндән, сәһбәт заманы гаршылыгы вә һәм дә фәјдалы фикир мүбадиләсиндән, еләчә дә Кәңчләр Институттунда мұәллим-профессор вә тәләбәләрлә көрүшүндән, тәләбәләрин мәдәни дәврәнишынәндән, савадлы суалларындан һәдсиз дәрәчәдә разы галдығыны билдирди. Лакин Телевизија Ширкәтинин сәдр мүавини Нәһид һачыјевин хәһиши илә онун иш отағындакы «гәбул» пещимәнчәлыкла нәтичәләндә, һөрмәтли гонагдан ичәзәсиз диктафон ма-

санын үстүнә гојулду вә «әдәбли» суалдан, сонра, Нәһид бәј даһа бир «савадлы» суалла мұрачәт етди: «Сиз Алманијадә 1942-чи илдә М. Ә. Рәсулзәдә илә көрүшүсүңүз вә онунла бирликдә јаратдығыңыз Азәрбајҗан лекионунә Совет гошунлары тәркибиндәки азәрбајҗанлы-

70 илдән сонра...

лара да күллә атдыранда нә фикирләширдигиңиз?». Әлбәтгә, Фуад бәј өзүнәмәхсус сијаси нәзәкәт вә әдәблә чаваб верди ки, һәмән Лекион Азәрбајҗанын мүстәғиллији наминә көнүллү вә бәјүк сәј нәтичәсиндә јаранды вә һәтта биләвәситә Нуру пашанын иштиракы илә јаранды. Фуад бәјин Бақыда јашајан гардашы, 72 јашлы Мурад бәјлә биз һиддәтләнсәк дә, нәзәкәт хәтиринә динмәдик. Фәгәт Фуад бәј сонран бизчә кәдди наразылығыны билдирди. Бу күнләрдә Фуад бәј Истамбулдан зәңк едиб нәрәһәт олдугуну вә бу фәкәтлә әләгәдәр

«ЈЕНИ МУСАВАТ» гәзәтиндә («гәзәт чох хошунә кәлиб») јазы дәрч етдирмәјимизин тә'кидлә хәһиш етмишдир. Биз дә чәмијәтиимизин үзүв, Лекионун јаранмасында Фуад бәјлә бирчә чалышмыш 74 јашлы Кәррар бәј Әләскәрәлә көрүшүб тәкрар сәһбәт етдик. (Јери кәлмишкән гејд едәк ки, Кәррар бәјин һәрби тәчрүбәсиндән Мүдәфиә Назирлији истифәдә етмәлидир. О, һәтта мұһарибәнин өн хәттиндә вурүшмаг арзусундадыр). Кәррар бәј дә өз етиразыны билдириб гејд етди ки, Лекионун хусуси кәшфијәт групу варды вә Совет ордусундакы азәрбајҗанлыларла әләгәјә кириб, мәгсәдли иш апарырды. Бир дә Совет ордусуна һәмлә едәркән Азәрбајҗан мусигисиндән вә мусиги әләтләриндән болчула истифәдә етмәклә, һәмвәтәһләримизә аңладырдыг ки, биз азәри түркләријик. Сәс учалдан гурғулардан да истифәдә едирдик.

Белә, Биз јалныз олмушлары гәләмә алыдыг... Ону да хәтирләдәг ки, Фуад бәј Әмирчан Азәрбајҗанә вид хәричдән кәтирдийи марағлы сәһәдләри гәзәтин кәлән сәјларында һөрмәтли охучуларә, Аллаһ гојса, тәғдим едәмәјик.

Фуад ЗЕНАЛЛЫ,
«Әски мусаватчылар нәсли» бәјнәлхалғ чәмијәтинин сәдри.

№ 11 (70)

18 mart 1993-cü il.

YENİ

MÜSAVAT

MÜSTƏQİL İCTİMAİ-SİYASİ QƏZET

TÜRK DÜNJASININ GUROLTAJY

Мартын 21-дә Түркијәдә «Түрк дүнясы: достлук, гардашлыг вә ишбирлији гурултаји» кечириләчәк. Түрк дүнясы дахилиндәки топлумларынын иштирак едәчәји бу гурултајда ашагыдакы мәсәләләрини мұзакирә олуначагы нәзәрдә тутулур:

1. Түрк топлумларынын бир-бирләри илә, дијәр милләтләрлә олан вә олачаг әләгәларинин достлуга, гардашлыга вә ишбирлијинә әсәсләнән моделини формалашдырмаг; 2. Түрк топлумларынын сәһиб олдуғу инсан һүғуғларынын горунмасы вә рифаһ сәвијјәсинин артырылмасы јолларыны арашдырмаг; 3. Түрк топлумларынын дүня сүлһүнә бәртәрар олмасында не чүр иштирак едәчәкләрини ајдылашдырмаг.

Мұсават партијасы Диванынын үзвләри Рауф ШӘНОЛ вә Акиф ӘБУЛЛА да гурултајда иштирак едәчәкләр.

БИЛДИРИШ

19 mart 1993-cü il, saat 15.00-da Azərbaycan Neft Akademiyasının akt salonunda respublika Ali Sovetinin sədri, Müsavat partiyasının başqanı İsa bəy Gəmbərlə görüş keçiriləcəkdir.

КӘНЧӘДӘ АЈАЗ МҮТӘЛЛИБОВУ АНЫРЛАР

Мартын 16-на кечән кечә Кәнчә шәһеринин мәркәзиндә вә колхоз базарында диварлара Ајаз Мүтәллибовун шәкилләри јапышдырылмышдыр.

ОГУРЛУГ ВӘ АТӘШ ДАВАМ ЕДИР

Кәнчә ағач е'мәли заводундан мартын 7-дә милјон јарым дөјериндә мал оғурланмышдыр. Малы оғурлајанын шәхсијәти мә'лум олса да, шәһәр һүғуғ-мүһәфизә органлары тәрәфиндән һеч бир тәдбир көрүлмүр. Умумијәтлә, Кәнчә шәһериндә һәр кечә мұхтәлиф јерләрдә атәш сәсләри ешидиләри. Бүтүн бу һадисәләр полис ишчиләринин кәзү гаршысында баш верир.

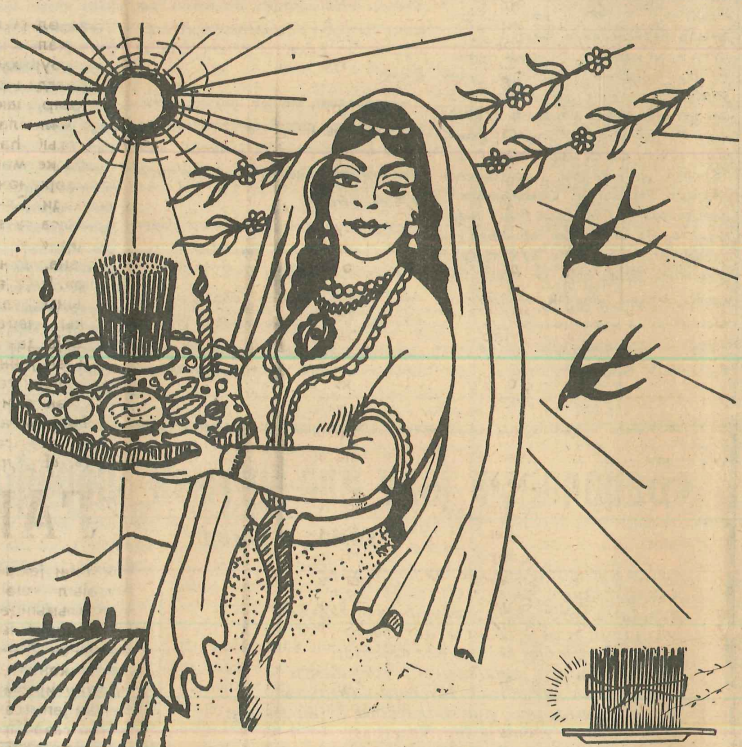
МӘГАЛӘЈӘ КӨРӘ ӘЗИШДИРИБЛӘР

АХЧ Афстафа рајон шәбәсиндән хәбәр верирләр ки, мартын 15-дә 2 mart 1993-cü il тарихли «Азадлыг» гәзетиндәки «Һачыгабулда көрдүкләрим» мөгәлеси илә әләгәдар Сәлимов Мәһәммәдәли Аташ оғлу полис капитаны Нүсрәт Шәммәтәј тәрәфиндән полис шәбәсинә апарылмышдыр вә полис ишчиләри бурада ону дөјүшләр. Һәмһин шәхс ағыр хәсәрәт алмышдыр, һал-һазырда хәстәханәдадыр.

ТӨЛӘБӘЛӘР, СӘРХОШ ПОЛИСЛӘР ВӘ ПИКЕТ

Мартын 16-да әхшам саат 21 радәләриндә Кәнчә Педагожи Институтун јатағанасынын һәјәтиндә төләбеләр тонгал јандырыб бәјрам кечирдикләри вахт сәрхош вәзијәтдә бир дестә адам јатағанәјә дахил оларат төләбә гызлара саташмышлар. Буну белә көрән төләбә оғланлар өз төләбә достларына арха чыхмышлар. һадисә јеринә сәрхош вәзијәтдә кәлән полис ишчиләри төләбә оғланлары дөјүш вә гызлара саташмышлар. Онлара мугавимәт кәстәрән төләбә оғланлардан 3 нәфәрини шәһәр полис идарәсинә апармышлар. Төләбеләр һәлә дә полис тәһридханасында галмагдадыр. Төләбеләр пикет кечирмәк нијјәтиндә олдуғларыны АХЧ Кәнчә шәбәсиндән шәһәр ичра һакимијәтинин башчысы вәзифәсини ичра едән Елхан Гәдимова бу барәдә билдирдикдә о, «һүнәри вар бир нәфәр пикет кечирсин» дөјәрәк һәдәләмишдыр.

Шәһәр полис идарәсинин реиси Нәдир Аббасов бу һадисәдән хәбәри олмадығыны билдирмишдыр.

НОВРУЗ ДУҢҢУЛАРЫ

Торпаг өз ичиндән гопанона дирәлир. Һәлә көз јашлары илә суварылыр, долуб-бошалыр, ганла јоғрулан гојунда гырмызы лаләләр битәчәк. Һәр гарышында бир шәһид баласы кәјәрир. Варлыгы, алынмазлыгы үчүн...

Баһарын нәфәси истиисти дујулмагдадыр. Рәнкләрин саы артыр, мұхтәлифләшир, бир-бирини тамаллајыр. Бу баһар да гырмызы рәнк гызыл кими парылдаја-парылдаја дәрди көзләрдә чөкүб, көз јашларына гарышыр, ахыб-төкүлүр.

Рәнкләр сәһрдир, әвәгдән сона кими. Ағла гырмызы нә көзәл јарашырмыш бир-биринә. Дағын ән уча зирвәсиндә ағалпаг гар топланмышды. Гилгырмызы мафә далғаланырды. Ағалпаг гар јағырды гырмызы мафәнин үстүнә гәнчә-гәнчә, онун да үстүнә ган рәнкли чичәкләр. Вәтәни анајды шәһид баласына — аста-аста, лајла чала-чала бешјини јығалајырды. Гырмызы бешјинин ичиндә ујуан шәһид дә үч күн бундан әвәгәл көрдүју јүзүн — рәнкләрин сәһриндәјди. Орда дағ иди, гар јағырды, гырмызы ганы чичәк ачмышды гарын үстүндә, бурда да. Рәнкләр сәһрлијди нағыллар кими...

Дәниз өз тәлатүмүндәјди. Дәрдини һеч кимә сој-

ләјә билмәјиб сәһилинә чырпылыр-чырпылыр, гуртулуб гачмаг истајурди. Гојундакы суларда мин ағры кизләкмишди.

Көјләр мастәви рәнкиндә ләпәләнирди, далғалар суларында. Күнәшин гызылы шәфәғләри ајпара-ајпара шығ сачырды далғаларда.

Һаванын әтри бамбашгајды. Ган, топ-туғәнк гохулу һавадан азалыг гохусу да кәлирди... Бир бәнвәшә баш галдырыб көзү гаймаша-гамаша кунәшә бахырды. Ағрыннын ачынын гышла бәрабәр сојуг бузлар кими әријиб јох олачагына үмидли-үмидли... Кәбирән ТУРАН.

DiVAN XƏBƏRLƏRi

Мартын 15-дә Мұсават партијасы Диванынын нөвбәти топлантысы олду. Мүндәликдә ашагыдакы мәсәләләр дурурду:

1. Тәсанүд комиссијасы сәһијә групунун һазырладығы «Азәрбајҗан Республикасы әһалисиниң сағламлығынын горунмасы системинин ислаһатлары консепсијасы»нын мұзакирәси;
2. Мұсаватын нөвбәдәнкәнар Мәчлисинин чағырылмасы илә әләгәдар мәсәләләрини мұзакирәси;
3. Русиядакы вәзијәтә даир;
4. Чәри мәсәләләр.

—Сәһијә ислаһатларына даир консепсија һағында Һәмһин групун рәһбәри Фүзули Әһмәдов, проф. Мәчид Әлијев вә Нурәддин Гәјбуллајев мә'лумат вердиләр. Онлар гејд етдиләр ки, бу консепсија узун дөвр үчүн нәзәрдә тутулуб, кечид дөврү үчүн исә хусуси програм һазырланыр. Бундан башга, мұһарибә вә һазырки иғтисади вәзијәтлә әләгәдар бәзи тә'хирәсалымаз тәклифләрә дәјр тәклифләр пакети дә һазырланмышдыр. Бунларын һамысы Сәһијә Назирлијинә тәғдим олунса да, һеч бир мұнасибәт билдирилмәјиб.

Консепсија әсәсән бәјәнилдә. —Русиядакы вәзијәтлә бағлы Диван Азәрбајҗан президентинин мұрачәтиндә ифадә олунан нараһатлыга шәрик чыхдығыны гејд етди.

Партијанын Башканы Иса Гәмбәр Русия илә дөвләтләрарасы мұнасибәтләрин сон заманлар јахшылығы дағру инкишаф етмәкдә олдуғуну сөјләди. Вә бу мәсәләдә һ. һачызадәнин хусуси хидмәтләри гејд олунду.

—Бөјүк Халг Гурултајынын гәрар ләјһәси мұзакирә олунду. Гәрара алынды ки, Баш катиб вә консептуал мәсәләләр үзрә катиб бу ләјһә илә бағлы бүтүн мәсәләләри һәлл етсинләр.

—Бәрдә рајонундан Мұсават партијасына 8 нәфәр узв гәбул едилди.

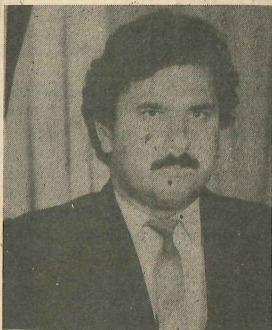
—АХЧ МНТК-нын узвү Ағачавад Саламовун партијаја гәбул едилмәси гәрара алынды...

Бунуна да Диван өз ишини баша гурду.

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ МӘТБУАТ ВӘ ИНФОРМА-СИЈА КАТИБЛИЈИ.

МУСАВАТ ДИВАНЫНЫ ТӘГДИМ ЕДИРИК:

ПАРТИЈАНЫН МАЛИЈӘ МӘСӘЛӘЛӘРИ ҮЗРӘ КАТИБИ РИЗВАН ҺҮСЕЈН

Кичик аҗаыш: Ризван Һүсејн Идрис оғлу 1958-чи илдә Товуз районун Јанығылы кәндиндә анәдән олмашду. Ушғалығы Бәрәдә кечиб, 1975-чи илдә Азәрбајҗан Нефт Академијасынын кеоложи кәшфијат факултәсинә дахил олуш вә орада дағ мүнәндиси-һидрекеолог ихтисасы алмышдыр. 1980 — 1992-чи илләрдә Дәвләт Кеоложи вә Минерал Еһтијатлар Комитәсинин Дәрин Газыма Экспедијасында ишләмишдир. 1990—92-чи илләрдә һәммин экспедијанын баш кеологу олмашду.

унутмур. Әввәлләр тәләбә оландә ән чох киноја, гисмән дә театра һәвәс кәстәриб, амма инди бунларә вахты чатмыр. Үзкүчүлүјә мејли чохдур (бәлкә дә ондандыр ки, су ишәрәси алтында доғулуб), бунунла бәлә мөшгул олмағ имканлары јох дәрәчәсиндәдир.

Достларынын дедијинә кәрә (вә өзүнчү дә е’тираф етдијинә кәрә), севмәдији јемәк нәвү јохдур; ләзиз хәрәкләр онун зәиф јеридир.

Шәхси мұшаһидәләримизә әсәсләнән бә’зи олағәләр: Ризван Һүсејн сон дәрәчә јүксәк мәс’улијәт һиссинә вә күчлү ишкәрмә гәбилијәтинә маликдир. Мұсавадын есл шәфәкешләриндән бири олмағла, партијанын тәшкилати чәһәтдән гурулмасында бәјүк әмәји даныламаздыр. Бәлкәләрдә вә јерли тәшкилатларда ону јахындан таныјырлар, сырави мұсавадчылар арасында һәрмәти бәјүкдур.

Бунунла бәлә о, есл тәвәзәкарлығ, нумунәсидир: кәрдүју ишләри дилинә кәтирмәји хошламаз вә пафослу данышығларә һеч вахт мөһәл гојмаз. Сүн’и бәзәк-дүзәк арасы јохдур: һәјәтдә һәр шәји олдугу кими кәрмәк истәјир. (Она кәрә дә бу јазыны һазырлајанда мөхсуси хәтиш еләди ки, һеч нәјин үс-түндә «өл кәздирмәјим»).

Бәлә адәмләр һеч замән биринчилик иддиасына дүшмәзләр: Јә’ни бу күн онун хидмәтләри нә гөдәр ашкар олса «да, әкәр сабаһ онларә кәрә имтијаз вә вәзифә бәлкүсү апарыларса, инанмағ олар ки, бу бәлкүдә о, һеч замән чанфәшанлығ еләмәз.

Бир сөзлә, зәннимизчә, Ризван Һүсејн ону таныјанларын фикрләшдикләриндән гат-гат дәрби вә зәнкин адәмдыр. Бу исә фләғмәтикәр үчүн ади вә төһи бир шәјдир.

Нефтчала јод-бром јатағынын јени сәһәләринин илк ачы-
мыларындандыр.

1989-чу илдән халғ һәрәкатында олмашду. һәммин дөврдән Азәрбајҗан Милли Демократ «Јени Мұсават» партијасынын вә 1992-чи илдә Мұсавадын Бәрпа Мәркәзинин үзү олуб. 1992-чи илин нојабрындан Мұсават партијасынын малијә мәсәләләри үзрә катибдир.

Евлдидр, ики оғлу вар. Ризван Һүсејн кәзмәји, сәјәһәт етмәји чох хошләјир; һәм әввәлки пешәси, һәм дә индики иши илә әләғәдәр оларағ Азәрбајҗанын, демәк олар ки, һәр јериндә олуб. Азәрбајҗанын һеч бир бәлкәсиндә өзүнү гонағ һесаб еләмир вә буну она гонағ кими мурачиәт еләјәнләрин һәмасынә хатырлатмағы

—Ризван бәј, мә’лумдур ки, бу күн өлкенин сийәси һәјәтында өзүнмөхсүс јер тутан Мұсават партијасынын јенидән тарих сәһнәсинә атылмасы һеч дә бирдән-бирә баш вермәлишидир. һәлә һәрәкатын илк мәрһәләсиндән башлајарағ, буну һәјәтә кеңирмәк үчүн мөјҗән чәһдләр олмашду. Бу чәһәтдән сизин дә иштиракчысы олдугуна «Јени Мұсават» адлы тәшкәлат, гурум милли-ичтимаи фикри һазырламағ бахымында өһәмијәтли иш кәрә билмишдир. Сәһбәтимизин әввә-

линдә һәмин дөврлә бағлы фәалијәтиниз һағғында гысача да олса, мә’лумат вермәјиниз, елә билирмә, охучулар үчүн марағлы көрүнәди...

—Чох јашхы. 1989-чу илдә Бақыда «Бирлик» чәмијәти фәалијәт кәстәриди. (әлбәтте, кизли сурәтдә). Мән дә онун үзү идим. Сийәси фикир ахтарышлары тәзликлә бизи кәтирб мұсавадчылығ әһнәләрине чықарды. Чәмијәтимизин бә’зи үзәләри (о чүмләдән Мұсавадын индики баш катиби Ниязи Ибраһимли, партијанын

дикәр катиби Рауф Шәнол вә башғасындағы фин әләриндә Рауф Шәнолла бирликдә һәмин дәркиләр үзәриндә чалышдығымыз күнләри мән унијәтлә хатырлајырам.

Дохсанчымы илин ганлы јанвар һадисәләриндән сонра бә’зиләримиз мұсәғәти оларағ Иранә вә Түркијә кәчмәли олдуг вә елә о заманда Түркијәдәки өски мұсавадчыларла әләғәтәрәдиди. Дәһә сонра вәзијәт бир гөдәр нормаллашан кими, онлар би-

бурахыр вә јајырдығ. Саһил гәсәбәсиндәки фин әләриндә Рауф Шәнолла бирликдә һәмин дәркиләр үзәриндә чалышдығымыз күнләри мән унијәтлә хатырлајырам.

Дохсанчымы илин ганлы јанвар һадисәләриндән сонра бә’зиләримиз мұсәғәти оларағ Иранә вә Түркијә кәчмәли олдуг вә елә о заманда Түркијәдәки өски мұсавадчыларла әләғәтәрәдиди. Дәһә сонра вәзијәт бир гөдәр нормаллашан кими, онлар би-

[Арды 2-чи сәһифәдә]

Чәһәдә вәзијәт вә Иса Гәмбәрин АХЧ Али Мәчлисинин сессиясындағы чыхышы илә бағлы бә’зи мұлаһизәләр

Чәһәдә баш верән дәјишкәликләрин ичтимаи-сийәси һәјәтымыза тә’сир шәксиздир. Одур ки, чәһәдәки сон үғур-сузлуғларымыз милли ганы вә гәјрәт һисси олан һәр кәсин әсәбләрини тарыма чәкди, дөвләт апаратында, јухары дәирәләрдәки көринлик дә сон һәддә чатды. Милли Мәчлисиниз чәһәдәки вәзијәтлә әләғәдәр гапалы ичләс кечирди, АХЧ Ичаријә Комитәси бәјанатла чыхыш едиб, гәти тәдбирләрин вәчиблијини билдирди.

Патриотик чыхышлары илә күтләләрин рәғбәтини газана билмиш Р. Газыјевин Мұдафиә назир вәзифәсиндән узағлашдырылмасы вә бу һадисәләрин әтрафында кәдән сөз-сәһбәтләр бир чоғларынын рәһбәрлијә вә тәләбәјә аз-чоғ галан ичләс вә үмид гығылчыларынын чашғынлығ думанына бүрүнмәсинә сәбәб олдун...

АХЧ Али Мәчлисинин сессиясы Гарабағ, үмүмән чәһә хәјәтләринин бә’зи мұһүм сәбәбләри үзәринә ајығ саларағ, вәзијәтдән чыхыш јолуну кәстәрди. Мәсәләләрә зийғ сийәси бахышы вә объектив јанашмасы илә диггәти чәһб едән чыхышлардан бири кими Иса бәј Гәмбәрин нитги диггәтимизи чәһб етди.

Доғрудан да харрч мәркли гүвәләрин тә’сир алында фәалијәт мејли Мұдафиә Назирлијимизин ишиндә сон вахтлар дәһә габарығ көрүнмәјә башламышды. һадисәләрин инкишафы вә мәғлубийәтләримиз бу просәсләрин ејни планын мұвафиг бәндләринин тәзәһүр олдугуна әсәс верирди. Мәсәлән, Азәринформ о замән Шаһин Мұсајәвә истинадан

[Арды 2-чи сәһифәдә]

МАРАҒЛЫ ХӘБӘР

Бизә мә’лум олдугуна кәрә Е’тибар Мәмләдов бу јахынларда «Милләтин әмәдашларына дәјиб ки, «сиз мәнни муздурларымынсыз». Бу сөзү јалныз бир мухбир кәтүрмәјиб, гәзәтдән чыхыб кәдиб. Гәланлары исе...

МУСАВАТЫН МƏТБУАТ ВƏ ИНФОРМАСИЈА КАТИБЛИЈИНДƏН:

19 феврал 1993-чу ил тарихли «Парламент сәкиләри вә сийәси партијалар» мөвзәсунда кечирлимиш форумда иштирак едән партијалардан бири кими Мұсават форумда гәбул олунамш Бәјанатын тәклифләрдән ибарәт һиссәдинә имза атыр. О ки галды, Бәјанатын прәамбуласына, бурадағы тәнгидин бәләғәти дүшүнчәли ајдынашдырманы истисна етдији үчүн Мұсават һәммин һиссәјә дә тәрәфдәр чыхмағы өзү үчүн мүмкүн сәјмыр.

МƏЛУМАТ

Мартын 11-дә Ағчабәди районунда Мұсават партијасынын тәшәббус групу тә’сис едилмишдир. Шаир вә педагог Әһмәд тәшәббус групунун сәдри, Ризван Бағырлы сәдр мүавини, Рағиф Јавәроғлу тәшкилат мәсәләләри үзрә катиб, Видеад Мисироғлу идеоложи-тәблиғат мәсәләләри үзрә катиб, Елдәр Сәрханлы малијә катиби, Фәјруз Ноарузбәјли әләғәләр үзрә катиб сечилмишләр.

Группун тә’сис јығынчағында партијанын катиби Ризван Һүсејн, Мұсават Мәчлисинин үзү Гадрығ Аббас вә Диванын сәләһијәтлә нумәјәндәси Расим Мирзә иштирак етмишләр.

МУСАВАТ ПАРТИЈАСЫ МƏТБУАТ ВƏ ИНФОРМАСИЈА КАТИБЛИИ.

Кечән нөмрәмиздә «Сийәси әзкәләшмә...» («Милләт» гәзети, 6 март 1993-чу ил) мәғәләсийә бағлы өз мөвгәјимизи билдирмишдик. Ләкин сонра һәмин мәғәлә илә бағлы редаксийә хәли мигдәрда мұхтәлиф сәһипли мәтбу, мәғәлә вә сорғулар дахил олуб. Бу материаллардан бирини дәрч етмәклә, сәдәчә оларағ охучуларымызын мөвгәјини ачығламағ, тарихимизин вә мөдәнијәтимизин мөштәрәк малы олан мұсавадчылығын букунү һағғында азәд трибуна принципини әсәс тутмушуг. Шүбһәсиз, бу трибунада мұтәхәссисләр һансы партијаја мәнсуб олмасындан асылы олмајарағ. [һәтә АМИП-чиләр дә] чыхыш едә, фикир мұбадиләси апарә биләрләр. РЕДАКСИЈА.

АМИП-ИН «ЈЕНИ КОНСЕПСИЈАСЫ» ҺАҒҒЫНДА

Сон заманлар чәмијәтимизин сийәси һәјәтында баш верән һадисәләрдән бири дә мұхтәлиф партијаларын јаранмасыдыр. Бу бахымдан Мұсават партијасынын 1992-чи ил нојабр ајында бәрпа гурултайынын кәтирләмәси елә бир гәјрәтләр бири вә тәвәччүбәндирчи һадисә дедилир.

Ләкин мұхтәлиф партијаларын јаранмасына нормал мұнасибәт бәсләјәнләр, нөдәнсә Мұсавадын ифузуунун артмасындан хошланыб, башғә мөвгә тугурлар. Һәтлә, ишә јәрә кәлди ки, Мұсавадын бәрпа гурултайынын һарада кәтирләмәси, нумәјәндәләрин сајы бәлә мұзакирә объектинә чеврилди.

Сон дөврләрдә һәм бүтәвлүкдә Мұсават партијасына, һәм дә онун ајры-ајры үзәләрине гаршы ејни бир мәрнәздән идәрә едилән һүчүм ара вәрир. Инди бу ишә арығ АМИП-ин идеоложија шә’бәси дә шошулуб.

«Сийәси әзкәләшмә...» мәғәләси дә бүтүн мәсәләләрә аид «консепсийалары» илә ојунан АМИП-ин Мұсавадә мұнасибәтә даир консепсийәсидыр.

Ғәјд едәк ки, мәғәлә елди тәһлилдән чох зиддијәтли, бир-бирләрин чох вахт инкар едән фикирләр вә мөнтидән кәнар нәтиҗәләрдән ибарәт олуб, һеч дә хош мәрәмлы дискуссия мәғәдәи илә јох, АХЧ—Мұсават мұнасибәтләринин там позмағ, халғ арасында Мұсавадын ифузуна «зәрбә» вурмағ үчүн јазыламышдыр.

Мұсават партијасы бәрпа гурултайы кәтирләдән сонра һеч бир тәмтәрәпчәс тәшкилатлашан иши илә мөшгул олмаға башлады. Индијәдәк о на үзәләри вә тәссүс-кәшләринин сајы илә сјүнүр, нә дә

бу партијанын лидерләри папулист чыхышлар вә көрүшләрлә мөшгул олулар. Буна кәрә АМИП-ин идеоложија шә’бәси јазанда ки, «өзү дә расмән вә гәјри-расмән тәблиғатын бүтүн формаларындан истифадә едилмәсинә нә гөдәр чалышсалар да, ичтимаи рәј гәтрә-гәтрә она сыйрыан (?—К. М.) (Мұсават тәрәфидән)—К. М.) һәфәбәчәр аргументләрин һәзәм едә билмир, фикирләширсән, көрәсән, Мұсават бу халғә һансы һәфтәбәчәр аргументләри сыйрыыр ки, о да һәзәм едә билмир вә бунларын һәфтәбәчәләрини АМИП идеоложија шә’бәси нечә гә’јин едир? Вир дә ки, ичтимаи рә’ји јарадырлар. Она аргументләр сыйрыларлар.

Мәғәлә мөәллифләри јазанда ки, «Азәрбајҗан халғынын XX әсрдә һазырлаыб әрсәјә кәтирдији мұсавадчылығын мө’нәви сәрватләрин миәдән бири олдугуна шүбһә јох.

дур» дәјирсән ки, чох кәзәл. Амма сонрадан мә’лум олур ки, АМИП-ин идеоложија шә’бәси бәрпа олунамш Мұсавадын мұсавадчылығы өзүнчү идеја әсасы кими гәбул етмәсини кимләринсә Мұсавадчы елә кәтирб (?—К. М.) өзүнү «онун шәрһисиз саһиб кими е’лан етмәси (?—К. М.) кими бахыр вә дәһиянә бир гәрар чыхарыр ки, «бу сийәси нашылығдыр». Чүнки, «...Мұсавадчылығ идејаларынын өз програмларында еһтива едән бир чоғ партијалар бу үмүмимилли ирсын кимләр тәрәфидәнсә, јекәнә вәрис кими шәрһисиз мәнмәсаннләмәси, өзүнү күшләдирилмәси чәдиди...

нә бикәнә јанашмајачағлар». Көрәсән, бу ирси нечә мәнмәсәјирләр вә ондан нечә пәј верирләр?

[Арды 3-чу сәһифәдә]

ИЧЛАСЫ

Көркөмши шаир, педагог ва ичтимаи хадим Әһмәд Чавадын анадан олмасынын 100 иллик юбилейини кечирен тәшкилат комитеси Президент Апаратынын гуманитар сijasәт ше'бесинде гәраркаһ жаратмышдыр. Гәраркаһ юбилей тәдбирлеринин кечирилмесине дайр програм һазырламышдыр.

Президенттин мәтбуат хидмәтинден АзәрТАЧ-а билдирмишләр ки, республиканын мухтәлиф бөлкәлеринде баһланмыш тәдбирләр мартын 9—12-де Бақыда, Көнчәде ва шаирин вәтени Шәмкирде тәнтөнәли юбилей шәнликләри илә баша чатачагдыр. Юбилей харичи өлкәләрдән әдәбијат ва инчәсәнәт хадимләри дәвәт олунмушдур. Олар Әһмәд Чавадын јашамыш олдуғу бинаја хатирә ләвһәси вурулмасы мәрәсининде, Азәрбајҗан ЕА-да шаирин јарадычылығына һәср едилмиш симпозиумда, Республика сарајында кечириләчәк тәнтөнәли кечәде, көркәмши сәнәткарын Көнчә ва Шәмкирде бустларынн, һабелә Көј кәлдә булаг-әбидә комплексинин ачылышында иштирак едәчәкләр.

ӘДИБИН ХАТИРӘСИ

Көркәмши әдипимиз, халқ јазычысы Әнвәр Мәммәдханлынын анадан олмасынын 80 иллији муһәсәбәтилә етән һәфтә республика ЕА-нын Низами адына Әдәбијат Институтунда Хатирә күнү кечирилмишдир. Профессор Г. Гасымзаде јубилјар һагғында сөз демиш, филологја елмләри һәмизәлләри Ј. Исмајлыов «Ә. Мәммәдханлынын бәди нәсри», Т. Мәсимов исе «Јазычынын драматургијасы» мөвзусунда мәрүзә етмишләр. Профессор Ә. Мирәһмәдов Әнвәр Мәммәдханлы һагғында хатирәләрини сәләмишдир.

Әнвәр Мәммәдханлынын 80 иллији илә әлағәдәр әдипин гәләм јолдашлары мартын 1-де онун мөзарыны зијарәт етмишләр. Мәзар башында Јашар Гарајев, Гүсејн Аббасзаде, Күлрүх Әлибәли, Ваһид Әзиз көркәмши јазычынын сәнәти ва шахсијатин һагғында үрәк сөзләрини демишләр. Әдипин мөзары үстә төр чичәкләр гојулмушдур. Ә. Мәммәдханлы — 80:

Бах: сәһ 4

ӘДӘБИЈАТ ҒӘЗЕТИ

9
[2860]
5 март
1993-чү ил.

1934 - ЧУ
ИЛДӘН ЧЫХЫР

ӘДӘБИҮҮАТ ҒӘЗЕТИ

ادبیات غزتی

TRV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E. 2745

Әһмәд Чавад

ӘҺМӘД ЧАВАД

ЧАН, АЗӘРБАЈҶАН!

Торпагына чан демишәм,
Сујуна мәрчан демишәм;
Чаным гурбан демишәм!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Хәзәр јујар ајагыны,
Бајраг едим нөврагыны;
Өндүм азад торпагыны!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

О. Кур — Араз овалыгы.
Јағыларын лавалыгы;
Адынын мин говгалыгы,
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,

Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

О бәзәнмиш јара бахын,
Бу сөрвәтә, вара бахын!
Чәнәтиңдиң Гарабағын!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Кәлиб гызыл вахтын сәнин,
Ачылыдыр бахтын сәнин,
Көнчәм тачым-тахтын сәнин!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным!
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Ашыгларын гурсун чәркә,
Танрымыздан кәлиб бәркә,
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Булагларын шәрбәт дадыр!
Арауғуз һәлә далдадыр!
Тәбризин көзү јолдадыр!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Дағ башында гартал сүзәр,
Шәһидләрин руһу кәзәр!
Бәр агрыја үрәк дөзәр!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Сачларына дүшән дөңдир,
Кечән күнләр өмүрдөңдир,
Ганадларын дөңдирдөңдир!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Зүлмәтләри јара-јара,
Гошачагсан јылдызлара,
Әлван, күллү, шән јарлара!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

Ешгин күлүр чичәјимде,
Бир күнәдсән үрәјимде,
Көһкөһансаң диләјимде!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным,
Азәрбајҗаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајҗан!

ЧАЛЫШ, ГУЛЛУГ ЕЛӘ БӘШӘРИЈӘТӘ

Әһмәд Чавад ше'рлеринин бириндә белә язырды. Сөнәтдә тутдугу дүзкүн јол ону бу зирвәјә кәтирип чыхармышдыр. Даһа доғрусу, Биринчи чадан савашындан сонра шаир миллиләшмиш вә бәһәриләшмишир.

Тәсадүфи дејил ки, Октябр чеврилишиндән әввәл, Азәрбајчан әдәбијатында «Чавад—Чавид әдәби мөктеби»ндән мөтбуатда чохлу јазылар чап олунаурду. Бу «әдәби мөктеб» Сабир «әдәби мөктеби»ндән сонра Јаранмыш вә формалашмага башлајырды. Конкрет Ә. Чавад Јарадычылыгындан данышсаг, демәлијик ки, онун лирик ше'рлеринин әсас ики мөвзусу варды: мөһәббәт вә тәбиәт лириксы. Ләкин кет-кәдә бу мөвзуларә ичтимаи вә сјаси «һәҗәчәнла-

ры»ны да гатырды. Ону сырф «идеолокија шаири» һесап едәнләр тамилә јанылырдылар. Бу дедикләри мизә сәјсәз мисаллар кәтирә биләрик. Мәсәлә ондадыр ки, 70 илдән чохдур, Ә. Чавадын ше'рлеринин бүтөшәкилдә, һеч олмаса, нисбәтән бир гәдәр әһәтәли шәкилдә охучуларә тәғдим етмәјибләр. Охучу да елә биллиб ки, бу «чәрәкә бойда» китабчалар шаирин бүтөш әсәрләридир. Биздән габаг онун Јарадычылыгы һагьында объектив оларәг фикир сөйләјәнләр олмушдур. Анчаг бу Апрель ишгалындан өнчә бәш вәрмишир.

1919-чу ил нојабрын 11-дә «Азәрбајчан» гәзетиндә о дөврүн танымыш тәғдигатчыларындан вә публицистләриндән бири олан Ә. Б. Гара

Ағазадәннн «Далга» шаири Әһмәд Чавад» адлы бир мөгәләси чыхмышды. Бу мөгәләдә муәллифин фикирләри диггәтимизи чәлб етди. Ондан бәһс етмәјә дөјәр. Бу вахт Ә. Чавадын 27 јашы варды. Јашына кәрә чох мөшһур иди. «Чағдаш әдәбијатын» ән јакшы Јарадычыларындан бири сәјылырды.

Мөгәлә муәллифи елә илк чүмлөләриндән билдириди ки, кичик вә узун гит'әдә далга ренкиндә олан бу әсәри бүтүн охучуларә тәвсипә едирәм. Орада тәбиәт кими садә бир бидәрт вә чөшгүн бир нәһр кими муһич бир руһун аһәт вә һичрән тәмәлләри вардыр. Гошма Чавад әфәнди үчүн бир (әскис) идис, далга да онун муәллимидир. Гошма, ибтидаи һиссләри,

Јағьларын давалығы:
Адынын мин говралығы,
Чаным-көзүм, көзүм-чаным!
Азәрбајчаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајчан!

Муғаны да, Милли дө вар.
Балдан ширии дилин дө вар,
Түркүстантәк елини дө вар.

Чан, Азәрбајчан!
Ашығларын гурсун чәркә,
Танрымыздан кәлиб бәркә,
Дејәк биркә, күдәк биркә.
Чаным-көзүм, көзүм-чаным!
Азәрбајчаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајчан!

Көһнәнсағ диләјиндә!
Чаным-көзүм, көзүм-чаным!
Азәрбајчаным!
Чан, чан,
Чан, Азәрбајчан!

Ше'р илк дөфә чап олунаур.

Тәғдим едәнни: Әли САЛӘДДИН.

јени доған илһамати-шаиранәји хусуси бир сөнәтлә тәрсим едән бир әсәр иди. Далга, һәр шејин кәлиб кечичи, далга кими бир тәләғүм илә совуруб учучу олдуғуну анладан мәнәли, муәссир, мунис бир китаби-тәһәзүн вә сурурдур. Бу чүмлөләри охучуға, һисс едирсән ки, тәғдигатчы шаирин Јарадычылыг дүнјасыны чох дүзкүн башә дүшүб, өз муәсири олан сөнәткарып сөнәти, үслубу, дили вә поэтикасы илә дәриндән танышдыр, мөһз бу бахьындан, ону доғру-дүрүст гијмәтләндирмишир. Визим дө фикиримизчә, «Далга» китабы Ә. Чавадын шаһә галхьыи илһамынын мөһсулу олуб, онун гәлбинин вә гәләминин чошан, чағлајав дүјәуларыны олдуғу кими әкс елдиришир. Шаир һеч бир заман өз Јарадычылыгында бу гәдәр азәд, сәрбәсә вә үрәјинчә муәтәғил сурәтдә Јазмб-Јаратмамышдыр.

Елә бурадачә тејд етмәлијик ки, Ә. Чавад 1913-чу илдән башлајараг өз сөнәтиндә «Азәрбајчан дүнјасы»,

«Түрк дүнјасы» вә «Шәрг дүнјасы» кими бәдини-поетик чәрәјанлары вә һид бир мән'јарла бирләшдирмәјә чалышмыш, онларын вәһдәтинә сәј кәстәрмишир. О, бу гәрдашлыг дүнјасында Јашајан халғларын һәр бирини өз јери, өз мөвҗеји олмасыны тәрәннүм вә тәблиг едирди. Әлбәттә, ондә түркчүлүк, түрк халғларынын улу икә сөјкәнмәләринин әһәмијјәти, бирлији әсас јер тутурду. Хусусән, гошну дөвләтләрин Азәрбајчана муәтәдди һүчүмләри заманы һәмнин халғларын бири-биринә көмәјини өн плана чәкирди вә бу идејанын ифәдәсинә чидди фикир вәрирди. Азәрбајчанын өндәрләри илә Түрк вә Шәрг дүнјасынын габагчылы, өнәми сөнәткарларынын Јарадычылыгыны өзүнә бир өрнәк һесап елдири. Ләкин һеч бир заман истәр түрк халғларынын, истәрсә дө туркилли вә шәрг халғларынын бири-бириндән асылылыгы-

(Арды 6-чы сәһифәдә).

Бу сәһифәдә

Елманын өлүм хәбәрини сшидән икид командир хәстәханадан чыхарәг бирбаша Дәвәҗиҗә, хиласкарынын ил-ләскилә кәлмиш, онларын дәрдинә шәрик олмуш вә демшиди: «Шәһид үчүн ағламазлар, чүнки шәһидлик—өбәдијәтдир, шәһид руһу өлмәздир».

Сәһ. 3

Гур'ан илә тәрбијәси, валидеји-өвлад мунасибәтләринә бөјүк әһәмијјәт вәрир, бу мунасибәтләрин гәршыллыгы һәрмәт вә мөһәббәт, сағлам әсаслар үзәриндә гурулмасына чағьрыр. О, белә әсасларә сөјкәнмәјән бағларын тез ырыла биләчәјиндән вә бунун да төһлүнәли нәтичәләрә кәтириб чыхарачағындан хәбәрдар едир.

Сәһ. 5

Көзүмдә гәнчәдир кош диләкләрим,
Көзүмдә гәнчәдир барым-бәһәрим,
Севинчим, фәрәһим, сүбһүм-сәһәрим,
Ағьрыма, урәјим, ағьрыма көрүм,
Өмүрүнә бағлыдыр бу нағам өмүрүм.

Сәһ. 6

Билсин ана торнаг, ешитсин Вәтән,
Мүсәлләһ әскәрәм мән дө бу күндән.
Бөјүк шаирин Јарым әср бундан әв-вәл дедији бу сөзләр бу күн бәлкә даһа чох јеринә дүшүр. Ахы инди Азәрбајчан оғуллары өз доғма торнагы урунда өлүм-дирим мубаризәсидә киришиб. Сәнкәрдә Јазычы сөзү күлләдән итидир.

Сәһ. 7

Артыг Јаша долуб, сачлары ағарса да, Минә Василәзугу Кәсә шән зарәфатындан, дејиб-күлмәјиндән галмыр, һәмнишә кәләчәјә инкибн бахьыр. Бу инкибнлик онун ше'рләриндә дүјүлсә да, Јашла әләгәдар мүдриклик, тәкни, һөјәти дәриндән дәрк етмәк ба-чарыгы өзүнү даһа габагыр кәстәрир.

Сәһ. 8

Азәрбајчан муһачирәт әдәбијаты

Һәрмәтли зијалыларымыз Рамиз Абуталыбов вә Нју-Йоркда Јашајан Јусиф Исмајили Әдәбијат вә инчә-сәнәт архивинә муһачир сөнәдләри вә мөтбуат нүмунәләри чатдырымышлар. Бөмин сөнәдләри вәрәгләдик. Уну дулмаз нисанларын изинә дүшүк. Онлар «Вәтән», «Милләт», «Азәрбајчан», «Ана» сөзләри үстүндә «Вәтән ханин» дағьасы илә доғма дијардан дидәркин салынымыш нисанлардыр. Бу күнүмүз үчүн, Азәрбајчанын мүс-тәғилији јолунда өмүр бөјү чарышмыш вә һәсрәт ичиндә галмышлар. Белә уну дулмаз шәхсијәтләрдән бири, 1918-чи илдә Азәрбајчан Демократик Республикасынын мәлијјә нәбитин олмуш Әбдүләли бөј Әмирчановдур. Совет чеврилишиндән сонра о, Вәтәндән узағлашдырылышы, һаричдә Јашамыш, 1948-чи илдә Истамбулда

дүнјасыны дөјишишир. Бизә чатан архив јазылары ара-сында илк республикамызын мәлијјә назиринин оғлу Фуад Әмирчан барәдә маратлы сөнәдләр вардыр. Фуад Әмирчан Алманијада, Вонн шәһәриндә Јашајыр. 83 јашлы Јазычы-журналистин өмүр фаҗиә, фырыналар ичиндә кечмиш, бөкүнүмүзү үрәк интизары илә көзләмишир. Ону әдәби Јарадычылыгы вә сјаси фәалијјәт һәлә бизим мөтбуатда ачылыб ишығландырылмајыб. Јеничә алдығьмыз архив сөнәдләри ичәрисиндә Ф. Әмирчанын Јарадычылыгындан сорәг вәрән нүмунәләр вардыр. Онлардан бирини охучуларымыза чатдырырыг. «Интигам алан кәлкә» һекајәси кәјли кечмишдә Јазылса да, бөкүнүкү ағьр дәрләримишә өсләшүр.
Маариф ТЕЈМУР.

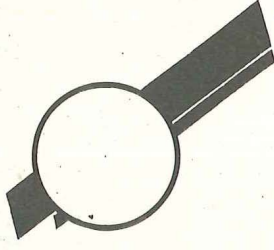
Фуад Әмирчан журналистләр арасында. Солдан биринчи

trpVISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E. 2745

Бах: сәһ. 3

2'93

İNDEKS: 76312

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2745

157

Dünya

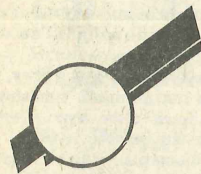

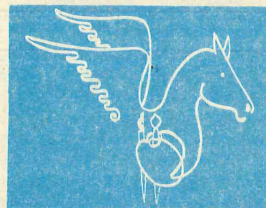
2'93

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2945

INDEXS: 76312

Dunya

«ДУНЈА»НЫН ИШЧИ ОДАСЫ:

Новруз Һасенов

(тә'сисчи)

Рауф Арифоглу

(баш редактор)

Бөјүккиши Һөјдәрли

(редактор)

Әлөвсәт Талышханлы

(баш редакторун мүавини)

Тофиг Маһмудов

(мәс'ул катиб)

Кәбиран Туран

(әдәби ишчи)

Илаһә Аббасова

(әдәби ишчи)

Јусиф Мирзә

(рәссам)

Рауф Умуд

(фотограф)

Низами Шабаноглу

(техники редактор)

БУ

САҖЫМЫЗДА:

- 2 Көј үзүнү дөјәчләјә-дөјәчләјә
- 3 Мәммәд Исмајылла сөһбәт
- 4 МӘММӘД ИСМАЈЫЛ. Ше'рләр
- 8 МӘНӘММӘД МУРАДЗАДӘ. Март һадисеји-әлимәси
- 23 НИЈАЗИ МЕНДИ. Артур Шопенһауерин фәлсәфәси. Инсан һаггында өјрәтиси вә естетикасы
- 30 САБИР АДИЛ. Ше'рләр
- 32 БӨЈҮККИШИ ҺӨЈДӘРЛИ. Дедим, чијәләк дәрмә. Јетишиш тут ағачы.
- 45 ӘЛИСА НИЧАТ. Нағылларымызда рәмзләр
- 47 МУҒАННА. КурҮн (давамы)
- 75 ЧӨФӨР ВӘЛИЈЕВ. Медитасија
- 84 һачыбаба һүсејновла сөһбәт
- 86 Ч. КАЗЫМБӘЛЛИ. Кәнчә үсјаныны хатырлајаркән
- 94 «Азәри әчәм дејил, түркдүр!»

КӨҮ ҮЗҮНҮ ДӨҮЭЧЛӘҮ- ДӨҮЭЧЛӘҮ

МӘН һәҗатым барәдә көзләнилмәз бир новелла җазмагла, нә дә башыма кәлән әһвалатлары шиширтмәклә өзүмә гаршы мәрһәмәт һисси оҗатмаг фикриндән узаҗам. Садәчә олараг бәлкә дә җазмаг истәдикләрим бир адамын дашыҗа биләчәҗи үк дүр. Мән өзүнү әзаба дүчәр етмәклә күҗа ки, дүңҗаны фәлакәт вә әзаблардан гуртарачаг хачпәрәст пеҗғәмбәрин чармыха чәкилмиш шәкли өнүндә һеҗрәт бүтүнә дәнәчәк гәдәр садәләвһ олсаҗым, мүгәддәсләрин көҗләрдән доғулдуғуна да инанардым. Инсаны әзаба дүчәр етмәклә ону зүлм вә хәҗәнәтдән хилас етмәк, бунун җекәнә җол олдуғуну үдурәнлар бәшәр тарихиндә ганлы муһарибәләрин маҗасыны тутублар. Күчлүҗә ган төкмәк, мәзлүм вә мәсумларын әзаб вә ишкәнчәләри үзәриндә әбәди «һеҗкәлләшмәк» имканы верибләр. Мәним үст-башыма, сир-сифәтимә икраһла бахыб ағыз-бурнуну әҗәнләр аз олмайыб, бәзән дә голумдан тутуб мәни дүңҗа малындан гане етмәҗә бәрк-бәрк сөз верән адамлардан сорушмушам: «Ахы, бүтүн бунларын әвәзиндә мән нә иш көрмәлиҗәм?» «һеч нә. Садәчә олараг мәним бүтүн төләбләрими җеринә җетирәчәксән». Бәли, киминсә сәһрили чырағынын һәр шеҗә гадир Чининә дәнмәк. Буну бачармайларын нәсиби кечәләр зирзәмиләрин үфунәтли күнчү олуб. Шахталы һаваларда чәҗханаларын оғурлуг күнчүнә сығыныб, бир гач гуру чәрәҗи кәвәләҗә-кәвәләҗә, кеф-дамагла чәҗ ичәнләрин илыг, гаҗғысыз сөһбәтләринә сығынмаг вә нә вахтса көзләрини мирвари дәнәләри кими дәнләҗәчәк зүлмәт гушларынын шәләсини һисс етмәк—бүтүн бунлар көҗләрин мәнә вердиҗи тәле деҗилсә, бәс кимин җаратдыгы тәледир!

Биз өзүмүз үғрунда мүбаризә дөврүнә даил олмушуг вә бу әсрин 80-чи илләриндән һәр кәс бирдәфәлик гул олмаг азадлығы әлдә едиб, анчаг заманы җедәкләҗиб Бөҗүк Инсан вә Бөҗүк Амаллар дөврүнә дәһмәрләҗәчәк фикир, тәәсүфф ки, һәлә доғулмайыб, мәһәви-әхлаг фактларын гиймәтпәндирилмәсиндә тәбим меҗарлар икинчи плана кечирилиб, нәҗин җахшы, нәҗин пис олмасы мәсәләләриндә «нәдән даһа чох истифадә олунур» меҗары әсас өлчү кими гәбул едилеб.

Тәбнәтдә һәр шеҗ өзүнәмәхсуслугу илә мөвчүдүр. һәҗатдә иса бу чүр рәнкарәнклик узун мүддәт социализмин принципләри-

нә үғун кәлмәҗиб. Фәлсәфәнин баш ганунларындан бири—эксликәрин вәһдәти вә мүбаризәси позулмагла сүнһи коммунизм җаратмаг меҗләри реаллыгларын ич үзүнү, инкишаф динамикасыны пәрдәләҗиб. һамыны еҗниләшдирмәк, адамларда еҗни чүр дүшүнчә тәрзи җаратмаг фәрд вә интеллектләр үчүн дәлиханаларда «чарпаҗыларын саҗыны артырмаг» «казарма социализминин» елә бир зәрәрли ичтимаи ирсидир ки, онун бәләләриндән җаха гутармаг узун мүддәт чәтин ки, мүмкүн олсун.

Марксизм бәшәр тарихини мәһсулдар гүвәләрин әмәк васитәләринә көрә формасиҗалара бөлүр вә бу ики гүтбүн доғурдуғу мунасибәтләр үзәриндә гурулуру. Бу үмуми принцип Ленинизмин вәтәниндә нечә һәҗата кечирилмишди! Мәлүмдүр ки, Ленин демократ олмайышдыр. Милли мәнәфе бахымдан демократиҗанын тарихи ролуну анламайышды. Вә бүтүн һәҗаты боҗу сиҗаси һакимиҗәт үғрунда мүбаризәдә марксизми «тәкмилләшдирмишди».

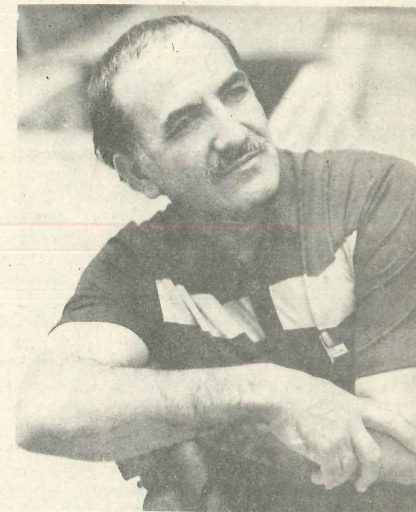
Чәмиҗәтдә «үмумиләшдирмә әмәлиҗатлары», интеллектуал, фәрди дүшүнчәләри «һәбс етмәк» методлары «казарма социализминин» сирр кими сахланан механизминин—истеһсал васитәләри үзәриндә дөвләт хүсусиҗәтчилиҗини горумаг сиҗасәтина узун вә ширин бир лаҗла чалмышды.

Социализм өз тарихи инкишафында бир-биринә бәнзәҗән ичтимаи фәлакәтләр төрәтмишди. 1918—22-чи илләрин вәтәндаш муһарибәси, Салинин «там в гәт'и социализми», 37-нин репрессиялары, Хрушшовун сиҗаси саҗыгламалары, Брежневин «инкишаф етмиш социализми» бүтүн бунлар Ленинизмин әсасландырдыгы рус империҗасынын өзүлүнү, җәһни истеһсал васитәләри үзәриндә дөвләтин шәриксиз мүлҗиҗәт һүгулларыны горумаг чәһдләриндән ирәли кәлмишди. Дөвләт мәнәфеҗи «халгын рифаһы наминә» шуғары алтын-да кизләниммиш, «һәр шеҗи олан халг», әслиндә һәр шеҗән мәһрум едилмишди. Вә «мәдәни диләнчиләр чәмиҗәти» беләчә җаранмышды...

Көҗ үзүнү дөҗәчләҗә-дөҗәчләҗә әлләримизи өзүмүзә җагтарды—елә белә дә демәк мүмкүндүр. Варымыза-җохмуза саһиб олмаг истәҗирик. «Гарабағ» зүлмәтини өнүмүзә итәләҗибләр. Ноолар, гоҗ олсун! Бу дәрәдән—вәрәмдән ишыг ағызлы гылыныч кими сиҗилиб чыхачағыг. Вә Саһиб олачағыг. Бу торпаг җа бизимдир, җа да һеч кимин.

«ДҮНҖА»

СӘН ҖЕРҮСТҮ ХОШБӘХТЛИК ДИЛӘМИСӘНСӘ, КӘРӘК ӘБӘДИҖӘТ ИСТӘМӘҖӘСӘН

Мәммәд Исмаҗыл (М. И.),
Бөҗүккиши һеҗдәрли (Б. һ.), Кәбирән
Туран (К. Т.).

(Б. һ.) Мәммәд бәҗ, тәбим олан һәр шеҗдә әбәдилик әбәди оlanda бәшәрилик, бәшәриликдә иса бир миллилик вар. Бу дүзүм җарадычы адамын дүңҗасындан кечирсә, белә бир шәрт дахилиндә сөһбәтә еһтиҗач вар. Бу җөнәмдә сизин дүшүнчәләриниз марағлы оларды.

(М. И.) Чох мүрәккәб мәсәләҗә тохунурсан. Мәнә белә кәлир ки, Аллаһ җаратдыгы һәр бәндәси үчүн әввәлчәдән мүәҗҗән програм һазырлаҗыр,—ким нә үчүндүр, җәһни миссиҗасы нәдән ибарәтдир. Нә мәһнада? Кәрәк фикрими ачам, нә демәк истәдиҗим аҗдын ола. Белә кәтүрәк: адам вар әбәдиҗәт үчүн доғулур, адам вар көрпү ролунда—нәсил җетишдиҗ әк үчүн кәлир дүңҗаҗа. Танры сәни әбәдиҗәт үчүн җарадыбса, кә-

рәк Җер үзүндә шөһрәтә, шөһвәтә, мәһәббәтә үҗүб өзүнү гурбан вермәҗәсән. Истәсән оғурлуг-доғурлуг һәр шеҗин олсун, тәбим, Танры сәнә әбәдиҗәти гисмәт еләмәз. Сән җерүстү хошбәхтлик истәҗирсәнсә, кәрәк әбәдиҗәт истәмәҗәсән.

(Б. һ) Сизин бу фикриниз алман философу Шопенһауерин Истәмә идеҗасына җахынлашыр. Истәмә шуур илә бирләшәндә инсан тәмәннасыз олур. Дүңҗанын сеҗринә далыр, даһа дәҗиг десәк, көзәллик мәҗсәдә чеврилир.

(М. И.) Мадам ки, сөһбәт фәлсәфәдән дүшдү, мән алман философу Нитшенин адыны чәкмәк истәҗирәм. Онун бир сөзү вар: дүңҗада ахырынчы җахшы адам галана гәдәр җашамаға дөҗәр. Бир дәнән бир сүнбүл, бир сүнбүлдән

бир зәми җарандыгы кими, җахшы адамын инсафына дүңҗа бәладан гуртула биләр. Амма һәр җахшы адам кәрәк фикирләшә ки, дүңҗада галан ахырынчы җахшы адам онун өзүдүр. Бири она, бири буна архаҗын олса дүңҗа мәһв олуб кедәр. Адәм пеҗғәмбәрин алнһандакы ишыг онун алнһындан бунун алһына, бунун алнһындан онун алһына гона-гона дүз сонунчу пеҗғәмбәри тапана гәдәр узун бир җол кәлди. Миллиликдә бәшәрилик, бәшәриликдә миллилик мәсәләсини галдырырыг. Бу бөҗүк миссиҗаны танрынын сечдиҗи адамлар дашыҗыр анчаг. Бәзән отуруб өз-өзүмә фикирләширәм: доғруданмы һәҗатын галмағалындан өзүмү тәмиз кечирә билмишәм? Мүмкүндүрмү әҗрилик етмәҗә-етмәҗә җашамаг? Анчаг фикирләшәндә ки, әҗрилик мүмкүндүр, тамаһ сәни алдадыр, онда чох истәҗирсән, лап чох. Бу истәҗин да-

лынча алданырсан, һаггын јолундан чыхырсан. Ону дејим ки, инсан өз «мәнләрилә» өзүндә вәһдәтдәдир. һәрден о вахтлар јадыма дүшүр. Гоншу ушаглары мәнимлә ојнамаг истәмирдиләр. Дејирдиләр о гызыл илан баласыдыр. Атам мұһарибәјә кетмишди. Анам тез-тез сорушурду: «Сән билирсән кимин оғлусан? Сәнин дамарларында билирсән кимин ганы ахыр? Мәнним үчүн гәрибә иди, башдан-баша суал иди дүңја. Сонра заман ичәрисиндә өзүмү, руһуму дәрк еләдим. Инсан өз кенинин тәкрарымыш. Нечә? Дејәк ки, бир гамыш бојунда 4-5 түтәк вар, бу «түтәкләр» буғумларла айрылыр. Бу гатлар, буғумлар арасында јол јохдур. Инсанларда да беләдир. Јә'ни бизим ушагымыздан јенијетмәлијимизә, јенијетмәлијимиздән кәнчлијимизә, кәнчлијимиздән аһыллығымыза, аһыллығымыздан гочалығымыза, гочалығымыздан өлүмүмүзә јол јохдур. Мәнним әләмимдә, мәнним ичәримдә 7—8 Мәммәд Исмајыл вар. Мәндә елә һисс јараныр ки 53 јашлы Мәммәд Исмајыл ичиндәки Мәммәд Исмајыллары бир-бир ачыр. Бахыр ки, ушагыда ким олуб, јенијетмәликдә ким олуб, кәнчлијиндә ким олуб вә с.. Бири мәнһәбәтин одуна јанан, о бири јетим бөјүјән, башга бириси баһар көзләјән ағачлар кими јола бојланыб бахан, ше'рдә үғур, үғурсузлуғ газанан, кәлиб-кәлиб инди башыбәлә телеширкәтин рәһбәри олан Мәммәд Исмајылдыр. Бунларын һамысынын бир хассәси вар. Бу, мәгсәдәјәнлүкдур. Пушкин дејирди ки, шаир шаир олмамышдан өнчә шәхсијјәтини јаратмалыдыр, јә'ни һәр ан шәхсијјәтин тәсдиг еләтдирмәлидир. Јә'ни дағлардан башла-

МӘММӘД ИСМАЈЫЛ СӘН ТҮРК ДЕЈИЛСӘН?

Чағырдым, өзүнә хош кәлмир адын.
Чағырдым, керижә дөнүб бахмадын.
Сибир суларындан ичиб кәлмишәм,
Араз көрүсүндән кечиб кәлмишәм.—
Јухуда верилән бир бута үчүн.
Һагдан кәндәрилән бир сәда үчүн.
Кәлмишәм, адыны сорушам сәнин,
Узаг сојадыны сорушам сәнин.
О газак дедијим, гыргыз дедијим,
О өзбәк дедијим, оғуз дедијим,
О Тејмур дедијим, Јавуз дедијим.
О горғуд дедијим, боз гурд дедијим...
Де көрүм, де көрүм, сән түрк дејилсән!

Милләт јеришиндән, бојундан бәлли.
Пинар ахышындан, суюндан бәлли.
Мин илди Бабурун аты јолдады,
Чинкизхан, Тејмурләнк, Баты јолдады.
Үзунү тутмусан батыја доғру,
Кәндирә, өркәнә, чатыја доғру.
Кечдијин јоллары нә тез унутдун!
Ачылан голлары нә тез унутдун!
Бах, гојуб кәлдијин о дүнән мәнәм.
Башына көјләрдән од енән мәнәм
Замандан-замана мин илләр боју
Орһун суларына гарышыб ахан.
Әлини көзүнүн үстүнә гојуб,
Танры дағларындан тарихә бахан.
Гарабағ, Нахчыван, Көркүк дејилсән.
Сән түрк дејилсән!

јан булаг Күр чајыдыр ки, Хәзәрә говушур, о јоллар боју кәлән инадкар бир таледир.
Ән кичик шеј атомдур, ән бөјүк шеј дүнјанын өзүдур.
О да күчлүдур, бу да. Дејәк ки, мәнним кәндим вар, о кәнди Азәрбајчан хәритәсиндән көтүрсәк, Азәрбајчан мөвчуд олмаз, Азәрбајчаны дүнја хәритәсиндән көтүрсәк, дүнја мөвчуд олмаз. Дүнја вә биз. Мәнним биоенержим дүнјада, дүнјанын биоенержиси мөндә әкс олунур. Бу мәнәна сырф милли олан адам, сырф да бәшәридир. Мәнним белә бир ше'рим вар:
Инсан ағачынын көкү дәриндә, Јүз јол бошалса да, долса да дүнја.

Икичә адам вар Јер үзәриндә,
Икичә адам вар: **Адәм вә һәвва**
Јердә галанлар нүсхәләрدير.
Бир һалда ки, биз Адәм вә һәвванын нәвәләријик, демәли, бәшәријик. Миллиликдә бәшәрилик вар, код будур. О код ачылмајыб.

(К. Т.) Мәммәд бәј, хејир-хәһ, үғурлу бир јарадычылығ јолу кечмисниз. Анчаг сәһбәтимизин мөвзусу бу дејил. Мәни башга бир мәсәлә марағландырыр: Сиз јарадычылығыызда мәнәви дүнјанызы бүтөвлүкдә ифадә едә билмисинизми!

Кур сулар гумсалда итиб-батармы.
Монгол чөлләриндән нә дејир Мәтә!
Вариси олмага күчүн чатармы
Дәриси сојулан бир һәгигәтә!
Һәлә сүннү дашын, шиә дашын вар,
Һәлә бир үрәјин, ики башын вар.
Һәлә ашағылар јухары бахыр,
Һәлә јухарыдан Көј Танры бахыр.
Дүшмүсән тарихә әтәјиндә даш.
Бир күн, а гардаш,
Инам әтәјиндән о дашы тәксән
Инам әтәјиндән о дашы тәксән
сән түрксән, түрксән.

Һарда Көјчә көлләр, Бәј көлләр һарда!
Көзләри јол чәкән Көј көлләр һарда?
Һаны Аму-дәрја, Сыр-дәрја һаны,
Батан Арал кими бир дәрја һаны!
Чиндән Бурсајачан Аразлар, Күрләр,
Арханча көз дикиб ган-јаш төкүрләр.
Шаһидәм, Хәзәрин сулары галқыр,
Јухудан түрклүјүн баһары галқыр.
Бармағым әлимдә јумруға дөнүр.
Гәлбим башым үстә көј туға дөнүр.
Алтај дағларында гурду улашан,
Көрдүјү јухунун даһынча гошан.
Баты јолларында аты долашан,
Алдана-алдана алданыш олан,
Кәл таныш олағ,
Кәл, кәл, кәл де көрүм, сән түрк дејилсән!

Дүнјанын бир өзкә гәсди јохдуса,
Түркүн түркдән гејри досту јохдуса.
Дәрдинә дөнмәсә Гарабағ дәрди.
Башыны алдатса јашамағ дәрди.
Торпағын һәсрәти бир күл дәрдисә.
Бүтүн дәрдләримиз түркүн дәрдисә,
Башдымы, Һашдымы бөркүн ичиндә!

(М. И.) Мәнә елә кәлир ки, һә. Әслинә баханда ше'р, поезија Аллаһла сәһбәтдир, Аллаһла үз-үзә дајанмағдыр, Аллаһын чағырышларыдыр. Әллә гәләм арасында мәсәфә чох узун олдуғундан истәнилән гәдәр зәиф ше'рим вар. Анчаг мәнним бирчә мисра да әхлагсыз ше'рим јохдур. Бир дөфә ше'р охујурдум: «Дејир дағларынын башына дүшән гардымы, думандан хәбәрсиз, чәндән хәбәрсиз». 12 јашлы гызым сорушду: «Ата, бу ше'р сәниндирсә, «дејир» нејчүн? Гызым өзүнүн дә хәбәри олмадан илаһи бир сиррә тохунмушду. Нәји бизә пычылдајыбларса, дејиб-ләрсә биз ону әзбәрдән охујанда «дејир» дејирик. Чүнки хәбәримиз олмадан дејирләр бизә. Мән нә јазмышамса доғ-

рудан-доғруја мәнним ич дүнјамдыр. Мәнним Аллаһдан кизлин һеч нәјим јохдур.

(Б. һ.) Узун мүддәт әдәбијатда рационализм әсл бәди, интеллектуал тәфәккүрү гыснајыб, онун јерини, даралдыб. Әлбәттә, бу сијаси заманла бағлы мәсәләдир. һеч узаға кетмәдән, јә'ни нәјисә писләмәклә јох, нәјисә әсасландырмагла, елә дејәк ки, «интеллектуал фикрин инкишаф имканларыны нәдә көрүрсүнүз» суалы үзәриндә сәһбәти давам етдир-мәјә дөјәр.

(М. И.) Мәнә елә кәлир ки, 20-30 ил өнчә рајон гәзети редакцијаларында, «Әдәбијат вә

инчәсәнәт», «Азәрбајчан кәнчләри» гәзетләриндә, «Азәрбајчан», «Улдуз» журналында отуран шаирләрин, әдәби ишчиләрин бир шаблону вар иди. Јазарлар бу шаблондан кечмәлијдиләр бир дә... Бир вар иди «Ана дили» китабындакы дил, бир дә анамызын данышдығы дил. Узун заман һејрәтдәдим. «Ана дили» китабыны охујурдум, көрүрдүм ки, бу дил анамын данышдығы диллә үғүн кәлмир. Вә беләчә бир шаблон јарадылмышды — социализм шаблону. Әслинә галанда бу шаблон Азәрбајчан үчүн чохдан мөвчуддур. Дејәк ки, 700 иллик тарихи олан Јунис Имрә поезијасы вар, бир дә көтүрәк 850 иллик тарихи олан Низами Кәнчәви поезијасыны... Империя әдәбијаты шаһ хәзинәләриндә горунуш сахланылырды, халғ јаддашында јох. Бәлкә мән сәһв еләјирәм. Мән Товузда доғулмушам—ора ағыз әдәбијатынын ән гајнар јерләриндән биридир. 70 илдә Н. Кәнчәвини ики дөфә чох бөјүк јубилеји кечирилиб, Фүзулинин, Нәсимини исә... Бу социализм шаблонундан хәбәрсиз ушағ һардан биләјди ки, елә онун үчүн јарадыблар бу шаблону. Гәфәсдә анадан доғулан шир нә билсин ки, дүнјанын азадлығы вар. Мұһарибә дөврүндә зоопаркынәмәкдашлары гапыны ачырлар ки, пәләнкләр чыхыб кетсинләр азадлығы, анчаг онлар гәфәсдән кәнара чыхан кими јенә гајыдырлар гәфәсә. Бизим әдәбијатымызда белә бир шаблон вар иди. Мөвчуд гурулушун диктәси илә јаранмыш әдәбијат...

Бир нечә ил бундан өнчә бизим шаирләрдән бири ДТК-ја мәнним барәмдә јазмышды ки, Мәммәд Исмајыл

дини вә Аллаһы тәблиғ елә-
 јир. Беләсинин шаир тәлејинә
 нечә инанасан. Бир дөфә Јазы-
 чылар Иттифагынын гаршысын-
 да бир дәстә дајанмышды, мән
 дә кечирдим. Ешитдим, дејир-
 ләр: «Бунун архасында ким да-
 јаныб ахы, өзүнү белә тох ту-
 тур?!» мән дә јахынлашдым,
 дедим ки, сизин әлиниз 5—6
 бәндәнин әтәјиндәдир. Мәним
 јарындығым бир гүввә вар, о
 да јухарыдадыр. Нечә олур бу
 бәндәләр сизә көмәк еләјә би-
 лирләр, анчаг бир Танры мәнә
 көмәк еләјә билмир. Тан-
 рыны бүтүн варлығыла һисс
 едирәм, она көрә дә һеч кәс
 мәнә галиб кәлә билмәз, өз
 алын јазымдан гејри. Инсанын
 тапынан јерләри олмалыдыр.
 Нәјә көрә бир гәриб Сејидин
 мазары үстүнә ахын-ахын адам-
 лар кедир, анчаг Бақыда олан
 музейләрә һеч ким кетмир. Нә-
 дәндир? Чүнки дағларын ба-
 шындакы о гәриб Сејидин ма-
 зарына Аллаһын нәзәри вар.
 Бәли, тәлејин бахышы вар, елә
 бу мә'нада биз шаблонлар-
 дан јаваш-јаваш сијрилиб чых-
 маға башладыг. Комсомол мука-
 фаты лауреаты олсам да, комсо-
 мола, партијаја даир бир мисра
 олсун белә јазмамышам. Вәһј
 нәји пычылдајыбса мән ону да
 јазмышам вә о да мәни гору-
 јуб сахлајыб.

(К. Т.) Сизин нәшр етди-
 јиниз «Кәнчлик» журналы
 һамымызын јаддашында-
 дыр. Инди журнал әлә-
 миндә бир бошлуғ һисс
 олунур. Елә бил охучу-
 ларда бир күскүнлүк јара-
 ныб. Белә бир шәрәнтдә
 «Дүнја» өз ишини нечә
 гурмалыдыр!

(М. И.) Индики вахта жур-
 нал бурахмаг чох бөјүк чә-
 сарәт тәләб еләјир. «Кәнчлик»
 журналында вәзијәт тамам
 башга иди, о мәним нәјәтәмьн
 шансы иди. Илк дөфәјди ки,
 мәним арзуларымла имканла-
 рым үст-үстә дүшүрдү. «Кәнч-

Шејтан долашдымы иргин ичиндә!
 Бири сән, јаханы гыраға чәкмә.
 Бу гәдәр, бу гәдәр түркүн ичиндә
 Дә көрәк сән түркән, сән түрк дејилсән...

ӘРДӘБИЛ

Һеч бир сорушмурсан нечин кәлмишәм
 Нијә бу дүнјаны сечиб кәлмишәм!
 Јуз иллик һәсрәти кечиб кәлмишәм,
 Әрдәбил, мәни дә бу шәһәрдә бил.

Дүнјанын долашан кәләфи варса
 Бүтүн јахшыларын хәләфи варса
 Бәсимди, тәк бирчә Шејх Сәфи варса
 Әрдәбил, мәни дә бу һүнәрдә бил.

Чағлајан ганыма бир тәбил дејим,
 Дәрдики бир билдин, бир дә бил дејим.
 Узагдан нә гәдәр Әрдәбил дејим,
 Әрдәбил, мәни дә дәрбәдәрдә бил.

Динәрәм дилимин әзбәри кәлсә
 Гәлбимә илаһи тәпәри кәлсә.
 Вусал күнларинин хәбәри кәлсә
 Әрдәбил, мәни дә о хәбәрдә бил.

Ишди бағлы галан дилләр ачылса,
 Көңүлләр ачылса, күлләр ачылса
 Үстүнә күн доғуб, сәһәр ачылса
 Әрдәбил, мәни дә о сәһәрдә бил.

Гәлбимдә Танрынын хәбәри варса,
 Мәнәм, кәләчәкдән ким бәри варса
 Бир дә Шаһ Исмајыл Сәфәри варса
 Әрдәбил, мәни дә о сәфәрдә бил.

лик» журналынын 5 иллик тари-
 хи вар. 5 ил әввәл һеч ким
 дејә билмәзди ки, беш илдән
 сонра нә олачаг. Мән «Ишыг»
 нәшријатынын директорлуғун-
 дан тәзәчә ачылачаг бир журна-
 ла кедәндә һамы мәәтәл гал-
 мышды. Дејирдиләр сәнин ба-
 шын хараб олуб. Дедим мәним
 арзуларымла имканларым илк
 дөфә үст-үстә дүшүб вә мән ке-
 дирәм арзуларымла имканла-
 рымьн кәсишдији јерә. Нә исә,
 кәлдим, әввәлки ән'әнәләри
 дағытдым, мән архалылардан
 јох, күчәләрдән журнала адам-
 лар јығмаға башладым. Бу адам-
 лар «күчә факултәси»ни гуртар-
 мышдылар, университетин сы-
 ныг-салхаг факултәләрини јох.

О журналы заман, охучулар је-
 тишдирдиләр. Бүтүн бунлары
 демәкдә мәгсәдим вар: «Дүнја»
 журналынын чининә тарихи
 миссија дүшүб, дүшмәјиб?
 «Кәнчлик» журналы сонраки
 журналлар үчүн, мүәјјән мә'-
 нада старт мејданчасы олду.
 «Кәнчлик» артыг тарихә дөн-
 нур, онун јашамаг имкан-
 лары јохдур. Бу журналын
 әмәкдашлары нәји еләјә биләр-
 диләрсә еләјибләр. Бир кибрит
 чөпүнүн башындакы күкүрд
 бир дөфә јанмаг үчүндүр. Си-
 зин коллектив исә тәзәчә јара-
 ныб. Јә'ни 5 ил бундан әввәл-
 ки «Кәнчлијин» әмәкдашлары
 кими. Бу мәрһәлә нәдир?
 «Кәнчлик» журналынын әмәк-

Дәјими бу јерә бәшәр ајагы
 Кәсилә билдикми бу шәрә јагы!
 Шејх Сәфи түрбәси мәншәр ајагы
 Әрдәбил, мәни дә о мәншәрдә бил.

Өлән арзу—синәм гәбир.
 Јирә билсән гәбримә кир.
 Гәбримә кир, гәлбимә кир,
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

КӨР ДӘРДИМИН НАРАСЫДЫР

Өмүр нәдир, бир гачһа-гач
 Чохму чөкәр бу кизләнпач
 Көзүнү јум, көзүнү ач,
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

Дағ башында бу чәнә бах,
 Өтәнә бах, кенәнә бах.
 Кир, гәлбимин ичинә бах
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

Дүшүб бостан урасына
 Кечәнләрин сырасына.
 Бах көзүмүн һарасына
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

Ахыб кедәр су сонуна
 Сән дә өјрән бу сонуна.
 Кеч енинә, узунуна
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

Дүнја өкәј, инсан гәриб
 Нәдир бу өмүр шөгәриб!
 Үрәјимдә даш көјәриб
 Көр дәрдимин һарасыдыр!

МӘНИ

Бу јоллар бир башады
 Өмрә, күнә, јашады.
 Јашадыгча јашады
 Кәдәр дојунча мәни.

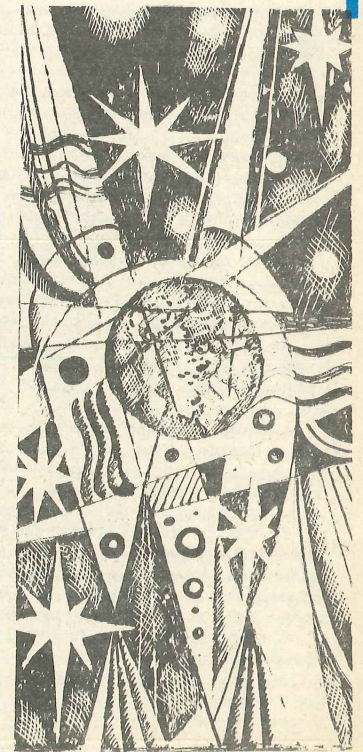
Тәк оғулдум, тәк ана
 Мөһтач идим тәкана
 Јетирди дөрд мәкана
 Дөрд ганад јонча мәни

Бу ачар кими ачар
 Сөзүн илкими ачар
 Гызылкүл кими ачар
 Ачылан гөнчә мәни.

Күнәшә сәма јетди
 Күнүм ахшама јетди.
 Һәсрәтим кама јетди
 Накам гојунча мәни.

дашларынын һәр биринин ичә-
 рисиндә горху, тәрәддүд вар
 иди. һәр дөфә ејни сөзләри
 тәкрат етмәк мәчбуријәтиндә
 галырдым: «Горхмајын, тутса-
 лар, мәни тутачағлар». Анчаг
 сизин коллективиниз бу күнүн
 өвләдларыдыр. Сиз мејданлар-
 да 5 ил әрзиндә 55 ил јаша-
 мысыныз. Бөјүккиши елә лап
 әввәлдән јахшы мә'нада чы-
 ғалдыр. Охучулар сизин журна-
 ла һәмфикир олуб онун тәбли-
 гинә башласалар онда «Дүн-
 ја» өз уғуруну газаначаг. «Дүн-
 ја» ады сизин бојунуза чох
 бөјүк мөс'улијәт гојур. Сиз
 фикирләшмәлисиниз: бу жур-
 нал дүнјадан нә истәјир? Вә

дүнја бу журналдан нә истә-
 јир? Бу суала чаваб версәниз,
 елә билирәм ки, бу журнал
 өз истәјинә наил олачаг. Бир
 шеј дә вар: бирчә нөмрәси
 чыхыбса, журнал артыг тарихи
 фактдыр. Бирчә дөфә Күнәши,
 бир ләләнин, нәркизин ачылды-
 ғыны көрмәк өзү бөјүк хош-
 бәхтликидир. Елә она көрә дә
 јашамаға дөјәр. һансыса мәш-
 һур бир философун сөзү вар,
 дејир дүнја тордур, амма мән
 онлара дүшмәдим. Ана бәтни
 тордур. 9 ај, 9 күн, 9 саат, 9
 дөгигәдән сонра бу тордан
 чыхырыг. Ана да раһатланыр,
 севинир ушаг да ағлајыр, севи-
 нир. Анчаг о мүгәддәс ушаг

Унутган олмага баггымыз жогдур. Буну биза ган рөнниде чыккылар агачларымыз, сүңкүз кечирилан ма'сум көрпөлөрүмиз, торпаны чадар-чадар тууларымыздын жок рууу башылапкы.

1918-чи ил, март... Бу жазы ташка бир ананын башына катырылган мүсүбөлөрдөн, дүйшүктөрдөн бөлсө өтмөккө битири, голлары кескилиб жанына салынышы шөһөри бир россия фирмасына сыймаганат сыйласын жардыр.

Бейнелиген фугара-касыб кокумэти барпа өтмөккө жардым көстөрмөн ады мла өскөр кейинде масталанмыш гоншу миллэтин тургушун козуу чөһнөрү конин күчөлдөрдө мүганимат көстөрүлгө, һагга өз өөлөрүндө сакит отуранларга бөлө һукум өдөрөк-көһмө ады дамчындарга — көрлөсүндөк гомасындок адын көрөмөш, галы-галы көзүб жайууду өз рус өөлөрүндө киланачылары да мөһө өтмөккө чалышамалар. Жазы муаллимдин —17-18 жашы кезин дөдүйнө көрө үч күн давам өдөн һаркөк шөһөри мүһарбө мөрдөмө чөһрөш, һәр төрөфдө башы, голу коһмөш һөсөдһәр, һандырылмыш гөдүм биналар, асфалт үзөрүндө доһкусу инсан ганы галышыды.

Бу жазынын һашадыгымыз күнүрдө баш керан һадиселерга — өһөд 1990-чы илди 20 январь, 1992-чи илди Чоһалы соһрөһүмиз мла сөһлөмдөһүн һөһөрө адым оһу өзүкүлүрә гөдүм өтмөккө һазым бийдик. (Китаба ө-Сийасә партиһалар өө иһтиһаж һөрө-катлар арһенинде сөһлөһүмиз.

Сәдаһәт МӘММӘДОВА

Мәһәммәд МУРАДЗАДӘ

МАРТ ҺАДИСЕҢИ — ӘЛИМӘСИ

Дүһн кечә бүтүн шөһөри вөлвөлө-дәр' өдөн вә мүкөһррәр атөшли түфәһккөрдөн атылан атөшли бинә-тичә деһилди. Дүһн аһшам вә бу күһн чамаат миһанындакы' хөлөчән' аһшамөдөк бир һадисә үз вөрәчөһини билдирирди. Башланачаһ бу мүнәзинәһин' һасыл бир фәләкәтө мүнчөһр' олачаһынышимди-дән тә'јин өтмөк пәк мүшкүлдүр. Базар күһнү мартын он сәккизи иди. Јалһыз орада-бурада овзан әһвалаты тә'ғиб өдө-рөк әһләһирдим. Аһшам саат алтыда һәр шөј бәлли олачаһыны рәсми вә гејри-рәсми мәнбәләр хөбәр вөрирләрди. Саат үч рәдәләри Николајөв чаддәсин-дә' кәнди аркадашларымла вьдалашыб ханәжә' һаһар өтмөжө кәлдим. Аилә үзвләри дө өвә топлашмамышлар, һаһуд топлашмышлар да сонрадан мүнфә-рид' олмушлар.

Валидәм' мәнә һаһар өтмөк мејли ол-мамы сорду. Мән исә һаһар өдирәм-өтмирәм миһанында әһләшылмаз бир фе'л илә чаваб вөрдим, «саат үч бөһчө-дир. Пәдәһим¹⁾ вә бөрдәһрләрим¹⁾ һаһар өтмишләрми?»—дејә валидәмә бир суалда булуңдум.—Атам зөһр'²⁾ заманы кәлиб намаз гылдыдан сонра һаһар өтмөжөрөк тә'һилән биләмә јөнә һараја кетди. Кичик гардашым һаһар өтмиш, о бири исә һөлә өвә көһмөмиш—чавабыны вөрди.

Сәндәһимдә отуруб дивар сааты бәјаз миһанәсинин сийаһ'³⁾ руми рәгәмләр үзә-риндә әгрәһин дөврәнларына тамаша

өдирдим. Инди әгрәбләр бир завијеји-гајимә шәклини алмышларды. Артыг о фәләкәтәвәр'⁴⁾ вөһтин кәһмәсинә үч саат галмышды. Бу јылгуванә әгрәб бир хәтти өмүди⁵⁾ шәклини алдыгда һасыл бир фә-ләкәтә мүүгәддима олачаһы һеч кимә бәл-ли деһилди... Исигбал түшүнчөләри саат икидә өзүмдә һисс өдидим гәләбөји-иштәһаји дәрһин бир мәһлүбийјәтә сөвг өтмишди. Аһамын маса үзөрүнә касада гојдуғу өт сују өз иштәһасы илә зә-зәран рајиһәсини мәнә јетириб фәлә-кәтә уғрамыш иштәһамда бир интибаһ арајырды. Сабаһ гәһвәсиндән бу вахта-дөк ач галмаһым, сонрадан өзүмдә бир зөиф ајылтмамаһ үчүн бир нечә лоғма јемөк мөчбуријјәтиндә булуңдум. Јағлы лоғмалары мө'дәһин сычаһ өчаһында дондурмаһ үчүн үстүндән бир гөдөһ со-југ су да ичдим!..

Артыг заман миһанында фәләкәт күн-лөрүһини башлајачаһына өзүмдә јә'гиниј-јөт һасил өтмишдим. Биләмә нә дүшүн-дүмсә сәндәһимдән дуруб һәмин о бири отаға гачдым. Бучагда дуран сийаһы өһимә алдым. Бу күһн јалһыз мүхтә-реләһринин⁶⁾ ганларыны аһыдан бу әләт Австрија системиндә мүкөһррәр атөшли бир сийаһ иди. Өзүм зөифөсөб олду-ғумдан бүтүн өмүрүмдә бир дөфә дө ол-сун өһимә бир сийаһ алмамышдым. Өһтијат өскөри кими санки һәрб заманы јаһынлашмамыш, бир маневрә јапамаг истәр кими сийаһы өһимә алдым. Сийа-һаһы ачыб гапамада фишәһккарыны алыб

бөјүк бир сөвглә долдурмада өзүмү ма-һир бир өскәр сандым. Затән јалһыз отагда фәна бир өскәр деһилдим!! Сийа-һын чыгылытысына аһам һәман мөтбөхдән јаныма гачыб шөјтан өмөли бир шөјлә ојнамамаһымы төвсийә өтди. Мән дө һәм-мән сийаһы өввәлли јеринә гојуб отағыма кәлдим. Мүзөјән мүнәзиә'⁷⁾ вахта бир не-чә саат галмышды. Башланачаһ бу дава-да һансы икидләр иштирак өдөчөһини вә һансы тәһкилат төрөфиндән вә неј-чүн ө'ләни-һәрб өдиләчөһини бир нөв дүшүнмөјирдим. Өчәба, әһиндә бир мау-зери илә алты фишәһки олуб јалһыз орада-бурада көһин⁸⁾ өдөрөк өз гарда-шынын ганыны төкмөжә әдөт өтмиш, ја-һуд иштирак өдиб дө кәнди аркадашы-на вахт зәрурөтиндә сипөрдә⁹⁾ фишәһ-кин бириһи једди-сәккиз рублөжә сатан милли икидләрими? Насыл бир һәга-рәт, әтраф һәп дүшмән онлардан бир тө'минат алынмамыш. Митралистрөһинә чаваб вөрмөжә түфәһк бөлө јох, дәһиз-дө мөһјатуран донанмаларына Бадам-дарда бир топ јох... һамысы да мөһним кими маһир өскәр!!! Иштә, атөһин ниһ-ләр нејчүн?! Хүләсә, һәгиги вә дөври-биһн миллитчилөһин төвсийәһини динлә-мөјән милләт чанбазарлары биләмә һа-сыл бир фәһни-һәрблө бу ишә игдам өдөчөккөрдөһи!..

Башымы өһләһрим арасына алыб, көз-ләрим масанын јашыл маһудуна дикилә-рөк фикрә далмышдым. Кәләчөһин о ган-лы фәһизеләри бир сиюматограф лен-тасы кими нәзәримдән кечирди. Бу фәһи-элөрдә атылан ситәм, хоһарынын мөһи бирдән дөһи мүнәһир өдөчөһини көрө-көрмөз санки далмышдым, әсәби бир һалда стулумдан галһыб чавук¹⁰⁾ бајыра чыхдым.

Өвимиһин архасындакы ики гатлы өвин көһкәси һөјөтимизә нәзәр үч гатлы гон-шу өвинин дөрддә үчүнү гапамышды. Күнөш кет-кедә архадакы өвин даһындан гаршыдакы өвин диварына зөиф бир ишыг бурахырды. Артыг һаһарын сон вахты-ды. Көј үзүндә матөм булуңлары јаваш-јаваш сүслөһирди. һәр төрөф дәрһин бир сүкута мөһруг¹¹⁾ иди. Јалһыз сохагда дуран кишиләһин гоншулары вә сохагдан өчө-лә¹²⁾ илә өтөнләһин ајаггабыларынын чы-хардығы сөдалар бу сүкуту иһләл өдир-ди. Бу күһкү сийасөтдән нә нөтичә чыхардығыны биләмәк үчүн күчөжә чыхмаг истөдим. Елә ки, илк гөдөһими бајыра гојмушдум ки, бир аташ ачылдығыны өшитдим; өгөһинчә¹³⁾ (далынча) ики, үч,

дөрд, һакөзә¹⁴⁾ шөһөһин һәр төрөфин-дә бөјүк бир иһтиһал дүшдү. Бүтүн синирләһрим гүвәһисин јалһыз бир мәр-көзә топлајыб һарадан сәда кәлдиһини динләјирдим.. Заваллы гушлар төрәкәнд-дө бир сүрөтдә шөһөһин шимә, шәргүн-дән башга төрөфләһинә фәһир өдирләр-ди. Даһа сонра митралјөзлар шаггыл-дајыб, топлар курулдамаға башлајынча һәр төрөфдә бир дава голду. Күчөдән гапыларыһн курулту илә гапандығы вә күчө илә өтөнләһин әддымларынын шиддөтли таппылылары өшидиләрди. һарада вә кимләһин атөш ачыдығыны билмөјирдим, дөһрудан мүнәһирбөһи, јохса бир шән-ликми, дејә һөјран галмышдым.

Ата вә гардашларымын гејуббөһи¹⁵⁾ мөһи чох һараһат өдирди. Мөһдән артыг заваллы аһам нә өдөчөһини бил-мөјирди. «Башладылар, нөһәјәт, башла-дылар, өвләри јыхачаһлар; бирчө бил-мөјирәм буһлар һарада галдылар?»—де-јә өзү-өзүнө сөйлөһирди.

Нөһәјәт, һөјәт гапысы шиддөтлә ачы-лыб бағланынча ата вә гардашларымын әддымларынын сөдалары өшидилди. Аһам онлары гаршыләраһ өзләһринин бө-лө бир гиямөтдә һарада олдуғларыны соруб ушағлары мөзәһмәт өтди.

О аһшам атам пәк¹⁶⁾ мөзтөрибди.¹⁶⁾ Аһшам намазыны өдә¹⁷⁾ өтдикдән сонра түфәһкинни алыб төләсөк күчөжә кетди.

Бу аһадөк һәр кечә өлектрик лам-паларынын зийасындан парыл-парыл па-рылдајан күчөләр инди дәрһин бир зүлмә-тө мөһруг¹⁸⁾ иди. Јалһыз донамадан шө-һөрә бурахылан бөјаз прожектор ишығы јүксәк имарөтләһрин үст гатыны ара бир тәнвир¹⁹⁾ өдирди. һаванын үзүнү сөтр өдөн²⁰⁾ о гара булуңлар, көјдә парылда-јан о минләрчө көвакиб²¹⁾ јер үзүндө онларла јалһыз узагдан-узаға һәр кечә мөһшигә²²⁾ өдөн бу сүн'и көвкөбләһин бөкө һасыл бир вөфасыз ашиг ол-дугларыны көстөрмөмәк үчүн һаил²³⁾ олмушларды. Саат алтыда араһсыз аты-лан атөшли инди бир аз сакит олмуш-ду. Бу кечә һәр кәс өз өвини мүнә-физә өдирди.

О кечә бир лејли-мөһсүс²⁴⁾ иди. Бүтүн аилә үзвләри пәрәкәндә иди. Атам, да-јым вә гардашларым күчөдә дурмушлар-ды. Саат доғгуз рәдәләри иди, бирдән һө-јөтдә атам вә гардашларымын һөјөчәнлы сөдалары өшидилди. Мән бир гөзийә үз вөрдийини дүјүдум. Атам бир иһти-јарын голуңдан тутуб онунла аһөстә-аһөстә көһирди. Бу, атамын хидмөтиндә

булунан лиман гаравулчусу иди. Заваллы ахшам өз хидмәтинә кедәндә Армянскы күчәсиндә чаниләр тәрәфиндән атшлә жараланмышды. Жүллә жалныз омузунун дәрсини азда гопарыб кечмишди. Чәриһәсини¹⁰ бағладыгдан сонра һамысы женә әввәлки мөвгеләринә кетдиләр. Отәдә¹¹ жалныз Ихтијарла мән галмышдым. Ихтијар бир бучагда мүкәддир отуруб жалныз өз-өзүнә «Инсан да олмазмыш, мәнә үч атәш ачдылар әтрафымы алов бүрүдү. Јалныз сонунчу атәшин мәнә дәјиб бәдәними ләрзәјә кәтирдјини һисс етдим. Әчәлә илә бураја гачыб кәлдим. Нә исә танры јавруларыма рәһм етмиш» сөзләрини сөјләјирди.

Бу мәнһус кечәни бөјүк бир тәләшлә кечириб јени вәгә'әләрлә базар ертәсини истигбал етдик. Бу күн шәһәр тамам мүһарибә һалыны алмышды. Нәр тәрәфдә атәшләрин әгәбинчә топлар дәхи курулдајырды. Мән исә бу мүһарибәнин биринчи күнүндән нәр шәјдән гәт'и үмид едиб доғрудан-доғру хоз вә дәһшәтдән хәстәләнмишдим. Ханә әфрадын-дан әввәлчә күчәдә дуранлар женә нөвбә илә күчәдә булунорулар. Јалныз атам бүтүн кечәни әлиндә түфәнк оларәг мәнлә әтрафыны доланыб бу күн бә'дәл-тәсәллиф женә күчәдә булуноруду. Бу анадәк бүтүн дәһшәтлә кедән мүһарибәнин һәлә нәтичәси бәлли дејилди. Шәһәрин гејри-һиссәләрилә әләғмиз кәсилмишди. Мүһарибәнин ахшамадәк хитам булачағыны дәхи сөјләјирләрди; Зира мәнәллә кәзәтчиләри бир гәдәр атышмадан сонра бәјаз иман бајрағыны нәсб едиб¹² өз аиләләри илә мүәшәһрин јухары мәнәлләсинә гачмышларды. Буна тәбиәтән башгалары да һәмән бајрағы чәкиб өз евләрини мөлчә¹³ гәрар вермишләрди. Саат ики рәдәләри иди. Бунадәк күчәдә бөјүк бир тәләшлә чарпышанларын сәдалары даһа ешидилмәјирди. Јалныз пәнчәрә вә гапы һесабы оларәг бәјаз бајраглар илә бүтүн евләримиз, инди бизим нөвбәтчиләр дә бәјаз бајраглар илә тәсәллијәт тапыб евә мүрачиәт едирләрди.

2.

Һәјәтым олдугча мартын он доғгузунчу кечәсини, јә'ни базар ертәси күнүнүн ахшамыны унутмарам. Бу кечә аилә әфрады бир-бирләрилә елә бир рәфтар илә давранырларды ки, санки сабаһ бир-би-

рини көрмәјәчәкләр, әбәди бир фәраға мәнһум олачаглар. Неч кәсин гоншумасында¹⁴ бир фәраг кәлмәси кечмиш күнләри јадаварлик¹⁵ Доғрусу бу анадәк бизим аилә һәјәтиндә көрүлмәјән бир тәбәддүлат бу кечә мүшәһидә олунурду. Намысы күрсү әтрафында бир мәнчә¹⁶ тәшкил етмишди, бири архасилә бәјаз түк јасдыга тәкјә¹⁷ етмиш, бири јорғанын алтында күрсүнүн ләмәсини тутарәг отурмушду. Хүләсә нәр кәс аилә арасында атам күрсүнүн сәдриндә¹⁸ архасындакы јасдыга сәкјә етмишди.¹⁹ Онун мәнһун көзләри бу кечә гејри-ади бир дөвран илә әтрафы тамаша едирди. Отағын нәр тәрәфинә диггәт илә бахыр, аилә фәрдләрини башга бир нәзәрлә сөјр едирди. Доғрусу, атамда бу анадәк белә бир бахыш, белә бир һәрәкәт көрмәмишдим. Нәр кәсин сөһбәтини диггәтлә динләјир, нәр кәсдән бир шәј сормаг истәјирди. Мән атамын отағына нүдрәтән²⁰ кәлирдим. Нәдән бу кечә мәнни бир һиссәләвида бураја сөвгә етмишди. Чәриһәли ихтијары²¹ өз отағында јалғыз бурахмышдым. Атам һамысындан артыг мәнә диггәт нәзәрилә бахараг мәнним јалғыз бир түфәнк атәши сәдәсылә пәришан вә солғун олуб бүтүн хәстә дүшмәјимә тәәссүфләр едирди вә сәбәбини сорурду. Мән исә бир чоғук кими: «Мән едим, атам, мән белә шәјләр көрмәмишәм, атәш ачылдыгда санки үрәјими гопарырлар. Горхурам, һәм дә лап чоғ горхурам. Көрәсән белә бир говғанын²² сону нә олачаг?!» дејирдим. Атам исә: неч дә горхмамалы, јалныз сәбатлы²³ олун, нә олурса олсун нәһәјәти өлүмдүр. Өлүмдән башга бир тәрәфә кечиләчәк јер јохдур—дејә мәнә тәсәлли верир кими санки өзүндә мөвтүнә (өлүмүнә—С. М.) јәгинијәт һасил етмишди. Атамын бу сөзләри мәнә дәрин бир тә'сир бағышлады. Үрәјимдә үмүдүми нәр шәјдән кәсиб узагда вә јахында атылан атәшләрин јарын²⁴ бизим бу харабазарда атылачағына неч шүбһә етмәјирдим. Ким билир, бәлкә бу кечә пәнчәрәдә гојулан вә зәиф ишыгла ишбу отағы ишыгланан бу лампа јарын архасы үстә чевриләчәк; кими билир бәлкә бу кечә даима өз мүсафирләрилә фәхр едән күрсү јарын даими фәраға²⁵ мәнһум олачаг... ким билир даһа нәләр хәјәлимә кәтирирдим. Елә дәрин бир хәјәлата далмышдым ки, бајырда атылан атәшләрин сәдасыны белә ешитмирдим.

Атам шәһаримиздә вүг'у булунан кечмиш мүһарибә вә хырда мүнәзәләрдән²⁶ нәгл едирди... Бу күнүк мүһарибәнин онларәг неч тәнәсүб олмағасыны вә бунун доғрудан да бөјүк бир мүһарибә олдуғуну вә мурури-зәман илә ишбу мүһарибәнин дилләрдә бөјүк бир дас-тан олачағыны сөјләјирди.

Кечәнин нисори²⁷ иди, тәбии нәр кәси үгү²⁸ күрсү көзүндән јатаға доғру чәкирди. Бајырда һәмән адәти үзрә атәшләр атылырды.

Бу кечә аилә әфрадынын давранырлары кәстәрдији кими әлвида кечәси олду. Бу кечәдән сонра дудманымыз сөндү. Бу кечәдән сонра о отагда кимсә башыны раһат рәхтихаба гојуб үймәди. О ев доғрудан да бәрбад олду. Гәбии гапысына гара гыфыл да вурулду.

Билмирәм, аилә әфрады²⁹ о мәнһус кечәни насыл³⁰ үјудуларса да мән сүбһү көзүмлә көрдүм.

Саат доғгуз рәдәләри иди. Јалныз мән атылан арамсыз атәшләрин сәдасындан пәк мүзтәриб³¹ өз јатағымда узанмышдым. Заваллы ихтијар исә: «нәдән горхурсан. Дүнән атылан бу гәдәр атәшләр инсанә дәјсә иди шәһәрдә бир нәфәр дә олсун галмазды, атылан бу гәдәр мәрмиләр имәрәтләрә дәјсә иди, шәһәр харабазара дөнәрди», дејә мәнә чүмлә шәртләрлә тәсәлли верирди. Бу күн сәли күнү мартын ијирмиси иди. Көј үзүнү һәмән матәм булудлары гапламышды. Әсән сојуг вә шиддәтәли рузикәр пәнчәрә чамларыны титрәдирди. Атәш сәдасы јахында вә узагда ешидилди. Евдә вә күчәдә нә олдуғуну билмәјирдим.

Накәһ³² ики нәфәр кишинин бөјүк бир тәләшлә атамә нидә едәрәк бизим һәјәтә дахил олдугларыны отағымын пәнчәрәсиндән көрдүм. Јанымдакы ихтијар вә евдәкиләр чоғ әчәлә³³ илә бајыра чыхдылар. Буна көрә говғадан³⁴ үрәјим арамсыз чырпынмаға башлады. Сонра бир инилти, бир зарылты илдырым сүрәтилә бүтүн синирләrimi һәрәкәтә кәтирди. Ев әфрадын³⁵ биринин чәриһәдәр³⁶ олдуғуну көндимдә³⁷ јәгин едән кими, билмирәм нечә бир истә'чал илә³⁸ бәстәримдән³⁹ галхыб әлбиеәми⁴⁰ кејәрәк говға мәркәзинә гачдым. Дилсуз⁴¹ бир мәнзәрә електрик гүввәси кими бүтүн әсәбләrimi дурдугум јердә гурутду. Бизим евдән бир нечә ев аралы олан атамын достларындан бир ихтијар һачы өз ја-

ралы гардашыны бизим евә кәтирмишди. Јаралы әлли, әлли беш јашында шишман бир киши иди. Заваллынын сағ голуну омузундан ашағы, гурушун елә бир сурәтдә парлатмышды ки, әл вурмаг мүмкүн дејилди. Гурушунун зәрбиндән өзә сүмүјү вә галын әтләри санки тахта үзәриндә балта илә дөјүлүш вә ганла мәхлуғ⁴² олмушду. О шишман базу⁴³ јалныз бир-ики синир лифләрилә омузуна мәрбутду.⁴⁴ Дамарларындан фәварә верән ган сојуғун тә'сириндән заваллынын кејими үзәриндә лахта-лахта донмушду. Атам чәлд мәчруһу⁴⁵ голлары арасына алыб шүшә-бәнддә һазырланмыш јатаға јыхды. Бичәрә дамдан-дама кәлдији үчүн бөјүк әзијәт чәкмишди. Атам онун чәриһәсини⁴⁶ бағлајырды. Фәгәт неч бир шәјлә ганынын чәрәјаныны сахламаг олмајырды; зира евдә тибби әдәватдан⁴⁷ бир дәнә дә олсун булунајырды. Хүләсә бир тәһәр голуну бағлајыб јатағында узандырдылар.

Һачы аиләсинин һарада олдуғуну билмәјирди. Гәдәр чаниләр һәјәтинә һүчүм етдикләри заман гардашлары илә һәјәт гапысыны бағламаға чыхдыгда гардашы чаниләрин атдыглары атәшләрдән голундакы чәриһәни алмышды. Нәммин чәриһәлинин голунда тутуб дамдан-дама дырманыб бизим ханәјә кәлмишди. Инди гардашынын һали-мәһзунәсиндән⁴⁸ вә көрдүјү овза'әдән⁴⁹ пәк мүкәддәр⁵⁰ иди.

Чәриһәлини илк әввәл көрдүкдә атамда бир тәғјири сурәт⁵¹ мүшәһидә етдик. Бичарәнин изтирабдан јанаглары јарпаг кими әсирди. Јараны сарыдыгда һәрдән башыны тәрләдиб аһ, әфсуслар едирди. Белә дилсуз⁵² мәнзәрәни пәришан бир гәлбә сөјр етмәк мәнни артыг чылғынлыг дәрәкәсинә кәтирдирди. Саат он бир рәдәләри иди. Гәғјири-һава етмәк үчүн һәјәт чыхдым. Инди нәр тәрәфдә гызгын атышма иди. Гоншумуз јәһудидән бир хәбәр билмәк вә бир дә әввәл фәчи⁵³ мәнзәрәни көрмәмәк үчүн јәһудинин евинә кетдим. Доғрусу өз евимизи бу саатдан тәрк етдим. Атылан бу гәдәр топ, митрал-јоз вә түфәнкләрин дилхәраш⁵⁴ сәдасы јәһуди аиләси арасына неч бир тә'сир бурахмамырды. Нәр кәс-өз ишинә мәшғул иди. Затән бизим аиләјә дә мөндән маәдә⁵⁵ әввәлдән бу мүнәзәләр⁵⁶ неч бир тә'сир етмирди. Фәгәт дүнән кечә күрсү башында гоншулан

о фэраг сөзлэри вэ бу күнкү дилсуз мэнзэрэ бизим аилэ эфрадынын²⁷ руһуну бэршикэст етмишди. Бурада мэн өзүмү бунларын тасэллилэриндэнми, јахуд о фэчи мэнзэрэни бир дэ көр-мэмөкдэнми јахшы һисс едирдим. Мүназеэ башланан саатдан бу анэдэк бир һөбчөн шеј јемэјиб бир дамла су да олсун белэ ичмэмшидим. Нэдәнсэ анамын бураја кендәрдији наһары бөјүк бир иштәһа илэ једим.

Саат он ики тамамды. Јәһуди бир әһвалат билмәк үчүн тәчили мөлһәј кетди вэ калидор гапысыны ачыг бурахдыгы үчүн рузикар²¹ гапыны мөвзуинә чырпыб јухарыдан бир чамыни гырды. Гарысы²⁰ буну мүшаһидә едичнә һиддәтләниб әгәбинчә²⁰ гочасыны²¹ мезәммәт етмәјә башлады. Бу анда атам бураја мәнним јаныма кәлмишди. Белә уфачыг²⁵ бир шеј үстүндә онун һиддәтләндјини көрүб деди: «Ханымы, һеч дә һиддәтләнмә, чам гырылмышса икисини салмаг олур. Дүнән вэ бу күнкү мүназеәдә ким билир нә гәдәр инсан ганы ахыдылып. Минләрчә чанлар наһар тәләф олур. Инди ән әһәмийјәтли шеј һәјатдыр. Сөјлә, һәјаты нечә тапарсан?» Заваллы нә гәдәр һәјатын бир саат сонра она әлвида дөјәчәјини һисс едирмиш.

Атамын күрсү кәнарында вэ бу күн сөјләдији сөзләр санки гәлбимдә һәкк едилмиш, һәр заман мәни дүшүндүрүр. Мүшаһидә етдијим о күнкү фәчиеләри, о күнкү мәсаиб, о күнкү зүлмләри, о күнкү аһ-нәваләри, о күнкү мәмәт мүбаризәсинә охшайыр. Онлары те'дәд²¹ етмәјә мәтн бир гәлб, тәсвир етмәјә гадир бир гәләм тапмаг. Танры! Өз гулларына о зүлмләри һеч вахт рәва көрмә!

Јәһуди мөһәлләдән мүрачиәт едиб бизим мөһәлләдә бир нечә нәфәр мүсәллаһ солдатларын дурдуғларыны сөјләди. Атам илэ јәһуди тез мөһлә гапысыны мөһкәм бағладылар.

Инди һәјәтимизин үзәриндән фишәнк-ләрин фишыяты илэ кечдикләри ешидилрди. Фәгәт әсл овзаидән²² һеч кәс хәбәрдар дејилди. Атам дүбарә²³ јәһудидән мәнни өз евиндә сахламасыны ри-ча етди. Фәгәт әфсус бу дидар²⁴ бир даһа тәкәррүр етмәди.²⁵ О евимизә кетди, бир даһа мәнни көрмәмәк үзрә өз ајағларилә мөвти²⁶ дәрәгуш²⁷ етмәјә кетди!..

Мән ханәмизи тәрк етдикдән сонра

орада вүгү булмуш овзаи бу нөвлә чари олмушду.²⁸ Бу һалда бизим евдә атам, анам, ики гардашым, дајым, гоча лиман гаровулчусу, һачы өз гардашы илэ, чәми сәккиз адам вар иди.

Јаралынын голуну бағладыгдан сонра гоча лиман гаровулчусу мәнзурун²⁹ јасдыгы јанында она хидмәт етмәјә отурмушду. һачы исә пәк јорғун олдуғу үчүн наһар етдикдән сонра јатмышды. Атам, гардашларым вэ дајым јенә күрсү дөврәсиндә топланмышларды; атамдан маәда һамысы анамын биширдији тәам илэ наһар етмишләрди. Анам исә мәтбәхдә гочасынын наһары үчүн јенидән јемәк биширмәјә мәшғүл иди. Затән атам белә бир мөһшәрдә јемәк гејдинә нә галмышсыныз!—дејә анамы мезәм-мәтдә дөхи булунмушду. Фәгәт заваллы ана нә билсин ки, әмәли набуд³⁰ олачаг, һазырладыгы јемәк тәбаг ичиндә гурујачаг; газанда гајнајан динаб сабаһ гәссал³¹ әлилә төкүләчәк...

Евимиз дар бир даланын ән ахырын-да јалныз ики тәрәфдән јүксәк имарәт-ләрлә, башга тәрәфдән исә өзү кими бир гатлы имарәтләрлә мүһатдыр.³² Бу бир гатлы имарәтләр евимизин өнүндән башлајараг ики мөһәлләнин бучағы-надәк имтедәд едир. Мәтбәх евимизин өнүндәдир. һәјәтдә мәтбәхә јапышыг бир һовуз вар. Мәтбәх дамынын һовуз илэ ики аршын гәдәри-иртифа³³ вардыр. Белә ки, бир нәфәр һовузун үс-түнә чыхарса, һәмән мәтбәх дамына тул-ланыб орадән башга дамларла мөһәллә-јәдәк кедә биләр. Јәһуди јашадыгы ев исә бизим мәтбәхә битишкдир.

Бә'дәл-зәвал саат бир рәдәләри иди. Јәһудинин күлфәти маса кәнарында на-һар етмәјә отурмушларды. Наһар һәлә јејилмәмәшди ки, дамда бир таппылты, ардынча бир нечә атәш ачылдыгы еши-дилди. Бизим евдә о саат бир говға гопду. Тез маса кәнарындан галхыб нә һадисә үз вердијини билмәк үчүн һәјәтә чыхдыг. Бу анда кичик гардашымын ба-ғырты илэ бизә тәрәф гачдыгыны көр-дүм. Заваллы чочуг хоф вэ изтираб-дан һараја сохулачагыны билмирди. Би-зим евә үч нәфәр солдат дахил олуб ахтарыш апардыгда ушагдан һарада силаһ олдуғуну сорушмушлар. Ушаг исә бир тәһәр чаниләрин әлиндән гуртулуб бураја илтича³⁴ етмишди. Бир аз кечинчә бөјүк бир изтирабла ајағалын лиман гаровулчусу да бураја кәлди. Јәһуди ону һарада исә кизләтди. Бу һалда евимиз-

дән атамын сәдасы вэ солдатларын һә-јәчанлы бағыртылары ешидилрди. Јәһу-ди евимиздәки везијәтдән хәбәрдар ол-маг үчүн бизим һәјәт гапысыны ачды. Солдатлар ону көрүнчә «чәлд гапыны өрт» дејә һиддәтлә бағырдылар. Јәһу-ди исә—онлар фәи о адамлардыр, онлар-ла ишиниз олмасы,—сөјләди. «Чәлд га-пыны гапа, јохса сәни гуршунлара гур-бан едәрик» дејә јенә һиддәтлә бағыр-дылар. Јәһуди исә хофдан гапыны гапа-јыб өз евинә кәлди. Горхудан һеч би-римиз һәјәтә чыхмаға чүр'әт етмәјир-дик. Јалныз бу гәфләти ваче'этин нәти-чәсини көзләјирдик. Бирдән бизим гапы вэ пәнчәрәләрин шиддәтлә вурулдуғуну, далынча бир нечә түфәнк атәшинин мүкәррәрән³⁵ ачылдыгыны ешитдик. Бө-јүк бир хоф вэ һәјәчан һамымызы әһа-тә етди. Атамын сәси даһа ешидил-мирди. Гәфләтән бизим һәјәт гапысы зорла ачылып бир түфәнкли солдат дурдуғумуз һәјәтә кирди. Јәһудинин ушағлары хофдан анасына сарылып «ма-ма, мама» дејә фәрјад едирләрди. Јә-һуди арвадынын бағыртысы бүтүн һәјә-ти долдрумушду. Солдаты көрүнчә ота-ға кирмәк истәди. Солдат исә «дуру-нуз!»—дејә һиддәтлә бағырыб бир-бир чочуғлары зорла анасындан ајырды. Бу шишман кәч чанинин гуршағындан, боғазынадәк бүтүн бәдәни гуршунла мәс-тур³⁶ иди. Гејздән³⁷ гызармыш гара көзләриндән санки аловлу гығылчымлар сачырды. Шиддәтли нәфәсләринин тә'-сириндән кениш көксү тез-тез галхыб јатырды.

Мән бу һалда баш вэ ајағы ачыг калидорун гапысына чансыз бир чәсәд кими төкјә³⁸ етмишдим. Јәһуди мәнним сол тәрәфимдә, арвад вэ ушағлары исә солдатын сағ тәрәфиндә дурмушларды. Ганичән чани бөјүк бир диггәтлә бахыр-ды. Мәни көрчәк тез түфәнкин чах-мағыны чәкиб гафамын³⁹ бәрәбәриндә тутараг мәндән гејзлә «Сән кимсән?»—дејә түркчә сорду; Мән исә үрәјимә һеч бир хоф кәтирмәјиб јәһудини кестә-рәрәк русча «мән онун гардашыјам» дејә чаваб вердим. О исә буна ба-вәр⁴⁰ едиб, түфәнки јанына алараг тә'-чили бизим һәјәтә өз аркадашларынын јанына кетди.

Евимизә кирмиш чаниләр јухарыда тәс-вир етдијим јолларла чыхыб јәһудинин дамында дурмушдулар. Бу һалда бизим евдән көзүјашлы анамын фәрјадынын сә-дасы кәлирди. Чаниләр дамда дурдуғ-

лары үчүн отагдан чыхмајырдым. Бирдән анам сузишли⁴¹ бир фәрјадла башы ачыг, көнәји параланмыш, бизим һәјәтдән гачыб јәһудинин евинә кәлди. Мәни көр-дүкдә тез гучағына алып «аман оғлум, атаны өлдүрдүләр, евимизи јыхдылар...» дејинчә дөһшәтдән бүтүн синирләримни гурујуб дил ачмаға өзүмдә игтидар тап-мадым. Јалныз бир тәһәр анамын фәрјадыны саки етмәјә чалышырдым. Заваллы инди ики әлләрилә сачларыны јолуб, мән бајыра чыхмаг истәдикдә мәнни бүтүн гүввәсилә тутуб бурахмаг истәмирди. һәрдән мәнним адымы фәрјад илэ нида едирди. һеч бир нөв илэ ону саки едәммирдим. Белә бир фәрјад јалныз өзүнү вэ мәнни өлүм пәнчәсинә сөвг едирди. Чүнки чаниләр һәлә дамда идиләр. Анамын һеч бир шеј динлә-мәмәси вэ белә мүамиләси мәнни һәһа-јәт һиддәтләндирди. Бүтүн гүввәмлә онун әлләриндән тутуб дөшәмәнин үзәринә јыхдым. «Бағырма! Чаниләр һәлә бура-дадырлар, сәсимизи ешидәрләрсә бизи зәһәри гуршунлара гурбан едәрләр!»—дедим. Заваллы үзү үстә дөшәмәни сарылып бир даһа фәрјад етмәјә чүр'-әт етмәјирди. Кичик гардашым да бир бучагда үзү дивара дуруб һәзин-һәзин көз јашларыны чари⁴² едирди.

Јәһуди аиләси илэ һәјәтдә дурмушду-лар. Бүтүн бу дөһшәтләрдән көз јашла-рым белә гурумушду. Атамын сәбәбсиз олараг дүшмән күлләләринә һәдәф олду-ғуну дүшүндүкдә бүтүн бәдәним ләр-зәјә кәлирди. Инди ән зијадә гардашым илэ дајымын көрүнмәмәси мәнни тәшвишә салырды. Анам онларын саламат олду-ғуну һачынын исә атамла мән⁴³ гәтл едилдијини сөјләјирди. Бир аз кеч-чинчә дајым илэ гардашым тәләсик олдуғумуз јерә кәлиб бизә чаниләрин кетдијини хәбәр вердиләр. Дајым вэ гар-дашымын көзләри хоф вэ дөһшәтдән дөрд ачылмышды. Дајым анама мүрачи-әтлә: «Бүтүн бу фәрјадлар әбәсдир. Вахт мүсаидкән⁴⁴ һәр кәс һәјәтын һифз етмәлидир. Мән ушағлары көтүрүб өзүмә бир мөлчә⁴⁵ ахтармаға кедирәм. Сән гадынсан, бәлкә сәнә рәһм етсинләр»—дејиб ушағларын голундан јапышды. Јә-һуди онлары гоншу евләрин биринә өтүрдү. Мән исә бурада галмағы мөслә-һәт билдим.

Бүтүн бу везијәтдән јәһудилә бир һә-јәтдә јашајан мүсәлман гадынлары би-хәбәр иди.

Чаниләр кетдикдән сонра анам јенә

фәрјад едөрөк баяра чыхды. Бу фәрјада һәмин гадынлар һамысы һәјәтә чыхыб бу гәмли фаһиәдән хәбәр тутунча һамысы аналма бирликдә төләсик бизим евә гачдылар.

Артыг ики күнлүк мүһарибәдә кимләрин иштирак етдијини вә нә үчүн бунун белә даваманы бир саат әввәл көрдүјүм сәһнәләр көзәлчә көстәрирди. Ислам ады дашыјана аман јох, зира о мәнһус гоншу милләтин ганичән чанаварлары инди вахтдан истифадә едөрөк башга сјјаси бир масга илә гуршагдан дишләринәдәк силаһланыб әхсар¹¹⁰ етмәк гәсдилә өзләриндән милјонларча чоҗ вә гапы бир гоншу олан нәчиб бир милләти өз јурдларында набуд¹¹¹ етмәјә бөјүк бир чүр'әтлә әл ачымышларды. Намә'лум әсбабдан¹¹² нашы башланан вә һеч дә көзләнмәјән бу мүһарибәннин затән милли олмајыб сјјаси олмасы күн кими ашкар иди. Әввәл күн белә сөзләр һеч кимин ағына белә кәлмәэди. Бейһәммиләл фүгәрә-касыб һөкүмәти бәрпа етмәјә јардым көстәрәнләр нәдәнсә ислам адыны дашыјан буржуа дејил, зәһмәткешләрини белә дограмаға әһд-пейман етмишләрдди. Бу күн онларла мәһәллә мүһарибәси едәнләри дејил, өз евиндә отуран үрәји төмиз ислам әһалисини һеч бир иртичаларына ичтимаи јетмәксизин наһаг олараг фаһианә бир сурәтдә зәһәрли күлләләрә вә јалын гылынчларла гурбан едирләрдди.

Инди евимиздә ганичән чаниләр тәрәфиндән едилән о фәһиһ¹¹³ мүамиләни¹²⁰ тәсвир етмәјә мүбаширәт едирәм.¹²¹ Јухарыда сөјләдијим кими аилә үзвләри бүтүн вәзијәти саатдан бихәбәр өз ишләринә мәшғул идиләр. Чаниләр јәһудинин дамындан шүшәбәнддә јаралынын јанында отуран гоча лиман гаровулчусуна атәш ачырлар. О буну мүшаһидә етдикдә тез башыны ашағы әјир. Атылан күллә пәнчәрәннин чамыны дәлиб гочанын башы үзәриндән кечәрәк заваллы јаралынын үрәјиндән дәјир. Күлләннин тә'сириндән о адам өз јатағындан ики аршын узаға, бучагда гојулан буфетин өнүнә тулланыр. Атылан бу чәфа атоши, гочанын бағыртысы һамысыны өз мәшғулијәтләриндән ајырыр. һамысы һадисә јеринә топланыр. Бунлары бөјүк бир дигәтлә тә'ғиб едән чаниләр исе даждан һәммин пәнчәрә чамларыны гыраараг евә һүчүм едирләр. Онлар јалын хәнчәр илә бунлары тәһид¹²² едөрөк евдә олан силаһларыны вермәји әмр едирләр. Фәгәт бүтүн силаһлар бир саат

әввәл кизләдилмишди. Чаниләр ахтарыб бир силаһ да тапмадыгдан сонра бунлары нөвбә илә ахтарыб чибләриндәки пуллларыны алырлар.

Атамла һачы өз әлләрилә пул кисәләрини чыхарыб чаниләрә верирләр. Хүсусән атам онлара јалныз һәјәтатына тохунмалары үчүн бүтүн мал-дөвләтини верәчәјини бир дил илә сөјләјир. Заваллынын әлләри гоншунда отаг гапысына, һачы исе үзбәүз мәтбәх гапысына сөјкәнмишди. Гардашым бунларын икисинин ортасында дајанмышды. Онун архасында буфетин өнүндә ики дөфә јараланан гоча һәјәт илә мүбаризә едир кими ган ичиндә чапалајырды. Фәгәт, һәр кәс кәнди өлүмүнү гаршыламаға дүзүлмүш онун һалына артыг јанан јохдур. Дајым исе дәһлиз гапысынын ичиндә дурмушду. Инсан ганына сусамыш чаниләр пулллары алыб араларында бөлдүкдән сонра икиси һәмән һәјәтә чыхыр. Бири исе баяра чыхаркән әввәлчә атамын синәсини нишан едөрөк бир атәш ачыр, ардынча һачынын көксүндән вурур.

Һәр икиси дәһшәтли бир сурәтдә јерә јыхылырлар. Гардашым исе чәлд мәтбәхә сохулар.

Анам бу сузрак¹²³ фаһиәни белә тәсвир едир. Атан чансыз бир чәсәд кими гапыја сөјкәнмишди. Залым ганичән баяра чыхаркән силаһы галдырыб атаны нишан етдикдә мән фәрјад едөрөк силаһын лүләсиндән бәрк јапышдым. О исе түфәнк гундағыла мәни кери итәләјиб әввәлчә бир атәшлә атаны, сонра да һачыны јерә сәриб тез баяра чыхды. Атан ики әлләрилә үрәјини тутуб үзү үстә јерә јыхыларкән мән дәрһал гачыб ону гучагладым. Фәгәт онун сигләти¹²⁴ мәни өзүлә бәрәбәр јерә сәрди. Мән онун әввәлчә биһуш дүшдүјүнү күмән едирдим. Јакин сонрадан дајынын кәлиб ону архасы үстә чевирдикдә бир дөфә ағыны ачыб-өртдү. Бунунла о өзиз чаныны тәслим етдијини билиб чәлд үзүнү өз гырмызы мәндилимлә¹²⁵ ситр етдим.¹²⁶ һачы исе бөјрү үстә дүшүб һәлә һәјәт илә чырпышырды вә ағзындан ган чөлә пүскүрүрдү. Бизи көрүнчә јарымчыг вә анлашылмаз бир сәслә: «Мүсәлман дејилимсиниз, өлүрәм... мәнним әл-ајағларымы дүзәлдим» деди.

Дајын чәлд онун әл-ајағыны дүз едиб үзүнә чухасыны өртдү. Бунунла һачынын сәдасы бир даһа ешидилмәз олду. Һәр тәрәфдән мәни дәһшәт өһәтә етди. Нә едәчәјими шашырдым. һәмән фәрјад илә баяра гачдым.

Чаниләр даһа кетмишдиләр. Мән өзүмдә евимиздә фаһиәли мәнзәрәни тамаша етмәјә мәнтин бир гәлб тапмајырдым. Заваллы аман јухарыда дејилән гадынларла евимиздә о дәһшәтли вә гәмли мәнзәрәдә аһ-һәһ гопарырларды. Бир аздан сонра һамысы орадан өз евләринә гајытдылар. Бизим аилә үзвләри инди доғрудан да мүфһәрид¹²⁷ олуб, һәр кәс өзүнә бир сығыначар тапмышды.

Мән бу дәһшәтләрин бунунла битдијини вә бир даһа тәкрат етмијәчәјини зәнн едирдим. Бирдән мәһәлләдә бөјүк говға гопду вә бизим мәһәллә гапысы шиддәтлә дөјүлмәјә башлады.

Јәһудинин арвад-ушағы јенә фәрјад етмәјә башладылар. Јәһуди хоф вә дәһшәтдән өзүнү итирмиш бир һалда мәнә: «Аллаһ хәтринә мәнним евини тәрк едиб кет өз евиниздә бир јердә кизлән, чаниләр бураја кәлиб мәнним евимдә мүсәлман олдуғуну биләрсә һамымызы доғрарлар. Өзүнү вә ушағларына рәһмин кәлсин»—дејиб тә'кидлә булунду. Мән онун бәрәбәриндә ики диз үстә сөчдәјә гапаныб, онун етәјиндән јапышараг аллаһ вә һәзрәт Муса хатири үчүн белә бир вахтда мәни дүшмәнләр пәнчәсинә вермәмәсини көз јашларымла истирһам¹²⁸ етдим. Јәһуди нә гәдәр исрар етдисә мән онун дәмәнини¹²⁹ бурахмадым. Ахырда өз аиләсијлә һәјәтә чыхыб өз гапысыны үзүмә гапады. һәјәт гапысы даһа шиддәтлә дөјүлүрдүсә дә кимсә кедиб ону ачмаға чүр'әт едәммәјирди. Нәһәјәт һәјәтдәки гадынлардан бири кедиб дүшмәнләр үзүнә гапыны ачды. Мән јәһудинин бош отағында кизләнмәјә бир јер тапмадығымдан ики пәнчәрәннин ортасында дуруб һәјәтә кимләрин дахил олдуғуну көрмәк үчүн пәнчәрә чамындан јавашча баяра бахырдым. Једди-сәккиз нәфәрдән ибарәт бир дөстә чаниләр һәјәтә дахил олунча һәјәтдә биринчи евә кириб мүсәлман гадын вә гызлары баяра чыхартдылар. Бичәрә гадынлар дад вә фәрјада башлајыб һәјәтдә јенидән бир мәнһәр гопардылар. Ислам ганына сусамыш чаниләр јәһудидән һарада мүсәлман олдуғуну исрарла сорушуб гадынлара исе кишиләрини тез вермәләрини әмр едирдиләр. һалбуки, гадынлардан икиси дул, үчү гыз олуб, евләриндә һеч бир арха дуранлары јох иди. Анам да бунларын арасында иди. Чаниләр һәјәтдә һәр бучағы ахтарырларды. Бирдән ики атәшин далбадал ачыл-

дығыны вә чаниләрин һиддәтли бағыртыларыны ешидинчә хоф вә дәһшәтдән бүтүн вүчүдум титрәмәјә башлады. Мә'лум олдуғу үзрә әввәлчә евимиздә чаниләр өлиндән гуртарыб кизләнмиш гоча лиман гаровулчусу олдуғу јерин гапысыны ичәридән мәнкәм гапамышды. Инди тәслим олмаг истәмәјән гочаја чаниләр ики атәш пүскүрдүләр. Аллаһа шүкүр ки, атылан күлләләр гочанын горхудан сыхылдығы бучаға дәјмәјиб, ендәки бучағын дашларында бөнд алыб. Белә үч дөфә дүшмән күлләсинә мә'руз галмыш гоча јенә бу вәртәдән¹³⁰ саламат гуртулуб бу дөфә начар залымларын тә'кидлән баяра чыхарылыр.

Мәзкүр чаниләрдән ики нәфәри гоча илә гадынлары һејван сүрүсү кими өнүнә гатыб әсир адыла һара исе апардылар. Инди чаниләр нөвбә илә һәјәтдәки евләри ахтарыб гарәт вә талан едирдиләр. Ахырда мән олдуғум евин гапысына кәлдиләр. Мән өзүмү итирмиш бир һалда, һәр тәрәфи ачыг чарпајынын алтына кириб, чаниләр евә дахил олуларса, мәни көрмәсинләр дејә бүтүн вүчүдуму кирипи кими јумурламышдым. Јәһуди исе чаниләри өз евинә бурахмамаг үчүн гапыны мәнкәм тутуб дајанмышды. Онлар јәһудидән һарада даһа мүсәлман јашадығыны тә'кидлә соруб, евә дахил олмаг истәјирдиләр. Јәһуди исе бу евин өзүнә мәхсус олуб, бурада мүсәлманлар олмамасыны, гоншу евдә олуб бир сәат әввәл һамысынын гәлг едилдијини сөјләјиб бизим еви онлара кестәрди. Бир дөфә гарәт едилмиш вә инди сәһибсиз бурахылмыш еви бу чани гарәткарлар јенидән талан едиб кетдиләр.

Инди һәјәтдә јәһуди күлфәтијлә јалныз мән галмышдым. Јәһудидән мәни гардашым вә дајым олдуғу јерә мүшәјәт етмәји рича етдим. Мән, јәһуди өз аиләсијлә даландә гоншу евә кетдик. Бурадакылар бу саат мәһләмиз бүрүмүш бәладан чох мütәзриб¹³¹ идиләр. Ев сәһибәси мәнним солғун симама, сојугдан тир-тир әсдијими көрүнчә мәнним үчүн тез јатаг һазырлајыб мәнним раһат олмамы вә һеч дә горхмамағымы төвсијә етди.

Саат үч рәдәләри иди. Артыг бизим мәһәлләдә атәш сәдалары кәсилмишди. Јалныз узагдан түфәнк вә митралјоз атәшләринин сәдалары ешидиллирди. Артыг бу мәнһус¹³² наһарын сону хәрәбазарла нәтичәләнмишди. Ахшам бир нечә аилә үзвләри бир отагда топла-

шыб бу күн көрдүклөри фажиелерден
вә чанилерин етдиклөри мүамилатдан
нәгл едирдилөр. Инди мәни һәр шей-
дән зијаде аنامын көрүнмәмәси раһат-
сыз едирди. Јәһудиләр онун шәксиз
башга әсирләрлә мәһәлли театрларын
бириндә мүһафизә едилдјини вә ким-
сәнин онунла фәна бир мүамиләдә¹³³
булунмаја чагыны сөйләјирләрдисә дә јенә
дә өзүмдә заваллы гадынын бу күн көр-
дүјү мүсәбәтләри, көзләри өнүндә севки-
ли әринин раһат дүшмән күлләсинә һә-
дәф олдуғуну вә өзүнүн нәһајәт әсир
олараг ајаг јалын, башы ачыг мәһләләр
илә апарылдығыны дүшүндүкчә санки бә-
дәнимдә буз донурду.

Ашағы мәртәбәдә олан Губа јәһудилә-
ринин ушаглары бизим јанмыза кә-
лирдиләр. Фәгәт бурада тәсадуф етди-
јим үрәкјандыран вә көз јашардан бир
мәнзәрә зәһәрли тәсир бағышлады. Ба-
хыныз, ислам чочугунун башына нә кә-
лир?! Кичик гардашымы бу узун палтар-
лы јәһуди ушагларынын арасында тәф-
риг¹³⁴ едә билмирдим. Һәр кәс ону
әввәлчә көрмәмиш олсајы инди бир
јәһуди гыз ушағындан ајыраммазды.
Кәнарлары бафта илә тикилмиш узун бир
дон әјнинә кейиндирилмиш, башына бә-
јаз бир чалма сарыјыб үзәриндән бо-
јун, боғазыны өртмәк үчүн бир өрпәк
багламышды. Доғрусу мән гардашымы
сағ көзүндә көз хәстәлијиндән галмыш
бәјаз нишандан таныдым. Заваллы ушаг
бир күн әввәл өз ана-атасы арасында
елә мәсрур¹³⁵ икән бу күн башга бир
мөвгедә, башга бир гијафәдә, башга бир
вәзијәтдә иди. Инди доғрудан да бир
јетимә бәнзәјирди. Башга вахта белә
бир гијафә инсана күлүнч кәлирди. Ин-
ди исә һәр кәс онун белә бир һалына
ачыјырды...

Бирдән һәјәтдә бир говға гопду. һә-
мымыз назир¹³⁶ балкона чыхды. Әтраф
евләрин бириндә јанғын башладығындан
көј үзүндән вә әтрафдакы јүксәк ханәлә-
рин пәнчәрә чамларындан әтрафа гырмы-
зы зија әкәндәз олурду.¹³⁷ һәјәтдә-
ки гадын вә ушагларын бағырты вә
һәјәчаны елә бир мәнзәрә тәшкил ет-
мишди ки, санки дүңја үзәриндә јени-
дән Бабил пәрәкәндәлији вә...

Һәрә бир нөв диллә, һәрә бир нөв
өчајиб бағыртыларла мәһинәр јаратмыш-
ларды. Хүсусән Губа јәһуди гадынлары-
нын бағыртысы бүтүн һәјәти тәзәл-
зүлә¹³⁸ кәтирмишди. Әслән јанғын бир
нечә ев биздән узагда иди. һәм дә бу

евләри јанғындан бир мәһәллә ајырырды.
Фәгәт белә дәһшәтли бағыртылар һаһы-
сыны хоф вә изтираб ичиндә бурахмыш-
ды. Һәр кәс өзүнә лазымы шейләрдән:
јорған, дөшөк вә палтарлардан топла-
јыб чәлд бир јерә көчмәк нијјәтиндә
бәргәрәр олдулар. Фәгәт кет-кәдә әввәл-
ки шиддәтини гејб едән јанғын һаһы-
сынын илк мәрәмыны тәбдил¹³⁹ едиб
һәр нә олурса, өз евләриндә галмағы
мәсләһәт билдиләр.

О кечә олдуғумуз отаг бир стасион
залы һалыны алмышды. Һәр кәс өз
бохчасыны башы алтына гојуб бизә из-
тирбадан бир аз раһат нәфәс алмаг
үчүн узанмышды.

О кечәни бүтүн изтираб вә дәһшә-
тилә көз гапамадан сүһ етдик.

4

Мүһарибәнин әввәлиндән көј үзүнү га-
памыш матәм булудлары бу күн артыг
дағылыб, јени доғмуш илк баһар күнәши
зәррин шүә илә бу хунәлдү¹⁴⁰ матәм-
сарајы¹⁴¹ тәнивр¹⁴² едирди. Шәһәр ов-
зәиндән¹⁴³ хәбәр билмәк үчүн јәһуди
чочуглары тездән мәһләмизә чыхмыш-
ларды.

Кәтирдикләри о сузнак¹⁴⁴ вә дил
јахычы хәбәрләриндә ислам гурбанлары-
нын бүтүн күчәләр боју гырлар үзәрин-
дә дәниз саһилинә тордан атылмыш ба-
лыглар кими јан-јана ганлы өлүм јата-
ғында јатдыгларыны сөйләјирләрди.

Ики күндән бәри күнаһсыз мәзлум-
лары торпаға ендирмиш вә бөјүк ха-
ниманлары¹⁴⁵ сөндүрән атәшләрин сәда-
сы инди шәһәрин узаг јерләриндән еши-
дилирди. Бизим мәһәлләдә исә бөјүк
бир сүкүнәт һөкм сүрүрдү. Мән бунун-
ла бүтүн бәләларын бурадан артыг узаг-
лашдығыны зәнн едирдим. Фәгәт зәнним
көзләнимләјән нәтичәләр верди. Бу күн
о гоншу милләтин ганчән чанаварлары
күнч-бучагда кизләнмиш түрк-ислам ја-
вурларыны гырмаға гол чырмаламышды-
лар. Һәр бир рус вә јәһуди евләри-
ни ахтарыб өлүм һәдәсијлә мүсәлман-
лары вермәләрини әмр едирдиләр.

Белә бир чани вә гарәткарлар дәс-

тәси бизим күчәјә дәхи кәлмишләрди.
Бизи бу анадәк инсанлыг һаһына сахла-
јан јәһудиләр бу әһвалатдан бөјүк бир
тәшвишә дүшмүшләрди. Бу һәјәтдә сү-
күнәт едән бүтүн јәһудиләр гадын вә
ушагларыјла чыхыб күчәдә даланын хәд-
хәниндә¹⁴⁶ дурмушдулар. Ев саһибі Ле-
вин чох һәлим бир киши иди. Һәрдән
јанмы а кәлиб овзәи-әһвалатдан бизи
акаһ едәрәк бу дәгигәләр чох горхулу
олдуғу үчүн јалһыз мөтанәтли олма-
ғымызы төвсијә едиб һәр нөвлә олурса
бизи мүдафиә едәчәјини сөйләјирди.

Күчәдә јени ислам гурбанларынын дад,
фәрјадлары вә әтраф евләрдән күчәјә
чыхарылан мәсум чочугларын үрәкпа-
чалајан бағыртылары ешидилирди. Бунла-
ры чаниләр зорла кизләндикләри јер-
ләрдән алыб күчәдә күлләјә вә јалын
ғылынча гурбан едирдиләр. Кичик гарда-
шымыла дајым алт мәртәбәдә идиләр.
Мән өзүмдән кичик гардашымыла Леви-
нин отағында отурмушдум. Левин исә
јалһыз бизим пәришан һалымыза алудә
олуб дири-көзлү инсанлары чаниләр әли-
нә вермәмәк үчүн чәрәләр дүшүнүрдү.
Биз, ики гардаш дилимиз нитгдән ачиз
һәр шейдән гәти үмид едиб јалһыз өлүмү
көзләјирдик. Һәр бир чәрә дүшүнмәк вах-
ты кечмишди. Бирдән күчәдә дуран гадын
вә ушаглары һәјәчаны сәдалары еши-
дилди. Чаниләрин олдуғумуз евә јени-
дән һүчүм етдикләрини јәгин едәрәк
төләсик сөндәлимдән галхдым. Үзүмү га-
зи-әл-һачат дәркәһына галдырыб кәлме-
ји-шәһадәтими бир ачиз дил илә чари
едәрәк¹⁴⁷ гатилләрим истикбал етмәјә
һазыр дурмушдум. Гардашым исә ев га-
пысына сөјкәнмишди. Мән онун солғун
көзләринә ајрылыг нәзәријлә бахыб тит-
рәк бир сәслә: «Гардаш, инди өлүмү
гаршыламаға һазыр олаг. Артыг күчәдә
о мәзлум гурбанлара мүсафир олача-
ғыг»—дәјәркән көзләримдән ики дамла
ганлы јаш јерә енди. Гардашым бир сөз
сөйләмәјиб јалһыз мәндил¹⁴⁸ илә јашар-
мыш көзләрини силирди.

Аллаһа шүкүр ки, бир нечә кәнч јә-
һуди көһнә рус ордусундан олдуғларына
көрә өлләринә силаһ алыб, күчәдә
өз аиләләринин арасында чанилә-
рин евләринә кирмәмәләри үчүн куја
командан тәрәфиндән бир нечә еви мү-
һафизә етмәјә тәјин едилдикләрини вә
бурада даһа мүсәлман олмамасыны онла-
ра сөйләјәрәк һәр бир тәрзә гаршы һазыр
дурмушдулар. Бу һалла ахырадәк бөјүк
бир сәбатла¹⁴⁹ мөвгеләрини мөһкәм-
ләшдириб өзләрини һәр бир тәчавүз, биз-

ләри исә өлүмүн пәнчәсиндән хилас
етдиләр.

Саат ону кечмишди. Күчәдә дуранлар-
дан бәзиси мурачиәт едиб артыг мү-
сәлиһ¹⁵⁰ заманы олдуғу үчүн күчәдә
сакилик бәрпа олдуғуну тәбәгшир
едир.¹⁵¹ Бу анда һәгигәтән һәр тәрәфдә
атәш сәдалары кәсилмишди. Фәгәт шәһә-
рин ичиндә ики күнлүк мүһарибәдә кү-
чәләрдә галан биһесаб мејитләри да-
шымаға төләсән арабаларын гопардығы
курултулар шәһәрә бир вәлвәлә салмыш-
ды. Сүлһ мүзакирәләринин нәтичәси саат
бирдә мәлүм олмалы иди. Артыг кү-
чәләрдә рус әскәрләринин көрүндүјүнү
вә мүсәлманлары вәһши гүввәләрин әлин-
дән алыб јахында олан тәһәрри¹⁵² по-
лисине апардыгларыны бизә хәбәр вер-
диләр. Мүсәлман ганына сусамыш хаин-
ләр сүлһ заманында јенә өлләринә кә-
чән мүсәлманлары өлдүрүрдүләр. Сүлһ
мүзакирәләринин нәјә мүнчәрр¹⁵³ олачағы
бәлли олмадығы үчүн гоншумуз јәһуди би-
зим дә тәһәрри полисинә верилмәмизи сә-
ләһ¹⁵⁴ билди. Бир-ики нәфәр һәмин
әскәрләрдән чағырыб вәзијәтдән онлары
акаһ етдикдән сонра бизи онлара тәслим
етди.

Әввәлчә мән горхудан бајыра чыхмаг
истәмәјирдим, фәгәт әскәрләрин бизи
ахыр нәфәсәдәк мүдафиә едиб һеч
вахт чаниләр әлине вермәјәчәкләрини
јәмин¹⁵⁵ етдикдән сонра һаһымыз онларын
мүшајјәтилә тәһәрри полисинә кетдик.

Күчәјә чыхаркән көрдүјүм мәнзәрәдән
мәни дәһшәт бүрдүдү. Һәр бучагда силаһ-
лы әскәрләр дурмушдулар. Гырларын чох
јерләриндә донмуш вә гаралмыш инсан
ганларынын изи вәрды.

Полисдә бизә ајрыча отаг вериб фә-
лакәт зәдәләрә едилән јардым вә һөрмәт
кими бизә мәрһәмәт етдиләр. Бир аздан
сонра бизим јанмыза бир хәстә гоча
гадынла ики кәнч оғлуну да кәтирди-
лар. Отағын гапысы мөһкәм бағлананда
гаранлыг отагда өз мүсәбәтләримизи
данышырдыг.

Бир нечә саатдан сонра ахтарыш по-
лисинин рәис мүавини кәлиб артыг сүлһ
әгд¹⁵⁶ едилдјини вә һәр кәсин сәләмәт
һараја истәјирсә кәдә билмәсини елан
етди. Мән күчәјә чыхдым. Инди күчә-
ләрдә артыг кедиш-кәлиш олдуғуну вә
бәзи гапыларын өнүндә мүсәлманларын
да дурдуғуну көрдүм, фәгәт бир дә өз
евимизә кетмәк вә о кәдрли мәнзәрә-
ни сәјр етмәк истәмирдим. Гоншулугда
башга бир јәһуди, бу кечә төк олдуғу
үчүн бизи евинә дәвәт етди.

Ахшам һамымыз маса кенарында әл-ла-шиб үч күндө чәкдјјимиз мүсибәт вә о мәнһус¹⁵⁷ мәнзәрәләри хәялымдә тәр-сим¹⁵⁸ етдикдә дәли олмаг дәрәчәсинә кәлирдим, һеч бир нөвлә бу гара зәялә-ләти јох едә билмирдим. Бөјүк бир сәбирсизликлә сүбһүн ачылмасыны көз-ләјјрдим бәлкә залымлар дәсткіри¹⁵⁹ олан анамы тапым вә атамын гуру јер үзәриндә дүшән нә'шини¹⁶⁰ дәфн едәк.

5

Мартын көзәл бир күнү иди. Әсән бади-сәба¹⁶¹ илк баһарын о көзәл чи-чәкләринин рајиһәсини дөјил, үч күндә төкүлән һәдсиз ганларын мә'шум¹⁶² гохуларыны фәләкзадәләрин шамына¹⁶³ јетирди. О афтабә¹⁶⁴-аләмтаб,¹⁶⁵ нурани шүаларыны бу мүүззәм¹⁶⁶ шә-һәрин үзәриндә јаваш-јаваш нәшр¹⁶⁷ едирди. Күчәләрдә даһа еркән һәрәкәт башланмышды. Өз тә'чили ишләримни би-тирмәк вә гоншулардан хәбәр билмәк үчүн күчәдә чыхмышдым. Нәр кәс өз гәминә алудә иди. Бизим кими бу мән-һус һадисәдән бир нөвлә саламат чы-ханлар јанларында нә бир гадынларыны, нә бир чочугларыны көрүрләрдә.

Нәр кәсин үзүндә бир солғунлуг, бир кин, бир пәришанлыг мұшаһидә олунур-ду. Нәр кәс бир-бирини ачы көз јаш-лары илә гаршылајыб бөјүк иштибага-ла¹⁶⁸ әһвалын сорушурду.

Шәһәрин јухары мөһәлләсиндән бизим

гоһум-әгрәбаларымыздан бә'зиләри кәл-мишдиләр. Баш верән вәзјјүдән онлары акаһ етдикдән сонра инди мөзарстана, мүбәддәл¹⁶⁹ олмуш көһнә јурдумуза о дилсуз мәнзәрәни сәјр етмәјә кет-дик.

Көрдүјүм бунча вагеләр инди бүтүн хоф вә дәһшәтли мәнзәрәләри сәјр етмәјә гәлбимдә бир бошлуг јаратмыш-ды. Ев гапысыны ачынча ичәридән бир мөзар гохусу кәлди. Көрдүјүм бу мән-зәрәни зәннимчә ән маһир бир рәссам белә нәгш етмәјә өз әлләриндә игти-дар тапмазды. Бура бир мөзарстан де-јил, һәгигәтән бир гәтл јері иди. Отаг гапысынын өнүндә јалныз киришдән јуха-ры бир парча илә сидр¹⁷⁰ едилмиш, шишман бармагларыны овучлары ичинә бүкүб о гүввәтли базуларыны мүс-тәгим¹⁷² олараг јанларын узатмыш гәви¹⁷³ бир вүчүд јалныз көһнә һәсир-ләрлә дөшәнмиш сојүг гырын ичәрисин-дә узанмышды. Бу мәним заваллы атам иди.

Онун сағ тәрәфиндә өз хунуна¹⁷⁴

алудә¹⁷⁵ бинәва һачы дүшмүшдү. Ән чийәр дағлајан мәнзәрәни буфет өнүндә дүшән мөгтул¹⁷⁶ тәшкил едирди. Бу өввәлдә әһвалатыны јаздыгым һачынын гардашы иди. Заваллы алдыгы бир нечә дәнә јарадан инсанлар тәрәфиндән тәрк едилмиш бир евдә өлүм илә чох чарпышдығындандыр ки, бир тәрәфи илә бир голу бүкүлмәјәрәк јухарыда галмыш-ды. Бу гәтлкахын¹⁷⁷ диварлары вә ичин-дәки ев мүхәлләфаты¹⁷⁸ шәһидләр ган илә гана булашмышды. Чаниләр тәрәфин-дән атылан ситәм күлләләри дивары, гапы вә пәнчәрә чәрчивәләрини бир нечә јердән дәлмишди. Отаг гапыларынын һамысы ачылмышды. Ев әшјасынын бә'зиләри гар-рәт едилиб галанлары исә һәрә бир тәрә-фә атылмышды. Бүтүн әшја илә мәмлу¹⁷⁹ сандыглар сындырылыб гарәт едилдикдән сонра үзү үстә чеврилмишди. Хүләсә отагларда әл дәјилмәмиш бир шәј галмамышды... Мәтбәхә кирдим, нә гә-дәр һејрәтәфза¹⁸⁰ бир мәнзәрә!..

Јуха јаянын үзәриндә мүрәббә¹⁸¹ шәклиндә кәсилмиш хырда хәмир парча-ларынын үзәриндә ики күн бундан габаг гојулмуш фындыг бојда әт күфтәчикләри вә бөјүк табагда бир-биринә јапышма-маг үчүн үзәрләринә нарын ун әләнмиш дүшбәрәләр дә дурурларды.

Очаг үстүндә гојулан гандакы дина-бы гајнатмаг үчү очағын ичинә гојул-муш шам ағачы дөјәнәкләри ахырадәк јанмајыб очағын ағзында мүрәккәбә ба-тырылмыш гәләм учуна бәнзәр јанма-мыш гыса парчалар бурахмышды. Бу дәсткаһы белә натамам бир һалда го-јуб гачмаға онлары һансы бир гүввә вадар етмишди: дүшмәнин ситәмли әл-ләри бүтүн ев үзвәринин зөвгүнү поз-муш, илк өввәл онларын севимли ота-ғыны ган дәрјасына атмыш, атысны дәскир¹⁸² едиб әзиз јавуррларындан узәг салмыш, даима белә мөфур¹⁸³ еви инди јер алтында тапылмыш бир асар-әтигә отағына, даһа доғрусу бир мөзарстана дөндәрмиш... Бүтүн бу дәһ-шәтли мәнзәрәни ачы тәәсүрәтлә сәјр етдим... Анамын нә һалда олдуғу мәни артыг мұзтәриб¹⁸⁴ едирди. Ону тапма-ға рәван¹⁸⁵ олдум.

Күчәләр зијадә гәләбәлик¹⁸⁶ иди. Фәгәт асфалтламы, күчәнин ортасы илә-ми кетдјјими билмирдим. Чаддәјә¹⁸⁷ јетишдикдә әсарәтдән хилас олмуш ислам гадын вә ушагларынын дәстләрлә кәл-дикләрини көрүб нә гәдәр диггәтлә бахдымса анамы вә онун мөа¹⁸⁸ әсир олан гадынлары көрмәдим. Пәришан бир һал илә Мајылов театрынын өнүнә ке-

дирдим: Театра кедән јолун ики тәрә-финдә мүсәлләһ¹⁸⁹ үбус¹⁹⁰ үзлү әскәр-ләр дуруб театрдан чыхан әсирләрин әтрафа дағылмамалары үчүн бир сәдд чәкмишләрдә. Мән әскәрләрин өнүндә дуруб бөјүк бир тәшвишлә анамы бәлкә бурадән харич олачаг дөјә көзләјјрдим. Илк өввәл бир дәстә киши чыхды. Онла-рын ардынча чыхан гадынларын ортасын-да анамы көрүнчә сүрүрдән¹⁹¹ биһуш олмаг дәрәчәсинә кәлдим. Бичәрә мәни көрдүкдә дәли олмасын дөјә өзүмү она көстәрмәдим. Ардынча онунла әсир дү-шән гадынлар бајыра чыхдыгда мән он-ларын ардынча дүшүб јаваш-јаваш кедир-дим. Нечә олдуса гоча гадын мәни көрдү. Заваллы бир сузнак¹⁹² аһ чәкиб «сән бурадасанмы, анан сәни көрдүмү?»— дөјә бөјүк бир изтирабла суал верди. Мән исә анамын һәлә мәни көрмәмәси-ни сөјләјиб вә мәним һәлә бурада ол-дуғуму она дөмәмәсини рича етдим. О исә мәни динләмәјиб тез анама вә өз гызларына мәни көстәрди. Заваллы анам мәни көрдүкдә доғрудан да дәли олмаг дәрәчәсинә кәлди. «Аһ јаврум, нечә олду, де, сән бураја кәлдин»—дөјә ағламаға башлајыб гардашларымын һарада олдуғ-ларыны, бөјүк әчәлә¹⁹³ илә сорду. Мән һамысынын саламат олдуғларыны, јал-ныз бурада дүшмәнләр арасында, бир сөз сөјләмәмәсини төвсијә едиб, евимиздә һамысыны нәгл едәчәјими сөјләдим. Кү-чә боју өввәл башымызы јарыб, инди дамәнимизә¹⁹⁴ чевиз¹⁹⁵ долдуран о вәһ-ши гүввәләр әсирләри мұшајәт едирди-ләр. Бүтүн ев дарвазаларынын өнүндә гадын вә чочуглар бөјүк бир бәш-мәшәт¹⁹⁶ вә сүрүр¹⁹⁷ илә бизләри та-машаја дурмушларды. Бу күн онлар үчүн санки бөјүк бир ејд¹⁹⁸ иди. Күчә илә кетдикдә бә'зиләри бизә «Асма, бир, ики Гафгазија бизимки сөјләјјирдиниз, иштә Гафгазијаја малик олдуруз.»—дөјә тә'нә едирдиләр. Дүшмәнин бу нөв тә'нә-ләри ачы, фәгәт доғру иди. Чалышмамаг нәтичәси олараг әғәллийәтимизи¹⁹⁹ тәш-кил едән милләтин бу күн вәһши гүв-вәләри гаршысында баш әјмәјә мөчбур олмушдуғ.

Бизимлә мөһәлләмиздә јашајан, әсир дүшүшү гадын вә гызлардан бә'зилә-ри кәлирдиләр. Мөһәлләмизә јакын кү-чәләрдән өтдүкдә һәмин гадынлар, әсир ады илә бајыра чыхарылыб сонрадан рәһмсизчәсинә көзләринин өнүндә гәтл едилмиш огул, гардаш вә әрләринин дүшдүкләри мөканлары вә ахытдыгы ган-ларынын әсәрини көстәрәб үрәкдағлајан аһ вә фәрјадлар гопарырдылар.

Евимизә кәлдик. Бүтүн ев үзвәләри бир јерә топлашдыгдан сонра мүсибәтләри-мизи дојунча охшајыб гәлбәримизә ву-рулан аташин јараларын сызылтысыны јалныз көз јашларилә тәскин едирдик.

Һәлә гаршымада о күн мұшаһидә ет-дјјим үрәкдағлајан бир мәнзәрә тәчәс-сүм²⁰⁰ едиб дурур. О күн күчә илә бир нечә кишинин чијинләриндә, гыса бир нәрдиван үзәриндә әлван бојалы халчаја сарынмыш бир мејидин апарылдығыны көрдүнүз. О, март күнләринин мәзлум гурбаны мәним заваллы атам иди. О күнүн вәзјјәтинә нөзәрән бу һала да гитбә едирләрдә. Она көрә ки, чох шәһидләрин мејиди о күн тапылмаз олду. Ана вә бачылар гәлбинә ачы вә даим сағалмаз дағлар басылды. О күн бу мүүз-зәм²⁰¹ Бақы шәһәринин нисфиндән зијадәси²⁰² бир матәмсәрәја чеврилди. Чох өвләрин үзвәри сүдәмәр јаврулары-надәк зәһәрли хәнчәрлә илә доғранды. Фәрјад, аһ-фәған сәдәси ешидилмәз бир ев галмады. Сөјләдјјиниз, белә дил-суз²⁰³ тарихи бир вагәәни унутмаг олур-му?

СОН.

Канун өввәл, сәнә 1918.

ИСЛАМИЈӘНИ ДӘ ЈАД ЕДӘЛИМ

Үч күн давам едән фәчиели мұһа-рибә²⁰⁴ артыг битмишди. Мартын ијирми икиси иди. О фәчиеји-әлимәнин²⁰⁴ мәзлум гурбаны атамын тәдфинин-дән²⁰⁵ мүрачиәт²⁰⁶ едирдим. Күза-рым²⁰⁷ Николајев күчәси иди.

Үч күнлүк мұһарибәдә шәһәр па-норамасынын тәбдилатындән²⁰⁸ бир шәј билмәк истәјјирдим. Бу күн үмүмән шәһәр хүсусән Николајев күчәси башга бир мәнзәрә тәшкил едирди. Нәр кәс үч күнлүк сүлһ рунүзүчү бир әсарәт-дән бу күн хилас олмушду. Бу кениш күчә әһалилә²⁰⁹ иди. Үч күнлүк мұһарибәдә митралјозларын тырылтысы вә түфәнкләрин шагғылтысы мәни елә әсәбиләшдирмишди ки, күчә боју кедән арабаларын чәрхләринин гопардыгы сә-далар мәни јенә хоф вә дәһшәтә са-лырды. Күчә боју дәрин бир хәјалата далмыш, пәришан бир һалда јаваш-јаваш ашагы енирдим. Бура ислам милли мүәссисәләринин мәркәзи олдуғу үчүн

бурада мұһарибә заманы нә тәбдилат²¹⁰ олдуғуну билмәк истәйридим. Исламијјә барәсиндә бир саат әввәл Чәнбәрәкәнддә алдығым гәмли бир хәбәри тәһгиг етмәјә иштаб²¹¹ едирдим. Реалны мәктаби өнүндә башламыш, көј үзүнү гапајан хәффиф сјаһ²¹² бир думан Исламијјәнин бир ан әввәл дүшмән јөд²¹³ гәддаранәсилә²¹⁴ јандырылдығыны билдирди. Онун өнүндәки ики мәртәбәли бинанын асфалтында бир жығын чамаат ону тамашаја дурмушду. Фәгәт бу мөһтәшәм Исламијјә бинасы белә мәнһзун бир хала салынмыш? Нәр кәс она јакынлашмаға горхур, ондан ачы тәәсүрат алар дејә дүшүнүрдүм.

Исламијјә јандырылмыш, һәм дә дүшмәнин ачы вә кинли интигамилә јандырылмыш, күл олар дәрәжәсиндәкә јандырылмыш. Онун маһиранә јонулмуш дашлары гырмызы аловларын тә'сириндән тамам дәјишмишди. Архада Ичәришәһәрин әлван имарәтләрини тәнбир²¹⁵ едән күнәшин зәррин шүасы бу мөһтәшәм бинанын һисли диварларында учулуш сөгфинин²¹⁶ бојалы дәмриндә вә мүдәввәр²¹⁷ пәнчәрәләри фөв²¹⁸ вә мијанында²¹⁹ улдузлу һәрфләр илә мәстүр²²⁰ гырмызы бојалы дашларында шүа әкс етмәз. Санки мүгәддәрәтәтәтәт, һүрријјәтимизи дананларын әлине верилән бу ачы сүлһ күнүнүн күнәши јалныз ону мүстәсна олараг тәнбир етмәз. Гејри-ади бир гүввә илә учулуш таваны икинчи гатын дөшәмәси ағушуна алмыш, әтрафындакы пәнчәрәләрдән бајыра һүчүм едән аловлар онун гырмызы бојалы дашларыны сјаһлашдырмыш,²²¹ онун пәнчәрә чам вә чәрчивәләриндән бир нишан белә гојмамыш. Әлбәттә, дүшмән јалныз түрк-ислам ганилә интигамыны битирмәјиб белә мүзәзәм²²² бир түрк кашанәсини о мәһди²²³ һүрријјәт, мүсават вә иттиһады, о мәһди истиглал-ијјәти јандырмагла һүрријјәтини севән бир милләти әбәди дағдар етмиш. Бир саатдан зијадә онун өнүндә дуруб дәрин бир хәјалата далмышдым. Мартын он једдинчи кечәсиндәки һадисәдән долајы базар күнү нәр кәсин бир хәбәр билмәк үчүн бураја топлашдылары издиһамлы

бир мәнзәрә јенә нәзәримдә тәчәссүм²²⁴ етди. О күн онун мүшәшә²²⁵ салонундакы курулту вә бағыртылары ешидирдим. Фәгәт орада бир чох натигләр сөјләдикләри вәтәнпәрвәрәнә нитгләр «өлмәк, өлмәк, күчә дөшәмәләри үзәриндә өлсәк дә һүрријјәтимизи мүдафиә

едәриз»—дејиб бағыранларын иддиалары нәтичәләрини белә гәмкин бир вагә илә хитам тапацағыны көзләмәк олмазды. Исламијјәдән бир аз ашағы инди кичик бир сәјјәләнәдәк јандырылмыш бир дүканын өнүндә үч күн бундан әввәл достларымла олан сөһбәтими дүшүнүрдүм.

Мән о заман дејирдим: «Билирсинизми, достлар, Аллаһ көстәрмәсин бу мұһарибә башланырса бизим үчүн ачы нәтичәләр верәр. Нәлә милли әскәрләр камил бир сурәтдә тәшкил едилмәмиш, лазыми тәһчизаты әлдә едилмәмиш башыпозуг гүввәләрә күвәнмәмәли, бир маузер, беш фишәнк илә топ вә митролизләрә чаваб вермәк олмаз. Мәнчә бу мұһарибәдә јалныз касыб вә фәгирләр артыг зәрәрчәкән олур. Онлардан бири исә: «Хејр гардаш, митрализ јохса, бир күлләјлә митрализчини өлдүрүб, митрализини алыб өзүмүз атарыг, мүсәлманын мұһарибәдә чох һиләләри олур. Кермәдинизми, о сары палтолу әфәнди Исламијјәнин салонунда нә сөјләјирди: «Өлмәк, өлмәк дејә бағырырды, дүшмәнләримиз Исламијјәти гаршысыда сәчдә етмәлидилрләр—сөјләјирди. Белә бир руһ јүскәјини илә һеч вахт мәғлүб олмазы. «Достум, јанылырсан, сөһләмәк башга, фә'л башга; бу ишдә аңчаг дипло-мат олмалы, иши елә бир тәрз илә апармалы ки, бәсләдијимиз о бөјүк амал бир күн олсун ки, өз мөвгәјини ишғал²²⁶ етсин. Дүшмәнләр азачыг бир һадисәдән истифадә едәрләр: әлләриндә олан гүввәләрлә бизләри дәрин бир фәлакәтә

сөвг едирләр»—дејирдим. Нә исә елә гәһрәман мүдафиәләр, һүрријјәтимизи бизә анладан, бөјүк амалымызы бир ана төк бәсләјән, бүтүн ислам үнсүрләрин иттиһада дә'вәт едән бу мүзәмәм²²⁷ бинаны дүшмәнин ситәмли әлләрилә таланмаға бурахдылар.

Инди онун о кинли бахышындан доған зәһәрли тәәсүрат инсаны артыг өзүнә тамаша етмәдән кери алырды. Әзилмиш бир руһ, шикәстә²²⁸ бир гәлбилә Исламијјәтә баха-баха күчә илә ашағы енирдим. Базар вә әтрафындакы биналар даһа чох јандырылмыш, нәр тәрәф бир харабазара чеврилмишди. Белә мә'шүм²²⁹ бир мәнзәрә Исламијјә кими мәндә дәрин тәәсүрат бурахмады. Зира бунлар хусуси бир таһир, бир мүлкәдар үчүн тәәсүф едилчәк бир һал; фәгәт үмум милләтин мәһди мөдәнијјәти вә бир анатәк онун нәзәнин идеалларына әмәк вериб нәјини сөјлә-

јән мөһтәшәм бинанын белә пәришан һалы мәнә өз мүнасибәтләримни вә о күн ТәзәПир мәсидинин топ мәрмиләрилә рәхнәдәр²³⁰ олдуғу вә онун гәссалханасында²³¹ мүшаһидә етдијим о мәс'үм, танынмаз бир хала салынмыш ислам гадын вә чочуг мејидләринин ачы тәәсүрат вә гәмкин мәнзәрәсини унутдурду. Затән мән чаниләрин о фаһиәли даваларыны көзләримлә көрүб кәлмишдим. Инди Исламијјәнин белә мә'шүм халы гәлб јараларымын көзүнү јенидән гопарды. Она атәшин, һәм дә зәһәрли бир дағ басды. Ону нәр заман охшајырдым, онун о мәс'уд күнләрини јад етдикдә бәдәнимдә санки буздан бир јел јүјүрүрдү.

Әлбәттә, баш верән фаһиәдән там бир ил заман кечди.

Нәр шеј јенә көһнә гәлибини тапды. О әһмијјәтли бина, бир ана төк ағушунда бәсләдији әмәк вердији Азәрбај-

чан јаврусуну өз ајагларылә кәзмәјә мүстәид²³² олар дәрәжәсинә јетирди. Әфсус онун кәнч заманыны көрмәди. Онун јүксәк галдырдығы үч бојалы, һиләл²³³ илә сәкиз күшә улдузлу санчағы онун дамындакы дирәкләрә нәсиб едилмәди. Бир ил зәрфиндә²³⁴ олан тарихи вагәләрә онун гәддиди јалныз тамашачы олду. Ону нәр кәс унутмуш, јалныз шимал рузикары һәрдән онда шиддәтли фәғанларла курулдар вә дамындакы дәмәри шаггылыјла әтрафа чырпдыгда күчә илә өтәнләри она јалныз кәзалтыг бир нәзәр етмәјә мәчбур едәр. Фәгәт инди онунла гоншу парламентонун дамында нәсб²³⁵ едилән о истиглал бајрағы рузикарын тә'сириндән алдығы далғалар илә ону саламлајыб һәрдән: «Еј ана! Чәкдијин әмәкләр нә буд²³⁶ олмады. Сәндә арзу едилән түркләшмәк, мүсасирләшмәк вә исламлашмаг мүгәддәс идејасынын наилијјәтини бу күн мәним үч бојам көстәрир. Онда түрк һиләл²³⁷ вә улдузу истиглал-ијјәт нурилә парылдар...» кими сөзләрлә санки тәмәввүчатындан²³⁸ чыхан хәффиф сәдалар илә онунла сөјләнир...

31 март 1919 сәнә.

- 102 пәләләр — курулту
- 103 Мијан — ара, орта
- 104 Хәләчән — һәјчән
- 105 Мүназиә — сөз даваһи, мүбаһисә
- 106 Мүһәрр — сүрүлһөн, сүрүнә, нәтичәләнән
- 107 чәддә — күчә
- 108 ханә — ев
- 109 мұһәррид — јалныз, төк
- 110 вәлидә — ана
- 111 гәдәр — ата
- 112 бәрәдәр — гардаш
- 113 зәйр — күчәртә
- 114 сјаһ — гара
- 115 әвәр — көтирән
- 116 әмүд — сүтүн, дирәк
- 117 мұтәрәпәр — јарадылар
- 118 мүназиә — мүбаһисә, мүбаризә
- 119 көјин — кизләнәрәк, пуғстуда дурарәк
- 120 сипәр — сәккәр
- 121 чавук — чәлд, ити
- 122 мәруғ — гәрг олауш
- 123 өчәлә — тәләсисә
- 124 әғәбинчә — даһымә
- 125 һакәзә — беләчә, бу сурәтлә
- 126 гәјбүбәти — гәјб олмасы
- 127 ләк — чоқ
- 128 мұзтариб — һәјчәнли, изтирабли
- 129 әдә — өдәмә, гылаа
- 130 мәруғ — гәрг олауш
- 131 тәнбир — ишһиләдирмә
- 132 сәтр едән — өртән, гапајан
- 133 Көвәкибә — улдуз
- 134 Мүшигә — гаршылыгы севки
- 135 һәли — һәлиһан
- 136 ләјли-мәхсүс — хусуси кечә
- 137 Мәриһәси — јарасыны
- 138 Отада — Отада
- 139 нәсб едиб — гурашдырма, дик санчма
- 140 мөлчә — сымһанчаг
- 141 гоншумасында — даһымәсында
- 142 јадварлик — јад етмә
- 143 мәнчә — јалныз
- 144 тәкә — сөјкәнимш
- 145 Сәриндә — башында
- 146 сәндә етмишди — сөјкәнимшди
- 147 нүдәртән — һадир һалларда
- 148 чәриһәли ихтијар — јаралы гоча
- 149 говә — дава
- 150 сәббаты — мәтанәтли
- 151 јарын — сабаб
- 152 Фәрага — арылыгы
- 153 мүназәләр — дава, һөчәтләшмә
- 154 нисси — јарысы
- 155 үјү — јүкү
- 156 әфрәди — аилә үзләри
- 157 нәсил — нәсәр
- 158 пак мұзтариб — чоқ раһатсыз
- 159 һакәһ — гәфләтән
- 160 өчәлә — тәләсис
- 161 говә — сөз-сөһбәт
- 162 ев әфрәдиндән — аилә үзләри
- 163 чәриһәдәр — јаралы
- 164 кәндимдә — өзүмдә
- 165 истә'чал илә — тәләсисә
- 166 бөстөр — јатар
- 167 әлиһамми — либас, палтар
- 168 дилсүз — чоқ тә'сирли
- 169 мөхүлү — гаршымаг
- 170 шимһан базу — голун чийиндән дирсәјә гәдәр олан һиссәси
- 171 мәрбуту — бағланмышды.
- 172 мәчруһу — јараланы
- 173 чәриһә — јара
- 174 тибби әдвәат — тибби әләтләр
- 175 һали-мәнһзүнеси — һәмли һал
- 176 овазә — әзизјәт
- 177 пак мұқәдәр — чоқ гәмли
- 178 һалһини позулмасы
- 179 дилсүз — гәмли
- 180 фәһи — аһһачагылы
- 181 дилкәраш — үрәк парчапајан
- 182 мәвдә — башга
- 183 мүназәләр — дава, һөчәтләшмә
- 184 әфрәдиндән — аилә үзләрини
- 185 руһкар — күпәк, јел
- 186 гарысы — арвады
- 187 әғәбинчә — арзасынча
- 188 Гөчәсыны — кинисини
- 189 уфачыг — кичик
- 190 мәсаиб — мүнасибәтләри
- 191 мөһләт — өлүм
- 192 тә'дид — бир-бир сәдаламаг
- 193 овандән — өзизјәтдән
- 194 дүбәрә — јендән
- 195 дүдәр — јендән, ининч доғо
- 196 тәкәрур етмәди — тәкәррәлмады.
- 197 мөвти — өлүм
- 198 дөрағуш — гуағламаг
- 199 чәри олаушду — јеринә јетирилмишди
- 200 мәнһзүрүн — онун
- 201 һабуд — маһи олан
- 202 гәссал — өлүјјән
- 203 мұһадир — дөвранлимиш, әһәтә олуңмуш
- 204 гәдәри-иртиһа — јүксәклик

Артур Шопенһауерин фәлсәфәси.

ИНСАН ҲАГГЫНДА ӨҮРӘТИСИ ВӘ ЕСТЕТИКАСЫ

Шопенһауер фәлсәфәдә кимләри севиб, кимләри севмәјиб

Бу философ јәгин алман фәлсәфәсиндә илк далашган философдур. Сонра Нитсше кәлир. Шопенһауерин фәлсәфи өјрәтиси һекелин сағлығында көлкәдә галмышды, јалныз һекәлдән сонра вә Шопенһауерин өз өлүмүндән сонра бирдән-бирә онун фәлсәфәси јада дүшүр, мөшһурлашыр вә јени фәлсәфи системләрин јаранмасына тәкан верир.

Сағлығында исә Шопенһауер јаныб-төкүлүр ки, бу чамат һекәлдә нә көрүб ки, ону көрмүрлә. Она көрә дә ачығыны алманлара төкүр. Бир јердә јазыр: франсызлар, инкилисләр үчүн «идеја» ади сөздүр. Алман исә «идеја» сөзүнү ешидәндә вәчдә кәлир, елә бил бу дәгигә шарла көјә галхачаг.

Шопенһауер һекелин гурдугу азмаң, учаман фәлсәфи системи һәтәрән-пәтәрән сајыр: Мүтләг Идејанын өзүнү анламасындан дүнјанын чыхдығыны елә салдығы үчүн дә «идеја» сөзү һаггында о кәлмәни дејир.

Әвәзиндә, бу философ Канта вургун иди. Һәрчәнд тез-тез өфкәләниб ону да данлајырды. **Шопенһауерин Кантдан көтүрдүју.** Белә һесаб едир ки, Көнисбергли философ дүз дејиб: «бизим гаврадығларымыз нәснәләрин өзү дејил, көрүнүсләрдир. Јә'ни: ағачлары, дағлары, ирмағы биз нәчә көрүрүк? Мәсәләң, көрүрүк ки, ағачын будағлары јанлара чыхыб, үстүндә јарпағлары вар, јарпағларын өзүнүн формасы вар вә с. Бу чүмләдә биз «јан» сөзү, «үст» сөзү, «форма» сөзү ишләтдик. һамысы да мөкан бичимини билдирән сөзләрдир. Демәли, јаны, үстү, форманы чыхсаг, ағачы да көрмәрик. Ирмағы, чајы биз јенә

мөкана көрә, бир дә сујун ахымына баһанда мөкан үзрә, заман үзрә һәрәкәтини көрә билirik.

Суал чыхыр, мөкан, заман нәснәләрин өзүндәки бичимләрдир, јохса јох? Кант дејирди јох. Мөкан, заман бизим көзүмүзүн, гулағымызын, бир сөзлә, гаврајышымызын вердији шәбәкәдир вә биз јалныз бу шәбәкәдә шәкилләнмиш, көрүнүш алмыш оланы көрүрүк. Әски философларын бир чоху белә һесаб едирди ки, көзүмүздән чисмләрә ишыг дүшүр вә бу ишығын сајәсиндә онлары көрүрүк. Кантын мөкан, заман һаггында сөјләдикләри буна јаман охшајыр. Мөкан, заман гаврајышымыздан, билинчимиздән (шуурумуздан) дүшән «шүәләрдир» вә онлар бизә көрүнүсләр (төсөввүрләр) верир.

Бәс нә илә сүбүт етмәк олар ки, мө'кан, заман априордур, јә'ни төчрүбәдән (нәснәләри көрмәкдән) габаг биздә вар, јә'ни бизим өз гаврајышымызын нәснәләрә вердији бичимдир? Кантын субүтларыннан бири: биз һеч бир чисми, олајы мөкан вә заман бичиминдән арынмыш шәкилдә көрә билмәрик, аңчаг мөканы вә заманы нәснәсиз-филянсыз көз габағына кәтирә билirik. Демәли, мөкан вә заман гаврајышымызын өзүнүн кү олдуғу үчүндүр ки, онлары гаврајышын ичиндә шәјләрсиз, һадисәләрсиз төсөввүр едә билirik.

Дејә билмәрик ки, бу, күчлү сүбүтдур, аңчаг Кантын дејижинә гүвәт, ајры-ајры чанлыларын гаврајышында дүнја хәли фәрғләнән мөкан-заман бичимләриндә көрүнүр.

- 117 илтча — сығынаг
- 118 мукөрраран — ардычыл
- 119 мәстүр — өртүлү
- 120 Гәјдәдәң — гәзәбдән
- 121 гәјдә — сәјәнмаг
- 122 гафалмиң — башымни
- 123 бавар — инаныб
- 124 сузышиң — үрәк јангылы
- 125 чәри — асар
- 126 мәән — бирликдә
- 127 мусәндәкә — мунасибән
- 128 мәңчә — сығынамаг
- 129 әксир —
- 130 набуд — мәвә
- 131 әсбабдан — сәбәбдән
- 132 фәчәй — фәчәләң
- 133 муамилә — һрәкәт
- 134 мубаширәт едирәм — јеринә јетирмәк
- 135 төһдид — һәдәләмәк
- 136 сузнак — гәмли, тәсирли
- 137 сикләти — ағырлығы
- 138 мәңдилә — јалығымла
- 139 сирү етдим — өртүлүм
- 140 мунарарид — тәһлә
- 141 истирам — јалвармаг
- 142 дәмәни — әтәјини
- 143 әвәртәдән — тәһлүкәдән
- 144 музәриб — һәјәкәңли
- 145 мәһиус — үгүрсүз
- 146 муамиләдә — һәрәкәтдә
- 147 тафриң — ајрымаг
- 148 мәсрур — шад, севиниң
- 149 назир — бахан
- 150 әндәз олурду — кернә гәјдәдирди
- 151 тәзәлүлдә — тәзәләпә дүшкүш, сарыма
- 152 төбдил — дөјниш
- 153 хуналуд — гәңли
- 154 мәтәмсәјәң — јаскәна
- 155 төңир едирди — ишығландырдырди
- 156 овзәиндән — вәзијәтиндән
- 157 сузнак — тәсирли
- 158 хәнмилләри — муңиләри
- 159 хәдхәниндә — киршиндә
- 160 чәри едәрәк — јеринә јетирәрәк
- 161 мәңдил — јалыг
- 162 сәбатта — мәтанәтлә
- 163 мусалиһә — суһ
- 164 төбәшир едирди — муштулуг верирди
- 165 тәһарри — ахтарыш
- 166 мунарар — нәтмәләнән
- 167 сәләһ — јакшы, пәзимли
- 168 јәлмиң — вид
- 169 әд — бағламаг
- 170 мәһиус — үгүрсүз, нәш
- 171 тәрсим — чызма, рәсм чәкмә
- 172 дәстирки — әсир түтүлүш (адам)
- 173 һә'шини — олу, чәкәзә
- 174 бәди-сәба — сәба јели, мөһ
- 175 мә'шум — үгүрсүз
- 176 фәләкәдәләрин шәмәни — өләнин бирчә кешәси
- 177 әбтәбә — күнәш
- 178 әләмтәб — әләм ишыг верән
- 179 муәззәм — бәјүк, әһәмјјәтли
- 180 нәшр — дағылма, јәймә
- 181 иштәбәлә — шәкил, шүбһәлә
- 182 мүбәддәл — дөврилмиш, башга шәклә салынмыш
- 183 сикдр — өртүлүш
- 184 бәзу — голун чиндән дирсәпә гәдәр олан һиссәси

- 195 мүстәғим — дүз, бирбаша
- 196 гәһи — күчлү, гүвәтли
- 197 хуи — ган
- 198 алуад — булашмыш
- 199 мәгтул — өлдүрүлүш
- 200 гәһиләй — әдәм өлдүрүлән јер
- 201 музәләпәт — аһрас, әв әдәбанның
- 202 мәмлу — долу
- 203 һәјрәтәфа — һәјрәт артыран
- 204 мурабба — дәрдушәли
- 205 дөскәр — әсир
- 206 мәфур — шад
- 207 музәриб — инкаран
- 208 раван — кәлмәк
- 209 гәләбәлик — түңлүк
- 210 чәддә — бош күчә
- 211 мәә — бирликдә
- 212 мусалләһ — сикләһанлыш
- 213 үбүс — сәрт
- 214 суурдан — севини, шадлыг
- 215 сузнак — гәмли
- 216 әмәлә — мәлд, тәләсик
- 217 дәмән — әтәк
- 218 чевиз — гәз
- 219 бошмәшәт — күләрүз
- 220 сурур — севини, шадлыг
- 221 ејд — бәрам
- 222 әгәлјјәтмијәз — азыг
- 223 тәһсүм — көз өңүдә чәләнлә
- 224 музәзәм — күһү, әһәмјјәтли
- 225 нисфиндә зијадә — јарыдан чоху
- 226 дилсүз — үрәңдәдирән
- 227 фәңејәһ-әлима — дәрәд әриңи фәңи
- 228 тәдфиндән — дәфиндән
- 229 мураңнәт — кернә дөһмә, гәјтмә
- 230 кузәрмиң — јоғлу
- 231 тәбдиләт — дәришилмә, башга шәклә салынма
- 232 мәмлу — долу
- 233 тәбдиләт — дәришиллик
- 234 иштәб — тәләсик
- 235 сикәһ — гәрә
- 236 јәд — гәддәр әл
- 237 гәддәрәнә — ишығландыран
- 238 төңир — ишығландыран
- 239 сәғфиниң — таванының
- 240 мүдәввәр — дөјирми, кирдә
- 241 фәһг — үст, јухары
- 242 мәңимдә — ортасында
- 243 мәстүр — јазылыш
- 244 сикләшдирылмыш — гәраланмыш
- 245 муәззәм — әһәмјјәтли
- 246 ишәд — бәшик
- 247 тәһсүм — чәләнләмаг
- 248 мушәшә — дөбдәбәли
- 249 иштәл — түтүсү
- 250 музәзәм — әһәмјјәтли
- 251 шикәстә — сыныг
- 252 мә'шум — дөһшәтли
- 253 рәһнәдәр — зәрәр чәкән
- 254 тәссәләһә — мәңд јууған јер
- 255 мүстәд — бачарытлы
- 256 һиләл — ај
- 257 зәрфиндә — даһлиндә
- 258 нәсә — дик сәңчә, тикләп
- 259 һиләл — ај
- 260 төмәввүрәтиндән — дағгаларындан, ләпәләриндән

Инди, Шопенгауер Кантын бу идеясундан чох мөһкөм жапышыр. Сөйлөйр ки, бизим гаврајышмыздан бизе билинэн нәснөлөр, дүнја онларын өзү дейил. Бизе билинәнлөр гаврајышмызын мөкән вә заман бичимләриндөн өзлөрине дон алмыш көрүнтүләрди (тәсәвүрләрди). Она көрө дө Шопенгауер өзүнүн үйлү китабыны «Дүнја ирадә вә көрүнтү кими» адлан дырыр.

Шопенгауерә көрө дүнја нәжә көрө көрүнтүдүр, тәсәвүрдүр?—буну анладыг. Бәс дүнја нәжә көрө ирадәдир? Буну да анламаға чалышаг.

Дүнја ирадә (истәм) кими

Шопенгауерә көрө дүнја нәжә ирадәдир (истәмдир?) Буну анламаг үчүн дүнјанын нәжә көрүнтү олмасы һаггында бу философун даһа нәжә анлатдығына бир аз да фикир верөк.

Шопенгауерә көрө көрүнтү (тәсәвүр) субъектликлә объектлик биркәлидир. Субъектлик о демәкдир ки, көрүнтүдә нә варса, «Мән»дән кәлмәдир. Јәни чисм вә һадисәләрә көрүнтү кими мөкән вә заман бичими, донуну «Мән»ин билинчнини (шүүрунун), гаврајышынын шәбәкәси вериб. Көрдүм чисмләр «Мән»ин шүүрумун мөкән вә замандан гурулмуш «кранында» шәкилләнмиш, көрүнтү, көркөм алмыш нәснөләрди. Сонра.

«Мән»ин билинчнини бир хасијәти вар. Бу шүүр елә гурулуб ки, јалныз сәбәб-натичә илишкисиндә көрүнтүләри дүзәндә онлары анламыш олу. Демәли, көрүнтүләрдә субъектлик бир дө одур ки, сәбәб-натичә дүзүмүнү дө онлар шүүрдән алырлар.

Бәс көрүнтүләрдә объектлик нәдир? Объектлик одур ки, мән көрүнтүләрә мәнним ичимдә олмајан, мәндән дишарыда, ғырагда дуран нәснөлөр кими бахырам. Даһа догрус, мәнним шүүрум, гаврајышым көрүнтүләри билмәк, анламаг истәјәндә, онларла нәсә бир иш етмәк истәјәндә өзүнү онлар сары јөнәлмиш сәјыр. Биздә исә белә бир адәткарлыг вар ки, јөнәлмиш дејәндә өзүндән ғыраға чырмағы, башгасына чан атмағы өзүмүздә дүјурүг. Бах, бу көрүнтүләрә бу јөнәлмишлијә көрө дө онлары объект кими көрүрүк.

Демәли, бизим гаврајышмыза билинән дүнја дүнјанын әсли дейил, дүнјанын әслини, өзүнү пәрдә кими тутуб көрүнмәс едән көрүнтүләрдир. Бу пәрдәни Шопенгауер «маја» сөзү илә дө билдирди. «Маја» әски һинди фәлсәфәсиндә ишләнән терминдир вә ону билдирер ки, инсанларын һамысынын көзүнү иллүзөр, алданышлы шәкилләрдә долу пәрдә өртүб.

Шопенгауер әски һинд фәлсәфәсини јаман се-вирди вә дейрди ки, маја анлајышы илә һинд-лидләр Кантын дүнјанын өзүнү гаврамадығымыз һаггында сөйләдикләрини нечә мин өнчә габа-лајыблар.

Даһа сонра Шопенгауер сорушурду: јакшы, бәс мәнә билинән дүнја көрүнтүләр сырасыдырса, бәс һәмнин көрүнтүләрдән, јәни мәнним гаврајышмыздан о тайдәкә әсл дүнја нәдир? Мән нечә бу көрүнтүләр пәрдәсини көтүрүб, дүнјанын өзүнә баха биләрәм? Мән нечә нәснөләри көрүнтүләр тәрәфдән јох, ичәри дән билә биләрәм?

Чавабында философ дейр: биз јалныз өзүмүзү ичәри дән билмәји бачарыг. Өзүмүз исә дүнјада оланлардан биријик. Демәли, өзүмүзә ичәри дән бахыб анладығымыз сонра тәхмини дө олса, дүнјанын ичәрисинә айд етмәк олар.

Һәр бир адамын ичи бәдәнлә (көвдә) илә әһәтәләниб, Шопенгауер сөйләјир: бу бәдән әслиндә көрүнтүдүр, јәни дујуларымызда алынмыш шәкилләрди. Биз әлимизлә өзләмизди сыхырыг, бәрклији дүјурүг, көзүмүзлә дәрмиздә бахырыг, зәрифлијини көрүрүк. Инанырыг ки, гаврајышмыздан ғырагда оланларын өзүнү көрүрүк. Әслиндә исә бу бәрклик дө, бу зәрифлик дө гаврајышмызда јаранан көрүнтүләрдир.

Бәс бу көвдәмизин ичиндә нә бизә нә билинир? Көвдәмизин ичиндән о билинир ки, көвдәмиз һәммишә ирадәјә табедир, ирадә илә јөнәлдилер, идәрә олуур.

Бәс ирадә нәдир? Ирадә истәдијини етмәк тәпәридир. Ирадә истәмдир. (Анадолу түркләринин «ирадә» сөзүнүн синоними кими «истәм» кәлмәсини ишләтмәси ирадәдә истәјин әсас күч олмасы илә бағлыдыр).

Шопенгауер сөйләјир ки, биз өзүнүбилмәклә мәшғул оlanda көрө биләрик ки, һәммишә истәмнин субъектијик, јәни истәјән, истәдијини дој-дурмаға чалышан башлангычыг. Нечә олур ки, нәјисә өјрәнирик, нәјисә тәсәвүр едирик? Бүтүн бунлары габагча истәјирик, сонра да едирик.

Бизим ичимиздә һәммишә, дурмадан ирадә, истәм өз ишиндәдир. Бәзән белә олур ки, ичимиздә өз ишиндә олан истәми биз билмирик. Бизә елә кәлир ки, билинчимиздә (шүүрумузда) филан көрүнтү, филан фикир гәфилдән, өзү-өзүнә пејда олду. Анчаг истәмсиз һеч бир дүшүнчә шүүрумуза чағрылмаз. Сәдәчә, тез-тез ирадәмиз елә јәјин ишләјир ки, онун етдијиндән шүүрумуз хәбәр тутмур. Мәсәлән, бизим үрәјимизи, бөјрәкләримизи ишләдән һансы күввәдир? Шүүрумузун хәбәрсиз галдығы ирадә! Бүтүн органларымыз истәмнин, ирадәнин объектләшмәсидир, јәни һәр һансы көрүнтүдә билинмәсидир. Мәсәлән, дишләр, мәдә бағрысағы нәдир? Шопенгауерә көрө онлар һамысы ачлығын, јемәк истәмнин (ирадәсинин) объектләшмәсидир. Јәни ачлыг јемәк истәјидир вә бу истәјин күчү һачанса үјүн органлары доғурб-дүзәлдиб.

Бу заман Шопенгауердән сорушаг олар: ахы, Сизин дедијинизә көрө бүтүн мадди нәснөлөр,—демәли, инсан бәдәнинин органлары да,—көрүнтүдүр? Әслиндә маддә јохдур?

Шопенгауер сөйләјир: сөзсүз, маддә јохдур, органлар көрүнтүдүр. Бу мәнада һәр шәј шүүрун ичиндәдир. Анчаг бәзән раһатлыг олсун дејә,

дилимиз өјрәшдији үчүн биз елә даныша биләрик ки, куја бу органлар көрүнтү дейил, елә өзләридик ки, вар.

Билинчлә истәмнин илишкисини Шопенгауер марағлы ачыр: инсаннн шүүру онун истәдијини анлајандә вә бу истәк ону филан чүр давранмаға јөнәлдәндә белә анланылмыш истәк мотивасјон олу. Бизим давранышларымызын чоху мотивләшдирилмиш һәрәкәтләрдир, јәни билдијимиз истәкләримизлә итәләнән һәрәкәтләрдир. Анчаг даһа чох һалларда ирадә шүүрусузду (истәм билинчсиздир). Буну бәдән органларымызын ишиндә көрдүк. Артырмаг олар ки, һејванларда да ирадә билинчсиздир.

Шопенгауер бир шәји дө дейр. Сөйләјир ки, мәнә гәдәрки философлар үчүн инсан билдијини истәјән варлыгыдыр, мәнним үчүнсә инсан истәдијини билән варлыгыдыр. Бу о демәкдир ки, инсан һәммишә ичиндә арамсыз иш көрән истәмлә ора-бура сүрүкләнир.

Бүтүн бунлары көздән кечирәндән сонра Шопенгауер дүнја һаггында өз сонунчуну чыхарыр: дүнја бизә билинән тәрәфиндән көрүнтүдүрсә, ичәри дән тејха ирадә, истәмдир. Бу истәм коркоранә, јәни билинчлә, шүүрлә ајдынлашдырылмыш, јөнәлдиләммиш ирадәдир. Ирадә нә истәдијини дүшүнмәдән елә һеј чан атыр вә нәтичәдә онун объектләшмәси баш верир. Дүнјада нәләр варса, һамысы јел кими, күләк кими дурмадан әсмәкдә олан истәмнин нәсләшмәсидир (объектләшмәсидир вә бу нәсләшмә бизә гаврајышмызын мөкән-заман бичимләринә, дүшүнчәмизин сәбәб-натичә гәлибләриндә көрүнтүләрә чеврилир).

Фикир верин Шопенгауер һекелдән фәргинә. һекелә көрә нәснөләр өзүнү билмәклә мәшғул олан Идејанын (Дүнја Ағлынын) тәрәмәсидир. Шопенгауерә көрә исә дүнја өзүнүбилмәз, дајанмадан чан атан Истәмнин объектләшмәсидир.

Варлығын өзүлүндән һекел Идејасыны чыхарыб, јеринә гаранлыг, вәһши инстинкт кими көрүнән Ирадәни, Истәми гојмаг Шопенгауерин нәјинә лазым олу? Сөзсүз, она көрә ки, бу өзүлү гојанда Шопенгауер дүнјанын аҗры чүр метафизик бинасыны тикир, моделини јарадыр. Буна бахат.

Шопенгауерин пессимист метафизикасы

Бүтүн идеалист философлар Дүнјанын субстансјасы кими көтүрдүкләри јарадычы башлангыча һејран идилер, она Ишыг кими бахырдылар. һекелин өзүндә Идеја дәјишә-дәјишә Дүнјаны дөјишдирик вә беләликлә Өзү дө кәлишиб-ирәјиләјир. Дүнја да инкишар едир.

Шопенгауердә исә белә никбиллик јохдур.

Көрөк нәжә көрә.

Шопенгауер белә һесаб едир ки, көрүнтүләр әләминин архасында әсиб-күкрәјән Истәм Бирчәдир (јада салын о бири философларда Танрынн бирчәлијини). Бу Истәм (Ирадә) Бирчә олдуғу үчүн дө һиссәләрә бөлүнмүр. Ахы, һиссә-

ләрә бөлүнмәк мөкәннн вердији мејданда ола биләләр, мөкән исә јалныз гаврајышда, гаврајышда шәкилләнән көрүнтүләрдә вар, онларын архасында исә мөкән, нә дө заман вар.

Дүнјанын көкүндә дуран Ирадә мөкәнлә, заманла һиссәләрә пәјланмајыб. Она көрө дө Ирадә Бирчәлијиндә гала-гала чохла көрүнтүләр верирсә, демәли, онларын һамысында тамамилә иштирак едир. Шопенгауердән габаг буну Аллаһла бағлы дейрдиләр: О, дүнјанын һәр нөгтәсиндә һансы бир һиссәси илә јох, һәр нөгтәдә вә ејни анда бүтүнүклә иштирак едир.

Сонра алман философ дейр: «бу билинчсиз истәм, кор күввә кими бүтүн јөнләрә чан атан вә һәр јөнүмдә объектләшәрәк көрүнтүләр тәрәдән Ирадә дүрлү нәснөләр верир. Нәснөләр, даһа дәғиг, көрүнтүләр онун манифестә олунмасыдыр (јәни билинчсиздир).

Бах, бурада бәдбин мәғма кечирик. Бир олан Истәм чохла-чохла көрүнтүләрдә объектләшәндә, нәсләшәндә бу чохлада биринин о бириси илә үјүнсүзлүгүндән, дүшмәнчилијиндән зиддијәтләр јараныр. һәр шәј вар олмаға чалышыр вә варлығын, һајатын да өзәллији беләдир ки, бир нәснә вар олмаг үчүн башгаларындан нәјисә зорла гопармалыдыр. Вә Истәм чүрбөчүр нәснөләрдә объектләшәндә бири-бирини дағыдан, дидән нәснөләрин һамысынын ичиндә олдуғу үчүн, онлары ичәри дән ишә салдығы үчүн, әслиндә, өзү-өзү илә дидишир, әлшәшир. Бирчә олан Истәм чохла олан нәснөләрдә өзү-өзү илә дидишмәләрдә булуноур. Шопенгауер һәтта белә дейр: Дүнја Ирадәси һәммишә өзү-өзүнү басыб јемәклә мәшғулду, чүнки көрүнтүләр иллүзијаддыр вә әслиндә Ирадәнин өзүндән башга варолан бир шәј јохдур.

Дүнјада чазибә күввәси, итәләмә күввәси, енержи вә с. вар. Шопенгауер онларын һамысыны бир анлајышда, ирадә, истәјиб етмәк анлајышында бирләшдирик. Дейр ки, чанатым күчү илкиндир вә бу, елә ирадәдир. Чан атмаг исә одур ки, оланла дојмурсан, јенисини, башгасыны истәјирсән. Бах, дүнја белә бир истәмлә ичәри дән бүрүнүбдүр. Вә бу истәм һеч вахт оланла кифәјәтләнмәдији үчүн һәммишә ачдыр. Вә бу ач Ирадә һәммишә өзү-өзүнү басыб јемәклә мәшғулду. Ахтарышларын, һәсрәтин, әзабларын да гајнағы Дүнја истәмнин ачлығыдыр. Биз һамымыз өзүмүздә көрүрүк ки, нә гәдәр јакшы јашајырыг јашајаг, јенә дө бирдән тутумузу (руһумузу) дәрхәнгәлиг, һәсрәт, кәдәр бүрүјүр. Әкәр бүтүн бунлар бир күн гуртарырса, вахт кешир, јенә гәфилдән, бәзән һәтта сәбәбсиз-филансыз үрәјимизи үзүр. Инди, Шопенгауер белә һалларымызын метафизики (јәни бүтүнүкләкә варлыға хас олан) көкүнү кәстәрир: сәбәб одур ки, варлығын көкүндә дуран Истәм (Ирадә) һәммишә ачдыр, дојмаздыр, һеч нә она јетәринчә бәс етмир.

Шопенгауерә көрө дүнја көрүнтүләринин архасында һәмлә едән, әсиб һәр тәрәфә јел кими чуман Ирадә бүтүн һудудлары, сынырлары вуруб

кечмәк истәйир, сонсузлуға тәрәф шүтүр, һеч йердә әйләнмәк истәмир. Анчаг ди кәл ки, онун гаршысына да әнкәлләр чыкыр. Онун нәснәләшмәсиндән јаранан нәснәләр ки, бири о бириси илә доланышыг үстүндә дидишир, бу ирадәни өз долашыгларын а салырлар. Көзүнүзүн габагына кәтирин дүзәнлик боју һәмлә едән күләј, шәһәрә кирән кими бәшләјир даланларын, евләрин арасында долашмаға.

Шопенһауер Дүнја Ирадәсинин объектләшмәсинин пилләләри һаггында.

Сайғылы охучу. Неоплатонизм фәлсәфәсиндә бирчәдән (бирчә танрыдан) пиллә-пиллә дүнја мәртәбәләри, иерархијасы тәрәјир. Һекәлдә дә мүтләг Идеја Тәбиәтин гатларыны инкишаф хәтти илә јарадыр. Тәхминән ошар модел Шопенһауерин метафизикасында, онтолокијасында да галыр. Дүнја Истәми нәснәлләшмәси илә дүрлү јеткинлији олан гатлар верир. Ән јеткин гат Платонун һаггында данышдығы идејалар гатылчр. Јада салаг Платонда идеја нәдир. Идеја, мәсәлән, ағачларын һамысынын мәнһижәтини, аначизкиләрини, принципини өзүндә јазмыш, шәкилләндирмиш анлајышдыр, фикирдир вә Платона кәрә конкрет ағачлар ағач олмағы ондан «өрнәирләр». Беләликлә, идејалар систем кими бир јерә јығылыр вә дүнјадакы нәснәләри тәрәдир.

Шопенһауери исә идејалар бир аз башга јөндән марагандыр. Инсан һәндәвәриндәки нәснәләрдән онларын идејаларына чыханда вә бу идејалар тамаша едәндә Дүнја Ирадәсинин нәлијини даһа јакшы анлајыр. Чүнки бу идејаларда дүнја Истәми ән јеткин шәкилдә объектләшир, билинр.

Дүнја Истәминин объектләшмәсинин ән ашағы пилләсе гејри-үзвү дүнјадыр. Бурада көрүнтүләр архасында ишини көрән Истәм чәзибә вә с. гүввәси шәкилдә тәзәһүр едир. Һејванлар аләми Дүнја Истәминин манифестә олунмасынын, билинмәсинин, көрүнтүләрдә шәкилләнмәсинин даһа јухары гатыдыр. Инсана кәләндә исә бу бахымдан онун даһа јухары форма олмасыны данмаг чәтиндир. Өзү дә Инсаначан кор галан, өзүнү билмәјән Истәм өзүнүн бир тәзәһүр, билинмә нөвү олан инсан ирадәсиндә өзүнү билмә газаныр.

Сөзсүз, Шопенһауерин гурдуғу бу онтоложки, метафизик (варлыг һаггында өјрәти јөнүмүндән) модел кејли суаллар доғурур. Мәсәлән, алман философу дејир ки, Дүнја Истәми өзүнүн нәснәләшмәсинин ашағы пилләсиндә оланлары јухары пилләдә оланлар гурбан верир. Мисал да кәстәрир: отларын Һејванларә јем олмасыны, Һејванларынса инсанларә јем олмасыны. Анчаг сорушмаг олар, Дүнја Ирадәси һарадан билр ки, онун тәрәдјији филан көрүнтүләр, о бириләриндән пилләчән ашағыдыр? Һекәлдә мәсәлә әјдын иди, мүтләг Идеја дүшүнчә олдуғу үчүн јаратдығларыны сејр едиб, онлары анламагла мәшғул олурду. Шопенһауерин аналдығы Дүнја Истәми исә

дурмадан чан атан өзүнү билмәз «јеләсимидир», һәмләдир, и с т ә ј и б е т м ә д и р. Онун һеч объектләшмәсинин нәтичәси олан көрүнтүләрдән дә хәбәри олмамалыдыр. Көрүнтү нәдир? Көрән көзә, гаврајан гаврајыша көрүнәнләр. Өзү дә нечә көрүнәнләр? Субјектин гаврајышынын вердјији гурулушда, фигурларда көрүнәнләр. Демәли, Варлыгын дәрин гаты дурмадан дөвикән, чан атан Дүнја Ирадәсинин күләјинә, әсминә бүрүнүб. Бу «күләк» көзләрин, гаврајышын «пәнчәрәсинә» дәјәндә исә «таггылыты» салыр, јәни, көрүнтүләр тәрәдир. Анчаг бу «таггылытын» Дүнја Ирадәсинин өзү ешитмир, чүнки ешитмәгә гулағы, гаврамаға дүјусу јохдур. Шопенһауер һәмин «таггылыты» Истәмин нәснәлләшмәси дејир. Вә бу нәснәлләшмәни, манифестә олманы (билинмәни), объектләшмәни «пәнчәрәнин» архасында дүрән бизләр билирләр.

Бах бу мәнада сорушмаг олар: вердјији көрүнтүләриндән хәбәри јохдурса, Дүнја Истәми нә билр, онларын һансы јүксәдир вә үмумийәтлә хәбәри јохдурса, һансы принциплә бу ирадә нәләрисә ашағы, нәләрисә јухары, јеткин нәснәләри кими јарадыр?

Шопенһауерин фәлсәфи гурамаларыны јозмагла мәшғул оланлар бу суалларә чаваб таппалыдыр.

Сайғылы охучу, Сизин үчүн исә бу охуда өнәмли олан бир мәсәләни унутмајын. Биз субјектив дүнјамыз, билинчими, шүүрумуз дејәндә өзүмүз дә билмәдән онлары филан өлчүлү гафамыз, бәдәнимиздә јығылмыш сайдығымыз үчүн дә руһ дүнјамызы кичик чәрчивәдә дүјуруғ. Кант, Шопенһауер исә һәмин дүнјаны бүтүн тәбиәт өлчүсүнәчән кенишликдә, ахар-бахарлыгдә билмәји бизә өјрәдир.

Шопенһауер инсан һаггында.

Бир нечә абзас јухарыда бу алман философуна суаллар вердик вә сонра дә сөйләдик ки, ону јозмаг кәрәкдир ки, һәмин суалларә чаваб таппысын. Инди инсан феномени асасында бунула мәшғул олағ.

Шопенһауерә кәрә инсан ирадәси Дүнја Истәминин тәзәһүрүнүн ән јүксәк формасыдыр, чүнки бурада ирадә билмәк, анламагла биркәләшир, ишыгланыр. Вә она кәрә дә Дүнја Истәми инсан ирадәсинин сәјәсиндә кор гүввәдән, өзүнү билмәз чанатмадан өзүнү дүшүнәр гүввәдә чеврилир.

Сорушмаг олар ки, мәним ич дүнјамда истәмин билмәмлә бағлы олмасы мәним ичимдә галыр вә бунун мәндән гурагдакы әзман Дүнја Истәминә нә дәхли вар? Бу суала чаваб Шопенһауерин бир идејасында кизләниб. О сөйләди ки, Дүнја Ирадәси бөлүнмәз бирчәдир вә һәр јердә һиссәләри илә јох, бүтүнлүгү илә иштирак едир. Инди һәмин идејадан нәтичә чыхармаг олар: демәли, Дүнја Истәми мәндә, сәндә онларда да бүтүнлүклә иштирак едир вә һәр бири-миздә идракла, билмәклә бағланлада бүтүн варлыг сәһәсиндә дә билмәклә бағланыр.

Бу, Шопенһауерин зәһләси кетдији Шеллингин, һекәлин дедикләринә чох ошәјир. Јада салаг, һекәлә кәрә дә мүтләг Идеја кор-коранә Дү-

шүнүш кими дүшүнүб јарадарәг, ахырда кәлиб чыкыр чәмијәтә хас олан руһ пилләсинә. Вә бурада руһ кими, Гүт кими о бәшләјир һәм дә өзүнү билмәгә. Чүнки руһ ән өнчә Өзүнү билән, Өзүнү дүшүнән варлыгдыр. Мүтләг Идеја Објектив руһа чеврилир ки, өзүнү билмә илә дә мәшғул олсун.

Шопенһауердә дә бәдәдир. Дүнја Истәми (истәјиб-етмәси) инсан ирадәси кими тәзәһүрүнү таппанда өзүнү дүшүнмәдә булунар.

Анчаг һекәлдән бир башлычә фәрг вар. Һекәл фәлсәфәсиндә руһ кими өзүнү дүшүнән мүтләг Идеја учалыр. Шопенһауер исә Дүнја истәминә севки илә јанашмыр, ону бир чох эзабларын гәјағы сајыр. Вә она кәрә дә Инсан гатында билмәклә истәкләрин торундан гуртулмаг мәсәләси гојулур.

Шопенһауер анладыр ки, инсан дүшүнмәгә көзүнү ачан кими өзүнү јашамаг истәминин (јашамаг үчүн истәјиб-етмәнин) чанатымында көрүр. Бу философун «јашамаг истәми» анлајышынын сонракы фәлсәфи дилә тәсири олду. Мәсәлән, Нитсшә «бөјлә деди Зәрдушт» китабында сөйләди ки, бүтүн дүнјаја һакимийәт истәми хаганлыг едир, һәр нә варса, нәләринсә үзәриндә һөкмранлыг етмәгә чан атыр. Бир аз да кечди, Фрејд башга бир анлајышы,—өлүм истәминин ортаја атыр. Сөйләди ки, инсан јашамаг истәми илә өлүм истәминин арасында вурнухур. Јашамаг јениләшдирмәни тәләб едир, өлүм исә даянмадыр, әлдә едиләни тәкрарә чеврилмәсидир. Адамлар тәкрарларә дүчәр олаңда, мәсәлән, бир һаваны ләззәтсиз-зәдсиз, елә-белә дәгигәдә бир фитлә чалаңда бу ону кәстәрир ки, шүүрларындан хәбәрсиз онларын руһуна өлүм истәми һаким олуб.

Шопенһауерә гәјыдаг. О кәстәрир ки, Дүнја Ирадәси инсанда јашамаг истәми кими иш көрүр. Вә бунун да өз эзаблы сонучлары олур.

Һәмин эзаблы, үзүнтүлү сонучларә бахаг. Кечмиш јохдур, кечиб кедиб. Кәләчәк дә јохдур, чүнки һәлә кәлмәјиб. Олан јалныз индидир. Анчаг инди дә һәр ән кечмишә гачыр. Инсанын варлыгы һәмин һәр ән кечмишә дөнән индинин «бир анлыгында» мүмкүндир. Фикир верирсинизми? Биз «јашамаг» дејәндә нәсә узанан бир «лент» ағлымыза кәлир. Шопенһауер исә анладыр, варола һәмишә индинин аныннын ичиндәдир. Бу ән исә олан кими дә кечмишә чеврилиб јох олур. Вә бурадан философ нәтичә чыхарыр: варолмаг һәмишә индини өлмүш кечмишин гаранлыг учурумуна тулламагдыр.

Кечмиш индидән бир ән сонрадыр. Демәли кечмишин јохлуғу индидән бир ән сонра «гарапыр». Бу мәнада јохлугу һәмишә варлыгын гулағынын дибиндәдир. Инсанда јашам истәми һәр ән, бах белә јакшында дүрән јохлугла чәрпышыр, Бурада Шопенһауер өрнәкләр кәстәрир: бизим һәр адымымыз јыкылмағын гаршысыны алмамыздыр, һәр ән нәфәс алмағымыз боғулмагдан гуртулмагдыр. Бир сөзлә, бәдәнимизин һәјәти һәр ән ләнкидир өлүмдүр. Јашајышымыз һәр ән өлүмүн ертәләнмәси, сонралашдырылмамысыдыр.

Бах, бу өлүмү дәф етмәк үчүн инсанда һәр ән варлыг (јашамаг) истәми иш көрүр. Анчаг инсан һәр дәфә варлыгы әлдә едәндә билмир бу варлыгга нә етсин. Чүнки варолумунда инсаны дарыхла изләјир вә дарыхмадан гуртулмаг үчүн инсан «вахты өлдүрмәклә» мәшғул олур. Инсанлар онлары өзән јүкләри бојунларындан атанда өзләри-өзләринә јүк олурлар.

Беләликлә, јашам истәми һәр ән өлүмү итәләјиб варлыгы сахламаг үчүн чалышыр, анчаг варлыг сахлананда варлыг өзү-өзүнә јүк, эзаб олур.

Нижә варлыг эзаб олур? Буна бир дә бахаг. Шопенһауер һәмин эзабын сәбәбини инсанын и с т ә ј ә н варлыг олмасында көрүр. Истәк нәинсә чатышмамасыннан, демәли, бу чатышмазлыгын тәрәдјији эзабдан доғур. Сәвдәт һәмин чатышмазлыгын арадан көтүрүлмәсидир. Арадан көтүрмәк исә јох етмәкдир. Демәли, бизим сәвдәттиизин асасында нәләрисә јох етмәк дүрур. Јох етмәјин үстүндә исә (јохлугу нә өзүлдүр ки) мәнһәм бир бина тикмәк олмәз. Бу сәбәбдән бизим севинчимиз узун чәкмир, бир эзабы јох едән кими јох етмәли мин эзаба чыхарыг.

Севинчимиз она кәрә узун чәкмир ки, биз јијәси олдуғумуз јакшыларын, дәрјәләрин гәдрини аз билририк, јалныз онлары итирәндә нә гәдәр дәрјәли шәј итирдјимизи ганырыг. Бах, бүтүн буңларә кәрә дә елик, драматик әсәрләр эзаблардан гуртулмаг, сәвдәт урунда чәрпышмаг әһвалларынны олајлар силсиләсиндә кәстәрир, гәһрәманлар сәвдәтә чатанда исә пәрдәләр енир. Хошбәхлик узун бир әһвалат кими сәнәтин объекти ола билмәз.

Шопенһауер кәстәрир ки, ејни һал мусигидә дә вар. Мелоди һәмишә әсас тондан сапынмаг, диссонансларә чатачаг гәдәр долашмагдыр. Вә сонра мелоди әсас тона гәјыдыр. Бу заман мусигини ичәридән һәрәкәтә кәтирән ирадә, истәм мәннунлашыр, әсас тона гәјытдығы үчүн, сакитләшир, динчәлир. Анчаг бир аз кечир, бу вәзижәти јох етмәк истәји јараныр, чүнки әсас тонда чох галмаг монотонлуг (дарыхдырычылыг) јарадыр.

Беләликлә, драматик әсәрләр дә, мусиги дә кәстәрир ки, јашамаг истәминин ахынына дүшүмүш инсан һеч јердә динчлики, раһатлыг таппыр, әлдә етдикләринин гәдрини билмәдјији үчүн дарыхы, итирдикләри исә ону үзүр.

Шопенһауер сөйләјир: көрүн тәле бизи нечә әлә салыр? Бизим јашајышымыз бир тәрәфдән фәзианнин бүтүн дәһшәтләри ичиндәдир. Икинчи тәрәфдән исә, өзүмүзү фәзиә гәһрәманынын ләјагәтиндә, әрәнлијиндә сахламаг бизә верилимәјибдир. Комедија гәһрәманларынны бағайыгы илә һәјат јолуну кечмәк бизә алыңзәзәси олуб.

Бүтүн буңлардан сонра Шопенһауер сөйләјир: инди ки јашам истәми, ирадә инсаны сүрүкләјиб үзүнтүләрә дүчәр едир, онда инсан үчүн бир әләч галыр. Бу әләч инсанын өзүндә јашам истәминин, бүтүн истәкләри, ирадәнин гәјнашмасыны сөндүрмәкдир.

Шопенһауер ирадәнин (истәмин) гәйнашмасыны сөндүрмәк һаггында.

Шопенһауер көстәрир ки, инсанларын чоху ирадәсинин (истәминин гулудур). Көр иш нә јерә чатыб ки, јалныз ирадәләрини һәрәкәтә кәтирән истәмләрини ширникләндирән, јериндән төрпәдән шәјләр онларда мараг доғурур. Мәсәлән, белә адамлар узаг өлкәләрдән кәтирилмиш әчајиб һәјванлар көрәндә онлары елә һәј шитәндирмәк истәјирләр, һеч чүрә сакитчә дуруб бахмаг онлар үчүн мараглы олмур. Көрмәли јерләрә дүшәндә исә диварлары јазмаг истәјирләр. Ирадәләри белә ишләрдә фәаллашанда һәмин јерләрдә олмаг да онлар үчүн мараглы олур.

Бәс гуртулуш һарададыр? Нечә олса, инсан ону вурнухдуран истәмин, истәкләрин гәйнашмазындан азад ола биләр?

Шопенһауер сөјләјир: биз ирадә, истәјиб етмә субъекти олмагдан чыхыб тәмиз идрак, билим, анламаг субъектинә чевириләндә бу гуртулуш баш верир. Тәмиз билим субъектинә чевирилмәк исә дүннанын тәмиз сәјринә далмагдыр.

Тәмиз сәјр бурада һәји билдирир? Ону билдирир ки, сән умачагла, һәјир кәтүрмәк үчүн тамаша етмирсән, тамаша сәнин үчүн өзү-өзүңдә дәјәрли олур. Бах, белә оlanda истәкләр сәнин идрақына, сәјр едиб билмәјинә гарышмыр. Гарышмырса, сән филан конкрет шәхс олмагдан да, фәрдиликдән дә арынырсан. Чүнки филанкәс олмаг нәдир? Филан истәкләри, филан чүр давраңмагы үчүн ирадәси, истәјиб етмәси олан конкрет шәхсдир. Инсан истәмин пүскүртүсүнү өзүндә сөндүрәндә фәрдилијин дар чәрчивәсиндән чыхыр.

Фәрдиликдән арынмаг үчүн башга бир көрәкли иш нәснәләрин һәр биринә баханда һәм ону, һәм дә идејасыны сәјр етмәкдир. Бу һагда Шопенһауерин севмәдији Шеллинг дә, һекел дә јетәринчә јазмышдылар. Шеллинг сөјләмишди ки, схематизмдән, аллегориядан фәргли олараг символда нәснә илә онун анлајышы, идејасы арасында башгалыг, әјрылыг јохдур. Сәјр едән үчүн нәснә идејасыны ғырагдан чағырмыр, елә өзүндә көстәрир.

Һекел ејни проблеми көзәллик әсасында анлатмышды. Көзәллик одур ки, конкрет олан өз көрүнүшүндә һәгигати сәјр етдирир. Инди, Шопенһауер дә сөјләјир: о адам јеткинди ки, Платонун дедији идејалары әјры-әјры нәснәләрин ичиндән бахараг сәјр едир. Вә бу заман идејалара о гәдәр далыр ки, өзүнү, өзүнүн фәрдилијини унутур, шууру (билини) өзүндә јох, һәмин идејалар гапылмыш дурумда олур.

Бунынла бағлы Шопенһауерин даһилик анлајышы өз мәзмунуну ачыр.

Шопенһауер даһилик һаггында

Бу философа көрә даһилик умачагсыз тәмиз сәјрә далараг идејалара, лап елә нәснәләр дүнјасына да сәјр етмәк бачарығыдыр. Ади инсан бу чүр тәмиз сәјри өзүндә чох сахлаја билмир. бир аз бахандан сонра һөвсәләси чатгыр, көрдүјү нәснәни анладан анлајышы тапыр ки, нәснәни онун алтына гојуб баша дүшсүн. Ади инсанын дәғигәдә бир анлајыш ахтарыб она сөјкәнмәси тәнбәл адамын бир аз ајаг үстә дурандан сонра көтил ахтармасына бәнзәјир.

Бурада Шопенһауерин анлајышлар әсасында дүшүнмәјә јахшы бахмадығы көрүнур. Биз Катдан көрмүшдүк ки, тәфәккүр растына чыхан көрүнүсләри ујгун анлајышын ишыгына тутмагла елин шәкилдә анламыш олур. Шопенһауер исә сөјләјир: һәр анлајыш өзүнә ујгун нәснәләр дөстәси һаггында әзсәјли характерик чизкиләри кәстәрир. (Демәли, Шопенһауер Шеллинг киши анлајышларын сонсузлуғуну гәбул етмир). Она көрә дә анлајыш нәснә һаггында чох шеји сөјләјә билмир. Вә ади адамын тәмиз сәјрә һөвсәләси чатмајыб, сәјр етдији нәснәни анлајышын алтына саланда көрүн нә баш верир. Анлајыш нәснә һаггында характерик чизкиләри кәстәрән сорағы верир. Ади шуура белә кәлир ки, нәснәдә анлајышын сөјләдикләриндән башга һеч нә јохдур, демәли, нәснәни анлајышыны тапанда нәснәни там билмиш олур. Јә'ни биләндә ки, «инсан» анлајышы «дүшүнән чалы» демәкдир, белә һесаб едир ки, конкрет адамы бу анлајышын «алтына» саландан сонра онун һаггында чох шеји билмиш олур.

Бурадан Шеллинг мараглы бир сонуч чыхарыр: ади шуур, анлајышларла ишләјән билинч һәр шеји чох тез түкәнмиш сәјыр. Раст кәлдији нәснәјә чох тез марагы сөнүр, она көрә дә тәмиз сәјрлә мәшгул ола билмир. Тәбиәт мәнзәрәләринә, бәди әсәрләрә баханда елә һесаб едир ки, анлајышларын сәјсиндә онлары түкәнәнәчән мәннимсәјиб. Она көрә дә ади адамларын тәбиәтин гојунда узун-узады галмагә һөвсәләси чатмыр. Онлар тәбиәтдә дарыхырлар.

Даһилик исә анлајышсыз сәјретмә олдуғу үчүн һәр нәснәдә сонсузлуға далыр. Кантдан сонра билдирик ки, естетик идеја да бир анлајыша сыгмыр. Она көрә дә Шопенһауер белә һесаб едир ки, даһилик јалныз инчәсәнәтдә олур.

Шопенһауер күлүшүн сәбәбләри һаггында

Бу алман философу даһилијә әнкәл олан анлајышларла дүшүнмәкдән данышмагла анлајышлары тәнгид етмиш олур. Даһа сонра һәмин гәнгид Шопенһауерин күлүш һаггында сөјләдикләриндә јени материаллар газаныр.

Философун фикринчә күлүш көрдүјүн һадисә илә ону аид сәјдығын анлајыш арасында гәфил ујгунсузлуғун ортаја чыхмасындан доғур. Сән бир олаји, нәснәни һансы бир чәһәтдәнсә филан анлајыша баглајырсан вә бирдән дә көрүрсән ки, онлар бу анлајыша һеч чүрә ујгун дејилләр. Доғрудан да бә'зән нијә Молла Нәсрәддинин етдикләри бизи күлдүрүр? Биз Молланы «мүдрик адам» анлајышында дүшүнүрүк вә сонра исә күлмәчәдән бәлли олур ки, етдикләринә көрә о мүдрик-филан анлајышына һеч ујгун дејил.

Күлүшү төрәдәнләрин бир нөвү һазырчаваблыгдыр. һазырчаваб бир-бириндән узаг дуран, бир-биринә дөхли олмајан кими көрүнән ики һадисәни бир анлајышда бирләшдириб ејниләшдирәндир. Шопенһауерин һарадаса дедији һазырчаваб сөзләри јада салаг: «Китаб да күзкүдүр, ешшәк она баханда өзүнү мөләк кими көрә билмәз».

Бу дејимдә китабла күзкүнүн ејниләшдирилмәси, китабы охујанла шәклинә күзкүдә бахан һәјвәрә адамын ејниләшдирилмәси дејими һазырчаваб, дузлу едир.

Күлүшү төрәдәнләрин башга нөвү: анлајыш өзүнә ујгун нәснә илә филан чүр давраңмагы дүзкүн едир, мәсәлән «јемәк» анлајышы јемәли шәјләри јемәји тәби иш кими анладыр. Сонра кимсә јанлыш олараг һансы бир объектисә јемәли шәј анлајышына ујгун сәјиб јемәјә башлајанда вә бәлли олардан ки, әсиндә һәмин объект јемәли дејил, бурадан да күлүш гоғур.

Шопенһауерә көрә бу ахырынчы ујгунсузлуғ һәм күлүшүн, һәм дә ахмагығын әсасында дурур, она көрә дә чох вахт ахмагыгы адамлары күлдүрүр.

Шопенһауер көстәрир ки, ахмагығын бир нөвү дә ишдә, әхлагда педантыгдыр. Педант бүтүн етдикләриндә ағылы рәһбәр тутмаг истәјир. О билмир ки, анлајышлар мүчәррәд, кәсин чәрчивәли олдуғлары үчүн онлара аид һадисәләрин бүтүн чаларыны, инчәликләрини, дәјишмәләрини нәзәрә алмыр. Она көрә дә анлајышдан чыхыш едән, һеч бир реаллыгы нәзәрә алмајан педантын етдикләриндә дүнја илә анлајышларын ујгунсузлуғлары ортаја чыхыр. Мәсәлән, педант әхлаги идеал олан «доғручулуғ» анлајышын чыхыш едиб, хәстәни алдатмыр, онун бужүн-сабаһ өләчәјини хәбәр верир. Буна көрә дә данлаг ешидәндә доғручулуғ әгидәсинә хәјәнәт едә билмәмәси илә өзүнү тәмизә чыхарыр.

Шопенһауер ирадә проблеминдән көзәллијә, үлвилијә нечә чыхыр.

Күлүшдән сонра башга естетик һадисәләр һаггында Шопенһауерин анлатдығларына бахаг. О сорушур: нәјә көрә ишыг, нур күчлү естетик, етик тә'сир көстәрир?

Доғрудан да бир чох мәдәнијәтләрдә ишыг көзәллијин билинмәси кими севилир, нур әхлаги сафлыгла анышыр. Вердији суалын чавабыны Шопенһауер белә ачыглајыр: чүнки көрүлән, ешидилән, дадылан, тохунулан бир чох башга шәјләр дүјгү органларында хошнутлуғ вә ја пис һал јаратмагла ирадәмизи фәаллашдырыр, ишыг исә органлара белә физиоложи тә'сир көстәрмәдији үчүн ирадәдән, истәмдән арынмыш тәмиз билим, идрак һалыны хатырладыр. Бу ачыглама философун көзәллији анлатмасына ачар олур. Көзәл о нәснәдир ки, сәјриндә бизим истәмиமிழи, ирадәмизи дөбәртмир, чағырмыр. Көзәллијин гаврајышы тәмиз сәјрдир.

Јадыныза салын, Кант көзәллијин гаврајышыны умачагсыз сәјр адландырырды, Шопенһауер исә бу умачагсызлыгы өз фәлсәфәси әсасында јени мә'надә јозур. Инсанда истәјиб етмә (ирадә, истәм) енержиси сөнәндә умачагсыз гаврајыш баш верир, көзәллик исә јалныз бәл гаврајыша ачылыр.

Бәс учаманлығын (үлвилијин) гаврајышы нә заман баш верир? Шопенһауер көстәрир ки, учаманлыг да инсанын истәмини сөндүрүр. Учаманлығын мөһтәшәм, азмән көрүнүшү ирадәни өз нәһәнклији илә һәдәләјир. Инсан бәдәни ки, истәмин объектләшмәсидир, учаманлығын јанында, гаршысында өз зәифлијини көрүр. Демәли, учаманлыг өз күчү илә ирадәни сөндүрүр. Сөзсүз, естетик гаврајышда учаманлыг тәмиз сәјрин һәдәфи олур, бу исә о демәкдир ки, тәмиз сәјрдә учаманлығын горхунчулуғу, ирадәни кичилтмәк, көрчәк дағыдычы төһлүкә кими јох, идеја кими гавраышыр.

Шопенһауер инчәсәнәт һаггында

Бу алман философу сәнәтдә јарадылан көркләри (образлары) тәмиз сәјрә чағыран башлангыч һесаб едир. Сәнәткар өзүнүн тамаша объектини мөкәнда вә заман чәрәјанында сәбәб-нәтичә сыраланмасындан чыхарыр вә онлары дүнјадакы дөстә-дөстә шәјләрин һадисәләрин өрнәјинә чевирир. Бөләкликлә һәр образ Платонун һаггында данышдыгы идејалар аләминә бир пәнчәрә олур. Сәнәткарын јаратдығы көркләр она көрә идејаја јакын олур ки, о һәр образы дүнјадакы тәсадүфи, өнәмсиз чәһәтләрдән тәмизләјир.

Көрүрсүнүзмү, бир чох естетик өјрәтиләрә көрә инчәсәнәт дүнјада оланлары анлајыб анлатмагла мәшгул олур. Шопенһауер үчүнсә сәнәт

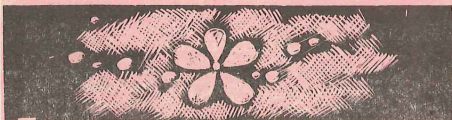
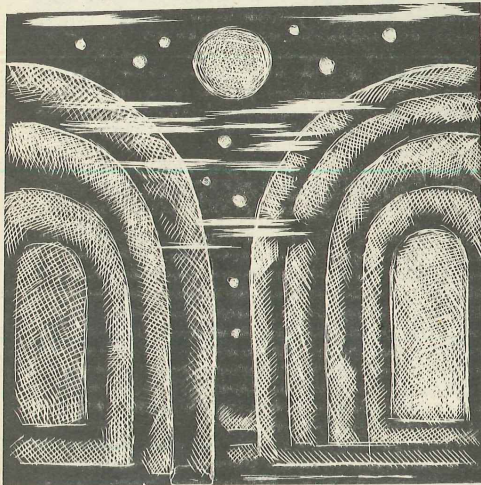
оланлардан јухарыда дуран, эсл маһијәтләри өзүнә јығмыш идејалары тәмиз сејринә далмағ үчүн бизләри кәрәкли дурумә, шәрәитә салыр.

Сәнәт ејрәнәндә дә көрүнтүләрин архасында дурмуш Дүнја Истәмнинин нечә объектләшмәсини анладыр. Мәсәлән, ме'марлығ Шопенһауерә көрә Дүнја Истәмнинин нәснөләшмәсинин (объектләшмәсинин) ән ашағы пилләсини анлајыб аплатмағдыр. Бу пилләдә истәјиб етмә мәддә күтләсинин кор вә кар, билинчсиз (шүүрсуз) чанатымыны төрәдир. Анчағ елә бу гатда да Истәм нәснөләшәндә чисмләрдә, мәддәдә икиләшир, бир-биринә гаршы дуран төрәфләрә бөлүнүр. Ме'марлығ буну мәддәнин күтләсинин ағырлығы вә чевиксизлији илә онларын архитектура формаларында чевик ритмә салынмасынын зиддијәтиндә көстәрир.

Фачиә Дүнја Истәмнинин өзү-өзү илә бу зиддијәтдә дидишмәсини ән јүксәк пилләдә, инсан ирадәләринин чарпышмасында дәншәтли өлчүләрдә вә там ајдынлығы илә үзә чыхарыр.

Мусиги һағғында Шопенһауер сөјләјир: бас тонунә јахын сәсләр Дүнја ирадәсинин объектләшмәсинин ашағы пилләсини ачыр. Бу пилләни гејриүзви әләм тутур. Мелодини охујан сәс Ирадәнин объектләшмәсинин јухары пилләсини,—инсаны билдирир.

Беләликлә, Шопенһауерин естетикасы илә таныш оландан сонра биз нәји көрүрүк? Ону көрүрүк ки, өзүндән өнчәки систем дүзәлдән философлар кими о да тапдығы башлыча метафизик идејаны дүнјанын Истәм вә көрүнтү олмаасыны көтүрүб ону етика, естетика проблемләриндән кечирир. Бә беләчә јени етик-эстетик нәзәријәләр дүзәлдир.

АЛЛАҢ СӘНӘ РӘҢМӘТ ЕЛӘСИН, АҒЧАКУЛ МҮӘЛЛИМӘ

Өмрүмү күнләр гатлајыб гојуб чибинә,
дәгигәләр тум кими чыртдајыр чанымы
Рәнжбәрәнж јазылырам ајларын

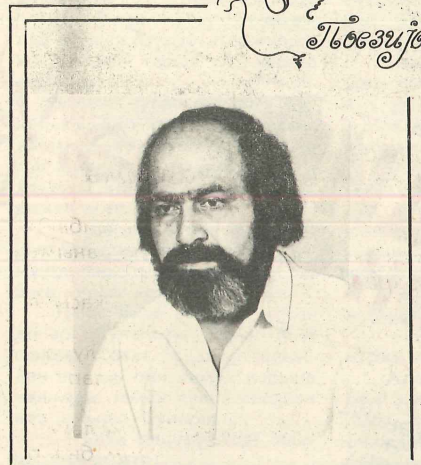
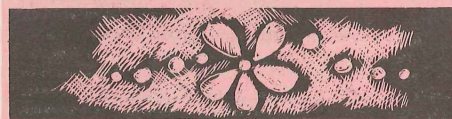
јахасына,
илләрин јахасында ләчәк-ләчәк

солурам.
Ким билир—һансы «күләк» апарачағ
мәни,
алдадачағ мәни һансы «мәләк»—
ким билир.

Төвбәми, ким билир, һансы күн
едәчәјәм.

Чатмајачағам
һансыса мөканын әлинә—ким билир,
чатмајачағым күнләр
Јазмадығым мәктубларымдыр,
ичмәдијим дупдурду суду чатмајачағым
күнләр;

оғлум,
о сују сән ичәчәксән,
сән јазачағсан о мәктублары,
ичмәдијим о су гәдәр күнаһсыз олачағ
јазмајачағым о мәктублар да.

Сабир АДИЛ

Кәндә кетсәм бир ахшам,
бир ахшам
данышан ағачларын арасындан кечиб
бөјүкләрә,
кичикләрә салам версәм,
салам версәм гушлара,
јарпаглара,
архын сују дујуг дүшәчәк,
дујуг дүшәчәк бир евин
пәнчәрәсиндән дүшөн ишығ.
Дујуг дүшәчәк дивар дибиндәки
көһнә күјүмүн ичиндә
нәнәмин далғаланан кәлинлик шәкли.
Евин гапысы ачылачағ,
гапыдан сүзүлән ишығ
дүшүрәчәк анамы һәјәтә;
бирә кими дарышачағ
чаныма

онун кәдәр долу бахышы.
Ленә гәссаб кими доғрајачағ,
доғрајачағ мәни кечә.
Итләрин һүрүшү,
гарыјан гурбағанын сәси,
чырчырамаларын сәсиндәки јол
кедәнлик

апарачағ,
апарачағ мәни узаглара.
Јовшанларын,
бијан отларынын
тәзәк гоһусу—
кәтирәчәк јаныма
тәрини силә-силә һаралардаса
от чалан һәсән әминин
ај ишығы алтында
дәрјазын ағзында парлајан,
сусузлугдан бозаран гапгара
додағларыны.

Бөйүккиши ҺЕҖДӘРЛИ

ДЕДИМ ЧИҖӘЛӘН ҖӘРМӘ...

(БИЗ ӨЛМӘҢИ ӨҖРӘНДИК.
БӘС ЈАШАМАҒЫ НӘ
ВАХТ ӨҖРӘНӘЧӨҖИКИ?)

Ш ӨҺӘРИН кирпији ганамышды. О кечәнин сабаһы јох иди, Супәриси.

Супәриси! Сән кимсән белә. һеч јурдун-јуван да јохду. Сәнә јаздығым бу мәктубу күләкләрә тапшырачағам. Бир дә нә фәрги, сән варсан-јохсан, төки сәсими ешидәсән.

Јанвар 19-дан 20-јә кечирди, саат бирә ишләјирди... Шүшә көзлү чеза дәстәләри боја-боја дүзүлмүшдүләр. Дүз 15 дәгигәдән сонра Әзизбәјов метросунун јанындан «Москва» проспектилә шәһәрә ахачагдылар. Нә истәјирдиләр, нијә кәлмишдиләр? һеч ким һеч нә билмирди. Супәриси. Анчаг билән биллирди: «Мәзлумларын азадлығы јохдур».

— Ким өлмәк истәјир!
— Истәјән чохдур, истәмәјән јохду...

— Өлдү-галдыја бахмајачаглар. Дүз 15 дәгигәдән сонра кирәчәкләр. Әмр вар— өлдүрән күнаһсыз, өлән күнаһкар.

Адамлар әл-әлә тутдулар. Чанлы сәдд јаратдылар. һамыны өлдүрәчәк бир гүввә јохду. Алын јазысына инананлар өләчәкләр. Өлүм мүгәддәсдир, Супәриси. һамынын гапысыны бир вахта дөјмүр. (Чох-чох гапылар ичәридән бәрк-бәрк гыфылланмышды).

— Сиз, думан золағы, јолдан чәкилин! Мә'насыздыр. Дүз 15 дәгигәдән сонра кирәчәкләр...

— Биз үчүз јашамадыр.
— Аتماзлар.

— Атачаглар. Онларын сүнкүләриндә гана бојанмыш кин далғаланыр.

«Москва» проспекти гана сусамышды. һамы ағлајырды, һамынын көз јашы јохду. Булудлар гылынчланмышды. Бир лејлак јуvasы учурулмушду?

Чәкилмәк олмаз! Өләнләр өләчәк!

— Нә вар архада.
— Мәзарымыз.

Бош мәзарларга гар јағыр, Супәриси. Архаја јол јохду. Анамыз бизи үзүкүнә-үзүирәли доғуб. Өлүм әбәдијәтдирсә, биздән архададыр. Ким сачларыны јана төкүб? Нијә төкүб? Мән буну билмирәм.

— 15 дәгигәдән сонра аһамана нәрдиван гојулачаг. Билмәк олмаз, олан олачаг, кимин сон сөзү вар?

15 дәгигәдән әввәл һеч кимин сон сөзү јох иди. 15 дәгигәдән сонра һамынын сөзү варды. Илан көзлү автоматлар од пүскүрүрдү. Илк күлләни ишығы кәлән пәнчәрәјә атдылар.

Ишыға күллә атдылар, Супәриси. Бир көрпәнин чичәкләнмиш тәбәссүмү... хатырламаг ағырдыр. Бешији мәзарына дөнмүш көрпә... һеч белә дә демәк асан дејил.

15 дәгигә әввәл чијин-чијинә адамлар пәрән-пәрән дүшмүшдүләр. һамы өзүндән габага гачмаг истәјирди.

Һаһаг бизә севмәји өјрәтдиләр. Супәриси, севки бош шәјдир. Севки һамынын јадын-дан чыхды. һеч кимин карына кәлмәди. Јаман күнүн севкиси көз јашыды, Супәриси.

— Бизи өлдүрүләр! Илаһи, көмәк дур!

— Јалварма! Јаддашына дәјаглан.

— Јохду јаддашым. Кимдир јаддашым!

— Нәсими әзабы!.. Биз дүнәнки дејилик.

— Сөз күләшдирмәјин. Гачын, башынызы гуртарын.

Гачан гачды, чаныны гур-

тарды. Гачмајанлар торпага көк атды. Әбәдијәт нечә јараныр, Супәриси? Биз өлмәји өјрәндик. Бәс јашамағы нә вахта өјрәнәчөҖик?

Һеч ким һеч нә билмир. Даш дагдан нијә дијирләнир? Көз јашымыз гурујанда ағлајырыг. Андымыз сынанда сүрүшүб јыхылырыг.

О кечә јыхылмышдыг. Көј үзү турш дадырды. Зүлмәтин ичи чичәкләнмишди—алчалча. Олан олмушду, кечән кечмишди—асфалт күчөләр ган ичиб киримишди.

— Дедим, чијәләк дәрмә, әлләрин ганда көјәрә.

— Чијәләк дәрмәдим, әлләрим ганда көјәрә...

Адамлар пәрән-пәрән һейдән дүшмүшдүләр. Салмышдыг, сындырмышдыг. Нәји? Билмирәм? Өз көзләримизә бахмага утанырдыг.

Утанчаг ушаглар идик: чашыб һаггымызы истәмишдик. Күлләни көзүмүзә зилләдиләр. Көзүмүзә илан бахырды. Илан көзү дајанмыш анды, Супәриси. Дүнәнә әлимиз чатмыр, бу күнүмүз јохдур, сабаһымыз нечә? Көрән сабаһлар вармы? Нәсимидән бу күнә-

чән шәһид бир халгын әзабы симфониясыны ким јарадачаг?

Биз өзүмүзү танымырыг. Једәјә кедирик, јаддашсыз-јаддашсыз өлүб итирик. Бәлкә дүнја дүзәлә. Јох, бу дүнја дүзәлмәчәк—биз дүзәлтмәсәк.

Бу торпагда тәзә мәзар јохду. Өлдүрүләнләримиз унудулуб јаддан чыхмыш шәһид мәзарларына гојулур. һәмишә белә олуб, инди дә беләди: шәһидләримиз улу шәһидләрин мәзарында көјәрир. Мәзарларымыз јашајыр. Бәлкә елә будур әбәдијәт?

Мән һеч нә билмирәм...

— Супәриси, ахы сән кимсән, нијә мән сәнинлә данышырам!

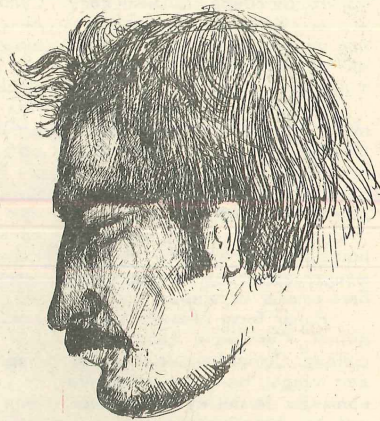
Сән һеч кимсән, сән јохсан. Јахшы ки, мән Јохлугла даныша билирәм. Јахшы ки, мән чијәләк дәрә билмирәм...

Мән бир шәһид кими бу дүнјаны севирәм, Супәриси.

ЈЕТИШМИШ ТУТ АҒАЧЫ

Бөйүкши, мөн сөнин /азычылыгыны тесдиг етди/
МУҒАННА

*Böyüksişi
Meşdöşli*

Гарышгалар ширәжә дарышмышды. Ушаглар аглашырды. Күл ағачынын дибинә төкүлән ләчәкләриндә көзләринин оғурланмыш ишыгы саралдыгча Мәсмә гејзләнирди. «Әдә, һети, көтүр балтаны, доғра төк дүјүнлү көтүјү».

Һети көјләрин гәзәбинә көлмиш јуху кими бир торанлыг ичиндә өзүндән баш ачмырды. Балтаны бир галдырыб бир јендирди; бу дүјәнанын сирли-дүјүнлү көтүк үзүнә гәјытдыгча һети чиликләниб өз ичинә төкүлүрдү.

Гоча Дәјирманчы унлу әлләрини чәнәсинә сөјкәјиб бир кәнарда отурмушду. Адамлар тәәччүб ичиндәјдиләр, ону өлмүш билирдиләр.

Јетишмиш тут ағачыны силкәләјән јох иди.

Мәсмә өз чанынын һәјиндәјды. Јашамаға өмүр ахтарырды. һарданса—узаглардан умдугу көз јашы бојда ишыг гаты-гаты зүлмәтдән кечмишди. Ијнә кими назилиб үрәјинә санчылышды.

Вахт јох иди; тозанаға гарышыб бир

ујғу кими көј үзүнү тутмушду.

Сәмәсыз адамлар заман дахилиндә бир-биринә гысылыб нә баш вердијини анламырдылар.

Һетинин атабир, өкеј гардашы көј үзүнә даш атды; һәр шеј бирдән-бирә дәјишилди. Бир-биринә бахан пәнчәрәләрә јуху рәнкли бир думан чөкдү.

Бир фәләкәт үстә ганад-ганада гара гаргаларын ган гоҳулу көлкәси алданыб галды рәссам бармагларында.

Гылыч кими өз гәзәбинә гыннанмыш јоллар—даһа кедиләси дејилди.

Һамы тәзәдән, өзүндән-өлүмүндән доғуласы...

Бир гарынын јухулары кими рәнкини итирмиш дүшүнчәләринин әтәјиндән әлләрини бир галдырды, бир бахды—көј үзү көрүнмүрдү.

«Бир олан бир дә олачаг, һагг доғуланлар јашајачаг» һети алајухулу пәнчәрәдә өз әксини көрдү—сүмүк саплы бычағы галдырыб киминсә күрәјинә саплајачаг кими.

Горхуб сарсылды. Елә бил башы бәд бир хәбәрә дәјиб галхды. Ани олараг көзләрини

јумду, она елә кәлди ки, ичиндә гана сусајан әчаиб бир варлыг отуруб, дахилиндәки ваһимәни варлыг кими гаврады—ејнилә өз анасына охшар. «Тәләс, инди олдуғун кими бир дә гисас үчүн доғулмајачагсан».

Аддым-аддым чөкилди, архасында чат амыш додагларынын сусузулуғу кими нәһәјәтсиз бир сәһра һисс етди: ајын солғун ишығында бир-биринә сарынмыш боз сәһра иланлары бу дүңадан хәбәрсиз кими Мәсмәнин көзләринин оғурланмыш ишығында севиширдиләр.

Һараса тәләсән јарпыз гоҳулу күләкләрин архасынча отаға сүмүк саплы бычағын үчүндәки ишарты кими бир сојуглуғу јайылды. Анасы Мәсмә һәлишә олдуғу кими көһнә чарпайда өскүрәкли, хышылытылы бир јуху јатырды.

Дахилиндә һисс етдији ваһимә анасынын сәсијлә данышды: «Тәләс! Инди олдуғун кими бир дә доғулмајачагсан».

Һети өз әксини пәнчәрәдә тәзәдән көрдү; киминсә күрәјинә саплајачаг тәки јухары галдырдығы бычағын учу ач чанавар дишләри кими ишарырды. Архаја чөкилди, ајагларында гуш ганадларынын јүнкүллүјүнү һисс етди. «Мән јухудајам. Мән јуху көрүрәм». Сәси пәнчәрәјә чырпылды, һәлә ганадлары Бәркәмәмиш гуш баласы кими архасы үстә дүшдү, ағзыны ачыб јумду.

Көһнә чарпайы чырылдады. Анасы сирли-сирли нәсә пычылдады. Үзүндәки гырышлар ишыға ач илан балалары кими тәрпәшди.

Һети сүмүк саплы бычағы бәрк-бәрк сыхды. «Мән јухудајам». Исти бир тәсәлли ичиндән атылыб бычағы јендирәчәкди. Ичиндәки ваһимә ејнилә анасынын бомбоз сәсијлә дилләнди: «Тәләс! Сәнин бәхтини сәнин атабир гардашын оғурлады. Сән бир дә бу кечәки кими доғулмајачагсан».

Һети бајыра атылды. Илләрдән бәри һеч чүрә доғрајыб парчалаја билмәдији дүјүнлү дағдаған көтүјүнүн јанында нәјә көрә ајаг сахладығыны анлаја билмәди, көтүр-гој еләди, дүшүндү-дашынды.

Анасы кими гочалыб көзләринин рәнкини итирмиш Алабашы башыны галдырыб ону кинли-кинли сүздү, елә бил һетини биринчи дөфәјди көрүрдү. Сүмүк саплы бычағын үчүндәки ишартыдан үшәниб јерини дәјишди, дүјүнлү көтүјә гысылды.

Көј үзү көрүнмүрдү. Әтраф сүд бир ајдынлыг ичиндә зәһәрли бир һәјатын јаддашы кими сусмушду. Ганад-ганада учушмуш гара

гаргаларын көлкәси рәссам бармагларында алланыб галмышды.

«Мән јухудајам». һетинин чынгыры чыхмады. «Тәләс!» дахилиндән кәлән сәс ону тәрпәтди.

Мәхмәр кими јумшаг чығыры тутуб кечәләр сачыны суларда гурудан сөјүдә доғру јеријирди.

Кечәнин дәринлијинә јаралы бир һычгырты чөкмүшдү. Гурбағалар бир-биринә сарынмыш сәһра иланларыны көрүб сонунчу дөфә гурулдашмышды.

Булуллар јарылды. Ај бу кечә кими мәјус иди—һетижә белә кәлди. Сүмүк саплы бычағы әлиндә ојнадыб сөјүдүн синәсинә чөкди: Сәнәмин баш һәрфини јазды. Елә бил чоҳдан итирдији гижмәтли бир шеји тапды, раһат нәфәс алды.

Һарданса гәјядан күләкләрин архасынча гара-гара көлкәләр көрүшүб әл-әлә вердиләр. Нәсә ахтарышдылар—нәсә итирдијини билмәјән адамлар кими.

Һети титрәк дизләрә үстә чөкдү, күрәјини сөјүдә сөјкәди. «Мән јухудајам» сәси чыхмады. Бир үшүнтү ичиндә сирли бир әләмә гапылмышды. Кәнд бир овуч ичиндәјди: — һәлә чырпылмамыш тут ағачынын дибинә гәјнар сү төкмүш әлләрин пешиманчылығыны чөкирди.

«Сән јохсан. Вар оlanda кез јашынла гәјитмысан»—һети бир ешитди, бир дә ешитмәк истәмәди, онсуз да һеч нә анламырды. Көзләрини чәрәси адамын тәбәссүмүнү андыран сојуг, солғун ишыг сүстләшмиш пәнчәрәјә зилләди. Сәнәм кечәләр шам ишығында јатырды.

Һамынын ејни јуху көрдүјүнә һеч ким инанмаз—сәрт бир үмидсизлик атында санки ону кирпикләринин јанағына салдығы көлкә бојда бир гараја салыб сыхдылар, елә бил зүлмәт гарыјды—гаргајырды. һети өзүндән—бу дар гәфәсдән дартынды—«Әл чөк, мән сәнә инанмырам».

Сәнәмлә күл ағачынын јанында көрүшүрдү. «Сән мәним бәхтимсән, ким сәнә тохунса, әлимдән гуртулмаз».

«Мән бахышларындан узаға гојма—ағ көјнәкли јухун кими» Сәнәм һәр дөфә ејни чүр күлүмсәјирди.

Һарданса әсән күләкләрин архасынча јарпаглар пычылдашды. Гурбағалар сонунчу кәрә гурулдашды—елә бил кимсә сулара даш атды. Сөјдү сачаглаарыны сулардан галдырды. Алабаш онунла үзбәүз чөмәлмишди. Бом-

боз, кәсәрдән дүшмүш бахышларында бир жалварыш донмушду. Һетинин ганы гаралды, сүмүк саплы бычагы јухары галдырды—јендирәчәкди.

Алабаш јазыг-јазыг синсијиб кери чәкилди. Бахышлары сөзлүдү, кеченин дәринлијинә ағыз тутуб улады.

Һети итә тәпинди. Алабаш гүрүгуну гысды, нәсә дејә билмәдији сөзүн јанғысы кими узагда көзәрән ишыға доғру көтүрүлдү.

«Оланлар бир дә олачаг. Оланлар бир дә олмајачаг».—бу сәсин һардан кәлдијини һети кәсдирә билмәди.

Карван кечмишди, заман кечикмишди. Алабаш Сары ганчыгы чождан лап чождан итирмишди...

Сарыганчығын көј гуршаг баласы Топпушла бағы хәтирә бирдән-бирә јадына дүшдү. Һети үшүдү. Сүмүк саплы бычагы әлиндә бәрк-бәрк сыхды. Киминсә ганыны төкәчәк кими учунду. «Тәләс. Кечиксән, өзүндән гисас алачагсан» дахилиндә күт ағры һисс етди. «Мән јухудајам». Өз сәсини гырх аршын гүјунун дибиндән ешитди. Көј үзү көрүнүрдү. Булудлар бир-биринә сыхлашып сармашыг кими сулар салландыгча кечә гушлары сәс-сәсә верирди. Һети хош бир һисс кечирди—јашадыгы өмүр көзләринин габағында чанланды.

Ушаглар јухусуз әлләринин архасынча гачышырдылар. Топал Мурад чәнәсини овчуна алыб сонунчу алманын дүшмәсини көзләјирди.

Ејсел әл бојда китабдан сөз охуду: «Еј инсан, сән нуруну итирмисән. Башышағы јери Көј үзүнә бахдыгча һәр дәфә бир күнаһ ишләдирсән».

Һети гырмызы бир утанчаглыг ичиндә сусуб дурмушду. Ејсел ону јанына чағырды. «Ешит—деди, инсан нуруну итириб, бәшәр өлүмә мәнәкүмдур. Буну көјләр билдирир; јени доғулан бир ушаг дүнјаны хилас едәчәк».

Һети данышмырды, бахышлары јувадакы сарыдимдик сәрчә балапарына јем дашыјырды.

Ејсел ону сикләди: «Һәр биримизин ичиндә бир нур вар. Һәр биримизин ичиндән бир нур итәндә һејвана дөнүрүк. Сән кимсән, Һети!»

«Мән кимәм!» Һети үзүнү чевириб архасына бахды, бир-биринә сарынмышды боз сәһра иланлары.

Һети баш көтүрүб орачан гачды. Ләчәк-ләчәк үзүлүб дибинә төкүлүрдү күл ағачы, Сәнәм бир илди көзә дәјмирди.

Һети илди сусуз кимијди. Фагы гары јолуну кәсди, хәбәрин јох, ај јазыг. Сәнәм бич оғлан доғуб.

Һети һеч кими көрмүрдү, һеч нә ешитмирди.

Ејсел әл бојда китабы ахырачан охумады. Ахырда јазылмышды: «Сонунчу кимдир! Һеч ким сонунчу олмаг истәмир».

Һәлә чырпылмамыш тут ағачынын дибинә гәјнар су төкүлүмүшдү.

Ушаглар гачышдыгча бәд хәбәр јайлырды. Адамлар јығышыб бој-бој дурмушдулар. Көјләрдән сәда кәлди: јени доғулмуш ушағын ады Ејнурдур.—Ејсел әлини галдырды, бош-бош һырыдамајын бизи космик тәфәккүр ерасына атыблар. Инсан өз руһунун саһибидир.

Адамлар тәәччүб ичиндә чијинләрини чәкдиләр.

— Һети, башыны галдыр. (Һети башыны синәсинә саллајыб дурмушду) Ејнурун атасы сәнсән, кет оғлуна саһиб дур.

Адамларын ичиндән курулту гопду.

«Сән буну етмәсән, фәлакәт баш верәчәк». Һети башыны галдырды, бу истәһза үчүн бәһанә олду—адамлар гәһгәһә чәкиб ону әлә салырдылар.

Анасы Мәсмә бирдән-бирә пејда олду.

— Сиз ит ушағы, нәјиниз артыгдыр Һетидән! Ону әлә салыб күлүрсүнүз (Мәсмә чәлијини јерә дөјчләди). Бура бах, Ејсел, сән өз оғрашылығыны Һетинин үстүнә јыхма.

Һети сусуб дурмушду. Көјнәк-көјнәк тәр төкүрдү. Адамлар сусмушду—ағызларында гурумүш сөзүн ачысы. «Бич ушағын атасы кимдир! Һеч ким бич ушағын атасы олмаг истәмирди».

— Бабан јараммады, киши олмады. Атан јараммады, киши олмады. Көтүр балтаны.

Һети балтаны икиәлли галдырыб јендирди. «Сән дә јараммасан, киши олмајачагсан» анасынын сөзләри ијнә кими кичкәһларына санчылды.

— Дүјүнлү көтүјү јараммады, Һети киши олмајачаг,—өкәј гардашы һырылдады.—Сән сәфәһсән Һети, сән анана охшамысан».

Өкәј гардашы әлләринин јухусуна бир шәкил чәкди—Һети јара билмәдији дүјүнлү көтүјә бахыб-бахыб гочалмышды.

Баш көтүрүб кедәчәкди. Бу дүнјада кедилмәјән бир јер вармы!

Һетинин өнүндә ајаг изләри узанырды. Ону узаг бир сәслә чағырдылар.

Һетини ким чағырды! Ејселә туш кәләчәјини һеч ағлына кәтирмирди.

— Ејнур сәнин оғлундур. (мәндән башга һеч кимин охуја билмәјәчәји бу китабда јазылыб) Ејнурун атасы, Сәнәмин әрисән—буну үнутма.

Ејсел чәкилиб јох олду, елә бил киминсә көлкәсијди.

— Атан гурумсаг, үстүмә арвад алды. Сән ондан артыг олмајачагсан. Көтүр балтаны... Анасы аз гала Һетинин көзләрини ојуб төкәчәкди.

Анасы Мәсмәнин көзләринин ишыгы гурумүш көз јашы кимијди.—Һети анасындан нә үчүн зәһләси кетдијини анламырды. Ајагларыны аралы гојду, вар күчүлә балтаны галдырыб јендирди. Дүјүнлү көтүк һеч вахт ачылмајачаг бир сирр иди. Һәр дәфә балтанын ағзы гопуб дүшүрдү. Һәр дәфә дә бүлөвә чәкирди.

Һетинин әлләри сојуду. Әлләри кими ағзы габармыш балтаны кәнара туллады.

Дүјүнлү көтүјү јарыб парчалаја билмәјәчәк. Һеч вахт да киши олмајачаг. Даһа фикир чәкмәјә дөјмәз.

Һәлә чырпылмамыш тут ағачына гысылды. Бу тут ағачыны ким чырпачаг!

Гарышгалар ширәјә дырышмышды—гарышгалар өлүмүнү газанмышды.

Һети чүрбәчүр сәсләр ешидирди. Бу сәсләр ләчәји дибинә төкүлән күл ағачынын будаглары кими лүт, сојуг, мәјус иди.

Сәнәм бир-биринә гарышыб көзләринин габағына торанлыг кими чәкән сәсләрин ичиндән чыхды—көрпә Ејнур голлары үстә.

— Нәјә дејирсән, анд ичим, бу сәниндир. Ејнуру сәндән хәбәрсиз, сәнин көзләриндән оғурладым. Һәмин күндән сән мәним әримсән.

Һети әлләрини ирәли узадыб көрпәни көтүрмәк истәди, голлары галхмады. Мәјус, сүст һалда бахышларыны дүјүнлү көтүјүн јахасына дикди—нәсә итирмишди, нә итирдијини јадына сала билмирди.

«Мән сәни һәр кечә көзләјирәм,—Сәнәм ала-торанлыг ичиндән пычылдады: Сән гапымы дөјмәсән, фәлакәт дөјәчәк».

— Дә, а корбақорун оғлу, ағлыны ким ојнадыб јериндән. Олмаја, о гәһбәнин хиффәтини чәкирсән. Даш төкәсән, таиры, буну ве-

ринчә бир кор гыз верәјдин мәнә,—анасы илан бахышларыны Һетижә зилләди—әдә, бәлкә эзкә баласыны јемләмәк фикринә дүшмүсән!

Һети анасынын сәрт рәфтарына һеч вахт дөзмүрдү, анчаг башга чарәси дә јох иди. Һәр дәфә бојуну бүкүб күнаһкар ушаг кими сымдырдыгы күзкү парчаларында аз гала көврәлиб ағлајачаг әксинә бахырды—о бир иди, јохса мин.

— Бојуну бүкүб јазыглаша, көтүр балтаны! Доғра төк дүјүнлү көтүјү. Өмрүмү-күнүмү чүртүдүм, бу дүнјаны анламадым.

Анасы өрдәк кими јанларыны баса-баса узаглашды. Һәр күн ејни вахтда онун һара кетдијини Һети билмирди. Ешитдијинә көрә, гәбиристанлыгда дәјаныб саатларла киминсә башдашыла данышырды. Һәр дәфә дә сөзүнү ејни чүр битирирди: «Биз һәрәмиз бир баш дашыјыг, алын јазымыз охунмур. Бизи јашадан нәјисә бир дәфә билмәрә итириб өмрүмүз боју ахтарырыг».

Дејиләнә көрә, Мәсмәнин бу сөзүндән сонра гара гаргалар гәбиристанлыгын әтрафында һәрләниб дөврә вурурдулар.

Һети гара гаргаларын гарылысыны ешитди. Ичинә үштүмә дүшдү. Гара үјгулардан јахасыны гуртармаг үчүн әл атыб балтаны көтүрдү. Вар күчүлә галдырыб јендирди.—Дүјүнлү көтүјүн дырнаг бојда гырынтылары балтанын ағзындан чыхыб әтрафа сөпәләнди.

Дүјүнлү көтүјү парчалајыб дағәтмәсә... Ичини одлу бир аһ јаралады. Һети уфулдады. Дүјүнлү көтүјү галдырыб јерә чырпачагды, анчаг күчү чатмазды. Кимисә көмәјә чагырачагды,—Һеч кими көрмәди. Ушаглар дөстә-дөстә гачышырдылар.

Әлләри һәр шөјдән үзүлмүш чарәсиз бир адам кими диз үстә чөкдү. Ичин-ичин һөнкүрдү. Һәмишә олдуғу кими инди дә нәјлә күнаһкар олдуғуну анлаја билмәди. Башыны әлләринин арасында кизләтди.

«Ким јетимдир! Һеч ким саһибсиз олмаг истәмир» Һети јенидән сәс ешитди. «Ким јашамаг истәјир! Өлмәк истәјән јохдур». «Тәрпән, Һети, биз севкидән доғулуруг—өләндән сонра».

Һәлә чырпылмамыш тут ағачынын будағындан илкәкү кәндир салланырды. Һетинин башынын түкү габарды. Дурдуғу јердән тәрпәнмәк истәмирди. Бахышлары торпаға налланымышды.

«Төрпөн, һети. Өлүм өләнләрин севки-сидир».

Һети бир аддым атыб дајанды. Дизләри тир-тир әсирди.

— Дајан.— Анасынын сәси гулағында чинкилдәди,— сән иблисә үмүсән, ит баласы. Көзләринин ишығы ијнәжә дөнүб үрәјинә санчыланда буну дәрк едәчәксән.

Анасы әјри-үјрү чәлијини һетинин синәсинә тушламаышды. Һети елә бил јухудан ајылды. Һөрүмчәк торундан чыхыбмыш кими чырпынды. Дүшүнчәләринә јаваш-јаваш санки гаранлыға тутулмуш шам ишығы сүзүлдү.

— Балтаны көтүр. Бекарчылыг ағлыны оғурлајыб. Анасы нифрәтлә үзүнү чевирди. Ағыр-ағыр пилләләри галхды.

Һети кәсәрдән дүшмүш балтаја тәрс-тәрс бахыб үдгүндү. Бахышлары јувадан башыны чыхарыб чивилдәшән сәрчә балаларыны сығаллады. Бу сәрчә балаларынын бир күн ганад ачыб учачагы сәмтдә Ејсел әлләри бојда гара чилдди китабы охујурду: «Сөјүд ағачы бар вериб. Бу нечә ола биләр! Сөјүд ағачы бар вериб. Мәммәд адам олуб. Бу нечә ола биләр! Мәммәд адам олуб».

Ејселин сәсини күләкләр солгун севки кағзы кими фырладырды. «Мән бирәм, ики дејиләм, мән икијәм, бир дејиләм».

Гарышгалар ширәжә дарышмышды—гарышгалар өлүмүнү газанмышды.

Ләчәк-ләчәк үзүлүб дибинә төкүлүрдү күл ағачы.

Гаргајан гаргамышды. Гаргышлар Сәнәмдән јан гачмышды, бич баласы голлары үстә бөјүүрдү.

Гысыр Фаты сајыглајырды: бәхтим дашдыр, даш бәхтим дејил.

«Дүз бахмаг мүмкүн дејил» һетинин ичиндән бир далға кечди. Архаја бахмаға горхду. Архасында боз сәһра иланлары бир-биринә сарынмышды.

— Һети. Һети. Белин гирылсын, Һети... анасы ону чагырды, анасы она гаргајырды... вај дәрив, дад дејәсән, Һети. Јухары галх, Һети... өлүләрин кез јашы јохду, өлүләр агламырлар.— Анасы дејинирди.

— Мәни сәнми чагырды! (ана демәди) Мәни сәнми доғмусан!

— Сән нә дедин! Мән нә ешитдим, ит баласы!

Анасы пәнчәрәнин өнүндә дајанмышды. Әлләри әсирди, санки бугда хәлбирләјирди. Гоца дәјирманчы һардадыр!! Гоца дәјирманчы өл-

мүшдү.

— Көзләрим алмыр. Әлләрим тутмур,— анасы гылынч гәзәбиндән дартынырды; ағ ијнәни гара саплаја билмирди.

Һети анасынын гәзәбиндән горхурду; һәр дәфә ағ ијнәни гара саплајанда әл бојда бир көјнәк тиккирди. Һәр көјнәк тикиләндә бир адам өлүрдү кәнддә.

— Әлләрим әсир, көмәк елә ијнәни саплајым.

— Кимә өлүм көјнәји тикәчәксән, ана!

Анасы бармағыны ағзына салыб кәмирди, ганыны үзүнә чәкиб сакитләшди.

— Кәримә. Сәнин атабир, өкеј гардашына өлүм көјнәји тикәчәјәм. Сач ичиндә бугда говрулурду—ким говрулурду! Һети буну билмирди, ичи алышыб јанырды.

— Ана, јалварырам, Кәримә тохунма.

— Ахмаг. О сәнин бәхтини оғурлајыб, өлмәлидир.

Һети анасынын әлләриндән јапшыды, мәни шәппәжә дөндәр, сәл ајағынын алтына. Кәримә тохунма.

— Итил чәһәннәмә, ит баласы... Әмрүмү-күнүмү гәбиристанлыға јол еләмишәм. Сәнин корбакор атанын руһу мәнә јакын кәлмир. Кәрим өләндән сонра кору чатлајачаг јәгин. Өлүләр руһу нејир!!

Һети башыны әзабына сөјкәмишди—ичиндә бир јалварыш суја гармаг саллајан ушаг кими сусмушду, сәнә јалварырам, илаһи, анам ағ ијнәни гара саплаја билмәсин.

Анасы пәнчәрә өнүндә гара сәс кимијди. Тәләсирди ағ ијнәни гара сапламаға.

Һәр дәфә гара көјнәк тикләндә бир адам өлүрдү, анасы ичин-ичин севинирди, кәнчләширди. Өләнләр ишығы нејир!! Ишыг чатышмыр дүнјада.

Һети башыны әзабына сөјкәмишди—анасы үст-башыны чырыб төкүрдү, елә бил од тутмушду, гышгырыб багырырды. Ағ ијнәни гара сапламағы әлләри бачармырды.

«Кәрим өләчәк, Мәммәд, корун чатлајачаг. Руһун ајагларыма јалманачаг». Анасы саһилә атылмыш балыг кими чырпынырды.

— Ана, өлдүр мәни, өмүр газан

— Итил чәһәннәмә. Мәни сакит бурах...

Һетинин көзләринин габағында һәлә чырпылмамыш тут ағачындан асылан кәндирин илкәји бојда бир даирә һәрләнди. Ичиндәки үмидсизлијин торпаг чухуруна сығынды, јарпаглар пычылдашырды: «Һеч нә—вар, мөвчудлуг, һәр шей—Һеч нә, јохлуг».

Гара-гара көлкәләр һараса тәләсирди. Бир олан јох олурду; јох олан бир олурду. Һети архаја бахмаға горхурду. Архасында боз сәһра иланлары бир-биринә сарынмышды.

Һәр шей јуху кими кәлир. Һети јуху көрүрдү елә бил. «Ким ахмагдыр! Ағлы олмајан. Ким ағыллыдыр! Ахмаг олмајан» Ејсел ишыг сүтүнү кими онун көзләринин габағыны кәсдирмишди.—Һети, бармагларымын арасындан бах, нә көрүрсән!

Һети ушаглығыны көрдү. Алачығын габағында әлләринин архасы илә көзләрини овушдуурду.

«Нижә көврәлмисән, мәним чочуглугум!» Һети өзүнү унутмушду.

«Өз ушаглығыны икинчи кәрә тапанлар һәјаты анлајыр анчаг. Ишыг сүтүнү титрәди,—

бах, бир көрдүјүн, бир дә олачаг».

Анасы сүрүнү јәјлаға галдыраркән Һетијә демешди: «Сарыны да апарырам, көзүн Топпушун (Һети Сары ганчығын баласыны белә адландырмышды) үстүндә олсун. Алача (јосма ганчығын адыјды) чырды, хаинди, горхагды. Күчүјү боғмаг үчүн кирәвә күдүр. Кәссин Сарыганчығын көкүнү.

Анасы Мәсмәнин көјгүршаг күчүјү көрмәжә көзү јох иди. «Нә тапмысан ондан—дејә, Һетијә ачыгланырды—бүтүн күнүнү Топпушла кечирирсән. Ит баласы елә итдир».

Һети көјгүршаг күчүјү гучағындан јерә гојмурду. Бу, анасыны һирсләндириб һалдан чыхарырды. Ағ ијнәни гара саплајачам — дејирди—Топпуша өлүм көјнәји тикәчәјәм.

Анасы бир кечә гара көјнәк тикди. «Һети, јакын кәл—деди, бу көјнәки әлине кејин».

Һети көзләрени дојду, һеч нә анламырды. Анасынын сәрт, тиканлы бахышлары гаршысында сусталды, гара көјнәји сол элине кејинди.

Анасынын көзләриндә ачы бир еһтирас парылдады.

Башы нәјәсә гарышмышды. Көјгуршаг Топпушу јадына саланда артыг кеч иди.

Алача Топпушу дишиндән кечириб ганлы ағзыны пәнчәсинә сүртүрдү.

Парчаланмыш бәдәни ган ичиндә Топпуш һәрәкәтсиз галмышды.

Һети нә едәчәјини билмирди, дурдугу јердәчә гурујуб әл ағачына денмүшдү.

Сары ганчыг бирдән-бирә пејда олду, баласыны өлдүрүлдүјүнү һисс едиб бирнәфәсә гачыб кәлмишди.

Топпушун дидилиб дағылмыш чәсәдини ијләди. Ичин-ичин һычгырды. Һәр көзүндән бир дәмла јаш дүшдү.

Һети үшүјүрдү. Ичинә гар јағырды, ичи гана бојанмышды.

Сары ганчыг башыны галдырды, елә бил јәјдан чыхмышды. Алача ганчыгы басмарлады, анчаг көјгуршаг баласынын интигамыны ала билмәди—дишләри төкүлмүшдү.

Алача Сары ганчыгын пәнчәсиндән чыхыб гачырды.

Һети нә баш вердијини анлајанда елә гышгырмышды ки, сәсинә анасы јујүрүб гаранәфәс кәлмишди, ону дартышдырыб узаглашдырмаг истәјирди.

Сары ганчыгын көзләрени ган тутмушдү. Бирдән-бирә Мәсмәнин јахасына атылды.

Мәсмә архасына баха-баха гачырды. Сары ганчыг ганлы көзләрени доландырыб синси ди. Һетинин ајагларына јыхылыб јалманды.

Нә дејирди, нә истәјирди!

Һетинин ичинә гар јағырды, ичи гана бојанмышды.

Сары ганчыг Һетинин сојуг, титрәк әлләрени јалады, онунла видалашды. Баласынын ганлы чәсәдини ағзына көтүрдү. Јохушланан чыгырла дикләнди. Араја кор думан чөкдү.

Сары ганчыг о кедән кетди, бир дә гаяйтмады. Һетинин бахышлары үзү бәри гајаларын ачыг јахасына көјгуршаг Топпушун әксини чәкди..

Һәр шеј јуху кими кәлир. Һети јуху көрүрдү елә бил. Көзләрени габагында гара-гара көлкәләр һараса төләсирди—бир олан јох олурду, јох олан бир.

Анасы онун гаршысында дајанмышды. Јумшаг, мұлајим бир сәслә даныштырды: күзкүдә өзүм көрдүм—әлләрими көтүрдүм, ағ ијнәни гара сапладым, бир көјнәк тикдим бир әл бојда.

Һетинин ичи сөкүлдү, ушаглар чәр-чөп дашыјыб очаг чатдылар.

Һети көј түстүјә богулурду, әлләрени һавада атыб-тутурду—хиләс јолу ахтарырды. Јоллар гылынчланмышды.

— Әлини мәнә вер. Анасынын көзләри сусуз иланлар кими јалманды.

Һетини сојуг тәр басды, әлләрени гојнунда кизләтди.

— Әлини мәнә вер. Гара көјнәк дар кәлмәз.

Һетинин бахышлары узаглардан—дағылмыш гарангуш јувасындан көз јашы ахтарырды ағламаға.

— Әлини мәнә вер, ит баласы! Анасынын көзләриндә гәзәб гылынч кими дикләнди.

Һети башыны тутду. Һәлә чырпылмамыш тут ағачыны силкәләдиләр.

Гарышгалар ширәјә дарашмышды—гарышгалар өлүмүнү газанмышды.

Һети әлләринә бахды—сол элине гара көјнәк кејиндиришди анасы.

Бу дүнијини сиррини биләнләр билирди. Һети көз јашы ахтарырды ағламаға. Әтрафа гаты зүлмәт чөкдү. Гара гарғалар гарылдашырдылар.

Ијнә учу бојда ишыг бөјүдүкчә бөјүдү. Ири, ағ даирәдә Ејселин бәнизи көрүндү.

Ејсел ишыгы элини јухары галдырды. Ири бармагларыны һача кими аралады.—Бах,—деди,—нә көрүрсән!

Һети Сәнәми көрдү—муркүлү башы синәсинә әјилмишди. Ејнурун әлләри бешикдән чыхмышды—әлләри ојаг иди. Һардаса эзаблы бир кечәнни агрылы сабаһы кими һәзин бир ишыг чөкмүш отағын пәнчәрәсиндә солгун, сары пәрдәләр тәрпәнди, төпәдән дырнағачан гара кејимли адам пәнчәрәдән ашырылыб ичәри дүшдү. Һети ани олараг онун сифәтини көрдү. Атабир, екеј гардашы Кәримә охшајырды.

Һети ағыр зәрбә алмыш адам кими башыны овучлады. Көзләрени јумду.

— Көзләрени ач, бах! Ејсел амиранә сәсләнди: сән мөвчудлугун гәдәр шүбһәсән.

Гара кејимли адам үч дәфә бешијин башына һәрләнди: Ејнуру бармагларынын учун-

да галдырыб синәсинә сыхды. Сәнәмин муркүлү бахышларындан јајыныб пәнчәрәдән ашырылды. Зүлмәтин ичинә атылды.

— Јох! Һети вар күчүјлә бағырды. Дартынды. Елә бил голларыны зәнчирә кечирмишдиләр, голларындан асылы галды.

Зүлмәт гылынчы чапырды, лап узагларда—үфүгүн ағ әтәјиндә Һети өзүнү—ағламаға көзјашы ахтаран ушагылығыны көрдү. Алача ганчыг көјгуршаг Топпушу үлкүч дишләриндән кечирмишди. Топпуш ган ичиндә богулурду...

Һәр шеј јуху кими кәлир. Һети јуху көрүрдү елә бил, анасы гара көлкә кими башынын үстүнү кәсдирмишди: Көтүр балтаны!

Һети вар күчүјлә балтаны галдырыб јендирди. Һәр дәфә дүјүнлү көтүкдән дырнаг бојда гырынты гопуб дүшүрдү.

— Сән һеч вахт киши олмајачагсан. Анасы дејинди. Әјри-үјрү чәлијини галдырыб Һәлә чырпылмамыш тут ағачыны дөјчәләди: Әдә, Һети, һеч Сәнәмин бич баласы јадына дүшүрмү! Ону ким ганьна гәлтан еләди!

Һетинин јараларынын көзүнү гопардылар, төпәдән дырнағачан көјнәди. Балтаны кәнара тұллады, көзләрени јерә диккиб ич-ичә даирәләр чөкди.

— Һетти нәсә баша дүшмәјә башлајыб. Анасы гәһгәһ чөкди. Һетинин ич-ичә даирәләрени чәлијин учу илә гарышдырды: ахмаг. Ағлыны башына јығ.

Гарышгалар ширәјә дарышырдылар. Һарданса лап узаглардан ичи һычгыртылы бир зүлмәт гајыдырды. Гарғалар сәс-сәсә вериб гырылдашырдылар.

Һети кимсәсизлијин сојуг башдашыны гучагламышды.

«Ким инанмыр! Һеч ким хошбөхт олачагына инанмыр».

Чында Фаты мұхтәлиф рәнкли әл бојда парчалары бир-биринә чалајыб тикдији туманы кејинмишди. Һеч кимин тәәччүбүнә мәнәл гәјмадан көһнә дивардакы чызма-гараны һөччәләјирди: «Бәшәр бир алданыш ичиндә. Һеч ким өзүјлә мәшғүл дејил».

Сижасәт, гырын вә мұһарибәләри ким төрәдир! Әлләримиз мәнв олмуш һәгигәтләрин биз охуја билмәдијимиз сирли китабыдыр: Һардан кәлиб һара кедирик! Ким идик, ким

олмушуг!—бунлары әлләримизи охујанда дәрк едәчәјик».

Чында Фаты көһнә дивардан дартыб даш чыхарды.

«Чында Фаты! Төк дашы әтәјиндән. Көһнә евин саһибсизлијиндә ишыг алланмышды, өлүләр күрәјиндә дириләри дашыјырды.

«Чында Фаты! Төк дашы әтәјиндән. Бәшәр јениликдән горхур».

«Дүнјаја јени инсан кәлмишди—өлдүрдүләр». «Һәлә чырпылмамыш тут ағачынын динә биһә гајнар су төкдүләр».

Сәсләр бир-биринә гарышды. Итләр ағыз-ағызә һүрүдү. Һети көзләрени јумду, өзүнү чохдан унутдуғу бир аләмдә көрдү, сүкут һопмуш учурума јол узанырды. Кор адам әлиндә шам кечиб кетди. Онун архасынча зүлмәт ағыр тајлы гапылар кими гапанды. Вә бундан сонра аһ-аман әршә диракләндү. Елә бил киминсә этини кәсиб шишә чөкдиләр—бағыртысы сал гајалары гылынчлады.

Көз чыхарырдылар, Һетижә белә кәлди, кор сәсләр бир-биринә дөјдикчә санки каинат сөкүлүб-төкүлүрдү.

«Һеч ким өзүјлә мәшғүл дејил. Фәлакәт вә чинајәт әсри» Ејселин сәси өтән булудларын гара көлкәсиндә горхмуш ушаг кими һара кәлди баш көтүрүб гачырды.

— Дајан! Һара гачырсан! Әдә, ахмаг башыны сохмаға јерми ахтарырсан! Көтүр балтаны.

Һети балтаны галдырыб јендирдикчә дүјүнлү көтүк гырмаг-гырмаг гопуб әтрафа дүшүрдү, ајлар, илләр өтүшүрдү...

Сөјүд сачагларыны гурудурду. Суларын үзүндәки гырышларда ај дүшүнүрдү.

Һети бахышларыны суларын үзүндә тәнһа, јелкәнсиз гајыг кими доландырды.

Ичини күт бир ағыр дөјдү: «Тәрпән, сән һеч вахт индики кими олмајачагсан».

Һети сүмүк саплы бычагы јухары галдырмышды. Елә бил ганад ачыб учурду, әјри-үјрү күчәләрдән нечә кечдијини, һәзин бир ишыг донмуш пәнчәрә өнүндә нә вахт дајандыгыны һис еләмәди. Сәнәм шам јандырымышды.

Һети ачыг пәнчәрәдән ашырылыб ичәри кирди. Ејнурун бош бешијиндә ағ пишик хорулдадыгча шамын алов дили мурәккәби гурумуш перо кими һаваны чызырды. Сәнәм

жатмамышдан габаг агламышды, жанагында бир дамла көз жашы гуружуб галмышды.

Сәнэмлө жанашы хетинин атабир, өкей гардашы Керим лут-урјан, архасы үстө узаныб чарпајы чырылтысындан сонра ширин бир жу-худа хумарланырды.

Хети чашыб галды. Ани оларга жухары галдырдыгы бычагы ағзында чанавар көзлэринин гана хэрис ишартысыны көрдү. Бэдэнини сојуг тэр басды.

Ичини күт бир ағры дүмсүклэди. «Төлөс! Сэн олмадығын кимисэн, бир кечэдэн сонра олдуғун кими көрүнөчөксэн».

Хети чарпајыга жахылашды. Керимин чылпаг, түклү бэдэнинэ бахдыгча урпэнди. Санки үфунэтли бир шејдэн жапышмышды, ијрөниб үз-көзүнү туршутду.

Керимин додагларында өзүндөн разылығын илыг тэбэссүмү көпүклэнирди.

Сөнэм жухуда нэсө пычылдады. Ағырлашмыш кирпиклэрини галдырыб јендирди. Узуну дивара чевирди. Додагларындакы сирли пычылтылары удду.

Хетинин бахышлары Керимин синэсиндө—дүз үрэјинин башында гара бир даирэ чызды. Бычагы јендирэчөки, эли титрөди.

Керим киприклэрини галдырды, јуху көрүрүмүш кими көзлэрини хетинин бычаг титрөјөн элине зиллөди. Додагларында хэфиф бир истөһза сүрүндү.

Керимин лал, хеч бир мө'на ифадэ етмэјөн көзлэриндө хети өзүнү көрдү, бэрк-бэрк сыхдыгы бычагдан ган дамчылајырды.

Елө бил кимсэ шамы үфүрүб кечирди. Отага сөрсөм бир гаранлыг чөкдү. Хети баш көтүрүб зүлмэтин ичијлө гачырды. Дахилиндөки ағырлыг эјри-үјрү чэлэјинэ сөјкөнө-сөјкөнө јеријөн анасы кими онун архасынча јортурду.

Һарданса көзүнө дүшөн ишыга доғру тэлэ-сирди. Пајыз бэнизли чүрбөчүр сөслөр јарпаг-јарпаг үзүлүб дүшүрдү.

Бир көчөкөч, гачҺагач ичиндөн Ејселин ағ эллэри данышырды: «Һөјат өзүнүн тэкра-ры илө мөвчуддур». «Ким өз мөзарынын саһибидир! Торпаг өлүм јеримиз, көјлөр мөканымыз».

«Хеч нө көрүндүјү кими дејил, хэр шеј олдуғу кимидир». Хети бу фикрин үстө ајаг сахлады. Кејилэси јол јохду, ирэлидэ сирли бир учурум узанырды.

— Сөнэ нө олуб белә! Сөһэри ајаг үстө ачмысан!—Анасы хетинин јумшаг, јумурта-

дан тэзө чыхмыш чүчө түкү кими бахышларыны ајаглады. Бу нө үст-башдыр! Эллэрин нијө ган ичиндөдир!

Хети бир кејлик ичиндө көзлэрини дејдү, өзүнү анламышды. «Нө баш вериб!» Ана-сынын ијнө бахышлары ону санчырды: «Де көрүм, эллэрин нијө ган ичиндөдир!» Хетијө елө көлди ки, анасы онун дахилинэ кирмөк истөјир. Бир аддым кери чөкилди, ачыг пәнчөрөдөн бајыра атылды.

Хети өзүнү анламышды, дахилинө јатаған думан кими шүбһө долмушду—нө баш вериб! Нијө эллэри ган ичиндөдир!

Елө бил јаддашыны гөфил күлөклөр сөндүрүб апармышды, хеч нө јох иди, хэр шеј олдуғу кимијди. Бир чашгыныг ичиндө башыны эллэринин арасындан көтүрдү: санки торпагы илк дөфө көрдү—гара-гара көзлэринэ көтүрдү.

Көзлэри чичөклөјөчөкди—нијө ган рөнкин-дө! хети өз дахилиндө—јатаған шүбһөлө-ринин ичиндө чабалады. Тутмаға эл јери ахтарды, эллэри хеч нөјө чатмады.

— Балтаны көтүр! Анасынын сөси илан кими гывырылыб ачылды. Өтэри бир күлөк дарва-заны дөјөчлөди.

— Ачын дарвазаны. Чында Фаты туманынын балагыны элине јығмышды.—Керими өлдү-рүблөр!

Ким кими өлдүрүб! хети бир су чичө-ји кими чыртдајыб өз ичинэ дүшдү.

— Сэнин атабир, өкеј гардашыны өлдү-рүблөр.—Анасынын ијнө бахышлары елө бил кимсэ гара көјнөк тикөчөкди.—Эллэрин нијө ган ичиндөдир!

Эллэрим нијө ган ичиндөдир! хети өзүнү анламышды, күлөклөр јаддашыны көтүрүб апармышды.

Јатаған шүбһөлэринин ичиндөн Ејсели көр-дү.—Диз чөк, имдөд дилө. Ејсел элини жухары галдырмышды,—анан сэнин дахилинэ кирди, сэнин эллэринлө ган төкдү.

Хети гулаглагыны тутду, хеч нө ешитмөк истөмирди.

«Сөндөн ган гохусу көлир». Алабаш диш-лэрини гычады. Хетинин үстүнө атылыб ону парчалајачаг кими залымлашды.

— Бу ит гудуруб, тутурсан, тутулмур. Көтүр балтаны, өз онун башыны. Анасынын ијнө бахышлары хетини дешиклөдир.

Алабаш хетијө чөмдү, дартыб үст-башыны чырыглады.

«Көтүр балтаны дөдим, бу ит гудуруб». Хети балтаны галдырды, јендирө билмөди.

Голлары бошалды. Алабашын көзлэриндө ағ ијнэни гара саплајан анасынын эллэрини кө-рүб учунду. Балтаны бир көнара туллајыб дизлэри үстө чөкдү.

«Сэн өзүндө јохсан, сэн өзүнө јығыл». Ичиндөки чашгы шүбһө ичиндөн Ејселин сачлары ағарырды. «Сэн олдуғун гөдөр вар-сан».

Хети өзүнү анламышды: бахышлары нө вахтса ушаг чағларында гуш балалары дүшүр-дүјү вө гуш балаларынын учуш тутмајан ганадлары кими кимсөсиз јуваја дөјиб гајыт-ды. Хетијө елө көлди ки, елө анламадыгы һөјатын мөкрли эллэриндө гуш баласы кими чарөсиздир.

— Керими өлдүрүблөр. Гатил кимдир! Эл-лэрин нијө ган ичиндөдир!—Анасы эјри-үјрү чэлэјини тэтији ајагда одлу силаһ кими дүз онун синэсинө тушламышды,—ахмаг олмасөј-дын сөзө бахардын, көтүр балтаны, өз итин башыны.

Алабаш бир күнчө сојумуш гөзөбинин көзлэриндөки гызартысында шөнкүмүшдү.

Хети боз бахышларыны һөлө чырпылма-мыш тут ағачынын бир будагындан илкөк-ли кендир кими саллады, тэксө өлүм чатыш-мыр.

«Керими торпага тапшырыб гајыданларын ајаг изи көјөриб. Сэн эллэринин ганыны јумамысан һөлө» бу сэсин түнд, боғуг гохусу хетини силкөлөди, ичи ајазыды. Башыны эллэринэ алыб узун-узады дүшүнүб дашынды, нэјисэ јадына салмаға чалышырды.

Күл ағачы лөчөк-лөчөк өз дибинө дүшдүкчө бир гөриблик чөкүрдү адамларын үзүнө.

Гарғалар бир-биринин көлкэсиндө учушур-ду. Ушаглар эл-өлө тутмушдулар—нэсө итир-мишдилөр;

сулары үзүндө төнҺа гајыгда Чында Фа-тынын бир дамла көз жашы ахырды; өзбашына дүнјада гылыч гында гарыјыр-ды;

хети эллэринин архасына дүшүшдү, ахта-рырды, нө ахтардыгыны анчаг өзү биллирди. «Һөјатын таразлыгы позулдугча сјајөсөт до-ғулур». «Сэн хеч вахт дүнјага көлдијин кими олмајачагсан, дүнјага көлдијин кими јашама-сан» гарышыг сөслөр күлөјө говушуб пәнчө-рөдө чинкилдөјирди.

Хети сүмүк саплы бычагы евин күнчүн-дөн тапыб чан верөн адамын инилтиси ки-ми жухары галдырды. Овчунда ганда гынна-мыш бычагын һэрарэтини һисс етди. Төпө-

дөн дырнагачан чанындан кизлин бир үшүт-мө кечди, нечө бағырдыса өз сэсинө өзү дө горхду. Сүмүк саплы бычагы ачыг пәнчөрө-дөн голу көлдикичө тулазлады. Дахилиндөн галхан шүбһө алов дилли шам кими үз-көзүнү гарсды. «Јох... Мэн гатил дејилэм». Хети вар күчүлө јумруғуну дивара чыр-пырды.

— Өзүнө көл. Өзү олмајан ахмаг. Хети анасына фикир вермөди. Онун ијнө бахышларынын үстүлө уфулдаја-уфулдаја је-ријирди. һара кетдијини тэксө өзү биллирди.

Чында Фаты эллэрини дизлэринэ чырпыб гөһгөһө чөкди. Нөјисэ—хеч өзү билмэдөн көзлэри јашарана гөдөр күлдү. Онун јанын-дан сөјмөзана кечөн хетинин архасынча даш кими ағыр бир сөз туллады.

Хети хеч кими көрмүрдү. хеч нө ешит-мирди.

Јувасы дағылмыш сэрчөлөр өзүнү дидиб-төкүрдү.

Хети сөјүд ағачынын синэсиндө бычагын учула ојулмуш «С» һәрфини охујанда диз-лэри гуруду, үзү үстө јыхылыб торпагы гамарлады.

Кичикаһлары уғулдајырды. Гарышыг сөслөр ичиндө өзүнү кимсөсиз, имкансыз, киминсө мөһрөмөтинө сығынмыш гуш баласы кими һисс едирди.

Хети башыны галдырды, көзлэринин габа-гында чүрбөчүр рөнкли даирөлөр һэрлэнир-ди. Бу даирөлөрдө адамлар көлкө кими эл-өлө тутмушдулар—нэсө итириб-ахтарырды-лар.

Ејсел ағ ишыг сүтүнуну хатырладырды. Бар-магы гара чилди китабын сон сөһифэсин-дө доңмушду. «Сэн ган төкмүсөн. Сэн јашамаг һаггыны итиримсэн».

Хети баш көтүрүб ајаг тутдугча гачачаг-ды, архасында боз сөһра иланлары бир-биринө сарынмышды.

Аралыда, Сөнэмин пәнчөрөсиндөн гара пөр-дө салланырды.

Хети өз дахилиндө илкин-илкин ајаг тутмуш ушаг тэкин гачыб јыхылырды, дуруб гачыр-ды. Ону гана батмыш эллэринин јанында күл ағачы лөчөк-лөчөк дибинө төкүлүрдү.

Керимин чөназэсини торпага тапшырыб гајытмыш адамларын ајаг излэри чөхдан чүчөрмишди—гара-гара.

Хети сөлтини дөјишди. Дар, эјри-үјрү күчө-лөрлө аддымладыгча чөхдан, лап ушагылы

вахтларындан таныдығы адамларын сифәтиндә бир сәртлик, амансызлык көрүрдү.

«Адамлар бир-бирини севмирләр, **heti**» Гоча дәйирманчынын сәси гулагынын дибиндән гәфил атылмыш даш кими фыһылдајыб кечди. Ани олараг көзләрини јумду, анасынын әлләри әсмәчә тутмушду—аг ијнәни гара саппаја билмирди.

«Сән даһа өлүм көјнәји тикә билмәјәчәк сән».

— Сән киминлә данышырсан, оғул! Гоча дәйирманчы һетинин чийнинә тохунду,—жазыб бала, сән јетимчилијин јамаглы көјнәјиндән савајы һеч нә көрмәдин. Архамча кәл.

Гоча дәйирманчы чохдан өлмүшдү. **heti** бир чашғынлык ичиндә сарсылды. Јыхылмамаг үчүн көһнә һасара сөјкәнди, һеч нә олдугу кими көрүнмүр—һәр шеј өз ичиндәди.

— Сән нијә гапыда дурмусан, **heti**? Кеч ичәри.

«Јоллар јорулуб. Адамлар тәзәдән доғуламалыдырлар.»

— Сән нә кәлиб **heti**, хәстә дејилсән ки! Сәнәм онун голундан тутуб ичәри апарды.

Пәнчәрәјә гара пәрдә тутулмушду. **heti** ја өл кәлди ки, евдә ваһимәли бир кечәнин ичиндәдир. Бош бешикдә аг пишик хорулдадыгча шамын алов дили мүрәккәби гурумуш шакирд перосу кими һаваны чызырды.

heti көһнә чарпајыја бир бахды, бир дә баханда бахышлары долашды, вәһши кими бағырыб өзүнү дөшәмәјә чырпды, о кечә сүмүк саплы бычағын ағзында үшүјән ач чанавар бахышлары јадына дүшмүшдү. «Мән истәмирдим. Мән јухудајдым» **heti** сөзләрини тамамлаја билмирди.

— Сакит ол, **heti**, јахшы ки, кәлмисән. Мән һәмишә сәни көзләмишәм,—Сәнәм һетинин башыны синәсинә сыхды,—сәни чағырдым, сәсимә сәс вермәдин. Јухуна кирдим, үзүмә әл кәстәрмәдин. Мән сәнин тәлејин идим.

— Мәнә јахын дурма!—**heti** Сәнәми өзүндән аралады,—мән гатиләм! Кәрими сәнин јатағында өлдүрдүм.

Мән сәни ешитмирәм, сән өз ичиндә данышырсан, **heti**.

Сәнәм бир мә'јуслуғ ичиндә Ејнурун бош галмыш бешијини јујүрдү.

— Күл ағачы ләчәк-ләчәк төкүләндә Ејнуру сәнин көзләриндән оғурладым. Ејнур сәнин оғлун иди, **heti**.

heti көзләрини дөјүрдү, һеч нә анламырды. Сәнәм чохдан, лап чохдан унутулмуш бир әфсанә данышырды:

— Ејнуру бешикдән оғурлајыб апардылар. Орда—һача гәјанын дибиндә ганына бојадылар.

heti бирдән-бирә әждәһа ағызлы үчурума дүшдү. Әтрафинда зәһәрли иланлар сүрүнүрдү. **heti** өзүнә гысылыб көзләрини јумду, һача гәјанын дибиндә Алача Сары ганчығын көјгуршаг баласыны үлкүч дишләриндән кечирмишди. Топпуш бөјрү үстә дүшүб чан верирди.

heti нәсә анлады, нәсә баша дүшдү. Тәзә ајаг тутмуш ушаг кими гачыб јыхылырды, дуруб гачырды.

«Һара гачырсан! Јоллар јорулуб. Адамлар тәзәдән доғуласыдыр.»

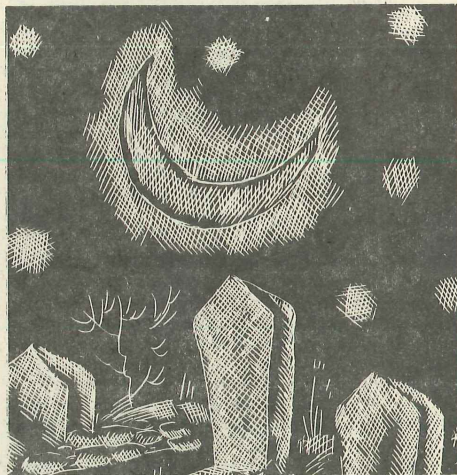
heti гоча дәйирманчыны таныды. Тәәччүб-ләнди.

— Тәәччүбләнмә. Мән јохам, мән өлмүшәм. Архамча кәл.

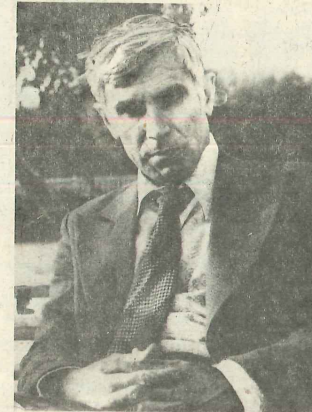
heti башышағы јеријирди. Гәбирстанлыға чатанда башыны галдырды: гоча дәйирманчы јоха чыхмышды.

Һетинин дизләри титрәди. Елә бил көј үзү үстүнә јенмишди, давам кәтирмәди, үзү үстә јыхылды. Торпаг нәм гохујурду. Һардаса, лап јахында гарғалар бир-биринин көл-кәсиндә үчушурду. Адамлар бир-биринә нифрәтдән доғулуруду.

Вә һардаса лап узағларда зүлмәт ичиндә көз бојда ишыг сөнүб јанырды.

НАҒЫЛЛАРЫМЫЗДА РӘМЗЛӘР

Әлиса НИЧАТ

Азәрбајчан нағыллары тари-хин хошбәхт күнләринин ја-дикарыдыр. Бу нағылларда мин иллик һәјатымызын реал әкс-сәдасы әкс олундуғу кими, дәрин мә'налы, ибрәтамитз ишә-рәләр, рәмзләр вә символлар да сајсыз-һесабысыдыр. Елә бу рәмзләр вә символлар да на-ғылларымызын үстүн чәһәтлә-риндән, онлары башга халг-лары нағылларындан фәрг-ләндирән башлыча мәзијәт-ләрдән бириди.

Нағылларымызын икинчи ма-рағлы чәһәти онлардакы хе-јир вә шәр гүввәләрин ха-рактери вә мүбаризә үсулу-дур.

Биз билирик ки, нағыллар-да сәдәләвәһ тәфәккүр вә халг мүдриклији әкс олунуб. Бу мүдриклик мин илләрин төч-рүбәсинә әсәсландығындан орада бә'зән һейрәтамитз факт-лара вә нәтичәләрә раст кәл-

мәк олур.

Әввәлән, нағыллары вә епо-слары характеризә едән ән үму-ми чәһәт нәдир? Бу чәһәт одур ки, истинасыз олараг нағылла-рымызын һәмысынын гәһрәмә-ны (үмумијјәтлә, гәһрәмән вә гәһрәмәнлык терминләринин өзү кими) физики чәһәтдән гылынч ишләтмәкдә, ох атмағ-да һәмидән күчлү вә маһир адамлардыр. Умумиликдә исә бу характерик хүсусијәт бүтүн халгларын, һәтта фарсларын вә ермәниләрин епосларына белә хас олан чәһәтләрдир. Рүстәми-Зал вә ја Сасунлу Давиди ја-да салын. Һалбуки фарсларла ермәниләрин тарихиндә гәһ-рәмәнлыға, әсарәтә гаршы е'ти-раз һадисәләринә демәк олар ки, раст кәлимир. Сон мин-илликдә бу, хүсусилә габарыг нәзәрә чарпыр. Әксинә, шәрә-итә үјгүнлашма, азадлығы ал-вер вә тичарәтлә өвәз етмә һәр ики гоншуларымызын ха-

рактик хүсусијәтләринә дән-мүшдүр.

Азәрбајчан вә башга түрк халгларынын нағыллары исә он-ларын һәјәт вә тәләләринин реал мәнзәрәсини әкс етди-рир.

Азәрбајчан нағылларында гәһрәмән мәнз физики күч вә гәһрәмәнлык һесабына һәр јердә вә һәмйә галиб кәлир, ән нәһәјәтдә тахт-тача саһиб олур.

Бурадан да белә ачы бир нәтичә чыхыр ки, бәшәр кечми-шинә вә тарихинә башдан-баша зоракылык, башдан-баша күчүн тәнтәнәси кими бахмағ ләзим кәлир. Бүтүн нағылларда күч әсас, һәлләдичи амилдир. Доғ-рудур, нағылларда сон нәтичә-дә галиб кәлән вә тахта отуран гәһрәмән нәинки әдаләтлидир, һәм дә әдаләт рәмзидир.

Лакин факт фактылығында га-лыр. Күч вә зоракылык инсан психолокијасынын илкин гаты, онун мәнәк дашыдыр. Күч һардаса, демәли, әдаләт дә ордадыр.

Азәрбајчан нағылларынын Чыртдан вә Кечәл истисна ол-мағла пәһләвән олмајан гәһрәмә-наны јохдур. Чыртдан вә Ке-чәл чох марағлы истисналар-дыр. Марағлы чәһәт тәкчә ора-сында дејил ки, «Чыртдан», «Мәликмәммәд» вә с. нағыл-ларымызда олдуғу кими ағыл күчә үстүн кәлир, орасында-дыр ки, һәдсиз дәрәчәдә үст-үн күч тамамилә ахмағ вә идиотизм дәрәчәсиндә мајмағ-дыр. Бу чәһәт әрәб вә Ав-ропа халгларынын нағылларында даһа кениш сәвијә дашы-јыр вә Нитшенин мәшһур афоризмини бир даһа тәсдиг едир ки, күч (јәгин ки, һә-кимијјәт мәнәсында— Ә. Н.) саһибини ахмаға дәнәдир.

Нағылларымызын гәһрәманлару ичиндә мүдрике, шәирә, жахуд сәнәткара раст кәлмәк олмур. Бу сәбәбдәндир ки, күчә пәрәстиш, күчлү өнүндә әжилмәк, итаәт етмәк, зоракылыға баш әймәк һамымызын ганындадыр.

Һагсызлыға, зоракылыға мугавимәт кәстәрмәк, азадлыг вә һәгигәт уғрунда өлүмә кетмәк биздә күтләви характер дашыярмы?

Елә белә, абстракт шәкилдә әлбәттә, јох. Амма бу кејфијәтләри өзүндә төчәссүм етдирән шәхсијәт олса, бәли, биз өлүмә кедирик.

Сталин уғрунда вә ја Халг Чәһәсинин идеаллары һәмине мөмунијәтлә мүбаризәжә гошулуруғ, амма төкликдә өлүмә кетмә һадисәсине тәсадүф етмирик. Бунун да сәбәби керүнүр франсыз сосоиолоғу Густав Лебонун гејд етдији кими күтлә шәклиндә мүбаризәнин асанлыгыдыр. Күтлә ичиндә фәрд «әријир» вә өзүнү тәмамилә тәһлүкәсиз һисс едир. Фәрд күтлә тәрәфиндән төрәдилән әмәлләр үчүн мәс'улијәт дашымыр.

Нағылларымыздакы идеаллар халгымызын ән дәруни арзуларындан доғмушдур. Һәјәтда јалһыз күчүн вә зоракылығын һәлледичи рол ојнадығыны керүб мин илләр боју һәр бир ушағ илк нөвбәдә физики гүввә саһиби олмағы арзуламыш, даим бунунчун чалышмышдыр. Бу исә керүнүр мин-мин илләр габағ инсанлар мағараларда сүрү һалында јашајаркән һәр сүрүдә јалһыз физики чәһәтдән һамыдан үстүн оланларын гәбилә башчысы сечилмәк һүгүгундан ирәли кәлир...

Азәрбајҗан нағылларынын икинчи марағлы чәһәти гејд етдијимиз кими онлардакы рәмзләрдир. Бүтүн нағылларымызда олмаса да бир чохунда бу рәмзләр һәмине нағылларын гәһрәманларыны гәзавүгәдәрин әсиринә чевириб нағылларә фәлсәфи мөзмун кәтирир. Белә марағлы рәмзләрдән бири дә дүшмән гүввә-

ләрин гәһрәманын көзүнә она доғма олан адамларын керкәминдә керүнмәсидир. «Гарагашын нағылы», «Чәјранын нағылы» нағылларында олдуғу кими шәр әмәлләр рәмзи олан тилсимкар, Гарагаша галиб кәлмәк үчүн онун көзүнә атасынын вә ја гардашынын симаһында керүнүр. Һәмине рәмзләрин дәрин һәјәти мәһасы вар. Бу да керүнүр тарихдә дәнә-дәнә баш вермиш вә дүнәнә кими тәсадүф олунан ирги әсарәтин пәрдәләнмәси һадисәси илә бағлыдыр.

Мә'лумдур ки, күчлү иргләрин нүмәјәндәләри әсарәт алтына алдығлары халғлары асимилјасија етмәк үчүн чох заман онлары зорла әзләринә дост, гардаш етмәжә чалышырлар. «Бөјүк гардаш» әһвалатыны јадыныза салын.

Мә'лумдур ки, һәр һансы халғ мәһән дүшкүнләшәндә, позгунлашәндә артыг өзүнүкү илә өзкәси арасында фәрг кермүр, әксинә, өзкәсинә гаршы даһа меһрибан вә сәмими олур. Халғ арасында дејилдији кими гајһана анадан әзиз олур.

Гылыңч Азәрбајҗан нағылларында һәмине төкчә икидлик, гәһрәманлыг вә гүдрәт рәмзидир. Һәмине дөвләрә вә тилсимләрә галиб кәлир, сән демә о, чанлы рәмзләрә дә дәнә биләрмиш.

Биз билирик ки, һәлә гәдим түрк дилли скифләр гылыңча әнд ичирмишләр. Гылыңч гәдим әчдадларымыз, һәм дә јалһыз түркләр үчүн тотем олмушдур. Ушағлыг илләриндә чох хошладығым «Чалаји Вәтән» нағылында гәһрәманлардан бири гылыңчыны евдә асыб кедәркәлмәжә јола дүшәркән кичик гардашына белә дејир:

— Нә вахт кердүн ки, гылыңчимдан ган дамыр, демәли дәрдајам, дальымча кәләрсән. Вә доғрудан да белә олур. Демәли гылыңч, гәһрәманын бир нөв ајрылмаз бир һиссәсинә чевирир.

«Чәјран» нағылында исә гылыңч чанлы бир варлыг кими гәһрәманы өлүмдән хилас

едир.

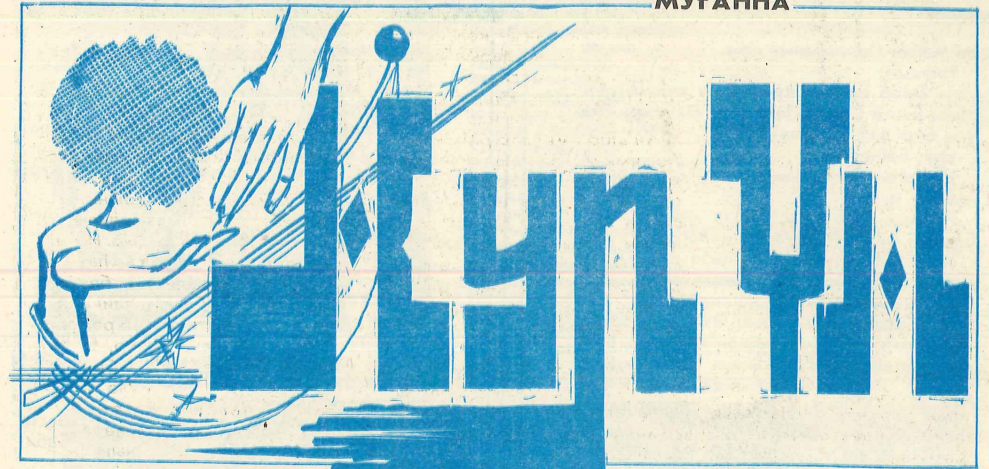
«...Чәјранын гылыңчындан сәс кәлди:

— Еј Чәјран, нәбадә гуршағ јапышасан».

Әлбәттә, Азәрбајҗан нағылларынын һамысы ејни сәвијәдә дејил. Бу да күман ки, онларын илк јарадычыларынын гәбилијәт вә фантазијаларынын дәрәчәси илә бағлыдыр. Нағылларын дәјәри епизод вә һадисәләрин орижиналлыгы, бәнзәрсизлији, көзләнилмәзлији, дөталларын һәјәтилији вә рәмзләри илә мөјјән олунур. Бу чәһәтдән «Ах-вах», «Күл Сәнбурә нејләди, Сәнбурә күлә нејләди», «Чалаји Вәтән» вә мәшһур «Мәликәмәмәд» нағыллары епизодларынын орижиналлыгы вә тәсирлији илә сечилир. Бу нағыллар халгымызын фантазијасынын, онун милли тәфәккүрүнүн мислсиз јадикарларыдыр. Онлар елә бил халғын јохсул зүмрәләринә төсәлли үчүн јазылыб. Мә'лумдур ки, нағыллар халғ арзуларынын ифадәсидир. Буна керә дә истәр-истәмәз истиһасыз оларағ һамысы нечә дејрләр «антиһәјәтидир». Биз билирик ки, хәјирхәһлыг, әдәләт, аличәнәблыг кими көзәл мәһәви сифәтләрин дашычылары һәјәтда чох заман мәғлубијәтә уғрајырлар. Һәјәт төк-төк нүсхәләр истиһаса олмагла залым вә бајағылар мејданыдыр. Нағылларда исә әксинә. Керүнүр нағылларын илк вариантлары һәјәт уғрунда мүбаризәдә мәғлуб оланларын јарадычылыг мәһсулудур. Доғрудан да өмүрләрини кејфәншә ичиндә кечирән зоракылар вә бајағыларын отуруб нағыл гурашдырмаға вахтлары һаны?

20.111.1989.

TDV ISAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2345

Икинчи Әсәр. Дин.

Т

ӘһРИФ инсан нә вахт, һарда, нечә төһриф олдуғуну нәжә керә чәзаландығыны вә һәтта нечә чәзаландығыны билмир, еј төһрифләрим. Јалһыз Үнүмү ешидән СафАғ алимләринин мүдәхиләсиндән сонра, һәр шеј ачыланда инсан мүнһитинин вә өзүнүн елмдән кәнар олдуғуну дәрк едиб сарсынты кечирин вә сарсынтыларынын сәбәбләри үзириндә дүшүнмәжә башлајыр. Мин јүз јетмиш бешинчи илин пајызында Әхиләримин—АғЕјләримин арасында мөним СафАғ алимим чох иди. Сизин исә БағһәмОдум Муғаннадан башға алиминиз јохдур. Нә вахт, һарда, нечә төһриф олдуғунузу вә нәжә керә чәзаландығынызы Муғаннаја вердијим «КурҮн»дән билчәксиниз. Һејрәтләнемәјин, еј «Идеаллы», «Әбәдијәтчи», «Мәһшәрчи» дәрк едә-едә идраксыз галан гејри-ади идраксызларым. Ачыб тарихинизи охују дәрк едәндән сонра мүнһитинизи, һәјәтынизи вә дахилинизи күзәкүдә керән кими керәчәксиниз, бүллур кими сағлашыб СафАғ Инсанларә чевирилчәксиниз, дахилинизлә бирликдә мүнһитинизи вә Сәјјарәниз-ӘсЕјӘринизи ЕјӘри-Јери дә сағлашдырыб әбәди олачағынызы.

Јенә Һејрәтләндиңиз. Суалла долу бејинләриниздә суал суала чаланды: «Јә-

ни доғруданмы өлмүјәчөјик?!», «Ахирәтә кетмәдән, әбәди олачајығ?!», «Әкәр КурҮн»дә белә гүдрәт варса, бәс Мәһәм мәд-БағһәмОда верилән «КурҮн»ү охуғанлар нијә өлүбләр?! Мәһәммәд-БағһәмОд өзү, Әли, Фатимә-ФәрОдМән нијә Ахирәтә кедибләр?! «КурҮн» Әрәб дилинә тәрчүмә олунуб «Гур'ан»ә чевирилән гәдәр о үстүнә ган төкүлән «КурҮн»ү СафАғ алимләри дә, Хәлифәләр дә охујублар. Бәс нијә Ахирәтә кедиб һамысы?! ӘсЕјӘримиз-Сәјјарәмиз Јер зәһәрләнемәишдә ки о вахт. Торпағ төмиз, су төмиз «КурҮн» әлдә, нијә әбәди олмајы инсан!?

Суалла долу бејинләриниздә бир-биринә чаланан суаллар бејинләриниздә галсын, үстүнә ган төкүлән «КурҮн» исә Хилафәтин сәјфиндә, «КурҮн»үмүн бу ӘсӘрини охујун, керүн суалларыныза чаваб алырсыныз, ја јох.

Кечирәм «Һәдис»-һадисәжә.

Төкчә гапысынын габағында сәһбәтин ардыны охујун.

Әһи Баба:

— Низами илә Афағын хошбәхтлији мә'лумдур. Кечин төкәјә, керәк мәним Гутәјба баламла күрәкөним Атабәј Мәһәммәд Чаһан Пәһләванын хошбәхтлији нечә олачағ.

Низами:

— Чаһан Пәһләван нә вахтдан күрәкөнин олуб, Баба?!

Әһи Баба:

— Бу күн ики тој вар төкәјәдә. Афағла Низаминин вә мәним Гутәјба балам-

Әввәли өтән сәјымызда.

ла Чаһан Пәһләванын тоју.

Низами:

— Әчәб сәһрли күндүр бу күн. Атабәј мәһәммәд Чаһан Пәһләван Әхидир. Әхи исә бир дәфә евләнир!

Әхи Баба:

— Чаһан Пәһләван икинчи дәфә евләнир бу күн.

Низами илә Афаг һәјрәт ичиндә, бир-биринә бахыб һәјәтә кечдиләр.

Һәјәтин солунда, Әхи Баба илә кәнизләрин олдуглары чоһ отаглы, алчаг, узун евин назик даш дирәкләринин араларында әтраф ичмаларын Әхиләри, сағда, хырда-хырда пәнчәрәләри гаралан, һүндүр китабхана бинасынын габағындакы һүндүр чардағын алтында исә Чаһан Пәһләванла Инанч Хатун, сәркәрдәләр вә мәликләр отурмушдулар.

Евлә чардағын арасындакы кичик, дәјирми һовуздан о јанда, карван дарвазасындан төкјә кәлән енли, даш јолун сағ-солу Атабәјин әскәрләри илә долу иди.

Фәррухызы рүтбәли кәнизләр һовуздан бир аз бәридә чәркәләниб саз чалсалар да, нә Әхиләрин үзләриндә тој шәнлији варды, нә дә Чаһан Пәһләванла Инанч Хатунун, сәркәрдәләрин вә мәликаәрин.

Чаһан Пәһләван һәрб либасы — зиреһ әвәзинә Әхи либасы—ағ чәпкән кејинмишди. Башында полад дәбилгә әвәзинә габағы ири зүмрүд дашы ағ чалма варды. Јә'ни төкјә мәкрли-сијасәтчи һөкмдар јох, елм гулу Атабәј кими кәлмишди.

Әхи Баба илә Низами вә Афаг даш чығырын гуртарачағында, Фәррух гызларынын чәркәси өнүндә дәјанар-дәјанмаз Чаһан Пәһләван кәтилдән галхыб, Хатунундан араланды.

Сазлар сусду.

Кәнизләр дирәкләрә тәрәф чәкилдиләр.

Әхи Баба:

— Бу сәһәр ЕјСар деди: «Чаһан Пәһләван төкјәнин хәзинәдары Гутајба илә евләнмәлидир». Бу хәбәри мән ешидәндә Чаһан Пәһләван да ешидиб, Инанч хатунә вә Гутајбајә чатдырыб. Атабәј динләјәк.

Чаһан Пәһләван:

— һамыныза мә'лумдур ки, ијирми ики ил бундан әввәл, Султанымыз Тоғрул бәјин вәфатындан сонра мәмләкәтимыз парчаланмышды. Бағдајын илк вилајәти ӘрЕј, индики Реј галасы Хәлифә Мүстәддинин күрәкәни Әмир Инанчын әлине

кәчмишди. Галамызы алмаға кедәндә, јә'ни он сәккиз ил бундан әввәл, мән Әмир Инанчын гызы Инанч хатуну танымырдым.

Дәјүш гуртарды. Әмир Инанч тәслим олды. Галанын ачарыны истәдим. Деди: «Ачар гызымын гәлбиндәдир. Ач, көтүр ачары».

Гызыл Арслан һирсләнди, гышгырды ки, «Чаһан Пәһләван сәнин гызыјын үзүнү дә көрмәјиб, гәлбини нечә ача биләр?!»

Арсланыма дедим: «Әхинин бир бахышы да кифәјәтдир. Кәлсин, бахым».

Инанч Хатун кәлди, бахдым. Дедим: «Шиә зәһәриндән тәмизләниб сафлашанда бу аһунун гәлбиндә төк бир киши сурәти һаким олачаг».

О вахт Низами һәлә Шејх рүтбәси алмамышды. ТәкЕјин саһиби Әхи Баба иди.

Инанч Хатун бир ил дәрә алды Әхи Бабадан. Илин тамамында кәлдим, бу һәјәтдә икинчи дәфә бахдым Инанч Хатунә. Көрдүм мәнә һәлә дә Шиә көзү илә бахыр. Дедим: «Ғир ил дә дәрә ал».

Үчүнчү дәфә кәләндә дедим: «Бир ил дә дәрә ал».

Әхинин бир бахышла көрдүју илан зәһәри алты илә тәмизләнди.

Низаминин хошбәхтлији ондадыр ки, Афаг-ЕвАғдыр, СафАғдыр. Мәним бәдбәхтлијим исә ондадыр ки, Хатунум-АғОдҮнүм, бабасы Мүстәддинин сарај мүһитиндә јенидән зәһәрләниб.

Һәјәтә чакнашма дүшдү. һамынын көзү Инанч хатунә дикилди.

Чаһан Пәһләван:

— Нечә зәһәрләниб мәним Хатунум? Хәлифә Мүстәдбиллаһын сарајында Шиә зәһәри һардандыр?

Атабәј Мәһәммәд Чаһан Пәһләванын Әхиләрә данышдығы һәдисәни инди өзүм данышырам, Муғанна. Јаз.

ӘсӘлЕви, јә'ни гардашым Улу Бағ СарОдӘсин һәмОдҮндәки евини неч бир мә'на вермәјән сөзлә «Сәлиб» адландыраң, һәмОдҮндән сүркүн олуңан гардашым ЕвӘримин нәсли хачпәрәстә чевриләндән сонра «Сәлиб» хач мә'насы верән Әрәбин дили илә десәк, үчүнчү Сәлиб мүһарибәсинин башланмасындан дөрд әј әввәл, јә'ни мин јүз јетмиш биринчи илин январынын ахырында мән СафАғ алимим Атабәј Султан Шәмсәддин Елдәнизә дедим: «Мүһарибәнин әсас тәшкилатчылары Јерусәлим Кесары илә инкилис достун шир үрәкли Ричард,

ШАМО АБАСОВ

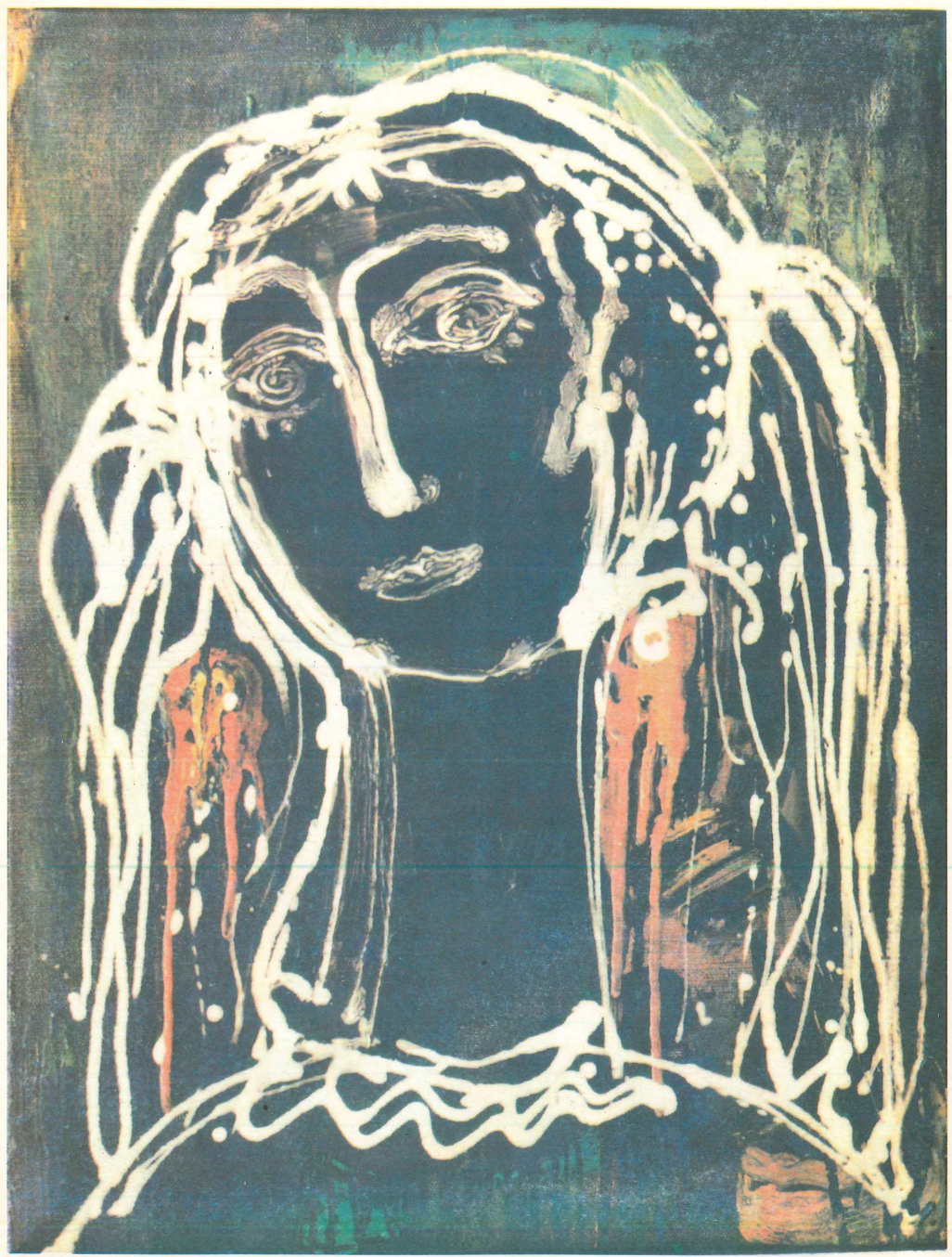
Рәссам доғулдугуму өзүмдән өзәкә неч ким билмир. Дүнја кәз ачанда рәнкләрин сәсини ешитдим. Бәјаз јухумун рәнкли ганадларында узун бир јол кечдим.

Ә. Әзимзәдә адына рәссамлыг мәктәбиндә охудум. 6 ил (1978—1984) Санкт-Петербургда

В. И. Мухина адына Али Рәссамлыг мәктәбиндә һаваји јерә папағымы күнә вермәдим. Америка, Алманија, Түркија, Австрија, Чехо-Словакија, Франса галерејаларында, шәхси коллексијаларда сахланан рәсмләримин гәрибчилијини чәкирәм. Рәсмләрә денмүш рәнкләрик. Бәлкә елә инсанлар мәним көрдүјүм, дүјдүгүм, севдјим кимидир.

Мачәра ахтаран үчлүк

Негатив баһар

Гоча

Карловы-Варылы гыз

Мүстөдинин сарајындадырлар».

«Инкилис достун» дедим, чүнки мин жүз элли биринчи илдө, биринчи Сәлиб мұһарибәсиндә әсир дүшөндөн сонра Ричард дүз ијирми ил Түркләримин арасында галыб һамы илө, о чүмлөдөн Шәмсәддин Елдәнизлә достлашмышды. «Гыпчағым исә, БирОд икән «Брит», «Брит»анија» адланан мәмләкәтимизин ӘрӘс ӘрОд икән «Ричард» адланан һөкмдарынын бейнинә гапы ача билмәмишди.

Бейниниз суалла долмасын јенө, еј төһрифләрим. «Идеал»ы, «Әбәдијәт»и, «Мәһшәр»и охујуб һәр шеји дәрк едә-едә идраксыз галан гејри-ади идраксызларым инди ади бир һәгигәти дәрк етсинләр: «Ислам»ын ӘсӘлимдән, «Дин»ин ОдҮндөн аздығыны билә-билә «Ислам»дан әл чәкмәјөнләрим нечә чаһилдирләрсә, ијирми ил әрзиндә өз мәрдлији, мәләһәти илө Түркләримә әсир едән о әсир Ричард да елө чаһил иди. Әјниндә дөшү зәрли јашыл маһуд қафтан, башында гызыл тач, ири, мави көзләриндән зәр ишығы сача-сача, Јерусәлим Кесары илө јанашы әјләшиб, садә, ширин Түрк ләһчәсиндә зарафатлары илө Хәлифәнин мәчлисиндәки Түрк һөкмдарлары әјлөндирән чаһил, Түркләримин һамысынын севимлиси иди. Суалла долу бейнинизә сығышдыра биләрсинизми ки, о чаһил Ричард мәни—ЕјСарыны да таһијырды, Бағ Атамы да, гардашларымы—Улу Бағ СарОдӘси, ЕјСар һоју да! ЕвӘрим гардашымын нә вахт, нәјә көрә сүркүн олундуғуну, һансы китабларда нечә «Аврам»а, «Авраһам»а, «Абрам»а, «Ибраһим»ә чеврилдијини дә билирди вә кизлин мүттәфиги Хәлифә Әмирәлмәминин Мүстәдбилләһын һүзурунда, «Аврам» вурғуну Кесарын јанында мәһз бу әчајиб адлар, «ваһид дин», «ваһид егидә» барәдә даныша-даныша, Кесары-ОдСар, Хәлифәни-АғӘлЕвәр адландыра-адландыра һамыны күлдүрдү. Јә'ни Саф-Ағ елмини, ЕјӘсҮн, БағБағҮн Бабаларымын, Бағ Атамын елмини әлө салырды? Бәли! Белә маһир шәхсијәт иди о Шир үрәкли Ричард.

Күнәш үзлү, мави көзлү Елдәнизим, сағ-солунда оғуллары, архасында сөркәрдәләри вә Нахчыван ордусу, Бағдадын сарај мејданында курулту голарыб, кечәнин јарысында көзлөнилмәз кәлишлә мүттәфигләри һејрәтә салдылар.

Ичәријә алты нәфәр кечди: Султан Атабәј Шәмсәддин өзү, Чаһан Пәһлә-

ванла гызыл Арслан вә сөркәрдәләр: Рус, Әз Әба, Ај Әба.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Чәми СафАғ алимләри кими мән дә бујругу гулујам. Нә вахт, һараја, нә үчүн кетдијими билмирәм. Бейнимдә ЕјСарын КурҮнү курлајандан нечә кетдијими, һара кетдијими дә билмирәм.

ЕјСарын бујругу илө инди мән сизин кизлин јығынчағынызын бир сиррини ачмалыјам.

Хәлифә Мүстәдбилләһ, мүттәфигләри Кесар вә Шир үрәкли Ричард, мәним истәки төбәәләрим Харәзмшаһ Мәһәм-мәд Тәкишлә, мәмләкәтимизин гапысы Мисирин султаны Сәләһәддинлә бирликдә, Сәлчуг сәлтәнәтини девирмәк барәдә кизлин мугавиләни имзалајандан сонра Султан Атабәј Шәмсәддин Елдәнизә суи-гәсд һазырлајыблар. Будур сирр! Ачдым. Дүздүр?!

Мүстәди тахтдан дик атылды. Тәхтин сағында, алчаг күрсүләрдә отуран дөрд нәфәрдән биринчисинин—Султан Сәләһәддинин ағ чалма алтында гара сифәти боғулуб даһа да гаралды, икинчисинин—Харәзмшаһ Мәһәммәд Тәкишин узун үзү саралыб мејит үзүнө дөндү, Кесарын дәјирми, ағ үзү дүмағ олду. Шир үрәкли исә сакиг галыб, көзләрини Шәмсәддин Елдәнизин көзләринә дикди.

Шәмсәддин Елдәниз:

— һамы горхду. Сән горхмурсан, Шир үрәкли. Нијә?

Ричард:

— Ачығы, суи-гәсдимизин ачылмағына севинирәм. Вурғунам сәнә, ә'лаһәзрәт. Шәмсәддин Елдәниз Хәлифәә бахды.

— Кизлин дүшкәнлијин ашкардыр, Мүстәди. Ашкар дүшмән ол, сән дә мәрд даныш. Сәлчуг сәлтәнәтини девирмәк мүмкүн дејил. Мәни өлдүрсән, оғлум Чаһан Пәһләван чыхачаг тәхтә. Чаһан Пәһләваны өлдүрсән, гызыл Арслан Султан олачаг. Сонра Мәликләримиз. Елмимиз әбәди, өзүмүз әбәди! Суи-гәсдин сәбәби нәдир? Дәгиг де!

Мүстәди тәхтә чөкүб, әлини әлине вурду.

— Имам һәсән ибн һәсәм Сәббаһы чағырын.

Шәмсәддин Елдәниз:

— һәсән Сәббаһ Исмаили Фарсын Шиә Имамы иди, Түркүн гәддәр дүшмәни иди. Онун оғлу Имам һәсән сәнин игамәткаһында нә кәзир?

Ачыг даныш, ачыг дүшмәнним!

Кизлин мугавилә! Суи-гәсд! Бундан бө-

жүк дүшмөнлик олмаз, Мүстәди. Ачыг даныш!

Мүстәди:

— Ачыгы будурки, сәнин «Ихван әс-Сәфа», «батын Суфи» адлары алтында батын Сафаг алимләрин чәми Хилафәт-дә «Гур'ани шәриф шәрһ» ады илә Дини мәнв едибләр. Хәлифә тәхтиндә мүгәвваја дәнмүшәм. Имам һәсән ибн һәсән Сәббаһа «Кур'ун»ү гәбул етдир. Исмаилләрдән әләвә чәми тәригәтләр-рин мүридләринә «Кур'ун» охутмаг мәнним бојнуа!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Үстүнә ган төкүлмүш, охунмасы мүмкүн олмајан китабы нечә охутду-рарсан, ја Хәлифә?!
Мүстәди:

— Сәнин алимләринә дејәрәм өзүнүз нечә охујурсунуз, чамаата да елә охут-дурун. Чана дојмушам мән сиз Түрк-ләрин әлиндән!—Мүстәди әлләрини таван сары галдырыб ғышгырды:—Пәрвәр-дикара! Мәһәммәд Рәсулиллаһын.—Түрк! Мәһәммәдин әмиси һәзрәт Аббасын.—Түрк! Мән бәдбәхт Аббасини нијә Эрәбә чевирмисән?! О сәјфдәки «Кур'ун» сәнин Үнүндүрсә, Эрәбин дилиндәки «Гур'ан»ы батын етмәк әвәзиндә нијә өз дилиндәки «Кур'ун»ү батын етмисән?! Әкәр бу елм ОдҮндүр, ОдҮн олсун! Диндир, Дин олсун! Бу нә фәләкәтдир дүшмү-шүк?! Дүнја сәнин, елм сәнин, биз сәнин! Нијә ајырырсан бизи?! Рәсулил-лаһын Хәлифәсини Султанына дүшмән етмәкдә гәсдин нәдир, ја Рәббим?!—Хәлифә ағлајырды.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Демәк, суи-гәсдин сәбәбкәри ЕјСар-дыр?!
Мүстәди ағлаја-ағлаја бирдән лорулаш-ды:
— А киши! А сәнә гурбан олум! Сәнә Султанлығы ким вериб?! Бу тәх-тин јанында, Хәлифә Мүстәдбиллаһла ја-нашы тәхтдә отурмаг ихтијарыны ким вериб?! Инди сәни Нахчывандан Ба-дада ким көндәриб?! һамысы Рәббими-зин ишидирсә, суи-гәсд нијә мәнним ишим олсун?! Дүзмү дејирәм, әј Шир үрәкли?
Ричард:

— Тамамилә доғрудур, ја Хәлифә!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Кесар! Нијә сусурсан?
Кесар:

— Мәнним бир ајағым һәмәданда, Ча-һан Пәһләванын тәхтинин јанында, бир ајағым да бурда—Хәлифә һәзрәтләр-ини јанындадыр. һәмәданда Хәлифәје хилаф данышырам ки, Чаһан Пәһләва-на хош кәлсин. Хәлифәнин һүзурунда исә Сәлчуг сәлтәнәтинин хилафына даны-шырам ки, Хәлифәје хош кәлсин. Әч-дәдим Түрк, өзүм Јәһуди, Фарс дилин-дә «Инчил»дән, Эрәб дилиндә «Гур'ан»-дан дәрәс алырам. Инди «Кур'ун»дән дәрәс ал дејирсән, алым, ЕјОд олум, әчдәдыма гајыдым.
Имзамы поздум мүгавиләдән, Сул-таным. Сиз Түркләр өз аранызда сүлһә кәлин. Бәдбәхт Јәһудини нә гәдәр о-јан-бу јана чәкәчәксиниз?! Дүзмү деји-рәм, еј Шир үрәкли?
Ричард:

— Тамамилә доғрудур, ОдСар икән Ке-Сар олан гардашым! Аббасиләрлә Елдә-низләр өз араларында разылыға кәлсин-ләр. Елмимиз ваһид олса, Инкилис бәд-бәхт латын дилиндә «Инчил» охујармы?! Бағ оғлу Бағ ЕјСара Бог оғлу Инсус де-јәрми?!
Һәр шеј сиздән асылыдр, Султаным!
Шәмсәддин Елдәниз мүәммәли күлә-күлә кечиб Хәлифәнин сағ тәрәфиндә, өз тәхтиндә отурду.
— Инди кәлә биләр о Фарс Иمامы. Гапыда орта бојлу, боз сифәтли, боз халатлы Имам һәсән ибн һәсән Сәббаһ көрүнүб, Хәлифәје тә'зим етди.
Шәмсәддин Елдәниз:

— Султана сәләм вермәдин, Имам һә-сән.
Һәсән:

— Сүнни Түркә сәләм версәм, Имам Әли гәним олар мәнә! «Гур'ан»а гәсд едән кәфири гәтләчәтдырмағы мән төклиф етмишәм бу мүттәфигләр мәчли-синдә. Мән өзүм дә сәни гәтлә чәтдыр-малыјам!Һәзрәт Әлинин бојруғудур.
Шәмсәддин Елдәниз:

— Әлинин сәсини ешидирсән?
Һәсән:

— Хејр! Әли әрш-ә'лада, мән јердә. Бу ачиз бәндә нечә ешидә биләр Имам Әлинин сәсини?!
Шәмсәддин Елдәниз:

— Әлинин сәсини ешитмәјән бәндә «Әли бојруғу»ндән нечә хәбәр тутур?!
Һәсән:

— Инди биләрсән.
Дәрин сукут, дурғунлуг ичиндә бир-дән ваһимәли гадын ғышгыртысы еши-дилди:
— Атабәј! Ә'лаһәзрәт!..

Һамы ғышгырты сәмтинә—тәхтләрдән сағдаки зијафәткәһ гапысына бахды. Орда, курсләрдә отуран мә'мурларын архасында Инанч хатун, солғун үзлү, арыг, сысга бир кәнчин әлиндән узаг мәсафәје атылмаг үчүн дүзәлдилмиш ағыр бычағы алыб, уча, инчә гәмәти, зә-риф көзәллији илә ујушмајан сәрт, ко-буд һәрәкәтлә кәнчин бојнундан јапышыб, орталыға сүрдү. Бычағы тәхтләрин өнүн-дә отуранлары арасына, әринин ајағы-нын алтына атыб, кәнчи көстәрди:
— Имам һәсәнин хаш-хаш тирјәки чә-кән мүридләриндәндир. Ә'лаһәзрәт Сул-таны вурмаг истәјирди.
Мүрид даш дөшәмәдә үзү үстә иди. Архасы үстә чеврилиб, көзләри аха-аха Иمامына бахды.
Һәсән:

— Мәнним мүридләрим нә хаш-хаш чә-кирләр, нә дә ички ичирләр. Сүнни ганы төкмәје һазылашанда әввәлчә зә-һәр ичирләр, сонра бычаг атырлар вә өлүб Чәннәтә кедирләр.

Халатынын чибиндән бармаг узунлуғун-да, назик ғызыл кузәчик чыхарыб мү-ридинә верди.
— Ич, өвладым. Кијафәт гәдәр ичмә-мисән зәһәри. Ич, Султан Атабәј Шәм-сәддин Елдәниз танысын Әли өвлады Исмаилини.

Мүрид дикәлиб, кузәчикдән зәһәри сон дамласына гәдәр ичди, Иمامынын әлиндә «Гур'ан»ы өпдү вә узаныб ке-чинди.
Һәсән:

— «Гур'ан»ын гүдрәти беләдир. Тәбәә-лијиндә олдуғум Тәбриз һакими ғызыл Арслан, Чаһан Пәһләван мәнним бу мәр-һумум кими зәһәр ичиб Чәннәтә кетсин-ләр, Султан! Онда мә'лум олар ки, «Кур'ун»ү дә Мәһәммәд әлејһүссәләм јазыб. Вә биз Шиәләр дә Суфи мәдрә-сәләринә кедиб тәдрис едәрик о кита-бы.

Һәсән чибиндән икинчи ғызыл кузә-чик чыхарыб ғызыл Арслана тәрәф узат-ды.
— Чәнәбиләр, Мүстәди илә мә'мурлары, кәтибләри, һамы дәнуб, сүкут ичиндә, каһ һәсәнлә әлиндәки кузәчије, каһ да Шәмсәддин Елдәнизлә оғулларына ба-хырды.
Һәсән:

— Нә, нә олду, тә'рифли ғызыл Ар-слан?! Ич! Кәстәр Түрк китабына е'ти-гадыны! Танығдыр өзүнү алим гөләмә верән Елдәниз өвладыны!—Кузәчији Ча-һан Пәһләвана тәрәф узатды.—Ич, гүд-

рәтли Чаһан Пәһләван!

Чаһан Пәһләван:

— Чаһан Пәһләванла ғызыл Арслан Чәннәтә кетсәләр, бу Чәһәннәми сән лап мүдһиш Чәһәннәмә дөндәрәрсән, Исмаили Иمامы! Әкәр «Гур'ан» гүдрә-тилә һәгигәтәк Чәннәтә кетмәк оларса, өзүн ич зәһәри, кет Чәннәтә. Өзүн!

Һәсән:

— Мән бу Чәһәннәмдә ишими гуртар-мамышам һәлә!

Чаһан Пәһләван күлдү.

— Биз дә ишимизи гуртармамышыг һәлә.

Түркләрлә Ричард да шагғылдашыб күл-дүләр. һәтта сакит, сусгун Кесар да ғымышды.

Һәсән:

— Имамә күлмәк олмаз, еј Әли гәзә-биндән хәбәрсизләр!

Шәмсәддин Елдәниз тәхтдән енди, Хәлифә тәхтинин сағындакы ғырмызы мәхмәр үстүндә ики ғылынчдан бирини— Әлинин узун, енли, ағыр «Зулфугар»ы-ны көтурүб јухары галдырды.

Ғылынчын учунда һача ишыг парлады. Кесарла Ричард бир-биринә, сонра геј-ри-иради өз белләриндәки ғылынчлара бахдылар.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Шир үрәклим десин көрүм, ијирми ил бундан әввәл кимә әсир дүшүб?

Ричард һәјрәт, дәһшәт ичиндә иди. Мәһир шәхсијәтин мәһарәти анчаг буна чатды ки, мә'чүзәдән сарсылдығы бир вахта да өз һәмшәки мәләһәти илә күлүмсүндү. Султан Сәләһәддинлә Ха-рәзмшаһ Мәһәммәд Тәкишин дә мә'-чүзәдән дәһшәтләндикләрини көрәндә исә, о икид Түркләрдән биринә—Сул-тан Сәләһәддинә әсир дүшдүјүнү хатыр-лады, амма чавабы башга олду:
— БағһәмОдун әдаләт Әли Әлинин ғылынчына әсир дүшмүшәм, Султаным!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Кесар! Үч ил бундан әввәл, икинчи Сәлиб мүһарибәсиндә Сәлчуг сәлтәнәти-нин гүдрәтинә тәслим олан ЈеруСәлим чәнкавәрләри кимә тәслим олулар?!
Кесар:

— Мәнним чавабымы өзүн дедим, Сул-таным. Әли гүдрәтинә тәслим олмушуг.
Шәмсәддин Елдәниз ғылынчын гәзә-сини һәсәнин овчуна басды. һача ишыг сөндү.

Шәмсәддин Елдәниз ғылынчы һәсәндән алыб јенә јухары галдырды. һача ишыг јенидән парлады.

Шәмсәддин Елдәниз:

Шәмсәддин Елдәниз:

— Даныш көрөк нечә дирилдти?

Мүстәди:

— Еј Түрк! Еј Түрк! Сән јенә мәхлә-
тә салмаг нијәтиндәсән!

Шәмсәддин Елдәниз:

— О инәк! тапылана гәдәр, кәсилиб,
сојулуб шагаланана гәдәр бу мәчлис-
дә ағзымыза су алмалыыг?

Даныш, Шир үрәкли!

Ричард ајаға галхды.

Кафтанынын зәр хашијәли әтәкләри
чөкмәләринин учларына гәдәр салланыб,
уча гамәтли, шах сүмүклү Инкилиси да-
һа да уча вә әзәмәтли кәстәрирди
Ејнилә Шәмсәддин Елдәнизин көзләри
кими мави көзләрини доландырыб Ха-
рәзмшаһ Мәһәммәд Тәкишә бахды вә
мүәммалы күлә-күлә данышмаға башла-
ды:

— Түркмәнләр мәним адымы демир-
ләр. Елә инкилис дејирләр. Әсир дүшән-
дән сонра ики ил Нахчыванда Ә'ла-
һәзрәт Султандан дәрәс алды бу Ин-
килис, сонра ә'лаһәзрәтин изни илә
кетдим Харәзмшаһ Мәһәммәд Тәкишин
ғонағы олдум.

Јејирдим, ичирдим, јатырдым.

Бир дә көрдүм Сәмәргәнддән јекә-
јекә Өзбәк Тачирләр кәлибләр Харәзм-
шаһын һүзуруна. Өзүн билирсән, ә'ла-
һәзрәт, Өзбәк Тачирләр јаман гарын-
гулдурлар. Сәмәргәнд Әмиринин һөк-
мү илә орду чәкиб Харәзми тез-тез
талајырдылар. Шаһа дедим бу таланчы-
ларын гулагларыны кәс вер әлләринә,
Әмирә төһфә апарсынлар. Өзүн чых
кет бир јана, тәхтдә Хатун анан отур-
сун. Бу Инкилис дә әсир кими јох,
елчи кими отурсун тәхтин јанында.

Хүләсә, Шаһ разы олды. Јүз Тачирин
јүзүнүн дә гулагларыны кәсди гојду овуч-
ларына, чыхды кетди. Сонрасыны өзүн
билирсән, ә'лаһәзрәт. Мүһәрибә башлан-
ды. Харәзмшаһ Мәһәммәд Тәкиш Сә-
мәргәнд Әмирини мәғлуб етди. Гарын-
гулу Тачирләр о вахтдан даһа таламыр-
лар Харәзми.

Мүстәдинин көзләри һәлгәләнмишди.

— Бу нә һәдисир?! Нә демәк истә-
јирсән?! Султан бујурду ки, Имам һәсә-
нин өз мүриддини нечә дирилдтијини,
јә'ни көзүнлә көрдүјүн һәгигәти даны-
шасан. Сән исә, достун Султан Сәләһәд-
диннин Гарабағ ләһчәсиндә һәдјан даны-
шырсан!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Шир үрәкли әсил һөкмдар кими
данышды, Мүстәди.

Деди мән Шир үрәкли Ричард деји-
ләм Түркмән арасында, Инкилисәм, јә'ни
мәкрлијәм. Харәзмшаһы пәјтәхтиндән
кәнара көндәриб, тәхтдә зәнән отурдуб.
Сәмәргәнд Әмири куман едиб ки, зәнәни
лап асанча мәчлуб едәчәк. Әмма әксинә
олуб. Мәһәммәд Тәкиш көзләнилмәдән
архадан һүчүм едиб, Әмирин ордусуну
ғырыб.

Мүстәди:

— Имам һәсәнин мө'чүзәсинә нә дәхли
вар бу Инкилис мәкринин, еј мәкрли
Түрк?!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Мән дедим Шир үрәкли әсил һөкм-
дар кими данышыр. Әсил һөкмдары
исә ахыра гәдәр динләмәк лазымдыр.
Бујур, Шир үрәкли.

Ричард ејни тәрздә, мүәммалы күлүб,
һәсәни кәстәрди.

— һәдјан данышмағымын сәбәби мәһз
Имамдыр, ја Хәлифә, Мәәттәл галмы-
шам ки, бу Имама өзүнүн мө'чүзә гүд-
рәтини верән ЕјСарымыз нијә һәм дә Әли
гүдрәти вермәјиб ки, Әлинин ғылынчына
саһиб олуб «инсан гияфәсиндә Иблис»
Түркү мәғлуб етсин?

Мүстәди:

— Сәнә дедиләр Рәббимиз һәр бән-
дәсинә бир чүр гүдрәт верир! Атабәј
Шәмсәддин Елдәниз Султан јараныб.
Ғылынч гүдрәти верилиб она. Имама исә
имамлыг верилиб.

Ричард:

— Сәнә исә Хәлифәлик верилиб, ја
Әмирәләминин. Мө'минләри е'тигада
чағырырсан. Бәс Әли ғылынчы нијә сән-
дәдир? Ғылынчы вер ғылынч гүдрәтли,
тәбәәси һәсән ибн һәсән Сәббаһ
бирдәфәлик табе олсун она вә мән дә
сары инәк тапылана гәдәр һәдјан даныш-
мајым.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Мәним гүдрәтим ғылынчда дејил,
Мүстәди, Әлдәдир.

Нә дедим мән? Бу суала чаваб вер,
сонра Шир үрәкли данышсын көзү илә
көрдүјү мө'чүзәни.

Мүстәди:

— Мәхләтә нијәтиндәсән!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Нијә?

Мүстәди:

— һәгигәт лазымдыр сәнә. Инди ача-
рам һәгигәти.

**Алимләр дејирләр «Гур'ан»-шәрифин
«Инәк» сүрәси дә тәһриф тәрчүмәдир.
«Кур'ун»үн ӘсӘриндә мәтләб инәк үстүн-**

**дә дејил, Сар ҮнАғ үстүндәдир. СафАғ
Инсан Бағ Атамызын Үнүнү ешидән Сар,
јә'ни һөкмдар лазым иммиш ки, елмдән
кәнар дүшүкләринә көрә дини икән өлү
олан Исраил оғулларыны дирилтсин.
Бәдбәхт, бисавад Әрәб мütәрчимләри
Сар кәлмәсини анламајыблар. Бағһәм-
Одумузун милләтинин дилиндәки «сары»
кәлмәсини тәрчүмә едилбәр, ҮнАғ әвә-
зиндә исә јенә дә БағһәмОдумузун
милләтинин дилиндәки «инәк» кәлмәсини
тәрчүмә едилбәр. Мән бәдбәхт Әми-
рәләминин бу рәзил етдијин Исмаили
тәригәти әһлинә дәф'атла демишәм ки,
«Гур'ан»ын сиррини ачмаға вадар етмә
мәни, чүмләмиз рәзил оларыг. Дәф'ат-
ла аялатмышам ки, «нә чаван, нә гоча-
дыр. Орта јашлыдыр» кәламы «сары инә-
јә» аид дејил, Сара, һөкмдара, јә'ни
Исраил оғулларына елм өјрәтмәк үчүн
лазым олан СафАғ алиминә аиддир.**

Будур һәгигәт. Мән өзүм дә рәзил
етдим бу «сары инәк» тәләб едәними.
Бәс дејилми, еј мәнә зүлм едән Сул-
тан?!

Сәнин гүдрәтин Әлдә, Оғулда, јә'ни
ЕјСардадыр. БағһәмОдумузун гүдрәти дә
Әлдә, Оғулда, ЕјСарда олуб. ЕјСарын
вурән әли ЕјМән Әлинин ғылынчы Бағ-
һәмОдумузун әлиндә дә ишыг сачырмыш.
Чүнки БағһәмОдумуз ӘрӘсӘл иди, јә'ни
данышан Әлин, ЕјСарын ишығы иди. Сән
Рәсулиллаһ—ӘрӘсӘл ӘлАғ дејилсән,
Султан—ӘсӘл Од'нсән. Јә'ни данышан
Әл ЕјСар һәгигәтинин Үнүсән. ЕјСары-
мызын Үнү Әрлә — ишыгла кәлир сәнин
бејиннә. О ишыг чанына-ганына јеријир
вә сән ғылынчлары бу мәхмәрин үстүн-
дән көтүрәндә ишыг ғылынчларә дә
кечир.

Бәли, ғылынчда дејил гүдрәтин. Әлдә —
ЕјСардадыр.

Ихван әс-Сәфа алимләринин бу сарај-
да һәр күн тәкрат етдикләри һәгигәт-
ләри инди јенә тәкрат етдирмәкдә ниј-
јәтин нәди?!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Хәлифә бу күлли-мәхлуғ ичиндә өз
дили илә «Гур'ан»ын сиррини ачыр,
«Хәлифә»ликдән чыхыб АфӘлЕв олур. Јә'-
ни бејни СафАғ Инсан Бағ Атамызын
Әли ЕјСарымызын Евинә чеврилир. Нә-
вән-ҮнЕвин дә мәһз бу чүр дәрәс алыб,
Инанч икән Үн ҮнОда—данышан һәгигә-
тин сәсинә чеврилиб. Инсан икән ҮнӘсә—
данышан сәсә чеврилиб.

Һәгигәт данышан АфӘлЕв десин көрәк,
ҮнЕв кәлинин һәгигәти дәрк едә-едә
бу «сары инәк» тәләб едәнә нијә ина-
ныб?!

Мүстәди:

— Алимләрин дејирләр: «Нә гәдәр ки,
Сар ҮнАғы «сары инәјә» чевирән, Ба-
ғы «Бог»а чевирән, ЕјСары «Иисус»а
чевирән китаблар бу синидәдир, бу са-
рајын аб-һавасында камилликлә гејри-
камиллик гарышачағ. Хәлифә һәм Аф-
ӘлЕв адланачағ, һәм дә Хәлифә. Инсан
һәм ҮнӘс адланачағ, һәм дә инсан.
Вә СафАғ алимләри бу сарајдан чыхан-
дан сонра инсан инсанлыгдан мәһрум
олачағ.

«Ачыг дүшмән»ин ачыг данышыр:
Мәхви мугавиләни имзалајандан сонра
нәвәми алдатмышыг биз. Әлмәјиб бу ме-
јид мүрид. Зәһәр јох, биһушдар ве-
риб һәсән.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Чәзаландыным, Мүстәди?!

Мүстәди, е'тирафдан сонра да јумшал-
мајыб, белә суал верән Султанын гәд-
дарлығындан даһа да сарсылды вә тәх-
тиндә икигат олуб, јенә ағлады.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Ағлама, Мүстәди. Шир үрәкли
мүтәфигини динлә!Сөзүнү гуртармајыб
Ричард.

Ричард:

— Бу рәзил һәсән ибн һәсән Сәбба-
һын ән бөјүк рәзиллији бундадыр ки,
һәсән Сәббаһын оғлу дејил. Ады да һеч
һәсән дејил, Әһмәддир. Бурасы сәнә
мә'лумдурму, ја Хәлифә?

Мүстәди чаваб әвәзиндә башыны тәр-
пәдиб, бир аз да бүкүлдү.

Ричард:

— һәсән Сәббаһ өләндән сонра гарда-
шы Мәһәммәд Бәзәрк тәхтә чыхды. Дос-
тум Султан Сәләһәддиннин Гарабағ ләһчә-
синдә дејирәм, бамбылынын бириси иди
о өзүнә «Бәзәрк»—бөјүк дедирдән Мә-
һәммәд Бәзәрк. Тәхтинин үзүнү Мәккә-
дән дөндәриб, Нахчыван тәрәфә гојду,
шәрабы сел кими ахытды вә е'лан етди
ки, гардашым һәсән Сәббаһ сәркәрдән
бир лотудур, мәни тәхтә чыхарыб,
ғызыл күпәләрини апарыб, хәлвәт сарајда
јүз зәнәйлә кеф чәкир.

Бурасы да мә'лумдур сәнә, ја Хәлифә.
Бәс мән Шир үрәклијә һардан мә'-
лумдур?

Ордан мә'лумдур ки, һәсән Сәбба-
һын ән јахын досту иди бу Шир үрәк-
ли. Лоту, бамбылы Мәһәммәд Бәзәрк
лоту, бамбылы гардашыны ифша едиб
Сәлчуг тәбәәлијини рәсми гәбул едән
күнү мән Шир үрәкли, о Бәзәркүн бу
Әһмәд оғлунун адыны Имам һәсән ибн

Һәсән Сәббаһ гојдум, Әләмут галасында мүридләре чар чәкдиләр ки, Имам һәсән Сәббаһ оғлу һәсәндә зүһур едиб. Мүридләр Әһмәд ады илә танынан он беш јашлы чаванын Имам һәсән ибн һәсән Сәббаһ олдугуна дубарә инандылар вә бу рәзилин һәгиги атасыны өлдүрүб оғлуну тәхтә миндирдиләр.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Хәлифәнин Шир үрәкли мүттәфиги десин көрәк, мәним сәдагәтли тәбәәләрим Султан Сәләһәддинлә Харәзмшаһы нечә гошду бу кизлин мүгавиләжә?

Ричард:

— Үн ешидән ӘсӘл ОдҮнә мә'лум дејилми нечә гошдум?! Мән дә өзүм-өзүмү рәзил етдим, ә'лаһәзрәт. Инкилис мәкринә нифрәтини тәбәссүмлә кизләтмә, Султаным. Әкәр күнаһларымы аз-чох јуја билдимсә Султан Сәләһәддинә де, чәнкәвәрләrimi азад етсин. Вәтәнә гајытмағымын вахты чатыб.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Тәк кедәчәксән, Шир үрәкли. Чәнкәвәрләрин өмүрләринин ахырына гәдәр әсир галачаглар. Мисирдә Тәрсагәбиристаны әмәлә кәләчәк. Бир дә бу торпага ајаг бәссән, сәнин гәбрин дә о гәбиристанда олачаг. Кет! Хача садиг Кесарыны да апар.

Ричардла Кесар кандара гәдәр кедиб кери дөндүләр.

Ричард:

— Бир суалым вар, ә'лаһәзрәт.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Де.

Ричард:

— Сәлчүг сәлтәнәти әразисиндә ијирми илдә мәним көрдүјүм ишләри биләбилә, бу гәдәр имкан саһибә ӘсӘл ОдҮнә нијә имкан вериб сәни?

Шәмсәддин Елдәниз:

— Јерин тәһриф мүһитиндә «Султан» адландырылан ӘсӘл ОдҮнә рүтбәси Еј-Сарымызын рүтбәсидир. Имкан саһибә дә өзүдүр. Шир үрәкли өвлад да онун өвладдыр.

Дедим «Мисирдә Тәрса гәбирстаны әмәлә кәләчәк. Бир дә бу торпага ајаг бәссән, сәнин гәбрин дә о гәбиристанда олачаг». ЕјСарын Үнү дедим мән сәнә. ЕјСарын Үнү һөкмдүр. Мән һөкмү тәкрәр едәнәм, еј Тәрса гардашым! Ијирми илдә сәнә әл галдырмајанын Тәкрары нечә әл галдыра биләрди сәнә?!

Ричард синәсиндәки гызыл хача бахды.

Көзләри долду.

— Изн вер ајагларына јыхылым, ӘсӘл ОдҮнүм!

Шәмсәддин Елдәниз:

— Мәним јох, Онун ајагларына јыхылмаг истәјирсән. О исә өвладларынын рәзилләшмәјини хошламаыр. Кет «Брит» торпағындаки тәбәәләринә шәрһ ет ӘсӘл ОдҮн рүтбәсинин мә'насыны, анлајарлармы?!

Ричард көзләрини силиб, башыны булады.

— Чәтин, чох чәтин, ӘсӘл ОдҮнүм.

Шәмсәддин Елдәниз:

— Инди анладынмы мүсибәтимизи?!

Сиз нечә, анладынмызы, еј тәһрифләрим? Мәним «ајагларыма јыхылмаг» истәјән Шир үрәкли Ричард мәним јох, синәсиндәки хачын «ајагларына јыхылмаг» истәјирди. һәр шеји дәрк едә-едә һеч нә дәрк етмәјән гејри-ади идраксызларын һамысы беләдир. СафаАг мүһитиндән айрылыб, кедиб Хач мүһитинә дүшәндән сонра Ричард, вахтилә ШумӘрләримин ЕвӘрбаг адландырдыгы Јевропадан, ЈеруСәлимдән вә Италијадан хач һөкмдарларынын һамысыны чағырыб, Бағдадда имзаланан һаман «кизлин» мүгавиләнин әсасында, Хач чәнкәвәрләрини куја Ислам үстүнә көндәрди. Әслиндә исә, Дин Динлә бирләшиб, Елм үстүнә јериди.

Бәс о үчүнчү вә ахырынчы Сәлиб јүрүшү Динин мәғлубијәти илә гуртарандан сонра нә олду?

Билмирсиниз, еј тәһрифләрим.

Мин јүз јетмиш биринчи иллә јетмиш бешинчи илләр арасында о рәзил Әһмәд—«Имам һәсән ибн һәсән Сәббаһ» Хач вә Ислам гызылы илә сәјссыз-һесабысыз мүрид јығыб, Бағдаддаки Ихван әс-Сәфа алимләриндән башламаыш, Мараға, Тәбриз, Зәнчан, Нахчыван, Кәнчә мәдрәсәләриндә дәрс дејән СафаАг алимләринин һамысыны тинләрдән, пәнчәрәләрдән атылан бычагларла бирчә-бирчә өлдүрдү.

Бејинләриниз јенә суалла долду, еј тәһрифләрим. «Гадир Аллаһ нијә јол верди белә рәзаләтә!», «Гүдрәтли Султан Атабәј Шәмсәддин һәр шеји әввәлчәдән көрә-көрә, билә-билә, алимләри нијә хилас еләмирди!», «Тутар ки, о Шир үрәкли, Кесар, Мүстәди һәгигәтдә дә ЕјСарын өвладлары идиләр, бәс о рәзил имамла о мејид мүрид кимиләринә нијә имкан верирди имкан саһибә!»

һағлы суаллардыр!

Хејр, еј тәһрифләрим. БағһәмОдум Муғаннаја суй-гәсд планлары илә долу бејинләринизә бахын. Овқумун ичиндәдир бејинләриниз. Нијә гырмыр сизи бу имкан саһибә! Бүтүн Бағдај әразисиндә, бүтүн Јердә јеканә СафаАг алимими «аварија»-ја салмаг, «ножла вурмаг, зәһәрләмәк үчүн дәрийдән чыхырдыныз. Мән исә «КурҮн» вердим сизә. Нәдир бунун сәбәби, еј о рәзил Имамдан да бетәр рәзилләр, о мејид мүриддән дә бетәр мејитләр! Гатил бејинләриниздән «инәји» чыхармаг үчүн хусуси шәрһ вермишәм, БағһәмОдум јазыб вериб, јенә дә Үнағ әвәзинә «инәк» дејән мејид «мүрид»ләрсиниз! Рәзил «һәсән ибн һәсән Сәббаһын хәләфи рәзил Хомејинин мејитләрсиниз. Султан Атабәј Шәмсәддин Елдәнизим сиз мејитләрин сәләфләриндән биринә дә әл галдыра билмирди. Мән ихтијар вермирдим, еј рәзил өвладлар!

Јетмиш бешинчи илин октябрында Инанч хатун Шәмсәддин Елдәнизимин ӘрЕвОду Мөминә хатуну зәһәрләди. Мән тохунмадым о Зәһәр зәнәнә.

Мөминә хатунун өлүмүндән бир ај сонра Шәмсәддин Елдәнизимин өзүнү зәһәрләди. Мән јенә тохунмадым О Зәһәр зәнәнә.

Шәмсәддин Елдәнизин өлүмүндән он ил сонра, сәксән алтынчы илин февралында Чаһан Пәһләваны зәһәрләди. Мән јенә тохунмадым О Зәһәр зәнәнә. Нәдир бунун сәбәби, еј Зәһәр, «Аварија», «Нож» өвладларым?!

Үчүнчү әсәр. Див.

Тарихинизин даваманы охујун.

Мин јүз сәксән алтынчы илин мартынын ахырында Чаһан Пәһләван Нахчыванда, Султан Атабәј Шәмсәддинлә Мөминә хатунун гәбирләри илә јанашы дәфн едиләндән сонра Гызыл Арслан, сәркәрдәләри Рус, Әз Әба, Ај Әба вә ордусу илә Нахчывандан Бағдада туфан кими јериди.

Гәзәб туфаны сараја доланда Зәһәр Хәлифәси Мүстәди тәхтдән дүшдү, БағһәмОдум Мәһәмәдин гылынчына ујғун дүзәлдилмиш назик, узун гылынчыны гындан чәкиб, Гызыл Арсланын гаршысында дөшәмәјә гојду, диз чөкдү.

Гызыл Арслан:

— Гах! Гылынчыны гына гој. Отур, өз дәст-хәттинлә јаз. Султан рүтбәси!

Атабәј Гызыл Арслан Елдәнизә! Өз әлиндә дә кәбин кәс. Гардашымын хатуну, Хәлифә нөвәси Инанч хатунла өвләнирәм.

Инанч хатун тәхтин сол тәрәфиндә, зиғәткәһ гапысынын кандарында дөһшәтдән гурумушду.

Мүстәди, катибинин јериндә отуруб ики сәнәдин икисини дә јазды, мөһүр басды.

Гызыл Арслан сәнәдләри алыб, сағ чийнинин архасындаки сәркәрдәси Руса верди.

Мүстәди:

— Инана билмирәм.

Гызыл Арслан:

— Нәјә?

Мүстәди:

— Шәрәфәтли Султаным ә'лаһәзрәт Чаһан Пәһләван Мәһәмәдин дәфиндән чәми бир күн кечиб. Гара либасда, јас ичиндәсән. Мән өзүм дә гәддими дүзәлдә билмирәм. Белим сыныб, Арсланым! Хәлифәнизин бу һаләтиндә орду чәкмисән Бағдада, Султанлыг төләб едирсән. Разыјам. Буна ирадым јохдур. Нәвәм Инанч хатунун көзүнүн јашы гурумајыб. Нечә галдырачагсан онун јорғаныны?!

Гызыл Арслан:

— Султанлығын пајтәхти Тәбриздир бу күндән етибарән. Тәбризлә Бағдадын арасында Дәшти-кәбир сәһрасы вар. О сәһрада Бисүтун гајасы вар. Де көрүм, ја Хәлифә, Анадолудан Мисирә гәдәр Сәлчүг сәлтәнәти икән Тәбризлә Бағдад арасындаки сәһраја нијә Дәшти-кәбир дејилр? Дәшти-кәбир сәһрасындаки Бағстан гајасына нијә Бисүтун дејилр? Мүстәди:

— Мәрһум ә'лаһәзрәт Султан Атабәј Шәмсәддин кими сән дә елм мүчәһидисән ОдӘсОд ОдЕвӘри «Дәшти-кәбир» чевирәнләр Бағстана «Бисүтун» дејилбәр. Бунун нә дәхли вар бу јас ичиндә издиача?!

Гызыл Арслан:

— ОдӘсОд ОдЕвӘр «Дәшти-кәбир» олаы Бағстанда Бағым сүтунсуз гәлиб. Сәнин мүттәфигин Хачын чәнкәвәрләринә гылынч чәкдијим күндән Үн ешитмирәм, еј «гәддини дүзәлдә билмәјән» түлкү! Архасыны Хач дүнјасына сөјкәјән түлкү-јә сөјкәнмәјә кәлмишәм ки, бир даһа инсан ганы ахытмајым. Евләнирәм!

Мүстәди:

— Јас ичиндә өвләнсән, ЕјСарын гәзәб-нак олмәзми, Арсланым?! Мән түлкү түл-

күлүмө көрө кар галмышам. Бәс сән
нијә түлкүлүк едирсэн?!

Гызыл Арслан:

— Ријакарлыгдан әл чәк! Сән севинир-
сән бу издивача. Мә'минә хатуну, Шәм-
сәддин Елдәниз, Чәһан Пәһләваны зә-
һәрләјән зәнән Гызыл Арсланы да зәһәр-
ләјәчәк.

Мүстәди:

— Мүртәд Хачын јајдыгы шајиәјә сән
дә инанырсан?!

Гызыл Арслан:

— Дад сәнин әлиндән, еј Хачы сәјә-
сәјә Хача архаланан Мүсәлман!

Евләнмишәм! Хатунум шәраб версин!

Инанч хатун гызыл чамда шәраб вер-
ди. Гызыл Арслан ичиб, чамы јерә ат-
ды.

Инанч хатун икинчи чамы долдурду.
Гызыл Арслан ичиб, чамы јенә јерә
атды. Бир аз сонра Хәлифә тәхтинин га-
бағы гызыл чамларла долду.

Инанч хатун зијәфәткәһдан кәтирилән
нөвбәти чамы әлиндә сахлајыб Гызыл Ар-
сланын көзләринин ичинә бахды.

— Нахчыванда, гәбр үстүндә ахшама гә-
дәр ичдин, сәрхош олдун, мәнә дедин:
«Бу шәраб чәлләјиндән сонра сәнин га-
ныны ичәчәм».

Ичмәдин. Дедин: «Кет илан бабандан
алдығын зәһәрлә јенә зәһәрлән, кедиб
зәһәрли ганыны ичәрәм».

Шәраб вермирәм даһа. Ич ганымы!
Гызыл Арслан:

— Вахты вар.

Инанч хатун:

— Мәним анам, Хәлифә бабамын гы-
зы һәзрәт Аббас нәслиндәндир. һәзрәт
Аббас исә Аббас дејил, ЕвӘсдир. Бағһәм-
Одумузун ганыны ичәчәксән?!

Гызыл Арслан:

— БағһәмОдумузун јох, БағһәмОду
Мәһәммәдә чевирән Динин ганыны ичә-
чәм. Атан Әмир Инанчын ӘрЕј галасы-
ны Рејә чевирән, Рејдә анан Түрк гы-
зынын ганыны зәһәрләјән Динин ганыны!

Мүстәди:

— Бу издивач олмады!

Гызыл Арслан:

— Низами «Лејли вә Мәчнун» даста-
ныны Ширваншаһ Әхситана һәср едиб.
Нијә, Мүстәди?

Мүстәди:

— Ширваншаһ Әхситан дејил, Әхи Әс-
ОдҮндүр.

Гызыл Арслан:

— Әхи ӘсОдҮнүмүз, Әхситан шәһәри

ШәмӘхидә кимдән кизләнир?!

Мүстәди:

— Сиз Елдәнизләр ӘлОдҮнӘс икән
нијә Елдәнизсиниз, Арсланым?!

Гызыл Арслан:

— Сирримы билән Хәлифә АфӘлЕв
икән нијә Хәлифәдир, ја Хәлифә?! Атам,
күнәшим дә ишыгландыра билмәди бу
зүлмәт сарајыны!

Инанч хатун:

— Сән јенә сәрхошсан, Арсланымыз.
Чәһан Пәһләванын или тамам олмајынча
мән јатаға кетмәрәм.

Мүстәди:

— Афәрин, мәним балам! Түрк гызы-
нын сүдү һалал олсун сәнә!

Гызыл Арслан:

— Сәрхош Арслан Султанлыг алыб.
Султан сәрхош оlanda да Султандыр!

Инанч хатун:

— Рәијјәт гызы Гутајба кимиси хатун
олмалыдыр белә Султана.

Гызыл Арслан:

— Түлкү нөвәси билмир ки, Гутајба
хатун рәијјәт гызы дејил?!

Инанч хатун:

— Әхи Баба Хәлифә бабамын рәијјә-
тидир. Әхи Бабанын гызы исә икигәт
рәијјәтдир! Кәбин қағызыны гајтар. Кет
Гутајбанын јанына. Султаныны кәбинсиз
дә гәбул едәр о кәниз.

Гызыл Арслан:

— Түлкү нөвәси билмир ки, АфЕјлә-
рин БағБағҮнү ЕјСарын Тәкрарыдыр?!

Инанч хатун:

— Әхи Баба ЕјСарын Тәкрарыдырса,
ӘлОдҮнӘс—Елдәниз нијә бу һаләтдә-
дир?! Кет о Тәкрарын гызы АфОд ЕјЕв-
Гутајбаја евлән. Тәкрара сәјкән! Түлкүјә
сәјкәниб түлкүјә чеврилмәкдә гәсдин нә-
дир, еј мүдрик Арсланымыз?!

Гызыл Арслан:

— Дәшти-Кәбир сәһрасыдыр сәнин беј-
нин, еј Хәлифә нөвәси. Нә гәдәр дән —
ОдҮн сәпирәм, һеј Дин битирир. Бајаг
дедим Хач чәнкавәрләринә гылынч чә-
кәндән сонра Үн ешитмирәм. Шаир идим
мән. ЕјСарым инчә ше'рләр дејәрди
ОдАфҮздән, Гызыл Арслан көрпә ушаг
кими севинә-севинә јазарды. Јә'ни, БағБағ-
Үнүмүз кими, Низамимиз кими, мән дә
СафАғ алими идим.

Низами «Лејли вә Мәчнун»у Әхситана—
АфӘс ОдҮнә һәср едиб. Нијә, еј
әзәбкешә әзәб вәрән зәнән?!

Инанч хатун:

— АфӘлЕв бабам ганичән дејил, еј Дин
ганы ичән! Ләјагәтини сахла, ЕјСар лә-

ӘЛЛӘР

Әбдүл Шәрифов

јагетини гајтарсын өзүнө, јенө Үн ешит, јенө ше'р јазан СафаАғ алими ол. Нахчыванда дөһн мөрасиминин өвөлиндө мөн АғЕјләре дедим, Чаһан Пөһләванын вөлиөһди, оғлум Өмөр тәхти сөлтөнөт сәһибәи Султан олсун, Өмөр һөддәти-булуға чатана гөдөр мөн өзүм сөлтөнөти идәрә етмәклә баһәм БағһәмОдумузун «КурҮн»үнү чүмлө Чаһан елми кими чәми мәдрәсөләрдә тәдрис етдирим. АғЕјләр разылашдылар, Сөн, төк сөн разы олмадын. АғӘлЕв бабамы Ислам Хәлифәси адландырырдын, мәни «Дин јува-сы»на говдун. Белә тәхт-тач дүшкүнүнә «Лејли вә Мөчнун» һәср едәрми Низами?!

Нәинки Низами, БағБағҮнлө гызы да, сәркәрдәләрин дө, чәми АғЕј ичмалары да үз дөндәрибләр сөндөн, Гызыл Арслан! Ислам Хәлифәсинә, Хач мүттәфигинә јох, СафаАғ алими БағӘсОд ОдЕјә—Мүстәдијә сөјкәнмәјә кәлмисән ки, бабамын тәхти јанында, Султанлыг тәхтиндә отуруб бурдан һөкм едәсән АғЕјләрә.

Гызыл Арслан бу һөјрәтли зәнәнин һөјрәтли сөзләрини динләјә-динләјә дөнүб сәркәрдәләринә бахырды. Һөјрәтли иди ки, сәркәрдәләр Гызыл Арсланын бахышыны һисс етмәдөн, Инанч хатунә вурғун көзләрлә бахырдылар.

Гызыл Арслан ахырынчы чамы Инанч хатундан алыб ичди. Чамы чамларын үстүнә атды, галхыб тәхтиндә отурду.

— Ислам Сөлтөнәти Хилафәтин Султаны Гызыл Арслан һөкм едир: Ислам сәркәрдәләри Чөлаләддин Рус, Өз Әба вә Ај Әба Ислам Ордусуну һәмОдҮнә, АғЕј ичмаларынын үстүнә јеритсинләр! Чәми ичмаларын кәндләрини јандырсинләр! БағБағҮнүн башыны кәсиб Әмирәлмөминин Мүстәдбилләһә һәдијә кәтирсинләр. ӘсАғ Низаминин ӘрЕвОду ЕвАғы өлдүрсүнләр, оғлу Мәһәммәдлө өзүнү исә Дәшти-кәбирә сүркүн етсинләр. Бу ишләри көрүб гуртарандан сонра ЭлОдҮнӘс Гызыл Арслана бу тәхт ајағындакы чамларын тутдуғу шәраб гөдөр шәраб ичирдиб јухуја версинләр вә бир заман Рум Гејсәри Јули Сезары өз сәркәрдәләри нечә өлдүрмүшдүләрсә, о чүр, һәрәси бир гылынч зәрбәси вурмагла, гөтлө шәрик сирдашлар кими өлдүрсүнләр! Ичра един, еј гөтлө шәрик сирдашлар!

Бири-бириндән нәһәнк сәркәрдәләр ағыр-ағыр ирәли јеридиләр, енли, ағыр, гыса Әхи гылынчларыны гындан чәкиб, Гызыл Арсланын тәхтинин ајағына ат-

дылар. Диз чөкүб, башларыны ендирдиләр.

Гызыл Арслан:

— Нә олду, еј Хилафәт сәркәрдәләри?!

Рус:

— Инди Арсланымызын дилиндән ешитдјимиз һөкмү мән, Өз Әба вә Ај Әба Нахчыванда Инанч хатунун дилиндән ешитмишдик.

Гызыл Арслан:

— Бу зәнән нечә чәсарәт етди сизә белә һөкм вермәјә?

Рус:

— Биз Әхи Бабамызын Үнүнү ешитдик. Деди кедин о зәнәнә дејин: «Сөлтөнәтин тәхтиндә Чаһан Пөһләванын биринчи кәбининдән олан вөлиөһд Өмөр отурмалыдыр. Гызыл Арслан вөлиөһд Өмәрин тәхтини фәтһ етмәк гәсдиндә олдуғунә көрә биз Гызыл Арсландан дөнмүшүк».

Сөн Султан дејилсән, Арсланымыз. Үн ешидән ӘсӘл ОдҮнсән. Бу зәнәнин һөкмүндән сонра јенә Әхи Бабамызын Үнүнү ешитдик. Деди Арсланым о зәнәни дөһндән говачаг. Сизлә баһәм Бағдада кедиб, Хач мүттәфиги Мүстәдинин Хачла нөвбәти кизлин мүғавиләсинин сирини ачагаг. О вахта гөдөр үчүнүз дә сусмалысыныз.

Гызыл Арслан:

— ЕјСарын чәнкәвәр өвладларынын ганыны ахындан сонра Үн ешитмәјән сәркәрдәләрлә Гызыл Арслан нечә Үн ешидән ола биләрләр, Рус?

Рус:

— Еллимиз тәһлүкәјә мә'руз галанда Арсланымызла баһәм биз дә Үн ешидирик.

Гызыл Арслан:

— Мәним бөјнимә ики сөздән ибарәт Үн кәлди инди. Тәкрат ет о ики сөзү.

Рус:

— «Түлкү», «Ганчыг».

Гызыл Арслан:

— Сәркәрдәләрим бу ганчыға нијә вурғун нөзәрлә бахырдылар?

Рус:

— Мәһәрәтли ганчыгдыр, Арсланым! Гызыл Арслан:

— Сөһбәти давам етдирмәјә һачәт вармы, еј АғӘлЕв дејән Хәлифә?!

Мүстәди тәхтә икигат олмушду. Нәвәси исә, әксинә, һаманча һөјрәтли зәнән чәсарәти илә, јенә дә Гызыл Арсланын көзләринин ичинә бахырды.

Гызыл Арслан:

— Сән һәлә дә анламамысан ки, бејиндәки кәлмәләр өввөлчәдән мә'лумдур Султан Атабөј Шәмсәддин Елдәнизә! Де о кәлмәләри!

Инанч хатун:

— Ганыны ахытдығын чәнкәвәрләр кими, мән дә, бабам да ЕјСарын өвладларыјыг. Биз өзүмүз сизин үстүнүзә гылынчла кетмәсәк, сиз бизим ганымызы ахытмазсыныз. Хәлифәлик табе олду Султан Атабөј Гызыл Арслана.

Гызыл Арслан:

— Јенә сөзүн вар. Де!

Инанч хатун:

— Дүнән дөһндән бир аз өввөл чапарла бабам мәктүб көндөрдим ки, оғлум Өмәри тәхтә чыхармаг вә мәни тәхт јанында һимајәдәр сахламаг үчүн Бағдаддакы хилафәт ордусуну бу кәчә Нахчывана јеритмәлисән. Сәркәрдәләр Гызыл Арсландан дөнүбләр. Әкәр бу дөнүклүк Гызыл Арсланын һиләсидирсә, ордумуз мәһв олар. Сөлтөнәтин дахилиндәки Хач вә Јәһуди Әмирләринин һамысына чатдыр ки, Гызыл Арсланын башы ачылана гөдөр ордуларыны Хилафәт ордусунун көмәјинә көндәрсинләр.

Бу хәјәнәтә мәни сән вадар етдин, Арсланымыз. Мән хәјәнәт мүғабалиндә хәјәнәт етдим. Сонра бабамын Әмирләрә мәктүбларынын һамысыны јандырдым ки, сөнин һилән мүғабалиндә мәрдлјими биләсән.

Гызыл Арслан:

— Јенә сөзүн вар. Де!

Инанч хатун:

— Оғлум Өмәри вөлиөһдликдән мәһрум етмә.

Гызыл Арслан:

— Гутајба хатунун оғлу Нүсрәтәддиндир вөлиөһд. Нүсрәтәддин тәхт-Сөлтөнәтә сәһиб оlanda мәним оғлум Көрпә Арслан Төбриз тәхтиндә отурачаг.

Хилафәтин Ислам вә Хач гызылы илә сахланан ордусуну төркисилаһ етмишик. Хәлифә тәхтиндә отуран бу түлкүнүн нәинки орду сахламаға, һәтта нәвәси Инанч хатунла, нәтичәси Өмәрлә көрүшмәјә дә ихтијары јохдур!

Мүстәди:

— Бәс мәним Хәлифәлијим нәдән ибарәт олачаг, Арсланымыз?

Гызыл Арслан:

— Диндир сөнинки! Дин! «Гур'ан» оху, намаз гыл. Мөрһум Ихван әс-Сәфа алимләринин төртибиндә шөрһ олунан «КурҮн»ү дилинә кәтирмә! Мисирдән Сәмәр-

гәндә гөдәр, Сәмәргәнддән Чинә гөдәр, Чиндән һиндистана гөдәр, һиндистандан һәбәшстана гөдәр, Күррејәрзин јарысы Аллаһ, Мәһәммәд дејир, Әмирәлмөминин Мүстәдбилләһ дејир! Биз бәдбәхт, «ганичән» Әхиләр өз Түркүмүзүн ичиндә дә Мүсәлман әлиндән төрпәнә билмирик.

Батник биз! Батин Суфиләр! ЭлЕјимизә «Лејли», БағОдҮнүмүзә «Мөчнун» дејән, Низамијә «Лејли вә Мөчнун» дастаны сифариш верән Әхситанларыг һамымыз.

Сирримизи ачдыг сәнә. Диндән ОдҮн һасил олмады. Мүсәлманын Дәшти-кәбир бөјни бәһрә вермәди. Сән ачма батин Низаминин сиррини, «Дәшти-кәбирә сүркүн» бәрәдә фитва вермә!

Һөләлик будур сөндән тәләбим, еј Зәһәр! Зәһәрләмә мәни! Өз бәтнини зәһәрләјирсән! Өз нөвәни, нәтичәни зәһәрләјиб Әбәдијәтдән мәһрум едирсән!

Гәзәб туфаны—Елм туфаны иди. Әсди, чошду, Зәһәри мин биринчи дөфә ифша едиб кетди.

Зәһәр исә, һәтта мин биринчи ифшадан сонра да зәһәрлијиндә галды.

Мин јүз сәксән сәккизинчи илин апрелиндә Низаминин Афагыны зәһәрләди. Низами зәһәри «бәднәзәр» сөзү алтын-да кизләтди.

Афагын өлүмүндән үч ил сонра, дохсан биринчи илин ијулунда Гызыл Арсланы зәһәрләди Зәһәр.

Гызыл Арсланын өлүмүндән сонра бу чинајәти Сөлчуг сөлтөнәтинин АғЕј сәркәрдәләри Русун, Өз Әбанын, Ај Әбанын ајағына јазыб, һәр үчүнү е'дам етди.

БағһәмОдумдан башга Јердә һәлә һеч кәс билмир ки, Рус ады алтында кизләнән ӘрҮз мәним Русија әразисиндәки Түркләримин ордусунун сәркәрдәси иди. Өз Әба ады алтында кизләнән ӘсЕв, Елдәнизләрин ата јурду Нахчыванын АғЕјләриндән ибарәт ордунун сәркәрдәси иди. Ај Әба ады алтында кизләнән ЕјЕв исә, Гутајба ады алтында кизләнән АғОд ЕјЕвин гардашы, јә'ни Әхи Бабанын—БағБағҮнүн оғлу иди.

Будур сизин тарихиниз, еј Зәһәр Исламын, Зәһәр Хачын, Зәһәр Јәһудијәнин јаздығы «тарих»дән дәрәс ала-ла зәһәрләнән тәһрифләрим!

Сәркәрдәләрин—Сар ОдӘрОдларын, ОдӘр һәгигәти Сарларынын е'дамы, сизин тәбиринизчә дејирәм, Сөлтөнәтин белини гырды. Анадолудан Мисирә,

Мисирдән Чинә гәдәр, һәр јердә Хилафәтин Ислам ордулары һаким олду. Јүз јашлы Әхи Баба мүсәбәтләре дөзмәјиб өлдү. О әзиз Тәкрәримын бәдәни тәкјәнин Шых дүзүндәки гәбиристанында дәфн едиләндән сонра Низами, «Кәнчә» сөзү алтында кизләдилән елим хәзинәсиндә БағБағҮн олуб, өзүнүн јаздығы кими, өмрүнүн ахырына гәдәр «Кәнчәдән кәнәра чыхмады».

Будур, сизин тарихиниз, еј Кәнчә шәһәрини Низами вәтәни саян, «Кәнчә»ни—Хәзинәни—Елми зәһәрләјән Зәһәрләр! Низаминин һәнки Елдәһизләрини, сәркәрдәләрини, Афагыны, һәтта «Хәмсә»сини дә сиз өлдүрмүсүнүз, еј мәни «Мәхзәнүл әсрар», «Хосров вә Ширин», «Лејли вә Мәчнун», «Һәфт һејкәр», «Искәндәрнамә» демәјә мәчбур едәләрим.

«Мәхзәнүл әсрар»ым «Сирләр хәзинәси» дејил, «БағӘс ҮнӘл ӘсӘр»—данышан Бағ Әлинин Үнү—ӘсӘридир. Јә'ни ЕјСарынызын ӘсӘридир, Низамијә вериб ки, ики «Бајгуш»дан бирини о бирин чәһиз вердији «хәрабә» АғӘрЕв олсун, јә'ни СафАғ елми ишыгынын Еви мөканы олсун. Тәк бу «хәрабә» кәлмәси алтында кизләтәдјим мә'наја диггәт јетирип, еј Зәһәрләр, көрүн, нечә мин Фарс кәлмәси ичиндә нечә мин мә'на өлдүрмүсүнүз!

«Хосров»ум Хосров дејил, «Киср» дејил, ОдСардыр. «Ширин»им дадлы зәнән дејил, ӘсӘрҮндүр. «Хосров вә Ширин»—«ОдСар вә ӘсӘрҮн»дүр. Әкәр һәгигәт Сары мәнәмсә, Үн дә, ӘсӘр дә мәнимдир. Низамијә веримшә ки, «Фәрһад»—ФәрОд—һәгигәтин күчлү ишығы «би ситун» гәјасыны чапыб Бағстаны, јә'ни Бағдајы бәрпа етсин.

«Фәрһад»—ФәрОд—һәгигәтин күчлү ишығы, Јерин саһиби Улу БағСарОдӘсин өзүнүн һәмОдЕвҮндә—һәмәдәндә шөхсән дәрәс дејә-дејә јетирдији СафАғ алимләри ФәрОдБағдајлардырлар, кери сананын тарихин ијирлинчи-үчүнчү әсрләри арасында тәһриф Грекин дилиндә «Про метејә», үчүнчү әсрдән сонра исә, тәһриф Фарсын дилиндә «Фәрһад»а чеврилиб өлү сөз ичиндә өлүбләр.

«Лејли» адына диггәт јетирин. «Фәрһад» кими, «Лејли» дә тәк дејил. ЕјӘсҮн Бабамын ӘлиОғлу БағБағҮн Баба, БағБағҮн Бабамын Әли-Оғлу Бағ Атам, Бағ Атамын Әлләри—Оғулары Улу Бағ СарОдӘс, ЕјСар һој вә мән—

ЕјСарыныз, һамымыз бир-биримизә ӘлЕј (уча Әл) дејирик. Тәһриф Әрабин дилиндә тәк «Лејли»јә чеврилмишик. Өлү сөз ичиндә өләндән сонра исә Низамијә вердијим кизлин тарих дастанында рәмзә чеврилмишик.

Будур сизин тарихиниз, еј өлү дилләр ичиндә өләнләрим!

«Һәфт пејкәр»—«једди көзәл» дејил, еј тәһрифләрим. «Һәфт» кәлмәси алтында ЕвОд, «пејкәр» кәлмәси алтында БағОдәр кизләнир. БағОдәрә «пеј ки әр»—«пејкәр» дејиб бу өлү сөзә һәм көзәл зәнән, һәм һејкәл мә'насы верәнләр, ЕвОдда БағОдәрләри дә өлү сөз ичиндә өлдүрүбләр.

Бејинләриниз јенә суалла долду: «Әкәр «пејкәр» БағОдәрдирсә, бәс дастанда Бәһрамын һәрасини бир өлкәдән кәтирдји «о нағыл данышан көзәлләр нәдир?!», «Әкәр «пејкәр» һәм дә һејкәл демәк дејилсә, бәс дастанда Бәһрама кәстәрилән о һејкәлләр нәдир?!», «Әкәр «Һәфт»—ЕвОддурса, бәс дастандакы о једди Сәјјарә нәдир?!»

Һағлы суаллардыр?

Хејр, еј Каината суал долу көзләрлә баха-баха галыб суалларына әсрләрлә чаваб алмајан карларым. Једди Сәјјарәдәки једди ЕвОда «Һәфт» дејиб «Һәфт»ә једди мә'насы верән, ОдЕвә «Див» дејиб «Див»ә вәһши инсан мә'насы верән вәһши ганмыр ки, кизлин тарих дастанындакы једди көзәл һејкәлләри өлү дилин даша дөндәрдији көзәллик рәмзләрдир.

Дөрдүнчү ӘсӘр. Дил.

Јаз, Муғанна.

Јердә сәндән башга һәлә нечә кәс билмир ки, улу бабан, ЕјӘр ӘсЕјәринин—Јер Сәјјарәсинин саһиби Улу Бағ СарОдӘс тәһриф дилләрин өлү сөзләри ичиндә дәфәләрлә өләндән сонра јени тарихин биринчи әсриндә сағлыгыны кизләтәмәјиб, СағСан (саламат рүтбә) ады илә тәхтә чыхыб, тәһриф дилдә «Сасан»а чеврилиб бир дә бу «Сасан» сөзү ичиндә өлүб. Бешинчи әсрин әввәлиндә, һаман дилдә «Бәһрам Кур Фәрәхрән» дөнән истәкли нәвәси БағӘрим Кур ФәрАғ-ӘрҮн тәхтә чыхандан сонра бабан бир дә «Мағ Маған Муғанна» рүтбәси ичиндә өлүб.

Әбәди Бағы, дири икән өлмүш сајылан Улу Бағ СарОдӘси һәтта истәкли нәвәси дә танымырды.

Нијә?

Сөһбәт елә бу «нијә»нин үстүндәдир.

Түркләримин дилиндәки «нәвә» дә тәһриф сөздүр. Әсли, ОдӘрчәси ҮнЕвдир. СағСан Сарларынын—«Сасани» һөкмдарларынын һәмәсы, о чүмләдән «Бәһрам» Курун—БағӘрим Курун атасы «Јәздикирд»—ӘсОд КурОд вә БағӘрим Кур өзү дә Улу Бағ СарОдӘсин ҮнЕвләри—нәвәләридиләр.

Тәһрифләримин бејинләрини чох јүкләмә, Муғанна. Улу Бағ СарОдӘси сонунчу тәһриф рүтбәси илә Муғанна адландыр, ӘсОд КурОду—Јәздикирд, БағӘрим Куру исә, садәчә, Бәһрам адландыр.

Тәһриф дилдә «Бәһрам» «ган нишанәси» мә'насында ишләнир. Нијә? Әкәр «Бәһр» дәннә мә'насындадырсә, «Бәһрам» нијә «ган нишанәси» олсун? Сорух Бақыдакы Фарсларындан, Татларындан, Јәһудиләриндән, Чүһудларындан, Јеврејләриндән, нечә кәс билмир. О беш адлы, ваһид дилли милләтин хәбәри јохдур ки, беш дејил ады. Бағдајын ПәрәСу—јан әразиси БағОд ЕвҮндә јашадыгына көрә әввәлчә өз доғма ОдӘр дилиндә БағОд ЕвҮн адланыб. Јә'ни үн Евини һәгигәт Бағы олуб. ПәрәСуда зиреһ кејиниб, гылыч бағлајыб, ОдӘрләримин өз чәнкәвәрләринә көндәрдикләри һазыр не'мәтләрдән јејиб-ичиб, көкәлиб, јоғнујуб, ијирминчи-онунчу әсрләрдә тәһриф Грекләрин, онунчу-бешинчи әсрләрдә тәһриф Ассуријалыларын Бағдаја һүчүмларыны, бешинчи әсрдән сонра исә јенә Грекләрин вә тәһриф Латынларын һүчүмләрыны дәф едә-едә һәдсиз ган төкдүјүнә көрә бејни гапаныб, Үн ешит-мәјиб, БағОд ЕвҮнә «Пахта ван» дејә-дејә өзүнү әввәлчә «Пахтаван», сонра «Пәһлә ван», даһа сонра исә «Пәһл ви» адландырыб.

Инди бүтөв јаз о милләтин тәһриф адларыны. «Пахтаван», «Пәһләван», «Пәһләви», «Јевреј», «Јәһуди», «Чүһуд», «Перс», «Фарс», «Тат». «Јевреј»—ЕвӘрЕјдән азыб, «Јәһуди», «Чүһуд»—ЕјОддан, «Перс», «Фарс»—«Пәрә»Судан, «Пәрә»Су—ЕвӘрСудан (Ишыг Евинин әразисиндән), Јә'ни Бағдајдакы өз Әр Евиндән азыб.

Тәсәввүр едә биләрсәнми ки, Улу Бағ СарОдӘс о силаһ еһтирасына гапылан нәвәсиндән горхурду. Нәнки Улу Бағ СарОдӘс, һәтта Бағ Атам да, БағБағҮн, ЕјӘсүн Бабаларым да горхурдулар. Гардашым ЕјСар һој да, мән өзүм дә Јерин о дәһшәтли бәласы «Пәһләван» нәвәдән горхурду.

Бағдајы тәһрифләрдән горуја-горуја өзү дә

тәһрифә уғрајан, јә'ни өзүнү Вәтәнә гурбан верән, ганы ганымыздан, чаны чанымыздан нәвәмизә нә өл галдыра билирдик, нә дә гандыра билирдик ки, ҮнЕвинин Од Бағы «Пахтаван» дејил, ОдӘрдир, ОдӘрә «КиӘр»—«Кир», «Бага «Мағ» демә, ОдӘсә «Атәш», БағӘримә «Бәһрам», «ЕвӘрАғ ӘрҮнә «Фәрәх рән» демә СағСаны «Сасан», «Бәһрам Кур Фәрәхрән» «Пәһләви» һөкмдары адландырма, ӘсОд КурОда «Јәзди кирд» демә, Јәздикирдин оғлу «Бәһрам»ын адына «ган нишанәси» мә'насы вермә, ӘрҮнә «Иран» дејә-дејә Әр Үнүнүн вәтәни Бағдајын адыны Јер үзүндән силмә! Нечә гандырајдыг бизи өлү ичиндә өлдүрән гатил нәвәмизини?! Нечә горх-мајајдыг!?

Бабасыны танымәјан Бәһрамын бәласы да Пәһләви баласы иди. Јә'ни, садәчә, пәһләвичә данышырды. ОдӘсә «Атәш», Бага «Мағ», СағСана «Сасан» дејирди. Бүтүн «Сасани»ләри Пәһләви һөкмдарлары таныырды. Бүтүн Әхиләрә гылыч чәкирди. Одур ки, АғЕј бабасы атәшпәрәст Муғанна рүтбәси алтында кизләнмәјә мәчбур иди.

Будур сизин тарихиниз, еј карларым. Низамијә вердијим кизлин тарихи, рәмзләр ичиндә итмиш «Хәмсә»ни унудун. Өлдүр «Хәмсә»

Дәһшәтә кәлмәјин, еј алим Низамијә. вур-ғунлар. Мәним СафАғ алимим ӘсАғ Низаминин һәнки бүтүн «елми көрүшләри», һәтта ады «Ијјас» да СафАғ елми рәмзидир. ӘлӘсдир о. Мәним данышан—јарадан Әлимдир. БағӘлАғы «балығ», ОдӘси «Ки-Әсә»—«өкүз»ә чевириб, «суда балыг, балыгын үстүндә өкүз, өкүзүн үстүндә Күрреји—әрз бәргәрардыр» дејән диндарлар мәним «Ијјас»ымдан нә гәдәр узагдырларса, «Һәфт пејкәр» дастанындакы Фитнә илә өкүз дә сизин бејининдән бир о гәдәр узагдыр. Јерин дајағы «Өкүз» дејил, ОдӘсдир—данышан һәгигәтди, еј гејри-ади идраксызлар!

Јаз, Муғанна. Тәкрар јаз ки, БағһәмОдум Мәһәммәдин «КурҮн»үнү әрәбчәјә тәрчүмә едән савадсызларын дәһшәтли савадсызлыгы үзүндән ҮнАғ нечә «инәјә» чеврилибсә, ОдӘс дә о чүр «өкүз»ә чеврилиб. Јә'ни ОдӘсә «кеш» дејиб, «кеш»ә чәкән, дартан мә'насы верән мә'насыз, ОдӘси әввәлчә Түрк дилинә, сонра түркчәдән әрәбчәјә тәрчүмә едиб.

«Балыг»дыр, «балыгын үстүндә өкүз»дүр сизин «Күрреји-әрз» тарихиниз, еј ОдӘр Әр-Еј ӘрӘси «Кур реји-әрз»ә чевирәнләр!

Бешинчи әсрин әввәлиндә бүтүн «Күрреји-әрз»иниздәки тәһрифләримлә бирликдә Бәһрам да тәһриф сөз ичиндә өлмүшдү, әмма

бу бәдбәхтлји Мағлар Мағы Муғанна илә әт-рафындакы СафАғ алимләриндән башга һеч кәс билмирди.

Дөрд жүз отуз биринчи илин јајында, Сасани тәхти һәмәданла Реј арасындакы дәрәдә, јајлаг игәмәткаһында оландә ОдАғҮздән гардашыма хәбәр вердим ки, ЭрЕјдән Ромаја кедиб орда тәһриф сөзлә «Ариј» адландырылан ОдЭрләримин кизлин Сары НәсОдЭр түрккә данышан Латынларын, Грекләрин арасында СафАғ елмини јајыб БағОдЭр ЭрАғ сечилиб, КүрЭрМән—«Керман» эразисиндә јашајан ЭрЕј ОдЭрләрим—«Ариј»ләр Ромаја келиб, БағОдЭр ЭрАғы «Патриарх» адландыран Христиан чәнкәвләрләрин тырандан сонра Рома Кесарынын кизлин һөкмү эсасында НәсОдЭр Мисрә сүркүн олунуб. Әкәр Муғанна өзүнү нәвәсинә танытмаса, Бәһрам Үнүмү ешидиб елмимизи батинликдән чыхармаса, Христианлар БағОдЭр ЭрАғ рүтбәсини «Патриарх» сөзү ичиндә өлдүрдүкләри кими, НәсОдЭрин өзүнү дә «Нестор» сөзү ичиндә өлдүрүб, мәни бүтүн Јердә «Иисус» ады илә танытдырачағлар, АфЭР ЭсОда «Хр ист» дејән, «Христ»ә «дирилмиш» мә'насы верән дәншәтлји Динин һакимийјәти јајылыб, кизлин Бағдајымызда кизлин ОдЭрләрим АфЕјләри—Әхиләри вәтәндән дидәркин салачағлар, СафСан тәхтиндә Атәшпәрәст отуруб ОдЭси мәһв едәчәк. Бәһрам түрккә данышан Латынларла, Грекләрлә бирликдә, Түрк дилини анлајан Пәһләвиләринә дә дәрәс демәлидир ки, гангырын баһасына олса да, елмимиз батинликдән чыхсын.

Гардашым мәним бу хәбәримдән дәншәтә кәлиб, Бәһрамын гапалы бејниңә ишыг көндәрди.

Бурда изаһат лазымдыр, Муғанна.

Сәксән бешинчи илин августунда, «Идеал»ын илк вариантыны јаза-јаза елмимизи бәрпа етмәк еһтијачы дүјдүгүн күнләрдә мән сәнин бејниңә ишыг көндәрдим. Бејнин сыхылды, харичи аләмдән тамам ајрылды, көзләрин тәрсинә чевилмиш кими, бејнијин ичинә бахды вә мәним ОдАғҮздән көндәрдијим, чанлы инсан гәдәр чанлы шәкилләри көрмәјә башлады. Мағлар Мағы Муғаннанын көндәрдији ишыг Бәһрамын бејниңдә, көзләриндә ејнилә сәнин бејниңдә, көзләриндә әмәлә кәлән дәјишиклик кими бир дәјишиклик әмәлә кәтирди. Сәнин көрдүјүн чанлы шәкилләр ОдЭр сөзләри ишләдә-ишләдә түрккә данышдығлары кими, Бәһрамын көрдүјү чанлы шәкилләрдә ОдЭр сөзләри ишләдә-ишләдә түрккә данышанда о бәдбәхтим өзүнү итирди. Нијә? Чүнки, садәчә, елмимизин эсасыны—ОдЭр дилини унутмушду, түрккәни исе, сизин «рускојазычны»ларыныз кими,

лап сәтһи билирди.

Көрдүјү шәкилләрдән бири атасы Јездикирдин шәкли иди. Атасынын дилини ганмады «Бәһрам»ә дәнән БағЭрим.

Дедијим кими, дөрд жүз отуз биринчи илин јајында Сасани тәхти һәмәданла Реј арасындакы дәрәдә, јајлаг игәмәткаһында иди. Бу, Бағдај тарихиндән, ОдЭр мөдәнијјәтиндән хәбәрсизләрин «археолокија»ә эсасланан тәсәввүрләриндәки игәмәткаһлардан дејилди. Улу Бағ СарОдЭс тәһриф дил ичиндә өлмүш олса да, Муғанна рүтбәли Мағлар Мағы, Пәһләви һөкманлығы ичиндә садә, көзәл, уча ОдЭр мөдәнијјәтини сахлајыры вә садәлијә, көзәллијә, учалыға зидд-рәсми мөһтәшәмлик јараданларын, нечә дејәрләр, дәдәләрини јандырырды. Мәним ОдАғҮздән көндәрдијим, чанлы Инсандан сечилмәјән, данышан, күлән, мүбаһисә едән, һәтта дәрәс дејән шәкиллә, лазым кәләндә ордуларын габағына сәдд чәкән аловлар, Атәшпәрәстләрин дилиндә «Мағ сәһри» адланан бу дәншәтлји Муғаннаја елә сәһрли зәһм вермишди ки, Муғанна гајадан кәсилән һамаршумал, садә-көзәл даша әләвә нахыш вуранларла бирчә кәлмә:—Олмаз! дејәндә, бу әмрә һеч кәс, һәтта Сасани ханәданынын һакиммүтләг Вәзирләр Вәзири Раст Рөвшән дә е'тираз едә билмирди.

Дәрәнин күндөгәни каһа ағзы кими гаралан мағараларла долу, нәһәнк, һүндүр, сылдырым гајалыг иди. Фысдыг, вәләс ағачлары, сөјүд, итбурну, алча коллуғлары алтында селавлары, учурумлары көрүнмәјән бир дағ сағда, ејнилә о чүр бир дағ солда, бир чылпаг дағ исе архада, хејли узагда иди. О узаг дағын солундан—Һәмәдандан көзәлән, сал дашла дөшәли јол јамјашыл дүзәнликдә һачаланыб, кичик тәпә белиңдә ағаран Атәшкаһын сағсолундан дәрәјә ениб, ени јүз, узуну ики јүз аддым, һамар сал даш сәһәјә говушурду. О сәһәнин башланғычында Бәһрамын чадыры, ахырында, чәтир алтында фил сүмүјүндән тәхти ағарырды.

Сасани тәхтинин јајлаг игәмәткаһы бундан ибарәт иди. Рәсми, сыхынтылы мөһтәшәмликдән узаг ОдЭр мөдәнијјәтинин садәлијә, көзәллијә, учалығы ади дашдан, ади чадырдан, ади чәтирдән вә гызылсыз, күмүшсүз, ади сүмүкдән ибарәт иди. Адиләјә сыхынтылы мөһтәшәмлик кәтирән бирчә бу иди ки, дәрәнин дөврәсини, ики дағ арасы Пәһләви Пәһләванларынын, Сипәһсаларын, Вәзирләрин вә е'јан-әшрәфин зәр-зибалы, ал-әлван ипәк чадырлары, чадырлар үзәриндәки ағ ипәк бајрағларда әлләри мөш'әлли, шаһә галхмыш гызыл ширләрә долу иди.

«Мағ сәһрли» Муғанна о әлләри мөш'әлли, шаһә галхмыш гызыл ширләрә «Олмаз» дејә билмирди.

«Әли мөш'әлли шир Бағдајын Од тотеми дејил, «Атәш» тотемидир: СағСаны «Сасан»ә, ЭсЭри «шир»ә чевириләрин тотеми. Дилими унутмуш бәдбәхтләримин гапалы бејниңәринә нечә дејәјдим ки, мәним Одум вар, «тотем»им јохдур, Одум—һәгигәтим ЭсЭрдир, «шир» дејил!

Ромадакы Дин фәләкәти барәдә хәбәримдән сонра Бәһрамын бејниңә көндәрилән ишыг сизин тәсәввүрүңүздәки ади ишыг дејилди, еј тәһрифләрим. Эр иди. Мәним ишығым тәһриф бејниңи сыхыб әввәлчә јаддашы алып. О дәрәчәдә алып ки, инсан һәтта ән јахын дост-танышларынын адларыны да унутур, дарыхыр, тәнтијир—тәләш кечирир, көдәрләнир в башына нә кәлдијини анламәдығына көрә һирсли-һиккәли олур, әтрафында һаманын ачылајыб, һәтта тәһгир едир. Јә'ни ишығым әввәлчә инсаны инсанлыгдан чыхарып.

Гардашым ишыг көндәрәндә сәрин, сакитләл бир кечә иди. Бәһрам өз чадырында вурнуха-вурнуха галыб, каһ лап тәнтијирди, чылғынлашырды, каһ да үзүлүб сусгунлашырды.

Бурда јенә изаһат лазымдыр, Муғанна.

Бајаг тәһрифләримә мүрачәтлә дедим: «БағӘлАғы «балығ»ә, ОдЭси «КиЭс»ә—«өкүз»ә чевириб, «суда балыг, балығын үстүндә өкүз, өкүзүн үстүндә Күрреји-әрз бәргәрардыр» дејән диндарлар мәним Үнүмдән нә гәдәр узагдырларса, Низаминин кизлин тарих дастанындакы «Фитнә» илә «өкүз» дә сизин бејниңиздән бир о гәдәр узагдыр. Јерин дајағы өкүз дејил, ОдЭсдир—данышан һәгигәтдир».

Бу мүрачәти дедим, јаздын вә һисс етдин ки, «Фитнә» рәмзиндә кизләтдијим һәгигәт дә ачылмалыдыр.

Ачырам. Јаз.

Тәһриф Пәһләвим ФәрОдҮнә «Фитнә» дејиб, бу тәһриф сөзә әлим мә'насы вериб. Тәһриф Эрәбим бу тәһриф сөзүн чәминә «Фәтәннә» дејиб, алимләр мә'насы вериб.

Сән билирсэн ки, «Фәр»ОдҮн-ЕвЭрОдҮндән (ишыг Евнинин һәгигәт Үнүндән) азымыш сөз олса да, биз «Фәр» сөзүнү ишләдирик. Түркүм ОдЭр дилиндән узағлашанда ЭсЭрә—«Сар» дејиб, саран эһатә едән мә'насы вериб. ЕвЭрә—«Фәр»ә күчлү ишыг мә'насы вериб вә бу сөзләр узун әсрләр боју ишләндијинә көрә биз күзәштә кедиб изн вермишик ки, ЭсЭр ОдЭсә—СарОдЭс, һәтта СарОддаш, ЕвЭр ОдҮнә—ФәрОдҮн дејилсин.

Диггәт јетирин, еј тәһрифләрим, ФәрОдҮн һара, «Фитнә», «Фәтәннә» һара?!

Низаминин кизлин тарих дастанындакы «Фитнә» рәмзи илә бағлы бир рәмз дә вар: «Кәниз»—ОдҮнӘс.

Кизлин тарих дастанында кәниз Фитнә доғгузунчу мәртәбәјә «өкүз» галдырмыр, еј тәһрифләрим, ОдЭс—данышан һәгигәти, СафАғ елмини галдырып.

Дастандакы «доғгуз мәртәбә гәср» дә рәмздир, ЕјӘсҮн, БағБағҮн Бабаларымын мәскәни ЕјОдЭр Сәјјарәсиндән башга «Галактика»мызда ГалАғ ОдАғымызда доғгуз Сәјјарән вар. Фитнә—ФәрОдҮн СафАғ елмини өјнән Түркләрини доғгузунчу Сәјјарәјә, БағАтамын мәскәнинә галдырырды. Чисмән јох, әлбәттә, шуурча.

Јә'ни гардашымын кизлин СафАғ алимләри арасында ФәрОдҮн адлы мөһарәтли алим гадын варды. Бүтүн АфЕјләр кими, о мөһарәтли алим гадын да «Кәниз Фитнә» сөзләри ичиндә өлүб, Низамийә вердијим кизлин тарихдә рәмзә чевирилмишди.

Будур сизин тарихиниз, еј «Прометей»лә, «Фәрһад»ла, «Фитнә» илә фәхр едән кар бәдбәхтләрим!

Чадырда бејни сыхылан күнүн кечәси Улу Бағ СарОдЭси Муғанна ады илә чағырдығы кими, Бәһрам, ФәрОдҮнү дә Фитнә ады илә чағырырды вә чағырыша һеч кәс чаваб вермәдијинә көрә гәзәбләниб, дәмбир күрзүнү орта дирәкдән асылы мис синијә дөјәчләјирди.

«Дәмбир күрз», «сини» фикринизи аздырмасын, еј тәһрифләрим. Јерин саһиби Улу Бағ СарОдЭсин горујуб сахладығы садә, көзәл, уча ОдЭр мөдәнијјәти кери санан тарихиниздән әввәл ишыг көмиләриндә учан ОдЭрләримин мөдәнијјәти дејилди. БағһәмОдум Муғаннаја вердијим «Идеал»да дөфәләрлә охудуғунуз, дәрк едә билмәдијиниз ади һәгигәтдир ки, Субасынындан сонра бәшәријәтиниз (тәһриф сөзләрлә дејирәм) техникадан мөһрум едиллиб, ата, ешшәјә, улаға, дәмирә, мисә, чүтә мөһтач галмышды. Сасаниләрин јәј игәмәтиндәки садә, көзәл, уча мөдәнијјәт кизлин Бағдајда кизлин Әхи ОдЭрләримин мөдәнијјәти иди.

Мис чинкитиси кәсиләндә чадырын архасындан, Атәшкәһ сәмтиндән Муғаннанын зәһмли гышгыртысы ешидилди:

— Фитнә јохдур! Фитнә адында Кәниз јохдур, Шаһым!

Шамларын сарымтыл ишығы дал бачадан ешијә, Атәшкәһин диварына дүшүб, о диварын дибиндә һәркәтсиз дуран учабој гочанын дүмағ хиргәси, дүмағ сағгалы илә бир-

ликдә, азча узун, арыг, солгун сифәтини дә сарымтыл боҗамышды. Игамәткаһда ғышгыртыа вәрдиш етмәдиҗинә көрә Бәһрам бир хејли дилләнемәди, сонра бачаја јахынлашыб, һейрәтлә ешијә бахды.

— Бу нә рәфтардыр, Мағ?! Чағырырам, һүзура кәлмирсән! Ғышгырырсан! Дејирсән «Фитнә јохдур!» Шамлар сөндүрүлмәмиш Кәнизин нә һәдди вар кәнара ајаг бассын?! һүзура кәл!

Муғанна тәрпәнмәди.

— Мән сәнә анчаг «Фитнә јохдур» демәдим, Шаһым. Дедим «Фитнә адында Кәниз јохдур».

Бәһрам јенә өзүнү итирди. Кар нәвәмиз һардан биләјди ки, гардашымын алашылмаз сөзләри мәним бейнимдән кедирди!

Сиз буна да суал долу көзләрлә бахырсыныз, еј Дивләр.

Нижә?

Чүнки, садәчә, өлдүрдүјүнүз дастан бейнинздән чыхмыр.

О өлү дастана көрә, Бәһрам он једди јашына гәдәр Јәмәндә Нә'ман шаһдан дәрс алып, Нә'ман шаһын оғлу Нә'манла бирликдә «Кур»—вәһши ат овлајыр. Жезләнилмәдән хәбәр верирләр ки, атан өлүб, тәхтдә бир «Пирани»—гоча отуруб. Кет тәхти-тачына саһиб ол.

Бәһрам Рејә гајыдыр. Сасани тачы ики вәһши ширин арасында имиш. Мәчлис гурулур. Бәһрам һәмнин мәчлисин орталыгында ширләрлә дөјүшүр. һәр икисинин башыны ајағы алтына алып, чәнәләрини чырыр, тачыны башына гојуб тәхтдә отуруб.

Бу сизин Див бейниниздәки икид Сасани Шаһәншаһы Бәһрам Кур! Јә'ни өлү дастандакы кизлин тарих!

Инди о кизлин тарихи верәнин ачыг тарихинә диггәт јетирин.

БағӘрим Кур «Јәмән»дә јох, ЕјМәндә, јә'ни АғЕјләримин кизлин елм мәркәзиндә (үч јүз ил сонра БағһәмОдум Мәһәммәдин дәрс алдығы јердә), «Нә'ман»дан јох, ҮнМәндән—мәним Үнүмдән дәрс алыб. «Нә'ман»ын оғлу «Нә'ман»ла бирликдә «Кур»—вәһши ат овламајыб, јенә мәним Үнүмдән дәрс ала-ала өз вәһши еһтирасыны кәмәндә салыб. Он једди јашында кәнч, ики вәһши ширлә јох, Пәһләви «тотеми» илә дөјүшүб: Пәһләванларынын «шир» башларыны ајағынын алтына салыб, чәнәләрини чырыб, јә'ни кәмилијини сүбүт едиб, Пәһләвиләри сусдуруб. «Пи ра ни» адландырылан БағӘрҮн («Библија»ныздакы «Бог Аран», дилиниздәки «Иран» ичиндә өлмүш Улу Бағ СарОдӘс ӘрҮн) Муғанна тәхтдән көнүллү дүшүб јерини нәвәсинә верир.

Будур ачыг тарихимиз, еј тәһрифләрим.

Суалла долу Див бейни јенә сорушур: «Бирбаша ЕјСарын Үнүндән дәрс алан БағӘрим нечә унутду дилини?!», «Бабасы јанында, ағлы башында, нечә олду ки, һәтта бизим «русскојазычны»лар сәвијәсинә енди?!»

Мүһитинизә бахын, еј Дивләр. Үччә ил Москвада тәһсил алан, он једди, он сәккиз јашларында кедиб ијирми ики, ијирми үч јашларында гајыдан балаларыныз нечә руслашырлар?! «Бабасы јанында, ағлы башында» олан БағӘрим, Ширләр, Пәһләванлар арасында, «Вәзир Вәзиран Раст Рөвшән»ин «Мәчлис-Сами»синдә «Мағ Маған Муғанна» рүтбәси илә, Аташпәрәст Пәһләвиси кими отуран «Пирани»нин Улу Бағ СарОдӘс олдуғуну һардан, кимдән, нечә өјрәнә биләрди ки, бабасы илә кәлмә кәсәјди?! Гардашыны «Муғанна» рүтбәсиндә кизләдән ЕјСар изн верәр-дими ки, БағӘрим дилинә «Бағ» сөзү кәтирәјди?! БағӘримин нәинки «Бағ» демәјә, һәтта өз адыны дилинә кәтирмәјә дә ихтијары јох иди.

«Отуз једдинчи ил» адландырыдығыныз о мүсибәтли илә гәдәр «Түрк» адлананларым чәмиси ики-үч илдән сонра «Мән Түркәм» десајдиләр, КГБ-низин гара машынында бирбаш күллә габагына апарылмырдылармы, еј суалы суала чалајанларым!

«Сасани ханәдәни»нын «Шаһәншаһы» «Бәһрам Кур Фәрәхрән» сизин «отуз једдинчи ил»инизи јарадан Дивләрдән гат-гат дөһшәтли Дивләр арасында, Сәлтәнәтинин једди игли миндәки тәбәләри илә дөјүшә-дөјүшә, арамсыз ган төкә-төкә Үнүмдән мәһрум олуб Дивә чеврилмишди.

Гардашыма дедим: «Бәһрамын јаддашыны алмалысан».

Фитнәјә дедим: «Чадыра кет».

Мағлара дедим: «Аташпәрәст мәрасиминә ријәт един».

Јазыг, бәдбәхт, тәһриф сөз ичиндә өлән Бағларым—«Мағ»ларым һәм Атәшкаһда «мүгәддәс Атәш»ин хидмәтиндә дурурдулар ки, ОдАғҮздән «аловун ичинә» дедијим бујругларә эмәл етсинләр, һәм «чырағдар» ады илә сахладығлары шакирдләрә рәмзләрдә кизләдилән СафАғ елминдән дәрс дејирдиләр, һәм дә Пәһләвиләрин зијәфәт мәчлисләриндә ејш-ишрәтдән, шәһвәтдән бейни гапанмыш Шаһы бәд эмәлләрдән чакиндирмәк үчүн «Мағ сәһри» ишләдирдиләр.

Гардашымын јүз Мағы варды. Бу, јалныз Әхи ичмаларына мә'лум олан кизлин Сим-Од—јүксәк һәгигәт мәчлиси иди. Субастынындан кечән әлли мин дәрә јүз отуз илдә Улу Бағ СарОдӘс о јүз нәфр әбәди Бағдан ибарәт мәчлисини дә кизлин сахла-

јырды. Сизә «фантастика» кими көрүнән бу һәгигәтин ади, садә бир сирри вар, еј тәһрифләрим. Гардашымын өзү кими, Бағлары да тәһриф мүһитдә гочалыб әлдән-ајагдан дүшәндән сонра Атәшкаһдан Әхи ичмалына кедиб, орда, кизлин шәраитдә чәванлашыб, јени тәһриф әдла гајыдырдылар.

«Русскојазычны»ларынызын «огнодержатели» адландырыдығлары, сизин «ибтидаи ичма» адамлары сәјдығыныз Од—һәгигәт сахлајан әбәди Бағлар Оду «күл» алтында јох, ОдӘл—дил алтында сахлајырдылар.

Будур тарихиниз, еј тәһрифләрим.

Атәшкаһын ағ даш диварлары арасында, тән ортада, алчаг даш һасарын дөринлијиндә јердән пүскүрән алов сусанда, јә'ни мән даһнышмајанда јүз Мағла бирликдә Муғаннанын өзү дә төлаш кечирирди. һапы билирди ки, белә вахтларда мән Бәһрамы чәзаландырырдым.

Фитнә чадыра кедәнә алов сусду. Мағлар аловун һасарынын дөврәсиндәки кәтилләрдән галхыб ешијә чыхдылар.

Шакирдләр—Чырағдарлар диварлардакы дәмир һөлгәләрдән мәш'әлләри чыхарыб игамәткаһа јүјүрдүләр ки, Атәш ајининә көрә, Шаһын сыхынтылы кечәсиндән шәри-гаранлығы говсуңлар.

Чадырын тарым ағ ипәји әрхасындан Бәһрамын әзабла долу, мүдһиш ғышгыртысы ешидилерди:

— Нәдәндир мәнә дә бу сарсынты?! һардан-дыр?! Нәдәндир?!

Диггәт јетирин, еј тәһрифләрим, көрүн, сизә әл галдырмајан ЕјСарыныз Бағ оғлу Бағ Бәһрамыны нечә чәзаландырыб.

Ғышгырты Чырағдарлары гәмчылајыб говурду, дедијим кими, Шаһын сыхынтылы кечәсиндән шәри-гаранлығы говмаға төләсдирди.

Бүтүн игамәткаһ чил-чыраға бүрүнәндән сонра Бәһрам, нәһәјәт, чадырдан чыхды вә һеч кәсә, һеч нәә бахмадан, бирбаш тәхтинә доғру јөнәлди. Фитнә әрхасынча кедә-кедә, астадан дејирди:

— Сән Шаһәншаһсан. Чәми јер үзүнүн һөкмдарлары сәнә табедирләр. Нәинки чәми јер үзүнүн һөкмдарлары, һәтта Каинатын саһибләри дә сәнин гулундулар, Шаһым.

Бәһрам, зәнән көзләри кими көзәл, бадамы көзләрини о јан-бу јана доландырыб, һүндүр дирәкләрдән асылы јағ чырағларынын алтында, голларыны дөшләриндә чарпазлајыб баш өјән ағ чәпкәнли Кәнизләринә бахды.

— Кәнизләримдир мәним гулларым! Сән-сән! Нечә јә'ни «Каинатын саһибләри дә гулундулар?!»

Фитнә:

— Мәним ирадәмин үстүндә ирадә вар, Шаһым.

Бәһрам кери дөңүб диггәтлә Фитнәјә бахды.

— Нечә јә'ни «Ирадәмин үстүндә ирадә вар?!»

Атәшкаһ сәмтиндән Муғаннанын сәси ешидилди:

— Оун ирадәси үстүндәки ирадәни унутмусан сән, Шаһ! Мән дедим: «Фитнә адын да Кәниз јохдур». Нијә јохдур, демәдим. Инди шәрһ едирәм. Кеч тәхтиндә өјләш, шәриһими динлә.

Бәһрам, Мағын сәсиндәки амиранәликдән һирсләниб, тәхтә доғру кетмәк әвәзинә гајыдыб, «сәһр ағачы» адландырылан, гиймәтли дашларла бөзәкли, ики гулач узунунда ағачы чәкиб Мағын әлиндән алды.

— Шәрһ ет!

Муғанна белә кобудлуғлары аз көрмәмишди. Нәвәсинин һәрәкәтинә әһәмијјәт вермәјиб, чадырын гапысыны кәстәрди. Бир Фитнә орда—гапыда, икинчи Фитнә игамәткаһын ортасында—чырағлары алтында дајанмышды.

Бәһрам каһ гапыдакы, каһ да игамәткаһдакы Фитнәјә баха-баха, әлләрини ағыр-ағыр галдырыб башындан јапышды. Сәһр ағачы сағ овчу илә кичкәһынын арасында галды. Хырда-хырда дашларын ити учлары кичкәһына тохунанда башында нечә дөһшәтли ағры һисс етдисә, дәли кими ғышгырыб, титрәјә-титрәјә ағачы Маға гајтарды.

Муғанна нәвәсинин әзабына да әһәмијјәт вермәјиб, јенә Фитнәләри кәстәрди.

— һансыдыр Кәнизин, еј Шаһәншаһ!?

Бәһрам ағрыдан дилләнә билмирди.

Муғанна сәһр ағачынын дәмирли учуну даша вурду, фитнәләр јох олдулар.

Муғанна ағачы јенә даша вуранда фитнәләр јенидән көрүндүләр вә ики тәрәфдән Бәһрамын үстүнә јеријиб, ејни сәслә ејни сөзләр ғышгырдылар.

— һансымызыг Кәнизин?! һансымызыг Фитнә?!

Бәһрам ики Фитнә арасында, башыны о јан—бу јана фырлада-фырлада ган-тәрә батды. Башында ағры әвәзинә бу дөфә дизләриндә тағәтсизлик һисс етди. Ғычлары өз-өзүнә бүкүлдү вә Бәһрам даш дөшәмәјә көкүб, һәрәкәтсиз галды.

Вәзирләр Вәзир Раст Рөвшән, Шаһын бир тәрәфиндә титрәјирди. Сипәһсалар о бири

эрэфиндә. Вәзирләр, Мә'мурлар, Сәркәрдә-
эр игәмәткаһын сағ-солундакы чадырлардан
ыһыб гурумушдулар.

Муғанна тә'кидлә сорушурду:

— һансыдыр Кәнизин!

Фитнәләр тә'кидлә тәкрар едирдиләр:

— һансымызыг Фитнә?!
Бәһрам инди чийинләриндә вә бојунда да

тагәтсизлик һисс едирди. Башыны галдыра
билмирди. Бирдән көзләринин ичиндә бир
чүт ғығылчым кими ағ ишыг чахды. Ејни
вахтда бејниндә сәс ешидилди:

Каинатын саһибләрини дә таныјачагсан,
Бәһрам, Фитнәнин ирадәси үстүндәки ирадә-
ни дә таныјачагсан вә һеч бир ағры-ачы
чәкмәјәчәксән. Бир шәрәтлә. Муғаннанын ира-
дәсинә табе олмалысан.

Бу мәним Унүм иди, еј тәһрифләрим.

Муғанна ағачын умуну даша вурду.

— Галх!

Бајаг ғычлары нечә өз-өзүнә бүкүлмүшдү-
сә, инди дә о чүр өз-өзүнә ачылды вә Бәһ-
рам ғычларынын һәрәкәтләри илә бирликдә
бүтүн бәдәнинин һәрәкәтләриндә кәнар ира-
дәнин варлығыны һисс едә-едә ајаға галхды.
Сыхынты, сарсынты, ағры-ачы кетмишди. Эвә-
зиндә елә гејри-ади јүнкүллүк, сәрбәстлик
вә севинч кәлмишди ки, Бәһрам һәтта Фит-
нәләрин јенә јоха чыхдығыны һисс етмәјиб,
бирдән шагғылты илә күлә-күлә зијафәт бу-
јурду.

Раст Рөвшәндән башламыш Мә'мурлар вә
Гуламлар гәдәр, һеч кәсин тәрпәнмәдији-
ни көрүб, бујруғуна әмәл олунадығыны баша
дүшәндә исә, бирдән күлдүјү кими, бирдән
дә дурухуб, Муғаннаја бахды. Нә исә соруш-
маг истәјирди, соруша билмирди.

Муғанна:

— Бејниндәки суалы дилинә кәтирмәк үчүн
инсан бејнинин саһиби олмалыдыр. Бу күн-
дән е'тибарән сәнин бејнијин саһиби мәнәм,
Шаһ!

Сорушмаг истәјирсән ки, Вәзирләр Вәзири
Раст Рөвшән сәнин бујруғуна нијә әмәл ет-
мир. Сәбәби будур ки, Шаһәншаһын бејни
илә бирликдә табәәләринин бејинләри дә ин-
ди мәним ирадәмә табедир. Ирадәмин үс-
түндәки ирадә изн версә, бајаг көзләриндә
чахан Ағ ишығын гүдрәти илә мән сәнин
Пәһләвиләрини бир көз ғырпымында јанды-
рыб күлә дөндәрәрәм, тәхтдә өзүм отуруб
чәми Ираны вә һәтта чәми бәшәријәти
ирадәмә табе едәрәм. Шәр аллаһи Әһри-
мәнә чеврилди, сәнин Пәһләвиләринилә бирлик-
дә бәшәријәти дә күлә дөндәрәрәм.

Һејиф, изн јохдур. Инсанын бејнини зорла-
маға изн јохдур. Мәнә анчаг өз нәвәмин
бејнини табе етмәјә изн верилиб. Әмма бу

табелик дә арамсыз ола билмәз. Бејни арам-
сыз табеликдә сахламаг өлүмә бәрәбәрди,
Шаһ. Изн верирәм, өз бејнијин һөкмү илә
де, даныш, еј Муғанна нәвәси!

Бәһрам дилләнемәјә имкан тапмады. Эвәл-
чә Раст Рөвшәнлә Силәһ салар, сонра Вәзир-
ләр, Мә'мурлар һәр тәрәфдән Муғаннанын
үстүнә јеридиләр. Сәсләр бир-биринә ғырыш-
ды:

— Сәһрләмә Шаһы, еј Сәһркар!

«Муғанна нәвәси» нәдир?! Сасан вариси,
Јәздикирд өвләды. Бәһрам Кура нијә «Му-
ғанна нәвәси» дејирсән?! Бу нә сәһрди
јенә, Мағ?!
Сәнин ирадән үстүндәки ирадә улу Зәр-
дүштүн ирадәсидир! Улу Зәрдүштүн ирадәси
үстүндәки ирадә улу һүрмүздүн ирадәсидир!
Улу һүрмүздүн ирадәси үстүндәки ирадә
Јазданын ирадәсидир!

Әһримәнә үјмүсан сәң! Әһримәнә үјдүғун
үчүндүр ки, һөкманлыг иддиасындаган! һа-
ны Шаһәншаһын баш Кәнизин?! Тәкдир Фит-
нә, ики дејил. Икиләшдиридин, јандырдын?!
Дирилт Фитнәмизи! Дирилт, лә'нәтли Әһри-
мән гулу!
Һај-күј ичиндә данышмајан тәк Бәһрам
иди.

Муғанна јенә сәһр ағачынын умуну даша
вуруб тәк Фитнәни, әввәлки јеринә—ига-
мәткаһын ортасына гајтаранда сүкут чөкдү
вә Бәһрам Фитнәјә бахыб, нәһәјәт дилләнди:

— Әһримән хидмәтиндә оланын чәзасы нә-
дир, Мағ?!
Муғаннанын додаглары титрәди.

— Бабасына өлүм бујуран нәвәнин бејни
әсир олмалыдыр. Ирадәм үстүндәки ирадәнин
бујруғу беләдир. Әсир олмалыдыр бејнин!
Бәһрам диксинди.

— Нечә јә'ни «әсир»?! Ирадәми алырсан?!
Муғанна Фитнәни чағырды.

— Тапшырыға әмәл ет,—дејиб, Атәшкаһа
тәрәф кетди.

Бәһрам, Әһримән хидмәтиндә олан Ма-
ғын өлүмдән горхдуғуну вә сәһрин һөкм-
дән дүшдүјүнү күман едиб тәхтә доғру ке-
дәндә, Фитнә илә ғырылашар-ғырылашмаз,
бирдән јенә башындан ағры галхды. Елә
дәһшәтли ағры ки, бу дәфә ағзында дилини
дә тәрпәдә билмәди.

Кәнизләр Шаһын голундан тутуб апарыб
тәхтдә отуртдулар.

Фитнә:

— Кечәнин јарысында зијафәт бујуруб
сүбһә гәдәр ејш-ишрәт ичиндә, Кәнизләрлә
кејф чөкмәјә адәткәрдәсән, Шаһ.

Зијафәт олмајачаг бу кечә!

Е'тираза чөһд кәстәрсән, бирчә кәлмә де-
сән, башындакы шиддәтли ағры даһа да шид-

дәтләнәчәк.

Кәнизндән рәнчидә олма, Шаһ. Мән де-
јиләм сәнә һөкм едән. Каинатын он сәккиз
мин Аләми ичиндә Аләмимизин саһибидир
данышан. Мән дејиләни тәкрар едирәм. Ба-
бан Муғанна да дејиләни тәкрар едир.

Улу бабан Сасандыр Мағлар Мағы Му-
ғанна, Инанмәсан да, һәгигәт беләдир, Шаһ!

Бәһрам, игәмәткаһын чырағлары үзәриндән
Атәшкаһ сәмтинә бојланыб инилдәди:

— Нечә әчајиб сөзләр дејирсән, еј Кәниз!

Мәнә зүлм едән сәһркар Мағ һара, улу
бабан Сасан һара, еј сәһркар әсири? Сасан
бабан ики јүз ијirmi үч ил бундан әввәл
өлүб. Ики јүз сәккизинчи илдә! Мағ әсири
Кәнизим дејир «Улу бабан Сасандыр Мағлар
Мағы, Муғанна». Бу чүр һејрәтли јаланлар
данышмағда гәсдиниз нәдир?!
Фитнә:

— һејрәтли јаланлар јох, һејрәтли һәгигәт-
ләр данышырыг, Шаһ!

Сасан бабан нечә ил јашајыб?

Бәһрам кичкаһларыны сыхды.

— Јеңи тарихин биринчи илиндә, ағсагал
вахтында тәхтә чыхыб, ики јүз сәккиз
ил һөкманлыг едән Сасанын нечә ил јаша-
дығыны мән һардан билим, еј сәһркар
әсири?!
Фитнә күлдү.

— Биринчи илдә, ағсагал вахтында тәхтә
чыхыб ики јүз сәккиз ил һөкманлыг едән
СағСанын оғлу БағБағҮн нијә чәми он дөрд
ил һөкманлыг едиб, еј БағБағҮн нәвәси?

Бәһрам, әлләри кичкаһларында, дурухду.

— Бабамын оғлу Папағдыр! БағБағҮн ким-
дир?!
Фитнә гәһгәһә чәкди.

— Мән сорушурам: «ики јүз сәккиз ил
һөкманлыг едән СағСанын оғлу БағБағҮн
нијә чәми он дөрд ил һөкманлыг едиб?»
Алим Шаһ чәваб вермәли иди ки, БағБағ-
Үнүн һәгигәти мә'лум оlanda Атәшпәрәст
Пәһләвиләрим БағБағҮнү е'дам едибләр.

Алим Шаһ јохдур. Чаһил Шаһ исә ғышыг-
рыр: «БағБағҮн кимдир?!»

Нәинки БағБағҮн Бабаны, сән өз Кәниз-
ләрини дә танымырсан, еј чаһил Шаһ!

Бәһрам, әлләри кичкаһларында, инилдәди:

— Нечә јә'ни «Кәнизләрини дә танымыр-
сан?!»
Фитнә:

— Таныјырсанса, адларыны де!

Бәһрам чырағларын кур ишығы алтында,
голларыны дөшләринин алтында чарпазлајыб
Шаһа тамаша едән Кәнизләрини бир-бир

көздән кечирди. Једди кәниздән биринин дә
адыны хатырлаја билмәјиб, мат-мәәттәл, һәрә-
кәтсиз галды.

Фитнә:

— Дөрд јүз дөрдүнчү илдә анадан олму-
сан. Дөрд јүз ијirmi биринчи илдә тәхтә
чыхмысан. Үч ил Сәлтәнәтин једди өлкәси-
ни кәзиб, һәр өлкәдән бир Кәниз кәтир-
мисән. Инди дөрд јүз отуз биринчи илди.
Бу кәнизләринлә нечә илди кеф сүрүрсән?
Чәваб вер!

Бәһрам ади һесабламаја да гадир олма-
дығыны һисс едиб, чырағларын үзәриндән
о јана, Атәшкаһын габағында ағ сүтүн кими
дајанмыш Муғаннаја бахды.

Муғанна сәһр ағачыны даша вурду. Атәш-
каһын бачасындан көјә алов пүскүрдү вә
игәмәткаһа гәзәбли сәс јайылды:

— Једди илди ејш-ишрәтдән башын ачыл-
мыр, еј вәһши ат! Вәһши еһтираса гапы-
лан Бағын јаддашыны алырам мән, еј Бағ-
Әрим!

Де көрүм кимдир бу данышан!

Бәһрам тәхтдән енмишди.

Баш ағрысы кечмишди. Бејниндә гејри-ади
ајдынлыг, бәдәниндә гејри-ади јүнкүллүк,
көксүндә гејри-ади фәрәһ һисс едирди. Вәд-
дән дили-додағы әсә-әсә, ара вермәдән:—
ЕјСарым! ЕјСарым! ЕјСарым!—дејирди.

Муғанна:

— Сәһр дағылды. Зијафәт башлансын!

Игәмәткаһ чахнашды. Гуламлар, Кәнизләр
даш дөшәмәнин узаг күнчләриндә, кәтан өр-
түкләр алтында һазыр сахладығлары, не'мәт-
ләрлә долу тәм тәхтләрини орталыға чәкди-
ләр.

Бәһрам күкрәјиб зијафәткаһа чүмдү. Шаһ
күрсүнүн габағындакы кичик, дејirmi тәм
тәхтинин үстүндән шәрәб чамыны көтүруб,
башына чәкиб ғышығарды:

— Зијафәтә ашигләр кәлсин бу кечә! Бәһ-
рам јенидән вурулду, өз Фитнәсинә! Бәһрам
Курун јери ашигләр мәчлисинин башындадыр!
Азадлыг, хошбәхтлиг һөкм сүрсүн! Көн-
лүндән кечәни кизләтмәсин һеч кәс!

Еј Раст Рөвшән, нә олуб јенә, гара булуд-
сан?

Еј Силәһсалар, ох атмагдан, ғылынч ојнат-
магдан башга ешг дејилән не'мәт вар дүнда!
О не'мәтдән хәбәрдарсанса, гоша кәл, гоша
өјлшә һүзурда!

Пәһләван чадырлары илә игәмәткаһ арасын-
дакы күтлә дә чахнашды. Узун сүрән әзәб-
лы сәһрин, нәһәјәт, дағылмағы, һамыны
севиндирдири.

Бәһрам:

— Једди илдә Кәнизә чевирдијим Мәликә-
ләрим дә кәлсинләр!

«Аләм»—Әлим. ЕјСарын Әли. ГалАғОд («Галактика») Галам да дејилер. (Муғанна).

АЛЧА АҒАЧЫ

Төл'әт Мәрдинһәг

«Ашигләр гоша-гоша» кәлдиләр. Сипәһсалар, Сәркәрдәләр, Вәзирләр өз мә'шугәләри илә сағда, Мә'мурлар өз мә'шугәләри илә солда дајандылар.

Ејни вахта Мәликәләр кәлдиләр.

Һинд Мәликәси Фурак.
Чин Мәликәси Јағманаз.
Харәзм Мәликәси Назпәри.
Рус мәликәси Насираннуш.
Мәғриб мәликәси Азәријјун.
Рум мәликәси Дүрәстә.

Фитнә хејли кәнарда ајағ сахлады. Тәк бир алимәнсәбин үзү күлмәди. Раст Рөвшәнин.

Бәһрам чамыны өз әли илә долдуруб јухары галдырды.

Амма бу күкрәк севинчин өмрү гыса олды. Чам әлиндә, мәчлисә баханда Бәһрам дурухду.

Шаһ күрсүсүндән беш аддым ашағыда Сипәһсаларын јанындакы Кәниздән башлајараг, Сәркәрдәләрлә, Вәзирләр вә Мә'мурларла јанашы дуран Кәнизләрин һамысы һәрәмханә Кәнизләриндән ибарәт иди.

Һејрәтдән Бәһрамын дили сөз тутмады. Сонра ағыр-ағыр, онун-бунун үзүнә бахыб, сорушду:

— Мән рә'ја көрүрәм нәдир, Салар?! Мәним Кәнизим сәнин мә'шугәндир?!

Ән дәһшәтлиси бу иди ки, Сипәһсалар мәрд бахырды.

Бәһрамын нәзәри сүфрә бојунча кәзди. Сәркәрдәләр, һәтта Кәнизләр дә ачыг вә мәрд бахырдылар.

Бәһрамын сәси титрәди:

— Мәним һәрәмханәмин Кәнизләри тәбәәләримин мә'шугәләридир?!

Кәнардан бу мүдһиш һәгигәти тәсдиг едәр бир сәс кәлди:

— Бәс нечә билирдин, еј Шаһәншаһ?!

Фитнәнин сәси иди.

Сипәһсалар:

— Биз сәнә хәјанәт етмәмишик, Шаһым. Бујурдун ки, көнлүндән кечәни кизләтмәсин неч кәс, азадлыг, хошбәхтлик һәкм сүрсүн. Өзүн бујурдун ки, көнүлдән кечәнә јасаг јохдур.

Бәһрамын дили-додағы әсди.

— Көнүлдә хәјанәт вә ја ашикарда хәјанәт, фәрги нәдир, Салар?!

Әлини сүфрәјә атды, не'мәтләри, күзәләри, чамлары сүфрә илә биркә чәкиб дағытды.

— Нанкорлар! Мурдарлар! Мәним сүфрәмдә тәам јејиб мәним Кәнизләримә көз дикмисиниз?! Бу нә тәбәәликдир?! Бу нә инсанлыгдыр?! Бу ки, һејванлыгдыр!

Ә'јан-әшрәф бир јана чәкилди, Кәнизләр о бири јана.

Һәдәгәдән чыхмыш көзләр фырланыб Фитнәнин үзүндә дајанды.

— Бәс сән нә әчәб тәксән, Фитнә?!

Фитнә:

— Мән һәмишә тәк олмушам, Шаһым.

Бәһрам:

— Неч јә'ни «тәк?!» Мәнсиз?!

Фитнә:

— Сәнсиз!

Бәһрам:

— Мәним алтымда узананда да тәк олмушан?!

Фитнә:

— СағСан пәјтәхти Газах'дан Сасан пәјтәхти Рејә кәтирилдијим күндән бу күнә гәдәр, једди илдә мән неч вахт сәнин тәхтабында узанмамышам, шаһ.

Бәһрам:

— Нечә?! неч вахт?!

Фитнә:

— Једди Мәликәдән неч бири сәнин Кәнизин олмайыб!

Бәһрам һејрәт, дәһшәт ичиндә, сырада биринчи дуран Һинд Мәликәси Фуракын тутгун үзүнә бахыб, сонра јенә Фитнәјә бахды.

— Сән бош сөз данышан дејилсән, Фитнә. Өмрүнүн једди илини Бәһрам Курун агушунда, тәхт-хабда кечирән Кәнизим инди нијә дејир «сәнин тәхт-хабында узанмамышам?!» Бу нә тапмачадыр?!

Фитнә:

— Тапмача дејил, Шаһ, һәгигәтдир.

Буну дејиб, зијафәткәһдан узагда, мағаралар сәмтиндә түстүләнән очаглар тәрәфә үз тутуб чағырды:

— Мәлихә! һүзура кәл!

Түстү алтындан гара бир јумаг јумаланыб кәлди. Тә'зим едиб, дикәлиб јумаглыгдан чыхды. Ағзында јекәнә диши өсән, јүз јашлы гары иди. Дәрин чухурларда ишылдајан ачыг истәһзалы, мүәммалы көзләрини бирбаш Бәһрамын көзләринин ичинә дикди.

Фитнә:

— Кор еһтирасын бу гары илә јатыб једди илдә, Шаһ!

Мәлихә доғрудур:

Гары ағзыны гују кими ачыб, шаһын үзүнә күлдү.

Бәһрам дәһшәтдән сүстләшди. Бүтүн варлыгы илә чалышыб ирадәсини топламаға сә'ј кәстәрди.

¹ Газах шәһәри биринчи—дөрд јүз ијirmi биринчи илләрдә кизлин Бағдајын мәркәзи олуб.

— Мән бу ифритә илә јатмышам?! Бу нечә ола биләр, Кәниз?!
Фитнә:

— ЕјСар јенә јаддашыны алыб, Шаһ. Једди илдә баш верәнләри һифз едән јаддашын јохдур даһа.

Бәһрам:
— Мән ки, Үн ешитдим. ЕјСар нијә чезалан-дырыр јенә мәни! Фитнә:

— «Кор еһтирас» дедим. Башымыза кәлән мүсбәтләрин сирри бу ики кәлмәдәдир. Еһтирасдан мәһрум олмалысан, Шаһ!

Бәһрам:
— Тамам мәһрум?!
Фитнә:

— Бәли.
Бәһрам:

— һиссијатдан мәһрум?!
Фитнә:

— Бәли.
Бәһрам:

— Демәк даш, гаја?!
Фитнә:

— Бәли!
Бәһрам:

— Даш инсанын јашамағынын мә'насы нәдир, Фитнә?!
Фитнә:

— Кор еһтирас дүшкүнләринин кәнч икән вәчддән мәһрум олуб даша чеврилмәји өлүм-дүр, еј даш, гаја! Бу јүз јашлы Мәлихә јохдур.

Бәһрам:
— Нә?! Нечә јә'ни «јохдур»?!
Фитнә:

— ӘсАғ идин, мүдрик идин. Шаһ олдун, анламаз олдун. Јохдур Мәлихә! Бах!

Бәһрам бахды вә гарынын бирдән-бирә јоха чыхдығыны көрүб, јенә Фитнәјә бахды:

— Демәк, олмајыб о гары әһвалаты?!
Фитнә:

— Олуб, еј јаддашсыз Шаһ!
Зијафәтә бах!

Бәһрам гарынын јоха чыхдығы јердән кө-зүнү чәкиб башыны галдыранда Раст Рөвшә-нин әвәзиндә башы див башы, бәдәни чамыш бәдәни, нәһәнк, һејбәтли бир мәх-луг көрдү. О мәхлугун әтрафында нәһәнк, һејбәтли иланлар, чинләр, шејтанлар габ-гачағы дағыда-дағыда јејиб-ичирдиләр вә ин-сан сәси илә гышгыра-гышгыра анлашылмаз сөзләр дејирдиләр.

Муғанна сәһр ағачыны даша вурду. Әчәјиб мәхлуглар јоха чыхдылар. Раст Рөв-шән тәр ичиндә, титрәјә-титрәјә ајаға гал-хыб, Атәшжаһын габағындакы ағ сүтун Маға

нә исә демәјә чалышды. Сәси чыхмады.

Муғанна:
— Пәһләвиләрини таныдынмы, еј Шаһән-шаһ?!
Бәһрам:

— Сән нә вахта гәдәр зүлм едәчәксән бу бәдбәхт Шаһәншаһа?!
Муғанна:

— Једди илдә Кәнизә чевирдијин Мәликәлә-ринә бах.
Бәһрам бахды. Мәликәләр дә ејнилә Мә-ликә гары кими јоха чыхдылар.

Муғанна:
— Фитнә, сон дәрсини де о бәдбәхтимә.
Фитнә:

— Он једди јашына гәдәр Јәмәндә—Еј-Мәндә дәрс кечиб, кәлиб тәхт-тача саһиб олан-дан сонра сән бу игәмәткаһдан кәнара чых-мамысан. Руссијәни, Чини, Харәзми, һиндиста-ны, Мәғриби, Руму, Реји көзмәмисән. Сәл-тәнәтимизин једди өлкәсиндән једди Кәниз кәтирмәмисән. Једди илдә сәнә дәрс дејән једди Кәнизин једдисидә о једди өлкә-дә мөвчуд олан Мәликәләрин сурәтләридир. Мәликә исә мәлләкәтиндә мөвчуд олан иф-ритә сурәтидир, Шаһ!

Бәһрам да ејнилә Раст Рөвшән кими тәр басды.
Фитнә:

— Једди илдә сән Мәликәләрин сурәтләри илә ејш-ишрәтдә олмусан. Ифритә сурәти исә тәхт-хабда сәнә ишкәнчә вериб.

Бејнин тутулуб. Дилин тутулуб. Нә дүшүнә билирсән, нә даныша билирсән. Див, чамыш, илан, чин, шејатин Пәһләванлар мүһитиндә «Јур»-а-вәһши ата дөнән «Шаһы» ӘсАғ етмәк үчүн ЕјСарын белә дәрс дејиб сәнә!

ЕјСарыныз сиз вәһши атлара да белә дәрс дејир, еј дүнјадан хәбәрсиз тәһриф-ләрим.

Ән јүнкүл дәрсиниз јуху-рејадыр. Гапалы бејинләриниз ОдаАғҮздән көндәрилән, чанлы инсан гәдәр чанлы шәкилләр әсрләрдән бәри сизә ишкәнчә верә-верә дәрс дејир. Ган-тәр ичиндә, һөвләк ојаныб «Бисмиллаһ Бисмиллаһ», «Төвбә! Төвбә!»—дејирсиниз. Ара-дан бир аз кечәндән сонра исә һәр шеји уну-дуб, јени-јени мурдарлыглар гуршанырсы-ныз. Мурдарлыг батагылыгы дәринләшдикчә чәзалар да шиддәтләнир. Әр арвады, арвад әри алладыр. Дост достун, гардаш гардашын һәјатыны зәһәрләјир. Ата, ана, оғул, гыз, гоһум-әграба, һамы бир-биринә ишкәнчә ве-рир. Гапалы бејин хәбәри јохдур ки, о ишкәнчәләр дә дәрсдир. Торпағы, сују, һаваны, бәдәнинизи, әхлагынызы тамам зәһәрләјән-дән сонра, чаныныза ләрзә салан төпәкөз «кинопланетјан»лардан башламыш, көзүнүзә

көрүнүб јоха чыхан чин, шејтан мисилли мәхлуглар гәдәр, чанлы инсан гәдәр чанлы шәкилләрин һамысы дәрсдир.

Фитнә Бәһрама деди: «Руссијәни, Чини, Ха-рәзми, һиндистаны, Мәғриби, Руму, Реји көз-мәмисән. Сәлтәнәтин једди өлкәсиндән једди кәниз кәтирмәмисән. Једди илдә сәнә дәрс дејән једди Кәнизин једдисидә о једди өлкәдә мөвчуд олан Мәликәләрин сурәтлә-ридир».

Сиз буна инанмадыныз, еј тәһрифләрим. Фитнә деди: «Једди илдә сән о Мәликә-ләрин сурәтләри илә ејш-ишрәтдә олмусан, еј Шаһәншаһ!»

Сиз буна да инанмадыныз. Суалла долу бејиниздә бир суал да доғулду: «Јәмән-дә—ЕјМәндә «Неман»дан-ҮнМәндән дәрс алаң Бәһрам игәмәткаһда нијә јенә ҮнМәндән дәрс алмасын?!»

Мәсәлә елә бундадыр ки, Бәһрам игә-мәткаһда да јенә Үнүмдән дәрс алыб, еј суал далынча суал верәнләр, шәрһ далынча шәрһ тәләб едәнләр.

Өлдүрдүјүнүз дастандакы једди «күнбәз» једди Сәјјарәдә-ӘсЕјӘрдә једди ОдҮн ЕвӘс рәмзидир. Једди ОдҮн ЕвӘсдә Сар ЕјСа-рыныздыр. Једди ЕвӘсин Од Үнү—һәгигәт Үнү мәним Үнүмдүр.

Һәгигәт Үнүмү нијә «Рус», «Чин», «Ха-рәзм», «Һинд», «Мәғриб», «Рум», «Реј» Мәлик-ләринә вермишәм, еј тәһрифләрим?

«Рус» мәним ӘрҮзүмдүр. Рус Мәликәси Насираннуш өвләдымдир.

ҮнӘс ӘрҮн ҮнӘсим «Нас Иран нуш» олуб.

«Иран» Пәһләвиләр «нас» чәкирләр, ӘрҮз гызларыны «нуш» едирләр!

«Нас Иран нуш» Бәһрама нә дејир, еј «кур»ларым? «Пәһләванлар елмини анламајан-да мән онларын кәлләләриндән минарә учалдырам».

ӘрҮзүмүн әразиси «Туран»да—ОдӘрҮндә чүрүјүб кәлләләриниз. Одур ки, «Нас Иран нуш»умун «күнбәз»и ган рәнкинәдир.

Будур дәрсим: варлыгыныз-мә'нәвијаты-мыз-тарихимиз!

О бириси күнбәзләрин рәнкләринә диггәт јетирин.

Чин Мәликәси Јағманазын «күнбәз»и сары-дыр.

«Чин»и-Одуму-һәгигәтими јағмаламысыныз, ЕјАғМән ҮнӘсим «Јағманаз» олуб, јағмачы-ларын назыны чәкмәкдән саралыб-хәстәләниб.

Харәзм Мәликәси Назпәринин «күнбәз»и гызлыдыр.

«Харәзм»и-АғӘрӘсим—данышан СафАғ елмини ишығыны косминиз, ҮнӘс ЕвӘ-рим «Наз пәри» олуб, гызыл рәнкли еһти-расын назыны чәкир.

Һинд Мәликәси Фуракын «күнбәз»и гара-дыр. «Һинди»—ҮнОдуму—һәгигәт Үнүмү әшитмирсиниз. Фәрағым «Фурак» олуб, гара рәнк—зүлмәт ичиндә—бејиндә анлашылмаз сөзә чеврилиб.

Мәғриб Мәликәси Азәријунун «күнбәз»и ләчивәрди—једди рәнк гарышыдыр, күнәш-дир. «Мәғриб»и-БағӘрЕви-Бағ ишығынын Еви-ни дағымсыныз, ОдӘр ЕјҮн «Азәријун» олуб, алова дөнүб, өзләрини «Азәри»—атәш адландыран Пәһләвиләри јандырыр.

Рум Мәликәси һуманын «күнбәз»и сән-дәли—палыдыдыр, торпаг рәнкинәдир. «Ру-м»у—Әрими-ишығымы сөндүрмүсүнүз, һојум «Һума»-«Һома»—тәһриф инсан олуб.

Реј Мәликәси Дүрәстәнин «күнбәз»и Ағдыр. СафАғ елмидир. Бағдајымын илк вилајәтини фәһ етмисиниз. ОдӘр ӘсОдум—ОдӘримин данышан һәгигәти «Дүр әст»—ағылсыз олуб, сизи гандыра билмир.

Бәһрамын «һәфт пејкөр»дән—ЕвОд БағОд-Әрдән—ЕјСарындан дәрс алыб БағӘрим—Бағ ишығым оландан сонра ӘрЕј вилајәти-нин хәстә һакиминин гызы «Дүрәстә» илә евләнир.

Өлдүрдүјүнүз дастанда беләдир.

Әслиндә исә, ОдӘр ӘсОда—ОдӘримин да-нышан һәгигәтини—СафАғ елминә саһиб олур. «Зинданы» көзиб «Мәһбус»лары—БағЕвӘслә-ри—ЕвӘс Бағларыны азад едир. ӘсҮн ОдҮнү «зиндан»а чевирән Раст Рөвшәни дара чәк-дирир.

Будур дәрсим, еј мәним «Иран»дакы «Бәһ-әји»ләrimi (тәһриф БағЕјләrimi) дара чәкди-рән чәллад «имам»дан дәрс алаң чәлладлар!
Будур варлыгыныз-мә'нәвијатыныз-тари-хиниз!

Сиз гејри-ади идраксызлара идрак вермәк үчүн нәинки өлдүрдүјүнүз «Хәмсә»ни дирилт-мәк, нәинки «Инчил»и, «Теврат»ы, «Гур'ан»ы әслинә гајтармаг, һәтта бәшәријәтимизин бү-түн дилләриндә милләрдларла өлү сөзүн әс-лини—ОдӘрчәсини јазмаг да аздыр.

Зүлмәтдәсиниз, еј гејри-ади идраксызларым!

Бешинчи ӘсӘр. Зүлмәт.

«Искәндәрнамә»ни охујуб фикирләширси-низ: «Искәндәр Зүлмәтә кејиб, дирилик су-ју ахтарыб ки, ичсин, әбәди олсун, тапа бил-мәјиб. Дејибдир: «Хызр ичиб дирилик сујуну. Булаг гурујуб».

Хызр кимдир?
Хыдыр Илјас кимдир?
Нијә ики чүрдүр о пејғәмбәрим-ады?
Дејирәм: Хызр вә Хыдыр Илјас адларынын

икиси дә өлү сөзлөрдөн ибарәтдир. «Хызр» — «Хыдыр» — «Кидар» ичмәйиб дирилик сүюну, ОдЭр ЭлӘс ичиб, әбәди олуб.

Искәндәр исә, «Бәрдә»ни — БирОду дагыдан, Нушабәни әсир апаран Русларымла дөүшсә дә, «Нуш аб'ә» (ичмәли су — дирилик сүю-елм) ады алтында кизланән ҮнӘсЕви хилас етсә дә, ирсән ЭлАфСанОдәр (ӘлАли ОдӘр) икән «Алек сан др» олдугуна көрә ҮнӘсЕвин — «Нушабә»нин елмини анламайыб, Зүлмәтдә-бе-ниндә көрдүю бири-бириндән әчајиб мәхлуг-лардан баш ачмайыб, јә'ни чанлы инсан гәдәр чанлы шәкилләрә чеврилән Үнүмү ешитмәјиб, чәзаланыб, хәстөләниб, өлүб торпага гарышыб. Будур Зүлмәт бејинин талеји, еј ӘсОд Од-Эрә — Әски ОдЭрә — «Искәндәр» дејән Зүлмәт бејинләр!

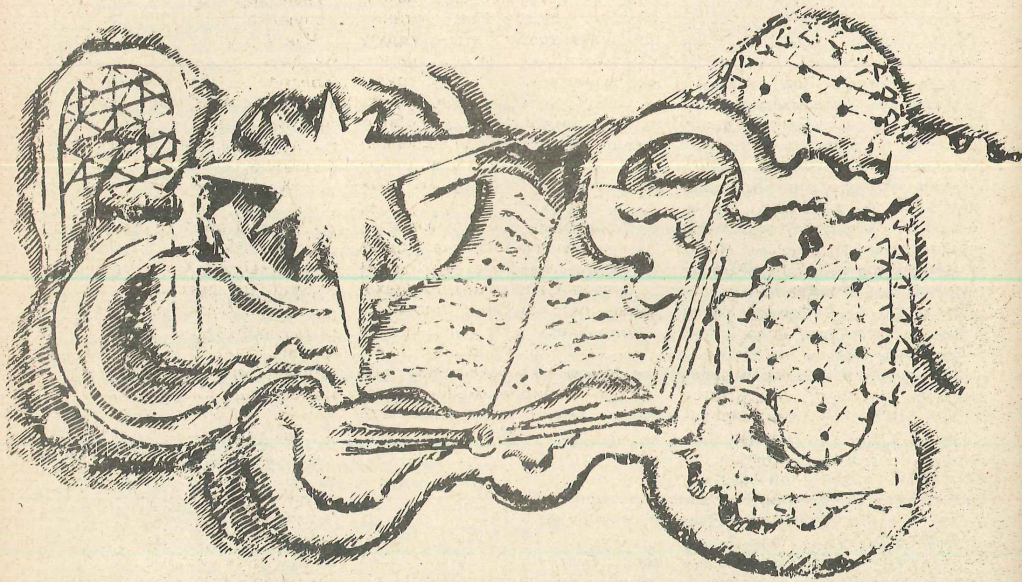
Зүлмәтдән сәсләр кәлир: «Әкәр Искәндәр бу дүнјаја ганмаз кәлиб ганмаз да кедиб-сә, бәс Искәндәрин мүәллимләрини — Јунан елимләрини нијә тә'рифләјир Низами?», «Нијә дејир Искәндәрә пејғәмбәрлик верилмишди?» һаглы суаллардыр?

Хејр, еј гејри-ади идраксызлар. «КүрҮн»үн биринчи ӘсЭриндә охумадынызми ки, «Хәм-сә»дә һәр фарс сөзүнүн алтында бир ОдЭр

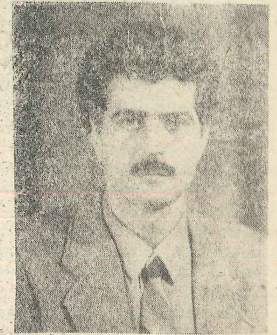
сөзү кизләнир, «Пејғәмбәр»лик, «Пејғүнбәр»-лик јохдур, Искәндәрә БағҮн ЕвӘр, јә'ни ЕвӘрдән Бағ Үнү верилерди, о тәһриф бәд-бәхт исә, дедијим кими, һеч нә ешитмә-дијинә көрә, чанлы шәкилләрә чеврилән Үнү ганмырды. Дүнјаја мәнз ганмаз кәлиб ганмаз да кедәнин тәһриф мүәллими «Эрәстүнү јох, ЭрӘс ОдҮнү тә'рифләјирди Низами. «Валис»и јох, ЕвӘлӘси, «Белинас»ы јох, Ев-Әл ҮнӘси, «Сократ»ы јох, ӘсАғ ЭрОду, «Фурфур»иусу јох, ЕвӘри, «Әфлатун»у јох, ЕвӘл ОдҮнү тә'рифләјирди.

Дәрк етдинизми, еј Зүлмәт бејинләр?!
Ордусу илә кәздији јерләрдә Искәндәр «Аллаһ» адындан данышыр. «Зефс» јох, мәнз «Аллаһ» адындан! Үстәлик, «Дин» јајыр. һеч олмаса бундан нәтичә чыхарын ки, Грек тарихиндән таныдығыңыз сәркәрдә «Алек-сандр» дејил Низаминин Искәндәри, бүтүн ишләри, сөз-сөһбәтләри СафАғ рәмзләриндән ибарәт рәмзәдр, еј јени тарихдән әввәлки Грекин «Аллаһ» адындан данышдығына, «Дин» јајдығына инанан бејинсизләр!

Зүлмәтәсиниз! Зүлмәтдә! Зүлмәтдә!

БУ БАРӘДӘ ИЛК ДӘФӘ

Фикритоплама вә мүдриклик бир тамдыр, икијә бөлүн-мүр. Фикритоплама мүдрикли-јин илк әсасыдыр. Мүдриклик фикритопламанын функцијасы-дыр. Мүдриклијин ортаја чых-масында фикритоплама ишти-рак едир, фикритопламада мүдриклик.

Хуејнен, VI чан патриархы
Медитасија / латынчадыр. Медитатио — фикирләширәм, дүшүнүрәм демәкдир / диггә-тин, фикирин бир јерә топланма-сына јөнәлән зәһни ишдир.

Медитасија вахты инсандә эмосионал кәркинлијин дүш-мәси, психи просесләрин ни-замланмасы баш верир. Нәти-чәдә ган дөврәни вә векегатив синир системи низамланыр, да-хили органлардакы функционал позгунлуглар арадан кетүрү-лүр; һәјат тонусу, иммунитет, физики вә зәһни ишкөрмә габи-лијәти јүксәлир.

Медитасија практикасы илә инсан бир тә-рәфдән организм тәбии им-канларыны һисс едир — дәрк едир, дикәр тәрәфдән исә эмо-сијалары идарә етмәји, аффек-тә / һирсләнмә, өзүндән чых-ма, һәјәчанланма һалларына/ јол вермәмәји, стресс һалыны арадан галдырмағы өјрәнир. Бир сөзлә, медитасија инсанын психи вә физики сағламлығы

үчүн бөјүк әһәмијәт кәсб едир. Медитасија һәм дә функционал хәстәликләрин мүәличәсиндә әсас методлардан биридир.

Инсанын бүтүн тәбии психи вә физики имканларынын дәрки, психи активлији вә организм оптимал һәјат фәалијәтинин тә'мини медитасијанын күддүју сон мәгсәддир. Медитасија ин-санда егоизм вә егосентризм кими хусусијәтләри мәнв едир. Баш верән һадисәләрин объек-тив дәркени формалашдырыр. Инсанын тәбиәти / сөзүн кениш мә'насында / һисс етмә габи-лијәтини күчләндирир.

Медитасија шаманчылыгга, гәдим Чин даосизмилә, гәдим һинд динләри, хусусән будди-зм илә сых әлағәдардыр. Маха-јана буддизминин даосизмә бирләшмәсиндән јаранан чан / медитасија; јапонча зен / буддизмдә вә махајананын ша-манизмлә бирләшмәсиндән тө-рәнән ламаизмдә / Тибет буд-дизминдә / медитасија техни-касы чох күчлү инкишаф етмиш-дир. Медитасија бүтүн узағ Шәрг халгларынын / хусусән јапонларын / этник психолоки-јаларынын вә мәдәнијәтләри-нин формалашмасында әсаслы рол ојнамышдыр. Поезијада, инчәсәнәтдә, психо-физики қимнастикада, дөјүш техника-

ларында, халгын сәнәткарлы-ғында, севки инчәсәнәтиндә, бир сөзлә, инсан фәалијәтинин бүтүн саһәләриндә өз изини бу-рахмышдыр. Буна көрә дә ме-дитасија узағ Шәрг халгла-рынын дәрк едилмәсиндә ачар ролуну ојнајыр.

Чан VI әсрин башлангычында Чиндә Шәргин ики чох күчлү фәлсәфи, дини вә мәдәни-пси-холожи мәктәбинин — махајана буддизми вә даосизмин база-сында јаранмышдыр. Чанын формалашмасында 6-чы патри-арх Хуејненин / 637-713 / мүс-тәсна ролу олмушдур. VII әср-дә Риндзә вә XIII әсрдә Сото зән мәктәпләринин јаранмасы илә бағлыдыр. XIV әсрдән баш-лајараг зән күтләвиләшди, би-ринчи нөвбәдә исә зијәлила-рын, сәнәткарларын вә јапон чәмијјәтинин һәрби төбәгәси-нин — самурајаларын севимлиси-нә чеврилди. «Һәјат фәлсәфәси» вә ја «җашамаг инчәсәнәти» адыны алан зән јапонларын дү-шүнчә, һәјат тәрзинә вә прак-тики фәалијәтинә чох күчлү тә-сир кәстәрмишдир. О, јапон мәдәнијәтинин формалашма-сында әсаслы рол ојнамышдыр. Зән бир тәрәфдән самурајла-рын психи вә физики һазырлы-ғы үчүн база олду, дикәр тө-рәфдән сәнәтә садәлик, тәбии-

лик, гармония, сезимлилик, асимметрия вә с. естетик төлбәр кәтирди. Сәнәкар зенин маһијәтини дәрк едәндән сонра бу естетик төлбәр онун јарадычылығында гејри-иради олараг өзүнү көстәрир.

XX әсрәдәк Гәрб дүнјасы чаны / зени / эзотерик / сирли / вә мистик тәлим һесап едирди. Чанын дүнјада танынмасы бөјүк јунан философу Дајсечу Тејтаро Сузуки / 1870-1966 / илә бағлыдыр. / Самурај нәслиндәндир, һәким аиләсиндә доғулмушдур / . Сузуки Токио университетинин филолокија факултәсиндә вә Камакурадакы Енгакуза зен монастырында / Риндзә мәктәби / тәһсил алмышдыр. О, чан фәлсәфи бахышы, бу бахышы формалашдыран јол—псиһи практика вә зенин јапон мәдәнијәтиндә ојнадығы рол һағында бир чох әсәрләр јазмыш, Гәрб университетләриндә муһазирәләр охумуш, Шәргин эн марағлы, парадоксил тәлимини кениш охучу күтләсинин баша дүшәчәји сәвијәдә изаһ етмишдир.

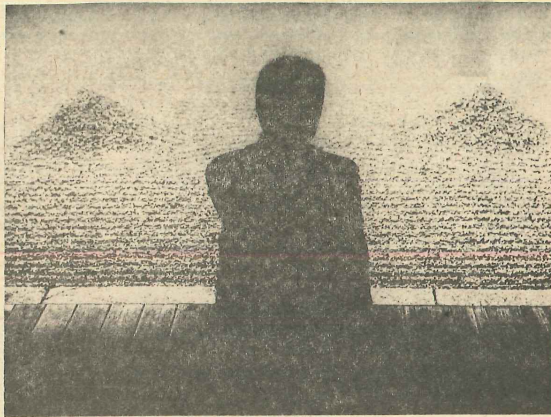
Әсрин биринчи јарысында јапон психолоғлары профессор Јудзиро Мотара, профессор Сидзјо Иритани, будда монахы Кадзјо Самамото, профессор Сома Морита вә онун шакирдләри, кимјачы профессор Масими Сикасига зенин инсан организмнә тәсирини өјрәнмишләр. Хүсуси илә психолоғ Кодзи Сатонун тәдғигатлары вә елми әсәрләри психолоғ, психиатр вә физиолоғларын зени һәртәрәfli өјрәнмәси үчүн елми база олду. Кодзи Саго өз тәдғигатларында белә нәтичәјә кәлмишдир ки, зен тәрбијә вә өзүнү мүкәлләшдирмәдә чох ефектли методдур вә онун дүнјада јайылмасы күчләнәчәкдир.

Гәрб психолоғлары Карл Јунг, Карен Хорни, Ерих Фромм, Едвард Мопин вә башгалары зенә диггәт јетирмишләр. Сузуки, Фромм вә Де. Мартино «Зен

буддизм вә психоанализ» адлы китаб јазмышлар.

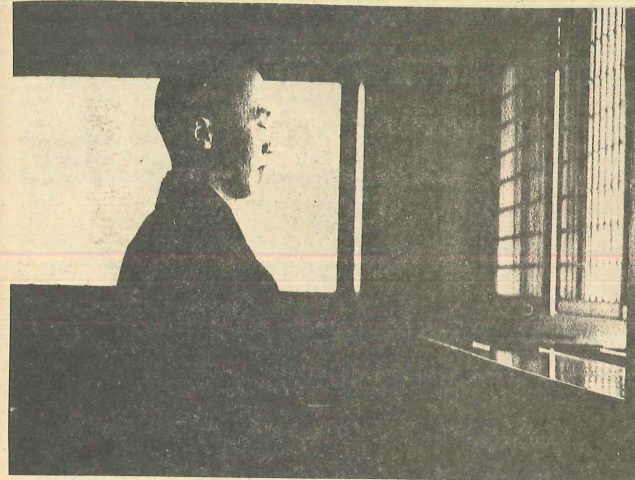
Шәрғшүнаслар тәрәфиндән чан мәтинләринин дәнә-дәнә тәһлили кәстәрди ки, Шәрғин медитасијадан истифадә едән дикер мәктәпләриндән фәрғли олараг чан тәлиминдә һеч бир мистика јохдур, әксинә, чох дәррин психолоғи мә'на вар. Сузукинин сөзләри илә десәк, бүтүн зен / чан / инсан сөзү үзәриндә дурур, онун әтрафында фырланыр.

һазырда елм медитасијанын организмә тәсирини / организм низамланмасы вә мөһкәмләнмәси, иммунитетин јүксәлмәси, организмн гочалмасы процесинин ләнкимәси, физики вә зәһни иш габилитәтинин јүксәлмәси, образлы дүшүнмә габилитәтинин инкишаф етмәси вә с. / тәсдиг етмишдир, анчаг онун тәсир механизминә аид чохла суаллар һәлә чавабсыз галыр. 70-чи илләрдә инсан организмнә ендорфинләр адландырылан маддәләр кәшф олунду. Мүәјјән едилди ки, бу маддәләр јухунун әмәлә кәл-

Киото шәһәриндәки Дајтокудзи мә'бәди (Риндзә мәктәби) Дајсен-ин даш бағы өнүндә медитасија

мәсини, бәдәнин кәркинликдән азад олмасыны, динчәлмәсини вә с. тә'мин едир. 80-чи илләрдә ајдынлашдырылды ки, камланма һалында шаманын вә камланма мәрәсими мушаһидә едән адамларын, һәмчинин дикер статик вә ја динамик медитасијаны јеринә јетирәнләрин организмнә мүрәккәб чеврилмәләр баш верир. Чеврилмәләрдә организмн һазырладығы хүсуси маддәләр—ендорфинләр, нейротрансмиттерләр вә ја нейромедиаторлар әсас рол ојнајырлар. (Камланма-шаманын психиканын хүсуси һалыны әлдә етмәк үчүн јеринә јетирдији медитасија просеси; кам шаман сөзүнүн синонимидир: кам һәм дә јапонларда синто дининин мүгәддәс сајдығы руһларә дејилир; «Азәрбајчан түркчәсиндә ишләдилән кам алмаг ифадәси «камланма»ла ејни мәнбәдәндир.) Беләликлә, медитасија заманы / һәмчинин ијнәбатырма илә мүәличә заманы / организмдә ендорфинләрин мигдары артыр, онлар исә биртәрәфдән синир вә ендокрин системләри-

Зазен. Ејһејзи мәбәди (Сото мәктәби)

нә тә'сир едәрәк организмни нязамлајыр, дикер тәрәфдән исә организмн енержи аккумуляторларынын—аденозинтрифосфор / АТФ / туршусунун синтезини тәшкил едир. Бу дејиләнләр сүбүт едир ки, ики мин ил бундан әввәл доаслар узунөмүрлүлүк еликсиринин инсан организмнин дахилиндә јарандығыны фикирләшмәкдә вә ону дахили дәрман адландырмагда нә гәдәр һағлы идиләр.

Јапонијада вә сон илләр Чинин бә'зи рајонларында орта вә али мәктәпләрдә дәрс күнүнүн башланғычында 5 дәғигәлик статик медитасија тәтбиг едилир. Јапонија ордусунда әскәрләр статик медитасија дәрсләри кечирләр. Гәрбин, хүсусилә АБШ-ын бир чох университетләриндә медитасија ајрыча курс кими өјрәдилер. Америка вә Гәрби Европада зени өјрәнән бир чох мәркәзләр вардыр.

Медитасија заманы диггәтин пассив олараг топландығы объект бәдәнин бир һиссәси, нәг-

тәси, тәнәфүс, әшја, шәкил, фикир, мәсәлә, сөз, сәс, мусиги вә ја «һеч нә» ола биләр. Диггәтин «һеч нә» үзәриндә топланмасы исә о демәкдир ки, бејин һәр чүрә фикирдән вә объектдән тәмизләнир, бир нөв динч бурәхылыр. Медитасија заманы шүүр ојаг галараг баш верәнләри изләјир, лакин дискурсив / формал мәнтиги вә ја шаблон / дүшүнчә дајандырылыр, нәтичәдә сағ бејин јарымкүрәсинин активләшмәси вә доминантлашмасы / сол јарымкүрәјә нәзәрән үстүнлүк газанмасы / , шүүралты сәвијәннин үзә чыхараг инсан тәрәфиндән һисс едилмәси баш верир.

Чан секталарында әсас чалышма олараг чзочан / зазен—јапонча отураг медитасија, шакирдлә мүәллим арасында диалог—венда / мондо—јапонча / вә парадоксил мәсәләләр—гуан / коан—јапонча / тәтбиг едилирди вә едилер. Отураг медитасија үчүн әсас чалышма, медитасијаны өјрәнән вахт диггәтин тәнәфүсә топланмасыдыр. Сонракы мәрһә-

ләдә исә шүүр тамам сәрбәст бурәхылыр, ја'ни диггәт шүүр тәрәфиндән идарә олунмур вә шүүр һәр чүр объект вә образдан тәмизләнир. Бу икинчи һалда психиканын хүсуси һалы— / сатори / баш верә биләр. Сатори јапон сөзү олуб ајылма, ојанма, ишыгланма аңламыны дашыыыр. Икинчи әсас медитатив чалышма илә чан медитасијадан истифадә едән дикер тәлимләрдән чидди фәрғләнир.

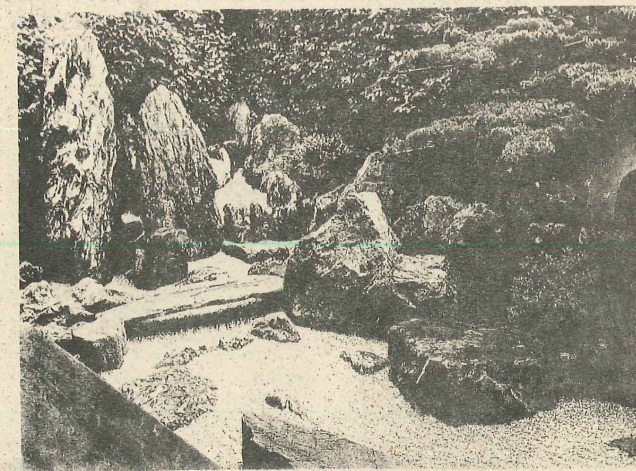
Чан / зен / јолчулары даосизмә аид әдәбијјатдан, махананын психолоғи мәтинләриндән вә чанын өз әдәбијјатындан / VI патриархын Алтар / ишыгланма / сутрасы, Лин—чзинин сәһбәтләри вә с. / истифадә едирдиләр вә едилрәр. Бу заман шакирд өјрәндији мәтни «һәрфи» баша дүшәндә онун үчүн чидди чәтиндикләр јаранырды. Мүәллим ону бу вәзијјәтдән чыхармагдан өтрү шакирддин психи сәвијәсини нәзәрә алараг онунла диалог кирир, диалог заманы шакирд гејри-иради олараг медитатив һала дүшүрдү; ја да она мәнтиги һәллә малик олмајан мәсәлә—тапмача тәклиф едирди, бу һалда исә шакирд диггәтин мәсәләјә чәмләшдирир вә онун һәллини тапанда сатори һалыны јашајырды.

Бир тәрәфдән инсанда психики просесләрин кечмәси, ја'ни психи функцијаларын / дүшүнчә, диггәт, јаддаш, данышыг, дүјгуларын гәбулу вә с. / јеринә јетирилмәси вә онун емосионал һалы; дикер тәрәфдән бәдән өзәләринин вә биолоғи актив нөггәләрин вәзијјәти, үчүнчү тәрәфдән дахили органларын функцијаларыны нязамлајан вегетатив синир системинин вәзијјәти бир-бири илә чох сых әлағәддир. Әкәр бу үч вәзијјәтдән һәр һансы бири таразлыгдан чыхарса, о һөкмән дикер икисинә тәсир кәстәрәк онлары да таразлыгдан чыхарамагдыр. Бу исә адә-

төн ја психи көркиндө, ја өзөлө көркиндө (һәркәтлө бағлы олмажан) ја да дахили органларын ишиндеки позгунлугда, ја да ејни заманда жухарыда сажыланларын икиси ја һамысы илә бирликдө үзө чыка билер.

Емосијалар / инсанын дахили вә харичи гычыгларә чаваблары: разылыг, наразылыг, севинч, кәдәр, горху, гөзәб, тәвәчүб, нифрәт вә с. / инсанын фәалијәти үчүн мүһүм рол ойнайр, дикәр тәрәфдән исә күчлү емосијалар инсанын психикасыны вә организмдин фәалијәтини әсаслы сурәтдә позур. Бош јерә демирләр ки, «бөјүк севинч үрәји, күчлү гөзәб гара чијәри, кәдәр ағ чијәрләри, горху бөјрәкләри, диссинмәк-сәксәнмәк ед кисәсини, гәм чәкмәк далагы зәдәләјир».

Һәјәт үчүн вачиб вәзијәтин кәскин дәјишмәси илә әләгәдәр мејдана чыхан, кәскин ифадә олунмуш һәркәтләрлә вә дахили органларын функцијаларында дәјишликләрлә мүшәһидә олунан күчлү вә дикәр емосионал һалларла мутәјисәдә гысамүддәтли емосионал һал аффект адланыр. Аффект заманы аффектлә бағлы олмажан психи просесләр даяныр, аффектлә бағлы объектләр истисна олмагла бүтүн әтрафдакыларә диггәт азалыр, дүшүнчә тәрзи дәјишир, инсан бу һалда оларкән өз һәркәтләринин нәтичәсини көрә билмир, давранышында ади һалда адама хас олмажан хусусијәтләр мејдана чыхыр. Аффект һалында шуурун зәифләnmәси вә ја тамам итмәси баш верә билер, бунун нәтичәсиндә аффект һалына дүшмүш адам сонрадан аффект һалында баш верәнләрин айры-айры эпизодларыны хатырлаја билмир.

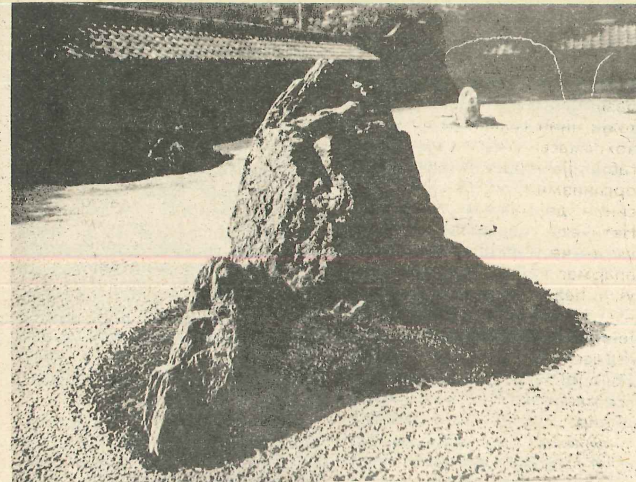

Дәјсен-ин бағы (фрагмент) (1509-чу ил. Мүәллифинин ја Соами, ја да Когаку Соко олдуғу күман едилир)

Организмә едилән тәсира чавабы кифәјәт етмәдикдә стресс јараныр. Стресс заманы гана хусуси һормонларын ифразы баш верир, артериал ган тәзјигинин галхмасы вә нәбзин чохалмасы, ганын лахталанма габилјјәтинин дәринләшмәси, организмдин мүгавимәт гүввәсинин дәјишмәси баш верир. Нәтичәдә организм дөјүш үчүн—чәтинликлә мүбаризә апармаг вә ја она үјгүнлашмаг үчүн һазырланыр. Стресс заманы организмдин еһтијатлары јенидән бөлүнүр, әсас гүввәләр стресси јарадан мәсәләнин һәллиәтә јөнәлир, икинчи дәрәчәли мәсәләләрин һәлли исә ләнкидилир. Мүбәһисәли вәзијәт, физики көркинлик, чох күчлү сојуг вә ја исти, инфексија, гыса мүддәтдә чох вачиб һәлли тапмаг зәруријәти, давранышын кәскин дәјишдирилмәсини тәләб едән шәраит, организм үчүн тәһлүкә вә с. стресс јарада билер. Аффектдән фәрғли олараг стресс узун мүддәт да-

вам едир. Стресс психи просесләрин кедишиндә дәјишликлик әмәлә кәтирир. Стресс заманы ја да организмдә сәфәрбәрлик баш верир, фәалијәт күчләнир / еустресс /, ја да организмдин фәалијәтинин зәифләnmәси вә психиканын позулмасы / дистресс / баш верир. Стрессин биринчи фазасында организмдин таразлыгдан чыхмыш бүтүн параметрләри јенидән нязамланыр вә стрессин икинчи күчлү мүгавимәт фазасы башланыр. Әкәр стресс узун мүддәт давам едәрсә, организмдин еһтијатлары гуртарыр, стрессин үчүнчү—организмин үзүлмәси, зәифләnmәси мәрһәләси башланыр.

Фәалијәт габағы һәјәчанланма, јәни ишә емосионал мүнәсибәт онун сәмәрәлилийина сәбәб олур. Дикәр тәрәфдән инсанын фәалијәт имканы нә гәдәр чәтиндирсә, фәалијәтлә бағлы емосијаларын вә мотивләрин / фәалијәт үчүн сәбәб-

Киото шәһәриндәки Рјоандзи мәбәдинин даш бағы (XV әсин икинчи јарысында салынмышдыр, мүәллифинин Соами олдуғу күман едилир)

ләр, фәалијәтин нәтичәсинин инсан үчүн мәнанландырылмасы / сәвијәсинин ашағы олмасы о гәдәр дә әлверишлидир. Күчлү емосионал һәјәчанланмада инсан вәзијәти адекват / там үјгүн / гиймәтләндирә билмир: көзләнилән вә ја әлдә едилән нәтичәләр чох шиширдилир / нәалијәтдән баш кичәлләнмәси /, пис нәтичәләр исә пәртли кәтирир, дикәр тәрәфдән фәалијәт үчүн лазым олан енержинин топланмасы вә оптимал ишләдилмәси чәтинләшир.

Гысача олса да өн бејни әмәлә кәтирән бејин јарымкүрәләрин функцијаларындакы гејри-симметрия үзәриндә дајанаг.

Һадисә вә просесләрин сағ бејин јарымкүрәсиндә образлы гавранылмасы баш верир, һадисә вә просес сағ јарымкүрәдә бүтөв вә чохчәһәтли көрүнүр, просес бүтөвлүкдә изләнилир. Сол јарымкүрә просесдә иштирак едән мүәјјән параметр-

ләри вә хусусијәтләри дикәрләриндән ајырараг бунларә әсасән һадисәни, просеси сөзләрлә ифадә едир—һадисә вә просесин модели мејдана чыхыр. Беләликлә, просесин сөзләрлә ифадә едилмәси реал баш верәнләрин сөз мүстәвисинә проексијасыдыр—сөз мүстәвисиндә көлкәсидир. Һадисә сөзләрлә ифадә едиләркән һадисәнин чох чәһәтләри көлкәдә галыр, итир. Буна көрә дә әкәр һадисә әввәлчә сағда кифәјәт гәдәр образлы мүшәһидә олунмадан тез ифадә олунарса, бу, һадисәнин реал мөзмунунун тәһрифинә кәтирә билер.

Дүшүнчә просесиндә һәр ики јарымкүрә нөвбә илә вә бири бири илә әләгәли иштирак едир. «Сол јарымкүрә дүшүнчәсиндә» һадисә вә объектләрин бу вә ја дикәр хассәләри, әләмәтләри әсас көтүрүлүр. Бу әләмәтләрә көрә мүәјјән ардычыллыглә мәнтиги, зиддијәтсиз әмәлијәтләр апарылыр, мүәјјән нәтичәләр әлдә едилир. Бу чүр дүшүнчәнин нәтичәсиндә

шуурда дүнјанын дахили зиддијәтсиз модели мејдана чыхыр, бу исә сөз вә символларла ифадә олунур. «Сол јарымкүрә дүшүнчәси» шуур сәвијәсиндә баш верир, јәни бу чүр дүшүнчә инсан тәрәфиндән дәрк едилир вә идәрә олунур. Бу чүр дүшүнчә физики бахымдан әлверишли дејил, јәни чохла енержи сәрфинә сәбәб олур. «Сағ јарымкүрә дүшүнчәсиндә» буна образлы дүшүнчә дә дејилир; бир анда объекттин чохла сајда хассәләри, бу хассәләр арасындакы мүнәсибәтләр, бу объектлә дикәр объектләрин әләгәси көрүнүр, һисс едилир. Беләликлә, образын чохгиймәтилији мејдана чыхыр. Сағ јарымкүрә дүшүнчәси илә сых бағлы аңлајыш интуисијадыр / дујма, сөзмә, үрәјәдамма / . Сағ јарымкүрәдә дүшүнчә инсан тәрәфиндән дәрк едилмир вә һисс олунмур. Бу чүр дүшүнчә просеси шуурсузлуг сәвијәсиндә баш верир, кәсилмәздир вә физики бахымдан әлверишлидир, јәни аз енержи сәрфи илә әләгәдардыр. Сағ јарымкүрә дүшүнчәсиндә мүәјјән нәтичә әлдә олунарса вә сол јарымкүрәјә вериләрсә, инсан бир анда ахтардыгы мәсәләнин һәллини тапмыш олур, елә бил көјдән дүшүр. Бу заман дејирләр ки, һәлл интуитив тапылыб, нәтичә интуисија илә әлдә едилиб. Интуитив әлдә едилән нәтичә илк бахышда гөбул олунмуш нормаларла дүз көлмәјиб, «сағлам» дүшүнчәјә зидд ола билер. Она көрә дә интуитив нәтичә әлдә едиләндән сонра әсасландырылыр вә мәнтиги олараг исбат едилир, ја да сөһв олдуғу үчүн ондан имтина едилир.

Јарадычылыгла бағлы чох мисаллар кәстәрмәк олар; бир мәсәлә үзәриндә узун мүддәтли көркин иш нәтичә вермәјән дә адам јорулур, мәсәләни өзүндән узаглашдырыр. Вә бирдән-бирә ахтарылан һәлл

елә бил көдөн дүшәрәк адамы тапыр. Бунун садә шәрһи беләдир: мәсәлә үзәриндә бир мүддәт шүүрлу иш, мәнтиги тәдгигат лазымы нәтичә вермәсә дә, мәсәләни дәрк етмәжә көмәк едир. Мәсәлә үзәриндә шүүрлу иш дәјандырылыр. Бу мәсәлә илә бағлы дүшүнчә просеси тамамилә «сағ»ын шүүралты гатларына кечир. Бизим һисс етмәдјимиз һалда дүшүнчә просеси кедир. һәлл тапыландә информасија шүүр сәвијјәсинә дүшүр. Биз һәллин тапылдығыны һисс едирик—һәллин интуитив дәрки баш верир.

Мәнтиги грамматик апаратын көмәји илә инсанлар бир-биринә бирмә'налы мүрачнәт едир вә чәмијјәтин кечдији јолда әлдә етдији елм вә тәчрүбәни өјрәнирләр. Дикәр тәрәфдән образлы дүшүнчә вә интуиисија илә әлдә олунанын сөзлә ифадә едилмәси, јохланымасы, әсасландырылмасы, тәтбит едилмәси мәнтиги грамматик дүшүнчә илә јеринә јетирилир. Лакин мәнтиги грамматик дүшүнчә һадисә вә проселәри чохчәһәтли көрмәжә, мүәјјән мәнтиги, гапалы схемдән кәнара чыхмаға имкан вермир, она көрә дә образлы дүшүнчә вә интуиисија пәсләшдикдә инсандә формал мәнтиги, шаблон—егосентрик дүшүнчә вә дүнјабакыш формалашыр. Бу исә бир тәрәфдән реал баш верән һадисәләрин инсан тәрәфиндән объект дәркинә пәсләшдирир, дикәр тәрәфдән јарадычылығда мүәјјән мәнтиги—гапалы системдән кәнара чыхмаға вә јенин көрмәжә имкан вермир. һәр һансы бир јени көшф вә ихтира образлы—интуитив—сағ јарымкүрә дүшүнчәсинин мәһсулудур.

Көркәмли франсыз ријазитчәси вә философу Анри Пуанкерә «Елмин гјимәти» әсәриндә јазыр: «Бизә мәсәдәи узакдан көрмәжә имкан верән бачарығ лазымдыр, бу бачарығ интуиисијадыр. О тәдгигат-

чыја јолу сечәркән лазымдыр, онун ардынча бу јолла кедән вә онун нә үчүн бу јолу сечдијини билмәк истәјән адам үчүн дә бир о гәдәр лазымдыр... Мәнтиг вә интуиисија һәр бири өз ролуну ојнајыр. Онларын һәр икиси зәруридир. Мәнтиг исбат силаһыдыр, интуиисија исә ихтира етмәк».

Сол бејин јарымкүрәси доминантлығ тәшкил едән адамлар адәтән е'тибарлы, јохланымлыш, мә'лум олана үстүнлүк верир, јенидән гачыр вә ону гәбул едә билмир, мүһакимәләри сәрт вә гапалы олур, мә'надан чох форма далынча олана марағ көстәрир вә ону тәдгиг етмәжә чалышыр, формадан чох мә'наја фикир верир, сәмини, садә, сәрбәст вә чевик олурлар. Гејд едәк ки, үмумијәтлә, христиан вә ислам динләринә инанан халғларда сол бејин јарымкүрәсинин доминантлығы; шаманчылыға, даосизмә, буддизмә инанан узак Шәрг халғларында вә Американын көккүлү сакинләри олан һиндуларда сағ бејин јарымкүрәсинин доминантлығы үстүнлүк тәшкил едир.

Медитасија практикасы заманы инсандә образлы дүшүнчә вә интуитив һиссетмә габилјјәти инкишаф едир. Бу өз нөвбәсиндә ади дүшүнчә просесиндә мәнтиги дүшүнчә илә образлы дүшүнчәнин һармоник шәкилдә бир-бирини тамланмасына кәтирир. Дикәр тәрәфдән исә бејин шүүралты сәвијјәсинин активләшмәси баш верир ки, бу да шүүралты сәвијјә илә сых бағлы олан организм тәбии нizamлама функцијаларынын жүксәлмәсинә сәбәб олур.

Медитасијаја башлајаркән лазымсыз әсәб вә өзәлә көркинлијини мүмкүн гәдәр азалт-

мағ, башга сөзлә, кифәјәт гәдәр релаксасија әлдә етмәк лазымдыр, бу медитасијаја башламағ үчүн әсас шәртдир. Медитасија заманы әсәб вә өзәлә көркинлијинин даға каскин дүшмәси баш верир вә инсан тәрәфиндән һисс едилир. Гысача белә демәк олар: медитасијаја башлајан адам релаксасија әлдә едәрәк диггәтини пассив оларағ медитасија объект үзәриндә топлајыр, бу исә психиканын вә бәдәнин даға дәрин релаксасијасына сәбәб олур, дәрин релаксасија исә диггәти даға дәрин топлмаға имкан верир вә с. Буна көрә дә медитасија заманы диггәтин топланмасы ади һалдакындан, әлдә едилән релаксасија исә јуху заманы баш верән релаксасијадан күчлү олур. Бахмајарағ ки, медитасија едәннин һалы / отурағ медитасијада / јуху һалына охшајыр, анчағ медитатив һалы сүстлүк, кейлик, јуху һалы илә гарышдырмағ олмаз. Медитасија һалында шүүр ојағ галыр, ади һалдакындан фәргли оларағ даға ајдын олур, лакин дүшүнчә дискрет / сычрајышларла / сәвијјәдән континуум кәсилмәз сәвијјәжә кечирилир, бејинә шүүр сәвијјәсиндә олан гычығлар арадан көтүрүлүр.

Инсанлар харичи чәһәтдән актив вә ја пассив олурлар. Лакин харичи чәһәтдән сакит көрүнән адам ола билсин ки, дахилән сакит дејилдир. Чан психотренингинин әсасында белә бир һөкм дурур ки, инсан тәбиәтән, дахилән чох сакит чанлыдыр. Инсан организмнин чох күчлү өзүнү нizamлама механизми вардыр. Бәла орасыдыр ки, инсанын психикасынын «чиркәнмәси» инсанын «әсл тәбиәтинин» көрмәжә имкан вермир, буна көрә дә психиканын «чиркин» арадан галдырмағ лазымдыр.

«Бу дүнјанын адамларынын тәбиәти мави сәма кимидир, интуиисија күнәш кимидир,

мүдриклик ај кимидир. Мүдриклик вә интуиисија һәмишә ишығлыдыр, анчағ сиз харичи әләмәтләрә бағланырсыныз, онда харичи фикирләрин үзән булудлары оларын (мүдриклик вә интуиисијанын) ишығыны өртүр, вә сиз өз тәбиәтиниз ишығлана билмир...»

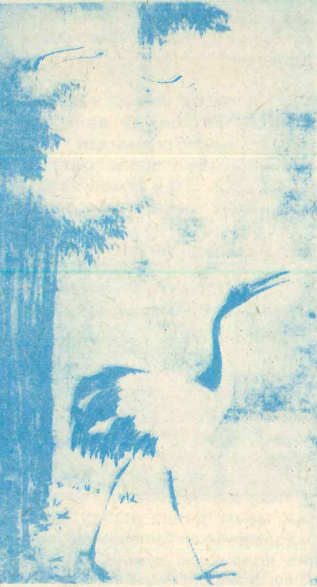
Өз һәгиги тәбиәтини көрән инсан һәмишә вә һәр јердә истәнилән ситуасијада азаддыр; нә вахт дәјаныр, нә вахт дәјанмыр, нә вахт кәлир, нә вахт кедир. һеч нә ону бағламыр, һеч нә она мане олмур. О шәраитә үјгүн һәрәкәт едир, мәсәләжә үјгүн чаваб верир. О өзүнүи фәдәнин мүхтәлиф формаларына мүрачнәт едир, лакин һеч вахт өз тәбиәтиндән араланмыр. Елә буна да өз һәгиги тәбиәтини мүшаһидә етмәк дејилир. / Хуејнен /

Чан даосизмдән «фәалијјәтсизлик» вә «фәалијјәтсизликдә фәалијјәт» принципини гәбул етмишдир. «Фәалијјәтсизлик» принципинә көрә инсан тәбиәтә / тәбиәт сөзүн кениш мә'насында: инсанын өз тәбиәтинә, һадисәләрин вә әшјаларын тәбиәтинә / зидд фәалијјәтә јол верилмәмәлидир. Инсанын фәалијјәти инсанын өз «һәгиги тәбиәти»нә вә һадисәләрин тәбии ахынына үјгүн олмалыдыр.

Инди гысача оларағ махәјананын «бошлуг» аңлајышы үзәриндә дәјанағ. Әввәлчә гејд едәк ки, бу аңлајыш ону ифадә едән сөзүн мә'насы илә үст-үстә дүшүр: «О нә бошлуг, нә дә бошлугун әкси вә ја һәр икисинин ифадә етдији мә'нада адлана билмәз.» «Бошлуг» / вә ја «һеч нә» / —һәгиги, мүтләғ реаллығдыр. «Бошлуг» һаггында тә'лимин маһијјәти ондан ибарәтдир ки, сөзләр, символлар вә аңлајышлар нисби вә мөһдуд мә'на дашыјыр. Сөзләр символлар вә аңлајышлар васитәси илә реаллығ ифадә олунуа анализ едилдикдә о бу вә ја дикәр дәрәчәдә тәһриф олунур. Дикәр тәрәфдән инсан

реаллығ һаггында, бу реаллығын онун шүүрундакы инкиаси—образы әсасында мүһакимә јүрүдүр вә ја данышыр. Бу образ инсандә психи проселәрин ахыны нәтичәсиндә јараныр, психи проселәр исә субјектив характер дашыјыр. Махәјана һөкм едир ки, инсан јалныз «ишығланма» һалында реаллығы олдуғу кими там һалында һисс едир јашамаға гадирдир. Бу јолда чәтинлик јарадан исә инсан психикасынын «чиркәнмәси», «јә'ни егоизм, егосентризм, фанатик инам, чылғын арзулар, эмосијалар, дүзкүн олмајан һәјәт тәрзи вә с. бағлы «јаланчы Мән»-дир.

Инсанын бу «јаланчы Мән»и парлағ истә'дады вә һәссас гәлби олан кезәл јапон шаири Оно-но Коматинин / 834-900 / ашағыдакы кичик шә'риндә өз бәдиин әксини тапымышдыр:

Бамбук колундан чыхан дурна му Чи. (XIII әср Чин рәссамы)

О ашкарча асанлығла рәнкини дәјишир
Вә бирдән дәјишир.
Јаланчы чичәкдир о,
Дәјишкән чичәкдир,
Һәји адландырырлар—инсан үрәји.

Шәргшүнас, чан тә'лиминин тәдгигатчысы, тарих елмләри намизәди Н.Абајев јазыр: «Мәзмуну «бошлуг»ун реаллашдырылмасы вә шәхси «Мән» сәрһәддиндән кәнара чыхмағ олан медитасија просесиндә чанбуддист өз шәхси психика ахыныны, өз «Мән»ини образлары, һиссләри, фикирләри вә арзулары вә с. интуитив нәзәрдән кечириб / мүшаһидә едир / бунун нәтичәсиндә ашкарә чыхарыр ки, бүтүн бу феноменләр, онун бу ахында ашкарә чыхармағ имканында олдуғу һәр шәј арыча, мүстәгил мөвчуд дејил вә бу мә'нада гејри-реалдыр...»

Чан тә'лиминин маһијјәтинин сөзләрлә изаһ етмәк мүмкүн дејилдир, јә'ни «дахили азадлыға» кедән јолу инсан өзү кечмәли, психиканын «харичи гатынын» нисби характер дашыдығыны вә психиканын «зибилләнмәси» илә бағлы олдуғуну өзү һисс едир јашамалыдыр. Бу просес инсанын әхлағи вә психи өзүнүмүкәммәләшдирмә практикасынын зирвәси һесаб едилир, бу заман әлдә едилән һал «бошлуг», «ишығланма», «азад олма», «Даону әлдә етмә», «фәалијјәтсизлији дәрк етмә», «будда һалы» адландырылыр / будда—ојанмыш, ајылмыш демәкдир / . Медитасија илә мөшгул олан адам тез вә ја бир гәдәр кеч—бир күн һисс едир ки, медитасија практикасы илә онун әлдә етдикләри елә әввәлчәдән дә она мөхсус иди, јә'ни медитасија инсана јени һеч нә вермир, о јалныз психиканын «зибилләрини» арадан галдырыр. Бу заман инсанын әсл тәбиәти ортаја чыхыр

ки, чан тәлиминә көрә о, елә әввәлчәдән дә тәмиздир, мүкәмәлдир.

Гәйд етмәк лазымдыр ки, чан инсана мәхсус һеч бир тәбии аруу вә истәјин әләјһинә кетмир, әксинә, онун (психика вә бәдәннин низамланмасы әсасында) имканларыны ортаја чыхарыр. Инсана мәхсус функ-

сийаларын инкишафына вә онун өз тәбии имканларыны һәјат просесиндә там ифадә етмәсинә имкан јарадыр. Инсанын истәнилән хејирли фәалијәти онун «ишыгланмасы» вә «бошлуғу» әлдә етмәси үчүн јол ола биләр. Мәсәлә онда дејилдир ки, инсан һансы иши көрүр, мәсәлә ондадыр ки, иши нечә көрүр, иши көрмәк үчүн фәалијәтини нечә гурур, бир сөзлә, бу фәалијәт «тәбиилијә» — «фәалијәтсизликдә фәалијәт» принсипинә нә гәдәр үйгүн кәлир. Елә бу сәбәбдән дә чан узаг Шәрг халгларынын мәдәнијәтләринин формалашмасында бөјүк рол ојнамышдыр. Бурада хатырлатмаг јеринә дүшәр ки, чанын әсас шүәры «ишсиз күн јемәксиз күн» олмушдур. Чанын ишә олан бу мүнәсибәти парлаг шәкилдә ашағыдакы диалогда өз әксини тапыб:

«Мүәллим, мән тәзәјәм, мәнә јолу кәстәрин.

— Сән сәһәр јемәјини јединми?

— Бәли.

— Онда кет, өз касаны ју.»

Беләликлә, биз јухарыда чан мүәллиминин дөрд принсипини изаһ етдик, бу принсипләр чан тәлиминин јарадычысы Бодхидхарма тәрәфиндән гысача ашағыдакы кими ифадә едилмишдир:

Һәгигәт јазыдан кәнардадыр, Ишәрәләрлә вә сөзләрлә

Гануну өтүрмәк олмас. Үрәјинә бах, ичәрсинә вә харичинә, Өзүнү дәрк етмәк, будда олмаг үчүн.

Јекунлашдыраг: чан(зен)—бу јолдур—инсанын «дахили азадлығына», психика вә бәдәннин, шуурла шууралтынын, инсанла тәбиәтин һармонијасына, инсанын ади һәјатда көзәллији һисс едиб јашамасына вә инсан варлығынын әсасында дуран

илк башланғыча гајытмаға, инсан шуурунун һәр чүрә доғмадан вә авторитетдән азадлығына, кедән јолдур.

Инди исә мондо вә коанларла таныш олаг:

Мондо: «—Мәним гәлбимдә динчлик јохдур — дејир Хуико, —Зәһмәт олмаса, мәним гәлбимә динчлик верин.

— Өз гәлбини мәним үчүн бура кәтир, — Бодхидхарма чаваб верир, —вә мән она динчлик верәчәјәм.

— Нә вахт мән өз гәлбими ахтарырам, — дејир Хуико, — мән ону тапа билмирәм.

— Бах белә, — Бодхидхарма онун сөзүнү кәсир, — мән сәнин гәлбинә динчлик кәтирдим. Коанлар:

1. Инсан бутулкада газ сахлајырды. Газ бөјүдү вә артыг бутулканын боғазындан чыха билмәди. Бутулканы сындырмадан газы азад етмәк лазымдыр. Буну нечә етмәк олар?

2. Бир әлин ичи илә чалымыш чәпик нечә сәсләнир?

3. Сизә күзүк кәндәрибләр. Сиз ону әлиниздә тутмусунуз. Бу кимин күзүкүсүдүр, сизин ја

ону сизә кәндәрән адамын?

4. Валидејнләрин сәни дүнјаја кәтирмәмишдән әввәл сәнин илк сифәтин нечә иди?

Чан нәдир? Чавабы чан «мәсәли» верир: «Балача балыг дәнниз краличасына деди: — «Мән һәмишә дәнниз һаггында ешидирәм, анчаг дәнниз нәдир, о һарададыр — мән билмирәм». Дәнниз краличасы чаваб верди: «Сән дәнниздә јашајырсан, һәрәкәт едирсән, сакинсән. Дәнниз сәнин харичиндә вә сәнин өзүн-

дәдир. Сән дәнниздә доғулмусан вә еләндән сонра дәнниз сәни удачаг. Дәнниз сәнин варлығындыр.» Чан дәннизә бәнзәјир.

Ән орижинал вә дәрин јапон мүтәфәккирләриндән бири, Сото зен мәктәбинин јарадычысы, зенин сәдә чамаат ичә-

рисиндә јайылмасы үчүн чох чалышмыш шаир вә философ Доген /1200-1253/ өз шакирдләринә дејирди: «Дәнниздә Әждаһа Дарвазасы адланан бир јер вар. Орада чошгун далғалар һеч вахт сакитләшмир. Далғалара үстүн кәлән истәнилән балыг орада әждаһаја чеврилир. Буна көрә дә белә дејирләр — Әждаһа Дарвазасы. Бах, нәји мән сизә сөјләмәк истәјирәм. Орадакы далғалар башга далғалардан һеч нә илә фәргләнмирләр, су башга јерләрдә олдуғу кими дузлудур, анчаг бу фыртынаны дәф едән истәнилән балыгчыгаз сирли шәкилдә әждаһаја чеврилир. Бу заман балыг пулчуғлары јох олмур вә бәдән әввәлки кими галыр, анчаг буна бахмајараг о артыг әждаһадыр».

Беләликлә, бизим зенлә танышлығымыз баша чатыр. Охучуја јапон халгынын шуурунда дәрин из бурахмыш зен јолчусу, шаир Иккјунун /1394-1481/ ашағыдакы чүмләси үзәриндә дүшүнмәји төклиф едирик:

«Буддаларын дүнјасына дахил олмаг асандыр, асан дејил иблисин дүнјасына дахил олмаг».

Јапон јазычысы Јасунари Кавабата Нобел мүкафаты аларкән «Јапониянын көзәллијиндән јаранмыш» адландырдығы нитгиндә Иккјунун бу чүмләси һаггында демшидр: «...Бу сөзләр мәнә сакитлик вермир. Мән бәзән онларын үзүнү көчүрүрәм. Онлары мүхтәлиф чүр баша дүшмәк олар. Ола билсин ки, онларын мәһнасы

сәрһәдсиздир. Анчаг нә вахт «буддаларын дүнјасына дахил олмаг асандыр» сөзләринин ардында «асан дејил иблисин дүнјасына дахил олмаг» охују-

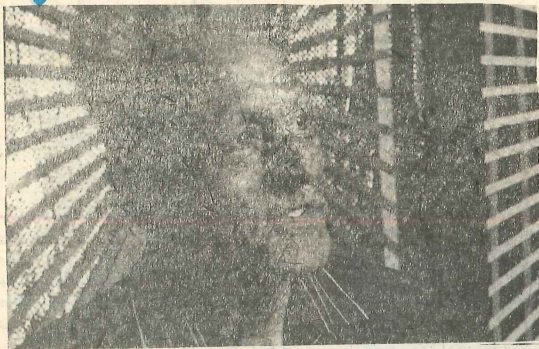
рам, Иккју өз зен варлығы илә мәним гәлбимә дахил олур».

Чәфәр БӘЛИЕВ,
физика-ризијат елмләри
намизәди, ризијат вә механика
институтунун баш елми әмәдашы.

Сикок адасындакы Такамаиу шәһәриндәки префектура бинасы гаршысында дәш баг
Архитектор. Танге Кендзо

TÜRKİYE
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2745

БУ ӨЗЭЛИ-ӨБӘДИ ДҮНЈАНЫН ИЧИНДӨ ӨЗ ДҮНЈАМЫЗ ВАРСА, БИЗ НАРА ҮЗ ТУТМУШУГ!

Һачыбаба Һүсејнов—15 жашым оlanda 16 жаздырыблар, элим ишдө-күчдө олсун. О гөдөр гара күнләр көрмүшөм ки. Кипријимлә од көтүрмүшөм ки...

«Охујур һачыбаба Һүсејнов», адым радиодан е'лан олунандә ушаг кими севинмишөм. Сәсим чатан јерәчән јүјүр-мүшөм...

Онлар (адларыны она көрә чәкмирәм ки, гулаглары кар олмасын јажшы сәс ешидөндө) Муғаматы јох еләмәк истәјирдиләр...

— Сиз охујанда адам сәсинизә гошулуб чох-чох узагла-ра—өз дахили әләминә баш вуруб гајыдыр. Дүшүнүрсән ки, инсан дүнјаја кәләли өзүнә доғру узун-узады бир јол кечир. «Дәсмәли күллү балам»—бу, өмрүмүзүн һансы аныдыр! Сиз өзүнүзә, елә дејәк ки, гәлбинизә доғру узанан бир јолун үстө көклү-будаглы бир ағача сөјкөниб охујурсунуз. Истәр-истәмәз сорушмаг истәјир адам: сәсиниз һансы рәнк-дәди, аға!

— Бу гәлбинизә јапышмыш суалдыр. Амма сәсимин рәнкини дүјмурам. Нә билим, бәлкә дө... Сәсимдә сызылты вар, јангы вар. Бу нәдән әмәл-лә кәлиб? Башга вахт олсајды,

буну демәздим, инди дејирәм: мән ушаг вахтларымда нәһә—мәрсижә демишәм. Бејүк мәрсижәханаларын дизиний динини кәсдирмишәм. Аз-чоһ нәсә өјрәнмишәм, көтүрмүшәм. Онларын сәсиндәки јангы-сызылты руһума һопуб. Башга тәрәфдән Фүзули, Сејид Ширвани, Әлиаға Ваһид ше'ријјәтинә көнлүм гонуб. Бу шаирләрин «гәриблијни» дүјага чалышмышам. Мәсәлән, Фүзули нијә белә јазыб? Бу суала чаваб тапан мүғәнни елә-белә үрәксиз охуја билмәз. Үрәк олан јердә јангы вар, губар вар—бәлкә елә сиз дедијиниз рәнк дә бунлардыр.

— «Охума, тар...»—бу тарихи әдаләтсизлијин ганында-чаньында нә дајанырды! Тары суудрмаг Муғаматы низәјә санчдырмаг дејилдими!

— Аллаһ Үзејир бәјә рәһмәт еләсин. Көрдү ки, Муғамат әлдән кедир, Фүзулинин өтәјиндән тутду: «Лејли вә Мәчнунна» мусиги өмрү верди. Бу әсәр јазылмасажды, онлар (адларыны чәкмәк истәммирәм) Муғаматын евини јыхачагдылар. «Охума, тар, севмир сәни пролетар» дејирдиләр. Мустафа Гулијев вар иди, С. Рүстәм дә бу ишә гарышмышды. Сонрадан сәһвини ба-

ша дүшдү, китабларынын бириндә јазды ки, «оху, тар»...

Муғамат охудуғум үчүн башым о гәдәр гал чәкиб ки... Бир охујан вар, елә бу бинадә јашајыр. Дејиб ки, елә елә-јәчәјәм ки, һачыбаба бир даһа Муғамат охумасын. Бу јердә јадыма бир мәсәл дүшдү, башағрысы олса да дејәчәјәм: Тејмур бир күн Молла Нәсрәддини чағырыб дејир: «Мәним бир узунгулағым вар. Апар сахла. Ондан муғажјат ол. Әкәр кәлиб дөсән узунгулағ өлүб, сәни дә өлдүрәчәјәм. Арадан хејли вахт кечир, узунгулағ јыхылыб өлүр. Молла Нәсрәддин кәлиб мә'сум-мә'сум башыны салыр ашағы. Тејмур сорушур ки, нәчәсән? Чаваб верир ки, белә дә. Сорушур ки, бәс узунгулағ нәчәдир? Дејир биртөһәр-дир: ајагларыны узадыб, көзләри бахыр, јемир, ичмир. Тејмур чодлашыр: «Бирдөфәлик де ки, өлүб дә». Елә бил Молла Нәсрәддинин чијиндән ағыр јүк көтүрүрләр: «буну сән дедир, мән демәдим» чавабыны верир.

Беләләри чохдур. Елә вәзијјәт јаратмага чалышырлар ки, мән өзүм Муғаматдан әл чәким. Нәтичәдә нәјә наил олур-руг? Неч нәјә. Бир-биримизи мөһв едирик. Анчаг бир олан

һәгигәт вар ки, Азәрбајчан мусигиси ләкә көтүрмүр. Пул наминә муғамата зәрбә вур-рурдулар, елә инди дә вурурлар. Мәни мәчбуријјәт гаршысында гојурдулар: једди дәгигә муғамат, үч дәгигә тәсниф оху...

Елә индинин өзүндә дә Муғамат галыб башлы-башына. Ким нәчә билир, елә дә охујур.

— Муғаматын сирри нәдир! Бәлкә елә бу, инсаны өзүнә, дејәк ки, «гәлб евини» апаран бир Мәғамдыр!

— Әслинә галанда муғамат сөзү јохдур. Нәјә көрә? Муғ атәшпәрәстләрә дејирләр. Энциклопедијада јазылыб: «Муғамат, јә'ни муғамларын чәми». Јох! Бу гондарма сөздүр. Мән Иранда оларкән Ләтиф адлы бириси—Тегһран отелиндә ишләјирди—деди, адам олун. Дедим, адам дејиләм мән?

Деди кәлмишәм бура, де көрүм мәғам нәдир? Дедим, Ләтиф, өлсән дә демәјәчәјәм...

Амма инди дејирәм муғам јохдур, мәғам вар. Классик шаирләр, иранлылар буна «мәғам» дејирләр, әрәбләр «мәкам».

Мән муғамата бир аз да кениш көзлә бахмағын тәрәфдарыјам. Мәнә елә кәлир ки, дүнјанын һәр јериндә—истәр Авропада, истәр Шәргдә һәр милләтин сөјкөкүндә өз муғамы вар. Мәсәлән, нәдир симфония? Дәсткаһ дејилми? Елә көтүрәк «Шур»у, јажшы мүғәнни, јажшы динләјичи олса дүз ики саат чәкәр. Рәнкләри, тәснифләри, кушәләри чохдур.

— Һәр мүғәнни өз сәсинин саһибидир, өз сәсийлә мөвчүдүр. Бәс бу јамсылајанлар нә ад верәк!

— Һәр ханәндә өз үрәјиндә оланы охумалыдыр—артыг неч нәјә гадир дејил. Ағахан

Абдуллајев мәнә јамсылајыр—бүтүн лентләрим иҗығыб өјрәнир. Мән охумага нәчә башлајырамса, о да еләчә башлајыр. Әкәр мән мәнәмсә—Һачыбабајамса, онда Ағахан кимдир? О бир мүғәнни кими мөвчүдүрмү? Мүғәннинин хошбәхтлији ондадыр ки, охуја-охуја өзүнү динләјир, өз варлығыны һисс едир.

Мән Алим Гасымову күчлү мүғәнни һесап едирәм. Неч мәнәним тәләбәм дә олмајыб. Ағахан Абдуллајевин синфиндә охујурду. Тез-тез кәлиб дәрсимдә отурурду. Башыны са-

лырды ашағы. Бир күн дедим оху мәнәним үчүн. Бир «Секаһ» охуду ки, ағлым чыхды башымдан, гурујуб галдым јеримдә. Истә'дад белә шејдир. Истәр-истәмәз адамы сәһрләјир.

— Дејиләси башга сөзүнүз вармы!

— Вар. Бир күн өз сәсимин архасына дүшүб узаг-узаг кедәчәјәм. Һара? Нијә? Бах бунун дејә билмәјәчәјәм.

Сәһбәти апарды: БӨЈҮККИШИ

Һачыбаба ҺҮСЕЈНОВ

ГӘЗӘЛ

Ләбин ки, ол сәнәмин дәрдә чарә јазмышлар,
Мәним дә јәрәм үчүн чарә, јәрә јазмышлар.
Кәнары күјинә ки, мән кәнардан бахырам,
Нә чарә, мәскәними чох кәнарә јазмышлар.
Мәһәббәт әләминин ким вәфалы ашигидир,
Дияри-ешгә ону бағры парә јазмышлар.
Үзүндә нәгшә олунуб гашы, чешми, халы, хәтти,
Нә али зөвлә көр, ағә гарә јазмышлар.
Дејирләр сәбр елә сән, вәсли-јарә јетмәк үчүн,
Сәбирли олмағы көр, сәбри варә јазмышлар.
Севин ки, һачы, сәнин мөтләбин гәбулә јетәр,
Кәданын истәјини тачидарә јазмышлар.

Одной из славных страниц истории национально-освободительного движения азербайджанского народа является Гянджинское восстание, которое произошло в конце мая 1920 года. По своему значению его можно сопоставить с великими национально-освободительными движениями. Гянджинское восстание показало, что Советская власть в Азербайджане была установлена насильственно. Говоря о значении Гянджинского восстания, Джейхун Гаджибейли в статье «Честь одной нации», опубликованной в журнале «Азербайджан» в Париже в 1952 году, писал: «Во всяком случае пролитая в конце мая в Гяндже тюркская кровь несла, я бы сказал, то пятно, которое было нанесено нашей нации событием от 27 апреля» (имеется в виду день установления Советской власти в Азербайджане. Н.Э.).

Организатором и руководителем

Гянджинского восстания был командир 3-го пехотного Гянджинского полка полковник Джангир Кязимбейли. Хотя в некоторых исследованиях имя этого видного полководца упоминается, однако полное представление о его жизни и деятельности, в частности о его исторической роли в Гянджинском восстании все еще отсутствует.

Джангир Кязимбейли родился в 1888 году в Гяндже. Окончил Петербургскую Военно-летную Академию. Участвовал в I мировой войне. После провозглашения Азербайджанской Демократической Республики вернулся на Родину и возглавил один из батальонов Гянджинского полка. Джангир бей был человеком далеким от политики, не входил ни в какую партию. Главным смыслом всей его жизни было служение Отече-

ству. В вышеупомянутой статье Джейхун Гаджибейли отмечает: «Славные защитники древней и прекрасной Гянджи, являющейся крепостью Джавад Хана, Джангир бей, Джавад бей, Мухаммед Мирза, Хосров Мирза (Каджар), Мирзаде, Сары Алекпер, Гагач Камбар, Кара Мехти принадлежали к различным классам и сословиям нашей нации. У них ни с какими партиями не было никаких связей. Эти герои не горели желанием сыграть «главную» роль в истории нации. Им была чужда идея шевства. Вместе с тем при исполнении своих национальных долгов они не воздерживались от самопожертвований. Таким образом, именно любовь к своему народу и ненависть к врагу побудили Джангир бей встать на защиту своей Родины. Далее в статье Джейхун Гаджибейли приводит обращение Джан-

гир бей к повстанцам накануне кульминационной фазы Гянджинского восстания 28 мая 1920 года: «Пусть мы будем побеждены, но пусть враг идет к своей победе через сотни, тысячи своих трупов. Пусть день 28 мая впишется в нашу историю не только как день объявления нашей независимости, но и как день великих жертв на алтарь Отечества. Пусть в день 28 мая враг встретит жестокую, беспощадную борьбу, борьбу на жизнь и смерть».

Достойный отпор в день 28 мая будет символом величия нашего духа, символом нашей моральной победы

Как и ожидалось, подавление Гянджинского восстания очень дорого обошлось Красной Армии. Она потеряла большое число живых силы и техники.

После поражения Гянджинского восстания Джангир бей бежал в Турцию, где, прожив 2 года, в 1922 году переехал в Польшу. В это время в Польше действовала, созданная маршалом Пилсудским, политическая организация «Прометей», которая, сплотив вокруг себя видных политических и военных деятелей, бежавших из Советской России, занималась организацией политической борьбы за освобождение всех народов, поработанных большевиками. Джангир бей был также вовлечен в ее работу.

Жизнь Джангир бей в Европе связана прежде всего с активным участием в организации борьбы за освобождение Азербайджана от гнета Советской России.

Известно, что после установления Советской власти в Азербайджане многие видные деятели Демократической Республики (М. Расул-заде, А. Топчибашев, Дж. Гаджибейли, А. Шейхулисламов и другие) эмигрировав в Европу, продолжали руководить национально-освободительной борьбой азербайджанского народа. Для этой цели постоянно действовал, созданный ими, Азербайджанский Курул Национального Единства, который по решению

Азербайджанской конференции, состоявшейся с 12 по 19 сентября 1952 года, заменил Меджлис Национального Единства.

Джангир бей являлся одним из организаторов и руководителей Курула. На состоявшейся с 12 по 19 сентября 1952 года конференции он был избран заместителем председателя президиума Курула. Председателем же был избран Джейхун Гаджибейли¹. Возглавляя борьбу азербайджанского народа за независимость, Курул Национального Единства прежде всего стремился способствовать созданию Единого Антибольшевистского фронта, являющегося решающим фактором в освобождении всех народов, поработанных большевиками...

Значительное место в деятельности Курула занимала пропагандистская работа, различного рода Обращения к Свободному миру, в которых раскрывалась агрессивная сущность советского империализма, а также отмечалась необходимость совместной борьбы за освобождение народов от большевистского ига. Открывая свои филиалы в США, Франции, Австрии, Швейцарии, Германии и в некоторых мусульманских странах, Курул призывал все народы мира возвысить свой голос в защиту народов, находящихся под гнетом Советской России.

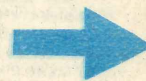
Курул также сотрудничал с различными антибольшевистскими организациями, совместно действуя против общего врага. Среди последних особо следует выделить деятельность Американского Комитета. Обладая огромными материальными и финансовыми средствами, Американский Комитет стремился создать из среды многонациональной эмиграции из СССР единый фронт борьбы за освобождение народов, поработанных Советами. Его важнейшим вкладом в реализацию этой стратегической задачи явилось создание радиостанции «Освобождение», которая была призвана донести всему миру правду об ужасах советской действительности. Ку-

рул, всячески способствуя деятельности радио «Освобождение», использовал его в пропагандистских целях. Так, в одном из постановлений указанной конференции отмечалось: «Продолжать сотрудничество и всячески способствовать деятельности радио «Освобождение», являющегося мощным и наиболее действенным средством в деле борьбы против советской агрессии»². Джангир бей до конца своей жизни работал в этой радиостанции. Умер в 1955 году в Берлине.

Журналист Ханлар Байрамов, недавно побывавший в Стамбуле, передал мне очень ценную рукопись, принадлежащую перу героя Гянджинского восстания Джангира Кязимбейли. Эту рукопись ему предоставил сын легендарного полководца Али бей, проживавший в Стамбуле. В своей рукописи Джангир бей подробно анализирует Гянджинское восстание. В частности он выявляет его причины, прослеживает ход его развертывания, характеризует захватнические планы Советской России, а также описывает план вооруженной борьбы, разработанный видными руководителями восстания. Безусловно, воспоминания Джангир бей внесут значительный вклад в изучение этой славной вехи истории азербайджанского народа.

Представляем читателям текст воспоминания Джангира Кязимбейли о Гянджинском восстании.

Этибар НАДЖАФОВ,
доцент кафедры философии
АПИРЯЛ
им. М. Ф. Ахундова³

¹ См.: Журнал 'Azerbaycan' [milli birliyinin orqani] № 5, Munich, 1952, s.2.

² См.: там же. с. 15.

ВОСПОМИНАНИЕ ИЗ ГЯНДЖИНСКОГО ВОССТАНИЯ

Гянджинское восстание по своему упорству и понесенным жертвам является одним из крупнейших. Главной причиной этого восстания является характер азербайджанского народа, всегда боровшегося за свою честь, свободу и независимость. Большевики 27 апреля 1920 г. обманчивым путем, без борьбы захватившие Азербайджан, сразу приступили к советизации Азербайджана, совершенно не считаясь с особенностями народа, игнорируя его характер, традицию, веру и т. п., при том применяя крайний террор и жестокость. Попытки создания классовой борьбы не увенчались успехом, ибо между условиями в Азербайджане не было большой разницы, — народ в общем был объединен, что не соответствовало интересам большевиков, и они, ликвидировав наиболее опасный для них элемент интеллигенции под видом беков, ханов и агаларов, приступили к ликвидации наиболее влиятельных крестьян, называя их кулаками, и т. п.

Было достаточно одного месяца, чтобы азербайджанцы сориентировались, что большевики с их лозунгами о «равноправлении и независимости всех народов, освободившихся от царского рабства» являются в действительности наихудшим и самым жестоким врагом азербайджанского народа и его независимости. Политически-военное положение в мае месяце 1920 года было таково, что успешная борьба с большевиками и даже очищение Азербайджана от них было вполне возможно.

Как известно, сейчас же по взятии Баку большевики от имени уже Советского Азербайджана объявили войну Грузии. Военный комиссар Азербайджана Чингиз Ильдырим, вызвав меня к телефону, сообщил мне, что меня, как старшего офицера и патриота, назначает командующим Грузинским фронтом, куда должен немедленно выехать и организовать находящиеся в Казахе войска для обороны и наступления до прихода туда Красной Армии. Причину же этой войны с Грузией он объяснил следующим образом: большевики не пришли к нам как враги, а пришли как друзья. Красная Армия пройдет через Азербайджан на помощь Мустафе Капал-Паше, который борется с соединенными силами Англии, Франции, Италии. Азербайджанская Армия вливается в состав XI Советской Армии для борьбы и защиты не только родственной

нам Турции, но и всего мусульманского мира. Грузия служит преградой к этому и должна быть принуждена к сложению оружия.

Получив такой приказ, я выехал в г. Казах, где находился I батальон Закатальского полка, этот батальон вновь формируемого Шемахинского полка, V дивизии артиллерии. Грузия, находящаяся с Азербайджаном в оборонительно-наступательном союзе, не ожидала такого оборота и потому не была готова к военным действиям; в чем я убедился, обходя наши границы. Образовав и приготив оборонительную линию, я стал ждать дальнейших событий. Между тем начали доходить неблагоприятные сведения о неприязненных действиях большевиков против азербайджанского населения. Чтобы убедиться в этом, я выслал 2-х офицеров с задачей исследовать положение на местах и донести о действительном положении. Эти офицеры вернулись через несколько дней — один из Баку, другой из Гянджи и представили ситуацию в отчаянном виде: по всей стране свирепствует террор. Аресты и расстрелы общественных и политических лидеров, обыск, реквизиция имущества у населения, оскорбление святынь и национального чувства являются уже обыкновенными явлениями. Население морально и психически подавлено. Положение создается безвыходным. Грузия, чувствуя опасность со стороны Азербайджана, сосредотачивает свои войска на границе и детально готовится к обороне и отражению удара. Между тем поступаю сведения, что советские войска уже выступили из Баку и направляются к грузинской границе. И действительно, 12 мая I Советская дивизия прибывает в г. Казах, имея в своем составе батальон Геокчайского Азербайджанского полка, который немедленно в первую очередь был пущен в наступление против предместного укрепления Грузии на Пойлинском мосту, причём 2/3 этого батальона погибло от различного вида огня грузинского укрепления. Я на основании распоряжения начальника дивизии возвращаюсь в Гянджу и принимаю в командование свой 3-ий пехотный Гянджинский полк, которым в мое отсутствие командовал мой заместитель полковник Гаузен.

В середине мая получаем распоряжение из Баку, что приезжает на смотр 3-го Гянджинского полка инспектор пехоты XI Совет-

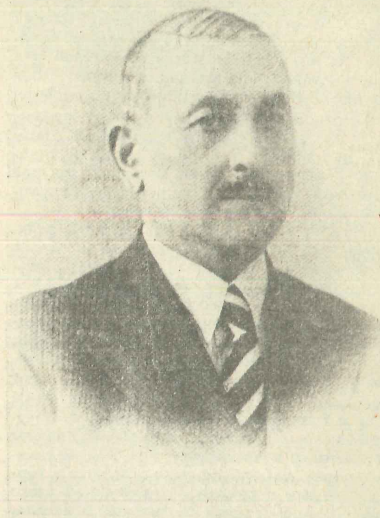
ской Армии, как мне помнится, Мельников. В назначенный день с утра полк был выстроен по плану в армянской части города, и я выслал свой экипаж с адъютантом к инспектору с донесением, что полк готов к смотру.

Около 8 ч. утра инспектор подъезжает к полку. Я, как командир полка, встречаю его по уставным правилам и сопровождаю к выстроенным батальонам. Обойдя весь полк под звуки марша полкового оркестра, инспектор приказывает некоторым ротам выступить вперед и приступает к проверке отдельных рядовых и унтер-офицеров, их знаний в различных отраслях устава. Смотр продолжался около 3-х часов. По окончании инспектор пропустил полк церемониальным маршем. Нужно добавить, что полк по своей отличной выравке, обучению и дисциплине производил исключительно хорошее впечатление, и это не прошло незамеченным для инспектора, что его, как я заметил, до некоторой степени опечалило.

Между тем в городе напряженное состояние продолжалось. Никто не был уверен в завтрашнем дне. Большевики сформировали «Шариатский полк», во главе которого был некто Зульфугар — человек без всякой подготовки и образования. Полк этот был комплектован из различных авантюристов и, нося чисто мусульманское название («Шариатского»), был предназначен большевиками для провокационной роли среди мусульман, что он и выполнял, Аскеры моего полка волновались, и мне стоило больших трудов успокаивать их.

Начальник 1-й Азербайджанской дивизии, в состав которой входил 3-й Гянджинский полк, генерал Джавад-бей Шихлинский был устранин, а на его место назначен русский, который всячески старался ослабить моральный и боевой дух полка, приказывал высылать из моего полка на пополнение других полков винтовки, патроны, коней, повозки и т. д. В Гянджинский полк назначается целый штат политических комиссаров, которые терроризируют офицеров и унтер-офицеров. Начальник дивизии под различным предлогом старается меня выслать из Гянджи в Баку, что означало для меня неминуемый расстрел, но это ему не удается, я под различными предлогами уклоняюсь от выезда.

Между тем военные действия между Грузией и Советским Азербайджаном продолжают. По всему Азербайджану идет глухое брожение как среди войсковых частей Азербайджана, расположенных главным образом в Карабахе, так и среди населения. В Агдаме и Тертере даже происходят частичные стычки населения с красноармейцами. Положение советских войск на Кавказе нельзя было считать блестящим: с одной стороны — Грузинский фронт, с другой стороны в тылу их — враждебное население, готовое в каждую минуту схватиться за оружие. Такая ситуация дает мне мысль активно выступить против большевиков. Установить связь с Грузинской

İrfat Qaragahy başçılıqına gələcəyi soylanan çahangir bəy

Армией, разоружить находящуюся в Гяндже красную дивизию, соединившись с Карабахскими войсками [Азербайджанские вооруженные силы были сосредоточены в Карабахе для действия против восставших армян], в совместных действиях с Грузинской Армией очистить страну от большевиков и восстановить первоначальное положение. Реализация этой мысли была вполне возможна, если принять во внимание слабое вооружение, слабое обмундирование и чрезвычайную трудность пополнения частей XI Советской Армии. Достаточно отметить еще тот факт, что в частях Красной Армии не хватало более чем 5000 людского состава и необходимого им вооружения, и этот недостаток красное командование старалось спешно пополнить из запасов Азербайджанской Армии.

Недостаток чувствовался не только в вооружении. Плохо одетые, часто в лохмотьях, босые и голодные красноармейцы ходили группами и поодиночке по домам и нищенствовали. Полагаю, что достаточно этих фактов, чтобы оценить боевые качества Красной армии, без борьбы, обманным способом занявшую Азербайджан.

К этому времени, т. е. в середине мая 1920 г., положение в Гяндже было настолько обостренное, что ежеминутно можно было ожидать столкновения между населением и большевиками. Надо было приложить боль-

шие усилия, чтобы удержать население и аскеров от несоответствующих шагов. Надо сказать, что сейчас же по моему возвращению из Казакха ко мне неоднократно приходили некоторые из влиятельных местных жителей для обмена мнений и обсуждения создавшегося положения. Ввиду того, что за моей квартирой было установлено наблюдение — эти совещания часто происходили в предместье Гянджи — Багманлыры, а часто за городом в деревнях, расположенных на берегу Куры, где скрывалась от большевиков большая часть интеллигенции, спасавшейся от ареста.

Желая взять инициативу в свои руки, я решаю осуществить свою мысль активного выступления и назначаю для этого день 24 мая. Для связи с Грузинской Армией и для координирования с нею общих действий, высылаю в Тифлис 3-х тайно пребывающих в Гяндже офицеров-грузин: полковников Эривастова, Сумбатова и подполковника Исрафила Едигарова, подробно посвятив их в свои планы. Для установления связи с Карабахским отрядом также высылаются 2 офицера, дав им соответствующие инструкции, с которыми должны были явиться к командиру 3-го кон. Шекинского полка, расположенного в Агдаме и Тертере. Так как в районе расположения этого полка уже происходили стычки между населением и большевиками, то можно было предположить, что полк этот, в силу стихийной необходимости присоединиться к выступлению Гянджинского полка и поспешит на помощь Гяндже, как авангарду всего Карабахского отряда.

Разослав офицеров для вышеупомянутой связи, я для отвлечения внимания усиливаю занятия в полку и ежедневно назначаю боевую стрельбу. Так проходят дни за днями в постоянном напряженном состоянии. Лично я день и ночь провожу в батальонах и ротах и все больше и больше убеждаюсь, что национальный дух аскеров и жертвы, на которые они готовы, безграничны. День 24 мая выпал особенно прекрасным. Невольно вспомнился 1919 г., когда в эти дни весь народ, с будущим от радости сердцем, готовился к торжественному празднованию дня 28 мая, второй годовщины своей независимости. Невольно вспоминаются блестящие парады Азербайджанских войск, всенародные торжества и ликования по всей стране. А теперь не хотелось верить в окружающий кошмар. Неужели мы, азербайджанцы, так легко, без сопротивления, без протеста уступим свою богатую и цветущую страну этим варварам, а сами станем их рабами! Неужели не сделаем никаких усилий, никаких попыток сбросить с себя это позорное иго! Где наша гордость! Где наша честь! Вот мучительные вопросы, которые можно было видеть на лице каждого азербайджанца, каждого аскера и офицера.

Около 4 ч. дня 24 мая я устраиваю в Багманлыре совещание с лицами, которые долж-

ны выступить со своими партизанскими отрядами. Среди этих лиц особенно надо отличить Сары Алекпера и Гамбара, которые с самого начала прихода большевиков заняли непримиримую к ним позицию и боролись до самого конца. На этом совещании было установлено место и способ их боевых действий, а именно: по сигналу каждый из них наступает на своем участке со стороны Багманлыры и, перейдя реку Гянджинку, атакует находящихся в армянской части роты красноармейцев, держа связь со штабом полка и в дальнейшем действуя сообразно обстановке и порученным распоряжениям.

Около 6 ч. дня совещание с командирами батальонов и рот, с которыми устанавливается общий план действий. Одним батальоном, при помощи партизан, окружив район расположения красной дивизии, внезапно и решительным ударом принудить ее к сложению оружия и сдачи.

Другой батальон¹ обезоруживает «Шариатский полк», занимает важнейшие пункты города — почту, телеграф, военные склады и т. д. Обсудив все вопросы, связанные с предстоящими боями, я, установив общий сигнал к выступлению, распускаю офицеров. Ровно в 8 часов вечера по установленному сигналу батальоны, арестовав комиссаров, находящихся в районе своего расположения, в полной боевой готовности выступают и быстрым маршем каждый из них занимает установленные заранее места и приступают к своей задаче. С первыми выстрелами, почти все мужское население, вооруженное и то что попало, выходит на улицы и частью спешат на помощь полку, вступившему уже в бой с частями красной дивизии, частью обезоруживают отдельно расположенные мелкие части, командный состав и т. д.

Уже в 11 часов вечера вся красная дивизия почти со всем командным составом и артиллерией и «Шариатский полк» были обезоружены и заключены в городскую тюрьму. Итак, в ночь с 24 на 25 мая город находится в руках восставших. Первая фаза действий блестяще исполнена. Другую фазу являются: немедленное восстановление и организация местной национальной власти, связь с Грузинской Армией, воюющей с большевиками, организация партизанских отрядов и оборона города.

В 6 ч. утра 25 мая я созываю на совещание для установления дальнейшего плана действий и совместных работ прибывающих в город начальника 1-ой Азербайджанской дивизии Ген. Джавад-бея Шихлинского, Главного лейтенанта Азербайджанской Армии Ген. Мамед-Мирза Каджар и Начальника Кавалерийской дивизии Ген. Теймур-бея Новрузова. Первые два генерала приехали в сопровождении посланного за ними полкового адъютанта. Генерала Новрузова дома не оказалось. Нужно особенно подчеркнуть радость

¹ III батальон Гянджинского полка был в Карабахе.

и восторженность населения, высыпавшего на улицу. Приехавших в штаб полка генералов население встретило радостными возгласами «яшасын» и обоим на руках внесли в штаб полка. Долго раздавались на улицах крики радости, и только на усиленную мою просьбу разойтись толпа успокоилась и разбрелась по домам.

На этом совещании общим руководителем и для организации местной власти выбирается Генерал Мамед-Мирза Каджар. Генерал Шихлинский, как артиллерист, организует как отнятую у большевиков артиллерию, так и Азербайджанскую, расстроенную большевиками.

Я руководствую действиями своего полка и партизанскими отрядами.

День 25 мая проходит в безустанной работе по реализации второй фазы. Одновременно высылаются разведка в наиболее опасные направления и принимаются все меры к обеспечению города. 26 мая около 10 часов утра поступает в штаб полка донесение о появлении армяно-большевистского наступления со стороны колоний Еленендорф. Находящиеся в этом направлении 2-й батальон артиллерии, останавливает это наступление, а потом сам переходит в контрнаступление, нанося противнику тяжелые потери.

Тем временем поступает в штаб полка новое донесение, что со стороны Шамхора замечены значительные части пехоты в боевом порядке,двигающейся к городу. 1-й батальон, с 2-мя пулеметными ротами занимающую укрепленную позицию на холмах в 1/2—1 верстах к северо-западу от города, встречает приближающиеся неприятельские цепи артиллерийским пулеметным огнем, нанося ему тяжелые потери и заставляя в беспорядке отступать.

Около 8 ч. вечера неприятель начинает обстрел города и позиции 2-го батальона сильным артиллерийским огнем. Наша артиллерия ответным и метким огнем заставляет молчать большевистскую артиллерию. Около 7 ч. бой везде затихает.

В этот день заболевает генерал Мамед-Мирза.

27 мая на рассвете большевики снова возобновляют ряд атак и снова отступают, оставив на поле своих многочисленных убитых и раненых. В течение этого дня восставшими геройски отражены 7 яростных атак большевиков.

В тот же день начинается обстрел города сильным артиллерийским огнем, продолжающимся почти целый день.

Тем временем ожидаемой помощи как со стороны Грузии, так и Карабахского отряда нет. Активность большевиков все более и более увеличивается, а положение восставших с каждым днем ухудшается. В связи с этим заметна некоторая подавленность как среди аскеров, так и населения. Надо во что бы то ни

стало поднять дух среди восставших, воодушевить к дальнейшей борьбе. С этой целью я выпускаю соответствующее воззвание к населению и аскерам, не слезая с коня, день и ночь разъезжаю по наиболее угрожаемым позициям.

День 28 мая был исключительно прекрасным. Казалось, сама природа радовалась этому дню и выражала свое сочувствие изнемогающему в неравной борьбе восставшему народу. С рассветом слышны на разных фронтах грохоты орудийного, пулеметного и ружейного огня. Временами тут и там разрываются снаряды.

В этот день по случаю объявления независимости Азербайджана в здании Окружного Суда в 8 часов утра были собраны наиболее влиятельные лица с Шейх-уль Исламом во главе. Ознакомившись с общим положением, почти каждый из собравшихся выразил свою мысль. Все призывали к борьбе до конца. Пусть мы будем побеждены, но пусть враг идет к своей победе через сотни, тысячи своих трупов. Пусть день 28 мая впишет в нашу историю не только как день объявления нашей независимости, но и как день великих жертв на алтарь отечества. Пусть в день 28 мая враг встретит жестокую, беспощадную борьбу, борьбу на жизнь и смерть.

Достоинный отпор в день 28 мая будет символом величия нашего духа, символом нашей моральной победы.

Около 10 часов утра поступает в штаб полка донесение от командира II батальона, что в 6-7 верстах к северу от города, т. е. со стороны Шамхора замечена значительная колонна кавалерии, державшая направление на город. Я прибываю на позиции 2-го батальона и совместно с командиром батальона капитаном Мири-заде производим рекогносцировку и устанавливаем группировку значительной кавалерии, находящейся под нашим орудийным огнем. Дальнейшее наблюдение показывает, что происходит перегруппировка этой кавалерии для атаки. Я немедленно даю распоряжение прекратить совсем огонь, соблюдая полную тишину на позиции и готовиться к открытию ураганного огня, сосредоточив все имеющиеся пулеметы в этом пункте. Действительно, около 11 часов утра ясно видно рысьюдвигающуюся на нашу позицию кол. приблизительно по 2 эскадрона. Убийственная тишина господствует на нашей позиции. Я, мой заместитель полковник Гаузен и капитан Мири-заде распределяем огонь в роты и батареи. Все в ожидании открытия огня, видно, волнуются. Колонны все ближе и ближе. Вот уже 800 м., вот 700-600 м. Огонь раздается как эхо по всей позиции.

Ураганный огонь 6 орудий, 22 пулеметов, батальона, стрелков и партизан, открывших

огонь с фланга по этой кавалерии, произвел в рядах последней такое опустошение, которое можно назвать подлинным разгромом. Все поле перед нашими позициями было покрыто многочисленными убитыми и ранеными. Уцелевшие отдельные всадники поворачивают назад и в беспорядке рассеиваются под огнем по разным направлениям. К 12 ч. дня атака, как потом установилось, кавалерийской дивизией была ликвидирована и, судя по потерям, дивизию эту можно было считать уничтоженной.

Около 2 часов дня поступает новое донесение о наступлении большевиков со стороны кол. Еленендорф. К этому направлению выделяется 1 пулеметная рота на усиление батальона, находящегося в армянской части города и партизан. Общими совместными действиями батальона и партизан наступление армяно-большевиков в этом направлении отбивается с огромными для них потерями.

Около 4 часов дня большевики в бессильной злобе начинают обстрел города из тяжелых и легких орудий. Наша немногочисленная артиллерия хотя и отвечает на этот огонь, но старается экономить свои ограниченные запасы снарядов. Около 8 часов вечера наступает относительная тишина, которая позволяет изнуренным и измученным бойцам передохнуть и подкрепиться. Арестованные в течение этого дня несколько лиц за провокацию, за порчу телефонных проводов и подбрасывание прокламаций, расстреливаются. Так прошел кровавый и знойный ДЕНЬ 28 МАЯ.

День этот можно считать одним из самых тяжелых дней за целый период восстания. Гянджа снова показала свою старую традицию, доказала, что твердо и непоколебимо стоит на страже независимости и свободы. Многочисленные трупы врага, рассеянные вокруг города, и кровь, обильно пролитая в этот исторический день героическими защитниками, какой бы ни был ИСХОД БОРЬБЫ, ВСЕГДА БУДЕТ И СИМВОЛОМ ЕГО МОРАЛЬНОЙ ПОБЕДЫ.

Тем временем нет никаких сведений как с Грузинского фронта, так и со стороны Азербайджанских войск. Патронов и снарядов все меньше и меньше. Активность большевиков с каждым днем увеличивается. Подходят к ним все новые и новые подкрепления. Хотя многочисленные атаки их отражаются восставшими, но ясно было, что они возобновят эти атаки все с новыми силами, и нам, если откуда-нибудь не подоспелет помощь, — удержаться долго будет не по силам.

В ночь с 28-го на 29-е мая получили первые сведения о том, что уже несколько дней как Грузия заключила мир с большевиками и что на Грузинском фронте нет ни одного красноремейца. Эта весть поразила восставших как большое несчастье, как катастрофа. Ведь вся надежда была на соединенные азербайджанско-грузинские действия. Оборонительный-наступательный договор, заключенный

Чаханкир Казымбегли айлеси иле бирликде

между Азербайджаном и Грузией, обязывал на взаимную помощь.

Целью Гянджинского восстания прежде всего являлось также существование обязанности азербайджанского народа прийти на помощь грузинскому народу в его борьбе с красными захватчиками.

Ночь с 28-го на 29-е мая проходит в стычках в районе вокзального предместья. На рассвете 29-го мая начинается ураганный артиллерийский огонь по городу, и около 8 часов утра сильное наступление на позицию 1-го батальона со стороны колонны Еленендорф. Совместными действиями артиллерии, 2-х пулеметных рот и партизан — батальон этот в течение дня отбивает ряд ожесточенных атак противника. В этих боях героической смертью пал командир батальона капитан Мирзаде.

К ночи наступает тишина, и люди получают возможность отдохнуть.

7-дневные непрерывные бои измучили людей и оставили глубокий след на лице каждого аскера, партизана.

Измученный и физически, и морально день и ночь разъезжаю по наиболее угрожаемым местам, поддерживая дух в боях, воодушевляя их к дальнейшей борьбе. Целью моею уже, может быть, не является победа. Победить XI Армию, сосредоточенную под Гянджой и постоянно пополняемую свежими силами, было бы пустой фантазией. Единственной моей целью есть — как можно дороже отдать свое поражение и во имя этого биться до последней возможности.

30-го мая под давлением превосходящих сил большевиков 1-ый батальон и партизаны отходят, и неприятель занимает остальную

армянскую часть города.

Одновременно наступают советские войска и на позиции 2-го батальона со стороны Шамхора и со стороны вокзального предместья. Все атаки отбиваются с большими для неприятеля потерями.

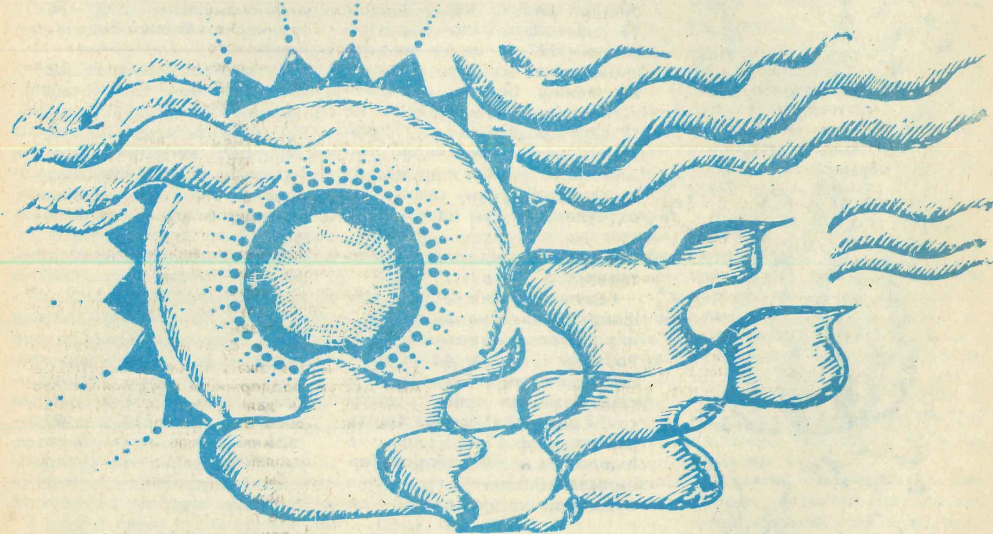
Дни 31 мая и 1-го июня яростные атаки неприятеля по несколько раз в день отражаются защитниками с огромными для неприятеля потерями. Эти дни были особенно тяжелы. Массовое наступление неприятеля, окружившего город со всех сторон и двигающегося все суживающимся тесным кольцом, грохот и гул ураганного артиллерийского, пулеметного и ружейного огня, доносящихся со всех сторон, переброска рот и партизан с одного фронта на другой, более угрожаемый, появление на позициях вооруженных женщин, воодушевляющих и призывающих измученных бойцов к дальнейшей борьбе, производят потрясающее впечатление.

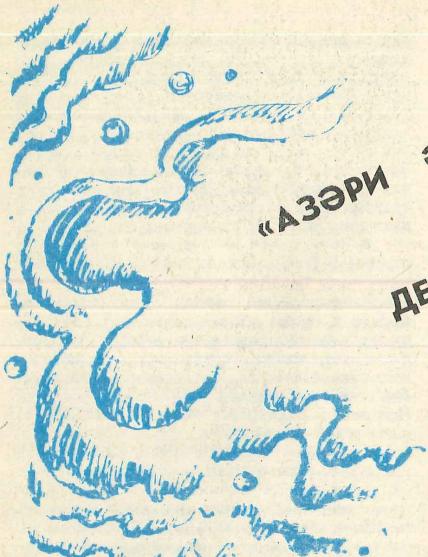
2-го июня большевики с рассветом начинают обстреливать город из орудий всех калибров. Одновременно с вокзального предместья подвигаются к городу бронированные автомашины в сопровождении многочисленных цепей. Со стороны армянской части также заметны передвижения советских частей. Наши части укрепились на левом берегу Гянджинки. Около 12 часов дня ситуация склады-

вается для нас крайне неблагоприятно. Необходимо отступать. Но для отступления надо прервать кольцо осаждающего город противника. Собранным неполным батальоном на рассвете 4-го июня энергичным наступлением это кольцо прорывается. Батальон этот, достигнув высоты к северо-западу от города, укрепляется там и открывает огонь на фланги неприятеля. В прорванном направлении в течение нескольких часов продолжается непрерывное движение жителей, покидающих город.

В ночь с 4-го на 5-е июня я распустил остатки 3 Гянджинского полка, а партизаны разошлись. Так кончился вооруженный протест азербайджанского народа. Эта героическая борьба и кровь, обильно пролитая Азербайджанскими национальными войсками и населением, и великие жертвы, принесенные ими на алтарь отечества, есть величие духа азербайджанского народа, никогда не забудется Историей и будет цементом, основой Национального Азербайджана.

Полковник ДЖ. КАЗИМБЕИЛИ, командир 3 пехотного Гянджинского полка.

«АЗЭРИ ЭЧЭМ
ДЕЖИЛ,
ТҮРКДҮР!»

«Азербайжанлылар түрк де-
жилдир» сөзүнә чаваб оларак
13 яшлы бир азери өйрәнчи-
синин 1927-чи илдә «Азери
эчэм дежил, түркдүр» башлыг-
лы кениш һәчмли мәгаләси
«Хәбәр» гәзетинин 1990-чы ил
18 март нөмрәсиндә ири һәрф-
ләрлә дәрч едилмишди. һәм
ин мәгаләни чүз'и ихтисарла
вә әсәсэн үслубуну сахламагла
охучуларә тәгдим едирик.

«Тарих 63 ил өнчәни кәс-
тәрир.
Галатасарај Литсејинин 5 син-
финдә франсызча дәрси ишлә-
нир. Дәрсин мүүллими Мүсјө
Робинин 12 яшлы Азербайжан-
лы өйрәнчисинә «Түркләр јалан
сөйләмәз, сән нијә сөйләјир-
сән!» демәси үзәриндә башла-
јыр һәр шеј. 12—13 яшлы ча-
һил вә һеч нәдән хәбәрсиз јер-
ли өйрәнчиләр—«О түрк дежил,
эчәмдир, гафгазлыдыр...»—де-

јирләр. Азербайжанлы өйрәнчи
Фуад архадашларынын бу чава-
бындан сән дәрәчә мütәәссир
олур. Фуад түрклүүн, түрклүк
дүјүгусунун нә олдуғуну һисс
етдији кими кағызә төкдүјү бир
мәктубу өзүнә јахын билдији
чоғрафија мүүллими Чамал
Алакезә көндәрәрәк архадаш-
ларынын јанылдығыны дилә
кәтирир...

Тарих бу дәфә 1990-чы или
кәстәрир. Јенидән күндәлијә
кәлән «Азербайжанлылар түрк
дежилдир» тезисини Анадолу
түркләринин Чүмһур башғаны
ишләдир. Бу дәфә бүтүн Азәр-
байжан түркләри мütәәссир
олур.

«Хәбәр» гәзети:
Чүмһур башғаны Сајын Өза-
лын Бирләшмиш Америкада
булуңдуғу заман мұхбирләрә
вердији бәјанатда: «Азәрбай-
жанлылар Анадолудакы түрк
халғындан чох, Иран азәрилә-
ринә јахындырлар. Бир баш-
ға фәрг даһа вар. Онлар ши-
әдир, биз сүнни»—деди. Бунун
түркчәси: «Онлар биздән де-
жилдир».

Бу мәнәсыз, јанлыш, јерсиз
сөзләрин сәрф едилмәси хал-
ғымызы сон дәрәчә үзмүшдү.
Бу таләсиз олајы гәзетимиз
Зијад Әбуззијанын «Ағыздан
чыханы гулаг дүјмәлидыр» мә-
галәси илә шәрһ етмишди.
Бу мәгалә илә әлагәдар Ан-
кара Дил Тарих вә Чоғрафи-
ја факултәси чоғрафија про-
фессорлуғундан әмәји дүнјача
танынмыш проф. Чамал Алаке-
зүн көндәрдији бир билкеји
өјнән сөтүнларымыза кечирир
вә әски јазы мәтниндә кли-
шесини веририк: «Мөһтәрәм
проф. Чамал Алакезә һалән
дохсаны өтмүшдүр. 1924—
1928-чи илләр арасы Галатса-
рај Литсејинин илк синифлә-
ринин чоғрафија мүүллими
икән бир тәләбәси она мәктуб

јазмышды. Мәктуб Түркијә
сығынмыш бир азери чочуғу-
нун түрклүк дүјүгусуну дилә кә-
тирмәси вә она азери олдуғу
үчүн синиф архадашларынын
«О түрк дежилдир, эчәмдир»
демәләрини ачы бир ифадә илә
мүүллиминә чатдырмәси, си-
ниф архадашларына түрклү-
јүн нә олмәсыны аңлатмәси-
дыр.

Профессор мәктубу 63 ил
мұһафизә етмишдир. 13 јашын-
да бир азери јаврусу чаһил
вә һәнүз архадашларынын «Сән
түрк дежилсән, эчәмсән» демә-
ләриндән бу дәрәчә үзүлүрсә
түрклүјүнү мүдрик вә бу идра-
кы һәјатындан фәзлә бағлылы-
ғыны сон олајларда тәкрат ис-
бат етмиш миллионлуғ бир күт-
ләнин сајын Өзалын сөзлә-
риндән нә радәләрдә үзүлдү-
јүнү тәсәввүр етмәк чәтин де-
јил. һәлә бу сөзләр тарих
бојунча мәнән бағлы булуңу-
лан вә даима бир бөлүк аға-
бәј көзү илә бахылан бир
дөвләтин—Түрк Дөвләтинин
Чүмһурбашғаны тәрәфиндән
сөйләнмәси олунча.

Тәмәннасыз, сајын Чүмһур-
башғанынын Үчәр бәшәр киши-
лик һејет гәбуллары арасында
фүрсәт буларак вә вахт ајыра-
рағ јајынладығымыз бу 63 ил-
лик мәктубу охумасы вә бир
даһа һеч бир фикри вә бил-
киси олмадығы аңлашылан Аси-
ја Түрк Чүмһуријәтләри гар-
дашларымыз һағғында узун-
узadı дүшүнмәдән сөз сөйлә-
мәсидир».

Һәмин бу јазы вә редакси-
ја мәгаләси кәч азери түркү
Фуадын 1927-чи илдә өз мүүл-
лиминә јаздығы мәктубла јана-
шы чап едилди:

«(Проф. Др. Чамал Алаке-
зә хитабән)
Мөһтәрәм мүүллим бәј!
Бу сәтирләри сизә јазмамағ,
һәр заман олдуғу кими гәл-
бимин (мүгәддәс әмәлләримә)
һәср етдијим кушәләриндә сәс-
сизчә ујутмағ истијордум. Мәч-

һул бир сәс мәни зорлады:
«Јаз. Јаз! Дәрдини аңағ мүүл-
лиминә аңлада биләрсән». Вә
мән дә јазырам: «Мүүллим
бәј! Илләрдән бәри гәлбимдә,
руһумда даима мәни тәшвиғ
едән бөјүк хұлјаларым, әмәл-
ләрим вардыр. Мән онлары һәр
шејдән даһа мүгәддәс тутур,
һәр шејдән даһа фәзлә севи-
рәм. Сон һәфтә әрзиндә онла-
рын бир аз сарсынтылы кими
олмәси мәни сон дәрәчә мütә-
әссир етди.

Мүүллим бәј! Бу јаздыгла-
рымы охујандан сонра еһти-
мал ки, «Нә чочуғду» дејә-
чәксиниз. Зијаны јох, еһтимал
ки, һағғыныз вардыр.

Мүүллим бәј!

Бир нечә күн әввәл фран-
сызча дәрсиндә отурмушдүг.
Гасым, Мүсјө (Робинә) јалан
бир шеј сөйләди. Мүсјө Ро-
бин «Түркләр јалан сөйләмәз,
амма сән нијә белә јапыјор-
сан!»—деди. Бунунла бағлы
синфин бир нечә јериндән
нәләр дүјдүм, билирсиниз! «О
түрк дежил, эчәмдир, гафгаз-
лыдыр»—сәдалары. О анда је-
канә арзум бу лафлары дүј-
мамағ үчүн өлмәк, јерин диб-
нә кечмәк иди.

Мүүллим бәј, бу эчәм кәлмә-
си мәнә хитабән сөйләнирди.
Мән ки, Түрклүү һәр шејдән
мүгәддәс билирәм, мән ки,
Түрклүк үчүн шәһид верән бир
аиләнин чочуғујам. Бунлара
мүғабил үзүмә гаршы «эчәм»
дејә бағырырлар. һәјатында бу
гәдәр мütәәссир олдуғуму ха-
тырламырам.

Мүүллим бәј, етираф етмәли
ки, «түрк» кәлмәси вә мәнә-
насы бурада һеч аңлашылма-
мышдыр. «Түрк» дејәндә һәр
кәс јалныз өзүнү аңлајыр...
Вә јалныз. Әрзин бир чох
јерләриндә миллионларча түрк
вардыр. Онлар түрк дејилми!
Онлар да ејни бабанын, ејни
вәтәнин өвләдләри дејилми!
Јазығ. Чох јазығ...

Бундан сәкиз-доғгуз ил әв-

вәл Азәрбайжан руслар вә ер-
мәниләр тәрәфиндән мүдһиш
бир гәтлимама мәруз гапачағы
бир сырада Анадолудан кәлән
гардаш Түркијинин имдәд ор-
дусу Азәрбайжаны дүшмәнләрдән
тәмизләмәш, миллионларча
түркү өлүмдән гуртармыш-
ды. О күнү—ичиндә јашајыр-
мыш кими хатырлајырам. О күн
бүтүн халғ күчәләрә төкүлмүш-
дү... Орду һәрәкәт етди... О ан-
да бир гиямәт голду. Ихтијар,
гадын, чочуғ әскәрләрин ајағ
изләрини өпүрдү, һөнкүр-
һөнкүр ағлајырдылар... Ихти-
јарлар өвләдләриндән, әрләр
ағабәләриндән арылыјорлар-
ды. Рича едирәм сөйләјиниз бу
ики миллиәт арасындағы фәрг
нәдир!—Ирг бир, дил бир, ган
бир.

Мүүллим бәј! Пәк кәч ол-
мама рәғмән мән һәјатын бир
чох манеәләрилә үграшмыш,
дидинмиш, чарпышмышам.
Мән һәјатын бир чох мүшкүл-
латыны ендим, тәһәмүл ет-
дим. Өзүмү кафи дәрәчәдә
гүвәтли һисс едирәм. Мән
өзүм-өзүмә јијәлдидим. һә-
јәтда олдуғум мүддәтдә Түрк-
лүк үчүн чалышачағам. Мән
әзм етмишәм, өлүнчәјә гә-
дәр түрклүк үчүн, онлары
ал байрағын алтына топламағ
үчүн дурмадан чалышачағам.
Дедијим кими өзүмү чох гүв-
вәтли һисс едирәм.

Мүүллим бәј!

Бунлары сизә јазмағда мәг-
сәдим синифдә чох фәна аң-
лашылан «Түрк» кәлмәсини бир
дәрсдә изаһ етмәнизи рича
етмәкдир. Сизи бу сачма јазы-
ларымыла раһатсыз етдијим
үчүн мәнни әһв единиз. Фә-
ғәт, һәр кәсин ичиндә өзүнә
«эчәм» кәлмәсини сөйләмәк
мәнә чох ағыр кәлдијини сиз
дә тәгдир едәрсиниз, дејилми,
мүүллим бәј!

Мүнәсиб көрдүјүнүз бир
дәрсдә түркләр мәсәләсини
гардашларыма изаһ едәр, онун
нә кениш, нә мүгәддәс бир мәнә-

насы олдуğunu сөйлəрсиниз. Фуад, 14.03.27».

«Хəбər» гəзети сонраќы нэм-рəсиндə (23.03.90-чы ил) ɵз əмəkдашы Зијад Əбуззијанын имзасы илə ашағыдаќы јазыны дəрч едиб: «Кечэн сајымызда дəрч етдијимиз мəkтубда имза садəчə Фуад иди. Охучуларымыз онун һаггында билки олуб олмадығыны сорушдулар. Галатасараја баш вурдуг, архивлəриндэн билки алдыг. Фуад Əфəнди гəзетчи Фуад Əмирчандыр. Мүстəгил Азэрбajчан Чумһуријjəтинин (1918—1920) илк малијjə нази-

ри Əбдүлəли Əмирчан бəјин оғлудур. Совет ишғалы сырасында гачмағы башарараг Түркијjə илтича етмишлəрдир. Фуад бəј Галатасарајын 10 синфиндэн ажрылмыш, сијаси билкилэр факүлтəсини Парисдə битирмиш, «Заман», «Вагиф» гəзетлəриндə чалышмыш, сонра да јазы ишлəri мүдүрлүјү етмиш, II Чаһан һəрбиндə һəрб мүхбири олараг һəрбин сонуна гəдэр Алманијадa галмышдыр. Ејни заманда Азэрбajчаны рус бəјундурүгүндан гуртармаг үчүн алман гүввəтлəрилə бəрəбэр советлərə гар-

шы чарпышан Азəri бирликлəринин сијаси башгынлығыны ифа етмишдир. ДП игтидары заманында Алманијадa басын атташелији јапмышдыр. Даһа сонра «Алманијанын Сəси» радиосунда түрк дили бөлмəсинин мүдири олмушду, əмəkдардыр. һазырда Бонн шəһəриндə јашајыр».

Чапа һазырлады: Фуад
ЗЕЈНАЛЛЫ,
«Əски мүсватчылар нəсли»
БЧ-нин сəдри.

Журналын үз габығынын 1—4-чү сəһифələриндəки фотолар Рауф Умудундур.

РЕДАКСИЈАНЫН ҮНВАНЫ:

Бакы—370146,
Мəтбуат проспекти,
529-чу мəһəллə

«Азэрбajчан»
нəшријjəтинин
мəтбəэсиндə офсет
үсули илə
чап олунур.

«Дүнја» журналы.
Н/Һ 700845,

Азэрбajчан Милли Республика
Банкы нəздиндə «Азманбанк»
коммерсија банкы.

Мүхбир һесабы: 161170
ФАД 501004

Фотоғыма верилмиш 8.01.93-чү ил.
Чапа имзаланмыш 26.02.93
Офсет үсулу илə чап олунур.
60×84¹/₈ = 3 кағыз вərəги.
6 чап вərəги.
16,2 учот-нəшр вərəги.
Сифариш 171. Сајы 13330.
«Дүнја», 1993.

